

**MINISTERUL EDUCAȚIEI ȘI CERCETĂRII AL
REPUBLICII MOLDOVA
UNIVERSITATEA DE STAT DIN MOLDOVA**

**MINISTRY OF EDUCATION AND RESEARCH
OF THE REPUBLIC OF MOLDOVA
MOLDOVA STATE UNIVERSITY**

**STATUL, SECURITATEA ȘI DREPTURILE
OMULUI ÎN ERA DIGITALĂ
STATE, SECURITY AND HUMAN
RIGHTS IN DIGITAL ERA**

Materialele conferinței științifico-practice internaționale

Materials of the scientific-practical international conference

Volum 1

Coordonator: Rodica CIOBANU

CHIȘINĂU-2023

CZU [34+32]:004(082)

S 79

Statul, securitatea și drepturile omului în era digitală. Culegere de studii și articole elaborată în baza rapoartelor și comunicărilor prezentate la Conferința științifico-practică internațională „**Statul, securitatea și drepturile omului în era digitală**”, eveniment organizat în contextul realizării proiectului de cercetare *Modernizarea mecanismelor de guvernare axate pe protecția drepturilor omului* (20.80009.1606.15), 08-09 decembrie 2022, Chișinău. Universitatea de Stat din Moldova.

Colegiul de redacție:

Rodica CIOBANU

Veronica MOCANU

Iordanca-Rodica IORDANOV

Natalia CRECIUN

Procesare computerizată:

Veronica POZNEACOVA

Autorii poartă răspundere pentru conținutul textului

**DESCRIEREA CIP A CAMEREI NAȚIONALE A CĂRȚII
DIN REPUBLICA MOLDOVA**

Statul, securitatea și drepturile omului în era digitală = State, security and human rights in digital era: Materialele conferinței științifico-practice internaționale / colegiul de redacție: Rodica Ciobanu (coordonator) [et al.]. – Chișinău: CEP USM, 2023 – . – ISBN 978-9975-62-529-6.

Vol. 1. – 2023. – 410 p. – Antetit.: Ministerul Educației și Cercetării al Republicii Moldova, Universitatea de Stat din Moldova. – Texte, rez.: lb. rom., engl. – Referințe bibliogr. la sfârșitul art. – 30 ex. – ISBN 978-9975-62-530-2.

[34+32]:004(082)

S 79

ISBN 978-9975-62-530-2

© CEP USM, 2023

CUPRINS

Cuvânt înainte 8

RAPOARTE ÎN PLEN

Andrei SMOCHINĂ,

Universitatea de Stat din Moldova

CU DRAG DESPRE PROFESORUL ALEXANDRU ARSENI 13

Gheorghe COSTACHI,

Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice

Tatiana GHERGHELEGIU,

Universitatea de Stat din Moldova

**CURTEA CONSTITUȚIONALĂ CA INSTANȚĂ A RĂSPUNDERII
CONSTITUȚIONALE** 15

Ion GUCEAC,

Universitatea de Stat din Moldova

**DREPTUL LA PROCREARE – VARIETATE DE AFIRMARE A
DREPTURILOR REPRODUCTIVE ALE OMULUI** 22

Rodica CIOBANU,

Universitatea de Stat din Moldova

**RE - VALORIZAREA DREPTULUI ÎNTRE INTEROGATII ȘI
RĂSPUNSURI** 35

COMUNICĂRI ÎN SECȚIUNI

Diana SÂRCU,

Universitatea de Stat din Moldova

**PROTECȚIA PROPRIEI IMAGINI IN ERA DIGITALĂ:
SOLUȚII JURISPRUDENȚIALE ALE CURȚII EUROPENE A
DREPTURILOR OMULUI** 50

Jowanka JAKUBEK-LALIK,

University of Warsaw, Poland

**ADMINISTRATIVE LAW AND HUMAN RIGHTS IN THE TIMES OF
POPULISM AND DEMOCRATIC DECAY – REFLECTIONS IN THE
CONTEXT OF CENTRAL AND EASTERN EUROPE** 60

Artur NOWACKI,

University of Warsaw, Poland

**EVOLUTION OF LEGAL FORMS OF ECONOMIC ACTIVITY IN
POLAND** 72

Alexandr CAUIA, <i>Universitatea Liberă Internațională din Moldova</i> ASPECTE JURIDICE ALE CONCEPTULUI DE SUVERANITATE INFORMAȚIONALĂ ÎN CONTEXTUL ASIGURĂRII SECURITĂȚII NAȚIONALE A REPUBLICII MOLDOVA	79
Victor MOCANU, <i>Universitatea de Stat din Moldova</i> CONTROLUL ADMINISTRATIV AL ACTIVITĂȚII AUTORITĂȚILOR ADMINISTRAȚIEI PUBLICE LOCALE	92
Natalia CRECIUN, <i>Universitatea de Stat din Moldova</i> CENTRALITATEA UTILIZATORULUI SERVICIULUI JUSTIȚIEI PRIN PRISMA COMUNICĂRII JUDICIARE	101
Irina IACUB, <i>Institutului de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice</i> EROAREA JUDICIARĂ: CONCEPT ȘI REGLEMENTARE	110
Angelina TĂLĂMBUȚĂ, <i>Universitatea Tehnică a Moldovei</i> OBLIGAȚIA PRECONTRACTUALĂ DE INFORMARE A CONSUMATORULUI	123
Marcin DZIURDA, <i>University of Warsaw, Poland</i> DELIVERY OF PLEADINGS BY REMOTE MEANS FROM THE PRESPECTIVE OF THE RIGHT TO COURT	132
Tadeusz ZEMBRZUSKI, <i>University of Warsaw, Poland</i> REMOTE COURT HEARINGS IN POLISH JUDICIAL CIVIL PROCEEDINGS – MANIFESTATION OF JUSTICE OR AFTERMATH OF THE EPIDEMIC?	139
Mariana-Alina ȘTEFĂNOAIA, <i>Colegiul Consilierilor Juridici Suceava, România</i> PROTECȚIA FIINȚEI UMANE PRIN CONVENȚIA EUROPEANĂ A DREPTURILOR OMULUI	150
Ianuș ERHAN, <i>Universitatea de Stat din Moldova</i> FUNDAMENTELE CONSTITUȚIONALE ALE DOMENIULUI ORDINII ȘI SECURITĂȚII PUBLICE	164

Boris GLAVAN, <i>Academia "Ștefan cel Mare" a Ministerului Afacerilor Interne al Republicii Moldova</i>	
INVIOLABILITATEA VIEȚII PRIVATE: ASPECTE DE PROCEDURĂ PENALĂ ȘI ACTIVITATE SPECIALĂ DE INVESTIGAȚII	175
Oleg BONTEA, <i>Academia "Ștefan cel Mare" a Ministerului Afacerilor Interne al Republicii Moldova</i>	
REGLEMENTĂRI ANTI-DISCRIMINATORII ÎN LEGISLAȚIA REPUBLICII MOLDOVA	190
Serghei SPRINCEAN, <i>Universitatea de Stat din Moldova</i>	
PROVOCĂRI CONTEMPORANE LA ADRESA SECURITĂȚII UMANE ȘI SIGURANȚEI PERSOANEI	202
Oxana POPA, <i>Academia „Ștefan cel Mare” a Ministerului Afacerilor Interne al Republicii Moldova</i>	
ADMISIBILITATEA PROBELOR OBȚINUTE PRIN INTERMEDIUL MIJLOACELOR TEHNICE	210
Angela CUCIURCĂ, <i>Universitatea Tehnică din Moldova</i>	
ADRESAREA PRIN COMISII ROGATORII ȘI EXECUTAREA ACESTORA CA FORMĂ A ASISTENȚEI JURIDICE INTERNAȚIONALE ÎN MATERIE PENALĂ	216
Gheorghe RENIȚĂ, <i>Universitatea de Stat din Moldova</i>	
ACCESUL CONDAMNAȚILOR LA INTERNET	236
Vlaicu VLAD, <i>Universitatea de Stat din Moldova</i>	
IMPOZITELE ȘI TAXELE GENERALE DE STAT ACHITATE DE ÎNȚREPRINZĂTORI - GARANȚIE A SECURITĂȚII FISCALE A STATULUI	246
Alexandru ARSENI, <i>Universitatea de Stat din Moldova</i>	
Sergiu BALABAN, <i>Universitatea de Stat din Moldova</i>	
ASPECTE CONCEPTUALE PRIVIND SCOPUL SANȚIUNII ÎN ACTIVITATEA JUDECĂTORILOR	262

Alexandru ZUBCO, <i>Universitatea de Stat din Moldova</i> NOTORIETATEA ÎN APĂRAREA ȘI PROMOVAREA DREPTURILOR OMULUI – CONDIȚIE INDISPENSABILĂ DE ACCEDERE LA FUNȚIA DE AVOCAT AL POPORULUI (OMBUDSMANUL)	273
Tatiana STAHL, <i>Universitatea Tehnică din Moldova</i> UNELE ACCEPȚIUNI ALE CONCEPTULUI DE PATRIMONIU ÎN DREPTUL MEDIULUI	286
Veronica ARNĂUT, <i>Academiei „Ștefan cel Mare” a Ministerului Afacerilor Interne al Republicii Moldova</i> APARIȚIA ȘI EVOLUȚIA DREPTULUI LA UN MEDIU ÎNCONJURĂTOR SĂNĂTOS PRIN PRISMA PRINCIPIILOR UE	293
Irina PUNGA, <i>AO EcoContact</i> Iordanca-Rodica IORDANOV, <i>Universitatea de Stat din Moldova</i> OPORTUNITĂȚI ȘI AVANTAJE ALE DIVERSIFICĂRII MECANISMELOR JURIDICE DE EVALUARE DE MEDIU PENTRU ASIGURAREA DREPTULUI LA UN MEDIU SĂNĂTOS	303
Tatiana MACOVEI, <i>Universitatea de Stat din Moldova</i> ASPECTE TEORETICO -PRACTICE PRIVIND TELEMUNCA	312
Victoria ARHILIUC, <i>Universitatea de Stat din Moldova</i> SUVERANITATEA STATELOR DIN PERSPECTIVA DREPTULUI INTERNATIONAL SI A SECURITĂȚII COLECTIVE	320
Svetlana SLUSARENCO, <i>Universitatea de Stat din Moldova</i> IMPACTUL E-GUVERNĂRII ASUPRA ACTIVITĂȚII AUTORITĂȚILOR PUBLICE LOCALE	325
Valentin MARGINEANU, <i>Universitatea de Stat din Moldova</i> RAȚIUNEA DE A FI A STATULUI DE DREPT ÎNTR-O LUME DIGITALĂ	334

Oleg PANTEA, <i>Universitatea de Stat din Moldova</i> COMPENDIU JURIDIC ASUPRA INDIVIDUALIZĂRII EXECUTĂRII PEDEPSEI ÎNCHISORII ȘI RESOCIALIZĂRII PERSOANELOR DEȚINUTE ÎN CONTEXTUL RESPECTĂRII DREPTURILOR FUNDAMENTALE ALE OMULUI – studiu de caz	346
Arina ANTOCI, <i>Universitatea Tehnică a Moldovei</i> Stanislav COVALSCHI, <i>Universitatea Tehnică a Moldovei</i> ECUAȚIA CU TREI VARIABLE A LUI G. SCHOPFLIN: STAT-ETNIC- SOCIETATE CIVILĂ	356
Viorel RUSU, <i>Universitatea de Stat din Moldova</i> CONCEPTUL DE SERVICIU PUBLIC ÎN CONTEXTUL LEGISLAȚIEI ÎN VIGOARE: REALITĂȚI ȘI PROVOCĂRI	365
Aliona CARA-RUSNAC, <i>Universitatea de Stat din Moldova</i> SOLUȚIONAREA LITIGIILOR COMERCIALE ELECTRONICE INTERNAȚIONALE	374
Lilia CHIRTOACĂ, <i>Universitatea de Stat din Moldova</i> DREPTUL DE ACCES LA INFORMAȚII ÎN JURISPRUDENȚA CEDO	386
Constantin PISARENCO, <i>Universitatea Liberă Internațională din Moldova</i> EROAREA MEDICALĂ ÎN PARADIGMA TRANSFORMĂRII DIGITALE A MEDICINII	391
Andrei SMOCHINĂ, <i>Universitatea de Stat din Moldova</i> George VLĂESCU DIFICULTĂȚILE ASIGURĂRII DREPTULUI OMULUI LA UN TRAI DECENT	401

CUVÂNT ÎNAINTE

Drepturile omului preocupă gândirea filosofilor, juriștilor, politologilor de ani de zile și continuă a fi un subiect de actualitate în lumea contemporană, prin conexiunea inseparabilă pe care o asigură între Om și mediu, cu toate realitățile și provocările de moment: procese de democratizare, perfecționare și extindere a impactului instrumentelor juridice în domeniu, reforme sistemice ample, lupta împotriva unor fenomene negative precum corupția, traficul de ființe umane, traficul de arme, de droguri etc. *versus* crize de identitate, crize naturale, pandemice, energetice, ecologice, umanitare. Locul și rolul pe care îl are Omul în configurarea acestui mediu impun conjugarea eforturilor întru echilibrarea intereselor individuale și de grup și cristalizarea unor interese generale, fundamentate pe valori universale, unanim acceptate, promovate și garantate pe scară largă de guverne și alte structuri naționale, regionale și internaționale.

Principiile consacrate în Declarația Universală a Drepturilor Omului reprezintă un ideal al societăților democratice, un pilon al statului de drept. Din aceste considerente, în fiecare an, în data de 10 decembrie, este reevaluată starea de lucruri la capitolul Drepturile Omului, aceasta fiind o ocazie în plus de a ne angaja efectiv în promovarea drepturilor și libertăților fundamentale ale ființei umane – singura în măsură a da aprecieri de ansamblu calității și eficienței actului de guvernare.

În aceeași măsură, Convenția Europeană a Drepturilor Omului, adoptată în 1950 de Consiliul Europei, reflectă valorile civilizației și democrației: dreptul la viață, interzicerea torturii, sclaviei și a muncii forțate, dreptul la libertate și securitate, dreptul la un proces echitabil, respectarea vieții private și de familie, libertatea de gândire, de conștiință și de religie, libertatea de exprimare, libertatea de întrunire și de asociere, dreptul la căsătorie, dreptul la o cale de atac eficientă și interzicerea discriminării.

Totodată, dinamica societății bazate pe cunoaștere, societatea tehnologiilor de vârf, societatea informațională impun redefinirea, reevaluarea fundamentelor valorice ale organizării social-statale prin instrumente oferite de știința contemporană, precum și înțelegerea și explicarea dimensiunii juridice a societății informaționale și a locului oferit drepturilor omului în aceste realități complexe, absolut noi.

Edificarea societății informaționale, una dintre direcțiile strategice ale dezvoltării mondiale, se bazează pe implementarea largă a tehnologiilor informaționale și de comunicații (în continuare - T.I.C.). În conformitate cu Declarația de intenții, semnată la Ljubljana în anul 2002 de către țările-membre ale Pactului de stabilitate pentru Europa de Sud-Est, Moldova și-a asumat responsabilitatea de a edifica o societate informațională, orientată spre interesele cetățenilor întregii societăți, bazată pe principiile consfințite în Statutul ONU,

în Declarația Universală a Drepturilor Omului și în Carta edificării societății informaționale globale de la Okinawa 2000.

Practica mondială demonstrează impactul pozitiv al utilizării T.I.C. în dezvoltarea societății contemporane, extinderea și diversificarea accesului populației la informație și la serviciile informaționale publice de înaltă calitate în domenii precum: guvernarea, învățământul, medicina, raporturile de muncă etc. Tehnologiile informaționale au facilitat, pe alocuri, reziliența individuală și instituțională, au micșorat distanța dintre servicii și utilizatorii serviciilor, au menținut comunicarea în condiții dificile pentru comunicare în sine, din cauza restricțiilor în perioada pandemiei Covid-19. În același context, însă, tehnologia a generat noi forme de infracțiuni și alte riscuri sociale. În atare circumstanțe, suntem în egală măsură expuși unui areal diversificat de pericole și impuși a găsi soluții de prevenire și depășire a acestora, în scopul protejării prioritare a drepturilor omului, prin prisma ordinii și securității sociale generale.

Anul acesta data organizării Conferinței internaționale „Statul, securitatea și drepturile omului în era digitală” a fost marcată de un eveniment care a conferit plusvaloare palierului cercetării drepturilor omului. Evenimentul a fost organizat *in honorem* Prof. ARSENI Alexandru, dr. hab., promotor veritabil al spiritului național al neamului românesc și al limbii române, care și-a creat, prin activism și implicare, imagine-simbol al libertății și demnității umane. Prof. ARSENI Alexandru a susținut continuu și cu fermitate că: „suportul material și spiritual al emancipării, progresului și democrației într-un stat de drept este unitatea națională și teritorială a fiecărei națiuni și, respectiv, a națiunii române”¹; Declarația de independență – „act fondator al statului Republica Moldova”, face referință la „„limba română» ca limbă de stat” și interpretarea în altă mod a normelor constituționale este inadmisibilă²; „[l]ibertatea individuală și siguranța persoanei sunt dreptul general, condiție în calea făuririi unei societăți bazate pe respectul personalității umane”³; „statul de drept și democratic este expresia voinței libere exprimate a poporului suveran”, voință care „îmbracă forma juridico-statală doar la baza scrutinului onest”, inclusiv prin utilizarea tehnologiilor informaționale și a votului electronic, cu toate garanțiile legale

---

¹ Arseni Al. Reunificarea națională și teritorială a românilor – legalitate și legitimitate. În: *Limba Română*, 2021, nr.2(262), pp.19-30. ISSN 0235-9111. https://ibn.idsi.md/ru/vizualizare_articol/129969

² Arseni Al. Blocul de constituționalitate – legalitate și legitimitate. În: *Studia Universitatis Moldaviae*, 2021, 3(143), pp.18-25. ISSN 1814-3199. ISSNe 2345-1017. https://ibn.idsi.md/ru/vizualizare_articol/123419

³ Arseni Al. Libertatea individuală și siguranța persoanei – dimensiunea statului de drept. În: *European integration through the strengthening of education, research, innovations in Eastern Partnership Countries*: conf. șt. intern., 16-17 mai 2022, Chișinău, pp.86-90. ISBN 978-9975-165-23-5. https://ibn.idsi.md/ru/vizualizare_articol/171346

consecvente¹ etc. Dedicarea evenimentului unei personalități de o asemenea anvergură a însemnat asumarea unui nivel sporit de responsabilitate pentru calitatea actului cercetării științifice și pentru impactul său asupra îmbunătățirii mecanismelor de guvernare axate pe protecția drepturilor omului.

Conferința științifică a fost organizată de Facultatea de Drept a Universității de Stat din Moldova, L.C.Ș. „Drept Public Comparat și e-Guvernare”, Universitatea din Varșovia, în parteneriat cu A.O. Promo Lex, Institutul de Dezvoltare a Societății Informaționale, A.O. Eco Contact, Global Campus of Human Rights.

La eveniment au participat deputați în primul Parlament al Republicii Moldova, reprezentanți ai OSCE, ai Curții Constituționale, ai Oficiului Avocatului Poporului, ai Cancelariei de Stat, ai Ministerelor, AGEPI, ai mediului academic, ai societății civile, doctoranzi, masteranzi și studenți, tematicile abordate fiind de actualitate pentru comunitatea națională, regională și europeană.

Echipa de cercetători din cadrul L.C.Ș. „Drept Public Comparat și e-Guvernare”, în contextul implementării proiectului de cercetare și inovare „**Modernizarea mecanismelor de guvernare axate pe protecția drepturilor omului**”, reconfirmă atașamentul pentru drepturile fundamentale ale omului, ca valori inerente ale unui stat de drept și încurajează organizarea de evenimente științifico-practice în cadrul cărora să fie abordate tematici de actualitate, să fie detectate soluții pentru situații dificile și să fie sensibilizată opinia publică în cazuri de interes general.

---

¹ Arseni Al. Dreptul de vot în era globalizării: legalitate și legitimitate. În: *Statul, securitatea și drepturile omului în era digitală*: conf. șt. intern., 10-11 decembrie 2020, Chișinău, Tipografia Artpoligraf, 2021, pp.18-23. ISBN 978-9975-158-17-6. https://ibn.idsi.md/ru/vizualizare_articol/153992

FOREWORD

The principles set out in the Universal Declaration of Human Rights are an ideal of democratic societies that promote respect for human rights and freedoms and therefore every year on December 10 the state of affairs in the field of Human Rights is re-evaluated, being an opportunity to promote, to engage and reflect on the content of the Declaration and its relevance in everyday life. Human rights have become much more relevant and important in a pandemic, a difficult situation in which decisions have been taken at state level to impose more restrictions that are directly related to human rights and freedoms.

Both the content of the Universal Declaration of Human Rights and of the European Convention on Human Rights, adopted in 1950 by the Council of Europe, reflect the values of civilization and democracy: the right to life, the prohibition of torture, slavery and forced labor, the right to freedom and security, the right to a fair trial, respect for private and family life, freedom of thought, conscience and religion, freedom of expression, freedom of assembly and association, the right to marriage, the right to an effective remedy and the prohibition of discrimination.

At the same time, the dynamics of the knowledge-based society, the state-of-the-art technology society, the information society require the redefinition, reassessment of the value foundations of the social-state organization through tools offered by contemporary science, as well as the understanding and the explanation of the legal dimension of the information society, but also of the place offered by Human Rights in these social realities.

The building of the information society, one of the strategic directions of global development, is based on the wide implementation of information and communication technologies (hereinafter - IT&C). According to the Declaration of intent, signed in Ljubljana in 2002 by the member countries of the Stability Pact for South-East Europe, Moldova has assumed the responsibility of building an information society, oriented to the interests of the citizens of the whole society, based on the principles enshrined in the UN Statute, in the Universal Declaration of Human Rights and in the Charter of Building the Global Information Society in Okinawa 2000.

World practice demonstrates the positive impact of using IT&C in the development of the contemporary society, in the expansion and diversification of the population's access to high quality public information and information services in areas such as: governance, education, medicine, employment, and many other fields.

In the same context, however, we attest that technology has become indispensable in the conditions of the COVID-19 pandemic, but also indicates aspects of negative impact, generating new forms of crime, prejudice and social risks.

Consumers of electronic information not only enjoy the advantages of technology, but also face its harmful effects.

The creation of an area of freedom, security and justice, the preservation of generally recognized values, in which the common will expressed in legal norms can be applied and executed by a central power in the general interest, can only be achieved by guaranteeing fundamental rights in the context of the development of communications and information technology.

Thus, international order and security are strengthened. As a result, we believe that the new society, resulting from the development of technology must be reconsidered from the perspective of Human Rights, and the generally accepted values must be resized. At the same time, we must take into account that the reconsideration of social relations must be reflected not only from a practical perspective, but also from a theoretical-legislative perspective. Thus, the elaboration of the studies and research specific to the field is imposed as a necessity of the contemporaneity.

The team of researchers involved in the implementation of the research and innovation project '*Modernization of governing mechanisms focused on the protection of human rights*' expresses its conviction that only through open platforms for discussion and debate of the most important issues facing the Republic of Moldova and its citizens can be identified solutions to overcome the difficulties, the critical situations and to increase the quality of governance and the degree of respect for human rights. Through the scientific conference and the materials included in this edition we aim to contribute to the development of the legal framework and of doctrines specific to the field, but also to advance topics for discussion and public awareness; or, only through research and discussions can be generated attitudes, knowledge and positive social impact.

CU DRAG DESPRE PROFESORUL ALEXANDRU ARSENI

Andrei SMOCHINĂ¹

Stimați studenți! Stimate domnule decan,
Dragi profesori! Mult Stimate Domnule Profesor Alexandru Arseni

Sunt profund onorat să particip la conferința de astăzi, alături de dumneavoastră. În primul rând, pentru că acest eveniment este un omagiu pe care lumea juridică îl adresează Domnului Alexandru Arseni, profesor universitar, doctor habilitat în drept, Cavaler al Ordinului Republicii.

Cu adevărat, este un valoros om de știință, animat permanent de dorința cunoașterii și o personalitate notorie a învățământului juridic, căruia i-a dăruit mai mult de un sfert de secol. Jurist cu vocație, promotor al adevărului și dreptății,

Domnia sa a adus o contribuție esențială pe tărâmul jurisprudenței, precum la opera de edificare a statului de drept. Așadar, nu întâmplător genericul forului științific este tocmai „Statul, securitatea și drepturile omului în era digitală”.

În această ordine, venim să aducem în fața comunității științifice, dar și a publicului în general aportul incontestabil al Profesorului și Omului, colegului și discipolului meu, Alexandru Arseni.

Simbolică este și ziua evenimentului la 10 decembrie ce marchează adoptarea și proclamarea Declarației Universale a Drepturilor Omului, elaborată sub egida ONU la 74 de ani depărtare.

Prin urmare, conferința este și un prilej de a ne împărtăși cunoștințele și experiențele pe marginea unui subiect deja sonorizat: „drepturile omului”. Astăzi, mai mult ca oricând, respectarea drepturilor omului este o obligație a tuturor, inclusiv cu privire la cei mai vulnerabili și nu numai. Este responsabilitatea noastră comună să educăm în rândul societății un comportament cu respect față de drepturile și libertățile omului.

La cei 70 de ani, fiind plin de energie și forță de muncă, Profesorul Alexandru Arseni este pentru toți un exemplu demn de urmat de slujire a hramului științei. Meritele Dumneavoastră sunt impresionante și demne de cele mai frumoase aprecieri. Cuvântul Profesorului Alexandru Arseni este ascultat nu numai în aula universitară sau în cea academică, ci și în mediul oamenilor cu mari

---

¹ Andrei SMOCHINĂ, Doctor habilitat în drept, profesor universitar, Universitatea Liberă Internațională din Moldova, Chișinău, Republica Moldova e-mail: studii_juridice@yahoo.com <https://orcid.org/0000-0002-9010-3489>

responsabilități de stat, acolo unde se iau decizii importante pentru edificarea statului de drept. Profesorul reprezintă un nume de referință al științei juridice naționale, bine cunoscut dincolo de hotarele Republicii Moldova, un om care face onoare Universității de Stat din Moldova.

În cele din urmă, stimate Doamnă Alexandru, permiteți-mi să exprim cea mai înaltă considerație și admirație pentru activitatea Dumneavoastră prodigioasă, dorindu-vă, deopotrivă, ani mulți înainte marcați de reușite remarcabile, prosperare, entuziasm perpetuu în activitățile pe care le desfășurați, noi forțe creatoare, inspirație, continuă armonie spirituală alături de cei dragi! Să aveți parte de îndeplinirea aspirațiilor și de noi realizări în comun cu cercetătorii din țara noastră.

La mulți ani!

CURTEA CONSTITUȚIONALĂ CA INSTANȚĂ A RĂSPUNDERII CONSTITUȚIONALE

CONSTITUTIONAL COURT AS A COURT OF CONSTITUTIONAL LIABILITY

CZU: 342.565.2:347.51

Gheorghe COSTACHI¹
Tatiana GHERGHELEGIU²

ABSTRACT. *The study is devoted to the analysis of the court of constitutional responsibility. Starting from the particularities of the institution of constitutional responsibility, the main features of the subjects that have the role of court of constitutional responsibility are stated. Finally, the given features are related to the status of the Constitutional Court of the Republic of Moldova and its powers as a court of constitutional liability.*

Keywords: *constitutional liability, subject of constitutional liability, instance of constitutional liability, Constitutional Court.*

REZUMAT. *Studiul este consacrat analizei instanței răspunderii constituționale. Pornind de la particularitățile instituției răspunderii constituționale sunt enunțate principalele trăsături ale subiecților care au rolul de instanță a răspunderii constituționale. În final, trăsăturile date sunt raportate la statutul Curții Constituționale a Republicii Moldova și a competențelor acesteia de instanță a răspunderii constituționale.*

Cuvinte-cheie: *răspundere constituțională, subiect al răspunderii constituționale, instanță a răspunderii constituționale, Curte Constituțională.*

În ultimii douăzeci de ani problematica *răspunderii constituționale* a devenit destul de populară în unele areale științifice, suscitând un interes deosebit și determinând o studiere amplă și multiaspectuală [1]. Ne referim concret la doctrina rusă, s-a dezvoltat o adevărată *teorie a răspunderii constituționale*. De rând cu o serie de manuale de drept constituțional [2; 3; 4] și de studii constituționale [5, p. 270-407; 6, p. 388-416] ce conțin capitole separate dedicate instituției *răspunderii constituționale*, au fost elaborate și monografiile dedicate subiectului în cauză [7; 8; 9; 10; 11], au fost susținute teze de doctor și doctor habilitat în drept [12; 13; 14] în care s-au investigat aspecte importante ale acestei instituții juridice precum: esența și conținutul *răspunderii constituționale*, legătura *răspunderii constituționale* cu alte forme de răspundere juridică și socială (cum ar fi cea politică), subiecții și temeiurile *răspunderii constituționale*, sancțiunile constitu-

¹ Gheorghe Costachi, doctor habilitat în drept, profesor universitar, Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice, costachi70@mail.ru, ORCID: 0000-0003-1396-7598

² Tatiana GHERGHELEGIU, doctorandă, Școala Doctorală Științe Juridice, tatiana@agarista.com, ORCID: 0000-0003-4947-3055, Universitatea de Stat din Moldova

ționale, problemele răspunderii constituționale a diferitor subiecți ai raporturilor de drept constituțional etc.

Un anumit interes științific asupra problematicii *răspunderii constituționale* au manifestat și unii cercetători autohtoni [15, p. 274-294; 16, p. 353-370; 17, p. 350-367; 18, p. 4-8; 19, p. 887-992], care au încercat să fundamenteze teoria *răspunderii constituționale* în baza dreptului constituțional național.

În pofida amplelor cercetări realizate deja în domeniu, totuși în afara preocupărilor științifice a rămas așa problema referitoare la *instanța răspunderii constituționale* [20, p. 17]. Semnificația acestui aspect este incontestabilă, mai ales pornind de la însăși teoria generală a *instanței răspunderii juridice*, precum și a *teoriei răspunderii constituționale*. Plecând de la faptul că specificul *răspunderii constituționale* este determinat în mare măsură și de specificul instanțelor competente de aplicarea sancțiunilor acestei forme de răspundere, în cele ce urmează ne propunem să abordăm în linii generale instituția *instanței răspunderii constituționale*, pentru a reuși într-un final să conturăm statutul Curții Constituționale ca *instanță de răspundere constituțională*.

Vom iniția studiul cu precizarea faptului că în structura raportului de răspundere socială se cuprind următoarele elemente interdependente: *subiectul răspunderii* (cine răspunde), *obiectul răspunderii* (pentru ce răspunde subiectul răspunderii), *instanța răspunderii* (față de cine poartă răspundere subiectul răspunderii). Astfel, se poate observa că în absența *instanței răspunderii* este imposibilă însăși existența răspunderii.

Dintr-o altă perspectivă este de subliniat că însăși semnificația lexicologică a termenului *răspundere* presupune necesitatea de a răspunde (a purta răspundere) față de cineva (familie, societate, partidul politic, stat etc.). De aici, devine clar că fiecare tip de răspundere socială presupune un sistem de instanțe proprii, care împreună cu normele ce stabilesc forma respectivă de răspundere (politică, juridică, morală, religioasă etc.) și particularitățile sancțiunilor aplicate (anatema, mustrarea publică, lipsirea de libertate etc.), constituie baza pentru diferențierea diferitor tipuri de *răspundere socială*.

Cu referire nemijlocită la *răspunderea juridică*, este important de precizat că aceasta are un caracter retrospectiv (negativ), ceea ce presupune că în sfera juridică *răspunderea* survine doar pentru o faptă ilicită deja săvârșită. Plecând de la faptul că orice încălcare de lege este un fenomen ce contravine ordinii de drept, este necesar ca cineva (un anumit subiect concret) să califice fapta subiectului (acțiune sau inacțiune) ca încălcare de lege, ca act ilicit (delict, contravenție, infracțiune, abatere disciplinară) și să aplice sancțiunea corespunzătoare (măsura răspunderii juridice). Acest moment este caracteristic tuturor formelor de răspundere juridică. Bunăoară, în *dreptul civil* instanța răspunderii pentru cauzatorul de prejudiciu este instanța de judecată; la fel și în *dreptul penal*; în *dreptul muncii* instanța răspunderii este angajatorul etc. În linii generale, se poate spune că fiecă-

re formă de răspundere juridică ramurală se distinge prin cercul subiecților (care reprezintă astfel instanțe ale răspunderii juridice), competenți să aplice o măsură sau alta de răspundere față de persoana care a încălcat legea.

În lucrările științifice dedicate *răspunderii constituționale* este folosită noțiunea de *instanță a răspunderii constituționale*, însă adesea aceasta este substituită prin așa noțiuni ca: „subiecții ce aplică măsurile de răspundere constituțională” [21, p. 18], „subiecții aplicării răspunderii constituționale” [22, p. 158], „instanțele aplicării” [8, p. 59] etc.

În pofida utilizării largi a conceptului de *instanță a răspunderii constituționale* și a sinonimelor acestuia în literatura de specialitate (rusă), se poate constata că lipsesc practic lucrări special destinate investigării *instanțelor răspunderii constituționale*. Unele încercări în acest sens a întreprins cercetătorul rus E. Ю. Филатов [23, p. 31-40; 24, p. 31-40; 25, p. 25-30], care și-a propus să elucideze o serie de trăsături ale *instanței răspunderii constituționale*, de natură să permită delimitarea acesteia de alte instituții similare. Ca urmare, a reușit să distingă următoarele trăsături [23, p. 31-40]:

Instanța răspunderii constituționale este subiect de drept constituțional. Acest moment presupune că *instanța răspunderii constituționale* este un destinatar al normelor constituționale și dispune de un statut constituțional propriu, prevăzut de Constituție. Ca urmare, fiind un subiect de drept constituțional, *instanța răspunderii constituționale* este un participant activ al raporturilor de drept constituțional. Mai mult, *instanța răspunderii constituționale* este evident și subiect al raporturilor juridice de răspundere constituțională (calificate ca fiind raporturi constituționale distincte de protecție). În fine, este necesar de precizat și faptul că nu toate subiectele de drept constituțional pot fi *instanțe ale răspunderii constituționale*, întrucât nu dispun și de alte trăsături necesare pentru aceasta.

Instanța răspunderii constituționale este purtătoare a puterii de stat (a puterii publice). În concret, este de precizat că *instanța răspunderii constituționale* ia decizii conform competențelor stabilite de normele constituționale, obligatorii pentru alte subiecte, prioritar pentru subiecții *răspunderii constituționale* (subiecți ce au comis *delicte constituționale*). Trăsătura în cauză explică ideea aplicării măsurilor de *răspundere constituțională*, ca tip distinct de măsuri de constrângere statală, anume de către subiecți purtători ai puterii de stat (publice).

Aceasta nu înseamnă că calitatea de *instanță a răspunderii constituționale* o pot avea doar organele puterii de stat și funcționarii acestora. La fel și alte subiecte ale puterii publice, pot avea calitatea de *instanță a răspunderii constituționale* în cazurile în care sunt investite cu competențe corespunzătoare (de exemplu, organele administrației publice locale).

În afară de aceasta, drept *instanță a răspunderii constituționale* poate fi și poporul, în calitatea sa de corp electoral, înțeles ca totalitatea cetățenilor care

dispun de dreptul de vot activ. În concret, corpul electoral evoluează în postura de *instanță a răspunderii constituționale* în asemenea cazuri de aplicare a răspunderii constituționale precum: demiterea prin referendum a Șefului de stat și revocarea prin referendum local a primarului.

Instanța răspunderii constituționale este competentă să decidă definitiv asupra aplicării sau nu a măsurilor de răspundere constituțională față de subiectul ce a comis delictul constituțional.

În literatura de specialitate destul de corect se menționează că *răspunderea constituțională* se realizează sub forma aplicării dreptului [26, p. 22], iar drept temei procesual (alături de cel normativ și factic), servește decizia subiectului competent (actul juridic de aplicare a răspunderii constituționale) referitoare la aplicarea unei anumite sancțiuni constituționale pentru comiterea delictului constituțional [11, p. 41-47].

Statutul *instanței răspunderii constituționale* de subiect ce aplică dreptul (sub forma sancțiunii constituționale concrete), exclude de regulă posibilitatea existenței mai multor instanțe de răspundere pentru un singur subiect al răspunderii constituționale.

Activitatea instanței răspunderii constituționale (ca subiect de aplicare a dreptului) *este reglementată procesual*. Trăsătura dată derivă din principiul reglementării procesuale a aplicării dreptului și presupune că ordinea examinării cazului de comitere a delictului constituțional și luarea deciziei referitoare la aplicarea sancțiunii constituționale față de subiectul răspunderii sunt reglementate de normele dreptului procesual.

În baza celor expuse, cercetătorul E. Ю. Филатов [23, p. 39] definește *instanța răspunderii constituționale* ca fiind *acel subiect al raporturilor juridice constituționale care dispune de competențe de autoritate publică, autorizat să ia decizia finală, conform ordinii procesuale stabilite, referitoare la aplicarea sau neaplicarea măsurilor de răspundere constituțională față de subiectul care a comis delictul constituțional*.

În principiu, susținând o astfel de definiție a *instanței de răspundere constituționale*, în cele ce urmează considerăm relevant de a raporta trăsăturile expuse mai sus la statutul Curții Constituționale a Republicii Moldova de instanță a răspunderii constituționale, pornind de la normele constituționale din materie, *Legea cu privire la Curtea Constituțională nr. 317/1994* [27] și *Codul jurisdicției constituționale nr. 503/1995* [28].

Ca urmare, constatăm următoarele:

Curtea Constituțională este un subiect de drept constituțional, mai ales pornind de la faptul că este o autoritate constituțională, a cărei organizare și funcționare este reglementată la nivelul Legii Supreme a statului [29, art. 134-140];

Curtea Constituțională este un exponent al puterii publice, fiind investită cu competențe constituționale concrete în materie de organizare și funcționare a puterii în stat;

Activitatea Curții Constituționale ca autoritate jurisdicțională (subiect de aplicare a dreptului) este reglementată procesual în *Codul jurisdicției constituționale* nr. 503/1995 și *Legea cu privire la Curtea Constituțională* nr. 317/1994.

Referitor la ultima trăsătură – *instanța răspunderii constituționale este competentă să decidă definitiv asupra aplicării sau nu a măsurilor de răspundere constituțională față de subiectul ce a comis delictul constituțional*, se impun câteva precizări importante.

O astfel de trăsătură nu-i este proprie întotdeauna Curții Constituționale în calitatea sa de instanță a răspunderii constituționale. Avem în vedere situația în care Curtea Constituțională intervine în procesul de tragere la răspundere constituțională a Șefului statului.

Astfel, potrivit art. 89 din *Constituția Republicii Moldova*: „(1) În cazul săvârșirii unor fapte grave prin care încalcă prevederile Constituției, Președintele Republicii Moldova poate fi suspendat din funcție de Parlament, cu votul a două treimi din deputați. (...) (3) Dacă propunerea de suspendare din funcție este aprobată, în cel mult 30 de zile se organizează un referendum pentru demiterea Președintelui.”

Cu toate acestea, pentru desfășurarea acestei proceduri de tragere la răspundere constituțională a șefului de stat este important de ținut cont și de prevederile art. 135 alin. (1) lit. f) din *Constituția Republicii Moldova*, conform cărora constatarea circumstanțelor care justifică demiterea Președintelui Republicii Moldova ține de competența exclusivă a Curții Constituționale.

Prin urmare, în condițiile în care Curtea Constituțională constată astfel de circumstanțe, instanța care se va expune definitiv și va decide tragerea la răspundere constituțională a șefului de stat va fi poporul (care urmează să se expună prin referendum). În situația în care Curtea nu va constata astfel de circumstanțe, ea va reprezenta deja instanța răspunderii constituționale (decizională), din considerentul că va decide absolvirea de răspundere în temeiul inexistenței delictului constituțional.

Așadar, constatăm că chiar dacă Curtea Constituțională reprezintă o veritabilă instanță de răspundere constituțională, nu întotdeauna ea poate fi o instanță decizională. Aceste momente practic se explică prin însăși particularitățile instituției răspunderii constituționale și a condițiilor sale de realizare în raport cu diferite subiecte pasibile de răspundere constituțională. Evident, cunoașterea acestor subtilități este extrem de necesară atât pentru dezvoltarea teoriei răspunderii constituționale în ansamblul său, cât și pentru consolidarea rolului Curții Constituționale în procesul de aplicare practică a acesteia.

Referințe bibliografice:

1. *Costachi Gh., Gherghelegiu T.* Răspunderea constituțională – garanție a regimului constituționalității. În: *Relații Internaționale Plus*, 2020, nr. 2, pp. 92-101.
2. *Козлова Е.И., Кутафин О.Е.* Конституционное Право России: Учебник. 3-ие изд. Москва: Юристъ, 2002.
3. *Колюшин Е.И.* Конституционное право России: курс лекций. Москва: ОАО «Издательский дом Городец», 2006.
4. *Червонюк В.И.* Конституционное Право России. Москва: Термика. Инфра-М, 2004.
5. *Лучин В.О.* Конституция Российской Федерации. Проблемы реализации. Москва: ЮНИТА-ДАНА, 2002.
6. *Кравец И.А.* Российский конституционализм: проблемы становления, развития и осуществления. Санкт-Петербург: Издательство Р. Асланова «Юридический центр Пресс», 2004.
7. Конституционно-правовая ответственность: Проблемы России, опыт зарубежных стран. Под ред. *С.А. Авакьяна*. Москва: Издательство Московского Университета, 2001.
8. *Кондрашев А.А.* Конституционно-правовая ответственность в Российской Федерации: теория и практика. Москва: ЮРИСТЪ, 2006.
9. *Колосова Н.М.* Конституционная ответственность в Российской Федерации: ответственность органов государственной власти и иных субъектов права за нарушение конституционного законодательства Российской Федерации. Москва: Городец, 2000.
10. *Колосова Н. М.* Конституционная ответственность в Российской Федерации. Москва: Городец, 2000;
11. *Виноградов В.А.* Ответственность в механизме охраны конституционного строя. Москва: Институт права и публичной политики, 2005.
12. *Колосова Н.М.* Теория конституционной ответственности: природа, особенности, структура. Диссертация на соискание ученой степени доктора юридических наук. Москва, 2006.
13. *Виноградов В.А.* Субъекты конституционной ответственности. Диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук. Москва, 2000.
14. *Забровская Л.В.* Конституционно-правовые деликты. Диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук. Москва, 2003.
15. *Costachi Gh.* Direcții prioritare ale edificării statului de drept în Republica Moldova. Chișinău: F.E.-P. „Tipografia Centrală”, 2009.

16. *Costachi Gh, Hlipcă P.* Organizarea și funcționarea puterii în statul de drept. Ediția a II-a. Chișinău: S. n., 2011 (F.E.-P. „Tipografia Centrală”).
17. *Costachi Gh.* Prin știință spre un stat de drept. Volum omagial. Chișinău: F.E.-P. „Tipografia Centrală”, 2011.
18. *Costachi Gh., Arseni O.* Temeiurile răspunderii constituționale – particularități și semnificație. În: *Legea și Viața*, nr. 12, 2009, p. 4-8.
19. *Costachi Gh.* Rolul justiției în edificarea statului de drept. Monografie. Chișinău: S.n., 2021 (Tipogr. „Print Caro”).
20. *Muruianu I.* Instanța răspunderii constituționale: determinări conceptuale. În: *Legea și Viața*, 2011, nr. 8, p. 17-20.
21. *Ярошенко Н.И.* Нормоконтроль: конституционно-правовые основы и роль в механизме реализации конституционно-правовой ответственности: Автореф. дис.....канд. юр. наук. Челябинск, 2006.
22. *Еременко Ю.П.* Советская Конституция и законность. Саратов: Издательство Саратовского университета, 1982
23. *Филатов Е.Ю.* Понятие инстанции конституционной ответственности. В: *Вестник Омского университета*, Серия “Право”, 2008, 2 (15), p. 31-40.
24. *Филатов Е.Ю.* Инстанции конституционно-правовой ответственности: некоторые теоретические аспекты. В: *Вестник Челябинского государственного университета*, 2009, № 15 (153), Право, Вып. 19, p. 25-28.
25. *Филатов Е.Ю.* Инстанции конституционно-правовой ответственности и инстанции иных отраслевых видов юридической ответственности: проблема отграничения. В: *Вестник Омского юридического института*, 2008, № 1 (8), p. 25-30.
26. *Липинский Д.А.* Об актах применения конституционной ответственности. В: *Юридический мир*, 2006, № 7.
27. *Legea cu privire la Curtea Constituțională*, nr. 317 din 13.12.1994. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova* nr. 8 din 07.02.1995 (*actualizată prin Legea nr. 302 din 30.11.18, MO 462-466/12.12.18*).
28. *Codul jurisdicției constituționale*, nr. 502 din 16.06.1995. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, nr. 53-54 din 28.09.1995.
29. *Constituția Republicii Moldova* din 29.07.1994. *Republicată: Monitorul Oficial al Republicii Moldova* nr.78/140 din 29.03.2016 (*cu modificări și completări ulterioare aduse prin Legea nr. 256 din 25.11.2016 și Legea nr. 70 din 13.04.2017*).

DREPTUL LA PROCREARE – VARIETATE DE AFIRMARE A DREPTURILOR REPRODUCTIVE ALE OMULUI¹

CZU: 342.721:612.6

Ion GUCEAC²

ABSTRACT. *The key element of this study builds on the recognition that family and children are of crucial importance for the development of our state. In turn, the state should take enhanced action in order for families to be built and to fulfil their obligations, including ensuring the right to procreate and increasing the birth rate. One of the measures designed to ensure qualitative changes in the demographic aspect is considered to be the promotion of the right to procreation in the legislation of the Republic of Moldova. Given that neither legislation nor policy documents are marked by the role of new technologies in the field of medicine, biological technologies and innovations, nor do they determine certain objectives or actions directly dedicated to the promotion of the right to procreation in legislation, we consider that the legal doctrine of the Republic of Moldova is obliged to support the legislator in the elaboration of scientifically based recommendations and regulations which will ensure the realisation of the right to procreation.*

Keywords: *human rights, right to family, right to life, right to procreation, reproductive behaviour, prenatal sexual selection, patient's right to reproduction*

În legislația Republicii Moldova dreptul la procreare sau ”drepturile persoanelor la reproducere” sunt apreciate ca ”o parte integrantă a drepturilor omului”, legat nemijlocit de respectarea și ocrotirea vieții intime, familiale și private. [12] Respectiv, dimensiunea juridică a dreptului la procreare rezidă în familie, care reprezintă elementul natural și fundamental al societății.

Constituția Republicii Moldova (art. 48) consacră că familia se întemeiază pe căsătoria liber consimțită între bărbat și femeie, pe egalitatea lor în drepturi și pe dreptul și îndatorirea părinților de a asigura creșterea, educația și instruirea copiilor. [2] Astfel Constituția ocupă locul de frunte în cadrul mecanismului național de realizare și protecție a relațiilor de familie, deoarece aceasta nu doar stabilește cadrul drepturilor și libertăților fundamentale ale omului în domeniul relațiilor de familie, dar și, conform valenței sale, este chemată să reprezinte garanțiile juridice de realizare și protecție a lor.

Familia și copiii au o importanță crucială pentru dezvoltarea statului nostru. În acest sens, ocrotirea maternității și a copiilor poartă un caracter juridic, politic și socio-economic multilateral. Este semnificativ, în acest context, consacrarea

---

¹ Articolul a fost elaborat în contextul Proiectului Instituțional ”Modernizarea mecanismelor de guvernare axate pe protecția drepturilor omului” în cadrul Laboratorului de Cercetare Științifică ”Drept Public Comparat și e-Guvernare”, Facultatea de Drept, Universitatea de Stat din Moldova (cifrul proiectului - 20.80009.1606.15)ю

² Ion GUCEAC, academician, profesor universitar, guceacion@gmail.com, ORCID. 0000-0002-9497-4628, Universitatea de Stat din Moldova

în Constituția Republicii Moldova (art. 49) a sarcinii statului de a facilita, prin măsuri economice și de altă natură, formarea familiei și îndeplinirea obligațiilor ce îi revin, ocrotirea maternității, copiilor și tinerilor.

În definiția familiei dată de Murdock G. (antropolog american cunoscut pentru abordarea empirică a studiilor relațiilor de familie din diferite culturi), aceasta reprezintă un grup social caracterizat prin rezidență comună, cooperare economică și reproducție. În opinia acestuia, familia include adulți de ambele sexe, dintre care cel puțin doi au relații sexuale recunoscute social și unul sau mai mulți copii, proprii sau adoptați... [13, p. 65] O parte din autori evită să includă în definiția familiei relațiile sexuale și reproducerea umană ca și elemente definitorii, calificând familia drept un "grup social realizat prin căsătorie, alcătuit din persoane care trăiesc împreună, au gospodărie casnică comună, sunt legate prin anumite relații natural-biologice, psihologice, morale și juridice și răspund una pentru alta în fața societății". [27, p. 66] Este de apreciat poziția autorilor care includ în categoria principalelor funcții sociale ale familiei, regularizarea comportamentului sexual și reglementarea modelelor reproducerii. [8, p. 68]

În contextul problematicii abordate în prezentul articol, un interes sporit prezintă funcția de reglementare a modelelor reproducerii din perspectiva căreia societatea și familia încurajează sau descurajează reproducerea, permițând sau interzicând anumite forme de mariaj, promovând anumite concepții despre divorț, recăsătorire și alte aspect legate de reproducerea biologică a indivizilor.

În opinia noastră ca diversitate a măsurilor pe care statul ar trebui să le întreprindă pentru formarea familiei, îndeplinirea de către aceasta a obligațiilor ce îi revin, ar trebui să includem și asigurarea dreptului la procreare, creșterea ratei de natalitate, asigurarea speranței de viață la naștere etc. În pofida faptului că, politicile demografice sunt o prioritate pentru Guvern, Republica Moldova se confruntă cu grave probleme în acest domeniu, situându-se în categoria celor mai afectate țări la acest capitol. Printre multiplele cauze care provoacă această perspectivă periculoasă se regăsesc: emigrarea tinerilor și persoanelor de vârstă reproductivă, fertilitatea scăzută, speranța de viață joasă și îmbătrânirea populației. [26]

Guvernul Republicii Moldova și-a asumat sarcina să amelioreze "comportamentul reproductiv" stabilind mai multe măsuri, cum ar fi: sporirea participării active a populației în planificarea familială și protejarea sănătății reproducerii; asigurarea condițiilor optime și sigure pentru realizarea funcției de reproducere a cuplurilor; prestarea serviciilor medicale calitative, accesibile, acceptabile și convenabile în domeniul sănătății reproducerii; asigurarea accesului deplin și a echității sociale în îngrijirile perinatale; reducerea ratei avortului în rândul adolescentelor; prevenirea infecțiilor cu transmisie sexuală și a infecției HIV în rândul populației sexual active; îmbunătățirea sănătății femeilor ... [7] Cu toate acestea, eforturile întreprinse în ultimii ani de instituțiile statale în domeniul reformelor

economice și sociale: restructurările economice și administrative, revizuirea cadrului legal, realizarea unor programe de sănătate, educaționale și sociale nu au produs rezultatele așteptate, situația social-economică demonstrând că și copilul, și maternitatea, și familia rămân cele mai vulnerabile grupuri supuse riscurilor sociale. Conform unor pronosticuri, către anul 2035 numărul efectiv al populației țării noastre ar putea coborî până la 2 milioane de persoane.[18]

Printre provocările demografice principale, specialiștii în domeniu menționează, în special, scăderea natalității, acest fenomen fiind condiționat de: reducerea numărului de femei de vârstă reproductivă; rata totală de fertilitate sub nivelul necesar pentru reproducerea populației; amânarea căsătoriilor și nașterilor pentru timpuri mai bune, ori situația generațiilor tinere în "așteptare". [25]

Pe lângă măsurile chemate să asigure schimbări calitative în aspect demografic ar fi și promovarea în legislația Republicii Moldova a dreptului la procreare. În calitate de drept al omului acesta a trezit atenția cercetătorilor în domeniul dreptului încă la începutul secolului al XXI-lea. De exemplu, profesorul Diaconu Ion examinează libertatea de a procrea sub două aspecte principale: libertatea conștientă de a procrea și dreptul de a refuza procrearea. [5, p. 93]

Teoretic, s-ar părea că, dreptul la procreare decurge din Convenția europeană a drepturilor omului (art. 12), care dispune că, începând de la vârsta stabilită prin lege, bărbatul și femeia au dreptul de a se căsători și de a întemeia o familie. [4]

În mod logic poate fi trasă concluzia că dreptul de a întemeia o familie presupune în același timp și pe cel la procreare. Pornind însă de la faptul că dreptul la procreare este condiția sinequanon a dreptului la viață, care se manifestă prin dreptul de a transmite viața, originea acestui drept, în opinia noastră, se regăsește în conținutul art. 8 din Convenția europeană care prevede „respectul vieții private și familiale”.

În același timp, trebuie să recunoaștem că dreptul la procreare nu poate fi considerat un drept absolut. Această perspectivă se regăsește în conținutul Declarației privind politica în domeniul drepturilor pacienților în Europa, adoptată de Reuniunea Europeană a Drepturilor Pacientului (Amsterdam, Țările de Jos, martie 1994). [32] Această Declarație invocă problema restricțiilor rezonabile asupra drepturilor pacientului, desi, în cea mai mare parte, aceste restricții nu se regăsesc în textul documentului. În viziunea autorilor Declarației menționate, restricțiile privind drepturile pacientului, de obicei trebuie să fie stabilite prin lege, asigurându-se ca aceste măsuri să nu afecteze drepturile inerente ale omului și să nu depășească cerințele legii. De regulă, impunerea unor astfel de restricții este determinată de necesitatea menținerii ordinii publice, de asigurarea unor condiții pentru protejarea sănătății celorlalți membri ai societății și de necesitatea de a asigura respectarea drepturilor fiecărui individ. Uneori, motivul restrângerii unor drepturi ale pacientului, inclusiv a dreptului la procreare (n.n.) este determi-

nat de interesele unei terțe părți (așa-numita doctrină a ”conflictului de interese”), atunci când drepturile nelimitate ale unui pacientului pot provoca vătămări grave terților și nu există nicio altă modalitate de a preveni acest prejudiciu, cu excepția restricționării drepturilor pacientului respectiv. Aplicarea unor măsuri restrictive poate fi justificată și pentru a proteja pacientul însuși (așa-numitele ”restricții terapeutice”).

Respectiv, comunitatea umană admite un control asupra procesului de procreare, acest drept fiind rezervat în exclusivitate membrilor cuplului familial, în virtutea cărui fapt doar aceștia pot decide când viața lor sexuală trebuie să conducă la procreare. Aceștea trebuie să conștientizeze că dreptul de procreare poate fi realizat numai în condiții care exclud transmiterea unor boli patogene viitorilor copii. Pentru evitarea nașterilor unor copii „defectuoși”, legislația statelor poate introduce anumite impedimente în realizarea dreptului de procreare. Astfel, Legea Republicii Moldova privind drepturile copilului (art. 15) consacră în mod expres obligația părinților de a naște copii sănătoși. În perspectiva realizării acestui obiectiv, Legea oferă persoanelor care depun cerere de căsătorie, posibilitatea ca la solicitare, cu acordul informat al lor, să efectueze un examen medical gratuit, în scopul depistării bolilor sau a agenților patogeni ce pot fi transmiși copiilor.

În conformitate cu Regulamentul Ministerului Sănătății, în cazul depistării la ambii tineri a dereglărilor genetice ce pot provoca dezvoltarea unei maladii ereditare grave la viitorul lor copil, consiliul medicilor geneticieni va elibera un certificat medical despre contraindicația nașterii copiilor la cuplul dat. [22] Respectiv, Legea privind drepturile copilului (art. 15) nu interzice căsătoria în caz de depistare a unor boli, agenți patogeni, dereglări genetice transmisibile, dar nașterea copilului, în aceste cazuri, nu este recomandată.

Capacitatea de exercițiu a dreptului la procreare este determinată, în opinia noastră, de capacitatea fiziologică de procreare. În trecut, una dintre particularitățile realizării dreptului la procreare era realizarea acesteia doar în cuplu. Ulterior, apariția și aplicarea unor tehnologii reproductive subsidiare au dus la apariția posibilității realizării dreptului la procreare de către o singură persoană - de femeie, reproducerea omului fiind imposibilă fără etapa de purtare a sarcinii.

Dreptul la procreare nu are o reglementare specială în Republica Moldova, presupunerea noastră fiind că mediile politice, sociale și culturale sunt prea puțin interesate de problemele cu care se confruntă femeile.

În legătură cu dreptul femeii la procreare apar și alte dificultăți, cum ar fi cele legate de sterilitate, stare ce „conduce la probleme etice și juridice foarte complexe pe care legislația le ignoră”. [5, p. 95] Remediul oferit pentru depășirea acestei stări poate fi procrearea artificială, care deja a provocat o fragmentare a procreării, aceasta generând o serie de probleme care ar trebui să intereseze doctrina juridică și anume:

- procrearea artificială admite nu doar separarea actului sexual de fecundare, ci și fecundarea de gestație;
- copilul poate fi conceput în afara organismului unei femei (in vitro);
- femeia care a donat ovulul nu în toate cazurile va fi cea care va purta sarcina;
- nou-născutul poate fi dat după naștere unei a treia femei, așa-numitei „mame sociale”.

Dreptul la procreare, sau dreptul de a avea copii este unul dintre drepturile fundamentale intangibile (naturale) ale omului, consacrat în constituțiile naționale și într-o serie de instrumente internaționale.

Fiind unul din drepturile omului recunoscute recent, dreptul la procreare generează o serie de dificultăți. În calitate de exemplu poate fi invocat dreptul persoanelor care exercită dreptul la procreare de a alege sexul copilului. Deși din cele mai vechi timpuri oamenii erau interesați în conceperea unui copil de un anumit sex, în jurisprudența de azi nu există o abordare clară a acestei probleme.

Mulți sunt deranjați de faptul că, în rezultatul promovării dreptului de a alege sexul viitorului copil, părinții vor da preferință băieților sau vor efectua avorturi selective, distrugând fetele de sex feminin, consecințele fiind în stare să provoace un dezechilibru de gen în societate.

Drept urmare, Convenția pentru protecția drepturilor omului și a demnității ființei umane față de aplicațiile biologiei și medicinei (numită și Convenția privind drepturile omului și biomedicina) a restricționat posibilitatea alegerii sexului viitorului copil, consacrand (art. 14 Nealegerea sexului) următoarele: ”Utilizarea tehnicilor de procreație asistată medical nu este admisă pentru alegerea sexului viitorului copil decât în scopul evitării unei boli ereditare grave legate de sex”. [4] Reamintim că Republica Moldova a ratificat această Convenție abia în anul 2002. [14]

Adunarea Parlamentară a Consiliului Europei constată că, alegerea sexului viitorilor copii în unele țări asiatice este o ”problemă uriașă”, unde avortul selectiv al femeilor, împreună cu uciderea nou-născuților de sex feminin este practicat de zeci de ani. Selecția prenatală a sexului este indicată printr-o „rație de sex distorsionată”, adică o abatere de la raportul mediu natural de sex la naștere de 105 băieți pentru 100 de fete. [24] Adunarea observă că în ultimii ani, abaterea substanțială de la raportul natural de sex la naștere este înregistrată în unele state membre ale Consiliului Europei: Albania, Armenia și Azerbaidjan, unde raportul de sex la naștere este de 112 băieți pentru 100 de fete și în Georgia unde sunt 111 băieți pentru 100 fete. În rezultat, Adunarea Parlamentară condamnă practica selecției sexuale prenatale calificând-o drept un ”fenomen care își găsește rădăcinile într-o cultură a inegalității de gen și întărește un climat de violență împotriva femeilor” care vine în contradicție cu valorilor promovate de Consiliul Europei.

Din considerentele menționate și nu doar, Adunarea consideră că, în context a tehnologiilor de reproducere asistată, selecția prenatală a sexului ar trebui să fie admisă doar pentru a evita bolile ereditare grave legate de un singur sex. În această ordine de idei, Adunarea solicită statelor membre să:

- monitorizeze evoluția raportului de sex la naștere și să întreprindă măsuri prompte pentru a aborda eventualele dezechilibre; încurajeze cercetările privind raporturile de sex la naștere în anumite comunități;

- colecteze date privind selecția sexului în contextul utilizării tuturor tehnicilor de procreare asistată medical; încurajeze organismele naționale de etică, să elaboreze și să introducă linii directoare pentru personalul medical, descurajând selecția prenatală a sexului prin orice metodă, cu excepția cazului în care este justificat pentru prevenirea bolilor genetice grave legate de sex;

- să interzică prin legislație selecția sexului în contextul tehnologiilor de reproducere asistată și a avortului legal, cu excepția cazului în care se justifică evitarea unei boli ereditare grave.

Specialiștii în domeniul reproducerii asistate din Republica Moldova constată că "Unele centre de reproducere umană asistată au diversificat oferta medicală, incluzând și posibilitatea selecției sexului copilului, care se poate realiza prin diagnostic genetic preimplantator". [16]

În unele state, cum ar fi: în SUA, Cipru, Thailanda, Mexic, este admis alegerea sexului copilului nenăscut, din perspectiva așa numitului "echilibru al familiei". [31] Astfel, clinicile de reproducere umană din SUA, au obținut dreptul de a alege sexul copilului la cererea cuplului căsătorit. Acest drept, însă, poate fi valorificat doar de părinții care au deja un copil și își doresc al doilea, dar de alt sex. Alegerea sexului viitorului copil rămâne, însă, un "capriciu" al celor cu un nivel de trai înalt, deoarece "garanția" științifică a nașterii unei fiice sau a unui fiu costă circa 18-20 de mii de dolari. [34] Cu toate acestea se observă un gen de turism "reproductiv", cuplurile din țările în care această tehnică este interzisă, în special din Marea Britanie, fiind atrase de legislația SUA în acest domeniu.

Într-un număr mare de stat, alegerea sexului viitorului copil este permisă numai din motive medicale, dacă există o amenințare de a transmite copilului o boală ereditară gravă. De exemplu, în Federația Rusă în cazurile în care se utilizează tehnologii de reproducere asistată, alegerea sexului copilului nenăscut este permisă, doar în cazurile în care există pericolul de a moșteni anumite boli asociate cu sexul copilului. [36] La fel și în Chirghistan nu este permisă alegerea sexului copilului nenăscut, cu excepția cazurilor în care se detectează o mare probabilitate de moștenire a unor boli. [33]

Legea privind reproducerea umană asistată adoptată în Canada în anul 2004 (art. 5), interzice efectuarea oricăror proceduri în scopul creării unei ființe umane, sau furnizarea, prescrierea sau administrarea oricăror acțiuni care ar asigura sau crește probabilitatea ca un embrion să fie de un anumit sex sau care ar identi-

fica sexul unui embrion in vitro, cu excepția prevenirii, diagnosticării sau tratării unei tulburări sau boli legate de sex. [1]

Potrivit cu Legea Republicii Populare Chineze privind protecția sănătății mamei și copilului (art. 32), identificarea sexului fătului prin mijloace tehnice este strict interzisă, cu excepția cazurilor când aceasta este absolut necesar din motive medicale. [10]

O abordare mai liberală a acestei probleme este atestată în Israel, unde alegerea sexului copilului este permisă, însă sub controlul Comisiei Naționale pentru selecția sexului nou-născutului. Această Comisie este în drept să permită alegerea sexului nou-născutului numai dacă sunt îndeplinite următoarele condiții:

- există un risc real de tulburare psihică gravă a unuia dintre părinți sau copii care urmează să se nască dacă sexul nou-născutului nu va fi admis;

- solicitanții au cel puțin patru copii comuni de același sex și niciun copil de celălalt sex (cu excepția cazurilor rare, excepționale și a motivelor speciale, care trebuie specificate în decizia comisiei);

- solicitanții au beneficiat de consiliere genetică, în cadrul căreia le-au fost aduse la cunoștință următoarele: detalii privind procedura și avizul unui medic specializat în medicina reproductivă cu privire la șansele și riscurile posibile; consecințele etice ale selecției sexului viitorului copil, inclusiv statutul și soarta embrionilor de sex neales;

- solicitanții și-au exprimat consimțământul scris în cunoștință de cauză, cu privire la procedură, precum și consimțământul, în cunoștință de cauză, al părinților pentru a efectua procedura fertilizării in vitro;

- solicitanților li s-a explicat că, în cazul în care embrionii creați nu vor corespunde sexului așteptat, permisiunea de re-fertilizare în scopul selecției sexului viitorului copil nu va fi acordată până când nu vor fi utilizați toți embrionii cu drepturi depline creați;

- Comisia a ajuns la concluzia că alegerea sexului în acest caz este, în mare parte, justificată. [35]

În Rezoluția 1829 (2011) menționată supra, Adunarea Parlamentară a Consiliului Europei a constatat că preferința pentru fii asociată cu discriminarea femeilor este atât de răspândită încât, "... milioane de femei decid să nu mai nască fiice, care sunt considerate o povară pentru familia lor și incapabile să perpetueze descendența familiei".

Referindu-se la Rezoluția 1829 privind selecția prenatală a sexului, [24] Adunarea Parlamentară constată că selecția prenatală a sexului atentează la valorile fundamentale susținute de Consiliul Europei, cum ar fi egalitatea și demnitatea ființelor umane, nediscriminarea și protecția demnității și drepturilor fundamentale ale individului în ceea ce privește aplicațiile biologiei și medicinei. Adunarea recomandă Comitetului Miniștrilor să solicite Comitetului director pentru bioetică să efectueze un studiu comparativ privind selecția prenatală a sexului și să ia

în considerare elaborarea de linii directoare și bune practici privind selecția prenatală a sexului în contextul articolului 14 din Convenția pentru apărarea drepturilor omului și a demnității ființei umane în ceea ce privește aplicarea biologiei și medicinei. [20]

Cu toate acestea fenomenul disproporționalității între băieți și fete este în creștere. Astfel, oamenii de știință au stabilit că din cauza practicilor de alegere a sexului copilului, care sunt folosite în unele țări, în următorii 10 ani, pe Pământ se vor naște cu 4,7 milioane de fete mai puține. Drept consecință numărul insuficient de fete până în 2030, se va solda cu o supraabundență a bărbaților în aproximativ o treime din țările lumii, aceasta provocând o creștere a comportamentului antisocial și o creștere a nivelului de violență. [30]

În opinia experților determinarea sexului viitorului copil, și cu atât mai mult deciderea cu privire la oportunitatea sau nonoportunitatea de a naște un copil de un anumit sex fără indicații medicale ar trebui să fie categoric interzisă. În categoria unor astfel de indicații pot fi introduse doar bolile ereditare severe, asociate cu sexul, cum ar fi hemophilia, distrofia musculară Duchenne, retardul mental legat de cromozomul X, etc. În opinia specialiștilor, alegerile nerezonabile ale sexului copilului nenăscut, pot perturba raportul natural de sex (50/50) cu urmări grave de natură biologică, demografică și socială, greu de pronosticat. [29, p. 165]

În Republica Moldova fundamentul serviciilor de reproducere asistată este stabilit de Legea cu privire la ocrotirea sănătății reproductive și planificarea familială. Legea (art. 5) consacră dreptul oricărei persoane de a lua liber decizia referitoare la numărul copiilor și la timpul nașterii lor în căsătorie sau în afara căsătoriei. După cum am constatat, această lege nu menționează despre dreptul cuplurilor de a alege sexul viitorului copil. În același timp, o altă lege în domeniul reproducerii umane asistate medical, interzice alegerea sexului viitorului copil, cu excepția cazurilor de risc al moștenirii maladiilor genetice severe legate de sex. [138] În perspectiva creării condițiilor pentru realizarea acestei Legi, Regulamentul acordării serviciilor de reproducere umană asistată medical (art. 32) nu admite efectuarea diagnosticului preimplanțational pentru determinarea și selecția sexului fătului. [21]

Examinând conținutul unor acte legislative în domeniul ocrotirii sănătății putem constata că, deși selecția prenatală a sexului nu este admisă, în realitate cuplurile ar fi "încurajate" să apeleze la astfel de practici, prin posibilitatea de a decide nonoportunitatea de a naște un copil de un anumit sex. De exemplu, Legea cu privire la drepturile și responsabilitățile pacientului (art. 9) dispune că orice pacient are dreptul la metode de planificare familială eficiente și lipsite de riscuri și că acesta are dreptul la informații ... și servicii necesare ... sănătății reproducerii, fără nicio discriminare. [11] Drept rezultat, este necesar ca în raport cu decizia de a se efectua un avort, să se stabilească în mod obligatoriu motivele pentru încetarea sarcinii, pentru a determina dacă această intenție nu se datorează

sexului copilului nenăscut. În acest context nu este lipsit de sens faptul ca dreptul pacientului la informații în domeniul reproducerii, consacrat în Legea cu privire la drepturile și responsabilitățile pacientului (art. 9), să fie supus unor restrângeri cum ar fi interdicția privind comunicarea sexului copilului atunci când se efectuează studii ale unei femei însărcinate aflate într-o situație normală, în special examinarea cu ultrasunete. Din perspectiva faptului că întreruperea sarcinii se poate datora dorinței părinților de a avea un copil de alt sex, în opinia noastră, ar trebui ca înainte de procedura de avort, lucrătorii medicali să explice persoanelor respective valoarea inestimabilă a copilului, indiferent de sexul acestuia. Actualmente, medicii obstetricieni ginecologi, care efectuează întreruperea voluntară a cursului sarcinii, nu sunt obligați să poarte astfel de discuții, instituția medico-sanitară fiind chemată doar să informeze fiecare femeie gravidă, care se adresează pentru întreruperea voluntară a cursului sarcinii, asupra metodelor, alternativelor, precum și asupra riscurilor existente. [23]

Un alt aspect la care tragem atenția ține de faptul că, deși Legea cu privire la drepturile și responsabilitățile pacientului (art. 9) asigură dreptul pacientului în domeniul reproducerii, doar femeii i se acordă dreptul de a decide cu privire la problema maternității. Din cuprinsul Regulament privind efectuarea întreruperii voluntare a cursului sarcinii constatăm că opinia soților femeilor căsătorite, inclusiv a celor care se află în relații de căsătorie civilă cu femeia care se adresează pentru întreruperea voluntară a cursului sarcinii, nu este luată în calcul. Astfel, în conformitate cu Regulamentul menționat:

- instituția medico-sanitară garantează accesul liber și nestingherit al *femeilor gravide* la serviciul de întrerupere voluntară a cursului sarcinii și efectuarea acestuia în condiții de confidențialitate (art. 11);

- instituția medico-sanitară informează fiecare *femeie gravidă*, care se adresează pentru întreruperea voluntară a cursului sarcinii, despre metodele, alternativele, precum și asupra riscurilor existente (art. 12);

- instituția medico-sanitară efectuează întreruperea voluntară a cursului sarcinii prin metoda aleasă de *femeia gravidă* sau o referă către altă instituție medico-sanitară care prestează servicii de întrerupere a sarcinii prin metoda aleasă de *femeia gravidă* (art. 13);

- *femeile gravide*, care efectuează o întrerupere voluntară a cursului sarcinii, înainte de efectuarea intervenției își vor exprima consimțământul prin semnarea acordului informat (art. 18).

Doar într-un singur caz, când este vorba de o intervenție medicală de urgență, necesară pentru a salva viața femeii gravide, când aceasta nu este în stare să-și exprime voința, se cere consimțământul reprezentantului său legal, unul din care ar putea fi soțul. Dar atunci când acest consimțământ nu poate fi obținut la timp, decizia va fi luată de personalul medical, abilitat în modul stabilit de legislație, pornind de la interesul femeii. În opinia noastră, ar fi totuși corect ca în procesul

întreruperii voluntare a cursului sarcinii să fie luată în calcul și opinia soțului femeii căsătorite.

Deseori, decizia de a întrerupe sarcina se ia în grabă, pe fondalul unor emoții, ca mai târziu soții să regrete pentru o astfel de decizie. Presa semnaleză despre ”o tendință îngrijorătoare ... de a schimba paradigma avortului din una dintre cele mai îngrozitoare și cumplite decizii pe care le poate lua o femeie, într-un fel de sărbătorire pentru că ai luat o viață”. [17] Această tendință este demonstrată și de rezultatele studiului conform căruia majoritatea persoanelor care au făcut avort nu regretă acest lucru. [28a] Începând cu anul 2001, în Republica Moldova este înregistrat circa 15-16 mii de avorturi anual, incidența avorturilor la 1000 femei de vârstă reproductivă fiind în jur de 15-17 avorturi. O creștere periculoasă este observată în grupele de vârstă de 20-34 ani, apreciată drept cea mai activă vârstă de reproducere. O rată relativ înaltă a avorturilor este prezentă și la fete în vârstă de 15-19 ani, care abia intră în procesul de reproducere. [19, p. 102]

Întreruperea sarcinii înainte de termen este o problemă nu numai pentru familie, ci și pentru stat, mai ales în situația în care numărul populației este în continuă scădere, rata natalității fiind joasă. Este știut că în Republica Moldova rata natalității este în scădere, în anul 2021 fiind înregistrată nașterea a 29,2 mii copii, sau cu 1,6 mii (cu 5,2%) mai puțini comparativ cu anul 2020. Biroul Național de Statistică a constatat că mai mult de jumătate din numărul copiilor născuți, 15,1 mii sunt băieți și 14,1 mii – fete, raportul de masculinitate fiind de 106 băieți la 100 fete. [27] În opinia specialiștilor în demografie, nivelul scăzut al natalității în Republica Moldova semnifică faptul că ”majoritatea cuplurilor își controlează riguros fertilitatea”. [19, p. 101]

În concluzie remarcăm faptul că în ansamblul său, problematica dreptului la procreare trebuie să fie inclusă în categoria direcțiilor noi de cercetare. Caracterul complex al acestui subiect necesită clarificarea unor aspecte importante cu reflectarea lor în legislație. Astfel de exemple pot fi: restricțiile de vârstă pentru realizarea dreptului la procreare, nașterea copiilor prematuri, pronosticul posibilității de gestație de către bărbați, care se datorează realizărilor în domeniul ginecologiei, stabilirea unor mijloace juridice capabile să stimuleze rata natalității, cum ar fi diferite măsuri de stimulare financiară, acordarea de locuințe, unități de transport și alte beneficii.

La fel trebuie să ținem cont și de faptul că problema natalității este una de importanță națională, de unde vine necesitatea asocierii acesteia cu securitatea demografică a statului. Nu întâmplător Programul național strategic în domeniul securității demografice a Republicii Moldova (2011-2025) stabilește în calitate de obiectivul general în politicile demografice ”redresarea consecventă a problemelor demografice în vederea diminuării declinului demografic” care să creze condiții pentru creșterea cantitativă și calitativă a populației. [6] Realizarea acestui obiectiv presupune, printre altele, și stimularea natalității. Aceasta va contribui,

în viziunea noastră, la crearea unor condiții favorabile pentru realizarea de către cetățenii Republicii Moldova dar și de alt epersoane, a dreptului la procreare. O sarcină importantă asumată de autoritățile publice din Republica Moldova vizează și crearea unor condiții care să contribuie la creșterea gradului de participare a tatălui la nașterea copiilor săi.

Cu părere de rău, Programul nu descrie rolul noilor tehnologii în domeniul medicinei, tehnologiilor biologice și inovațiilor și nici nu determină anumite obiective sau acțiuni consacrate nemijlocit promovării în legislație a dreptului la procreare. Aceasta obligă științele juridice să acorde sprijin legislatorului în vederea elaborării unor recomandări și reglementări științific fundamentate care să asigure realizarea dreptului la procreare. Pentru aceasta este nevoie de cercetări conjugate în domeniul dreptului, medicinei, biologiei, microbiologiei, psihologiei, sănătății fizice, psihice, sociale și reproductive a omului, implementarea noilor tehnologii și a inovațiilor în domeniul reproducerii umane.

Referințe bibliografice:

1. Assisted Human Reproduction Act (S.C. 2004, c. 2). [08.12.2022]. Disponibil: <https://laws-lois.justice.gc.ca/eng/acts/a-13.4/>
2. Constituția Republicii Moldova. Monitorul Oficial Nr. 78 din 29.03.2016
3. Convenția europeană a Drepturilor Omului. [01.12.22]. Disponibil: https://www.echr.coe.int/documents/convention_ron.pdf
4. Convenția Europeană din 4 aprilie 1997 pentru protecția drepturilor omului și a demnității ființei umane față de aplicatiile biologiei și medicinei, Convenția privind drepturile omului și biomedicina). Monitorul Oficial al României nr. 103 din 28 februarie 2001.
5. Diaconu, I. *Drepturile omului în dreptul internațional contemporan*. București, Editura Lumina Lex, 2001.
6. Hotărâre Nr. 768 din 12-10-2011 cu privire la aprobarea Programului național strategic în domeniul securității demografice a Republicii Moldova (2011-2025). Monitorul Oficial Nr. 182-186 din 28.10.2011.
7. Hotărâre Nr. 768 din 12-10-2011 cu privire la aprobarea Programului național strategic în domeniul securității demografice a Republicii Moldova (2011-2025). Monitorul Oficial Nr. 182-186 din 28.10.2011.
8. Iluț P. *Sociologia și antropologia familiei*. Editura POLIROM, București, 2005, p. 68. ISBN: 973-46-0077-X.
9. Situația demografică în Republica Moldova: cifre și fapte cheie. [01.12.22]. Disponibil: <https://moldova.unfpa.org/ro/news/>
9. Law of the People's Republic of China on maternal and infant health care. Adopted at the Tenth Meeting of the Standing Committee of the Eighth National People's Congress on October 27, 1994 and promulgated by

- Order No.33 of the President of the People's Republic of China on October 27, 1994). [08.12.2022. Disponibil: <https://www.ilo.org/dyn/natlex/docs/ELECTRONIC/38702/108046/F-2064760163/CHN38702%20Eng.pdf>
10. Lege Nr. 263 din 27-10-2005 cu privire la drepturile și responsabilitățile pacientului. Monitorul Oficial Nr. 176-181 din 30.12.2005.
  11. Lege Nr. 138 din 15-06-2012 privind sănătatea reproducerii. Monitorul Oficial Nr. 205-207 din 28.09.2012.
  12. Murdock G. Social structure. Macmilian, New York, 1949. Apud: Iluț P. Sociologia și antropologia familiei. Editura POLIROM, București, 2005. ISBN: 973-46-0077-X.
  13. Lege Nr. 1256 din 19-07-2002 privind ratificarea Convenției pentru protecția drepturilor omului și a demnității ființei umane în ceea ce privește aplicațiile biologiei și ale medicinei și a Protocolului adițional la Convenție referitor la interzicerea clonării ființelor umane. Monitorul Oficial Nr. 110-112 din 01.08.2002.
  14. Lege Nr. 138 din 15-06-2012 privind sănătatea reproducerii. Monitorul Oficial Nr. 205-207 din 28.09.2012.
  15. Moșin V. Eșanu A. Aspecte etice ale reproducerii umane asistate medical. [08.12.2022]. Disponibil: <https://repository.usmf.md/bitstream/20.500.12710/17647/1>
  16. viață întregă plină de regret. [03.12.2022]. Disponibil: <https://www.culturavietii.ro/2018/04/23/o-viata-intreaga-plina-de-regrete/>
  17. Până în anul 2035 numărul populației R. Moldova s-ar putea micșora până la 2 milioane. [01.12.22]. Disponibil: <https://radiochisinau.md/>
  18. Profilul sociodemografic al Republicii Moldova LA 20 de ani după adoptarea Programului de acțiune de la Cairop. Chișinău, 2014. [03.12.2022]. Disponibil: https://ince.md/uploads/files/1405586689_raport.cor-2.pdf
  19. Recomandarea 1979 (2011) Versiune finală. Selecția sexuală prenatală. [08.12.2022]. Disponibil: <https://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-en.asp?fileid=18021&lang=en>
  20. Regulamentul acordării serviciilor de reproducere umană asistată medical. Aprobata prin Ordinul Ministerului Sănătății nr. 149 din 23.02.2017.
  21. Regulament privind examinarea medicală a tinerilor înainte de căsătorie. Ministerul Sănătății. Ordin Nr. 396 din 06-09-1995 privind organizarea examinării medicale a tinerilor înainte de căsătorie. Monitorul Oficial Nr. 34 din 06-06-1996.
  22. Regulament privind efectuarea întreruperii voluntare a cursului sarcinii. Ordin Nr. 647 din 21-09-2010 cu privire la efectuarea întreruperii voluntare a cursului sarcinii în condiții de siguranță. Monitorul Oficial Nr. 241-246 din 10.12.2010.

23. Rezoluția 1829 (2011). Selecția sexuală prenatală. [08.12.2022]. Disponibil: <https://pace.coe.int/en/files/18020/html>
24. Situația demografică actuală și tendințe de lungă durată în evoluția populației Republicii Moldova. [01.12.22]. Disponibil: <https://www.pre-sedinte.md/files/media/OLGA%20GAGAUZ.pdf>
25. Situația demografică în Republica Moldova: cifre și fapte cheie. [01.12.22]. Disponibil: <https://moldova.unfpa.org/ro/news/>
26. Situația demografică în anul 2021. [03.12.2022]. Disponibil: https://statistica.gov.md/ro/situatia-demografica-in-anul-2021-9578_59440.html
27. Stănoiu A., Voinea M. Sociologia familiei. Universitatea București, București, 1983. Apud: Iluț P. Sociologia și antropologia familiei. Editura POLIROM, București, 2005. ISBN: 973-46-0077-X.
28. 28 a. Studiul care arată că majoritatea femeilor nu regretă avortul. [03.12.2022]. Disponibil: <https://www.vice.com/ro/article/xgqxbq/>
29. Биоэтика: принципы, правила, проблемы. Ответственный редактор и составитель - д. филос. н., проф. Б. Г. Юдин. Эдиториал УРСС Москва, 1998.
30. В ближайшие 10 лет в мире родится примерно на пять миллионов девочек меньше – ученые. [08.12.2022]. Disponibil: <https://zn.ua/TECHNOLOGIES/>
31. Выбрать пол ребенка заранее в процессе подготовки к процедуре ЭКО. Тема тысячелетия и современные технологии. [08.12.2022]. Disponibil: <https://icsi.clinic/ru/vybrat-pol-rebenka>
32. Декларация о политике в области обеспечения *прав пациента* в Европе. [07.12.2022]. Disponibil: https://med.sumdu.edu.ua/images/content/doctors/Deontology/Patients_rights_WHO.pdf
33. Закон Кыргызской Республики от 4 июля 2015 года № 148 О репродуктивных правах граждан и гарантиях их реализации. [08.12.2022]. Disponibil: <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/111191/10?cl=ru-ru>
34. Как выбрать пол ребенка. [08.12.2022]. Disponibil: <https://icsi.clinic/ru/vybrat-pol-rebenka> <https://vz.ru/society/2005/11/2/11261.html>
35. Обращение в Национальную комиссию по выбору пола новорожденного. [08.12.2022]. <https://www.gov.il/ru/service/national-gender-selection-committee>.
36. Федеральный закон от 21.11.2011 N 323-ФЗ (ред. от 11.06.2022, с изм. от 13.07.2022) “Об основах охраны здоровья граждан в Российской Федерации” (с изм. и доп., вступ. в силу с 01.09.2022). [08.12.2022]. Disponibil: http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_121895/

RE - VALORIZAREA DREPTULUI ÎNTRE INTEROGATII ȘI RĂSPUNSURI

THE RE-VALUATION OF THE RIGHT BY QUERY AND ANSWER

CZU: 340.111:342.34:347.971

Rodica CIOBANU ¹

ABSTRACT. *The subject matter that we propose can be seen as an inquiry of the problems that we face in today's world, where the law has been placed at the centre of criticism from both society and the authorities. The rationale justifies in certain dimensions the way in which the perception of the crisis of law has been shaped and the need to determine the ways in which the current state can be resolved by returning to the fundamental values of law connected to the professional and personal attributes of those involved in the development of law, being part of the most diverse professional backgrounds. At the same time, it suggests the need to revise the standards of professional training, by returning to values such as justice, equity, legality, etc., as well as establishing evaluation criteria that are set from the beginning of a professional career. The research is part of a more comprehensive investigation developed in the project „Modernization of Governance Mechanisms focused on the Protection of Human Rights”.*

Keywords: *value, law, law crisis, professionalism, democracy, rule of law, justice, modernization.*

REZUMAT. *Conținutul pe care îl propunem poate fi considerat o interogație asupra problemelor pe care le întâlnim în condițiile actuale, în care dreptul a fost plasat în centrul criticilor atât din partea societății cât și a autorităților. Raționamentul justifică pe anumite dimensiuni modalitatea în care s-a profilat percepția asupra crizei dreptului și necesitatea de a determina modalitățile prin care poate fi depășită starea data prin revenirea la valorile fundamentale ale dreptului conectate calităților profesionale și personale ale celor implicați în realizarea dreptului, fiind parte ale celor mai diverse medii profesionale. În același timp, se sugerează necesitatea revizuirii standardelor de formare profesională, printr-o revenire la valori precum justiția, dreptatea, legalitatea etc., dar și stabilirea unor criterii de evaluare plasate încă de la inițierea carierei profesionale.*

Cuvinte-cheie: *valoare, drept, criza dreptului, professionalism, democrație, stat de drept, justiție, modernizare*

Viziune de ansamblu asupra problemei

Câmpul arhitectonic al actualelor procese ce domină statele și sistemele juridice, în condiții de lipsă de eficiență și tendință de reformare și reorganizare a instituțiilor de drept la nivel național, dimensiunea axiologică este cea care se accentuează cu necesitate de a fi reconsiderată în configurația temelor de inte-

---

¹ Rodica CIOBANU, doctor habilitat în drept, conferențiar universitar, Universitatea de Stat din Moldova, e-mail: rod.ciobanu@gmail.com, ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6071-8178>

res major, puse în centrul dezbaterilor publice și științifice. Spre deosebire de alte dimensiuni ale discursului teoretic complex asupra dreptului, dimensiunea axiologică ar putea fi considerată ca cea mai viciată de practicile juridice existente și de rolul persoanelor implicate în activitatea unor instituții de importanță majoră pentru domeniul dreptului, cum ar fi cele chemate să protejeze drepturi și libertăți, să realizeze justiția, să asigure securitatea și ordinea juridică. Una dintre problemele supuse dezbaterilor ar putea fi însăși recunoașterea ideii de *valoare* ca fiind *valoroasă* și introducerea acesteia printre conceptele dominante ce definesc dreptul, fără a ne angaja într-o dezbatere asupra avantajelor și dezavantajelor unei abordări axiologice a practicilor juridice actuale.

Istoria umanității este o dovadă relevantă a faptului că în toate timpurile și în toate societățile am fost orientați spre căutarea unor forme eficiente de organizare și relaționare umană capabile de a asigura dezvoltarea. Astfel am putea spune că efortul continuu a fost orientat spre crearea de medii (social-statale) în care persoana umană să se poată realiza, să își poată asigura necesitățile și să poată avea aspirații. Adică, în interacțiunea persoană-societate, întrebările kantiene *ce trebuie să știi? Ce trebuie să faci? Ce îmi este îngăduit să sper? Ce este omul?* devăluie că evaluările care se fac asupra contemporaneității sunt orientate spre a identifica „orizonturi de posibilități de a fi ale omului de /din totdeauna și de oriunde [...]. Căci, chiar dacă, [...] au existat și există „vremuri sărace”, vremuri ideale, de aur (să zicem ale lui Platon) [...] nu au existat de fapt niciodată” [1].

ADN-ul uman este setat astfel ca odată ce sunt formulate interogații să se caute și răspunsuri. O parte dintre întrebări caracterizează ambiția de autodefinire a omului, altele, orientate spre definirea modelului de structurare a mediului în care persoana își organizează habitatul, astfel încât, nu doar să aibă posibilități de satisfacere a necesităților materiale, dar și a celor spirituale. Așa cum afirmă István Király V.[1] „Deși suntem întotdeauna, plini de întrebări, unele sunt totuși decisive!”. Printre acestea, cea care se referă la *ce este dezirabil, util, necesar și bun* pentru persoană și societate a fost alături de întrebarea *Ce este omul?* una dominantă, continuă și permanentă. Dacă într-un caz întrebarea este urmată de căutarea de răspunsuri pornind de la chemarea socratică *cunoaște-te pe tine însuși*, atunci în celălalt caz este o întrebare ce se referă la reperele normative și valorice ale unui mediu social echilibrat de existență al persoanei.

Similar marii diversități de aspirații, întrebarea *ce este dezirabil, util, necesar și bun* pentru persoană și societate ar putea veni cu diverse formule de răspuns: hedoniștii ar spune că plăcerea, pragmatistii ar zice soluționarea problemelor, utilitariștii ceea ce este util, adepții kantianismului ar spune *voința bună* etc. Totuși, indiferent de diferențele de răspuns pe care le vom sesiza vom avea constante, rolul cărora este general recunoscut, acestea fiind valorile de bază care sunt plasate ca fundamente ale societăților democratice. Anume asupra acestei dimensiuni vom încerca să ne expunem explorând aspecte esențiale și conexe,

încercând un bilanț generalizator asupra fundamentelor axiologice a dreptului în condițiile unor crize declarate nu doar declarate, dar și susținute și justificate.

Motivația pentru susținerea acestei opțiuni se ascunde în faptul că dreptul, dintre multiplele sale accepțiuni, fiind prezentat fie ca o reflectare a culturii materiale a societății, fie ca mijloc de control politic, fie ca expresie a unei practici de guvernare etc., cel mai puțin este văzut, la moment, ca un domeniu preocupat de protejarea și promovarea valorilor, a idealului spre care tinde societatea. Percepția socială dominantă prezintă dreptul ca un domeniu în care acțiunile, deciziile nu sunt conforme valorilor recunoscute la nivel global și național ca vitale pentru societate și persoană. Ceea ce face ca pilonul de bază al dezvoltării și modernizării să fie vulnerabil și fragil atât din punct de vedere conceptual cât și funcțional.

Prin urmare, reperele analizei se orientează spre înțelegerea interacțiunilor dinamice dintre conștientizarea aspirației, responsabilități și valori, pentru identificarea unei formule distincte de a vedea și practica dreptul. În această perspectivă elementele centrale care se profilează a fi supuse dezbaterilor este: 1. Abordarea dreptului în termeni valorici; 2. Dependența valorilor de actorii implicați în realizarea dreptului; 3. Abordarea dreptului în calitate de răspuns la nevoile valorice ale persoanei /omului, care nu sunt în totalitate reflectate în drepturi și îndatoriri; 4. Determinarea preferințelor valorice, printr-o ierarhie a valorilor; 5. Abordarea justiției centrate pe om, atât ca proces cât și ca finalitate.

Contextualizarea crizei dreptului imperativelor timpului

Perspectiva teoretică asupra valorilor indică o formulă egalitară cu referire la interesul științific de cercetare a subiecților și a obiectelor supuse valorizării, ele răspunzând cerințelor prioritare temporale și spațiale, aspirațiilor și necesităților sociale. În acest context al interesului pentru valori și valorizare, vedem că marea majoritate a valorilor juridice sunt construite printr-un raport de determinare de preferința pentru democrație și statul de drept al societăților și statelor contemporane, acestea fiind conform art.2 TUF, dar și a art.1 al Constituției RM, valori fundamentale. Corespunzător acestei determinări, consecvența face ca dintre valorile general recunoscute și considerate modelul preferențial de organizare al sistemelor social statale actuale, democrația și statul de drept să necesite a fi tratate ca valori corelative, și non-ierarhice [2].

Având deja o istorie bogată, democrația și statul de drept, care în unele state sunt apreciate ca o formulă consolidată, ca practică existentă, puternic impregnată în tiparele sociale, pe larg experimentată, în altele un deziderat, în cel de-al treilea o formulă fragilă care necesită a fi dezvoltată și implementată prin eforturi ale autorităților și cetățenilor, continuă să se bucure de actualitate, determinând evoluțiile, prioritățile și preferințele juridice, materializate în reglementările naționale.

În același timp, cu toate că există un consens major asupra valorii și avantajelor democrației, totuși extinderea la nivel global a generat și critici, una dintre acestea preferindu-se la contestarea faptului că aceasta (democrația) ar fi cea mai eficientă formă de guvernare, de altfel opinie existentă încă în antichitatea greacă. Mai mult chiar, identificăm tendința de a asocia democrația cu criza și iraționalitatea. În mai multe publicații științifice se exprimă îngrijorări și luări de poziții cu referire „la criza democrației reprezentative, absenteismul electoral, lipsa de încredere a cetățenilor în politicieni, în partide, intensificarea populismului ... [ceea ce impune ca luând în considerare] schimbările din societatea actuală, ... [să fie necesare] ... schimbări și în conceperea statului și a dreptului” [3, p.43]. Astfel, într-un caz asistăm la tendința de asociere a democrației cu criza, în altul, la constatări și justificări cu referire la o criză a dreptului, incapabil de a-și aduce contribuția la consolidarea și practicarea acesteia. Această stare ne face să încercăm să determinăm dacă una dintre aceste tipuri de crize ar putea fi generator al celeilalte, aflându-se într-un raport de interdeterminare și condiționare reciprocă ori există și alte circumstanțe, factori ce generează criza dreptului și a democrației.

Autorii articolului *Dimensiunea axiologică a democrației* [4] susțin că democrația nu este doar o formă de guvernare, dar și instituții și instrumente care sunt necesare pentru menținerea, promovarea și consolidarea acesteia, iar „în condițiile în care se profilează criza democrațiilor și neîncrederea atunci este [și] o criză a valorilor juridice”. Afirmatie ce poate fi suplinită și concretizată prin caracterul valoric al dreptului, în sensul de „valoare în sine” care are menirea de a contribui la conservarea și dezvoltarea omului ca ființă bio-psiho-socială; la realizarea siguranței civice; la instituirea și dezvoltarea cadrului social, în care fiecare este cu alții și libertățile trebuie să coexiste; să ofere repere legitime în competiția pentru afirmarea personalității umane; să asigure climatul juridic necesar realizării de către fiecare a idealului său creator [5].

Astfel, în cazul în care înaintăm ca subiect al dezbaterilor problema crizei atunci, devine destul de dificil modul în care putem să acoperim în acest context amplul subiect al dependențelor, dar în același timp el este unul ce se impune într-un exercițiu orientat spre formularea premiselor unui demers teoretico-practic de justificare a necesității unor intervenții substanțiale asupra fundamentelor actuale ale socio-umanului, care se află în dependență majoră de funcționalitatea și eficiența dreptului.

Autorii care au înaintat problematica crizei în drept, o justifică în mod distinct: unii determină criza ca o stare de fapt a societății care se extinde asupra dreptului, alții o apreciază ca determinată de practicile juridice defectuoasă, a treia categorie o analizează prin raportare la criza științei juridice ori a cadrului metodologic depășit [6], precum și avem o mare parte de autori din spațiul românesc care o leagă de supra reglementare /inflația juridică/ poluarea juridică, de un drept incoerent marcat de paralelisme ce necesită modificări capabile

de a genera un drept inteligent [7] (dreptul suplu) care „să aducă ... în primul rând, „cetățeanului” beneficiul unei aplicări unitare a legii și numai ulterior și Statului de Drept, reducerea costurilor guvernării” [8]. Potrivit celei din urmă asumptii calitatea dreptului este un factor generator de criză. În același timp, cunoașterea cauzelor ce au determinat problema calității dreptului, oferă spațiu de analiză obiectivă și acțiune în direcția ameliorării printr-o raportare la valorile general umane [9]. Astfel, reflectând asupra posibilității depășirii crizei actuale a dreptului, se înaintează ipoteza necesității unei reconceptualizări a dreptului din perspectivă valorică, perspectivă care ar urmări creșterea eficienței și eficacității dreptului, a funcționalității instituțiilor de drept, a cadrului normativ de reglementare, a acțiunilor umane orientate spre consolidarea democrației și a statului de drept. Reperele teoretico-metodologice care sunt valorificate în raport cu ipoteza înaintată este ancorată în trei perspective de abordare, formulate în baza opiniilor autorilor preocupați de problematica în cauză, construite într-un raționament care să ne permită înaintarea unor concluzii.

Respectiv, o opinie ce justifică atenția asupra dependențelor interne și externe este cea care constată că: „A devenit banal pentru cercetătorii fenomenului juridic că, dreptul ca și societatea a intrat într-o criză profundă, nu una economică, financiară, ci una morală. Într-o astfel de perspectivă, ceea ce ne apare ca soluție salvatoare este tot dreptul, însă simplificarea lui, ca imperativ al modernizării și ameliorării calității dreptului” [8, p. 35].

Alta este cea care plasează într-un obiectiv unic persoana și acțiunea de valorizare, în sensul că omul este cel care conferă sens existenței, instituțiilor, normelor etc. În această perspectivă, profesorul V. Stoica susține că „Actele, acțiunile și activitățile prin care se realizează [*prescripțiile*] ... constituie motorul schimbărilor sociale, dar, pentru ca să nu apară dereglări și crize grave, ele trebuie să fie mereu raportate la valorile avute în vedere de fiecare prescripție normativă. Profesioniștii dreptului au misiunea dificilă, uneori aproape imposibilă, de a asigura această corelație dintre înțelesul normelor juridice și valorile care justifică permisiunile, comenzile și interdicțiile. Pentru acești profesioniști, democrația constituțională și economia de piață liberă întemeiată pe proprietatea privată nu trebuie să fie niciodată clișee, ci nucleeele conceptuale și cadrele instituționale care dobândesc viață și sens prin valorile care consolidează libertatea și siguranța persoanei, mai ales în situații excepționale, de criză gravă, când aceste valori sunt amenințate” [10]. Suplimentar, o criză poate fi depășită prin libertate, aceasta fiind „un proiect de trezire de luptă cu somnul indiferenței pentru a recunoaște că fiecare este arhitectul vieții umane și că este prin aceasta creator de valori și lume” [11, p.56]. Din aceste opinii susținute deducem că în depășirea oricărei situații de dificultate în domeniul dreptului, precum și a crizelor care se manifestă, ca și în oricare alt domeniu, rolul major rămâne a fi al persoanei în calitate de ființă rațională și valorizatoare.

Și cea de a treia perspectivă, este identificată în sugestia de soluție formulată de către profesorul I. Craiovan, și nu numai, care poate fi apreciată ca plauzibilă și care pare a fi destul de simplă, dar în același timp extrem de dificilă din punct de vedere practic. „Numai examenul valoric poate preîntâmpina sau atenua consecințele unor situații [crize] ... în care normativitatea juridică nu apreciază faptele sociale la justa lor valoare, deci în ce măsură corespund unor nevoi, interese, aspirații umane ale unui timp istoric [12, p.70]. Contradicția dintre decizie și acțiune, dintre lege și faptă, conduce în opinia lui I. Craiovan, la moartea legii și că ordinea juridică depinde de compatibilitatea sa cu faptele sociale pe care le reglementează. Pentru ca această stare să nu aibă loc trebuie să se verifice care este raportul ce unește dreptul și faptele sociale, dacă acestea se găsesc în mod corespunzător în conținutul dreptului pozitiv.

În temeiul acestor trei perspective, formulăm unele constatări justificative preliminare care lansează priorități ce trebuie luate în considerare într-un exercițiu asumat de cercetare a fundamentelor axiologice existente ori inexistente a dreptului. Astfel,

1. Analiza posibilităților de depășire a crizei în drept, nu poate fi realizată printr-o abordare abstractă, ci prin una concretă, ancorată în condițiile reale ale țării (Republicii Moldova);

2. Este necesară conștientizarea realității crizei dreptului pornind de la realitatea socială în care acesta își realizează misiunea/funcțiile, dar de dependența de eficiența/ineficiența instituțiilor de drept și de calitățile profesionale și personale ale celor implicați în activitate;

3. Analiza posibilităților de depășirea a crizei în drept, poate oferi soluții plauzibile în condițiile în care este ghidată de obiectivitate, interes științific și social;

4. Analiza posibilităților de depășire a crizei în drept, nu poate fi una secvențiată ori segmentată, ci una complexă, raportată multiplelor dependențe externe și interne;

5. Criza dreptului nu poate fi depășită doar prin intervenții de natură externă, ci și printr-un act de voință asumat al actorilor implicați în activități cu profil juridic care trebuie să contribuie la realizarea dreptului;

6. Valorile împărtășite și promovate de reprezentanții mediului profesional juridic sunt un reper la creșterii percepției pozitive a dreptului în societate;

7. Analiza posibilităților de depășire a crizei în drept, prin estimarea instrumentelor utile și necesare a fi valorificate pentru creșterea gradului de conștientizare a rolului personal al fiecărei persoane, al implicării și participării.

Ce determină revenirea la valori?

Mediul socio-cultural în cadrul căruia își realizează misiunea dreptul este cel care marchează parcursul acestuia, uneori având formule de manifestare practică

neconforme valorilor pe care le promovează la nivel teoretic și declarativ. În cel mai pronunțat mod, criza dreptului s-a manifestat prin profanarea a tot ceea ce este legat de valorile esențiale unui sistem de drept: *stat de drept, democrație, justiție, dreptate, libertate, legalitate etc.* În aceste condiții, revenirea la dimensiunea axiologică a dreptului nu este una întâmplătoare, dat fiind că pe de o parte avem argumente ce susțin rolul major al valorilor în depășirea crizei dreptului, pe de alta, marginalizarea extremă a interesului față de valori, norme, principii și idealuri.

Reactualizarea subiectului dimensiunii axiologice a dreptului este cu o frecvență relativă în discursul științific, cu mult mai mică în discursul public cotidian și cu frecvență mai mare în condițiile unor declarații ori intenții de modernizare/reformare a instituțiilor de drept, dar și mai mult în discursuri publice critice prezentate în contexte electorale. Toate acestea, unele în mai mare măsură, altele în mai mica, au alimentat percepția, locul și rolul pe care îl are dreptul în societate, adică valoarea acestuia. Din punct de vedere estimativ, pentru fiecare persoană în parte, utilitatea dreptului (instituții și profesioniști), în fond este dependentă de percepția acestuia cu referire la valoarea personală și socială pe care o are ca domeniu al practicii sociale.

Care poate fi tipul de abordare al valorilor în condiții de actualitate? și, Care tip de abordare, în contextul general al dezbaterilor asupra crizei dreptului, poate fi preluat și valorificat? Întrebările ar presupune mai multe direcții asumate și conștientizate care merită atenție, unele fiind abordări dintr-un punct de vedere extern, altele din punct de vedere intern. Indiferent de punctul de vedere, orice perspectivă de abordare a valorilor va oferi o viziune ce urmărește acoperirea unei necesități de cercetare /soluționare a unei probleme și se va încadra într-un model teoretico-științific de referință din care vine autorul. În acest exercițiu al revalorizării se propune o abordare care să scoată în evidență aspecte definitorii ale rolului valorilor, valorizării și subiectului valorizant în raționalizarea posibilităților de soluționare a crizei dreptului.

Una dintre acestea ar putea fi o perspectivă generalizantă a unei axiologii juridice, care ar prezenta în formulă exhaustivă o teorie științifică asupra valorilor juridice, însoțită de un discurs persuasiv asupra importanței dimensiunii valorice atât din punct de vedere teoretic cât și practic.

Alta, ar putea fi o abordare centrată pe o problemă ce trezește interes și necesită a fi soluționată, un subiect trecut prin filieră valorică ce se încadrează într-o ramură particulară a dreptului. În ambele cazuri, atât cel al perspectivei generale asupra valorilor juridice, cât și în cel al problematizării și individualizării, nu este posibilă o perspectivă consecventă fără a ne raporta la valorile general umane. Astfel, relațiile de determinare, *valori general umane - valori juridice fundamentale - valori juridice particulare*, indică dependențe, ce trasează înțelegerea modalităților dominante de căutare a soluțiilor la astfel de probleme, precum criza dreptului.

În cel dintâi caz, general științific, discursul asupra valorilor este „o acțiune deosebit de dificilă, date fiind conotațiile diferite pe care variatele ramuri ale științelor juridice le conferă termenului și care sunt mai apoi utilizate în limbajul curent” [8, p.33]. Articolul *Axiologia juridică și deschiderile sale în cercetarea dreptului* formulează o viziune de ansamblu al modului în care poate și trebuie tratate valorile juridice prin raportare la contextul general, trecând în revistă abordări esențiale ale autorilor din diverse domenii ce au contribuit la formularea unei viziuni asupra cadrului de analiză științifică al axiologiei juridice [13]. Pe-tre Andrei sublinia în acest sens că „valorile juridice pot constitui obiectul unei științe a dreptului, al unei sociologii juridice și al unei filosofii a dreptului, după cum le studiem ca fenomene formale, raționale, impuse de stat, ca fenomene sociale regulative ale realității sociale sau concepte abstracte ale vieții practice” [14, p.146]. Suplimentar, este importantă referința la faptul că se alocă o sarcină majoră dreptului, care e reflectată de analiza opiniilor lui Stamler, prin care P. Andrei indică că „dreptul, în genere e un concept de relație pentru realizarea valorii și pentru aplicarea ei unei realități juridice” [14, p.150].

Analiza valorilor juridice poate fi realizată parcurgând pas cu pas traseul de la etapa de elaborare a dreptului până la cea de realizare și nu numai, fiind posibilă „universalizarea dreptului, a valorilor juridice și globalizarea lor tehnică ... [contribuind la plasarea] ideii diversității la rangul principiului unificator” [15, p.10]. În același timp universalizarea dreptului nu este altceva decât acea mutație axiologică a funcțiilor de până acum ale juridicității, în baza căreia să se asigure și să se sporească identitatea insului și a comunităților, condiție absolută a de-înstrăinării și creativității omenești. Însăși viața socială, luată în unitatea vie a manifestărilor sale diverse, nu rezidă dominant în forțele de producție, ci în normele și valorile sale constitutive, consideră unii cercetători [16, p.10].

Spre deosebire de perspectiva generalizantă a încadrării abordării științifice a valorilor în contextul axiologiei dreptului, perspectiva particularizantă vine cu analize, ce se referă la probleme specifice ori particulare unor domenii de activitate. În această formulă de abordare vom identifica cercetării ce vin din multiple domenii științifice și care operează și cu metodologii distincte. În vederea confirmării acestor fapte vom însera pe post de exemplu câteva formule de analiză a valorilor prin centrarea pe problemă. O viziune interesantă asupra subiectului valorilor cuprins în articolul *Axiologia juridică în cercetarea fenomenului infracțional* este prezentat de A. Palnițchii [17] care afirmă că axiologia dreptului în cercetările fenomenului infracțional urmărește protejarea celei mai importante valori sociale în cadrul unui stat de drept – Democrația. Suplimentar se prezintă o clasificare a valorilor în: 1. Valori sociale de importanță internațională - precum viața, sănătatea etc.; 2. Valori sociale generale în cadrul unui sistem de drept – valorile sociale generale a sistemului de drept al Republicii Moldova sunt prevăzute de Constituția RM; 3. Valori sociale ramurale - prezente în cadrul ramurilor de

drept (penal, civil, constituțional, procesual penal etc); 4.Valori sociale interramurale – prezente în cadrul mai multor ramuri (de ex: patrimonial este protejat de dreptul civil și de dreptul penal); 5.Valori sociale generice - prezente în cadrul unei instituții juridice; 6.Valori sociale speciale - ce derivă dintr-o normă juridică concretă; 7.Valori sociale secundare sau adiacente - care sunt apărute în mod secundar în cadrul unui articol, de regulă în drept penal.

O altă perspectivă de valorificare a axiologiei prin raportare la aspecte particulare, pe care o invocăm pe post de confirmare a posibilității de cercetare ancorată în realitate, este cea realizată de către N. Creciun [18]. În acest caz, în temeiul evaluării situației din RM, după ce a urmat calea democrației și a statului de drept, asumându-și garantarea și protejarea drepturilor și libertăților fundamentale a intereselor cetățenilor săi se constată lipsa de eficiență a dreptului. Ca rezultat, s-a înaintat perspectiva de eficientizare a activității judecătorești prin prisma unei viziuni axiologice asupra activității inspecției judiciare. Această modalitate particulară de revenire la valori ne apropie de un subiect foarte important al dezbaterilor cu referire la identificarea și formularea soluțiilor de depășire a crizei dreptului, din considerentul accentuării și recunoașterii unei valori prin intermediul acțiunilor, deciziilor, intervențiilor persoanelor ce realizează o anume activitate practică. Anume, se vizează justiția, care ca valoare este în dependență de calitatea actului de justiție. Cel din urmă în totalitate este raționalizat prin raportare a standardele la care a aderat și pe care le promovează judecătorul în activitatea sa profesională.

Prin consecință, valorile juridice sunt criteriile evaluative și standarde de judecată, iar aspirațiile valorice a societății sunt raportate justiției, dreptății, egalității etc. Evaluarea surselor doctrinare scoate în evidență o perspectivă de determinare și ierarhizare a valorilor dreptului din punct de vedere al relevanței sociale, al rolului major al justiției în societate și un pronunțat interes pentru eficiența și calitatea acesteia. În acest sens I. Ceterchi și Craiovan [19, p.22-25] enumera, alături de justiție, democrație, demnitatea umană, securitatea (siguranța juridică), drepturile omului, statul de drept, proprietatea în formele ei multiple, societatea civilă, suveranitatea națională. Autoarea L. Barac [20, p13] accentuează securitatea (siguranța, stabilitatea), justiția și progresul social. I. Craiovan [21, p.22] consideră că, alături de aceste valori mai este o valoare ce trebuie ținută în vizor - binele public. Dintre acestea „Justiția ne apare ca una dintre cele mai înalte exigențe ale rațiunii pure” [22, p.53], deoarece în calitate de „... valoare originară a dreptului, ca dreptate prin drept, culminează în exigența ca fiecare subiect să fie recunoscut de alții după valoarea sa și fiecăruia să i se atribuie ceea ce i se cuvine” [16, p.14].

Studiul de caz asupra contextului național, relevă în aceeași voce, că tranziția Republicii Moldova spre un sistem de drept eficient și capabil de a proteja democrația și de a consolida statul de drept, cea mai controversată, discutabilă și

problematică a devenit justiția, care este raportată și identificată cu corupția, lipsa de integritate și ineficiența procedurilor judiciare. Multiplele reforme inițiate fie au eșuat, fie nu a fost duse până la capăt, fie doar inițiate pentru a fi înlocuite cu altele. Ca rezultat s-a ajuns în situația în care sectorul justiției este contestat pe multiple planuri: politic, social, juridic, dar cel mai grav este că și din punct de vedere valoric, ceea ce se încadrează într-o viziunea mult mai largă – cea a axiologiei juridice, care accentuează un aspect esențial pentru spațiul juridic național – conștientizarea necesității re-valorizării dreptului, în general, și a sistemului judecătoresc în particular. Mai mult ca atât, nu poate fi pusă în discuție justiția ca valoare în sine, în condițiile în care aceasta nu doar că nu se bucură de încredere, dar și este caracterizată ca lipsită de eficiență. De aceea cercetătoarea N. Creciun [18] dezvoltă ideea necesității unui efort orientat spre salt calitativ, care solicită implicații multiple: atât voință internă cât și implicare și expertiză pertinentă externă. Prin implicit, eficiența justiției este în dependență, chiar dacă mijlocită, de eficiența și funcționalitatea organelor specializate, care au un rol important atât în raport cu sistemul judecătoresc cât și în raport cu societatea, contribuind la creșterea autorității și a valorii profesionale a juristului în societate. În opinia autoarei, inspecția judiciară națională, deținând competențe de analiză, verificare și control în domenii particulare de manifestare a justiției și bucurându-se de autonomie funcțională, are un rol substanțial în asigurarea bunei autoguvernări judiciare, opinie cu care nu putem să nu fim în acord. Mai mult, analizând activitatea inspecției judiciare prin prisma diverselor formule de relaționare se accentuează posibilitatea și capacitatea acesteia de a contribui la minimizarea efectelor fenomenelor negative de natură a afecta magistratura și valorile conexe ei, cu impact sesizabil asupra eficienței justiției naționale. În consecință, justiția plasată în accepțiune valorică devine instrument și model de analiză al modului în care dreptul răspunde intereselor individuale și colective. Deci utilizarea termenului valori în sens larg conduce spre conectarea dreptului la ceea ce o societate consideră că este cel mai valoros și ceea ce a fost prejudiciat și devalorizat cel mai mult.

În temeiul acestor opinii se deschide dezbateră conexiunii directe dintre eficiența justiției și personalitatea persoanei care și-a asumat realizarea ei, conexiune ce se extinde interdependenței dintre valoarea dreptului și a profesioniștilor. În această perspectivă profesorul I. Huma [15] pune în valoare conexiunea indubitabilă dintre persoană ca ființă creatoare de valori ale dreptului și dreptul ca valoare în sine. Prin extensie persoana și profesionalismul devin factor major al promovării valorilor juridice și al modului în care societatea percepe dreptul. „Profesiile juridice sunt importante nu numai pentru că ele slujesc la aplicarea dreptului obiectiv, ci și, în primul rând, pentru că profesioniștii dreptului nu preiau mecanic textele de lege, ci le internalizează, le descifrează sensurile prin raportarea la situațiile de fapt concrete și, când este necesar, stabilesc cadrul faptic

și juridic al disputelor care apar. Mai mult decât atât, judecătorii rezolvă aceste dispute nu numai sub aspectul percepțiilor diferite asupra faptelor, ci și sub aspectul interpretării normelor juridice relevante. Din această perspectivă, fiecare profesie juridică joacă un anumit rol. Consilierii juridici, avocații, mediatorii, notarii, executorii judecătorești, specialiștii în insolvență, polițiștii, jandarmii, funcționarii cu atribuții juridice, procurorii și judecătorii sunt *slujitori ai legii* nu în sensul aplicării ei mecanice, ci prin adaptarea sensurilor ei la problemele complexe pe care le ridică viața reală, de multe ori cu elemente de noutate imposibil de anticipat de autoritatea legiuitoare. Dacă dreptul este făcut pentru oameni, iar nu oamenii pentru drept, așa cum Portalis a atras atenția de mult timp, sistemul normativ nu trebuie să fie un pat al lui Procust, ci un complex de prescripții menite să asere valorile fundamentale ale comunității” [10].

Aceeași opinie este promovată de către Lesnick Howard [23], care susține că alegerile, deciziile luate de reprezentanți ai mediului profesional juridic au impact major asupra vieții oamenilor, fapt ce impune conștientizarea gradului de responsabilitate pe care îl are, a calității și eficienței activității sale și a profesionalismului. Mai mult decât atât, modul în care își exercită o persoană profesia poate fi o afirmare sau negare a valorii sale profesionale, ori a domeniului profesional per ansamblu, de aceea este necesar ca practicianul dreptului să-și asume angajamentul de a face cât mai explicită dimensiunea valorică a dreptului și a activității sale profesionale. Pe aceeași lungime de undă este și întrebarea altui autor, mai degrabă retorică: *unde se găsesc valorile dacă nu în opiniile subiective ale judecătorilor?*, întrebare la care oferă și un răspuns după care „raționamentul ca rezultat al utilizării diverselor tehnici convenționale, trebuie să realizeze echilibrul dintre drept și interesul general, echilibru ce poate fi realizat doar prin raportare la drepturile omului. ... Astfel, Drepturile omului ar putea fi un bun ghid pentru a răspunde la ceea ce societatea consideră a fi valori fundamentale” [24], necesare a fi luate în considerare pentru a soluționa criza dreptului.

Rezultă că prestația profesională și morală a persoanei se manifestă ca factor major în activitatea instituțiilor/autorităților cu profil juridic, corespunzător modul în care decide, consultă, activează, își expune opinia etc., dar și în dependență de poziția pe care o are în raport cu valorile fundamentale, ce aduce după sine consecințe de natură juridică, axiologică și etică. În condiții de lansare și susținere a pozițiilor cu referire la o criză a dreptului și a democrației, exigența democratică poate să se reconstruiască pe baza rațiunii practice, rațiunii axiologice, adică cea care compară legitimitatea acțiunilor cu conformitatea cu valorile și etica în care societatea se recunoaște și se identifică pe sine însăși, susține D. Rousseau [25], adică este vorba despre noi forme de democrație care implică reforme instituționale profunde, care să țină cont de caracterul viu și concret al exercitării democrației.

Astfel acțiunile sunt multipolare, în sens că orice perspectiva juridică asupra problemelor și soluțiilor care se aduc „se indică a fi preluată perspectiva axiologică asupra modului în care o situație concretă răspunde necesității respectării drepturilor omului, care se pare a fi un aspect definitoriu pentru valoarea pe care o are dreptul, adică un raționament pragmatic și axiologic în egală măsură, dar o perspectivă etică care plasează în centrul ecuației profesionistul și persoana celui care practică dreptul. Or, „Insuficiența axiologică a democrației, ... are nevoie de etică, în special atunci când ne orientăm spre dihotomia individ-societate. Un sistem valoric, minimal și deschis care orientează dreptul și care cuprinde „Introducerea noțiunii de valoare în centrul teoriei juridice ... [adică] ... a aprecia cu exactitate maniera în care dreptul apără interesele individuale și colective” [16, p.13].

Relevanța dreptului pentru parcursul spre modernizare al unei societăți necesită răspunsuri clare la așa întrebări precum: *Care sunt valorile dominante recunoscute de societate? Care este mecanismul de structurare și configurare a acestora? Ce identitate au valorile juridice? Care este utilitatea acestora într-o societate precum cea a RM? O altă categorie de întrebări, care mai degrabă se încadrează într-o perspectivă epistemică clară asupra valorilor sunt: Care ar fi metodologiile relevante cercetărilor științifice asupra valorilor? Care este perspectiva din care ne propunem să cercetăm valorile juridice? Care sunt obiectivele și sarcinile asumate într-o cercetare științifică a valorilor juridice?, precum și, Este oare real să realizăm o abordare a valorilor înafara subiectului valorizării, adică a subiectului uman, ori este necesare o abordare de raportare/ relaționare, ori cea de dependență incontestabilă? Toate aceste întrebări formulate indică un spectru vast și amplu de abordări care ar putea aduce după sine soluții și recomandări pe plan social și în practic, menite să determine schimbări pozitive în raport cu activitatea instituțiilor de drept, a eficienței acestora și a percepției la nivel de societate, în sensul de re-valorizare a dreptului în sine și prin sine.*

Generalizări

Mediul profesional a resimțit nemulțumiri importante cu privire la aspecte centrale ale dreptului, iar ultimele decenii au fost o continuă contestare a valorilor dreptului și dreptului ca valoare, care a determinat cristalizarea unei convingeri tot mai profunde asupra crizei dreptului. Această stare, de fapt, nu înseamnă că dreptul a devenit un domeniu în totalitate lipsit de valori și nici că valorile dreptului în prezent trebuie să fie altele decât cele de până acum. Mai degrabă situația pe care o parcurgem indică că societatea noastră s-a schimbat și că societatea are așteptări mult mai mari în raport cu dreptul, care în continuare rămâne a fi organizat în conformitate cu un sistem de valori recunoscute de societate ca importante pentru dezvoltare și progres.

În același timp, schimbările care au marcat societățile, au dezvăluit vulnerabilități și au dezvoltat perspective științifice multipolare de căutare a

soluțiilor și modalităților de ieșire din starea de impotență funcțională cronică. Este indicat, ca printr-un efort de autodepășire și act de voință mediul profesional să-și reseteze prioritățile pe răspunsul la necesitățile societății și cetățeanului, pe asigurarea drepturilor și libertăților fundamentale.

Astfel în tendința de depășire a stării de criză, accentul cade pe mediul profesional și pe „o politică etico-axiologică care e chemată să mobilizeze potențialul constituant al simțului moral al societăților, orientată spre a forma o nouă subiectivitate” capabilă de a reforma normele necesare și capabile de a determina creșterea prestației profesionale în cadrul căreia „valorile sunt nucleul, reperul de la care trebuie să pornim, deoarece în principiu ele sunt caracterizate de constanță, și este mai dificil de a fi schimbate, dar este necesară capacitatea de a apăra și promova aceste valori” [16]. Ca rezultat, sfera de acțiune, mai degrabă trebuie să fie orientată spre criteriile de acces și expertiza subiecților implicați în activitatea instituțiilor cu profil juridic, decât pe valorile în sine.

Într-un final, anume această dimensiune (etico-axiologică) este o piesă a puzzle - lui care deschide calea depășirii crizei dreptului, care face loc unei perspective nici pe departe noi în abordarea unor subiecte obișnuite s-ar părea, dar printr-o prismă absolut nouă, adecvată necesităților actuale, și cu cerințe mult mai înalte, cât și cu standarde personale și profesionale adecvate.

Referințe bibliografice:

1. Király István. Acvariile și întrebarea: Ce este omul? În: Tribuna, nr.366, 1-15 decembrie 2017. Disponibil: https://www.researchgate.net/publication/321753123_Acvariile_si_intrebarea_Ce_este_omul_-_Inconjur.
2. Habermas J. *Droit et Démocratie. Entre faits et normes*. Paris: Gallimard, 1997.
3. Arama E. Criza democrației reprezentative și propuneri de depășire. În: *Tranziția spre o guvernare și protecție eficientă a drepturilor și libertăților omului*. Chișinău: Cartea Juridică (Lexon-Prim). 2022.
4. Arama E., Stamate N. *Dimensiunea axiologică a democrației*. Disponibil: <https://juridicemoldova.md/6596/dimensiunea-axiologica-a-democratiei.html>
5. Craiovan I. Dimensiunea axiologica a dreptului. În: *Drept românesc la 100 de ani de la Marea Unire. Dimensiuni și tendințe*. p.180. (31 august 2018), Disponibil: <http://nos.iem.ro/bitstream/handle/11748/1342/30.Craiovan%20Ion.pdf?sequence=1&isAllowed=y>
6. Ciobanu R. *Reperle constituirii unei metodologii interdisciplinare în drept*. Chișinău: ArtPoligraf, 2020.
7. Baltag D., Ichim G. *Dreptul suplu – valoare indispensabilă de regene-*

- rare a sistemului juridic. În: *Legea și viața*, nr. 9, 2017, p. 11-17; Duțu M. „Dreptul suplu”, între concept și practică. În: *Pandectele române*, nr.6, 2014, p.210- 216; Bădescu V. Valorile general-umane ca platformă a simplificării și ameliorării calității dreptului. În: *Simplificarea - imperativ al modernizării și ameliorării calității dreptului*. Comunicări prezentate la sesiunea științifică a Institutului de cercetări juridice. București: Universul Juridic, 2015. p. 276-283; Craiovan I. Complexitate și simplificare în drept. . În: *Simplificarea - imperativ al modernizării și ameliorării calității dreptului*. Comunicări prezentate la sesiunea științifică a Institutului de cercetări juridice. București: Universul Juridic, 2015. p.255-263 ș.a.
8. Ichim G. Finalitatea umanistă a valorilor juridice. Teza de doctor în drept. Chișinău 2019. Disponibil: http://www.cnaa.md/files/theses/2019/54874/radu-gabriel_ichim_thesis.pdf
  9. Bădescu V. Valorile general-umane ca platformă a simplificării și ameliorării calității dreptului. În: *Simplificarea - imperativ al modernizării și ameliorării calității dreptului*. Comunicări prezentate la sesiunea științifică a Institutului de cercetări juridice. București: Universul Juridic, 2015.
  10. Stoica V. Despre logica juridică și adevărata viață a dreptului. În: *Revista Dilema veche*, nr. 916, 28 octombrie – 3 noiembrie 2021. Disponibil: <https://www.juridice.ro/essentials/5058/despre-logica-juridica-si-adevărata-viața-a-dreptului>
  11. Boboc A. *Dezbateri ideologice. Neopozitivismul în știința contemporană*. București: Editura Politică, 1979.
  12. Craiovan I. Finalitățile dreptului. București: Continent – XXI. 1995.
  13. Avornic Gh., Tănase D. Axiologia juridică și deschiderile sale în cercetarea dreptului. În: *Revista națională de drept*, nr.8/2012.
  14. Andrei P. *Filosofia Valorilor*. Iași: Polirom, 1997.
  15. Huma I. Vocația antropologică a dreptului. În: *Revista națională de drept*. Nr.1-3 (231-233), 2020.
  16. Craiovan I., Cuza B. Sistemul educațional și valorile juridice. În *Revista Națională de Drept*, nr.10-12 (228-230), 2019.
  17. Palnițchii A. *Axiologia juridică în cercetarea fenomenului infracțional*. Disponibil: https://www.academia.edu/44108582/Axiologia_dreptului
  18. Creciu N. Axiologia inspecției judiciare în eficientizarea activității autorității judecătorești. Teza de doctor în drept. Disponibil: <http://www.cnaa.md/thesis/57328/>
  19. Ceterchi I., Craiovan I. *Introducere în teoria generală a dreptului*. București: Editura Academiei de Poliție, 1993.
  20. Barac L. *Elemente de teoria dreptului*. București: C. H. Beck, 2001.

21. Craiovan I. Itinerar metodic în studiul dreptului. București: Editura MAI, 1993.
22. Djuvara M. Eseuri de filosofie a dreptului. Iași, Editura TREI, 1997.
23. Lesnick H. The Integration of Responsibility and Values: Legal Education in an Alternative. Consciousness of Lawyering and Law (1986). Faculty Scholarship at Penn Law. 1202. Disponibil: https://scholarship.law.upenn.edu/faculty_scholarship/1202
24. Law as a system of values. The J. Grodecki lecture at the Iniversity of leicester by Sir Rabinder Singh. 24 october 2013 p. 17, 19. Disponibil: <https://www.judiciary.uk/wp-content/uploads/JCO/Documents/Speeches/singh-law-as-system-of-values20131031.pdf>
25. Rousseau D. *Radicaliser la democratie*. Paris: Seuil, 2015. Disponibil: https://www.fnac.com/a7938887/Dominique-Rousseau-Radicaliser-la-democratie?Origin=fnac_google

PROTECȚIA PROPRIEI IMAGINI IN ERA DIGITALĂ: SOLUȚII JURISPRUDENȚIALE ALE CURȚII EUROPENE A DREPTURILOR OMULUI

PROTECTION OF THE ONE'S IMAGE IN THE DIGITAL ERA: CASE-LAW REMEDIES OF THE EUROPEAN COURT OF HUMAN RIGHTS

CZU: 342.721:341.645(4-672 UE)

Diana SÂRCU¹

ABSTRACT. *Research from the last decade shows that a significant number of European countries have developed a regulatory framework according to which the right to Internet access is protected in law by constitutional guarantees applicable to the freedom of expression and to the freedom to receive ideas and information; is considered inherent to the right to access information and communication protected by national constitutions; and includes the right of every person to participate in the information society as well as the obligation of states to guarantee people's access to the Internet. This leads us to the idea that the set of general safeguards that protect the freedom of expression is also valid for the right to unhindered access to the Internet. If the protection safeguards are equivalent, then does the posting of content (information) in the virtual environment have equivalent consequences, compared to other media, in terms of immediate impact on the private life of a specific person, such as life history, personal photos, pictures of children? What is certain is that the notion of private life, protected under Article 8 of the European Convention on Human Rights, embeds elements related to a person's identity (e.g., the name), image (the photograph), physical and mental integrity. The guarantee provided in this regard under Article 8 of the Convention aims at ensuring the individual's personal development without any external interference, as well as the development of one's personality in relation with peers. At the same time, given its accessibility and ability to store and spread a vast amount of information, the Internet irrefutably ensures wide public access to news. The possibility offered to individuals to express themselves in the virtual environment represents today an unprecedented way of exercising freedom of expression, protected under Article 10 of the Convention. In such circumstances, it is clear that national authorities are summoned to a more prudent balancing exercise of the two interests at stake. To guide this complex exercise, we will proceed to an analysis of the general principles concerning the protection of the image in the exercise of the freedom of expression by a third party (including in the virtual environment) (I), the protection of the image of public figures (II), and the protection of the image of children (III).*

---

¹ Diana SÂRCU, doctor habilitat în drept, prof. univ., Universitatea de Stat din Moldova, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3405-888X>, e-mail: sircu@yahoo.com

Keywords: *Internet, private life, image, access to information, freedom of expression, European Convention on Human Rights, European Court of Human Rights.*

Societatea actuală, fie ea națională sau internațională se confruntă cu cel mai puternic drog virtual departe de ai fi găsit încă leacul contra dependenței – Internetul. Se pare că nici nu există tentative de a-i găsi vreun remediu sau înlocuitor. Aparent ”laboratoarele” legislative, determinate de evoluția rapidă a noilor tehnologii, caută soluții, pe alocuri dinamice și fragmentate, de a reglementa utilizarea echilibrată a Internetului. Cercetările de acum 10 ani demonstrează că un număr important de state europene au degajat o legislație regulatorie care prevede că dreptul de acces la Internet teoretic este protejat de garanții constituționale aplicabile în materia libertății de exprimare și a libertății de a primi idei și informații, care este considerat ca fiind inerent dreptului de a accede la informația și comunicarea protejată de constituțiile naționale și care include dreptul fiecăruia de a participa în cadrul societății informaționale și obligația statelor de a garanta accesul cetățenilor la Internet [1, § 31]. Aceasta ne conduce la ideea că ansamblul garanțiilor generale care protejează libertatea de exprimare este valabil și pentru dreptul de acces fără piedici la Internet. Dacă garanțiile de protecție sunt echivalente, sunt oare echivalente ca impact imediat și consecințele celor postate (informațiile) în mediul virtual, spre deosebire de alte mijloace media, asupra vieții private a unei persoane concrete, cum ar fi istoria vieții, fotografiile personale, poze ale minorilor? Odată informația aruncată - Internetul este rapid, omniprezent, global și ... nu uită nimic. Convergența care se iscă între 2 interese concurente este tot mai aprigă. Oferim protecție sporită libertății Internetului (de exprimare) sau vieții private: dilema intrigantă a erei digitale: 10 sau 8?

Cert noțiunea de viață privată, protejată de articolul 8 al Convenției europene a drepturilor omului (în continuare – Convenția) [2] este o noțiune largă, nefiind susceptibilă de a fi cuprinsă într-o definiție exhaustivă. De fapt, niciun articol din Convenție nu definește vreun drept sau nu enunță vreo definiție sau calificare. Conținutul sau întinderea protecției oferite de un drept prevăzut de Convenție este rezultatul proiecției jurisprudențiale a Curții Europene a Drepturilor Omului de la Strasbourg (în continuare – Curtea). Prin urmare, potrivit hotărârilor Curții viața privată înglobează elemente ce se referă la identitatea persoanei (de exemplu, numele), imaginea (fotografia), integritatea fizică și psihică. În egală măsură, viața privată implică dreptul de a trăi în mod privat departe de atenția nedorită [3, § 95]. Garanția oferită în această privință de articolul 8 al Convenției are ca obiectiv principal asigurarea dezvoltării personale a individului fără vreo ingerință nedorită exterioară, precum și a personalității fiecăruia în relațiile cu semenii săi. Interesant este faptul că fiecare persoană are o opinie despre întinderea vieții private și această impresie depinde de trăsăturile psihologice ale ei, dar și de tradițiile care există într-o societate la o anumită etapă istorică [4, p. 158].

Pe de altă parte, datorită accesibilității și capacității sale de a păstra și răspândi o imensă cantitate de informații, Internetul asigură incontestabil accesul larg al publicului la actualitate. Acum posibilitatea oferită indivizilor de a se exprima în mediul virtual constituie un mijloc fără precedent de exercitare a libertății de exprimare, protejată de articolul 10 al Convenției [5, §§ 49 și 52]. În asemenea circumstanțe este clar că autoritățile naționale sunt chemate la un exercițiu mai prudent al balanței celor două interese în joc. Pentru a ghida acest exercițiu complex vom proceda la o analiza a principiilor generale de protecție a imaginii cu ocazia exercitării libertății de exprimare de către un terț (inclusiv în mediul virtual) **(I)**, protecția imaginii persoanelor publice **(II)**, protecția imaginii minorilor **(III)**.

I. Imaginea fizică a unui individ este unul dintre atributele principale ale personalității sale, pentru că ea exprimă individualitatea și originalitatea sa, deosebindu-l de semenii. Prin urmare, publicarea unei fotografii a unei persoane în media sau spațiu virtual, va constitui o interferență în viața sa privată, deoarece fotografiile (imaginile) pot conține informații foarte personale, chiar intime cu privire la o persoană sau familia sa. Chiar și o fotografie neutră ce însoțește un text care-l pune într-o lumină proastă pe un individ, constituie o intruziune gravă în viața privată a unei persoane ce nu-și dorește publicitate [6, § 131].

Dreptul omului la protecția imaginii sale constituie astfel una din condițiile esențiale ale dezvoltării sale personale. Acest drept presupune :

- dispunerea și păstrarea imaginii sale,
- refuzarea difuzării imaginii sale,
- opunerea la captarea, conservarea și reproducerea imaginii sale [7, § 89].

Pentru a determina dacă o publicație/ postare aduce atingere vieții private a unei persoane, Curtea va ține cont de mai multe criterii non exhaustive [8, § 166] raportate la circumstanțele fiecărui caz în parte:

- contribuția la o dezbatere de interes general [9, § 59];
- notorietatea persoanei vizate;
- comportamentul anterior al persoanei în cauză;
- conținutul, forma și repercusiunile publicației [9, § 41];
- modul în care informația/fotografia a fost obținută;
- scopul în care a fost utilizată fotografia sau va fi utilizată în viitor [10, § 42];
- gravitatea sancțiunii impuse pentru cel ce a postat/publicat poza.

La examinarea unei cauze de imixtiune în viața privată, Curtea va acorda o atenție particulară faptului dacă persoana în cauză și-a dat consimțământul pentru publicare sau nivelului de intruziune pe care-l suscită fotografia publicată/postată [11, § 59]. De asemenea, Curtea a remarcat pe bună dreptate că aprecierea gradului de intruziune este dictat și de mijlocul utilizat, precizând că media audiovizu-

ală are de cele mai dese ori un efect imediat mult mai mare și puternic decât presa scrisă [12, § 79]. Evident rolul mass-mediei, indiferent de mijloacele utilizate, constă în a comunica informații și idei asupra chestiunilor de interes general, în spiritul respectării cu bună-credință a îndatoririlor și responsabilităților pe care aceasta o implică. Anume în cadrul acestui exercițiu democratic titularul libertății de exprimare nu trebuie să depășească limitele convergenței protecției reputației și a drepturilor altora. Așadar atunci când Curtea este chemată să se pronunțe asupra conflictului dintre aceste două drepturi protejate în mod egal de Convenție, ea va pune în balanță cele două interese în joc, ținând cont de faptul că aceste drepturi merită *a priori* același respect [13, § 111]. Prin urmare, și marja de apreciere, recunoscută statelor ar trebui în principiu să fie aceiași în ambele cazuri [14, § 106]. Curții îi va reveni sarcina să verifice dacă statul, în cadrul obligațiilor sale pozitive, ce rezultă din articolul 8 al Convenției, a menajat un just echilibru între dreptul persoanei la respectarea vieții sale private și dreptul părții adverse la libertatea de exprimare, protejate de articolul 10 din Convenție. Dacă autoritățile naționale au operat un just echilibru între aceste două drepturi, în spiritul criteriilor degajate de jurisprudența Curții (prezența interesului general, notorietatea persoanei vizate, obiectul reportajului, comportamentul anterior al persoanei în cauză, conținutul, forma, repercursiunile publicației, circumstanțele speței), atunci doar motive serioase poate conduce Curtea de a se substitui autotităților naționale în raționamentul judiciar [15, § 57].

II. Deci, articolul 8 protejează, cu intensitate diferită persoane private și publice: chiar și în cadrul interacțiunii dintre o persoană și terți, posibil și într-un context public, poate exista o zonă acoperită de viața privată [16, § 83]. Aici totuși se cere a se face distincția dintre o persoană publică și cea necunoscută publicului larg. Desigur că persoanele private necunoscute pot pretinde o protecție mai largă a vieții sale private decât cele publice. În pofida acestui fapt, în anumite circumstanțe, o persoană notorie publicului, se poate prevala de o ”speranță legitimă” de protecție și de respectare a vieții sale private [14, § 97]. Într-o serie de spețe, Curtea a avut ocazia să constate că fotografiile din domeniul așa-numitei prese ”de senzație”, au ca obiectiv mai curând să satisfacă curiozitatea publicului în ceea ce privește viața strict privată a unor persoane, decât să se înscrie în scopul unor dezbateri publice [17, § 40]. În asemenea cazuri, de cele mai dese ori ele sunt făcute într-un climat de hărțuire continuă, implicând pentru persoana vizată un puternic sentiment de intruziune în viața sa privată, chiar de persecutare [11, § 59].

Totuși este de menționat că chiar dacă divulgarea informațiilor asupra vieții private a persoanelor publice urmărește în general un scop mai mult de divertisment decât educativ, ea contribuie la varietatea informației puse la dispoziția publicului și beneficiază indiscutabil de protecția articolului 10 din Convenție. Această protecție poate eventual ceda în fața exigențelor articolului 8 dacă

informația în cauză este de natură privată sau intimă și nu există niciun interes public în difuzarea ei [13, § 131]. Cu alte cuvinte, dacă situația nu implică nicio dezbateră politică sau publică, iar fotografiile publicate, precum și comentariile care le însoțesc, se referă în mod exclusiv la detaliile vieții private a persoanei și sunt făcute doar pentru a satisface curiozitatea unui public limitat, atunci în asemenea caz libertatea de exprimare implică o interpretare mai restrictivă [18, § 31]. Spre exemplu, în speța *Von Hannover contra Germaniei* [11], reclamanta, prințesa Caroline de Hannover, a cerut jurisdicțiilor naționale de a interzice orice publicație a pozelor sale asupra vieții private, făcute de paparazzi și apărute în revistele germane pe motiv că ele aduc atingere vieții sale private și propriei imagini. Curtea a constatat încălcarea în speța a articolului 8 pe motiv că publicul nu deține un interes legitim de a ști unde se află reclamanta și cum ea se comportă în general în viața sa privată, chiar dacă ea apare în locuri publice și în pofida notorietății ei. În ochii Curții, chiar dacă acest interes al publicului ar exista, asociat cu interesul comercial al revistelor ce publică poze și articole, acesta cedează în fața dreptului reclamantei la protecția efectivă a vieții sale private. Astfel orice persoană, chiar și cunoscută marelui public, trebuie să poată beneficia de o speranță legitimă de protecție și respectare a vieții sale private, iar criteriile definite de jurisdicțiile interne pentru a distinge o ”personalitate absolută a istoriei contemporane” de una ”relativă” nu au fost suficiente pentru a asigura o protecție efectivă a vieții private a prințesei, și aceasta ar fi trebuit să beneficieze în circumstanțele speței de acea speranță legitimă de protecție efectivă. *A contrario*, în *Von Hannover nr. 2* [14] și *nr. 3* [19] Curtea a concluzionat neîncălcarea articolului 8 pe motivul tocmai că jurisdicțiile naționale au procedat la un just echilibru circumstanțiat între dreptul societăților editoriale la libertate de exprimare și dreptul reclamanților la respectarea vieții lor private, atașând o importanță primordială chestiunii de a ști dacă fotografiile, examinate în lumina articolelor însoțitoare, aduc o contribuție unei dezbateri de interes general.

Într-o altă speță, *Mqn Limited contra Marii Britanie* [20], un cotidian național a publicat un articol ce se referea în detalii la cura de dezintoxicare urmată de un model foarte celebru. Articolul era însoțit de poze făcute pe ascuns în proximitatea centrului narcomanilor anonimi pe care îl frecventa acest model. Mai mult ca atât, urmare a unei scrisori adresate ca reacție din partea avocatului modelului, același cotidian a publicat alte două articole, ilustrate de o fotografie similară, în care critica modul de viață dus de model, și plângerea adusă de ea pentru încălcarea dreptului la viață privată. În fața Curții Europene, cotidianul s-a plâns de încălcarea dreptului său la libertate de exprimare pentru motivul că în ordinea juridică internă Camera Lorzilor a constatat că publicarea celor 2 articole, precum și fotografiile în cauză, au încălcat viața privată a modelului și a impus cotidianul la plata ”onorariilor de rezultat” convenite între model și avocații săi în această procedură. În consecință, Curtea a constatat neîncălcarea articolului

10 din Convenție pentru faptul obligării cotidianului la plata despăgubirilor pentru încălcarea obligației de discreție în privința modelului, considerând motivele avansate de Camera Lorzilor ca fiind convingătoare: pozele au fost captate pe ascuns și erau de natură dureroasă, nefiind necesare pentru garantarea credibilității textului, iar interesul public era să fie suficient satisfăcut prin publicarea doar a faptelor esențiale referitoare la dependența și tratamentul persoanei. Pe de altă parte, Curtea a constatat încălcarea articolului 10 pentru obligarea revistei la plata ”onorariilor de rezultat” ale avocaților părții adverse, deoarece modelul era o persoană bogată și ea nu risca totuși să fie exclusă de către instanțele judiciare pentru rațiuni pecuniare, iar obligarea cotidianului la plata onorariilor de rezultat nu era proporțională scopului vizat și prin urmare excedarea marjei largi de apreciere oferite statelor în această materie.

În cazul în care autoritățile naționale pun în balanță ambele interese concurente și răspund criteriilor enunțate, degajate de jurisprudența Curții în materie, ea poate să nu vadă motive serioase de a se substitui jurisdicțiilor interne. Este cazul speței *Lillo-Stenberg și Saether contra Norvegiei* [21], în care reclamantii, un muzician și o actriță celebră s-au plâns de publicarea, fără consimțământul lor a unui articol pe două pagini despre căsătoria lor, însoțit de 6 fotografii, în care figurau mireasa la brațul tatălui său, mirele, domnișoarele de onoare sosind pe insulă cu o barcă și proaspeții căsătoriți ce reveneau pe jos pe continent traversând lacul pe trepte de pietre, căsătoria având loc în plin aer, pe o insulă, accesibilă publicului larg, în fiordul din Oslo. Curtea Supremă din Norvegia a dat o hotărâre defavorabilă cuplului, apreciind că aceștia s-au căsătorit într-un loc accesibil publicului, iar articolul și pozele nu erau nici ofensatorii, nici negative, punând în balanță cele două interese concurente. Ținând cont de marja de apreciere de care dispun jurisdicțiile naționale în materie, Curtea Europeană a estimat că acestea nu au încălcat în speță obligațiile pozitive dictate de articolul 8 din Convenție.

În fine, faptul că fotografia unei persoane și informațiile au fost deja publicate, deci se află deja în domeniul public, aceasta nu exclude în mod automat protecția articolului 8, în special dacă cel interesat nu a divulgat informațiile în cauză și nici nu și-a dat consimțământul pentru divulgarea lor [22, p.52]. Curtea a considerat că indiferent de faptul dacă informațiile litigioase erau deja cunoscute publicului larg, o nouă difuzare a ”informațiilor publice” trebuia totuși analizată în lumina dreptului reclamantului la respectarea vieții sale private [18, § 48].

III. În ceea ce privește minorii și respectarea imaginii lor, Curtea a precizat că un exercițiu al justului echilibru apropiat cere de a lua în calcul vulnerabilitățile particulare inerente copiilor, prin faptul că divulgarea informațiilor cu privire la identitatea lor poate avea repercusiuni mai grave asupra demnității și bunăstării lor decât în cazul adulților [22, p.52]. În aceste cazuri sunt necesare garanții juridice speciale de protejare a vieții private ale minorilor. Bunăoară recenta speță *I.V.Ț. contra României* [23], Curtea a constatat o încălcare cu privire la un inter-

viu televizat a unei copile de 11 ani, realizat fără consimțământul părinților săi și fără măsuri adecvate pentru protejarea identității sale. Din cauza acestui interviu, care se referea la decesul unui coleg de clasă, copila a fost supusă unor hărțuiri și a trecut printr-un stres emoțional. Curtea a concluzionat că autoritățile judiciare naționale (de apel) au examinat în mod superficial justul echilibru dintre dreptul reclamantei la viață privată și dreptul entității difuzoare la libertatea de exprimare. Cât privește interviul propriu-zis, Curtea a fost de acord că era vorba de o chestiune de interes public, doar că aceasta trebuia examinată în lumina circumstanțelor că reclamanta era minoră și că consimțământul parental necesar nu fusese dat. În plus, Curtea a amintit că chiar dacă un reportaj aduce o contribuție la o dezbatere publică, divulgarea informațiilor private, astfel ca identitatea unui minor care a fost martorul evenimentelor tragice, nu trebuie să conducă la un abuz din partea libertății editoriale și trebuie să fie justificată, aceste elemente fiind cu atât mai mult importante în speță, copila nefiind martorul evenimentelor în cauză. Prin urmare, Curtea și-a exprimat dubiile cu privire la relevanța pentru o dezbatere de interes public a opiniei unui copil care nu a fost martorul celor întâmplate.

În cauza *Bogomolova contra Rusiei* [24], Curtea, constatând încălcarea articolului 8, pe lângă lipsa consimțământului părintelui de a publica poza copilului său, s-a focalizat pe repercusiunile pe care această publicație era susceptibilă să le aibă asupra copilului și părinților săi. În speță, poza copilului a fost publicată pe pagina principală a unei broșuri al cărui scop viza informarea populației despre eforturile întreprinse de autoritățile locale pentru protejarea orfanilor și asistența familiilor doritoare de adopție. Reclamanta (mama copilului) a invocat că publicarea neautorizată a pozei fiului său aduce atingere vieții lor private și de familie. Curtea în raționamentul său a insistat asupra impresiilor și concluziilor false susceptibile să fie făcute în legătură cu această poză, asociate cu ideea că copilul nu ar avea părinți sau ar fi fost abandonat de părinții săi, și efectul pe care aceasta ar putea să îl aibă asupra percepției publice referitoare la relațiile dintre reclamantă și fiul ei.

Într-o speță nu mai puțin interesantă, *Reklos și Davourlis contra Greciei* [10], Curtea a constatat încălcarea articolului 8 nu numai pentru faptul că pozele unui nou-născut au fost făcute fără consimțământul părinților săi, dar mai curând pentru faptul că negativele au fost conservate fără acordul părinților. Pozele au fost făcute imediat după nașterea bebelușului în interiorul steril al clinicii, acolo unde aveau accesul doar medicii și infirmierele, de către un fotograf profesionist. Curtea a fost de acord că pozele îl prezentau pe micuț din față fără nicio tentă degradantă susceptibilă să-i aducă vreo atingere personalității sale. Totuși elementul predominant în speță a fost circumstanța că fotograficul a păstrat negativele fără acordul părinților. Curtea a considerat că imaginea nou-născutului a rămas astfel captivă sub o formă identificabilă și ar putea face obiectul unei exploatare ulterioare, contrar voinței titularului său și/sau a părinților săi.

Dimpotrivă, în cauza *Kahn contra Germaniei* [25], Curtea a ajuns la concluzia că autoritățile naționale nu și-au încălcat obligațiilor lor pozitive în privința reclamantilor, doi copii ai unui fotbalist celebru, și le-au acordat o protecție suficientă. Speța se referă la publicarea cu mai multe ocazii a fotografiei celor doi în două mari reviste în pofida interdicției generale pronunțate de un tribunal. Ei s-au plâns de faptul că jurisdicțiile naționale nu le-au acordat suma integrală cerută în calitate de despăgubiri. Curtea a constatat neîncălcarea articolul 8, considerând în particular că autoritățile germane le-au acordat 68% din suma reclamată, iar Curtea federală de justiție a precizat în hotărârea sa că copiii, ai căror față era blurată, nu erau identificabili pe poze, decât prin prezența părinților lor și prin textul alăturat și că nu ei erau subiectul principal al știrilor, reportajele fiind centrate pe relația părinților lor după divorț. Astfel Curtea de la Strasbourg a subscris concluziilor făcute de tribunalele germane potrivit cărora natura pozelor nu cerea acordarea unei compensații suplimentare pe care o reclamau cei 2 minori.

Referințe bibliografice:

1. Hotărârea *Ahmet Yldirim c. Turciei*, 18 decembrie 2012 [citată 1.02.2023]. Disponibil: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:%5B%22001-115401%22%7D>
2. Convenția europeană a drepturilor omului, 4 noiembrie 1950 [citată 4.02.2023]. Disponibil: https://www.echr.coe.int/Documents/Convention_ROM.pdf
3. Hotărârea *Smirnova c. Rusiei*, 24 iulie 2003 [citată 4.02.2023]. Disponibil: <https://hudoc.echr.coe.int/fre#%7B%22itemid%22:%5B%22001-65823%22%7D>
4. Sârcu D. s.a. *Convenția europeană a drepturilor omului. Comentariu asupra hotărârilor Curții Europene a Drepturilor Omului versus Republica Moldova. Concluzii și recomandări*. Chișinău: Tipografia Centrală, 2017.
5. Hotărârea *Cengiz și alții c. Turciei*, 1 decembrie 2015 [citată 6.02.2023]. Disponibil: <https://hudoc.echr.coe.int/fre#%7B%22itemid%22:%5B%22001-158948%22%7D>
6. Hotărârea *Rodina c. Letoniei*, 14 august 2020 [citată 6.02.2023]. Disponibil: <https://hudoc.echr.coe.int/fre#%7B%22itemid%22:%5B%22001-202437%22%7D>
7. Hotărârea *Lopez Ribalda și alții c. Spaniei*, MC, 17 octombrie 2019 [citată 6.02.2023]. Disponibil: <https://hudoc.echr.coe.int/fre#%7B%22itemid%22:%5B%22001-197095%22%7D>
8. Hotărârea *Satakunnan Markkinapörssi Oy și Satamedia Oy c. Finlandei*, MC, 27 iunie 2017 [citată 8.02.2023]. Disponibil: <https://hudoc.echr.coe.int/fre#%7B%22itemid%22:%5B%22001-175218%22%7D>

9. Hotărârea *Gourguénidzé c. Géorgiei*, 17 octombrie 2006 [citată 8.02.2023]. Disponibil: [https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22itemid%22:\[%22001-77519%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22itemid%22:[%22001-77519%22]})
10. Hotărârea *Rekloset Davourlis c. Greciei*, 15 ianuarie 2009 [citată 8.02.2023]. Disponibil [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:\[%22001-90616%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-90616%22]})
11. Hotărârea *Von Hannover c. Germaniei*, 24 iunie 2004 [citată 10.02.2023]. Disponibil [https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22itemid%22:\[%22001-66402%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22itemid%22:[%22001-66402%22]})
12. Hotărârea *Pedersen și Baadsgaard c. Danemarcei*, MC, 17 decembrie 2004 [citată 10.02.2023]. Disponibil [https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22itemid%22:\[%22001-67819%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22itemid%22:[%22001-67819%22]})
13. Hotărârea *Mosley c. Marii Britaniei*, 10 mai 2011 [citată 10.02.2023]. Disponibil [https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22itemid%22:\[%22001-104712%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22itemid%22:[%22001-104712%22]})
14. Hotărârea *Von Hannover (n° 2) c. Germaniei*, MC, 17 februarie 2012 [citată 10.02.2023]. Disponibil [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22dmdocnumber%22:\[%22900155%22\],%22itemid%22:\[%22001-109027%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22dmdocnumber%22:[%22900155%22],%22itemid%22:[%22001-109027%22]})
15. Hotărârea *Palomo Sánchez și alții c. Spaniei*, MC, 12 septembrie 2011 [citată 10.02.2023]. Disponibil [https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22itemid%22:\[%22001-106176%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22itemid%22:[%22001-106176%22]})
16. Hotărârea *Couderc și Hachette Filipacchi Associes c. Franței*, MC, 10 noiembrie 2015) [citată 11.02.2023]. Disponibil [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:\[%22001-158855%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-158855%22]})
17. Hotărârea *Hachette Filipacchi Associés (ICI PARIS) c. Franței*, 23 iulie 2009) [citată 11.02.2023]. Disponibil [https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22itemid%22:\[%22001-93788%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22itemid%22:[%22001-93788%22]})
18. Hotărârea *Hájovský c. Slovaciei*, 1 iulie 2021 [citată 11.02.2023]. Disponibil [https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22itemid%22:\[%22001-210766%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22itemid%22:[%22001-210766%22]})
19. Hotărârea *Von Hannover (n° 3) c. Germaniei*, 19 septembrie 2013 [citată 14.02.2023]. Disponibil [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:\[%22001-126362%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-126362%22]})
20. Hotărârea *Mqn Limited c. Marii Britaniei*, 18 ianuarie 2011 [citată 14.02.2023]. Disponibil [https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22itemid%22:\[%22001-102965%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22itemid%22:[%22001-102965%22]})
21. Hotărârea *Lillo-Stenberg și Saether c. Norvegiei*, 16 ianuarie 2014 [citată 12.02.2023]. Disponibil [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:\[%22001-140015%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-140015%22]})
22. *Guide sur l'article 8 de la Convention européenne des droits de l'homme*

- [citat 12.02.2023]. Disponibil https://www.echr.coe.int/Documents/Guide_Art_8_FRA.pdf
23. Hotărârea *I.V.Ț. c. României*, 1 martie 2022 [citat 14.02.2023]. Disponibil [https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22itemid%22:\[%22001-215919%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22itemid%22:[%22001-215919%22]})
24. Hotărârea *Bogomolova c. Rusiei*, 20 iunie 2017 [citat 14.02.2023]. Disponibil [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:\[%22001-174420%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-174420%22]})
25. Hotărârea *Kahn c. Germaniei*, 17 martie 2016 [citat 14.02.2023]. Disponibil [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:\[%22001-161412%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-161412%22]})

ADMINISTRATIVE LAW AND HUMAN RIGHTS IN THE TIMES OF POPULISM AND DEMOCRATIC DECAY – REFLECTIONS IN THE CONTEXT OF CENTRAL AND EASTERN EUROPE

CZU: 342.9:341.231.14:342.34(4)

Jowanka JAKUBEK-LALIK¹

ABSTRACT. *Recent years have brought major social changes, including growing dissatisfaction with democratic institutions and the emergence of so-called “illiberal democracy”. Economic crisis and social insecurity also contribute to malfunctioning of democratic societies. Many countries experienced the backsliding from the rule of law and division of power, as well as growing populist and authoritarian tendencies.*

These phenomena have a lot in common with administrative law. Since its main function is to defend the individual against the abuse of power by the state, it is surprising to discover that it is also useful for populist governments and regimes in decaying democracies. By breaking the principles of the rule of law and weakening constitutional values, administrative law alone may not be able to oppose authoritarianism and can even be instrumentally used by such regimes. Therefore, the crucial challenge for administrative law is how to defend democratic values, civil liberties and continue to effectively control and limit the power of the state.

Keywords: *administrative law, human rights, populism, authoritarianism, illiberal democracy, democratic decay.*

The rise of populism in recent years has many causes. One of the most important is that so-called “liberal democracy” often did not propose an attractive offer to the whole society, and focused – at least in the perception of a large proportion of populations – on improving the lives of the elites. A large part of society therefore felt alienated and abandoned by democratic institutions. The citizens have also been losing trust in experts, whereas disinformation and fake news are spreading.

Public administration faces increasing tensions between acting within the principle of the rule of law, and expectations to implement the rule of “*populus*”, or rather the slogans of populist politicians. Those try to exploit the vulnerability or ignorance of the people to gain power and change the functioning of the state by undermining the division of powers and other democratic principles. Populist politicians rarely attempt to address the effectiveness of public administration and making the state more citizen friendly. Responsibility for this often falls on

---

¹ Jowanka JAKUBEK-LALIK, Dr, Faculty of Law and Administration, University of Warsaw, Poland, ORCID: 0000-0002-4365-1423, e-mail: j.jakubek@uw.edu.pl ,

the administrative apparatus, as well as the expectation to use their expertise to try to prevent the implementation of dangerous populist ideas.

One of the most important, if not the most important, function of administrative law is the defence of the individual against abuse of power by state authorities. The fundamental constitutional principle, according to which public authorities can act only on the basis and within the limits of the law, is to protect citizens and ensure predictability of the actions of the state by limiting the possibility of interference with the sphere of their rights and freedoms. It can therefore be said that, on the one hand, administrative law answers the populist slogans. On the other hand, administrative law seems to be a particularly useful tool for use by populist governments or “regimes in decaying democracies.” If the authoritarian regime succeeds in overthrowing the limitations of constitutional and human rights axiology, it may turn out that administrative law alone does not have sufficient resources and a separate, independent system of values that could protect individuals from abuse of power [9, p. 195-222].

Western and Eastern paradigm of power

Reflections on the phenomena of populism, decaying democracy and authoritarianism are worth putting in a broader context. An interesting point of reference is the analysis of two different paradigms of power on the East-West axis¹. The extent of the differences of legal and political systems between these two paradigms is particularly evident in Europe, but, of course, countries on other continents can also be analysed according to these criteria. These two concepts of power have also a visible effect on populism and the shape of democracy – “liberal” and so-called “illiberal” – as will be further discussed in this chapter.

These two paradigms of power – Western and Eastern – are characterised by specific, opposing features. First of all, in the West, citizens have the influence on the shape of central and local power, and local power is not dependent on the centre. Even in the countries where society has no influence on who becomes king (and there are still a lot of such countries in Western Europe), special laws are in force, determining precisely how the succession of the throne takes place, how central power functions and what are the relations between its

---

¹ The concept of paradigms of power was taken from the essay of J. Stępień, *Wschodni i zachodni paradygmat władzy publicznej*, [The Eastern and Western paradigms of public authority], in : A. Gołębiowska, P.B. Zientarski (eds.), *Funkcjonowanie samorządu terytorialnego – uwarunkowania prawne i społeczne*, [The functioning of local government – legal and social conditions], Kancelaria Senatu, Warszawa 2016. However, it is necessary to make an explanation here that the characterisation of these paradigms has a theoretical dimension, that is, the ‘pure’ types are located on the extreme sides of the spectrum, and that this is not a typically geographical dimension. Meanwhile, in practice there are many intermediate types, located on this axis between the two extremes.

various elements. In the West, therefore, there is a division of power, with the assumption that the various parts are to be balanced and controlled.

On the other hand, in the Eastern paradigm of power, citizens have no significant influence on the shape of central power nor on local authorities – everything that happens locally depends on the centre. The elections are held in the Eastern paradigm countries also, however even if they appear to be democratic, they are in fact just a plebiscite of the leader’s popularity. Neither the way of conducting the election campaign, nor the possibility of participation of opposition groups, nor the existence of real political competition, nor the presence of fair rules of the game (including equal access to media and organisation of meetings with citizens), and finally the possibility of impartial verification of the electoral process and outcome – do not function according to the same principles as are established in the countries of the Western paradigm.

An important part of the Western paradigm is also the role of law, or *lex est rex* – where the law is called king, as opposed to monarchy unfettered by the law¹. In the East, the will of the emperor, first secretary or president prevailed over the law. The notion of *lex est rex* was not only the slogan used in the former Polish-Lithuanian Commonwealth, but also – in the form of *Rechtstaat* or *rule of law* – was the basis of the paradigm of public authority in Western Europe. Recalling Hans Kelsen, the founder of the European concept of constitutional courts, it can be added that until there is an independent body capable of effectively abrogating an unconstitutional law, the Constitution is only a collection of pious wishes. But if something is a collection of pious wishes, it certainly cannot be regarded as a normative act.

Another important element of the paradigm of power in the West is properly implemented decentralisation and local self-government. The transfer of state powers to the regional and local level undoubtedly serves to build the subjectivity of local communities, their independence and autonomy. Local self-government also has a chance to be an alternative to populist governments – above all because the so-called “illiberal democracies” and populist governments tend to centralise power and deprive the self-government of competences [11], promising the society better effectiveness of central government’s performance. Meanwhile, it is at the local level that the effects of properly implemented public policies and changes in public administration are seen the best and the fastest².

---

¹ However, this argument can be somewhat nuanced in the context of absolute monarchies in Western Europe, especially in the era before the ‘enlightened absolutism’.

² Interest arguments to support this claim are given by B. Barber in: *If Mayors Ruled the World: Dysfunctional Nations, Rising Cities*, Yale University Press, 2013.

Table 1. Key elements of the Western and Eastern paradigm of public authority

<i>Western Paradigm</i>	<i>The Eastern Paradigm</i>
Citizens have influence on the shape of the central government and the shape of the local authority	Power is not dependent on citizens neither at central nor at local level
Local authority does not depend on the center	Local authority depends on the center
Division of power, rule of law	Unity of power, rule of the individual
Independent courts and independent judges	Courts and judges dependent on political power
Independent media, NGOs, social control	Media and NGOs controlled by the authorities, limited opportunities for social control

Source: own elaboration based on: J. Stępień, *Wschodni i zachodni paradygmat władzy publicznej*, [The Eastern and Western paradigms of public authority], in: A. Gołębiowska, P.B. Zientarski (eds.), *Funkcjonowanie samorządu terytorialnego – uwarunkowania prawne i społeczne*, [The functioning of local government – legal and social conditions], Kancelaria Senatu, Warszawa 2016.

To the aforementioned, more features can be added, including the transparency and credibility of the public authorities, as well as their openness to citizens and responsiveness to their expectations. These aspects concern the freedom of NGOs performance, irrelevant of their different agendas and views; the control and supervision of the public authorities, exercised by free courts; the media, independent of the authorities' control of their actions. They also concern the real competition of various political groups and providing them with equal opportunities of reaching wide masses of citizens with their political programmes – i.e. fair access to funding of political parties (especially if this funding is carried out with the use of public funds), the possibility of unfettered but also unprivileged holding of rallies and meetings, guaranteeing transparency, reporting on activities, introducing anti-corruption mechanisms, controlling lobbying, counteracting nepotism and other pathological phenomena in the exercise of power. It should also provide a real opportunity to hold public debates on issues of importance to society, during which the discussion takes place on equal basis, and where the merit-based arguments win. Finally, it is about protecting the rights of minorities from the dominance of the majority, respecting human and civil rights, caring for the weaker in the context of the privileged position of the stronger (whether economically or politically).

Meanwhile, in the Eastern paradigm, even if some of these elements are officially present, they are actually apparent and artificial. The separation of powers,

although formally introduced constitutionally, does not actually exist – the legislature and the judiciary are subordinated to the executive branch of power. Free media often do not exist or have limited opportunities for action. Opposition politicians have restricted access to public debate and are often eliminated from political play (in extreme cases even physically). A citizen who clashes with authoritarian power has no chance of winning, because the law is used instrumentally, and the judges might not have the courage to oppose the political power. Also, human rights, even if literally introduced by legislation, do not genuinely impact the situation of the individuals, in particular members of groups that are vulnerable or discriminated against. Thus, the law does not protect the citizen, and the citizen himself has no confidence in the state and its institutions, often treating them as unfavourable, or even hostile. Populist slogans become even more appealing to the common imagination when their priorities focus on security and the possibility of obtaining some short-term benefits.

Populism and “illiberal democracy”

In the context of the shifting of some political systems on the axis of the West-East paradigm, the concept of so-called “illiberal democracy” is becoming increasingly popular. The term was first used in the 1990s by American political scientist Fareed Zakaria [16] in connection with the apparent reverse of the previous dominance of “liberal democracy”. Firstly, in Asia and Latin America, and then more and more often in Europe, there was the need to replace “liberal democracy” with a more efficient model. This demand was met with expectations of the societies disappointed by the limited achievements of previously governing liberal parties.

The criticism of the current model of democracy (referred to as “liberal democracy”) has been mostly focused on the concept of “check and balance” and the principle of the division of power. For the supporters of the so-called “illiberal democracy”, democratic system is primarily a way of electing a government, which is formed basing on the general elections held once every few years. Thus, populist forces present themselves as proponents of “true” or “effective” democracy. Of course, from the point of view of democratic principles (above all, the rule of law and the exercise of power by the majority while respecting the rights of minorities), such understanding of democracy is at least inappropriate and can lead – and often already does – to the construction of an authoritarian system [6, pp. 172-173].

Meanwhile, the difference between democracy and “illiberal democracy” can be reduced to the shortest and most blunt comparison between a chair and an electric chair – the object is similar, but the use is completely different. Democracy, in the most simplified way, means the rule of the majority while respec-

ting the rights of minorities, combined with appropriate mechanisms to control power. The so-called “illiberal democracies” thus retain certain elements of democratic governance, especially free elections, but seek to limit civil liberties and abolish the restrictions of power. “Illiberal democracy” undermines the value of institutional pluralism, in which local authorities – together with the private and non-governmental sectors, the judiciary and independent control bodies – limit the power of the central government and prevent the consolidation of power. The argument concerning the influence of populism on the construction of an authoritarian state and the situation of citizens in the context of their rights thus gains an additional dimension¹.

The classical understanding of democracy is also challenged by the concept of sacrificing at least some rights and freedoms in the name of better economic competitiveness, greater efficiency of the state, strong-handed governments to provide citizens with a sense of security². The abandonment of the achievements of “liberal democracy”, the construction of another type of “democracy” (should it still be considered a democracy?), reforming the state towards a unitary model of power and its transmission, the introduction of political, administrative and information monopolies inevitably lead to authoritarianism. Its most vivid, totalitarian example can be seen not only in North Korea, but also in Russia³ and Belarus.

Populism and administrative law

In recent years, Poland has joined Hungary in the infamous category of countries in democratic decay [8], and similar trends can also be seen in other European countries [2, pp. 9-36]. The use of administrative law to marginalise opposition and political opponents is increasingly popular, as it turns out to be more effective than more sophisticated instruments of criminal or civil law. For authoritarian governments it is easier to use administrative measures, such as controlling the media and marginalising independent media by administrative acts, marginalising social organisations through administrative decisions (restric-

---

¹ However, research on “illiberal democracy” and a new type of populism are at an early stage of development, with few empirical studies on which it is possible to draw general conclusions. A more in-depth understanding of the so-called illiberal democracy and the practice of populist governments is needed to address the questions on mechanisms that could effectively prevent democracy from falling into populist authoritarianism.

² For example, in Hungary, “illiberal democracy” has become an official state doctrine. Prime Minister Viktor Orbán said in his most famous speech: “*We need to state that a democracy is not necessarily liberal. Just because something is not liberal, it still can be a democracy. Moreover, it could be and needs to be expressed, that probably societies founded upon the principle of the liberal way to organize a state will not be able to sustain their world-competitiveness in the following years and more likely they will suffer a setback, unless they are able to substantially reform themselves*”, at: <https://budapestbeacon.com/full-text-of-viktor-orbans-speech-at-baile-tusnad-tusnadfurdo-of-26-july-2014/>

³ Especially after full-scale armed aggression against Ukraine on February 24, 2022.

tion or withdrawal of funding, refusal to register assemblies and demonstrations), administrative surveillance mechanisms or economic measures (employment and dismissal of officials, withdrawal of permits or licences, privatisation, public procurement) [9, p. 204]. Once again, it turns out that administrative law can be used by populist politicians in a very instrumental way and serve as a carrier of authoritarian tendencies.

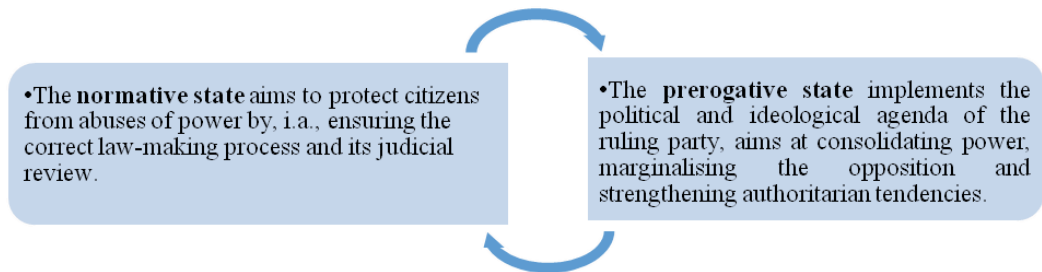
In the context of populism and so-called “illiberal democracy”, the role of administrative law seems to be specifically important. Undoubtedly, it evolves with changes in the paradigms of public administration and trends in public management. During the period of dominance of the Weberian concept of legalistic bureaucracy, administrative law served to delimit the spheres of freedom of the state and the freedom of the citizen, protecting the latter from abuse of power by the state administration. Later, in the New Public Management model, administrative law was seen as interfering with the effective functioning of the public administration and was critically assessed based on its functioning. The emphasis was placed on the excessive growth of regulation, which was seen as limiting the possibility of action by the public administration. However, the current increase in populist tendencies and the abuse of instruments of the administrative law, being used to dismantle the so-called “liberal democracy”, point to the need to return to the protective function of this branch of law. This change should be reflected not only in the context of actions of the state administrative apparatus, but also in addressing inequalities or restrictions on access to public services, which are inevitable in the conditions of marketisation of the process of performing public tasks [12].

Administrative law therefore has a very important role to play. As a guarantor of civil rights and liberties, it should prevent the abuse of power and the danger of democracy falling to tyranny. However, it might not be axiologically strong enough to prevent the democratic decay. That is because administrative law is secondary and dependent on the values represented by constitutional law, and deprived of specific and autonomous norms, values and principles. Therefore, it seems to be easier for the authoritarian regimes to take over administrative law instruments, especially after the dismantling the system of civil rights protection. For this reason, it should be ensured and significantly strengthened, as well as used as the component of human rights and social rights, as without them the demands of populist politicians shall naturally reach ever more fertile ground. It is in the interest of the citizens to enforce electoral promises and to demand the effectiveness of state action, but not at the cost of centralising powers and slipping into “illiberal democracy” and authoritarianism. Democratic values must therefore be guarded not only by an effective law and the ability to enforce it, but above all by an independent justice system with independent judges, as well as effective control mechanisms against the actions of the authorities.

The concept of dual state

The process of misusing the administrative law in “illiberal” or “decaying” democracies is illustrated by the concept of “dual state” consisting of two components: ‘normative state’ and ‘prerogative state’. Those two components coexist, are used in parallel, and the nature of application of the law depends on the subject of this application, so on whom the law is exercised. The normative state, as in the classic doctrine of administrative law in the system of rule of law, aims to protect the citizens from the abuse of power, i.a. by ensuring proper standards of law-making and judicial review. However, the actions of the prerogative state are directed to implementation of the political and ideological agenda of the ruling party, and are aimed at consolidating power, marginalising the opposition, and strengthening authoritarian tendencies.

Graphic 1. Components of ‘dual state’

Source: own graphic based on B. Schotel, *Administrative law as a dual state. Authoritarian elements of administrative law*, Hague Journal on the Rule of Law, 2021, No 13.

Administrative law seems to have the characteristics that facilitate its functioning in a “dual state” and can therefore be used by populist and authoritarian regimes. These features include: universal and comprehensive judicial review of administrative acts, presumption of legality of administrative acts, enforcement privilege for the administration, respect by courts of the separation of policies, and the establishment of facts by the administration [9, p. 207]. Attempts can be made to influence these attributes primarily by exerting political pressure on the judiciary and judges, as well as limiting their independence by affecting the organisation of administrative courts and the appointment of judges. Therefore, if a populist power succeeds in breaking the principles of the rule of law and weakening constitutional values, the same administrative law on its own will not be able to oppose authoritarianism and can even be instrumentally used by such a regime [9, p. 203].

While populism deals with mass politics and the consequences of elections, analyses of this phenomenon focus on the attractiveness of populist politics for voters [5, pp. 1-24], the potential impact of voting on populists and their impact

on governments. However, almost all discussion on governance so far is limited to situations related to elections, political parties, social movements, and in some cases also the impact on legislative and judicial powers. Little information can be found on the impact of populism on public administration, administrative law and even on the state in general¹.

This deficiency of analysis of the links between populism and administrative law does not contribute to explanation why there are possibility of regimes' instrumental use of administrative law in "decaying democracies", and indeed – as Bas Schotel claims – the specific nature of administrative law, which makes it useful for authoritarian systems. The characteristics of administrative law, unlike, for example, criminal or civil law, may predestine this law to be used as an instrument of a prerogative state [9]. The law still shall protect the citizens – but only those who are obedient to political power. It will not have the same function when applied to the opponents of the regime in a prerogative state, as it will be often used against them [9, p. 202]. Such a dual, even schizophrenic character of the state contributes to the decomposition of peace and harmony in social life.

This theoretical approach used to examine the role of administrative law in the countries in democratic decay show the dangerous potential that needs to be carefully studied. More efforts need to be made to prevent it from being used as the instrument of oppression by the authoritarian regime. While part of the population can still enjoy the ordering and protective nature of administrative law, at the same time the other can be persecuted by politically charged application of administrative decisions. It seems to be a convenient tool for authoritarian regime, as perceived as less harsh than criminal law measures (and certainly less spectacularly catch the media attention), while reaching the same target, that is aiming to control and subordinate the citizens.

Summary

The above considerations show that treating populism as one of the most important phenomena in modern politics and administration has its justification. Populist movements bring new challenges and significant distortions to established political practices and force to rethink the way the state is governed. Popu-

¹ See: B. Guy Peters, J. Pierre, *Populism and Public Administration: Confronting the administrative state*, "Administration and Society" 2019, Vol. 51(10). The degree of discrepancy between literature analysing populism and research on public policy and administration is illustrated, among others, by the *Oxford Handbook of Populism* (R. Kaltwasser, P. Taggart, P. Ochoa Espejo, P. Ostiguy, op. cit.), This extensive publication (more than 700 pages) does not contain a chapter dedicated to populism and public administration, and terms such as "administration", "bureaucracy", "public governance" and "politics" do not appear in the index. The closest theme in this publication is the chapter on constitutionalism, in which the author made several observations on the impact of populism – including the reflections that populists tend to "occupy" the state and that they engage in mass clientelism, which undoubtedly translates into administrative law and the functioning of public administration. (J.-W. Müller, *Populism and constitutionalism*, in: R. Kaltwasser, C., P. Taggart, P. Ochoa Espejo, P. Ostiguy, op. cit., pp. 590-606).

list politicians seem to have succeeded in disrupting the old order and introducing a new, so-called “illiberal democracy”, but replacing it with effective governance seems much less effective. The global political and economic instability, the crisis linked first to the COVID-19 pandemic and the climate change and then the war in Ukraine, as well as the energy, economic and food crises – these are the real problems and challenges facing not only politicians but also those who act and apply administrative law. As shown above, badly intentioned, or misappropriated norms of administrative law can contribute to strengthening authoritarian tendencies and to deepening the crisis of democracy in many countries, including those established in the Western paradigm of power.

Meanwhile, populists themselves seem to care less about solving the problems of the modern world, and more about guaranteeing themselves power through winning subsequent elections and paralysing the functioning of the rule of law and balance of power. Populist politicians often do not focus on improving the functioning of public administration and make the state more citizen-friendly but use them in a less sophisticated way in the search for the effective instruments to keep and exercise power, as well as ensure their dominance and irremovability.

Administrative law therefore has a very important role to play in protecting civil rights and liberties, in particular against the authoritarian attempts to abuse power, so frequent in the case of populist governments. The more buffers and brakes are removed, the greater the possibility of democracy moving towards so-called “illiberal democracy” and authoritarianism. The important responses to these challenges also include transparency and credibility of the public institutions, inclusivity, and openness to citizens, as well as responsiveness to their expectations. These values are implemented by the freedom of action of non-governmental organisations with different programmes and worldviews; by the control and supervision of public authorities, exercised by free courts, media, independent controlling and auditing bodies.

When looking for an antidote to populism, it is therefore necessary to focus on constitutional values and instruments, as well as pairing them effectively with well-established and correctly applied administrative law. It is also important to educate citizens about the functioning of a democratic state and rule of law, as they are the guarantees of their rights and freedoms and can protect from the temptations of populists’ authoritarian actions.

Bibliographical references:

1. Barber B. (2013), *If Mayors Ruled the World: Dysfunctional Nations, Rising Cities*, Yale University Press
2. Daly T. (2019). *Democratic Decay: Conceptualizing an Emerging Research Field*, “Hague Journal on the Rule of Law” (2019), 11:9-36.

3. Gottheil M. (2017), *Administrative Law and the Rise of Populism*, April 27, 2017
4. Guy Peters B., J. Pierre (2019), *Populism and Public Administration: Confronting the Administrative*, *State Administration and Society* Vol 51, Issue 10, 2019
5. Kaltwasser, C. R., Taggart, P., Espejo, P. O., Ostiguy, P. (2017). *Oxford handbook of populism*. Oxford, UK: Oxford University Press.
6. Kołtuniak Ł. (2017), *Nieliberalna demokracja a państwo prawa. Przypadek Węgier Wiktora Orbana*, „Internetowy Przegląd Prawniczy” TBSP UJ 2017/8
7. Müller, J.-W. (2017). *Populism and constitutionalism*. In Kaltwasser, C. R., Taggart, P., Espejo, P. O., Ostiguy, P. (Eds.), *Oxford handbook of populism* (pp. 590-606). Oxford, UK: Oxford University Press
8. Sadurski W. (2019) „*Poland’s Constitutional Breakdown*” (OUP, 2019).
9. Schotel B. (2021). *Administrative Law as a Dual State. Authoritarian Elements of Administrative Law*, “*Hague Journal on the Rule of Law*” (2021) 13:195-222
10. Stępień J., (2016) *Wschodni i zachodni paradygmat władzy publicznej*, in: „*Funkcjonowanie samorządu terytorialnego – uwarunkowania prawne i społeczne*”, Redakcja naukowa A. Gołębiowska i P.B. Zientarski, Warszawa
11. Sześciło D. (2019) *Is There A Room For Local And Regional Self-Government In The Illiberal Democracy? Struggle Over Recentralization Attempts In Poland*, *Studia Iuridica LXXIX*
12. Sześciło D. (2019), *Od Juristenmonopol do marginalizacji. O zanikającym paradygmacie prawniczym w administracji publicznej*, *Państwo I Prawo* 4/2019
13. Taggart, P. (2000). *Populism*. Buckingham, UK: Open University Press
14. Weber M. (1978), *Economy and Society*, Berkeley: University of California Press
15. Yesilkagit, K. (2018). *Bureaucracy under authoritarian rule: Autonomy and resilience of administrative institutions under conditions of democratic backsliding*. Leiden University, The Netherlands
16. Zakaria F. (1997), *The rise of illiberal democracy*, “*Foreign Affairs*” 1997, issue 22.

Web resources:

1. Drezner, D. (2018, July 18). *The infectious incompetence of the populists*. *The Washington Post*: <https://www.washingtonpost.com/pb/news/posteverything/wp/2018/07/16/the-infectious-incompetence-of-the-populists/?commentID=&outputType=comment>

2. Fukuyama F. (2018), The Populist Surge, <https://www.the-american-interest.com/2018/the-populist-surge>
3. Mudde C. (2018), Populism in the Twenty-First Century: An Illiberal Democratic Response to Undemocratic Liberalism, 2018, www.sas.upenn.edu/andrea-mitchell-center/cas-mudde-populism-twenty-first-century
4. <https://budapestbeacon.com/full-text-of-viktor-orbans-speech-at-baile-tusnad-tusnadfurdo-of-26-july-2014/>

EVOLUTION OF LEGAL FORMS OF ECONOMIC ACTIVITY IN POLAND

CZU: 340.11:346(438)

Artur NOWACKI¹

ABSTRACT. *The paper discusses the evolution of legal forms of economic activity in Poland since 1990-ties. During this period one could witness the transition from use of legal forms typical for centrally planned economy like state enterprises and cooperatives to forms typical for market economy with the dominance of companies and individual entrepreneurs. The paper also discusses the most recent novelty, which is a simple joint stock company.*

Keywords: *legal forms, economic activity, companies, partnerships*

Proper organisation of economic activity is central for the wealth of the society and thus an important enabler for human rights, whether economic or other. I hope that this brief review of legal forms of economic activity in Poland in their historic evolution will prove useful to the Moldovan reader, given also certain similarities between Poland and Moldova in their move from a centrally planned to market economy.²

At present the most popular legal forms of economic activity in Poland are as follows: a) natural persons conducting economic activity in their own name (approx. 2,5 mln),³ b) partnerships (approx. 80 thousand), c) companies (approx. 410 thousand)⁴. Other legal forms are much less popular and therefore will be mentioned in this review only briefly. These other legal forms are primarily: cooperatives,⁵ European companies (societates Europaeae),⁶ European cooperatives,⁷ European economic interest groupings,⁸ state enterprises,⁹ founda-

¹ Artur NOWACKI, dr hab. prof. of the University of Warsaw, University of Warsaw, Poland

² Other introductory literature: Bilewska K., Chłopecki A., Prawo handlowe, Warsaw: C.H. Beck, 2022; Modrzejewska M. (ed.), Okolski J. (ed.), Prawo handlowe dla studentów i praktyków, Warsaw: Wolterskluwer, 2022; Nowacki A., Podstawy prawa handlowego, in: Turłukowski J. (ed.), Sadłowski M.P. (ed.), Chowaniec J. (ed.), Kalinowski P. (ed.), Wprowadzenie do prawa polskiego. Skrypt dla słuchaczy szkół prawa polskiego, Warsaw: WPiA, 2021.

³ Law on the entrepreneurs of 6 March 2018 (Law Journal of 2021, item 162).

⁴ Partnerships and Companies Code of 15 September 2000 (Law Journal of 2022, item 1467).

⁵ Law on the cooperatives of 16 September 1982 (Law Journal of 2021, item 648).

⁶ Law on the European interest groupings and the European company of 4 March 2005 (Law Journal of 2022, item 259); Council regulation of 8 October 2001 on the statute for the European company (European Law Journal L 294/1).

⁷ Law on the European cooperative of 22 July 2006 (Law Journal of 2018, item 2043); Council regulation no 2157/2001/EU of 22 July 2003 on the statute for the European cooperative (European Law Journal L 207/1).

⁸ Council regulation no 2137/85/EEC of 25 July 1985 on the European Economic Interest Grouping (European Law Journal L 199/1). There are in total just 7 such groupings in Poland.

⁹ Law on the state enterprises of 25 September 1981 (Law Journal of 2021, item 1317).

tions¹ or associations² conducting economic activity. From among those forms, as of 1989, ie. at the beginning of the market oriented economic and legal reforms in Poland, a major role was played by state enterprises and cooperatives. The role of cooperatives was since then significantly diminished by a continually outdated regulation of cooperatives in Poland preventing interest in that legal form from any new market participants and the economic difficulties of most of the cooperatives existing in 1989. Now this form of economic activity is still present to an extent mainly in the agricultural sector and in retail trade.

As to state enterprises there are currently only around 30 such enterprises in Poland and these remnants of what once was the most important form of economic activity in Poland, play no role whatsoever in the economy of the present Poland. The state enterprises existing in 1989 were in their vast majority transformed into companies (mostly into joint stock companies) and continue to exist in that legal form, on many occasions keeping their importance for the Polish economy. The main drivers for the transformation of state enterprise into companies were: a) an attempt to reduce workers' influence on the management, which was very extensive under the legal regulation of state enterprises in the 1980-ties (while there are still some remnants of this influence in the regulation of companies that were created as a result of transformation from a state enterprise, it is in no way similar as to the scope of those employee rights), often paving the way for difficult restructuring decisions in the 1990-ties, b) paving the way for privatisation of the assets by way of sale of shares in the companies (what was impossible with the form of a state enterprise, in particular as there was no alienable right of the state to a state enterprise), c) desire to abandon a legal form that was indeed duplicative for companies and at the same time less known in other European countries being important trade partners of Poland.

The vast popularity of conducting economic activity in the form of a natural person conducting economic activity in its own name (ie. within its legal capacity as a natural person) has a couple of reasons. Please note that this popularity exists despite the fact that under Polish law it is not possible for a natural person conducting economic activity in its own name to restrict its liability for debts stemming from such activity only to the assets dedicated to or used as part of this economic activity. One reason for popularity of this legal form is that this legal form of economic activity is connected with very little formalities. Two, it is very cheap. Three, it enjoys certain tax privileges compared to other legal forms. In many cases, dependent on the revenue flowing from such economic activity, there is no requirement to register that economic activity. If registration is needed, it may be completed fully online and is done not with the court (what could be seen as more formal and somehow constitute a barrier) but with the

---

¹ Law on the foundations of 6 April 1984 (Law Journal of 2020, item 2167).

² Law on the associations of 7 April 1989 (Law Journal of 2020, item 2261).

administrative authorities (the ministry of economy). All actions pertaining to such registration (first registration, any amendment of data, suspending economic activity, stopping economic activity) are for free, thanks also to lower costs for the state of keeping this registration out-of-court. Also, in principle, depending in particular on the revenue flowing from such economic activity, conducting economic activity in that form will not entail the need to run full accounting. Such entrepreneurs may, at their election, choose a flat rate personal income tax (19%) instead of progressive rate that is in general applicable in Poland for natural persons (12-32%), and enjoy flat contributions for social security (rather than proportionate contributions with a cap that are applicable in general for natural persons in Poland). As a result this form of economic activity is used also by people that would otherwise simply stay in employment, but prefer to establish economic activity and perform their services to a single client of theirs as an independent contractor rather than as an employee of such a single client.

Among the partnerships the detailed popularity looks as follows: general partnerships (approx. 35 thousand), professional partnerships (approx. 2,5 thousand), limited partnerships (approx. 35 thousand), joint stock partnerships (approx. 4 thousand).

The legal form of a professional partnership is available only for natural persons with the occupation that requires a special knowledge like lawyers, doctors, nurses, architects etc. The Polish companies law names a closed list of such professions. Liability of partners of a professional partnership for debts of a partnership by law excludes certain debts that they would be liable for in case of being a partner in a general partnership. This primarily applies to debts of a partnership resulting from negligence in the conduct of their professional occupation by other partners in that professional partnership. As mentioned, by law the popularity of that legal form has strict boundaries, but when it comes to natural persons with the relevant occupation, popularity of a professional partnership is mostly driven by tax advantages (compared to taxation of companies), lower costs and lower formalities (again compared to companies), as well as from statutory restrictions disallowing performance of certain professions in the legal form a company (like the profession of legal advisors, advocates, notaries public).

The Polish case of joint stock partnerships is very peculiar as that legal form was for a long time popular in Poland to the extent that was unexpected and not observed in other countries. The reason was related to tax loopholes that could be exploited thanks to this legal form. Now, following changes in the tax legislation closing these loopholes, the popularity of that form of economic activity is dwindling very fast and it will soon be back to its typical niche in Europe: allowing coexistence in one partnership of a general partner representing the partnership, managing its business and being fully personally liable for its debts and a plentitude of small financial, passive investors, having freely transferable shares in

the partnership, limited impact on managing the business of the partnership and not having a personal liability for its debts, with the interest of such financial, passive investors protected by certain defensive powers belonging to the general meeting of such shareholders and sometimes also to a supervisory board, but with no right to recall the general partner. So the joint stock partnership is a kind of development of a limited partnership in Poland, where in both forms there is a general partner, but a limited partner of a limited partnership is replaced by a shareholder or in practise a plentitude of shareholders, whose identities has no importance whatsoever for the creditors of a partnership and who are therefore truly even more passive investors.

Among the companies the detailed popularity looks as follows: limited liability companies (approx. 400 thousand), simple joint stock companies, joint stock companies (10 thousand).

Among the 10 thousand joint stock companies existing in Poland we can see a lot of companies that were created in the 1990-ties by way of transformation of state enterprises, as very few state enterprises were transformed into limited liability companies.

Another group here are companies that are required by legislation to have a legal form of a joint stock company, because of type of their operations (banking, insurance, asset management, pension fund management etc.). This is a consequence of two elements from the regulation of joint stock companies: a) in principle for joint stock companies we have in Poland more stringent requirements pertaining to accumulation and maintenance of capital, so the creditors' protection is more enhanced than in case of limited liability companies (although that tends to change now), b) regulation of joint stock companies is based on binding legal provisions and the role of shareholders in regulating their corporate governance is much more limited than in a limited liability company.

The third group of joint stock companies that exist in Poland are companies whose shares are admitted to trading on a regulated market (primarily on the Warsaw Stock Exchange) or are traded on the OTC (over the counter market like NewConnect) and that forces them to be joint stock companies. At present 374 Polish companies are listed on the Warsaw Stock Exchange (together with 44 foreign companies) and 356 Polish companies are listed on NewConnect OTC market (together with 3 foreign companies). The Warsaw Stock Exchange played an important role in the privatisation processes or for other exist of existing shareholders from their investments or in the process of accumulation of capital

Sometimes there are also other reasons for the selection of the form of a joint stock company by its shareholders, but, having the choice, they principally opt for a limited liability company as documents by the numbers discussed earlier. This is for a number of reasons: a) less regulation by way of binding provisions of law and therefore more space for shareholders' decision that may tailor the

company's corporate governance to their specific needs, b) slightly lower requirements for minimum capital, c) lower costs of running business in a form of a limited liability company compared to a joint stock company. For example in a limited liability in Poland only at times a supervisory board is a compulsory body of a company as well as only at times a shareholders' meeting has to be minuted by the notary public; also in principle there is no requirement for the audit of the financial statements of a limited liability company by the auditor, different than in case of a joint stock company where such audit is required in every case the company is going concert. One may therefore say that at the centre of Polish economy one may see natural persons conducting economic activity in their own name and limited liability companies (with bigger ventures having the form of a joint stock company).

Finally, one needs to mention the most recent novelty in Polish companies law, which is a simple joint stock company.¹ It was a product of long deliberations on how to modernise the Polish companies law. It brought with it two novelties: a) a selection between one tier system of corporate governance (board of directors) and two tier system of corporate governance (management board managing a company and representing it, and a separate supervisory board conducting permanent supervision over the activities of a company), b) new liberalised rules for accumulation and maintenance of capital. A selection between one tier and two tier systems was, until this form was introduced, available in Poland only in case of the legal form of the European company. This legal form is however heavily underutilised in Poland (at present in Poland there exist only 5 European companies). Introduction of the optional one tier system was deemed an interesting experiment as well as a practical tool that might prove interesting for investors coming to Poland from countries where one tier system of corporate governance is known and popular.

As to rules of accumulation and maintenance of capital, a simple joint stock company sees a number of significant changes versus regulation of a limited liability company or a joint stock company. Firstly, the rules for what can constitute a contribution to a company by its shareholder are in a simple joint stock company much more liberal and as a result everything of economic value, including provision of services, may now constitute such contribution. This is a very good

---

¹ For a broader perspective on a simple joint stock company: Herbert A., Kapitał akcyjny prostej spółki akcyjnej i jego funkcje, in: Kodeks spółek handlowych po 20 latach, Warsaw: Wolterskluwer, 2022; Janeta J., Kappes A., Katner W.J., Kontrowersyjny projekt reformy struktury majątkowej spółki z ograniczoną odpowiedzialnością, PPH 2011/4; Kappes A., Prosta spółka akcyjna - czy rzeczywiście prosta i czy potrzebna? Uwagi do projektu nowelizacji Kodeksu spółek handlowych, wprowadzającego prostą spółkę akcyjną (projektowane art. 300(1)–300(121) k.s.h.), PPH 2018/5; Kidyba A., Kopaczyńska-Pieczniak K., Spółka kapitałowa bez kapitału zakładowego - głos w dyskusji nad projektem zmiany kodeksu spółek handlowych, PPH 2011/3; Kozieł G., Prosta spółka akcyjna. Komentarz do art. 300(1) - 300(134) KSH, Warsaw: C.H. Beck, 2021; Opalski A., Prosta spółka akcyjna - nowy typ spółki handlowej, PPH 2019/11; Sójka T., Obrót akcjami prostej spółki akcyjnej, PPH 2020/1.

move, allowing a better use of a lot of assets that could not have been contributed to a joint stock company or a limited liability company because of stringent requirements as to in-kind contributions. Secondly, only some of those in-kind contributions (not all of them) increase a share capital, as in order to increase a share capital of a simple joint stock company the contribution needs to fulfill the same requirements that are applicable for an in-kind contribution in a joint stock company or a limited liability company. Thirdly, a share capital of a simple joint stock company is increased only when a contribution is actually made and not already when it is committed (when an obligation to make this contribution is contracted by a shareholder at the time of subscription for the new shares). This is however no problem, because the minimum amount of a share capital of a simple joint stock company at its registration amounts to only 1 PLN. Fourthly, there is a legal requirement to make up for this 1 PLN share capital at the start by way of compulsory write-offs from profit, compulsorily increasing the share capital of a simple joint stock company during its existence. The write-offs amount to 8% of yearly profit of a simple joint stock company and need to be made until the share capital of a simple joint stock company amounts to at least 5% of total liabilities of that company as per its last approved financial statements. Fifthly, when it comes to distributions to shareholders of a simple joint stock company, including dividends, apart from balance sheet calculations typical for a limited liability company and a joint stock company, a solvency test was added as a prerequisite for such distributions in a simple joint stock company. This increases the protection of creditors versus regulation of a limited liability company or a joint stock company. A simple joint stock company is certainly an interesting development in the evolution of legal forms of economic activity in Poland.

Literature:

1. Bilewska K., Chłopecki A., *Prawo handlowe*, Warsaw: C.H. Beck, 2022.
2. Herbert A., *Kapitał akcyjny prostej spółki akcyjnej i jego funkcje*, in: *Kodeks spółek handlowych po 20 latach*, Warsaw: Wolterskluwer, 2022.
3. Janeta J., Kappes A., Katner W.J., *Kontrowersyjny projekt reformy struktury majątkowej spółki z ograniczoną odpowiedzialnością*, PPH 2011/4.
4. Kappes A., *Prosta spółka akcyjna - czy rzeczywiście prosta i czy potrzebna? Uwagi do projektu nowelizacji Kodeksu spółek handlowych, wprowadzającego prostą spółkę akcyjną (projektowane art. 300(1)–300(121) k.s.h.)*, PPH 2018/5.
5. Kidyba A., Kopaczyńska-Pieczniak K., *Spółka kapitałowa bez kapitału zakładowego - głos w dyskusji nad projektem zmiany kodeksu spółek handlowych*, PPH 2011/3.

6. Kozieł G., Prosta spółka akcyjna. Komentarz do art. 300(1) - 300(134) KSH, Warsaw: C.H. Beck, 2021.
7. Modrzejewska M. (ed.), Okolski J. (ed.), Prawo handlowe dla studentów i praktyków, Warsaw: Wolterskluwer, 2022.
8. Nowacki A., Podstawy prawa handlowego, in: Turłukowski J. (ed.), Sądowski M.P. (ed.), Chowaniec J. (ed.), Kalinowski P. (ed.), Wprowadzenie do prawa polskiego. Skrypt dla słuchaczy szkół prawa polskiego, Warsaw: WPiA, 2021.
9. Opalski A., Prosta spółka akcyjna - nowy typ spółki handlowej, PPH 2019/11.
10. Sójka T., Obrót akcjami prostej spółki akcyjnej, PPH 2020/1.

ASPECTE JURIDICE ALE CONCEPTULUI DE SUVERANITATE INFORMAȚIONALĂ ÎN CONTEXTUL ASIGURĂRII SECURITĂȚII NAȚIONALE A REPUBLICII MOLDOVA

LEGAL ASPECTS OF THE CONCEPT OF INFORMATIONAL SOVEREIGNTY IN THE CONTEXT OF ENSURING THE NATIONAL SECURITY OF THE REPUBLIC OF MOLDOVA

CZU: 342.3:355.1:004.056.5(478)

Alexandr CAUIA¹

ABSTRACT. *In the context of recent events, the multi-aspect study of the security concept and phenomenon acquires a veritable rise due to the major importance of objectively ensuring the independence and territorial integrity of the Republic of Moldova, as supreme values of national security. One of the most important aspects of national security is the process of ensuring information security.*

The essence of the information security concept, the legal aspects of regulating the information sovereignty, the stages of developing national and international legal regulations within the process of ensuring the information security of the state and the legal mechanisms for ensuring some aspects of the information security of the Republic of Moldova as a component of national security are the object of this article.

Keywords: *national security, information security, information sovereignty, legal regulation.*

REZUMAT. *În contextul evenimentelor din ultima perioadă, studierea multiaspectuală a conceptului și fenomenului securității cunoaște o veritabilă ascensiune datorită importanței majore a obiectivului de asigurare a independenței și integrității teritoriale a Republicii Moldova, drept valori supreme ale securității naționale. Unul dintre cele mai importante aspecte ale securității naționale este procesul de asigurare a securității informaționale.*

Esența conceptului de securitate informațională, aspectele juridice ale reglementării suveranității informaționale, etapele de dezvoltare a reglementărilor juridice naționale și internaționale asupra procesului de asigurare a securității informaționale a statului și mecanismele juridice de asigurare a unor aspecte ale securității informaționale a Republicii Moldova ca parte componentă a securității naționale formează obiectul de cercetare a prezentului articol.

Cuvinte-cheie: *securitate națională, securitate informațională, suveranitate informațională, reglementare juridică.*

Înțelegerea tradițională a suveranității statului ca supremație a puterii de stat în interiorul țării și independența acesteia în relațiile internaționale poate fi aplicată relațiilor informaționale cu o serie de rezerve.

---

¹ Alexandr CAUIA, doctor în drept, conferențiar universitar, Universitatea Liberă Internațională din Moldova, ORCID: 0000-0002-1952-5734B; e-mail: acauiia@ulim.md

În primul rând, categoriile „intern” și „extern” au legătură directă cu teritoriul fizic (geografic) al statului și, în unele cazuri, cu alte teritorii aflate sub jurisdicția acestuia. Între timp, relațiile sociale în epoca internetului sunt din ce în ce mai puțin conectate cu teritoriile statelor. Prin urmare, pentru a înțelege esența suveranității informaționale, este necesar să se definească în mod clar domeniul de aplicare sau spațiul implementării acesteia.

Știința juridică utilizează categoria „spațiu juridic”. [44; 26] Cu toate acestea, atunci când este dezvăluită, prevalează conexiunea față de teritoriu - prin spațiu se înțelege întregul volum de relații sociale care apar și sunt supuse reglementării legale în limitele teritoriale ale statului, [25, p. 21] sfera de reglementare prin norme juridice a modelelor de comportament legal al statului, al părților sale constitutive și al cetățenilor în limitele teritoriului acestui stat și a perioadei istorice specifice, [27, p. 24] domeniul de aplicare al tuturor elementelor sistemului juridic al unui anumit stat, în limitele frontierelor socio-juridice și politico-geografice. [33]

În același timp, formarea teoriei juridice a spațiului informațional, cyberspațiul este abia la început. [41, p. 33-37] Termenul „ciberspațiu” nu este folosit în legislația națională, dar este folosit în documente internaționale, cum ar fi Carta de la Okinawa pentru Societatea Informațională Globală [7] și Convenției de la Budapesta din 2001, ratificată prin Legea nr. 6 din 02.02.2009. [3]

D.V. Gribanov definește spațiul cibernetic ca un ansamblu de relații sociale care apar în procesul de utilizare a unei rețele electronice de calculatoare, care se formează din informații prelucrate de computere și servicii de informare furnizate cu ajutorul acestora, un set de relații la care poți participa numai prin computer și mijloace de comunicare ale unei rețele de calculatoare. Acest om de știință consideră că sistemul de norme care vizează reglementarea spațiului cibernetic este complex și se află la intersecția diferitelor ramuri ale dreptului.

În primul rând, totalitatea acestor norme poate fi calificată drept o instituție a ramurii dreptului informației. [32, p. 60] Prezenta abordare este una îngustă, deoarece reglementarea legală a spațiului informațional este realizată nu numai de dreptul național, ci și cel internațional. În al doilea rând, înțelegerea însăși a puterii statului asupra tehnologiilor informaționale moderne necesită un studiu separat.

Evaluarea impactului tehnologiei asupra administrației publice devine un domeniu independent al cercetării științifice. Ultimele scandaluri legate de presupusa interferență a hackerilor ruși în campania electorală prezidențială din SUA sau atacuri asupra rețelelor de dispozitive generează semne de întrebare cu privire la noile mecanisme de reglementare a statului în spațiul informațional. De exemplu, în Parlamentul European există o discuție despre acordarea roboților a statutului juridic de „personalitate electronică”.

În al treilea rând, în condițiile moderne, categoria „independenței” în relațiile internaționale nu poate fi absolută. Toate statele sunt „obligate” cel puțin

de principiile consacrate în Carta ONU și fiecare aparte, prin numeroase tratate internaționale și prin participarea în cadrul organizațiilor internaționale.

În textul Constituției Republicii Moldova nu sunt reglementate expres conceptele de securitate informațională sau protecția spațiului cibernetic. Dar, acest fapt nu trebuie să ne inducă spre eroarea că legislația națională la nivel constituțional ar fi insuficient de dezvoltată la acest capitol. Textul constituțional a fost elaborat în perioada când asigurarea securității informaționale a statului precum și suveranitatea informațională a acestuia nu constituiau priorități, iar efectele realizărilor progresului științific care s-au produs în ultimele trei decenii nu puteau fi prevăzute.

Cu toate acestea, textul Constituției Republicii Moldova stabilește cât se poate de clar principiile de bază ale suveranității naționale și fundamentează expres raportul dintre normele dreptului național și ale dreptului internațional.

La subiectul suveranității informaționale urmează să menționăm prevederile articolului 34 al Constituției care stabilește: ”Dreptul la informație nu trebuie să prejudicieze măsurile de protecție a cetățenilor sau siguranța națională. Mijloacele de informare publică, de stat sau private, sunt obligate să asigure informarea corectă a opiniei publice.” [1, art. 34(3-4)]

Ulterior, pentru reglementarea directă a relațiilor sociale ce țin de esența și procesul de utilizare legală a secretului de stat, a fost adoptată legea cu privire la secretul de stat care: ”stabilește cadrul juridic de protecție a secretului de stat în scopul asigurării intereselor și/sau securității Republicii Moldova. Protejarea secretului de stat se realizează prin organizarea sistemului național de protecție a secretului de stat.” [4, art. 2(1)]

Problema implementării suveranității statului în sfera informațională în știința juridică străină a fost urmărită activ încă din anii 1980. Există trei etape în dezvoltarea conceptelor de suveranitate informațională a statului. Prima etapă vizează relația dintre categorii precum libertatea de informare și suveranitatea națională, [11, p. 262–287] care se datorează dezvoltării schimbului transfrontalier de informații prin radio, televiziune și transmisie prin satelit. În lucrările din această perioadă se analizează libertatea de informare transfrontalieră ca implementare a drepturilor omului consacrate în Declarația Universală a Drepturilor Omului [6] și în Pactul Internațional cu privire la Drepturile Civile și Politice [8] prin restricții stabilite în conformitate cu „drepturile suverane” ale statelor, al căror scop este prevenirea „eroziunii” culturale în țările în curs de dezvoltare sub influența fluxurilor de informații din țările dezvoltate.

Există diferențe în definirea conținutului suveranității statului între țările dezvoltate și cele în curs de dezvoltare. Dacă țările în curs de dezvoltare văd o amenințare la adresa suveranității lor în fluxuri nelimitate de informații, atunci țările dezvoltate, dimpotrivă, consideră libera circulație a informațiilor ca un factor de consolidare a suveranității lor. [11, p. 267]

Această distincție teoretică importantă este dezvoltată în lumea modernă. „Suveranitatea frontierelor”, adică controlul și restricțiile din partea statului asupra fluxului de informații și a infrastructurii care le asigură, sau „suveranitatea prin expansiune”, adică promovarea tehnologiilor informaționale proprii, a standardelor și regulilor de utilizare a acestora, a standardelor de reglementare și management către alte state și la nivel juridic internațional.

A doua etapă este legată de dezvoltarea Internetului ca rețea internațională de calculatoare în anii 1990. Această etapă se caracterizează prin apariția unor lucrări care analizează însuși internetul ca o amenințare la adresa suveranității statului. [17, p. 423–442] În același timp, în știința juridică americană, un astfel de concept este considerat exclusiv critic, caracteristic regimurilor autoritare. În anii 2000 una dintre cele mai citate în literatura străină a fost monografia lui M. Price „Media și suveranitatea”, [18, p. 352] care analiza politica statului în domeniul mass-media.

Profesorul chinez W. Gong definește suveranitatea informațională prin componentele interne și externe. Suveranitatea informațională internă rezidă în puterea supremă în implementarea politicii informaționale și menținerea ordinii informaționale în țară, în timp ce suveranitatea externă constă în egalitatea juridică deplină a statelor și independența acestora față de controlul extern în producerea și utilizarea informației. [13, p. 119–135]

Țările în curs de dezvoltare subliniază importanța respectării suveranității culturale a fiecărei țări, în timp ce statele „puternice în informații” promovează declinul suveranității și libertatea completă a fluxului de informații. Studiile moderne ale oamenilor de știință americani subliniază importanța tot mai mare a suveranității informaționale. [19, p. 90–99]

Analiza mediului de securitate intern și regional relevă extinderea la scară largă a propagandei din partea unor subiecți/entități, utilizarea mijloacelor de imixiune în treburile interne ale Republicii Moldova prin propagandă și agresiune mediatică, precum și influența informațional-psihologică cu scopul de a destabiliza situația social-politică, a submina suveranitatea și integritatea teritorială a Republicii Moldova. [5, pnct. 61]

Suveranitatea informațională ca drept al guvernelor de a controla fluxurile de informații pe teritoriile lor nu face distincție între țările dezvoltate și cele în curs de dezvoltare, deoarece, în primul rând, guvernele majorității țărilor încearcă să-și protejeze și să-și consolideze suveranitatea și, în al doilea rând, majoritatea cetățenilor susțin sistemul instituțional etatic.

Această poziție de „recunoaștere a suveranității informaționale” caracterizează clar tendința spre „suveranizare”, care înlocuiește ciclic procesele de globalizare de la sfârșitul secolului XX și începutul secolului XXI.

La acest aspect legislația Republicii Moldova stabilește că: ”Evoluarea tehnologiei informației și diversificarea surselor de informare în masă, pe de o parte,

crează premise favorabile pentru buna funcționare a societății contemporane, iar, pe de altă parte, facilitează extinderea utilizării de către centrele subversive a mijloacelor de propagandă și de agresiune mediatică, în scopul destabilizării situației social-politice și al subminării suveranității, independenței și integrității teritoriale ale Republicii Moldova.” [2, art. 2]

A treia etapă, care se dezvoltă activ în prezent, este asociată cu conceptul de suveranitate a datelor. Acest concept a fost dezvoltat odată cu adoptarea în Uniunea Europeană sau în mod autonom într-un număr de țări (Rusia, Franța, Germania, Australia) a legislației care prevede prelucrarea obligatorie a datelor cu caracter personal ale cetățenilor pe serverele din acest stat. [12] Conceptul de suveranitate a datelor înseamnă că relațiile cu informațiile în formă digitală trebuie să fie supuse jurisdicției țării în care se află aceste informații.

Utilizarea pe scară largă a serviciilor de tehnologie *cloud*, precum și noile abordări ale stocării datelor, potrivit savantului maghiar K. Irion, au spart barierele geopolitice tradiționale mai mult decât oricând. [14, p. 40–71] Conceptul de suveranitate a datelor a primit cea mai mare dezvoltare în știința juridică europeană, [20] fapt care se datorează conflictelor în acest domeniu între legislația națională și dreptul UE, precum și deciziile Curții Europene a Drepturilor Omului. Din 2013, conceptul de suveranitate a datelor a fost asociat și cu dezvoltarea tehnologiei *big data*. [15, p. 1026-1029]

În lucrările savanților moderni, se observă că cerințele pentru suveranitatea datelor pot fi văzute ca un efort rezonabil al statelor naționale de a subordona fluxurile naționale de date confidențiale jurisdicției naționale. Asemenea cerințe de suveranitate a datelor urmăresc și protejează interesele fundamentale ale statelor naționale în ceea ce privește confidențialitatea și integritatea datelor, precum și disponibilitatea acestora. [16, p. 465-471]

Astfel, în știința juridică străină, se constată o creștere a importanței suveranității informaționale ca capacitate a statului de a controla fluxurile informaționale. În același timp, conceptul de suveranitate a datelor a câștigat popularitate în ultimii ani.

În mod convențional, „a patra” etapă este asociată cu tendința „digitalizării” și nu a fost analizată profund din punct de vedere științific. [22; 10, p. 45–72] La 6 mai 2015, Comisia Europeană a adoptat Strategia UE pentru piața unică digitală și pe 23.06.2016 a adoptat Declarația de la Cancun a Organizației pentru Cooperare Economică și Dezvoltare a Economiei Digitale: „Inovație, creștere și bunăstare socială”. [23]

Raportul grupului de experți guvernamentali al celei de-a 68-a sesiuni a Adunării Generale a ONU precizează că suveranitatea statului și normele și principiile internaționale care decurg din principiul suveranității statului se aplică comportamentului statelor în cadrul activităților legate de utilizarea TIC, precum și către statele de jurisdicție asupra infrastructurii TIC de pe teritoriul lor. O

poziție similară este cuprinsă în raportul grupului de experți guvernamentali al celei de-a 70-a sesiuni a Adunării Generale. [21]

Pe lângă lucrările grupurilor anterioare, în 2015 grupul a propus următoarea abordare a aplicabilității dreptului internațional la utilizarea TIC de către state:

- 1) statele au jurisdicție asupra infrastructurii TIC situate pe teritoriile lor;
- 2) în procesul de utilizare a TIC, statele trebuie să respecte, alături de alte principii ale dreptului internațional, principii precum suveranitatea statelor, egalitatea suverană, soluționarea diferendelor prin mijloace pașnice și neamestecul în treburile altor state. Obligațiile existente în temeiul dreptului internațional se aplică utilizării TIC de către state.

Astfel, în prezent, conceptul de suveranitate informațională la nivel juridic internațional se extinde prin controlul statelor nu numai asupra informației în sine, ci și asupra infrastructurii TIC care asigură producerea, stocarea și distribuția acesteia.

Potrivit lui A.V. Rossoshansky, suveranitatea informațională este capacitatea și intenția unui subiect politic de a produce, distribui și consuma informații în funcție de propriile interese de a participa la viața politică și de a folosi informația ca resursă de influență politică la o scară și volum care corespunde actualității ei și intereselor politice pe termen lung. [42, p. 185]

Unii autori abordează suveranitatea informațională printr-o analiză a amenințărilor la adresa dezvoltării tehnologiilor informaționale moderne (revoluția senzorială, rețelele sociale, internetul cuantic, societatea programabilă, big data, internetul lucrurilor). [38, p. 272–278; 39, p. 279–284] O abordare similară este tipică pentru lucrările lui D.G. Baluev, care, însă, constată că știința politică nu a edificat o teorie care să explice influența diferiților factori asupra suveranității informaționale și să permită, pe această bază, să evalueze amenințările la adresa acesteia și să propună mecanisme de asigurare. [24, p. 140–143]

D.V. Vinnik leagă suveranitatea digitală de regimurile politice și juridice de filtrare a datelor de pe Internet. [29, p. 95–113] În acest sens prezintă interes conținutul Proiectului Strategiei Securității naționale a Republicii Moldova din anul 2016 care prevede: ”11. Globalizarea spațiului cibernetic amplifică riscul atacurilor asupra infrastructurii informaționale și de comunicații electronice a statului, manifestându-se prin: 1) amenințarea de subminare a capacităților de comunicații pe timp de criză și, ca urmare, erodarea capacităților de luare a deciziilor; 2) amenințarea de uz fraudulos sau blocare a accesului prin diverse metode la sistemele și resursele informaționale de importanță statală, dar și de uz public. 3) amenințări la adresa drepturilor și libertăților constituționale ale cetățenilor în spațiul informațional.” [9, p. 15]

MM. Kucheryavy definește suveranitatea informațională ca fiind supremația și independența puterii de stat în formarea și implementarea politicii informaționale în segmentul național și spațiul informațional global. Politica informațională este

implementată în sfera tehnologiei informației, informațional-psihologic și informațional-politic. Suveranitatea informațională presupune prezența:

- în domeniul informației și tehnologiei (suveranitatea „digitală”) – a propriului ciclu tehnologic, platformă software și hardware, sisteme de căutare și navigație, echipamente de rețele interne și instrumente de securitate a informațiilor, segmentul național de internet și rețele sociale, propriul sistem de plată etc.;

- în sfera informațională și psihologică (suveranitatea „mentală”) - a ideii naționale, un nivel înalt de cultură informațională și educație a societății;

- în sfera informațională și politică (suveranitatea „puterii de stat”) – a politicii informaționale coerente, un guvern de încredere al poporului, o elită patriotică, mass-media pro-statală, o monedă națională stabilă etc. [35, p. 25]

A.V. Glushkov a remarcat că extinderea rețelei globale de calculatoare distruge legătura dintre localizarea geografică și:

- în primul rând, puterea structurilor guvernamentale locale care încearcă să controleze comportamentul interactiv;

- în al doilea rând, rezultatele acestui comportament, reflectate de indivizi sau lucruri;

- în al treilea rând, legitimitatea eforturilor suveranității naționale de a stabili norme juridice aplicabile fenomenelor globale, cărora le aparține internetul;

- în al patrulea rând, capacitatea de a determina ce reguli ale sistemului juridic se aplică pe baza locației fizice. [30, p. 13]

În general, abordarea jurisdicțională a reglementării internetului, care este larg răspândită în știința juridică, [31, p. 30; 37, p. 24; 40, p. 162-168] este în esență de drept privat și nu dezvăluie pe deplin conținutul suveranității statului drept categorie de drept public.

În doctrina dreptului internațional, corelația dintre suveranitatea, supremația teritorială și de jurisdicție se reduce la următoarea formulă: jurisdicția este unul dintre elementele supremației teritoriale a unui stat, care, la rândul său, este parte integrantă a suveranității sale. [34, p. 12-15] În lucrările privind reglementarea anumitor tipuri de informații și drepturi asupra acestora, categoria „suveranitate” este considerată numai în raport cu protecția secretului de stat ca mijloc de asigurare a acesteia. [36, p. 3; 43, p. 18]

În lumina abordărilor juridice se disting următoarele abordări ale conținutului și mecanismului de implementare a suveranității statului în spațiul informațional:

- jurisdicțională, bazată pe determinarea competenței organelor de stat, în raport cu subiectele și obiectele relațiilor de informare;

- tehnic, bazat pe identificarea pericolelor la adresa suveranității prin amenințări la adresa securității informațiilor.

Astfel, cheia implementării suveranității este determinarea posibilității de reglementare a relațiilor informaționale în cadrul spațiului informațional rele-

vant. Suveranitatea statului în spațiul informațional drept categorie juridică constă în capacitatea statului de a realiza reglementarea unui anumit spațiu informațional prin dreptul național (intern) și dreptul internațional format cu participarea acestui stat.

Ținând cont de globalizarea spațiului informațional, în primul rând în cadrul internetului, direcția prioritară pentru implementarea suveranității statului în sfera informațională este formarea reglementării juridice internaționale a spațiului informațional bazată pe principiul egalității suverane a tuturor statelor. Suveranitatea statului în spațiul informațional se realizează prin funcția informațională a statului și prin politica sa informațională. În știința juridică modernă există diferite abordări ale definiției funcției informaționale a statului.

Potrivit lui A.N. Vasenina, funcția informațională a statului este o activitate complexă a mecanismului de stat, determinată de nevoile dezvoltării socio-politice, de a oferi cetățenilor, asociațiilor acestora, societății și statului informații relevante semnificative public într-o anumită perioadă de timp prin intermediul producției, distribuției și controlului în formele și procedurile stabilite legal. [28, p. 10-11]

E.V. Talapina relevă funcția informațională a statului prin direcțiile de implementare a acesteia (crearea informațiilor, menținerea informațiilor de importanță națională, colectarea, prelucrarea, protecția informațiilor necesare îndeplinirii funcțiilor statului, schimbul de informații între autoritățile publice etc.). [45, p. 20] Cheia implementării funcției informaționale a statului este reglementarea relațiilor informaționale.

Etapa actuală de reglementare de drept public a relațiilor informaționale se caracterizează:

- Printr-o tendință spre „suveranizare” care vizează întărirea controlului statelor asupra propriilor spații informaționale, incluzând atât informația (datele) în sine, cât și infrastructura care asigură crearea și circulația acesteia (distribuire, transfer).

- Dezvoltarea conceptului de suveranitate informațională a statului în știința străină include trei etape asociate cu extinderea fluxurilor informaționale transfrontaliere în dezvoltarea difuzării de televiziune și radio; dezvoltarea internetului; dezvoltarea tehnologiilor pentru colectarea, stocarea și prelucrarea unor cantități semnificative de date.

Etapa modernă, „a patra” este asociată cu apariția, pe de o parte, a reglementării juridice internaționale a suveranității statelor asupra infrastructurii lor informaționale, iar pe de altă parte, cu procesele de integrare regională a piețelor digitale unice și spații, între care există contradicții esențiale.

În știința juridică există două grupuri de abordări pentru a determina esența suveranității informaționale a statului - tehnocratică și jurisdicțională, care nu

definesc caracteristicile de drept public ale suveranității informaționale, iar implementarea suveranității statului în spațiul informațional ca drept public caracteristic statului se realizează prin funcția de informare a statului și de politică informațională.

Concluzii. Suveranitatea informațională este o categorie profund teoretică care urmează a fi analizată la intersecția normelor de drept național și internațional, dar provocările generate atât de necesitatea imperativă de control asupra spațiului informațional în sensul asigurării securității naționale, cât și modelarea acestui mecanism de control pentru a nu permite transformarea acestuia într-un instrument de limitare a dreptului la libera exprimare, într-un mecanism de suprimare a opoziției sau de instaurare a unei noi forme de dictatură, constituie marea provocare atât pentru știința juridică în general, cât și pentru legislatorul național.

Realizările progresului tehnico-științific materializate nu doar prin creșterea accesibilității la rețeaua globală de internet, ci și prin rețelele de socializare care permit și facilitează comunicarea dintre cetățeni din diferite state și jurisdicții, pe lângă avantajele incontestabile în domeniul accesului la informație, dezvoltării produselor mass-media și asigurarea dreptului la libera exprimare generează un șir de provocări subtile, dar substanțiale asupra mecanismelor și instrumentelor instituționale de asigurare a securității naționale în general și a securității informaționale în special.

Chiar dacă indicatorii cantitativi ai dezvoltării economice a Republicii Moldova sunt comparativ modești datorită unui șir de circumstanțe, gradul de acces la internet în țara noastră este unul dintre cele mai înalte din regiune și nu doar. Pe lângă aspectele pozitive incontestabile, acest fapt potențează exponențial viteza de diseminare nu doar a informațiilor oficiale din sursele verificate și credibile, ci și informațiile eronate (fake news), a materialelor produse și răspândite de structuri care urmăresc inclusiv subminarea valorilor naționale printre care independența, integritatea teritorială și caracterul unitar al teritoriului Republicii Moldova.

Recunoașterea expresă a pericolelor și amenințărilor la adresa securității informaționale ca parte componentă a securității naționale a Republicii Moldova este un pas necesar, dar nu și suficient pentru a putea anticipa efectele negative ale acestora și de a adopta și implementa normele juridice necesare pentru realizarea obiectivului de asigurare a unui grad înalt al securității informaționale a Republicii Moldova.

Cu siguranță acest subiect este unul deosebit de complex și multiaspectual, iar reglementarea juridică este preponderent posterioară apariției acestui nou gen de provocări sau unui nou gen de relații sociale care se produc în spațiul virtual și care încă nu sunt reglementate la nivelul și calitatea care se impune prin prisma imperativului de asigurare a securității naționale.

Referințe bibliografice:

Acte normative

1. Constituția Republicii Moldova, adoptată la 29.07.1994, intrată în vigoare la 27.08.1994, [on-line]. [accessed 12.10.2022]. Available on Internet: <URL: https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=111918&lang=ro>
2. Legea nr. 299 din 21.12.2017 privind aprobarea Concepției securității informaționale a Republicii Moldova. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, Nr. 48-57, art. 2
3. Legea pentru ratificarea Convenției Consiliului Europei privind criminalitatea informatică, Nr. 6 din 02-02-2009. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova Nr. 37-40
4. Legea nr. 245-XVI din 27.11.2008 cu privire la secretul de stat În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, Nr nr. 45-46/123 din 27.02.2009, art. 2 (1)
5. Hotărârea Parlamentului nr.257 din 22 noiembrie 2018 privind aprobarea Strategiei securitatii informaționale a Republicii Moldova pentru anii 2019-2024, punct 61
6. Declarația Universală a Drepturilor Omului, adoptată la 10.12.1949. În: Tratatate Internaționale, Nr., 1. 30.12.1998, [citată 20,12,2022] Disponibil: https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=115540&lang=ro
7. Okinawa Charter on Global Information Society, adopted at the Group of Eight (G-8) Summit in Late July 2000 [citată 20.1.,2022] Disponibil: <https://www.mofa.go.jp/policy/economy/summit/2000/pdfs/charter.pdf>
8. Pactul Internațional cu privire la Drepturile Civile și Politice, adoptat la 16.12.1966. În: Tratatate Internaționale, Nr., 1. 30.12.1998 [citată 20,12,2022] Disponibil: https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=115567&lang=ro
9. Proiectul Strategiei Securității Naționale din 2016, [on-line]. [accessed 17.10.2022]. Available on Internet: <URL: <https://particip.gov.md/ro/document/stages/proiectul-strategiei-securitatii-nationale-a-republicii-moldova/3446>>

Literatura de specialitate

10. Castermans A., Haentjens M., De Graaff R. *The Digital Single Market and Legal Certainty: A Critical Analysis*. In: Contents and Effects of Contracts-Lessons to Learn From The Common European Sales Law. S.l., 2016.
11. Damon L. *Freedom of Information versus National Sovereignty: The*

- Need for a New Global Forum for the Resolution of Transborder Data Flow Problems.* In: Fordham International Law Journal. 1986. Vol. 10. Issue 2.
12. De Filippi P., McCarthy S. *Cloud Computing: Centralization and Data Sovereignty.* In: European Journal of Law and Technology. 2012 [citat 20,12,2022] Disponibil: <http://ssrn.com/abstract=2167372>
  13. Gong W. *Information Sovereignty Reviewed.* In: Intercultural Communication Studies. 2005. Vol. XIV. Issue 1.
  14. Irion K. *Government Cloud Computing and National Data Sovereignty.* In: Policy and Internet. 2012. Vol. 4. Issue 3–4.
  15. Moon H., Cho H. *Big Data and Policy Design for Data Sovereignty: A Case Study on Copyright and CCL in South Korea.* 2013 ASE/IEEE International Conference on Social Computing.
  16. Nugraha Y., Sastrosubroto K. *Towards Data Sovereignty in Cyberspace.* In: 3rd International Conference on Information and Communication Technology. S.l., 2015.
  17. Perrit J. *The Internet as a Threat to Sovereignty? Thoughts on the Internet's Role in Strengthening National and Global Governance.* In: Indiana Journal of Global Legal Studies. 1998. Vol. 5. Issue 2.
  18. Price M. *Media and Sovereignty: The Global Information Revolution and its Challenge to State Power.* Cambridge, 2002.
  19. Powers S. *Towards Information Sovereignty / Beyond Netmundial: The Roadmap for Institutional Improvements to the Global Internet Governance Ecosystem.* Philadelphia, 2014.
  20. Rauhofer J., Bowden C. *Protecting Their Own: Fundamental Rights Implications for EU Data Sovereignty in the Cloud* (June 21, 2013). Edinburgh School of Law. Research Paper 2013/28 [citat 20,12,2022] Disponibil: <http://ssrn.com/abstract=2283175>; <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.2283175>
  21. Report of a group of governmental experts on developments in the field of informatization and telecommunications in the context of international security. A/68/98 [citat 20,12,2022] Disponibil: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N13/371/66/PDF/N1337166.pdf?OpenElement>
  22. Soldi R., Volpe M., Cavallini S. *Towards a New Update of Digital Agenda and Creation of the Digital Single Market: Challenges and Opportunities for Local and Regional Authorities in the European Union,* Luxembourg, 2016.
  23. The Cancun Declaration of the Organization for Economic Cooperation and Development of the Digital Economy: “Innovation, growth and social well-being” adoptată la 23.06.2016 [citat 20,12,2022] Disponibil:

<https://www.oecd.org/digital/Digital-Economy-Ministerial-Declaration-2016.pdf>

24. Балуев Д.Г. *Влияние современных социальных медиа на информационный суверенитет России: основные подходы к исследованию* В: Государственное и муниципальное управление. Ученые записки СКАГС. 2015. № 3.
25. Балмасов О.В. *Обеспечение единого правового пространства как функция современного Российского государства*: автореф. Дис. канд. юрид. наук. Н. Новгород, 2006.
26. Барциц И.Н. *Конституционно-правовое пространство Российской Федерации*: автореф. Дис. д-ра юрид. наук. Москва, 2001.
27. Барциц И.Н. *Правовое пространство России: вопросы конституционной теории и практики*. Москва, 2000.
28. Васенина А.Н. *Информационная функция современного российского государства*: Автореф. дис. канд. юрид. наук. Н. Новгород, 2007.
29. Винник Д.В. *Цифровой суверенитет: политические и правовые режимы фильтрации данных*. В: Философия науки. 2014. № 2 (61).
30. Глушков А.В. *Проблемы правового регулирования Интернет-отношений*: автореф. Дис. канд. юрид. наук. СПб., 2007.
31. Горшкова Л.В. *Правовые проблемы регулирования частноправовых отношений международного характера в сети Интернет*: автореф. Дис. канд. юрид. наук. М., 2005.
32. Грибанов Д.В. *К вопросу о правовой теории кибернетического пространства* В: Государство и право. 2010. № 4.
33. Егорова Ю.В. *Системность российского законодательства в контексте единого правового пространства России*. В: История государства и права. 2007. № 1.
34. Каюмова А.Р. *Суверенитет и юрисдикция государства: проблемы соотношения*. В: Конституционное и муниципальное право. 2008. № 9.
35. Кучерявый М.М. *К осознанию информационного суверенитета в тенденциях глобального информационного пространства*. В: Наука, новые технологии и инновации Кыргызстана. 2015. № 12.
36. Мартышин М.Ю. *Государственная тайна как объект конституционно-правового регулирования*: автореф. Дис. канд. юрид. наук. Москва, 2009.
37. Незнамов А.В. *Особенности компетенции по рассмотрению Интернет-споров*: автореф. Дис. канд. юрид. наук. Екатеринбург, 2010.
38. Поликарпов В.С., Поликарпова Е.В., Поликарпова В.А. *Информационный суверенитет России, сенсорная революция, социальные*

- сети, Интернет и кибервойна*. В: Информационное противодействие угрозам терроризма. 2014. № 23.
39. Поликарпов В.С., Поликарпова Е.В. *Новейшие информационно-коммуникационные технологии и информационный суверенитет России* В: Информационное противодействие угрозам терроризма. 2014. № 23.
40. Рассолов И.М. *Правовые проблемы ответственности провайдеров: определение юрисдикции государства*. В: Международная торговля и торговая политика. 2007. № 2.
41. Рассолов И.М. *Киберпространство и позитивное право*. В: Российское право в Интернете. 2010. № 1 [citat 20,12,2022] Disponibil: <https://student-files.ru/kontrolnaya/kiberprostranstvo-i-pozitivnoe-pravo>
42. Россошанский А.В. *Политический и информационный суверенитет в контексте процессов глобализации*. В: Симбирский научный вестник. 2011. № 4(6).
43. Скопец П.С. *Государственно-правовое регулирование конституционного права граждан России на информацию и его ограничений*: автореф. Дис. канд. юрид. наук. СПб., 2006.
44. Суханов В.В. *Правовое пространство и его формы*: автореф. Дис. канд. юрид. наук. Москва, 2005.
45. Талапина Э.В. *К вопросу об информационной функции государства*. В: Информационное общество. 2002. № 1.

CONTROLUL ADMINISTRATIV AL ACTIVITĂȚII AUTORITĂȚILOR ADMINISTRAȚIEI PUBLICE LOCALE

ADMINISTRATIVE CONTROL OF THE ACTIVITY OF LOCAL PUBLIC ADMINISTRATION AUTHORITIES

CZU: 351.94:352.07

Victor MOCANU¹

ABSTRACT. *The need for control is imposed by the activity of carrying out by the public administration authorities the tasks of the executive power, an activity that involves administrative legal relations in a very wide sphere. The public administration viewed as a whole, presents itself as a systematized set of bodies structured according to their material and territorial competence.*

Administrative control is one of the forms of control to which the activity of local public authorities is subject and which is based on the constitutional and legal norms relating to public administration. Control is called to ensure strict compliance and exact execution of laws and other normative acts, compliance with discipline by public administration authorities, civil servants, by enterprises, institutions and organizations.

Keywords: *administrative control, local public authorities, legality control, opportunity control, administrative guardianship*

Etapa actuală de dezvoltare a societății noastre se caracterizează printr-o creștere mai mare a activității cu caracter administrativ. Aceste activități sunt menite de a face legătura între stat și cetățean având drept scop satisfacerea necesităților politice, economice, sociale ale cetățenilor. Este cunoscut că satisfacerea la un nivel convenit al acestor necesități cotidiene contribuie la ridicarea bunăstării omului și de buna administrare a treburilor în societate depinde prosperitatea țării. Necesitatea dezvoltării social-economice a Republicii Moldova în contextul integrării europene, face imperios necesară funcționarea sincronizată a elementelor mecanismului economic și social, exercitarea controlului sistematic pentru preîntâmpinarea și înlăturarea a unor abateri, neconcordanțe, disfuncționalități și fenomene care influențează negativ asupra dezvoltării politice, economice, sociale etc.

Este unanim recunoscut faptul că organizarea și coordonarea oricărui domeniu de activitate este condiționată de cunoașterea realității, de informarea precisă asupra activității concrete. Din acest punct de vedere, controlul apare ca o condiție necesară a activității autorităților administrației publice. În scopul asigurării conformității activității organelor administrației publice în conformitate cu sensul și finalitățile legii, a cărei aplicare o asigură, este necesară instituirea unui vast și complex control asupra acestei activități.

---

¹ Victor MOCANU, doctor în drept, conferențiar universitar, ORCID: 0000-0001-8769-6730, e-mail: mocanuv@gmail.com, Universitatea de Stat din Moldova

Atât în practică, cât și în teorie, este foarte răspândită concepția potrivit căreia controlul are ca obiect, și, drept urmare, se reduce la descoperirea abaterilor de la linia de conduită prescrisă de actele decizionale de conducere. Urmare a acestei optici, controlul se limitează la anchete în cursul cărora cei ce controlează este în căutare de greșeli, iar consecința este că cel controlat, situându-se pe o poziție defensivă, este în căutare de scuze și motive „obiective.” Din punctul de vedere al științei administrației, aceasta este o concepție greșită și dăunătoare, pentru că activitatea de control trebuie să constate rezultatele aplicării actului decizional, pozitive și negative. În funcție de această constatare, organele de control trebuie să facă o analiză a celor constatate – obiective și subiective – și, împreună cu organul controlat, să stabilească măsurile ce se impun pentru îmbunătățirea activității [5, p.95, 96].

Necesitatea controlului este impusă de activitatea de realizare de către autoritățile administrației publice a sarcinilor puterii executive, activitate ce implică raporturi juridice administrative într-o sferă foarte largă. Administrația publică privită în totalitate, se prezintă ca un ansamblu sistematizat de organe structurate după competența lor materială și teritorială.

Controlul se caracterizează prin aceea că are caracter universal și se exercită în toate domeniile administrației publice fiind o activitate cu un conținut bine definit, al cărei obiect important îl reprezintă asigurarea conformității cu legea a subiectului controlat, creșterea eficienței activității controlate, descoperirea curențelor dar nu prioritar pentru sancționare, ci, în egală măsură, pentru eliminarea producerii lor în viitor.

Controlul administrativ este una din formele de control la care este supusă activitatea administrației publice locale și care se întemeiază pe normele constituționale și legale referitoare la administrația publică. Controlul administrativ este denumit astfel deoarece acesta este exercitat în cadrul administrației publice de către administrația publică. Întreaga activitate a autorităților administrației publice locale, este compusă și realizată prin acte administrative, operațiuni și fapte a căror calitate determină eficiența sistemului de administrare publică locală. Deși administrația publică locală are un înalt grad de autonomie, întreaga ei activitate este supusă controlului politic, administrativ, judecătoresc. Anume pentru ca activitatea autorităților administrației publice locale să fie eficientă este necesar instituirea unor controale asupra actelor, operațiunilor și faptelor administrative. Totodată controlul este necesar pentru realizarea deciziei luate de autoritatea publică locală prin aplicarea concretă a actului. Prin intermediul controlului atât autoritățile publice centrale, cât și autoritățile administrației publice locale urmăresc să asigure verificarea legalității actului și ca prevederile acestuia să fie aplicate corect și să aibă eficiență, să corespundă cerințelor reale ale relațiilor sociale reglementate etc.

Carta europeană a autonomiei locale în art. 8 tratează asupra controlului activităților colectivităților locale efectuat de autoritățile de alte niveluri [1]. Acest

articol nu expune posibilitatea persoanelor particulare de a angaja urmăriri judiciare împotriva colectivităților locale și nu relevă nici numirea sau activitățile unui Ombudsman sau a unui alt organ oficial investit cu funcții de supraveghere. Prevederile acestui articol decurg mai întâi de toate, din filozofia superviziunii asociate în mod normal cu „controalele de tutelă” tradiție stabilită demult într-un anumit număr de țări. Dispozițiile se referă la așa practici ca obligațiunile de a obține autorizația prealabilă pentru a acționa sau confirma aplicabilitatea actelor, capacitatea de a abroga prevederile luate de o colectivitate locală, controlul conturilor etc.

Alineatul (1) statuează că orice control administrativ asupra colectivităților locale nu poate fi exercitat decât potrivit cu formele și în cazurile prevăzute de constituție sau de lege. Astfel, controlul administrativ trebuie să aibă o bază juridică adecvată și exclude procedurile de control ad-hoc.

Alineatul (2) stabilește că orice control administrativ al acțiunii colectivităților locale nu trebuie în mod normal să aibă în vedere decât a asigura respectul legalității și a principiilor constituționale. Controlul administrativ poate, totuși, să cuprindă un control de oportunitate exercitat de autoritățile de nivel superior în ceea ce privește sarcinile a căror execuție este delegată colectivităților locale. Astfel, controlul trebuie să se limiteze desigur la legalitatea acelor colectivități locale și nu la oportunitatea lor. O excepție particulară, dar nu și unică, este prevăzută în cazul funcțiilor delegate, unde autoritatea care a delegat împuternicirile poate să solicite exercitarea unui anumit control asupra modului în care sarcina este executată.

Alineatul (3) stabilește că controlul administrativ al colectivităților locale trebuie să fie exercitat respectând raportul între amploarea intervenției autorității care exercită controlul și importanța intereselor pe care ea înțelege a le proteja. Acest text se inspiră din principiul „proporționalității”, conform căruia în exercitarea prerogativelor sale autoritatea cu funcții de supraveghere tinde să recurgă la metoda de uzurpare minimă a autonomiei locale acordându-i totodată posibilitatea de a ajunge la rezultatul scontat.

Controlul administrativ asupra actelor autorităților administrației publice locale în Republica Moldova are un dublu aspect.

În primul rând, este vorba de controlul administrativ ce se realizează de către Guvern direct sau prin intermediul Cancelariei de Stat și/sau a structurilor acestuia din teritoriu (oficiile teritoriale ale Cancelariei de Stat). O astfel de modalitate de control vizează în exclusivitate legalitatea actelor autorităților administrației publice locale adoptate/emise în domeniile asupra cărora aceasta își exercită competențele sale depline și exclusive stabilite prin lege.

În al doilea rând, este vorba de controlul specializat realizat de Cancelaria de Stat, organele administrației publice centrale de specialitate, alte autorități administrative, care acționează inclusiv prin intermediul serviciilor desconcentrate din unitățile administrativ-teritoriale potrivit competențelor ce revin acestora în condițiile legii. Controlul administrativ specializat urmărește realizarea controlu-

lui de legalitate, dar și a unui control de oportunitate. Controlul de oportunitate se admite doar asupra domeniilor delegate de stat autorităților administrației publice locale. Astfel, controlul administrativ include în sine controlul legalității și controlul oportunității actelor autorităților administrației publice locale.

Fiind cu precădere un control de legalitate, controlul administrativ al actelor autorităților publice din colectivitățile locale trebuie să aibă în vedere respectarea proporționalității intervenției autorității de control în raport cu importanța intereselor pe care aceasta înțelege să le ocrotească.

Controlul administrativ al activității autorităților administrației publice locale este reglementat în capitolul IX din Legea nr.436/2016 privind administrația publică locală [7]. De asemenea, controlul actelor administrative individuale și a contractelor administrative autorităților administrației publice este reglementat în Codul administrativ al Republicii Moldova.

Articolul 61 din Legea nr. 436/2006 privind administrația publică locală prevede că activitatea autorităților administrației publice locale de nivelurile întâi și al doilea, precum și a celor din cadrul unității teritoriale autonome cu statut juridic special este supusă controlului administrativ în temeiul Constituției [3], al prezentei legi [7] și al altor acte legislative. Controlul administrativ al activității autorităților administrației publice locale vizează respectarea Constituției, a tratatelor internaționale la care Republica Moldova este parte, a actelor normative din domeniu, atât de către autoritățile administrației publice locale de nivelurile întâi și al doilea, cât și de către funcționarii acestora.

Principiile controlului administrativ al activității autorităților administrației publice se întemeiază pe următoarele principii:

- a) exercitarea acestuia numai potrivit procedurilor și în cazurile prevăzute de legislația în vigoare;
- b) respectarea proporționalității între amploarea intervenției autorității de control și importanța intereselor pe care le protejează;
- c) neadmiterea limitării dreptului autorității administrației publice locale de a administra în mod autonom, în condițiile legii, afacerile ce țin de propria competență.

Controlul administrativ vizează, în principal, legalitatea activității autorităților administrației publice locale. Exercitarea controlului administrativ de oportunitate de către autorități de nivel superior se admite doar în cazul exercitării competențelor delegate de către stat autorităților administrației publice locale. [7, art. 62]

Prin Hotărârea Guvernului nr. 845/2009 cu privire la oficiile teritoriale ale Cancelariei de Stat au fost organizate oficiile teritoriale ale Cancelariei de Stat care funcționează ca subdiviziuni desconcentrate în teritoriu a Cancelariei de Stat, menite să îndeplinească prerogativele acordate prin Legea nr.435/2006 privind descentralizarea administrativă [6], Legea nr.436/2006 privind administrația

publică locală [7], Regulamentul privind organizarea și funcționarea Cancelariei de Stat, aprobat prin Hotărârea Guvernului nr.657 din 6 noiembrie 2009 [8] și alte acte normative privind implementarea politicilor de descentralizare administrativă și controlul asupra legalității actelor adoptate/emise de autoritățile administrației publice locale de nivelul întâi și nivelul al doilea pe teritoriul în care acestea își desfășoară activitatea.

Astfel, conform art.63, alin.(1) din Legea nr. 436/2006 privind administrația publică locală de organizarea controlului administrativ al activității autorităților administrației publice locale este responsabilă Cancelaria de Stat, acesta fiind exercitat nemijlocit de Cancelaria de Stat sau de oficiile sale teritoriale, conduse de reprezentanții Guvernului în teritoriu. Alineatul 3 al acestui articol stabilește subiecți ai controlului de oportunitate: Guvernul, autoritățile de specialitate ale administrației publice centrale, alte autorități administrative, care acționează în unitățile administrativ-teritoriale, inclusiv prin intermediul serviciilor lor descentralizate, potrivit competențelor ce le revin în condițiile legii.

Controlul de legalitate. Controlul de legalitate se exercită de către autoritățile administrației publice centrale asupra actelor autorităților administrației publice locale și are drept scop asigurarea legalității în teritoriile administrate de autoritățile controlate.

Controlul administrativ de legalitate se exercită din oficiu sau la cererea autorităților administrației publice locale, precum și a persoanelor fizice și juridice interesate. Controlul administrativ de legalitate include controlul obligatoriu și controlul facultativ.

În cadrul controlului obligatoriu oficiile teritoriale ale Cancelariei de Stat au următoarele împuterniciri: (a) să exercite controlul obligatoriu, sub aspectul legalității, al deciziilor consiliilor locale de nivelul întâi și al doilea; (b) să exercite controlul obligatoriu, sub aspectul legalității, al actelor normative adoptate/emise de către primar, de președintele raionului și de pretor; (c) să exercite controlul obligatoriu, sub aspectul legalității, al actelor privind organizarea licitațiilor și actelor de atribuire a terenurilor; (d) să exercite controlul obligatoriu, sub aspectul legalității, al actelor de angajare și actelor de eliberare a personalului administrației publice locale; (e) să exercite controlul obligatoriu, sub aspectul legalității, al dispozițiilor ce țin de cheltuieli sau angajamente financiare de cel puțin 30000 lei – în unitatea administrativ-teritorială de nivelul întâi și de cel puțin 300000 lei – în unitatea de nivelul al doilea; (f) să exercite controlul obligatoriu, sub aspectul legalității, al actelor adoptate/emise în exercitarea unei atribuții delegate de stat autorităților administrației publice locale.

Actele menționate vor fi supuse controlului obligatoriu de către Cancelaria de Stat prin intermediul Registrului de stat al actelor locale. Procesul-verbal al ședinței consiliului, avizele comisiei de specialitate și materialele aferente adoptării deciziei, în scopul exercitării controlului de legalitate al actelor menționate se includ în

Registrul de stat al actelor locale în termen de 10 zile de la data ședinței, în modul stabilit de Guvern. Responsabil de aceasta este secretarul consiliului.

În cadrul controlului de legalitate se realizează verificarea actelor adoptate/emise de autoritățile administrației publice locale, din punct de vedere al respectării legalității, fapt ce presupune efectuarea unor serii de operațiuni administrative de către serviciul specializat din cadrul oficiilor teritoriale ale Cancelariei de Stat, operațiuni ce vizează conformitatea normelor juridice, cuprinse în actele administrative controlate, cu prevederile legale în materie. Astfel de operațiuni stau la baza exprimării punctului de vedere al oficiilor teritoriale ale Cancelariei de Stat cu privire la aprecierea legalității actului administrativ controlat.

În cadrul controlului facultativ, oficiul teritorial al Cancelariei de Stat poate supune controlului legalității orice act care nu constituie obiectul unui control obligatoriu în termen de 30 de zile de la data includerii actului în Registrul de stat al actelor locale. Controlului facultativ sunt supuse controlului actele în dependență de interesele pe care le urmărește a le proteja, de solicitările persoanelor fizice și juridice, precum și de alte circumstanțe subiective și obiective.

Controlul legalității actelor administrației publice locale poate fi exercitat la cererea autorităților administrației publice locale. Astfel, consiliile locale de nivelul întâi și doi pot solicita oficiilor teritoriale ale Cancelariei de Stat să verifice legalitatea oricărui act adoptat de autoritatea executivă în cazul în care consideră că acesta este ilegal. De asemenea primarul, președintele raionului sau secretarul consiliului local, în cazul în care consideră că decizia consiliului local este ilegală, pot solicita oficiilor teritoriale ale Cancelariei de Stat efectuarea unui control al legalității al actului respectiv.

Cererea de efectuare a controlului legalității actului administrativ este depusă în termen de 30 de zile de la data includerii actului în Registrul de stat al actelor locale, cu indicarea prevederilor legislației ce se consideră a fi încălcate. Termenul de 30 de zile de la data includerii actului în Registrul de stat al actelor locale nu se extinde asupra actelor administrative cu caracter normativ. Oficiul teritorial al Cancelariei de Stat este obligat să examineze cererea și în termen de 30 de zile de la primirea ei să decidă asupra: (1) declanșării procedurii controlului de legalitate sau (2) va respinge cererea cu indicarea motivelor și informarea solicitantului.

Oficiul teritorial al Cancelariei de Stat poate supune controlului legalității actele autorităților administrației publice locale și la cererea persoanelor fizice și juridice care se consideră vătămate într-un drept al său prevăzut de lege printr-un act administrativ emis de autoritățile administrației publice locale. Cererea de efectuare a controlului legalității se depune în termen de 30 de zile de la data includerii actului în Registrul de stat al actelor locale sau comunicării actului administrativ persoanelor vizate. În cerere se indică prevederile legislației ce se consideră a fi încălcate. Termenul de 30 de zile de la data includerii actului în Registrul de stat

al actelor locale nu se extinde asupra actelor administrative cu caracter normativ. Oficiul teritorial al Cancelariei de Stat în acest caz va proceda similar adresărilor autorităților administrației publice locale. Însă în cazul refuzului Oficiului teritorial ale Cancelariei de Stat de a declanșa procedura controlului de legalitate, solicitantul nu este lipsit de dreptul de a contesta actul administrativ, emis de o autoritate a administrației publice locale, direct în instanța de judecată, în conformitate cu prevederile Codului administrativ, fără respectarea procedurii prealabile.

În cazul în care oficiul teritorial al Cancelariei de Stat în cadrul exercitării controlului de legalitate consideră că un act emis de autoritatea administrației publice locale este ilegal, notifică autoritatea publică locală emitentă despre ilegalitatea actului controlat, cerând modificarea sau abrogarea lui totală sau parțială. Notificarea autorității administrației publice locale se efectuează în termen de 30 de zile de la data: (1) includerii actului în Registrul de stat al actelor locale – în cazul controlului obligatoriu și facultativ sau (2) primirii cererii de efectuare a controlului – în cazul controlului solicitat de autoritatea administrației publice locale sau de persoana vătămată.

Autoritatea administrației publice locale emitentă, în termen de 30 de zile de la data primirii notificării, urmează să modifice sau să abroge actul contestat. În cazul în care, în termen de 30 de zile de la primirea notificării, autoritatea administrației publice locale emitentă și-a menținut poziția sau nu a reexaminat actul contestat, oficiul teritorial al Cancelariei de Stat poate sesiza instanța de judecată în termen de 30 de zile de la data primirii notificării refuzului de a modifica sau de a abroga actul contestat sau în cazul tăcerii autorității locale emitente în termen de 60 de zile de la data notificării cererii de modificare sau de abrogare a actului în cauză.

Articolul 69 din Legea nr. 436/2006 privind administrația publică locală prevede dreptul oficiului teritorial al Cancelariei de Stat să sesizeze direct instanța de judecată. Astfel, în cazul în care consideră că actul poate avea consecințe grave, în scopul prevenirii unei pagube iminente, oficiul teritorial al Cancelariei de Stat poate sesiza direct instanța de judecată după primirea actului pe care îl consideră ilegal, încunoștințând de îndată autoritatea administrației publice locale emitentă. Odată cu sesizarea instanței de judecată, oficiul teritorial al Cancelariei de Stat poate cere acesteia suspendarea actului contestat sau dispunerea unor alte măsuri provizorii. În termen de 3 zile de la primirea sesizării, instanța de judecată, după audierea părților vizate, decide asupra suspendării actului și/sau dispunerii unor alte măsuri provizorii solicitate de oficiul teritorial al Cancelariei de Stat.

Controlul de oportunitate. Exercițarea controlului de oportunitate este reglementat prin art. 70 din Legea nr. 436/2006 privind administrația publică locală [7]. Efectuând o analiză asupra regimului juridic al actelor administrației publice locale desprindem două regimuri juridice ale actelor adoptate/emise de

autoritățile administrației publice locale. Actele adoptate/emise de autoritățile publice locale întru exercitarea atribuțiilor proprii și actele adoptate/emise de acestea întru exercitarea atribuțiilor delegate de stat autorităților publice locale de nivelurile întâi și al doilea.

Dacă actele administrative adoptate/emise întru exercitarea atribuțiilor proprii ale unităților administrativ-teritoriale pot fi supuse în exclusivitate controlului de legalitate, atunci actele adoptate/emise întru exercitarea atribuțiilor delegate se supun în mod obligatoriu controlului de legalitate, dar și controlului de oportunitate.

Actele administrative ce se supun controlului de oportunitate trebuie să corespundă atât cu prevederile normative, cât și să satisfacă cerințele de oportunitate impuse de autoritatea publică care a delegat competența.

Dreptul de a exercita controlul de oportunitate asupra activității autorităților administrației publice locale în partea ce privește exercitarea atribuțiilor delegate de stat autorităților publice locale este rezervat Cancelariei de Stat, organelor administrației publice centrale de specialitate, altor autorități administrative, care acționează inclusiv prin intermediul serviciilor desconcentrate din unitățile administrativ-teritoriale potrivit competențelor ce revin acestora în condițiile legii.

Pentru ca autoritățile administrației publice locale să-și exercite atribuțiile delegate de stat, subiecții controlului de oportunitate sunt în drept să modifice ori să abroge actul, în termen de 15 zile de la data primirii lui, pe motiv de oportunitate. În caz de inacțiune a autorității administrației publice locale chiar și după avertismentul subiectului controlului de oportunitate, acesta poate să emită actul respectiv în locul autorității incapabile de a lua decizia. În toate cazurile de control de oportunitate, subiectul controlului de oportunitate notifică decizia sa autorității administrației publice locale în termen de 5 zile de la data adoptării. În cazul în care consideră că decizia subiectului controlului de oportunitate este ilegală, autoritatea administrației publice locale este în drept să atace decizia în instanța de judecată, în conformitate cu prevederile Codului administrativ, fără respectarea procedurii prealabile.

Aprecierea oportunității adoptării/emiterii actului sau a modului în care se are în vedere soluționarea problemei este lăsată la discreția autorității centrale care intervine cu controlul de oportunitate asupra activității autorităților publice locale. Astfel, criteriile de oportunitate ce pot determina autoritatea centrală să modifice sau să revoce actul adoptat/emis de autoritatea publică locală constau în alegerea celei mai eficiente modalități de realizare a scopului urmărit, în alegerea timpului sau momentului emiterii actului, în atragerea resurselor materiale, financiare, umane și alte resurse, în termenele de executare etc.

În cadrul procedurii de control administrativ, la cererea subiectului controlului administrativ, autoritatea administrației publice locale este obligată să-i furnizeze, în termen de 10 zile, copiile de pe toate documentele solicitate și alte informații. Secretarul consiliului local este responsabil de această obligație. În cadrul exer-

citării controlului autoritățile administrației publice locale și funcționarii acestora sunt obligați să permită accesul în sediile lor și ale subdiviziunilor, să răspundă la întrebări, să dea explicații și să prezinte documentele solicitate funcționarilor subiectului controlului administrativ.

În timpul exercitării controlului, funcționarii subiectului controlului administrativ nu pot da ordine directe funcționarilor autorității administrației publice locale. Orice solicitare de documente trebuie să fie adresată autorității locale vizate. Transmiterea documentelor va fi efectuată de secretarul consiliului local în termen de 10 zile de la solicitare.

Anual, până la sfârșitul lunii martie, Cancelaria de Stat elaborează și prezintă Guvernului un raport privind controlul actelor autorităților administrației publice locale din anul precedent. Rapoartele oficiilor teritoriale ale Cancelariei de Stat se vor publica periodic în presa locală. În același mod este publicată lista actelor administrative abrogate ale autorităților publice locale.

Considerăm, că problematica controlului asupra administrației publice își are originile din necesitatea asigurării îndeplinirii sarcinilor și misiunilor fundamentale, care au fost conferite ansamblului de autorități și organe administrative, în procesul realizării valorilor politice statuate prin lege, în interdependență cu necesitatea satisfacerii intereselor generale ale societății.

Referințe bibliografice:

1. Carta europeană a autonomiei locale din 15.10.1985, Ratificată prin Hotărârea Parlamentului nr. 1253/1997. Publicată în ediția oficială „Tratate internaționale”, 1999, volumul 14, pag.14
2. Codul administrativ al Republicii Moldova, nr. 116/2018
3. Constituția Republicii Moldova. Republicat: Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr.78/140 din 29.03.2016
4. Hotărârea Guvernului nr. 845/2009 cu privire la oficiile teritoriale ale Cancelariei de Stat. Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr.189-190/923 din 22.12.2009
5. Iovănaș I. Drept administrativ. Vol. II. Arad: Servo-Sat, 1997, ISBN 973-98295-2-X
6. Legea nr. 435/2006 privind descentralizarea administrativă. Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr.29-31/91 din 02.03.2007
7. Legea nr.436/2006 privind administrația publică locală. Monitorul Oficial al Republicii Moldova, nr.32-35/116 din 09.03.2007
8. Regulamentului privind organizarea și funcționarea, structurii și efectivului-limită ale Cancelariei de Stat, aprobat prin Hotărârea Guvernului nr.657/2009. Monitorul Oficial al Republicii Moldova, nr.162/724 din 10.11.2009

CENTRALITATEA UTILIZATORULUI SERVICIULUI JUSTIȚIEI PRIN PRISMA COMUNICĂRII JUDICIARE¹

THE CENTRALITY OF THE JUSTICE SERVICE USER THROUGH THE LENS OF JUDICIAL COMMUNICATION

CZU: 340.115:316.773

Natalia CRECIUN²

ABSTRACT. *User-based justice means free access to justice, fair trial, ethical conduct of judges, independence and impartiality of judges and courts. But user-based justice means motivated judicial decisions as well, as a form of judicial communication. Abilities of legal writing are essential for ensuring the decision-making quality and efficiency. How to write well a legal act is a question of interest for all legal professionals, who need to join efforts and thus prove mutual respect and respect for courts' users. Good governance and good governance in justice have the human and fundamental human rights as a reference point. These values justify the need to emphasize the human face of justice and of the judge. However, the same values justify a special state and society attitude towards the human face of justice and the judge.*

Keywords: *user-based justice, judicial communication, legal writing, legal education*

Tendențe de context

Ultimii ani sunt proeminenți în accentuarea valorii omului în exercitarea guvernantei. Omul rămâne a fi *măsura tuturor lucrurilor* (Protagoras): la regândirea politicii și filosofiei construcției spațiului european, prin integrarea poporului european și respectarea, în egală măsură, a identităților naționale individuale [1], la scrierea scenariilor pentru viitorul Europei, întru asigurarea bunăstării oamenilor și fortificarea respectului pentru demnitatea umană, libertate și democrație, care au fost cu greu câștigate, dar la care nu se va renunța vreodată [2, p.6]. Însuși conceptul de guvernanță – diferit de conceptul guvernare, abordat doctrinar prin prisma unei varietăți de configurații teoretice (guvernănță, guvernănță publică, noua guvernănță publică, guvernănță globală, guvernănță bună, guvernănța erei digitale [3]) pune accent deosebit pe om, pe societate civilă și pe participarea acestora la procesul de conducere socială.

Similar, în centrul căutării modalităților de asigurare a bunei guvernante în justiție este omul, ca beneficiar al serviciului public, în drept a da aprecieri actului de guvernare. Focusarea serviciului justiției pe utilizatorii săi nu mai este un

---

¹ Articolul a fost elaborat în contextul Proiectului Instituțional "Modernizarea mecanismelor de guvernare axate pe protecția drepturilor omului" în cadrul Laboratorului de Cercetare Științifică "Drept Public Comparat și e-Guvernare", Facultatea de Drept, Universitatea de Stat din Moldova (cifrul proiectului - 20.80009.1606.15)

² Natalia CRECIUN, doctor în drept, lector, Facultatea de Drept, Universitatea de Stat din Moldova, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1936-9137>, e-mail: natalia.creciun@gmail.com ,

concept nou, fiind promovat constant la nivel internațional. Cadrul internațional pentru excelența curților conferă utilizatorilor serviciului justiției un domeniu distinct în asigurarea performanței judiciare: aceștia definesc rolul instanțelor de judecată în asigurarea accesului la justiție și a dreptului la un proces echitabil, prin nivelul de încredere față de justiție [4, p.8]. Consiliul Consultativ al Judecătorilor Europeni evidențiază necesitatea „integrării] justiției în societate” și sporirea rolului normativ și educativ, al deciziilor judiciare [5, par.7, 9], recunoaște rolul Consiliului Justiției în „întărirea încrederii beneficiarilor în justiție” [6, par.10] și în consolidarea dialogului cu societate civilă, ca formă de asumare a răspunderii [7, par.43], subliniază indispensabilitatea păstrării, în condițiile erei digitale, a feței umane a justiției, care „se ocupă în primul rând de oameni și disputele lor” [8, par.5,6], susține răspunderea puterii judecătorești „față de societatea pe care o servește”, față de „[b]eneficiarii justiției, [care] solicită tot mai mult un sistem judiciar mai eficient” [9, par.21].

Inerența comunicării

A focusa serviciul justiției pe utilizatorii săi ar însemna, în termeni largi, garantarea accesului la justiție și a dreptului la un proces echitabil. La rândul lor, aceste drepturi fundamentale includ multiple componente. Unul dintre aceste componente, care dobândește contururi tot mai vii în societatea actuală, informată și deschisă, o reprezintă comunicarea, ca formă autentică de asigurare a transparenței justiției. Comunicarea judiciară nu mai este o alegere, ci o necesitate.

Comunicarea judiciară scrisă

Dincolo de comunicarea publică a justiției, în formatul recomandat de Comisia Europeană pentru Eficiența Justiției (CEPEJ) [10] - prin comunicate și conferințe de presă, comunicare cu mass-media, facilitarea accesului la informații prin pagini web ale instituțiilor judiciare, social media etc. – importanță deosebită o are comunicarea judiciară scrisă. Ne referim, în special, la calitatea hotărârilor judecătorești, ca acte de putere publică reflectând anumite așteptări: ale părților implicate în proces, ale altor participanți, ale profesioniștilor în drept, ale publicului în general. Este unanim acceptat că hotărârile judecătorești trebuie să fie motivate, acesta fiind un element al dreptului la un proces echitabil, consacrat în art.6 al Convenției Europene a Drepturilor Omului [11, art.6].

În Republica Moldova, în aspect legislativ, există cerința de motivare a hotărârilor judecătorești penale [12, art.383], civile [13, art.239, 241], administrative [14, art.226], fiind înaintate și exigențe de conținut. Acest fapt, însă, nu constituie o garanție a unor hotărâri judecătorești motivate. Holger Hembach, avocat cu vastă experiență internațională în protecția drepturilor omului și reforma justiției, a realizat un studiu interesant – „*Elaborarea hotărârilor judecătorești și instruirea pri-*

vind redactarea textelor juridice în Republica Moldova” [15], în baza analizei unor hotărâri a instanțelor judecătorești naționale, în diferite materii și a unor discuții cu judecători, procurori, avocați și audienți ai Institutului Național al Justiției. Deși au fost analizate doar 25 de acte judecătorești, acestea par să fi fost reprezentative, în sensul relevării unor vulnerabilități pe care le-ar recunoaște mai mulți practicieni în drept. În special, au fost argumentate următoarele deficiențe: utilizarea propozițiilor „exagerat de lungi și cu formulare complicată”, „repetarea probelor în locul analizei acestora”, lipsa argumentelor privind valoarea probelor, gradul de corelare a acestora sau motivele care justifică apreciere critică, impresia fiind că „procesul intelectual, realizat de judecător în timpul aprecierii probelor, rămâne a fi opac”, „utilizarea frazelor standard în locul unei evaluări într-un caz concret”, lipsa explicațiilor privind încadrarea faptelor în cerințele legale, citarea unor prevederi legale care nu sunt nemijlocit pertinente cazului examinat ș.a. [16, p.11-30]

În opinia autorului studiului menționat, există mai mulți factori care influențează calitatea motivării hotărârilor judecătorești, printre care „volumul de lucru” și „lipsa de instruire” [17, p.32-34]. Volumul mare de muncă al judecătorilor naționali constituie o realitate cunoscută de către corpul profesioniștilor în drept. Constatarea regăsită într-un Studiu, publicat în 2021 („*Volumul excesiv de muncă: cum afectează independența și integritatea judecătorilor*”), despre faptul că „un judecător din Republica Moldova poate aloca din timpul său de muncă pentru soluționarea unui dosar doar 2 ore și 30 minute” [18, p.7] este una îngrijorătoare, în termeni de calitate a actului de justiție, performanță judiciară și, evident, de justiție echitabilă și eficientă.

Pe de altă parte, nu poate fi neglijat nici factorul instruirii în domeniul redactării actelor juridice. În acest caz, ne referim, în egală măsură, la actele judiciare și la actele întocmite de alți participanți la realizarea de ansamblu a actului de justiție. Or, dincolo de faptul supraîncărcării judecătorilor, contează enorm și calitatea actelor prezentate de alți profesioniști, în special – de avocați, procurori, executori judecătorești, consilieri de probațiune, reprezentanți ai penitenciarelor. Redactarea calitativă, logică a actelor prezentate instanțelor de judecată, în cazuri concrete, nu constituie în sine garanții ale unei motivări judiciare eficiente. Judecătorul este obligat în orice caz să facă analiza propriu-zisă și să coreleze faptele cu normele legale, astfel încât să adopte o decizie motivată. Totuși, având la bază acte redactate corect din punct de vedere legal, gramatical, tehnic, probabilitatea adoptării de către judecător a unei hotărâri motivate, care să răspundă unor criteriilor înalte de calitate și eficiență, este mai mare.

Instruirea privind scrierea juridică

Actele pe care le elaborează profesioniștii în drept, în special judecătorii, procurorii și avocații, au un impact direct și esențial asupra drepturilor omului. Modul de scriere și argumentare juridică constituie un indicator obiectiv al gra-

dului de orientare a justiției spre utilizatorii săi. În același timp, acesta este un proces care se învață și se perfecționează continuu, rolul Facultăților de Drept și al Școlilor de Justiție fiind unul substanțial. Încă de pe băncile universității studenții trebuie să cunoască regulile de formare a propozițiilor, logica aranjării cuvintelor, modul de argumentare a poziției.

Gerald Lebovits, judecător la Curtea Supremă din Manhattan, propune câteva reguli pentru reuși să scrii astfel, încât să ai câștig de cauză în instanța de judecată. Acestea ar fi: 1) argumentează problemele; 2) fii clar; 3) fii succint și concis; 4) fii logic; 5) fii precis; 6) fii simplu; 7) fii organizat; 8) prezintă potrivit; 9) fii etic; 10) revezi textul. Metoda pe care o recomandă pentru scrierea organizată a textelor juridice este CRARC – o variantă a metodei IRAC (Problema, Regula, Analiza, Concluzia), având drept secțiuni: Concluzia, Regula, Analiza, Respingerea și Concluzia. [19] Același autor, inspirat de valoarea, puterea și contribuția fără precedent pe care a avut-o legendara judecătore a Curții Supreme de Justiție a S.U.A., *Ruth Bader Ginsburg*, în lupta împotriva discriminării femeilor, relatează câteva dintre sfaturile acesteia, cu titlu de lecții de scriere juridică. Acestea sunt: fii scrupulos de onest; fii concis; fii echitabil; cunoaște-ți audiența; scrie afirmativ; scrie simplu; citește în glas; nu scrie de parcă ai scrie pentru o revistă juridică [20].

Alți autori, *Brian J. Foley* și *Ruth Anne Robbins*, profesori universitari cu experiență în metodologie juridică și scriere juridică, constată o predilecție a școlilor de drept pentru analiză și argumentare și o valorificare deficitară a competențelor de scriere a faptelor – lucru care tot trebuie învățat, acest compartiment având un rol important în modelarea atitudinii judecătorului față de persoana în privința căreia se ia hotărârea. [21]

Deși par niște reguli și recomandări destul de simple, despre care se vorbește destul de des la cursurile universitare și în mediul profesional juridic, încercarea de a le aplica în practică devine o adevărată provocare. În schimb, înțelegerea metodei propuse de judecătorul citat, *Gerald Lebovits* – fie CRARC, fie IRAC și valorificarea ei în elaborarea mării diversități de acte juridice (hotărâri, decizii, încheieri judecătorești; ordonanțe și rechizitorii; cereri de chemare în judecată, referințe, cereri de apel și de recurs etc.) ar contribui la creșterea calității acestor acte și, consecvent, la eficientizarea actului de justiție. Astfel ar putea fi evitate deficiențe comune pentru practica națională: formularea învinuirii în rechizitoriu într-o singură frază, extrem de lungă și complicată; utilizarea nejustificată a unor fraze foarte lungi; enumerarea probelor în loc de analiză a probelor; identificarea eronată a problemei; citarea textelor de lege în formula lor originală, integrală, în loc de citare a extraselor strict pertinente speței.

Concluzii și recomandări

Scopul prezentului studiu este de a găsi potențial în a îmbunătăți procesul de scriere și argumentare juridică. Aceasta presupune deopotrivă efort individual

și efort colectiv. Efortul individual este evident; or, fiecare student și fiecare profesionist în drept (format sau în formare) trebuie să se îngrijească de nivelul său de pregătire juridică și să lucreze continuu asupra îmbunătățirii competențelor de scriere. La rândul său, e nevoie și de conjugarea eforturilor profesioniștilor în drept, fie ca parte a comunicării interprofesionale/intersectoriale, fie ca parte a managementului comunicării instituționale. Or, actele judiciare constituie imaginea justiției, reflectă locul și rolul utilizatorului justiției în mecanismul bune guvernante în justiție și depind deopotrivă de nivelul de cultură juridică a judecătorului și de nivelul de cultură juridică a celorlalți profesioniști în drept, participanți, într-un fel sau altul, la exercitarea actului de justiție.

În asemenea condiții, câteva recomandări care ar putea contribui la îmbunătățirea scrierii și argumentării juridice, ar fi: învățarea fundamentală a gramaticii și logicii limbii române (a limbii native, în fond, dacă vorbim de alte sisteme juridice); asigurarea unei continuități a tehnicilor de predare-învățare-evaluare în învățământul liceal și universitar; elaborarea pentru studenți a unor teste de evaluare cu sarcini de analiză, sinteză, argumentare; facilitarea colaborării cadrelor didactice universitare cu practicienii în drept pe palierul instruire; participarea judecătorilor, procurorilor, avocaților și profesorilor Facultăților de Drept la evenimente de lucru comune, în cadrul cărora să se discute deficiențele scrierii juridice și să se propună soluții corespunzătoare; învățarea și practicarea metodei CRARC sau IRAC (sau a altor metode disponibile, potrivite domeniului juridic), ca mod de gândire.

Avantajele deprinderii unei comunicări juridice de calitate sunt la suprafață: e o dovadă a profesionalismului, a eticii, a respectului pentru destinatarul actului elaborat și, cel mai important, conferă centralitate și valoare justițiabilului, ca utilizator al serviciului justiției.

Există și multiple *vulnerabilități*, care îndepărtează momentul scrierii juridice bune. Stringente ar fi: lipsa unor acțiuni concrete pentru echilibrarea volumului de muncă cu capacitatea efectivă de realizare a acestuia, în mod eficient, de către profesioniștii în drept (în special judecători și profesori); lipsa unei susțineri și a unei remunerări solide a profesioniștilor vizați, date fiind responsabilitățile impuse și așteptările pe care le are societatea de la ei.

Pentru un judecător supraîncărcat și prost sau insuficient remunerat epuizarea devine o normă, iar scrierea juridică de calitate nu mai poate fi o prioritate obiectiv realizabilă.

Pentru un profesor supraîncărcat și prost sau insuficient remunerat epuizarea devine o normă, iar scrierea juridică de calitate nu mai poate fi o prioritate obiectiv realizabilă.

Comunicarea judiciară, inclusiv în formă scrisă, este un indicator al gradului de focusare a justiției pe utilizatorii săi. Totodată, comunicarea judiciară necesită a fi înțeleasă și abordată vast. Nevoile unei justiții calitative și eficiente trebuie auzite.

Buna guvernanta și buna guvernanta în justiție au ca puncte de reper omul și drepturile sale fundamentale. Aceste valori justifică necesitatea accentuării laturii umane a justiției și a judecătorului. Acestea, însă, justifică și atitudine din partea statului și a societății față de latura umană a justiției și a judecătorului.

Post-scriptum

Fiecare cuvânt are semnificație și rol aparte în formarea unei propoziții. Alegerea cuvintelor potrivite pentru construcția de imagini prin lectura unui text juridic este la fel de importantă. Iată cum a explicat regretata judecătoare a Curții Supreme de Justiție a S.U.A., *Ruth Bader Ginsburg* înlocuirea cuvintelor discriminare pe bază de sex cu discriminare pe bază de gen:

Îi datorez totul secretarei mele de la Facultatea de Drept din Columbia, care a spus: „Vă scriu toate aceste rezumate și articole și cuvântul sex, sex, sex este pe fiecare pagină”.

Nu știi că acei nouă bărbați (de la Curtea Supremă) - aud cuvântul asta și prima lor asociere nu este așa cum vrei tu să gândească? De ce nu folosești cuvântul gen? Este un termen gramatical și va îndepărta asocierile care distrag atenția. [22]

Referințe bibliografice:

1. European Governance A white Paper. Commission of the European Communities, Brussels, 25.7.2001, doc/01/10. https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/DOC_01_10
2. White Paper on the Future of Europe. Reflections and Scenarios for the EU27 by 2025, European Commission, COM(2017)2025, Brussels, 32p. ISBN: 978-92-79-66241-6. [citat 15.12.2022]. Disponibil: doi: 10.2775/32364 https://ec.europa.eu/info/sites/default/files/white_paper_on_the_future_of_europe_en.pdf
3. Herasymiuk K., Martselyak O.V., Kirichenko Y.N., Zhmur N.V., Shmalenko I.I. Principles of integrity and good governance in public administration. In: *International Journal of Management (IJM)*, 2020, vol.11, nr. 4, pp. 545-555. [citat 15.12.2022]. Disponibil: https://d1wqtxts1xzle7.cloudfront.net/63308437/IJM_11_04_05220200514-70928-176kewk-libre.pdf?1589464770=&response-content-disposition=inline%3B+filename%3DPRINCIPLES_OF_INTEGRITY_AND_GOOD_GOVERNA.pdf&Expires=1672674820&Signature=Fnm9OIqjswW~U2ZqqFsqIMzfae~00~8moK7fi-LuLb1b~RkppY5wV31Ie-gLsxgtK3fNJCCLXqjyVLHM6HeEv24Rgn2yYAWJ6XfQrTYtaZ-GwWUNBAucqY0UGmghThlVGG~H8ESuQyxnvhh68Q8ZFUTPdk tM7ERxrgQt~YhY9X9qN1-R4XoybVJCq8xW4FV-f2siaMgHVkBrB

uhJWB4sT~hRoSkM7wgG3vIWXqSMIJd2AcJRY3D7CQvIdTUTBi
y5sokqtTA4Xzg3B2xMmvhE3-23VKXRXGgq2FRzF9n2lkQoEWM-
VncDhe1WjHyHi65yIfhYpKhrOC-5CYPLTZ~Qle6A__&Key-Pair-
Id=APKAJLOHF5GGSLRBV4ZA

4. International Framework for Court Excellence, 3rd Edition, 2020. [citat 15.12.2022]. Disponibil: https://www.courtexcellence.com/_data/assets/pdf_file/0023/66605/The-International-Framework-3rd-Edition-Amended.pdf
5. Opinia nr.7(2005) a Consiliului Consultativ al Judecătorilor Europeni (CCJE) în atenția Comitetului de Miniștri al Consiliului Europei privind „justiția și societatea”, Strasbourg, 25 noiembrie 2005. [citat 15.12.2022]. Disponibil: <https://rm.coe.int/1680747c8a>
6. Opinia nr.10(2007) a Consiliului Consultativ al Judecătorilor Europeni (CCJE) în atenția Comitetului de Miniștri al Consiliului Europei referitor la Consiliul Justiției în serviciul societății, Strasbourg, 23 noiembrie 2007. [citat 15.12.2022]. Disponibil: <https://rm.coe.int/1680747da0>
7. Opinia nr.24(2021) a Consiliului Consultativ al Judecătorilor Europeni (CCJE) în atenția Comitetului de Miniștri al Consiliului Europei „Evoluția Consiliilor Judiciare și rolul acestora în cadrul sistemelor judiciare independente și imparțiale”, Strasbourg, 5 noiembrie 2021. [citat 15.12.2022]. Disponibil: <https://rm.coe.int/opinion-no-24-2021-of-the-ccje-romanian/1680a5e7ca>
8. Opinia nr.14(2011) a Consiliului Consultativ al Judecătorilor Europeni (CCJE) în atenția Comitetului de Miniștri al Consiliului Europei „Justiția și Tehnologiile Informaționale (IT)”, Strasbourg, 9 noiembrie 2005. [citat 15.12.2022]. Disponibil: <https://rm.coe.int/1680748207>
9. Opinia nr.18(2015) a Consiliului Consultativ al Judecătorilor Europeni (CCJE) în atenția Comitetului de Miniștri al Consiliului Europei „Poziția puterii judecătorești și relația ei cu celelalte puteri ale statului în democrația modernă”, Londra, 16 octombrie 2015. [citat 15.12.2022]. Disponibil: <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=09000016805a4c79>
10. Guide on communication with the media and the public for courts and prosecution authorities, CEPEJ(2018)15, Strasbourg, 4 December 2018. [citat 15.12.2022]. Disponibil: <https://rm.coe.int/cepej-2018-15-en-communication-manual-with-media/16809025fe>
11. Convenția Europeană pentru apărarea drepturilor omului și a libertăților fundamentale, Roma, 4 noiembrie 1950. [citat 15.12.2022]. Disponibil: https://www.echr.coe.int/documents/convention_ron.pdf
12. Codul de Procedură Penală, nr.122 din 14.03.2003. Republicat: În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 05.11.2013, nr.248-251

13. Codul de Procedură civilă, nr.225 din30.05.2003. Republicată: În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 03.08.2018, nr.285-294
14. Codul Administrativ, nr.116 din 19.07.2018. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 17.08.2018, nr.309-320
15. Hembach Holger. *Elaborarea hotărârilor judecătorești și instruirea privind redactarea textelor juridice în Republica Moldova*. 2020. [citată 15.12.2022]. Disponibil: https://crjm.org/wp-content/uploads/2021/04/2020-12-30_Raport-UNDP-Elaborarea-hot%C4%83r%C3%A2rilor-judec%C4%83tore%C8%99ti-%C8%99i-redactare-texte-jur-in-RM.pdf
16. Hembach Holger. *Elaborarea hotărârilor judecătorești și instruirea privind redactarea textelor juridice în Republica Moldova*. 2020. [citată 15.12.2022]. Disponibil: https://crjm.org/wp-content/uploads/2021/04/2020-12-30_Raport-UNDP-Elaborarea-hot%C4%83r%C3%A2rilor-judec%C4%83tore%C8%99ti-%C8%99i-redactare-texte-jur-in-RM.pdf
17. Hembach Holger. *Elaborarea hotărârilor judecătorești și instruirea privind redactarea textelor juridice în Republica Moldova*. 2020. [citată 15.12.2022]. Disponibil: https://crjm.org/wp-content/uploads/2021/04/2020-12-30_Raport-UNDP-Elaborarea-hot%C4%83r%C3%A2rilor-judec%C4%83tore%C8%99ti-%C8%99i-redactare-texte-jur-in-RM.pdf
18. Sanduța V., Malanciuc I., Rusu M., Rusu I. *Volumul excesiv de muncă: cum afectează independența și integritatea judecătorilor*. Chișinău: 2021. [citată 15.12.2022]. Disponibil: https://voxford.md/feed/doc_file-0-1657614690.pdf
19. Gerlad Lebovits. Write to Win in Court. In: *New York State Bar Association Journal*, 2017, vol.89, no.3, pp.64-50. [citată 15.12.2022]. Disponibil: https://www.researchgate.net/profile/Gerald-Lebovits-2/publication/351195794_Write_to_Win_in_Court/links/608b407c92851c490fa77165/Write-to-Win-in-Court.pdf?_sg%5B0%5D=started_experiment_milestone&origin=journalDetail
20. Gerlad Lebovits. The Notorius R.B.G.: Lessons on Legal Writing from the Legendary Ruth Bader Ginsburg. In: *New York State Bar Association Journal*, 2020, vol.92, no.8, pp.76-80. [citată 15.12.2022]. Disponibil: https://www.researchgate.net/profile/Gerald-Lebovits-2/publication/351183536_The_Notorious_RBG_Lessons_on_Legal_Writing_from_the_Legendary_Ruth_Bader_Ginsburg/links/608af3eb299bflad8d68cf71/The-Notorious-RBG-Lessons-on-Legal-Writing-from-the-Legendary-Ruth-Bader-Ginsburg.pdf?_sg%5B0%5D=started_experiment_milestone&origin=journalDetail

21. Foley B., Robbins, R. A. Fiction 101: a primer for lawyers on how to use fiction writing techniques to write persuasive facts sections. In: *Rutgers Law Journal*, 2001, vol.32(2), pp.459–483. [citat 15.12.2022]. Disponibil: <https://doi.org/10.7282/00000091>
22. Ginsburg Explains Origin of Sex, Gender : Justice: Supreme Court's newest member speaks at her old law school and brings down the house with her history lesson about fighting bias. In: *Los Angeles Times*. [citat 15.12.2022]. Disponibil: <https://www.latimes.com/archives/la-xpm-1993-11-21-mn-59217-story.html>

EROAREA JUDICIARĂ: CONCEPT ȘI REGLEMENTARE¹

JUDICIAL ERROR: CONCEPT AND LEGAL REGULATION

CZU: 343.159:343(478)(094.4)

Irina IACUB²

ABSTRACT. *The study is focused on the issue of judicial error as a concept and legal category. Starting from the constitutional text, in which the notion of “error” is attested, and the legislation that develops it, an attempt is made to clarify its meaning, taking into account the lexicographical explanations from explanatory dictionaries and those of legal terms. The main conclusion is focused on the idea that the judicial error, which includes in itself the error of fact and law (even if only one of them), can be admitted as a result of the violation of material or procedural rules, which denotes that it essentially represents an action/ illegal inaction.*

Keywords: *error, judicial error, factual error, legal error, judge.*

REZUMAT. *Studiul este axat pe problema erorii judiciare ca concept și categorie juridică. Plecând de la textul constituțional, în care este atestată noțiunea de „eroare”, și legislația care îl dezvoltă, se încearcă clarificarea sensului acesteia ținându-se cont și de explicațiile lexicografice din dicționarele explicative și cele de termeni juridici. Concluzia principală este axată pe ideea că eroarea judiciară, care cuprinde în sine eroarea de fapt și de drept (fie doar una dintre acestea), poate fi admisă ca urmare a încălcării normelor materiale sau procedurale, ceea ce denotă că reprezintă în esență o acțiune/inacțiune ilegală.*

Cuvinte-cheie: *eroare, eroare judiciară, eroare de fapt, eroare de drept, eroare juridică, judecător.*

Introducere. Interesul cercetării conceptului de *eroare judiciară* a pornit de la norma cuprinsă în art. 53 alin. (2) din *Constituția Republicii Moldova* [5], care prevede următoarele: „Statul răspunde patrimonial, potrivit legii, pentru prejudiciile cauzate prin **erorile** săvârșite în procesele penale de către organele de anchetă și instanțele judecătorești.”

Din conținutul normei citate pot fi desprinse câteva momente importante:

- statul răspunde patrimonial pentru prejudiciile cauzate prin *erori*;
- statul răspunde patrimonial pentru prejudicii cauzate prin *erori* săvârșite în *procesele penale*;
- statul răspunde patrimonial pentru prejudiciile cauzate prin *erori* săvârșite în *procesele penale* de anumiți subiecți: *organele de anchetă și instanțele judecătorești*.

¹ Studiu elaborat în cadrul Proiectului instituțional cod/nr. 20.80009.1606.05 „Calitatea actului de justiție și respectarea drepturilor persoanei în Republica Moldova: cercetări interdisciplinare în contextul implementării acordului de asociere Republica Moldova-Uniunea Europeană” (2020-2023).

² Irina IACUB, doctor în drept, conferențiar universitar, Institutul de Științe Penale și Criminologie Aplicată, cercetător științific în cadrul Institutului de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice, e-mail: irinaiacub@mail.ru ; ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8349-2789>

Sub aspect comparativ, atragem atenția că norma similară din *Constituția României* (art 52 alin. (3) [7]) prevede: „Statul răspunde patrimonial pentru prejudiciile cauzate prin **erorile judiciare**. Răspunderea statului este stabilită în condițiile legii și nu înlătură răspunderea magistraților care și-au exercitat funcția cu rea-credință sau gravă neglijență”. Observăm că constituantul român operează expres cu noțiunea de *eroare judiciară*, fapt ce, intuim, a influențat și interpretarea dată normei constituționale autohtone în literatura de specialitate de la noi.

Plecând de la faptul că noțiunea de *eroare*, utilizată de către constituantul moldovean, reprezintă, în esență, *temeiul de fapt* al răspunderii (patrimoniale) a statului, considerăm că aceasta merită o atenție distinctă atât din partea doctrinarilor, cât și a practicienilor, în vederea precizării conținutului exact al acesteia.

Ca urmare a studierii lucrărilor de specialitate în materie, am constatat că în interpretarea doctrinară a normei constituționale citate, de cele mai multe ori, referință se face nu la „eroare”, ci la „eroare judiciară”. Bunăoară, în însăși *Comentariul Constituției Republicii Moldova* este expres indicat că „[d]ispozițiile alin. (2) din art. 53 stabilesc răspunderea patrimonială a statului pentru prejudiciile cauzate prin *erori judiciare* în procese penale” [6, p. 215].

O astfel de idee este preluată și de practicieni. Ca exemplu, dna judecătoarea V. Muntean menționează în context: „[r]eieșind din conținutul acestei norme constituționale (art. 53 alin. (2) – e.n.), putem concluziona că temeiul apariției dreptului la repararea prejudiciului cauzat prin *erori judiciare* este admiterea *erorii* în activitatea organelor de urmărire penală și a instanțelor judecătorești” [17, p. 232]. Credem că nu vom greși dacă vom afirma că o astfel de „interpretare” este acceptată tacit de întreaga doctrină.

Pornind de la cele menționate, considerăm că ar fi totuși necesar de precizat în ce măsură noțiunea de „eroare” din dispoziția art. 53 alin. (2) din *Constituție* este echivalentă/sinonimă cu cea de „eroare judiciară”. Altfel spus, trebuie oare să interpretăm *eroarea* menționată în textul constituțional ca fiind doar *eroare judiciară*?!

Conceptul de „eroare”. În vederea clarificării acestui moment, precizăm inițial că în doctrină *eroarea* este văzută ca „o falsă ori greșită reprezentare a realității”, „antonim al noțiunii de adevăr” [19, p. 101]. În același scop, vom apela și la unele dicționare explicative a limbii române, care explică noțiunea în cauză atât în sensul ei larg, cât și în sens juridic.

Astfel, potrivit *Noului dicționar universal al limbii române* [18, p. 436], în sens larg, noțiunea „eroare” presupune: „opinie, concepție greșită; greșeală, valoare falsă”; iar în **sens juridic** – „viciu de consimțământ ce poate atrage nulitatea unui act”.

Dicționarul explicativ al limbii române [11, p. 347] oferă următoarea explicație lexicografică: în sens larg, noțiunea de „eroare” desemnează „cunoștință,

idee, părere, opinie greșită; ceea ce e greșit; greșeală”, iar în **sens juridic** – „falsă reprezentare asupra unei situații de fapt ori asupra existenței unui act normativ”.

Dicționarul explicativ ilustrat al limbii române [12, p. 668], la rândul său, cuprinde următoarea explicație a noțiunii de „eroare”; în sens larg – „lipsă de concordanță între percepțiile noastre și realitatea obiectivă, confirmată de practică; cunoștință greșită, falsă, denaturată despre realitatea obiectivă”; în **sens juridic** – „falsă reprezentare asupra unei situații de fapt ori asupra existenței sau conținutului unui act normativ, care poate constitui cauza anulării unei sentințe, a unui act”.

În *Dex-online* [8], noțiunea de „eroare” semnifică, în sens larg, „greșeală, incorectitudine, inexactitate”, iar în **sens juridic** – „reprezentare falsă a unei situații care poate servi drept cauză a anulării unei decizii sau a unui act”.

Mai mult, ultimele două dicționare enunțate explică și noțiunile de:

- *eroare de drept* – ca fiind „interpretare greșită a codului penal” sau „greșeală de interpretare a codului penal”;
- *eroare de fapt* – ca „îgnorarea sau interpretarea greșită a datelor concrete într-un proces” sau „greșeală de interpretare a împrejurărilor materiale ale unui fapt”.

În același timp, și *dicționarele juridice* cuprind câteva explicații. Bunăoară, *Micul dicționar juridic* [13, p. 93], explică noțiunea de „eroare” ca fiind „[r]eprezentarea falsă pe care o persoană și-o face privitor la un act juridic sau o acțiune”. În același context, se precizează că „eroarea de fapt” se referă la situații material-obiective, în timp ce „eroarea de drept” privește existența sau sensul unei norme juridice.

Spre deosebire de acesta, alte dicționare juridice pun accentul și explică noțiunea doar în contextul unei anumite materii de drept. Bunăoară, în *Dicționarul de termeni juridici*, semnat de C.D. Muscalu și E. Vartic [10, p. 164], este explicat sensul noțiunilor de „eroare de drept” și „eroare de fapt” doar în materia dreptului penal:

- *eroare de drept* – necunoașterea sau cunoașterea greșită a unei norme juridice, care are efecte diferite față de normele asupra cărora se raportează (norme penale sau extrapenale);
- *eroare de fapt* – o cauză de înlăturare a caracterului penal al faptei, prin înlăturarea vinovăției, fiind definită ca „reprezentarea greșită din momentul săvârșirii faptului determinată de necunoașterea sau cunoașterea greșită a acestuia, în momentul săvârșirii faptului”.

La rândul său, *Dicționarul de termeni juridici*, elaborat de E. Derdișan [10, p. 151-152], conține explicații asupra sensului:

- noțiunii de *eroare de fapt* în materie penală („necunoașterea sau cunoașterea incompletă, greșită, a unor date ale realității faptice, materiale”) și civilă („falsa reprezentare a unei stări de fapt la încheierea actului juridic civil”);

- noțiunii de *eroare de drept* în materie penală („necunoașterea sau cunoașterea greșită a legii penale”) și civilă („falsa reprezentare a existenței sau conținutului unei norme juridice civile”);

- noțiunii de *eroare materială* în materie de procedură penală (greșeală existentă în actele procedurale întocmite de organul de urmărire penală sau instanța de judecată).

Rezumând cele expuse, considerăm că **noțiunea de „eroare” în materie juridică trebuie înțeleasă ca fiind o falsă reprezentare asupra unei stări de fapt (eroare de fapt) sau asupra existenței sau conținutului/sensului unei norme juridice (eroare de drept)** [14, p. 23].

Conceptul de „eroare judiciară”. Dincolo de cele menționate, atragem atenția că dicționarele citate conțin și unele explicații pe marginea noțiunii propriu-zise de „eroare judiciară”, după cum urmează:

- „condamnare de către instanță a unui nevinovat” [18, p. 436];
- „stabilire greșită a faptelor într-un proces penal, ce poate duce la condamnări nedrepte” [8];
- „eroare ce are loc cu prilejul judecării unei cauze penale, constând în greșita stabilire a faptelor, ceea ce a avut ca urmare pronunțarea unei hotărâri nedrepte” [10, p. 152].

Același sens al noțiunii este recunoscut și în celelalte două dicționare, doar că de astă dată *eroarea judiciară* este echivalată cu *eroarea juridică* (acestea două fiind văzute ca noțiuni sinonime). Mai mult, *Dicționarul explicativ al limbii române* nici nu invocă noțiunea de *eroare judiciară*, ci explică doar *eroarea juridică*, în sensul de mai sus („greșită stabilire a faptelor dintr-un proces penal, care duce la pronunțarea unei condamnări nedrepte”).

În opinia noastră, reducerea noțiunii de *eroare judiciară* doar la sensul de „condamnare a unei persoane nevinovate” este eronată și generează mai mult o confuzie, întrucât și în domeniul procesului civil, contravențional etc. pot fi admise *erori judiciare* (legislația procesual civilă operând expres cu o astfel de noțiune).

La fel nu este corectă nici identificarea *erorii judiciare* cu *eroarea juridică*, cel puțin din considerentul că, în primul caz, *eroarea* desemnează soluția greșită dată într-un proces judiciar (moment la care vom reveni), în timp ce *eroarea juridică* sugerează o eroare admisă în procesul de identificare, interpretare și aplicare a legii (sinonimă mai curând cu „eroarea de drept” sau, în general, cu „eroarea” în materie juridică).

Aspecte de interpretare doctrinară și reglementare normativă. Revenind la textul constituțional analizat (art. 53 alin. (2) din *Constituția RM*), la o primă vedere, cele expuse ne duc la concluzia că noțiunea de *eroare*, folosită de constituent, trebuie interpretată ca *eroare judiciară* (ceea ce și explică confuzia doctrinară în domeniu), mai ales că acesta expres prevede: „erorile săvârșite în

procesele penale”. Deci, se poate spune că statul răspunde patrimonial pentru prejudiciile cauzate în procesele penale prin *erori judiciare*.

Totuși, rămâne neclar însă dacă o *eroare judiciară* poate fi admisă de „organele de anchetă”, după cum se menționează în Constituție, sau mai corect, la moment, de organele de urmărire penală? Prin prisma acestei întrebări, textul constituțional devine deja confuz. Cu titlu de ipoteză, răspunsul în acest caz poate fi doar negativ.

Pentru argumentarea acestuia, considerăm necesar a aprofunda două aspecte:

- sensul doctrinar și legal al noțiunii de *eroare judiciară* și
- modul în care legiuitorul o folosește în legislația ramurală.

În ce privește conceptul de *eroare judiciară*, în doctrină se menționează că „aceasta este asociată materiei penale, cu referire la o eroare de fapt săvârșită de instanța care, fiind chemată să se pronunțe asupra unei acuzații penale, dispune condamnarea unei persoane nevinovate” [1, p. 458]. Într-o altă opinie, prin *eroare judiciară* se înțelege „pedepsirea sau aplicarea constrângerii procesual penale față de o persoană nevinovată de săvârșirea infracțiunii” [17, p. 232]. Observăm că explicațiile doctrinare sunt similare celor conținute în dicționarele menționate mai sus.

În viziunea noastră, astfel de definiții date *erorii judiciare* sunt extrem de înguste, mai ales că nu doar legislația procesual penală, dar și cea procesual civilă folosește noțiunea dată. În concret, *Codul de procedură civilă al Republicii Moldova* [3], invocă această noțiune în contextul reglementării căilor de *recurs* și *revizuire* a hotărârilor judecătorești, după cum urmează:

- art. 445: „(1) *Instanța, după ce judecă recursul, este în drept: (...) c) să admită recursul, să caseze integral decizia instanței de apel și să trimită cauza spre rejudecare în instanța de apel o singură dată dacă eroarea judiciară nu poate fi corectată de către instanța de recurs*”;

- art. 453: „(6¹) *În cazul în care o hotărîre examinată anterior în apel și în recurs a fost supusă revizuirii, cauza se trimite, după admiterea cererii de revizuire, la rejudecare în apel dacă eroarea judiciară nu poate fi corectată de către instanța de recurs*”.

Din aceste dispoziții legale, derivă destul de clar că eroarea judiciară ține nemijlocit de soluția dată de către instanță unei cauze, care este în esența sa greșită. Ne fundamentăm deducția și pe dispozițiile art. 432 alin. (4) din *Codul de procedură civilă*, care prevede: „[s]ăvârșirea altor încălcări decît cele indicate la alin. (3) constituie temei de declarare a recursului doar în cazul și în măsura în care acestea au dus sau ar fi putut duce la *soluționarea greșită a cauzei* sau în cazul în care instanța de recurs consideră că aprecierea probelor de către instanța judecătorească a fost arbitrară, sau în cazul în care *erorile* comise au dus la încălcarea drepturilor și libertăților fundamentale ale omului.”

În același timp, merită atenție și prevederile legislației procesual penale care se referă la *eroarea judiciară*. Noțiunea este utilizată doar de două ori în textul *Codului de procedură penală al Republicii Moldova* [4], dar fără a i se explica semnificația [17, p. 235]. Prima referință o găsim în art. 23 din Cod, în denumirea marginală a acestuia, în timp ce nemijlocit conținutul articolului nu invocă noțiunea respectivă. A doua oară termenul *eroare judiciară* este utilizat în contextul temeiurilor de rejudecare a cauzei, în art. 435 alin. (2) lit. c) din Cod, potrivit căruia „la examinarea recursului, dacă se constată că *eroarea judiciară* nu mai poate fi corectată, instanța de recurs poate dispune ca pricina să fie rejudecată în instanța de apel.”

Paralel cu termenul de *eroare judiciară*, legislația procesual penală mai folosește alte două sintagme apropiate ca înțeles: „eroare de drept” și „viciu fundamental” [17, p. 235]. Astfel, în art. 427 alin. (1) *Codul de procedură penală* se prevede: „[h]otărârile instanței de apel pot fi supuse recursului pentru a repara *erorile de drept* comise de instanțele de fond și de apel...”. La fel și în art. **453 alin.** (1) este prevăzut: „[h]otărârile irevocabile pot fi atacate cu recurs în anulare în scopul reparării *erorilor de drept* comise la judecarea cauzei, în cazul în care un *viciu fundamental* în cadrul procedurii precedente a afectat hotărârea atacată, inclusiv când Curtea Europeană a Drepturilor Omului informează Guvernul Republicii Moldova despre depunerea cererii”.

Mai mult, în art. 6 punct 11¹) este definită noțiunea de „*eroare gravă de fapt*” (ca „stabilirea eronată a faptelor, în existența sau inexistența lor, prin neluarea în considerare a probelor care le confirmau sau prin denaturarea conținutului acestora”), care este folosită o singură dată în art. 444 alin. (1) pct. 6), după cum urmează: „[h]otărârile judecătorești pot fi supuse recursului pentru a repara *erorile de drept* comise de instanțele de fond în cazurile în care: (...) 6) instanța de apel nu s-a pronunțat asupra tuturor motivelor invocate în apel sau hotărârea atacată nu cuprinde motivele pe care se întemeiază soluția ori motivarea soluției contrazice dispozitivul hotărârii sau acesta este expus neclar, sau instanța a admis o *eroare gravă de fapt*, care a afectat soluția instanței”.

O situație similară atestăm și în *Codul contravențional al RM* [2], care în art. 466 alin. (1) prevede: „Hotărârile judecătorești contravenționale pot fi atacate cu recurs, pentru a se repara *erorile de drept*, ...”. Deci, recursul contravențional are ca sarcină repararea *erorilor de drept*.

Totodată, art. 380 alin. (1) din același Cod stipulează: „(...) Reluarea procesului contravențional care a încetat poate avea loc doar în cazul descoperirii unor noi circumstanțe sau în cazul depistării unui *viciu fundamental*, care a afectat hotărârea de încetare a procesului contravențional.”

Așadar, și legislația contravențională operează cu expresia „viciu fundamental”. În lipsa unei explicații legale, este de presupus că aceasta este strâns legată de noțiunea de *eroare judiciară*, putând fi înțeleasă chiar ca un sinonim al ultimei sau un factor determinant al acesteia.

Generalizând asupra terminologiei juridice folosite în legislația procesual penală, procesual contravențională și procesual civilă, subliniem că o astfel de utilizare a termenilor cu sens apropiat este interzisă de normele de tehnică legislativă (art. 54 din *Legea privind actele normative nr. 100/2017* [15]), întrucât sunt de natură să creeze diferite confuzii și interpretări eronate și echivoce ale normelor, afectând aplicarea practică a acestora.

În pofida acestei situații, totuși observăm că spre deosebire de legislația procesual civilă, în care căile de atac au drept scop corectarea *erorilor judiciare*, în cazul procesului contravențional și a celui penal recursul are drept scop repararea *erorilor de drept*. Pornind de la aceasta am putea deduce că pentru legiuitor sintagmele *eroare judiciară* și *eroare de drept* au același sens.

Mai mult, din prevederile precitate ale art. 444 alin. (1) pct. 6) din *Codul de procedură penală* („hotărârile judecătorești pot fi supuse recursului pentru a repara *erorile de drept* comise de instanțele de fond în cazurile în care (...) s-a admis o *eroare gravă de fapt*, care a afectat soluția instanței”), se poate deduce că sintagma *eroare de drept* în abordarea legiuitorului o cuprinde și pe cea de *eroare de fapt*.

Dincolo de aceste confuzii, în opinia noastră, căile de atac în orice proces judiciar au drept scop să remedieze *erorile judiciare* admise de instanțele ce au soluționat cauza (altfel spus, soluționarea greșită a cauzei), care pot cuprinde atât *erori de drept* (ce țin nemijlocit de identificarea, interpretarea și aplicarea greșită a legii), cât și *erori de fapt* (constatarea, aprecierea și subsumarea greșită a faptelor).

La o concluzie diferită a ajuns dna judecător V. Muntean, care susține că „între conceptele *eroare judiciară* și *eroare de drept* există diferențe”. „*Eroarea judiciară* este o încălcare gravă, categorică, care afectează fondul cauzei și modifică soluția întregului proces de judecată (de exemplu, nu s-a ținut cont de expirarea prescripției pentru tragerea la răspundere penală și persoana a fost condamnată), în timp ce *eroarea de drept* se manifestă prin acțiuni preliminare, care pot influența buna desfășurare a procesului de judecată, dar nu afectează soluția finală (spre exemplu, necitarea unei părți în proces, aplicarea eronată a unei măsuri preventive sau nerespectarea dispozițiilor privind competența). Astfel, *erorile de drept* nu sunt într-atât de grave, ca să modifice soluția finală a procesului. Ele pot fi corectate prin casarea (retractarea) hotărârii de instanța superioară și nu tot timpul au ca consecință acordarea dreptului la repararea prejudiciului. Totodată, cercetătoarea conchide că la temelia apariției *erorii judiciare* se află o circumstanță de fapt, numită *viciu fundamental*, care din cauza gravității sale poate să influențeze decisiv hotărârea instanței de judecată [17, p. 239].

Susținem parțial această poziție, întrucât de asemenea considerăm că *eroarea judiciară* echivalează cu soluționarea greșită a cauzei. Totodată însă, așa cum ne-am expus mai sus, suntem de părerea că delimitarea *erorii judiciare* de *eroa-*

rea de drept nu este justificată (fiind eronată în esență), întrucât *eroarea de drept* și *eroarea de fapt* constituie factori constitutivi și determinanți ai *erorii judiciare* (fiind două elemente interdependente ale acesteia). Așadar, *eroarea judiciară* poate să se exprime fie printr-o *eroare de drept*, fie printr-o *eroare de fapt*, fie prin ambele în același timp. Totodată, pentru ca *eroarea de fapt* sau *eroarea de drept* să reprezinte o *eroare judiciară* ce necesită a fi reparată (prin căi de atac), este necesar ca acestea să întrunească condiția de *viciu fundamental* de procedură (adică să dispună de o anumită gravitate sau pondere în procesul de soluționare a cauzei).

În lumina acestei abordări, considerăm a fi greșită ipoteza conform căreia *eroarea judiciară* este mai gravă decât *eroarea de drept*, argumentele invocate în acest sens nefiind concludente.

O clarificare relevantă în acest sens atestăm în doctrina de specialitate românească și rusă. Înainte de a face referire directă la opiniile concrete ale specialiștilor, vom reitera ideea că *erorile judiciare* nu țin doar de domeniul penal/procesual penal (și contravențional), acestea fiind proprii și proceselor nepenale (extrapenale), altfel spus procesului judiciar în general.

Plecând de la aceasta, constatăm că noțiunea analizată a fost definită și în materie procesual civilă. Astfel, în opinia relevantă a cercetătorilor ruși, *eroarea judiciară* este „rezultatul activității procesuale a instanței de judecată (judecător), asociat cu percepția, analiza și interpretarea incorectă a normelor legii, devierea de la principiile justiției, ceea ce a dus la adoptarea unei hotărâri judecătorești ce încalcă drepturile, libertățile și interesele părților și (sau) a altor persoane implicate în cauză” [20, p. 25].

Evident, și cercetătorii români confirmă că „*erori judiciare* se pot produce nu numai în cauze penale, ci și în alte cauze, ceea ce poate conduce la prejudicierea justițiabililor ale căror drepturi subiective au fost încălcate prin pronunțarea unor hotărâri nelegale și neîntemeiate. În concret, *eroarea judiciară* poate viza fie încălcarea unei norme de procedură care garantează dreptul la un proces echitabil, fie însuși conținutul soluției pronunțate de judecător de natură a produce consecințe asupra drepturilor fundamentale ale justițiabilului” [1, p. 459].

Rezumând, conchidem că în esența lor *erorile judiciare* presupun soluționarea greșită a cauzelor și, ca urmare, adoptarea de hotărâri judecătorești nelegale și neîntemeiate.

O întrebare interesantă și destul de relevantă în acest context este cum se poate de ajuns la o soluționare greșită a cauzei? Sau care este mecanismul producerii *erorii judiciare*?

Un răspuns relevant la această întrebare poate fi atestat în chiar definiția *erorii judiciare*, formulată de cercetătorii ruși, potrivit căreia aceasta este „o greșeală admisă de către instanța judecătorească, manifestată prin încălcarea normelor de drept procedural și/sau de drept material, care vine în contradicție cu scopul

procesului civil, în urma căreia actul justiției devine ilegal” [21, p. 63]. Susținem această poziție, întrucât considerăm că orice greșală admisă de către instanță în condițiile respectării normelor de drept material și procedural, nu poate fi considerată *eroare judiciară*. Prin urmare, se impune la moment concluzia că *eroarea judiciară* întotdeauna implică nerespectarea/încălcarea legii materiale și/sau procesuale de către judecător/instanță.

Superficial, această idee o găsim reflectată în *Legea privind modul de reparare a prejudiciului cauzat prin acțiunile ilicite ale organelor de cercetare penală și de anchetă preliminară, ale procuraturii și ale instanțelor judecătorești* nr. 1545/1998 [16], textul căreia dezvoltă norma constituțională analizată de noi – cuprinsă în art. 53 alin. (2) din *Legea supremă* (dezvoltând substanțial și instituția răspunderii patrimoniale a statului).

Inițial, merită atenție art. 1 al Legii citate, care prevede: „*Prezenta lege constituie actul legislativ de bază care reglementează cazurile, modul și condițiile de răspundere patrimonială a statului pentru prejudiciul cauzat prin acțiunile ilicite comise în procesele penale și contravenționale de organele de urmărire penală, de procuratură și de instanțele judecătorești*”.

Dincolo de faptul că dezvoltând norma constituțională, legea în cauză extinde cu mult conținutul acesteia (referindu-se deja și la procesele contravenționale, precum și la procuratură), observăm că aceasta substituie noțiunea de *erori*, folosită de constituent, cu cea de „acțiuni ilicite”. Să însemne oare aceasta că *eroarea judiciară* în opinia legiuitorului este o „acțiune ilicită” (mai bine zis, o acțiune/inacțiune ilicită)?

Înainte de a da răspuns la această întrebare, considerăm necesar de a face trimitere la prevederile art. 2 alin. (1) din Legea citată, în care „acțiunile ilicite” sunt definite ca fiind:

- „*acțiuni sau inacțiuni ale organului împuternicit să examineze cazurile cu privire la contravenții, ale organului de urmărire penală sau ale instanței de judecată, care exclud vinovăția acestora, al căror caracter ilegal se manifestă prin încălcarea principiului general, potrivit căruia nici o persoană nevinovată nu poate fi trasă la răspundere și nu poate fi judecată, (erori)*” ori

- „*fapte ale persoanelor cu funcție de răspundere din organul de urmărire penală sau din instanța de judecată, manifestate prin încălcarea intenționată a normelor procedurale și materiale în timpul procedurii penale sau contravenționale (infracțiuni)*”.

Din definiția dată, devine clar că *erorile* admise în procesele vizate de legea citată sunt totuși acțiuni ilegale. Semnificativ este că legiuitorul delimitează în această normă „acțiunile ilegale – erori” de „acțiunile ilegale – infracțiuni” prin două criterii:

- în primul rând, caracterul ilegal al *erorii* se manifestă prin *încălcarea principiului general, potrivit căruia nici o persoană nevinovată nu poate fi trasă*

la răspundere și nu poate fi judecată, în timp ce caracterul ilegal al *infracțiunilor* se manifestă prin *încălcarea intenționată a normelor procedurale și materiale în timpul procedurii*;

- în al doilea rând, spre deosebire de *infracțiuni* (cărora le este caracteristică doar intenția), în cazul *erorilor* legiuitorul exclude vinovăția.

Analizând această distincție, ne întrebăm: încălcarea principiului general de *neatrageră la răspundere a unei persoane nevinovate* poate fi admisă în condițiile respectării normelor materiale și de procedură? Dacă răspunsul ar fi *pozitiv*, atunci am fi nevoiți să constatăm că însăși legiuitorul contribuie la asemenea nedreptăți prin legile sale materiale și procedurale, care favorizează și generează ilegalități în aplicarea lor.

Ca urmare, logic, răspunsul este *negativ*, ceea ce presupune că încălcarea acestui principiu poate fi admisă doar ca urmare a încălcării normelor procedurale și materiale în procesul judiciar, în caz contrar, nu s-ar justifica însăși caracterul ilegal al acțiunilor. Astfel, într-o formă indirectă, legiuitorul la fel ne indică că *erorile* admise în procesele judiciare implică sau se admit prin încălcarea/neglijarea prevederilor legale, fiind *acțiuni ilegale*.

O atenție distinctă merită în acest context categoria „acțiuni ilegale – infracțiuni”, care în opinia noastră nu poate fi acceptată, întrucât legea noastră penală nu califică expres *încălcarea intenționată a normelor procedurale și materiale în timpul procedurii* ca fiind *infracțiuni*. Intuim că legiuitorul a utilizat noțiunea de „infracțiuni” nu cu sensul său direct, ci doar pentru a delimita gravitatea *încălcării intenționate a normelor procedurale și materiale în timpul procedurii* de încălcarea acestora fără intenție, altfel spus, din imprudență (culpă sau neglijență). De aici, putem deduce că *erorile*, ca acțiuni ilegale, pot fi comise/admise atât din *imprudență*, cât și cu *intenție* (fapt ce e de la sine înțeles!).

În lumina acestei constatări, semne de întrebare ridică precizarea făcută de legiuitor în legea citată, conform căreia în „acțiunile ilegale – erori” este exclusă vinovăția făptuitorilor (adică *organele de urmărire penală, procuratura și instanțele judecătorești*). Aceasta ar însemna că *încălcarea normelor procedurale și materiale în timpul procedurii* poate fi, în opinia legiuitorului, și fără vinovăție. Nu putem fi de acord cu o astfel de abordare, întrucât în cazul dat vorbim despre subiecți care în desfășurarea unor astfel de proceduri sunt obligați să respecte întocmai normele legale (materiale și procedurale), aceștia reprezentând însăși mecanismul statului de aplicare a legii și de apărare a acesteia în cazurile în care a fost încălcată.

În opinia noastră, prin poziția sa, legiuitorul stabilește o excepție inadmisibilă de la principiul legalității care guvernează procedurile în cauză, favorizând astfel ignorarea legii de către cei responsabili de aplicarea ei corectă.

Pe de altă parte însă, plecând de la raționamentele expuse, considerăm important de înțeles: în ce măsură încălcarea normelor procedurale și materiale în

procesul judiciar poate fi admisă fără vinovăție de către cei mai buni profesioniști ai dreptului (cum ar fi bunăoară, judecătorii)?

Cu titlu de ipoteză, la acest subiect, considerăm că atât timp cât admiterea *erorii judiciare* într-un proces implică în mod necesar încălcarea normelor materiale și de procedură, vinovăția judecătorilor nu poate fi exclusă. Din contra, ea este prezumată!

Plecând de la aceasta, ne permitem să conchidem că ori de câte ori se constată în cadrul controlului judiciar admiterea de *erori judiciare* la judecarea cauzelor de către instanțele ierarhic inferioare, se constată implicit și încălcarea normelor de drept material și procedural de către judecătorul sau completul vizat.

În asemenea circumstanțe, vinovăția acestor subiecți nu trebuie exclusă, fiind evidentă, la fel cum este evident și prezumat că judecătorii sunt cei mai buni cunoscători ai dreptului.

În lumina acestor momente, considerăm că admiterea de *erori judiciare* de către judecători nu trebuie să rămână fără consecințe negative pentru ei. Cel puțin, în mod obligatoriu trebuie să survină *răspunderea disciplinară* a acestora, în scopul responsabilizării lor.

Neconștientizarea și neglijarea acestui moment, precum și tolerarea tacită a *erorilor judiciare*, destul de frecvent constatate în sistemul nostru judiciar, explică foarte relevant și clar atât numeroasele dosare pierdute de statul nostru la CtEDO, cât și ineficiența practică a mecanismului acțiunii de regres a statului față de judecătorii vizați în aceste dosare.

Ar fi încă foarte multe lucruri de spus la acest subiect, însă ne vom limita la cele expuse, finalizând cu un îndemn adresat tuturor celor cărora prezentul demers științific le-a trezit interesul, să se implice și să contribuie cu studii și analize aprofundate, pentru ca astfel să conturăm împreună fundamentul științific necesar atât pentru asigurarea calității actului de justiție din Republica Moldova, cât și pentru respectarea legalității și a drepturilor omului ca valori supreme în cadrul acestuia.

Să nu uităm că *eroarea judiciară* implică și generează cea mai gravă încălcare a drepturilor omului, întrucât de cele mai multe ori este iremediabilă. Mai mult, aceasta afectează foarte grav *securitatea juridică a persoanei* și încrederea în justiție, ceea ce nu poate fi tolerat într-un stat de drept contemporan.

Referințe bibliografice:

1. Boilă L.R. *Răspunderea civilă delictuală obiectivă*. Ediția 2. București: C.H. Beck, 2014.
2. *Codul contravențional al Republicii Moldova* nr. 218 din 24.10.2008. Republicat în: Monitorul Oficial nr. 78-84 din 17.03.2017 (modificat prin Legea nr. 323 din 24.11.22, MO402-408/16.12.22).

3. *Codul de procedură civilă al Republicii Moldova* nr. 225 din 30.05.2003. Republicat în Monitorul Oficial, 2018, nr. 142-148 (versiune în vigoare din 14.01.19 în baza modificărilor prin Legea nr. 133 din 15.11.18, MO467-479 din 14.12.18).
4. *Codul de procedură penală al Republicii Moldova* nr. 122 din 14.03.2003. Republicată în Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 2012, nr.263-269 (versiune în vigoare din 14.01.19 în baza modificărilor prin Legea nr. 133 din 15.11.18).
5. *Constituția Republicii Moldova* din 29.07.1994. Republicată: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova* nr.78/140 din 29.03.2016 (cu modificări și completări ulterioare aduse prin Legea nr. 256 din 25.11.2016 și Legea nr. 70 din 13.04.2017).
6. *Constituția Republicii Moldova. Comentariu*. Chișinău: Arc, 2012, p. 215.
7. *Constituția României* adoptată în 1990, revizuită în 2003. în: *Codex constituțional: Constituțiile statelor membre ale Uniunii Europene*. Coord.: Șt. Diaconu. București: Monitorul Oficial, 2015, pp. 1687-1724.
8. Dexonline. Definiție *eroare*. [citată la 21.12.22]. Disponibil: <https://dexonline.ro/definitie/eroare>.
9. *Dicționar de termeni juridici / C.-D. Muscalu și E. Vartic*. București: Editura Universitară, 2005.
10. *Dicționar de termeni juridici / E. Derșidan*. București: Proteus, 2005.
11. *Dicționar explicativ al limbii române*. Ed. a II-a. București, 1998.
12. *Dicționar explicativ ilustrat al limbii române*. Chișinău: Arc, 2007.
13. Hanga VI. *Mic dicționar juridic*. București: Lumina Lex, 1999.
14. Iacob I., Carp S. *Eroarea ca temei al răspunderii patrimoniale a statului*. În: Particularitățile adaptării legislației Republicii Moldova și Ucrainei la legislația Uniunii Europene, materiale ale conferinței științifice internaț. din 22-23 martie 2019. Chișinău: Iulian, 2019, pp. 21-27.
15. *Legea privind actele normative* nr. 100 din 22.12.2017. În: *Monitorul Oficial* nr. 7-17 din 12.01.2018 (modificată prin Legea nr. 156 din 09.06.22, MO194-200/01.07.22).
16. *Legea privind modul de reparare a prejudiciului cauzat prin acțiunile ilicite ale organelor de urmărire penală, ale procuraturii și ale instanțelor judecătorești*, nr. 1545 din 25.02.1998. În: *Monitorul Oficial* Nr. 50-51 din 04.06.1998 (versiune în vigoare din 05.01.18 în baza modificărilor prin Legea nr. 212 din 01.12.17, MO1-6/05.01.18).
17. Muntean V. *Semnificația doctrinară și legală a noțiunii „eroare judiciară”*. În: *Relații internaționale Plus. Revistă științifico-practică* Nr.1/2018.

18. *Noul dicționar universal al limbii române*. Ed. a II-a. București-Chișinău: Litera Internațional, 2007.
19. Petre I. *Considerații în legătură cu răspunderea patrimonială a statului și a judecătorilor și procurorilor pentru erori judiciare, în lumina dispozițiilor constituționale și legale*. În: *Dreptul*, 2005, nr. 9.
20. Пашин С.А. *Проблема судебной ошибки*. În: *Юридическая психология*, 2007, № 2.
21. Скрипина С.В. *Понятие, виды и причины судебных ошибок в гражданском процессе*. În: *Отечественная юриспруденция*, 2017, nr. 5.

OBLIGAȚIA PRECONTRACTUALĂ DE INFORMARE A CONSUMATORULUI

PRE-CONTRACTUAL OBLIGATION OF INFORMATION AND ADVICE

CZU: 347.42:366

Angelina TĂLĂMBUȚĂ¹

ABSTRACT. *The conclusion and development of the consumer contract are characterized by specific mechanisms imposed by the legislator, such as: the pre-contractual obligation to inform, unilateral termination, abusive clauses, etc.*

The formation of the consumer contract changed the classic conception of the meeting between supply and acceptance. Thus, a transition period was imposed between the moment of issuing the offer of the professional and the moment of expressing the will to accept (consent) of the consumer.

The main feature of the obligations in this matter (based more on the idea of "contractual justice" than on the presumed will of the parties) is that the pre-contract is imposed, by public policy, and not by the will of the parties expressed by the contract, so conventional removal.

In the application of the three directions above we mention: the obligation of information, the obligation of counseling and the obligation of security.

The conclusion of the contract implies the expression of an untainted and free consent from the future contractors. In order to decide on the conclusion of the contract, each party must know all the circumstances surrounding this act.

Keywords: *obligation, information, contract, advisor, consumer.*

În acest articol se analizează *informarea precontractuală a consumatorului*, care este o dispoziție imperativă a legii și care *se include în conținutul ofertei*. În procesul studiului au fost aplicate metodele generale de cunoaștere ale dreptului contractual, precum ca istorică, deductivă, logică, analitică, comparativă, etc., fiind folosite și combinate în dependență de problematica abordată în lucrare. Cu toate acestea, materialele utilizate în cercetare, le constituie operele savanților din domeniu, care reprezintă doctrina juridică din Republica Moldova, România, Federația Rusă.

Astfel, în faza încheierii contractului, profesionistul trebuie să-l informeze pe consumator în legătură cu aspectele esențiale ale contractului, cum sunt: identitatea și adresa sa, caracteristicile esențiale ale produsului sau serviciului; prețul sau tariful, după caz; cheltuielile de livrare; modalitățile de plată, de livrare sau de prestare; dreptul de denunțare unilaterală a contractului etc. Elaborarea de către legiuitor a mecanismului de reglementare juridico-civilă prin interme-

---

¹ Angelina TĂLĂMBUȚĂ, doctor in drept, conferențiar universitar, e-mail: angi.nikoleta@gmail.com, ORCID: 0000-0002-5038-0959, Universitatea Tehnică a Moldovei

diul clauze contractuale standard nu poate înlocui sau exclude etapa negocierii contractului, dar suplinește situația juridică în care negocierile sunt suprimate de inegalitatea economică a părților sau incapacitatea psihologică sau de altă natură a unui subiect de a negocia la același nivel cu profesionistul. În situația în care, în contractele de adeziune, nu există un acord liber consimțit, iar discuțiile lipsesc aproape cu desăvârșire era normală intervenția legiuitorului.

Realizarea conținutului obligației de informare presupune comunicarea către vânzătorul-profesionist a tuturor cunoștințelor ce îi sunt necesare exprimării unui consimțământ valabil la încheierea contractului, precum și la executarea corespunzătoare a obligațiilor asumate. Comerciantul trebuie să comunice consumatorului informațiile referitoare la identitatea comerciantului, clauzele contractuale, caracteristicile produsului și serviciilor, riscurile sau eventualele deficiențe ale acestora, modurile de întrebuințare [1, p.113].

Informarea presupune și atragerea atenției consumatorului asupra riscurilor și pericolelor produsului și serviciului precum și asupra avantajelor și dezavantajelor încheierii contractului. Implicarea și îndrumarea, aspect ce s-a desprins și a dobândit individualitate proprie, desemnând obligația de consiliere [2, p. 46]. De precizat că obligația incumbă fiecărei părți a contractului, atât consumatorului cât și comerciantului (deși reglementările legale fac referire numai la obligația ce incumbă comerciantului).

Dreptul la negocierea contractelor civile reprezintă un drept fundamental în domeniul dreptului contractelor și se sprijină pe prevederile art. 1 CC al RM [3] care proclamă atât libertatea contractuală, cât și inviolabilitatea proprietății, inadmisibilitatea imixtiunii în afacerile private, necesitatea de realizare liberă a drepturilor civile, de garantare a restabilirii persoanei în drepturile în care a fost lezată și de apărare judiciară a lor în calitate de valori supreme, fără de care nu poate fi concepută legislația civilă [4, p.213]. Libertatea subiecților să stabilească pe bază de contract drepturile și obligațiile lor conține iminent și dreptul (libertatea) de a negocia cu potențialii cocontractanți pentru a putea realiza obiectivele propuse și acest lucru constituie o regulă, nu o excepție, la etapa de încheiere a contractului, fapt ce-și găsește reflecția în norma art. 1069 alin. (2) CC al RM [3]: *„nu există clauze contractuale standard în măsura în care condițiile contractului au fost negociate în particular între părți”*.

Faptul de mai sus se explică prin natura și scopul adoptării acestor acte normative, și anume protejarea consimțământului consumatorului iar dezechilibrul contractual între comercianți și consumatori este și de natură informațională.

Deoarece consumatorul este un profan, el nu dispune de cunoștințele necesare pentru a lua o decizie astfel încât interesele sale să fie cât mai bine apărate. Astfel, una din modalitățile prin care se încearcă protejarea consumatorului și restabilirea echilibrului juridic este reglementarea în sarcina comerciantului a unei obligații de informare [4, p.214].

Deși, dispozițiile legale reglementează cu precădere modalitatea și conținutul informațiilor comunicate anterior ori la momentul încheierii contractului către consumator (în cadrul lucrării, vom avea în vedere obligația de informare la momentul încheierii contractului) . Astfel, după cum am mai arătat, obligația de informare nu se limitează la momentul încheierii actului juridic, ci se extinde și asupra perioadei ulterioare (a executării contractului).

În dreptul comun nu există o consacrare a obligației de informare, însă ea este recunoscută în baza *principiului bunei-credințe* și în contextul teoriei viciilor de consimțământ. Convențiile executate cu bună credință, au dobândit o aplicabilitate generală și pentru perioada prealabilă încheierii contractului [5, p. 47].

Bună credință impune ca fiecare parte să se comporte loial față de co-contractantul său, să respecte interesele acestuia, să acționeze pentru evitarea prejudicierii lui, confirmând astfel încrederea cu care este investit de el. Buna credință aduce, în sfera juridicului, necesitatea de a adopta o conduită conformă valorilor morale. Ea însoțește orice acțiune sau omisiune aparținând părților, atât anterior, cât și ulterior încheierii contractului, oferind criterii de apreciere a îndeplinirii sau neîndeplinirii obligațiilor precum și a modalității de exercitare a drepturilor. Conduita loială impusă părților la încheierea contractului le obligă să nu se abțină de la comunicarea unor informații determinate pentru încheierea contractului. În același context „*vânzătorul este dator să explice îndatoririle ce înțelege a lua asupra-și*”. Astfel, cu ocazia încheierii contractului vânzătorul trebuie să prezinte cumpărătorului toate indicațiile necesare unei folosințe liniștite și utile a lucrului [6, p. 63].

Rezultă că obligația de informare este auxiliară obligației de garanție contra evicțiunii și viciilor pe care vânzătorul o datorează (ca obligație principală).

Sintagma stabilită precum că „*o obligație se poate naște prin inițierea și desfășurarea negocierilor de încheiere a contractului*” reprezintă o deschidere și mai largă a libertății negocierii contractului și urmează, în mod formal, a fi examinată sub aspectul efectelor juridice ce derivă în urma inițierii și realizării negocierilor contractuale. Legea civilă trece cu tăcere caracterul juridic al obligației ce se poate naște de pe urma acestor acțiuni pozitive și anume, caracter contractual sau delictual, deoarece anume acest regim juridic poate influența regulile pentru compensarea cheltuielilor făcute în baza îndreptățitei încrederi în încheierea contractului, dacă în urma vinovăției acesteia contractul nu a fost încheiat [7]. Apelând în cadrul analizei juridice la prevederile art. 776 CC al RM [3], care definește regula precum că „*obligațiile se nasc din contract, fapt ilicit (delict) și din orice alt act sau fapt susceptibil de a le produce în condițiile legii*”, conchidem că inițierea și desfășurarea negocierilor formează în sine, fie acte sau fapte juridice, generatoare de obligații speciale în felul lor de a fi.

Din perspectiva reglementărilor în domeniul actelor juridice civile, expusă în art. 308 CC al RM [3] în formula legală, „*act juridic civil este manifestarea de*

către persoane fizice și juridice a voinței îndreptate spre nașterea, modificarea sau stingerea drepturilor și obligațiilor civile”, inițierea și desfășurarea negocierilor de încheiere a contractului se încadrează perfect în această construcție juridică, deoarece reprezintă manifestări de voință a subiecților recunoscuți a raporturilor civile, direcționate exclusiv spre încheierea finală a contractului civil.

În funcție de faptul dacă negocierile între potențialii parteneri contractuali se încununează cu succes sau eșuează, fără a fi semnate careva acte preparatorii, procese-verbale sau alte înscrisuri de acest gen (materiale probante) pot influența tâlmăcirea viitorului contract încheiat între părți. Situația juridică abordată reiese și din reglementările CC al RM, și anume art. 1101 [3]: „*la interpretarea contractului se va ține cont de natura lui, de circumstanțele în care a fost încheiat, de interpretarea care este dată acestuia de către părți sau care poate fi dedusă din comportamentul lor de până la și de după încheierea contractului, precum și de uzanțe*” (2). Comportamentul partenerilor de până la încheierea contractului se reduce la faza precontractuală, și anume la inițierea și desfășurarea negocierilor, care sunt recunoscute în calitate de obligații civile, iar regimul juridic uniform și indubitabil al obligațiilor civile este statuat în art. 775 CC al RM [3]: „*debitorul și creditorul trebuie să se comporte cu bună-credință și diligență la momentul nașterii, pe durata existenței, la momentul executării și stingerii obligației*”. Calitatea juridică a debitorului și creditorului, specifică unui raport obligațional clasic, în cadrul obligației inițierii și desfășurării negocierilor o posedă în același timp partenerii negociatori, iar comportamentul lor juridic, exprimat prin acțiunile pozitive de negociere urmează să corespundă principiilor și uzanțelor de stabilire, dezvoltare și stingere a obligațiilor civile în general.

Având deja cadrul juridic elementar, care recunoaște la nivel de lege inițierea și desfășurarea negocierilor de încheiere a contractului în calitate de generator de obligații civile, este firesc să apară problema determinării dreptului comun aplicabil în perioada precontractuală de stabilire a relațiilor.

Este firesc faptul, în cadrul cercetării noastre, să apelăm în acest caz, la răspunsurile și rețetele juridice clare la această întrebare, care s-au format în jurisprudențele și doctrinele civilistice germane și franceze, iar apoi să ne expunem asupra admisibilității aplicării acestora în sistemul de drept național [8, p. 68].

Asemenea construcții precontractuale au fost dezvoltate în doctrina și jurisprudența germană, care stabilește că între partenerii de negocieri, viitorii posibili cocontractanți se poate naște un raport precontractual de obligație ce generează în caz de violare o responsabilitate precontractuală. Prezența raportului precontractual de obligație, de unde derivă responsabilitatea juridică pentru cel ce se face vinovat de violarea cu rea credință a negocierilor, a fost concepută de către civilistii germani în baza teoriei “*culpa in contrahendo*”, elaborată și susținută de Rudolf von *Ihering*. Esența acestei teorii rezidă în faptul că o parte

a unui contract trebuie să obțină repararea prejudiciului suferit de către acesta, dacă contractul eșuează din motive ce țin de cealaltă parte [9, 85]. Îmbunătățirea calitativă a ideii lui *Ihering* de către jurisprudență și doctrină a generat un principiu, conform căruia simplul fapt de întrerupere a negocierilor sau refuzul de a lua contact în vederea încheierii unui contract, creează între cei ce participă o legătură juridică particulară, care la rândul său reprezintă fundamentul răspunderii speciale, întâlnite în cazul formării contractelor prin negocieri contractuale. Dreptul german [1, p.113], acceptă situația că două persoane ce iau contact în vederea încheierii unui contract viitor, intră în sfera dreptului, chiar dacă contractul nu este format. Părțile trebuie să aibă un respect mutual de încredere, această încredere reprezentând ideea de bază a relației speciale precontractuale, care la rândul său, permite să degaje obligații specifice negocierii. Pentru asigurarea unei protecții judiciare, obligațiile și drepturile corelative ce rezultă din negocierile contractuale sunt conjugate cu principiile bunei-credințe și încrederii. Astfel, toate relațiile, născute în vederea creării unui contract între părți, dau naștere unei legături de încredere ce le impune potențialilor cocontractanți obligații reciproce de prudență și de securitate. Nerespectarea obligațiilor și drepturilor corelative ce rezultă din negocierile contractuale de către cocontractantul vinovat condiționează indemnizarea partenerului, care trebuie să fie repus în situația în care se găsea la debutul negocierilor. Angajarea răspunderii părții vinovate presupune existența cumulativă a patru condiții:

- existența unui raport de obligație născut din angajarea negocierilor;
- constatarea unei încălcări a unei obligații născute din raportul precontractual;
- imputarea vinei sau cel puțin a neglijenței autorului sau prepușilor săi;
- existența unei daune ce este cauzată partenerului de negocieri.

Procesul de formare a unui contract civil poate fi descompus în mai multe etape, necesare pentru maturizarea consimțământului la act, fie pentru convenirea obiectului viitorului contract. Etapa care ne interesează reprezintă faza precontractuală a raportului juridic civil, etapa emanării de către cocontractanți a voinței incomplete, dar preferențiale, care servește o treaptă psihologică de formare a voinței clare și decise în privința viitorului contract.

Negocierile contractuale în calitate de acte juridice stabilite în etapa precontractuală, creează raportul precontractual de obligație, apoi în procesul derulării și finalizării lor se materializează în formă de înscrisuri (documente), și anume scrisoare de intenție și scrisoare de confirmare. Pentru însușirea utilității și importanței juridice ale acestora este important să marcăm deosebirea lor de oferta de a contracta. În temeiul art. 1029 CC al RM [3] „*Ofertă de a contracta este propunerea, adresată unei sau mai multor persoane, care conține toate elementele esențiale ale viitorului contract și care reflectă voința ofertantului de a fi legat prin acceptarea ofertei*” (2). Semnele calificative ale ofertei sunt propu-

nerea care conține toate elementele esențiale ale viitorului contract și propunerea care reflectă voința ofertantului de a fi legat prin acceptarea ofertei. Scrisoare de intenție reprezintă în sine o invitație unilaterală a autorului, fără stabilirea elementelor esențiale ale viitorului contract, deoarece ele se află în proces de negociere, precum și nu poate exista voința finală a ofertantului de a fi legat prin contract, invocându-se nefinisarea negocierilor și neconcordanța pozițiilor potențialilor cocontractanți asupra elementelor esențiale ale viitorului contract. Utilitatea juridică a scrisorii de intenție este de a perfecta procesul de derulare a negocierilor în modul și măsura contrasemnării lor de către destinatar, precum și stabilirea ce activități preliminare urmează a fi remunerate [11, p. 57].

Scrisoarea de confirmare reprezintă la fel un înscris perfectat unilateral, care confirmă conținutul contractului ce a fost negociat verbal (de exemplu la telefon). Înscrisul îmbracă haina juridică a voințelor părților, dar urmează să fie confirmat de către cealaltă parte în termenii pe care acesta îi conține, pentru a deveni contract în adevăratul sens al cuvântului. Tăcerea acceptantului urmează a fi calificată ca acceptare tacită, ținând cont de regulile cutumiare. O astfel de reglementare ce ține de aplicarea faptului juridic tăcerea, găsim și în legislația națională art. 1042 CC al RM [3] „*tăcerea și inacțiunea nu valorează acceptarea dacă din lege, din practica stabilită între părți și din uzanțe nu reiese altfel*”.

În dreptul francez, ca de altfel și în majoritatea sistemelor de drept progresiste, libertatea contractuală constituie un principiu fundamental al dreptului contractelor, și se exprimă prin libertatea de a încheia sau de nu încheia contracte în urma negocierilor, dreptul de a negocia cu diverși parteneri contractuali, dreptul de a compara, alege sau refuza mai multe propuneri de contractare. În Franța este unanim admis că partenerii de negocieri pot comite o greșeală precontractuală cu ocazia rupturii acestora. În acest context, întreruperea negocierilor poate fi calificată ca o greșeală, doar dacă a fost intenția de a prejudicia partenerul de negocieri. Jurisprudența franceză a dezvoltat această regulă de angajarea a răspunderii precontractuale, și a plasat criteriul bunei credințe în finalitatea raportului precontractual, conform postulatului: conduita părților în faza precontractuală trebuie să răspundă principiului bunei credințe [9, p.86]. Manifestarea bunei credințe în faza precontractuală poate impune sau interzice unele comportamente ale potențialilor contractanți, cum ar fi neangajarea negocierilor dacă se știe cu bună seamă că nu se va încheia contractul, sau că un negociator nu este titularul drepturilor ce de negociază, sau nu este împuternicit în acest sens de a duce tratative; precum și ruptura brutală a negocierilor avansate fără motiv. Ruperea negocierilor într-un stadiu avansat de negocieri este apreciat de doctrina și jurisprudența franceză ca un criteriu de apreciere determinant al prejudici-abilității rupturii. La fel, s-a recunoscut, că revendicarea unui preț excesiv în cursul negocierilor, care n-are nici o legătură cu cel negociat la început poate fi considerată o atitudine prejudiciabilă, dacă există o legătură cauzală cu eșecul negocierilor.

Din contract sau acordul de negociere se naște obligația părților de a negocia cu bună-credință, în acest sens există opinii ale doctrinarilor francezi, precum că această obligație a părților se distinge în obligația de a începe (obligație de rezultat) și obligația de a purta negocierile cu bună-credință (obligație de mijloace). Însă unii autori consideră că cele două obligații sunt interdependente și se află într-o legătură indisolubilă. În ceea ce privește calificarea juridică a obligației de a negocia cu bună-credință există diferite păreri, astfel, unii autori consideră că este o obligație de mijloace; alții susțin că este o obligație de rezultat [2, p. 46].

Ne alăturăm opiniei precum că suntem în prezența unei obligații de rezultat, în sensul că fiecare parte garantează celeilalte că va negocia, în termenii acordului de negociere. De aici rezultă că se va angaja răspunderea civilă contractuală a părților acordului de negociere, dacă refuză să antameze negocieri, să facă propuneri ori, după caz, să continue negocierile fără un motiv temeinic.

Contractul sau acordul de negociere mai poate cuprinde și clauze în care se stabilește cadrul de desfășurare a negocierilor. Acestea la rândul său cuprind obligația de exclusivitate, obligația de sinceritate, obligația de confidențialitate, obligația de suportare a cheltuielilor care vor fi făcute cu efectuarea unor studii etc.

Obligația de exclusivitate a negocierilor reprezintă îndatorirea fiecărei părți, stipulată expres în convenția de negociere, de a se abține să întreprindă și să desfășoare negocieri paralele cu un terț concurent într-o anumită perioadă de timp. În lipsa unei clauze speciale în acest sens, obligația de abținere de la negociere cu terțe persoane nu există.

Obligația de sinceritate este stipulată într-o clauză expresă a contractului de negociere prin care părțile sunt ținute să aducă la cunoștința celeilalte părți orice demers, ea poate consta inclusiv în nominalizarea terților cu care negociază și de a arăta stadiul în care au ajuns aceste negocieri [5, p. 48].

Obligația de confidențialitate (de nedivulgare) este opusă obligației de sinceritate și constă în îndatorirea pe care și-o asumă fiecare parte de a nu divulga secretele negocierilor cu celălalt partener. O astfel de clauză este deosebit de utilă atunci când se negociază un contract care are ca obiect transferul de tehnologii (know-how) [39, p. 86].

Obligația de suportare a costurilor diferitelor studii comandate și efectuate anticipat pentru inițierea și desfășurarea negocierilor. În caz de eșec al contractului sau acordului de negociere datorat ambelor părți, costurile acestor studii (de fezabilitate, de impact, de oportunitate etc.) se suportă în părți egale de către partenerii de negocieri. La fel, părțile se pot asigura prin stipularea unei clauze exprese privind modul în care vor fi suportate cheltuielile, de exemplu partajarea cheltuielilor în proporții variabile, suportarea cheltuielilor în totalitate de către cel ce le-a comandat ori nominalizarea punctuală a costurilor care vor fi suportate de către partea care nu le-a comandat.

În sistemele de drept, unele lipsesc reglementări exprese în privința inițierii și ducerii negocierilor contractuale, spre exemplu Federația Rusă [12, p.63], actualmente, în cadrul reformării legislației civile este pusă problema creării cadru-ului normativ de reglementare a negocierilor pentru a evita șicanarea procesului de încheiere a contractelor civile. Savanții civiliști și practicienii ruși optează pentru preluarea în acest sens a practicii europene de formalizare strictă a momentului încheierii contractului, stabilirea la nivel de lege a normelor despre libertatea ducerii cu bună credință a negocierilor, formalizarea criteriilor de rea credință în cadrul negocierilor, precum și elaborarea mecanismului de păstrare a confidențialității informației prezentate în cadrul negocierilor.

Răspunderea pentru ruperea negocierilor urmează să fie angajată doar în circumstanțe particulare, vinovăția constând în faptul întreruperii promise a unor negocieri durabile ce ar putea lăsa să se creadă în încheierea contractului. Categoria răspunderii este una contractuală, iar prejudiciul reparabil cuprinde cheltuielile suportate doar pentru negociere și studiile prealabile, nu pentru pierderea șansei de încheierea a contractului, nici pentru pagubele indirecte.

Pe lângă obligația de informare, vânzătorul (profesionist) trebuie să furnizeze consumatorilor și alte elemente pentru ca „*decizia pe care o adoptă în legătură cu achiziționarea unui produs să corespundă cât mai bine nevoilor lor*”, să fie educați în calitatea lor de consumatori, precum și „pentru a-și exprima opiniile în procesele de luare a unei decizii care îi privește”.

Rezultă că, în raport cu obligația de informare, obligația de consiliere constituie un supliment (o completare) al celei dintâi și constă, în principiu, în furnizarea tuturor datelor referitoare la contractul ce se va încheia.

În concluzie, conchidem că adorarea teoretică a problemei negocierilor contractelor civile în calitate de entități juridice, generatoare de obligații civile urmează să oscileze în albia formată de două principii aparent contradictorii, și anume libertatea de a rupe negocierile fără angajarea răspunderii civile, chiar și în cazul când ele sunt avansate, dacă proiectul contractului nu satisface un partener; și obligația de bună credință în cadrul negocierilor prin informarea loială a partenerului de discuții, respectarea secretului de negociere, abținerea de la propuneri inacceptabile și altele.

Referințe bibliografice:

1. Stancu R. *Formarea contractelor în dreptul european – dreptul francez și belgian*. În: Revista de drept comercial, nr.5, 2010.
2. Pătulea V. *Obligația de informare în formarea contractelor*. În: Revista de drept comercial, nr. 1/1996.
3. Codul civil al Republicii Moldova nr. 1107-XV din 06.06.2002. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, nr. 82-86 din 22 iunie 2002.

4. Chibac Natalia. *Obligațiile informaționale precontractuale în contractele de prestări servicii după modernizarea Codului civil al Republicii Moldova*. În: Conferința științifică națională cu participare internațională ”Integrare prin cercetare și inovare”, USM, 10-11 noiembrie 2020.
5. Cimil D. *Criteriile de calificare a clauzelor abuzive*. În: Revista Institutului Național al Justiției, nr. 1, 2013.
6. Cimil D. *Reflecții asupra teoriei contractului civil*. În: Revista Națională de Drept, 2012, nr. 4.
7. Piperea Gh. *Obligația de informare, avertizare și consiliere a consumatorilor*. [citat 24.12.2022]. Disponibil: <https://www.piperea.ro/blog/gheorghepiperea/obligatia-de-informare-avertizare-si-consiliere-a-consumatorilor/>
8. David S. *Regimul general și de drept internațional privat al răspunderii pentru produse*. În: Revista de Drept Comercial, nr. 4/1993.
9. Plotnic O., Cojocaru V. *Evoluția instituției protecției consumatorului prin prisma dreptului francez*. În: Studias Universitates, 2009, nr.3 (23).
10. Voicu M. *Accesul liber la justiție*. În: Dreptul, 1997, nr.4/1997.
11. Cimil D. *Obligația juridică de informare*. În: Revista Institutului Național al Justiției, nr. 3, 2013.
12. Степанов Д. *Общие положения о договоре. Заключение договора*. В: Хозяйство и право, № 5, 2009.

DELIVERY OF PLEADINGS BY REMOTE MEANS FROM THE PRESPECTIVE OF THE RIGHT TO COURT

CZU: 347.965.45:004

Marcin DZIURDA¹

ABSTRACT. *As a rule, pleadings in civil proceedings in Poland are served in the paper form. There are only few types of proceedings (registry proceedings, bankruptcy proceedings, restructuring proceedings and electronic writ-of-payment proceedings) in which pleadings may be submitted in the electronic form using the ICT system made available by the court.*

An episodic regulation was implemented during the Covid-19 epidemic, whereby letters originating from the court (rulings, orders and notices) are delivered to advocates and attorneys-at-law by remote means of communication (court information portal). This regulation does not, however, apply to pleadings (originating from the parties) which continue to be delivered in the paper form.

It would be advisable to implement a duty, whereby pleadings are to be submitted in the electronic form which would make it possible to deliver them to the other party in the same form. However, it could only apply to parties who have professional legal representatives. Some participants of the court proceedings are still digitally excluded, and therefore, imposing the duty to submit pleadings in the electronic form on parties acting without a professional legal representative would violate their right to the court.

Keywords: *Right to the court, pleadings, service by remote means, ICT teleinformation system, information portal*

I. Legal status to date

The informatisation level of Polish civil proceedings is still very low [3, p. 349 *et seq*]. This comment applies in particular to the submission and service of pleadings (procedural documents). As a rule, those documents must be submitted and served in the written form. Even the Polish name “pismo procesowe”, which is literally translated as “a procedural document on paper”, implies that.

In accordance with Article 125 § 1 of the CPC², pleadings contain petitions and statements of the parties made outside the hearing. According to Article 125 §2 of the CPC, if a specific provision so requires, pleadings are to be submitted on official (template) forms, but still in paper. However, the number of proceedings in which such forms are applicable keeps getting lower. This is due to the fact that the official forms have not been well drafted in the first place, and rather than make the procedure easier, they made it more difficult. For that reason, as of 7 July 2019,³ mandatory forms were abandoned in simplified proceedings cove-

---

¹ Marcin DZIURDA, Assistant Professor at Chair of Civil Procedure, Faculty of Law and Administration, ORCID nr: 0000-0003-2896-818X, University of Warsaw, Poland

² Civil Procedure Code Act of 17 November 1964 (Polish Journal of Laws [Dz.U.] of 2021, item 1805 as amended).

³ In the Criminal Procedure Code’s and Certain Other Acts’ Amendment Act of 4 July 2019 (Polish

ring small claims up to PLN 20,000 (or, approx. EUR 4,200). Official forms are currently used in few proceedings, such as proceedings for an entry to the land and mortgage register.

According to Article 125 §2(1) of the CPC, if a special provision so requires, pleadings are to be filed only via the ICT teleinformation system. It is a special ICT system made available by the court which parties and representatives use for uploading pleadings with enclosures in the electronic form. At present, there are few types of proceedings in Poland that have been fully computerised – registry proceedings (Article 694(2a) of the CPC), and also bankruptcy proceedings¹ and restructuring proceedings².

The electronic writ-of-payment proceedings are partly computerised – these proceedings are used for a faster and cheaper³ enforcement of mass claims, e.g. by Internet providers against clients who don't pay their monthly bills. Using the electronic writ-of-payment proceedings is voluntary. However, if the claimant decides to take advantage of those proceedings, then pursuant to Article 505(31) § 1 of the CPC the claimant will submit pleadings only via the ICT system made available by the court⁴. The defendant, on the other hand, has a choice – pursuant to Article 505(31) § 2 of the CPC, the defendant may choose the ICT system or may submit pleadings in the traditional paper form.

As for other proceedings, and thus the majority of civil cases, the parties are still forced to submit pleadings in the paper form. They may be submitted directly in the court (in the court's registry office) or they may be posted in a post office. In accordance with Article 165 §2 1 of the CPC, posting of a pleading at a post office of the postal services operator (currently, it can be any postal operator⁵) within the meaning of the Polish Postal Law or at an outlet of an entity that delivers mail in the European Union is equivalent to lodging that pleading at the court.

Journal of Laws [Dz.U.], item 1469 as amended).

¹ Cf. Article 216a of the Bankruptcy Law Act of 28 February 2003 (Polish Journal of Laws [Dz.U.] of 2022, item 1520).

² Cf. Article 196a of the Restructuring Law Act of 15 May 2015 (Polish Journal of Laws [Dz.U.] of 2022, item 2309).

³ Pursuant to Article 19.2.2 of the Court Fees in Civil Cases Act of 28 July 2005 (Polish Journal of Laws [Dz.U.] of 2022, item 1125) only one fourth of the regular fee on the statement of claim is charged in the writ-of-payment proceedings.

⁴ All cases in the electronic writ-of-payment proceedings are heard by one court. It is the District Court for Lublin-West.

⁵ The regulation in Article 165 § 2 of the CPC was amended on 24 September 2021 as a result of the Court of Justice of the European Union judgement of 27 March 2019, Case C-545/17, Pawlak (ECLI:EU:C:2019:260). In the judgement, the CJEU decided that the first sentence of Article 7(1) of Directive 97/67/EC, as amended by Directive 2008/6/EC, read in conjunction with Article 8 of that directive, must be interpreted as precluding a rule of national law which recognizes only the posting of a procedural document at a post office of the sole operator designated to provide the universal postal service as being equivalent to lodging such a document before the relevant court. Such a limitation resulted from Article 165 § 2 of the CPC effective before 24 September 2021.

In Article 125 §2(1a) of the CPC, it was declared that it is possible to choose to submit pleadings via the ICT system and continue to submit pleadings via that system if it is possible for technical reasons on the part of the court. However, that regulation is empty. Apart from the above mentioned few types of proceedings, courts do not have technical capabilities to enable parties to submit pleadings via the ICT system. The Supreme Court does not have such capabilities at all; as a result, even in cases where pleadings during the proceedings before the common courts of law (of first- and second instance) are submitted in the electronic form, the pleadings are submitted only in paper when the cases are heard by the Supreme Court. According to Article 694(3a) § 1 of the CPC, where a petition in the proceedings before the registry court was submitted via the ICT system, all pleadings in that case are to be filed only via that system, except for remedies the review of which is within the remit of the Supreme Court.

Where pleadings are submitted in the paper form, their copies must be delivered to the parties in the same form¹. Official service is still the primary form of serving pleadings in Poland. As part of the official service, a party files a pleading with the court along with a copy and the court serves that copy in paper on the opposite party. As a rule, the court serves it by mail (Article 130 § 1 of the CPC). The postal operator responsible for the service is selected by way of a public procurement procedure.

The exception arises from Article 132 of the CPC. Under that provision, where both parties are represented by professional legal representatives (advocates, attorneys-at-law, patent attorneys and the General Counsel of the Republic of Poland), the professional legal representatives deliver the copies of pleadings to one another directly, without involving the court. It does not, however, include the statement of claim and the other most important pleadings, primarily the remedies². Usually, the delivering under Article 132 of the CPC is performing in the paper form. With these reservations in mind, in keeping with Article 132 § 1(3) of the CPC, professional representatives may choose delivering pleadings and enclosures to one another only in the electronic form if they submit a relevant joint statement to that effect to the court and provide the court with the contact details used for that purpose, particularly the e-mail address or the fax number. However, professional representatives rarely take advantage of that regulation. Firstly, the legislator unnecessarily included a reservation in Article 132 § 1(3) *in*

---

¹ Theoretically, according to Article 131(1) of the CPC, the courts serves the documents via the ICT system (electronic service) if the addressee lodged the pleading via the ICT system or if the addressee chose to submit pleadings via the ICT system. However, as previously mentioned, it is currently possible only in few types of proceedings – registry proceedings, bankruptcy proceedings and restructuring proceedings, and also, partly, electronic writ-of-payment proceedings.

² Direct service of the statement of claim and remedies is excluded because the court must go through them to find out whether or not they are correct in formal terms and whether or not the proper fees have been paid before they may be delivered to the other party.

fine of the CPC, whereby the statement on the choice of electronic service may not be revoked. Secondly, even if professional representatives do decide to submit pleadings in the electronic form to one another, they will still be required to submit a paper copy for the court (in practice, they will need to post it).

II. Episodic regulations during Covid-19 epidemic

After the Covid-19 pandemic outbreak, the Polish government implemented the Special Solutions to Prevent, Counteract and Combat Covid-19, Other Infectious Diseases and the Ensuing Crisis Situations Act of 2 March 2020¹(the Covid-19 Act). Among other things, it implemented changes to the civil proceedings [4, p.157]. In particular, it excluded collegiality of decision-making in common courts (Article 15 zzs(1) Section 1.4 of the Covid-19 Act), however collegiality of decision-making in the Supreme Court has not been excluded [7, p. 59]. Simultaneously, it significantly limited the openness of the proceedings (Article 15 zzs(1) Section 1.3 of the Covid-19 Act) [6, p. 4; 1, p. 125]. It is particularly controversial that, even though the restrictions are to be episodic, they will apply for one year following the end of the state of epidemic threat. Meanwhile, it wasn't until 16 May 2022 that the state of epidemic [*stan epidemii*] was changed to the state of the epidemic threat [*stan zagrożenia epidemicznego*]. It does not seem likely that the state of the epidemic threat will be recalled any time soon.

No regulations were implemented during the early stage of the Covid-19 epidemic that would expand the scope of cases in which pleadings may be submitted in the electronic form. Submitting pleadings in the electronic form was only possible in the few previously described types of proceedings where a special court ICT system is made available.

It was only when the epidemic situation stabilised, notably on 3 July 2021, that Article 15 zzs(9) of the Covid-19 Act was implemented². According to that provision, during the state of epidemic or the state of the epidemic threat announced because of Covid-19 and for one year from the recall of the latter, in the absence of the possibility of using the ICT system servicing the court proceedings (that is, in the absolute majority of cases), the court will serve pleadings on the advocate, attorney-at-law, patent attorney or the General Counsel of the Republic of Poland by posting them in the special ICT system used for making those pleadings available (the information portal).

This is how a new method of pleading service was implemented. However, that method is limited – pleadings posted in the information portal may only be

---

¹ *Ustawa z 2 marca 2020 r. o szczególnych rozwiązaniach związanych z zapobieganiem, przeciwdziałaniem i zwalczaniem Covid-19, innych chorób zakaźnych oraz wywołanych nimi sytuacji kryzysowych*, Polish Journal of Laws [Dz.U.] of 2021, item 2095 as amended.

² Pursuant to Polish Criminal Procedure Code's and Certain Other Acts' Amendment Act of 28 May 2021 (Journal of Laws, item 1090).

delivered to professional legal representatives. Thus, such a form of service cannot be applicable to parties who act in the court proceedings¹ in person.

Posting a pleading in the portal has the effect of its service on a professional representative. There are, however, concerns caused by the fact that, when implementing Article 15z(9) of the Covid-19 Act, which reads that pleadings are served on professional representatives via the information portal, the legislator did not impose a duty on advocates and attorneys-at-law to set up accounts on that portal. Thus, there are concerns whether or not posting a pleading in the portal has the effect of service (delivery) when the addressee (the advocate or attorney-at-law) did not set up an account on the portal [5, p. 223].

The greatest restriction on service of pleadings via the information portal is related to the fact that it can only be used for the service of court letters, that is on letters originating from the court. Those are primarily rulings (judgements and decisions), orders and notices (for example, notice of a hearing date). The portal may not, however, be used for the service of pleadings, that is letters originating from the parties. Those are still to be submitted in the paper form.

During the legislative works there was a proposal that the court should deliver pleadings of the opponent to the professional legal representatives by posting their scanned images on the portal². However, there was no will to combine that proposal with imposing a duty on the parties (or at least on the parties represented by professional legal representatives) to submit pleadings in the electronic form to the court. Had the solution proposed by the legislator been implemented, the burden of scanning the paper pleadings submitted by the parties would have been shifted to the court. It would be difficult for the courts to cope with in organisational terms. Thus, eventually, the catalogue of documents posted on the information portal was limited to documents originating from the court while excluding pleadings submitted by the parties.

III. Evaluation of electronic service from the perspective of procedural guarantees

Initially, there were concerns about the functioning of the information portal. They were even greater in view of the fact that the operating principles of that specific ICT system used for giving access to court letters have not been regulated universally in the applicable laws. They are regulated in the ordinances of the presidents of the courts of appeals – separately for each of the 11 jurisdictions of those courts.

Further, according to the initial assumptions, the information portal originally was to be used only for posting less material, informal information on the

---

¹ The regulation contained in Article 15z(9) of the Covid-19 Act applies both to civil- and criminal proceedings.

² Print of the Polish Sejm of the 9th term, No. 899.

course of a court case. It was only during the Covid-19 epidemic that its functionalities were expanded and it became possible to use it for making available (serving) court letters. After the initial organisational chaos caused by the short *vacatio legis* of only 14 days, as a rule, the new regulations worked well in practice. However, as already mentioned, the regulations providing for the service of letters via the information portal are episodic – they will cease to apply one year following the recall of the state of epidemic threat.

It is commonly held that the service of court letters in the electronic form should be implemented on a permanent basis. What is more, pleadings should be added to the existing regulations. They should be delivered in the electronic form too. The existing practice where each year there are millions of pleadings (frequently thick documents with multiple enclosures) submitted in paper should be discontinued once and for all. Allowing submission of pleadings in the paper form would save time and money, and would help protect the natural environment too.

It would be easy to implement such a solution for professional legal representatives – they would only need to be obliged to submit pleadings in the electronic form. That would allow for delivering documents in the electronic form to the opposite party. It would not require any revolution. Already the absolute majority of attorneys make pleadings in the electronic form. It is only because of the archaic regulations that they need to print them out and submit them in the paper form (along with copies).

It does not, however, seem right yet to impose the duty to submit pleadings in the electronic form on parties acting in person (without professional legal representative). There is still a major group of participants in court proceedings, particularly the elderly and those who live in rural areas, who are digitally excluded. Implementing a universal duty of submitting pleadings in the electronic form would violate the right to court (right to a fair trial) of those people. At most, there could be a regulation stating that parties acting in person may (but are not required to) submit pleadings in the electronic form.

Implementing a duty whereby parties must be represented by professional legal representatives (the so-called mandatory representation by an attorney) at least in the most important cases heard by the regional courts in the first instance, could solve the problem of digital exclusion to some extent. Mandatory representation by an advocate was effective in Poland before World War II and it is postulated that the regulation be restored [4, p. 61]. However, in such a case, guaranteeing the right to court (the right to a fair trial) would require providing a public legal representative (funded by the State) for any person who cannot afford an advocate or an attorney-at-law on his/her own. This solution would be too costly and that is why it has not been implemented. This is one of the reasons why pleadings in Poland are still, as a rule, submitted in the paper form rather than electronically.

Bibliographical references:

1. M. Dziurda, Czy nadchodzi zmierzch zasady ustności w postępowaniu cywilnym? [*Towards the end of the principle of orality in civil proceedings?*], *Polski Proces Cywilny* 2022 No. 1
2. Ereciński T., Kilka refleksji o przymusie adwokacko-radcowskim [Some reflections on mandatory representation by an attorney], in: *XX lat samorządu radców prawnych 1982–2002. Księga jubileuszowa [20 Years of Attorneys-at-Law Self-Government. Jubilee Book]*, ed. J. Żuławski, Warsaw 2002
3. Gołaczyński J., Zalesińska A., Kierunki informatyzacji postępowania cywilnego po nowelizacji Kodeksu postępowania cywilnego z 4.7.2019 r. [Directions of informatisation of civil proceedings after the amendment to the Code of Civil Procedure of 4 July 2019], *Monitor Prawniczy* 2020 No. 7
4. Rylski P., Transformation of Polish Civil Procedure in Light of Covid-19, in: B. Krans, A. Nylund A (eds.), *Civil Courts Coping with Covid-19*, Eleven International Publishing 2021
5. Wolwiak I., Czy można przyjąć skutek doręczenia względem pełnomocnika, który nie złożył wniosku o założenie konta w portalu informacyjnym? [Is it possible to accept the effect of service on an attorney who has not submitted an application for an account on an information portal to peruse the content of the document?], *Polski Proces Cywilny* 2022 No. 1
6. Zembrzuski T., Ograniczenia jawności postępowania w sprawach cywilnych w dobie pandemii – potrzeba chwili czy trwałe rozwiązanie? [Restrictions to Civil Case Open Trials in Times of the Pandemic – Temporary Requirement or Permanent Solution?], *Forum Prawnicze* 2021 No. 3
7. Zembrzuski T., Przeciwdziałanie i zwalczanie epidemii COVID-19 w postępowaniu cywilnym, czyli pożegnanie z kolegialnością orzekania [Counteracting and combating COVID-19 pandemic in civil proceedings – the end of collegiality of adjudication], *Polski Proces Cywilny* 2022 No. 1

REMOTE COURT HEARINGS IN POLISH JUDICIAL CIVIL PROCEEDINGS – MANIFESTATION OF JUSTICE OR AFTERMATH OF THE EPIDEMIC?

CZU: 347.91:004 (438)

Tadeusz ZEMBRZUSKI¹

ABSTRACT. *Legislative changes introduced in Poland are undermining the principle of open justice in civil proceedings, having brought multiple related restrictions and exceptions. Computerising court hearings remains another challenge to open justice-related issues. Notwithstanding the above, having met the demands of many years for the comprehensive implementation of online communication in civil proceedings, regulations enacted in connection with the epidemic ought to be viewed as positive. The introduced solution allows public hearings to be conducted with the use of technological appliances supporting remote proceedings with simultaneous and direct audio-video transmission, while not requiring any participants, including judicial panel members, to be present on court premises. The COVID-19 epidemic seems to have brought permanent change to operational functions of justice.*

Keywords: *right to fair trial, open justice principle, COVID-19 epidemic, remote hearing, computerisation of justice.*

I. The right to fair trial is also referred to as the right to justice, right to legal protection, right to judicial remedy, right of action or the right to defence before a court of law [26, p. 8 *et seq.*]. Unquestionably constituting a fundamental right and freedom, it is also a significant component of the rule of law [25, p. 186 *et seq.*]. The examination of a case under civil law is tantamount to dominant interference by a court of law with a view to consider whether the behaviour of other parties is in violation of legally protected interests [1, p. 93 *et seq.*]. In Poland, exercising the right to fair trial ties in with making any interference with civic rights dependent on a decision passed by an independent body, judicial in nature [8, p. 725 *et seq.*].

The right to fair trial is a constitutional principle, universal in nature [39, p. 72 *et seq.*]. From the vantage point of the Polish Constitution, the conceptual scope of the entitlement is extremely broad. Pursuant to Article 45 (1) of the Constitution of the Republic of Poland of February 2nd 1997², everyone has the right to a fair and open trial without undue delay, before a competent, independent, unbiased and impartial court of law. Belief that the aforesaid right comprises four components has become firmly grounded in jurisprudence. The right to fair trial shall firstly include the right of access to justice, defined as the right to initiate proceedings before a court of law; secondly – and importantly to further ponde-

¹ Tadeusz ZEMBRZUSKI, Professor of University of Warsaw, Faculty of Law and Administration, University of Warsaw, Poland, e-mail: www.zembrzuski.eu, ORCID nr: 0000-0001-8239-6827.

² *Journal of Laws* 1997 No. 78 item 483, as amended.

rings – the right to an appropriately designed judicial procedure, open judicial hearings accounted for; thirdly, the right to secure a binding judicial resolution of the case, i.e. the right to a judicial ruling; and fourthly, the right to an appropriate form of the system and position of the bodies charged with examining legal cases.¹ Preserving the right to fair trial standard ought to apply to all aforesaid matters examined and assessed in court proceedings.

The right to fair trial is perceived both as a guarantee of constitutional rights as well as a self-standing subject of protection taking on the form of the right to fair and dependable proceedings [21, p. 249]. The right to fair trial may be defined as a directive to establish law, requiring the legislator to develop legal norms to concretise the principle [39, p. 73 *et seq.*]. In case of the Polish legislator, it stands for the duty to introduce a legal regulation guaranteeing reliable examination of any case, justly and as swiftly as reasonably possible [11, p. 154 *et seq.*]. Consequently, guaranteed right to fair trial shall include efforts to form judicial proceedings so as to warrant respect for the open justice principle. The need for transparency in the operation of courts and other entities charged with public task delivery should not raise any doubts today.

II. Associated with its transparency, the principle of open justice is considered one of the fundamental procedural rules in civil proceedings [14, p. 11 *et seq.*; 12, p. 349 *et seq.*]. Tying in with principles of directness and orality, the aforesaid rule has been designed to ensure proper conduct and fairness of proceedings [31, p. 1415 *et seq.*]. The openness principle has been firmly grounded in Polish law [30, p. 28 *et seq.*]. Two aspects of open justice have been identified: internal transparency applying to parties to an participants of proceedings, and external transparency applicable to third parties (presence of the public) [27, p. 88 *et seq.*]. Internal transparency forms part of fair examination of a case under civil law, specifying the right to fair trial mentioned by the opening sequence herein.

A distinction is made between open and closed court sessions, the division adequate for all proceedings regulated under Polish procedural law. Openness of judicial hearings remains the basic expression of the open justice principle [16, p. 232 *et seq.*]. The public nature of judicial proceedings should not remain part of formal declarations only, but rather an outcome of applying the constitutional principle of the right to fair trial, all its components duly included, as well as all other legal regulations in force in Poland.

Acts of international law reinforce the role and importance of the open justice principle. Legal regulations in force in Poland ought to be interpreted in consideration of the Article 6 (1) of the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms² and Article 14 (1) of the International Cove-

---

¹ For more, see Constitutional Court ruling of June 2nd 2010, Ref. No. SK 38/09.

² Drafted in Rome on November 4th 1950, *Journal of Laws* 1993, No. 61, item 284.

nant on Civil and Political Rights¹, both guaranteeing everyone the right to a fair and open trial within a reasonable timeframe before an independent and impartial court of law. The open justice principle carries considerable importance in European Union law as well [17, p. 68 *et seq.*; 5, p. 17 *et seq.*].

The principle of open judicial hearings has been laid out in aforementioned Article 45 of the Constitution of the Republic of Poland – and reflected in system- and procedure-related acts of law. Pursuant to Article 42 of the Common Court System Law of January 27th 2001, courts of law shall examine and resolve cases in open proceedings, providing that hearing a case in closed session or excluding the public from proceedings shall be allowed only under provisions of respective laws. When it comes to the Code of Civil Procedure², the open justice principle has been specified under Articles 9 and 148 (1). It is presumed that judicial hearings shall be open to the public and the trial court shall hear all cases in hearings, unless a special provision provides otherwise. On the other hand, the norm laid out in Article 148(3) of the Code of Civil Procedure grants the court of law the authority to pass decisions in closed sessions; notwithstanding the above, the court may refer a case to open session and schedule a hearing also if the case is subject to examination in closed session (Article 148(2) of the Code of Civil Procedure).

Amendments introduced over the years have in all actuality undermined the open justice principle, having brought multiple related restrictions and exceptions [36, p. 5 *et seq.*; 23, p. 116 *et seq.*]. Restrictions arise from the fact that in Poland, the principle of open justice enshrined in Article 45 (1) of the Constitution is not absolute in nature. Pursuant to Article 45 (2) of the basic law, the open session format of a hearing may be excluded for reasons of morality, state security and/or public order, and/or to protect the private lives of parties or other significant private interests [3, p. 217 *et seq.*]. In consequence, regulations of procedural law³ [13, p. 10 *et seq.*] may provide for exceptions to the principle of open hearings [27, p. 83 *et seq.*], the aforesaid also applicable to legal solutions introduced in connection with the COVID-19 pandemic.

III. The COVID-19 epidemic has left its mark on the operations of the judiciary in Poland [4, p. 9 *et seq.*; 38, p. 59 *et seq.*], issues of open and online hearings included [20, p. 69 *et seq.*; 36, p. 3 *et seq.*; 15, p. 22 *et seq.*; 23, p. 80 *et seq.*]. Far-reaching changes were introduced under the Law of March 2nd 2020 on special-purpose solutions linked to the prevention, deterrence and control of COVID-19, other infectious diseases, and emergencies caused by the same⁴. Aforesaid

---

¹ Resolved by the General Assembly of the United Nations Organisation on December 16th 1966, *Journal of Laws* 1994, No. 23, item 80.

² Code of Civil Procedure Law of November 17th 1964 (uniform text: *Journal of Laws* 2021 item 1805, as amended).

³ Also proceedings under criminal law.

⁴ Uniform text, *Journal of Laws* 2021, item 2095, as amended.

regulations were designed to i.a. specify so-called urgent cases, the running of procedural deadlines, and the hearing of cases with open session format restricted or excluded [19, p. 441 *et seq.*; 29, p. 617 *et seq.*]. Temporary legal solutions established in an aftermath of the state of epidemic threat, later also state of epidemic emergency having been introduced in Poland in March 2020¹, have deemed it essential to redefine the clause of necessity, one of the gauges measuring the extent to which public agencies are authorised to restrict civic rights and freedoms [23, p. 81]. While on the one hand attempts had been made to preserve and provide citizens with actual access to justice, individual rights and capacity to use some public services had been limited on the other.

Dynamic in nature and difficult to predict, epidemic-related developments have verified the need to preserve individual constructs, becoming conducive to establishing novel, more or less anticipated procedural regulations. During the first stage of the epidemic in Poland, provisions of the episodic Law were often as not hastily drafted and amended, occasionally with glaring incoherence and inconsistency [38, p. 59]. The Law was amended several dozen times, the introduced regulations generating practical difficulties and uncertainties. It was alleged that the hurried solutions, while aiming for efficiency and effectiveness of legal protection in times of an epidemic, occasionally did so at the expense of proper legislation standards, and deviating from “*norms of good law*” [10, p. 29 *et seq.*].

Special rules of organising judicial trials and sessions were introduced for the period of the state of epidemic threat or epidemic emergency remaining in force. Article 15 *z.z.s.*¹ (1) item 3 of the COVID-19 Law proved to be most controversial; pursuant to the same, the chairperson shall have the right to order a closed hearing whenever holding a remote hearing is not possible, and holding an open hearing or trial is not required. In practice, multiple uncertainties arose with regard to when such a solution can actually be applied, i.e. when the need for or impossibility of a remote (online) hearing actually arises, and further under what circumstances would such solution constitute a breach of guarantees and rights due to parties to judicial proceedings.

IV. Efforts designed to “*computerise*” judicial proceedings have been made in Poland over the past dozen or so years [24, p. 412 *et seq.*]. Attempts at introducing electronic communication and similar facilities have been made in justice as well as public administration agencies [18, p. 3 *et seq.*; 9, p. 44 *et seq.*]. The electronic writ of payment procedure introduced in 2010 remains the absolute largest success in the field, making it possible for so-called e-courts to issue orders of

---

¹ Resolution of March 13th 2020 regarding the state of epidemic threat proclaimed for the territory of the Republic of Poland (*Journal of Laws* item 433, as amended), in force over the period of March 13th 2020 until March 20th 2020, and Resolution of March 20th 2020 regarding the state of epidemic emergency proclaimed for the territory of the Republic of Poland (*Journal of Laws* 2020 item 491, as amended).

payment [33, p. 115 *et seq*]. Yet no ICT system designed to comprehensively handle civil law proceedings has been created until this day [7, p. 637 *et seq*].

Notably, the option of holding remote judicial hearings has been available pursuant to Polish law for several years. Introduced pursuant to the Law of July 10th 2015¹, Article 151 (2) of the Code of Civil Procedure provides for an option of examining civil law cases with the use of technological appliances supporting remote judicial sessions. Consequently, courts of law have been afforded the opportunity to handle proceedings outside their premises in the interest of justice. Legal regulations have provided parties to and participants of proceedings with an option of attending judicial sessions remotely, the requirement of aforesaid individuals being present in another court building prevailing. Only under such circumstances processual proceedings could be transmitted from the courtroom of the court seized with proceedings to the location of entities involved, and from the aforesaid location to the courtroom of the court seized with proceedings. Organising videoconferences required close collaboration between courts of law, scheduling dates to fine-tuning technical matters [22, p. 60 *et seq*]. Yet the practical use of the mechanism in Poland was a rarity, courts of law *de facto* not taking advantage of the option of scheduling or holding remote judicial trials [7, p. 657; 36, p. 9 *et seq*].

The epidemic-related crisis gave rise to awareness of the actual need to computerise procedural institutions. The epidemic, so-called lockdowns and far-reaching social restrictions included, brought about specific attitudes as concerns the remote trial concept, as well as measures taken by Polish legislators with intent to facilitate and promote online trials [36, p. 15 *et seq*]. The COVID-19 Law included a solution of trials or open judicial sessions being held with the use of technological appliances, making it possible to proceed remotely with simultaneous and direct audio-video transmission (so-called remote judicial sessions), the requirement of participants, including judicial panel members, being present on court premises, duly lifted (Article 15 zzs¹ (1) item 1). The remote session-related decision shall be waived only in case of a need to hold the hearing in trial or open session, and only if the holding of such session on court premises shall cause no undue risk to the health of individuals attending Article 15 zzs¹ (1) item 1).

This change is qualitative in nature. Unlike Code-ensconced regulations, epidemic solutions provide that individuals participating in remote judicial sessions do not have to appear on court premises. Trial participants may join from law offices, their places of work, homes, or any other location with an online transmission option secured. Apart from trial closing sessions, the aforementioned solution extended to judicial panel members – excepting the chairperson of the panel and/or the justice *rapporteur*. The remote hearing option, literally “*de-lo-*

---

¹ Law of July 10th 2015 on amending the Civil Code Law, Code of Civil Procedure Law and selected other laws (*Journal of Laws* 2015, item 1311).

cated” from court premises under Polish law, is a unique solution. The fact of the majority of citizens’ capacity for communicating with the use of privately owned electronic appliances (smartphones, tablets, laptops, desktop computers) was taken advantage of, such form of contact by and between parties to and participants of judicial proceedings and courts of law duly approved.

The procedural mechanism embedded in the COVID-19 Law has significantly increased the use of remote hearings. The novel way of handling cases has proven a great convenience for multiple parties to and participants of judicial proceedings (not only those unable to appear in court for health-related reasons, but also those concurrently charged with other duties, or abroad at the time), as well as for professional attorneys representing clients in court¹. Yet the absence of a state-certified ICT system with functionalities capable of handling remote sessions remains a considerable challenge [23, p. 80]. Further restrictions arise from the relatively poor quality of technologies used to provide public services [17, p. 366 *et seq.*], and their inaccessibility to a part of the society.

All aforementioned reservations apart, it ought to be concluded that holding remote judicial sessions with simultaneous uninterrupted transmission of image and sound is an unquestioned expression of following the spirit of technical and technological progress. The observed prevalence of online trials making it possible for justices and parties to proceedings to participate therein without being physically present on court premises has indisputably become part of the overall image of judicial proceedings [15, p. 32 *et seq.*].

V. While social epidemic-related restrictions have been well-nigh abolished in their entirety over time, Polish courts continue operating in epidemic regime. Temporary solutions are to apply “*throughout the period of the state of epidemic threat or epidemic emergency proclaimed for COVID-19-related reasons, and for a term of one year as of the date of the later of the two being revoked*”. Until this day,² the state of epidemic threat has not been formally revoked, which in turn means that the judiciary in Poland shall continue operating in an altered social and procedural reality for months to come.

With regard to the Polish COVID-19 Law, the uncontrolled – and occasionally abused – option of trying cases in closed sessions, i.e. without parties being present, has triggered considerable protest. Reaching for such solutions should remain an exception, arise mainly from difficulties technical in nature, and be limited to circumstances of conventional or remote hearings proving an impossibility. Limiting open hearings for parties to proceedings ought to be protested³ [37,

---

¹ According to the *Civic Court Monitoring 2022* Report drafted by the Court Watch Poland Foundation, the solution was applied in the considerable share of 35% of monitored cases (Report disclaimer: the sample was not representative).

² January 1st 2023.

³ A breach to internal transparency may result in the emergence of grounds for the invalidity of proceedings, in turn entailing the need to annul the contested decision.

p. 590 *et seq.*; 35, p. 235 *et seq.*] despite the blatant preference of the postulate of swiftness of proceedings¹ [2, p. 23] over other values, including that of open justice [34, p. 47 *et seq.*], clearly visible in Polish legislation. Remote hearings should become a counterbalance for hearing of cases *in camera*, the former securing the delivery of openness through guarantee, supervision, legitimisation, nurture and education functions. Participating in a judicial hearing is more than a legal event: it is also a unique social event, given the variety of participant roles and the specificity of their interactions [6, p. 15 *et seq.*].

The occasional concern suggests that while the principle of open hearings in judicial proceedings has been formally guaranteed pursuant to Article 45 of the Constitution of the Republic of Poland and confirmed in systemic provisions, it is turning into a mere paper principle in Poland as a result of the ever-increasing number of derogations introduced into procedural regulations [36, p. 16 *et seq.*] - nonetheless, proper recourse to legal regulations allowing online hearings to be scheduled and held is a source of hope that the rights of parties to and participants of judicial proceedings will be respected as a rule. The epidemic has changed operations of the judiciary forever, a statement applicable to the overall mindset and organisation of proceedings under civil law. Somewhat perversely, it can be declared that epidemic-related regulations have delivered results responding to long-standing demands for a comprehensive implementation of online means of communication in civil law proceedings.

Computerising judicial proceedings remains a challenge for open justice principle issues [32, p. 12 *et seq.*]. Nonetheless, the use of state-of-the-art IT solutions does not have to become tantamount to breaching any fair trial standards, or the related principle of open session hearings in proceedings under civil law. On the contrary, it provides citizens with an opportunity to directly assist in the administration of justice process [28, p. 48 *et seq.*]. Only once thus defined and interpreted, can we claim that the right to fair trial has been duly exercised, a *sine qua non* condition for exercising the rule of law by a state of law.

Bibliographical references:

1. Czeszejko-Sochacki M., *Prawo do sądu w świetle Konstytucji Rzeczypospolitej (ogólna charakterystyka) (Right to Fair Trial in the Constitution of the Polish Republic (General Description))*, "Państwo i Prawo" 1997/11-12.
2. Ereciński T., *Ocena skutków nowelizacji Kodeksu postępowania cywilnego z 4.07.2019 r. (Assessment of Outcomes of Amendments to the Code of Civil Procedure of July 4th 2019)*, [in:] M. Dziurda, T. Zembrzuski

---

¹ The belief that swifter resolution of civil law cases may be brought about through "improving" processual regulations is palpable.

- (ed.), *Praktyka wobec nowelizacji postępowania cywilnego. Konsekwencje zmian (The Practice Following Amendments to Civil Law Proceedings. Consequences of Change)*, Warsaw 2021.
3. Flaga-Gieruszyńska K., *Konstytucyjne standardy prawa do sądu a ochrona prywatności stron na przykładzie spraw cywilnych (Constitutional Standards of the Right to Fair Trial and Protecting the Privacy of Parties in the Context of Civil Law Cases)*, [in:] Ł. Błaszczak (ed.), *Konstytucjonalizacja postępowania cywilnego (Constitutionalisation of Proceedings under Civil Law)*, Wrocław 2015.
  4. Gajda-Roszczyńska K., *Przebudowa wymiaru sprawiedliwości w czasach pandemii COVID-19 ze szczególnym uwzględnieniem postępowania cywilnego (Reconstructing Justice in Times of the COVID-19 Pandemic in Special Consideration of Civil Law Proceedings)*, "Polski Proces Cywilny" 2022/1.
  5. Gajda-Roszczyńska K., *Zasada jawności w postępowaniu cywilnym (Principle of Open Judicial Hearings in Proceedings under Civil Law)*, "Iustitia" 2013/1.
  6. Gmerek K., *Rozprawa sądowa jako zdarzenie komunikacji społecznej (Judicial Trial as a Social Communication Event)*, Szczecin 2019.
  7. Gołaczyński J., Kotecka-Kral P., *Elektronizacja pism procesowych, doręczeń i posiedzeń jawnych w postępowaniu cywilnym w okresie pandemii COVID-19 (Computerising Pleadings, Legal Document Service and Open Judicial Hearings in Civil Law Proceedings in Times of the COVID-19 Pandemic)*, "Polski Proces Cywilny" 2020/4.
  8. Gołaczyński J., Krzywonos A., *Prawo do sądu (Right to Fair Trial)*, [in:] *Prawa i wolności obywatelskie w Konstytucji RP (Civic Rights and Freedoms in the Constitution of the Republic of Poland)*, Warsaw 2002.
  9. Goździaszek Ł., *Normy informatyczne w prawie postępowania cywilnego (IT Standards in Provisions Regarding Civil Law Proceedings)*, "Przeegląd Sądowy" 2017/2.
  10. Izdebski H., *Legislacja dotycząca COVID-19 i ustawowy nihilizm prawny (COVID-19-related Legislation and Statutory Legal Nihilism)*, [in:] T. Gardocka, D. Jagiełło (ed.), *Pandemia COVID-19 a prawa i wolności obywatela (The COVID-19 Pandemic and Civic Rights and Freedoms)*, Warsaw 2021.
  11. Izdebski H., *Perspektywy dostępu obywateli do europejskiego wymiaru sprawiedliwości (Outlook for Civic Access to European Justice)*, [in:] H. Izdebski, H. Machińska (ed.), *Dostęp obywateli do europejskiego wymiaru sprawiedliwości (Civic Access to European Justice)*, Warsaw 2005.
  12. Jakubecki A., *Naczelne zasady postępowania cywilnego w świetle nowelizacji Kodeksu postępowania cywilnego (Supreme Principles of Proceeding)*

- dings under Civil Law in Light of the Amended Code of Civil Procedure*), [in:] *Czterdziestolecie Kodeksu postępowania cywilnego. Zjazd Katedr postępowania cywilnego w Zakopanem (7–9.10.2005) (Fortieth Anniversary of the Code of Civil Procedure. Convention of Chairs of Proceeding under Civil Law in Zakopane (October 7th-10th 2005))*, Warsaw 2006.
13. Kmiecik R., *O wyrokowaniu bez rozprawy i innych instytucjach karno-procesowych (On Ruling without Trial and Other Institutions in Criminal Law Proceedings)*, "Prokurator" 2000/3.
  14. Korzan K., *Naczelne zasady wymiaru sprawiedliwości i naczelne zasady postępowania nieprocesowego (Supreme Principles of Justice and Supreme Principles of Non-Judicial Proceedings)*, "Rejent" 2004/14.
  15. Kościółek A., *Jawność posiedzeń sądowych w postępowaniu cywilnym w dobie pandemii COVID-19 (Open Judicial Hearings in Civil Law Proceedings in Times of the COVID-19 Pandemic)*, "Przegląd Sądowy" 2021/5.
  16. Kościółek A., *Rozpoznawanie spraw na posiedzeniu niejawnym (Examining Civil Law Cases in Closed Judicial Hearings)*, [in:] M. Tomalak (ed.), *Ius est a iustitia appellatum. Księga jubileuszowa dedykowana Profesorowi Tadeuszowi Wiśniewskiemu (Ius est a iustitia appellatum. Anniversary Volume Dedicated to Professor Tadeusz Wiśniewski)*, Warsaw 2017.
  17. Kościółek A., *Zasada jawności w sądowym postępowaniu cywilnym (Principle of Open Judicial Hearings in Civil Law Proceedings)*, Warsaw 2018.
  18. Kotecka P., *Informatyzacja postępowania cywilnego w Polsce (Computerising Civil Law Proceedings in Poland)*, [in:] J. Gołaczyński (ed.), *Informatyzacja postępowania sądowego i administracji publicznej (Computerising Judicial Proceedings and the Public Administration)*, Warsaw 2010.
  19. Kulski R., *Wpływ stanu zagrożenia epidemicznego lub stanu epidemii ogłoszonego z powodu COVID-19 na postępowanie cywilne (Impact of the State of Epidemic Threat or State of Epidemic Emergency Proclaimed for Reasons of COVID-19 on Proceedings under Civil Law)*, "Monitor Prawniczy" 2020/9.
  20. Litowski J., *Ograniczenie zasady jawności postępowania cywilnego z uwagi na stan epidemii wywołany COVID-19 (Restrictions to the Principle of Open Judicial Hearings in Civil Law Proceedings for Reasons of the COVID-19-caused State of Epidemic Emergency)*, "Monitor Prawniczy" 2021/2.
  21. Łętowska E., *Głos w dyskusji (Debate Contribution)*, [in:] T. Ereciński, K. Weitz (ed.), *Orzecznictwo Trybunału Konstytucyjnego a Kodeks*

- postępowania cywilnego (Constitutional Court Judicature in the Code of Civil Procedure Context)*, Warsaw 2010.
22. Łuczak-Noworolnik L., A. Żebrowska, *Przeprowadzenie rozprawy i postępowania dowodowego drogą elektroniczną – założenia, cele, przyjęte rozwiązania (Holding Trials and Proceedings to Take Evidence via Electronic Communication – Assumptions, Goals, Adopted Solutions)*, “Polski Proces Cywilny” 2018/3.
  23. Machnikowska A., *Zasada jawności w postępowaniu procesowym – modernizacja czy marginalizacja? Wybrane zagadnienia (Principle of Open Judicial Proceedings – Modernisation or Marginalisation?)*, “Polski Proces Cywilny” 2022/1.
  24. Markiewicz K., *Informatyzacja postępowania cywilnego – „de lege lata” i „de lege ferenda” (Computerising Civil Law Proceedings – “de lege lata” and “de lege ferenda”)*, [in:] K. Markiewicz, A. Torbus (ed.), *Postępowanie rozpoznawcze w przyszłym Kodeksie postępowania cywilnego (Exploratory Proceedings in the Future Code of Legal Procedure)*, Warsaw 2014.
  25. Mądrzak H., *Prawo do sądu jako gwarancja ochrony praw człowieka (studium na tle polskiego prawa konstytucyjnego, prawa cywilnego materialnego i procesowego) (Right to Fair Trial as a Guarantee of Human Rights Protection (Study against the Backdrop of Polish Constitutional Law, and Substantive and Procedural Civil Law))*, [in:] L. Wiśniewski (ed.), *Podstawowe prawa jednostki i ich sądowa ochrona (An Individual’s Fundamental Rights and their Judicial Protection)*, Warsaw 1997.
  26. Pietrkowski H., *Prawo do sądu (wybrane zagadnienia) (Right to Fair Trial (Selected Issues))*, “Przegląd Sądowy” 1999/11-12.
  27. Rylski P., Zembrzuski T., *Rozpoznawanie spraw cywilnych na posiedzeniu niejawnym (Examining Civil Law Cases in Closed Judicial Hearings)*, “Przegląd Sądowy” 2006/6.
  28. Skibińska M., *Nowe technologie w służbie zasad jawności i ustności w postępowaniu cywilnym (New Technologies in the Service of Transparency and Orality Principles in Civil Law Proceedings)*, [in:] D. Gil, E. Kruk (ed.), *Zasada postępowań sądowych w perspektywie ostatnich nowelizacji (Principle of Judicial Proceedings in the Context of Recent Amendments)*, Lublin 2016.
  29. Sławicki P., *Wpływ ustawy o przeciwdziałaniu COVID-19 na terminy w prawie cywilnym (Impact of the COVID-19 Prevention Law on Dates in Proceedings under Civil Law)*, “Monitor Prawniczy” 2020/12.
  30. Uliasz M., *Zasada jawności sądowego postępowania egzekucyjnego w dobie informatyzacji (Principle of Open Hearings in Judicial Enforcement Proceedings in Times of Computerisation)*, Warsaw 2019.

31. Wengerek E., *Problem ustności i pisemności postępowania cywilnego (Issues of Oral and Written Aspects of Proceedings under Civil Law)*, "Nowe Prawo" 1970/10.
32. Zalesińska A., *Wpływ informatyzacji na założenia konstrukcyjne procesu cywilnego (The Impact of Computerisation on Structural Assumptions of a Judicial Trial)*, Warsaw 2016.
33. Zembrzuski T., *Elektroniczne postępowanie upominawcze a skuteczność ochrony prawnej w postępowaniu cywilnym (Electronic Writ of Payment and the Effectiveness of Legal Protection in Civil Law Proceedings)*, [in:] *Skuteczność prawa (Effectiveness of Law)*, T. Giaro (ed.), Warsaw 2010.
34. Zembrzuski T., *Koncentracja materiału procesowego – w poszukiwaniu właściwej drogi (Concentration of Evidence – on a Quest for the Correct Path)*, [in:] M. Dziurda, T. Zembrzuski (ed.), *Praktyka wobec nowelizacji postępowania cywilnego. Konsekwencje zmian (The Practice Following Amendments to Civil Law Proceedings. Consequences of Change)*, Warsaw 2021.
35. Zembrzuski T., *Nieważność postępowania w procesie cywilnym (Invalidity of Proceedings under Civil Law)*, Warsaw 2017.
36. Zembrzuski T., *Ograniczenia jawności postępowania w sprawach cywilnych w dobie pandemii – potrzeba chwili czy trwale rozwiązania? (Restrictions to Open Session Hearings under Civil law during the Pandemic – Need of the Hour or Permanent Solutions?)*, "Forum Prawnicze" 2021/3.
37. Zembrzuski T., *Pozbawienie możliwości obrony praw strony w orzecznictwie Sądu Najwyższego (Divestment of Capacity for Defending the Rights of a Party in Supreme Court Case Law)*, [in:] M. Tomalak (ed.), *Ius est a iustitia appellatum. Księga jubileuszowa dedykowana Profesorowi Tadeuszowi Wiśniewskiemu (Ius est a iustitia appellatum. Anniversary Volume Dedicated to Professor Tadeusz Wiśniewski)*, Warsaw 2017.
38. Zembrzuski T., *Przeciwdziałanie i zwalczanie epidemii COVID-19 w postępowaniu cywilnym, czyli pożegnanie z kolegalnością orzekania (Preventing and Combatting the COVID-19 Epidemic in Proceedings under Civil Law, or Farewell to Collegiality in Judicial Ruling)*, "Polski Proces Cywilny" 2022/1.
39. Zembrzuski T., *Skarga kasacyjna. Dostępność w postępowaniu cywilnym (Cassation Complaint. Accessibility in Proceedings under Civil Law)*, Warsaw 2011.

PROTECȚIA FIINȚEI UMANE PRIN CONVENȚIA EUROPEANĂ A DREPTURILOR OMULUI

PROTECTION OF THE HUMAN BEING THROUGH THE EUROPEAN CONVENTION OF HUMAN RIGHTS

CZU: 342.721:341.231.14(4-672 UE)

Mariana-Alina ȘTEFĂNOAIA¹

ABSTRACT. *The protection of the human being, expressed in the broadest sense by the phrase „human rights”, has been the subject of ideas and concepts since antiquity and we find them in the work of great philosophers and jurists of the time, such as Plato, Aristotle, Protagoras, Confucius or Ulpian. The passage of time has amplified these ideas, either through religious conceptions of man or through increasingly systematized philosophical conceptions. Names like Immanuel Kant, J.J. Rousseau, Montesquieu, Grotius, Hobbes or John Locke are perhaps the most representative in universal philosophy of human destiny as a rational being and supreme value to be protected and developed.*

Keywords: *protection, human rights, fair trial, human being.*

Introducere

Garantarea drepturilor omului a apărut ca instituție juridică și s-a dezvoltat atât în planul realităților interne ale statelor, cât și în cadrul relațiilor interetnice. Multă vreme, statele și-au conservat prerogativa exclusivă de a reglementa relațiile dintre ele și propria populație, considerându-se singurele exponente ale societății organizate politic și, prin urmare, singurele capabile și legitime de a stabili reguli pentru protecția cetățenilor lor. Primele documente juridice cu caracter constituțional care au garantat drepturi ale omului au apărut în Anglia: Magna Charta din anul 1215, urmată ceva mai târziu de Petiția drepturilor din 1628, Habeas Corpus din 1679 și Bilul drepturilor din 1689 [1, p. 15].

În Franța, în anul 1789, adoptarea Declarației Drepturilor Omului și ale Cetățeanului a constituit un moment de referință în istoria umanității, prin valorile promovate cu privire la apărarea drepturilor naturale și imprescriptibile ale omului [2, p. 459].

După cel de-al Doilea Război Mondial, populația, ca element constitutiv al statului, nu a mai reprezentat o preocupare a dreptului internațional public, singura consacrare juridică interesând națiunea sau poporul prin aplicarea principiului autodeterminării. În această perioadă, preocupările dreptului internațional public s-au orientat cu precădere asupra individului uman ca valoare supremă care trebuie ocrotită. Adoptarea Cartei ONU și, mai ales, a Declarației Univer-

---

¹ Mariana-Alina ȘTEFĂNOAIA, Consilier juridic, Colegiul Consilierilor Juridici Suceava, Suceava, România, ORCID: 0000-0003-2778-3749, e-mail: stefanoaia.mariana@yahoo.com

sale a Drepturilor Omului va declanșa un proces amplu și deosebit de complex care va face din drepturile omului o instituție de drept internațional cu vocație universală. Aceasta nu înseamnă că drepturile omului reprezintă astăzi o valoare universal acceptată, chiar dacă din organizația universală care le promovează efectiv - ONU - face parte cvasitotalitatea statelor lumii.

Există încă spații în care drepturile omului sunt privite cu reticență, considerându-se că ele ar trebui abordate „în contextul particularităților naționale și regionale și al fundăturilor istorice, religioase și culturale variate” [3, p. 280].

Potrivit unor opinii, relativismul cultural presupune valori care, departe de a fi universale, variază considerabil din diversele perspective culturale. Prin urmare, și drepturile omului, departe de a fi universale, variază de la o cultură la alta. Ceea ce pentru spațiul european, american și o mare parte a celui african reprezintă o reală valoare unanim acceptată și promovată, pentru țările asiatice, în marea lor majoritate, reprezintă doar un import neagreat și cu puține șanse de afirmare. Evident, o asemenea percepție devine o amenințare periculoasă pentru eficacitatea dreptului internațional, în general, și pentru sistemul dreptului internațional al drepturilor omului, în special. Dacă numai tradiția culturală determină sau nu respectarea normelor internaționale de către un anumit stat, rezultă că abuzul și violarea drepturilor omului pot deveni legitime. Este motivul pentru care normele proprii și principiile specificității culturale trebuie să fie plasate sub dreptul internațional public [4].

Sistemele internaționale de protecție a drepturilor omului

Pornind de la aceste instrumente de bază, sistemul ONU s-a dezvoltat progresiv, înregistrând astăzi peste 100 de tratate internaționale și un număr aproape egal de alte documente internaționale, sistem care enunță și garantează aproximativ 60 de drepturi și libertăți fundamentale ale omului, dar și unele îndatoriri ale acestuia. Întrebarea care se pune încă este dacă acest sistem al ONU are un caracter universal sau numai o vocație de universalitate. Este clar că, prin felul cum este conceput și promovat, sistemul Națiunilor Unite de protecție a drepturilor omului se vrea un sistem universal, pentru că însăși ONU, cadrul în care este promovat, are un caracter universal.

Trei sisteme regionale sunt astăzi în plină afirmare și dezvoltare, deosebit de performante în spațiile pentru care s-au constituit:

1. Sistemul european de protecție a drepturilor omului. A fost inițiat de Consiliul Europei, organizație interguvernamentală în cadrul căreia s-au adoptat, începând cu anul 1950, mai multe instrumente juridice și a fost dezvoltat și de dimensiunea umană promovată în cadrul Uniunii Europene și al Organizației pentru Securitate și Cooperare în Europa.

2. Sistemul interamerican al drepturilor omului. Acesta a fost creat în cadrul Organizației Statelor Americane și se bazează pe Carta OSA semnată în anul 1948, pe Declarația americană a drepturilor și îndatoririlor omului din

același an și pe Convenția americană a drepturilor omului deschisă spre ratificare în 1969.

3. Sistemul african al drepturilor omului și ale popoarelor. Acest sistem este bazat pe Carta africană a drepturilor omului și ale popoarelor, adoptată de Organizația Unității Africane în anul 1981, aflat în plină afirmare astăzi în cadrul Unității Africane, organizație care a înlocuit OUA în anul 2002. Remarcăm în cadrul acestor preocupări și pe cele care au început să se manifeste în spațiul islamic, în ultimele două decenii. Dreptul islamic are ca izvor principal Carta sfântă - Coranul - completată cu faptele și Cuvântul Profetului Mohamed, ceea ce, împreună, poartă denumirea de Șaria (calea de urmat).

Drepturile omului recunoscute de convenția europeană a drepturilor omului

Ca instituție juridică de drept internațional, drepturile omului reprezintă o sumă de norme juridice aflate într-o strânsă conexiune prin obiectul lor - relațiile dintre state și alte entități cu personalitate internațională, care se stabilesc în scopul protecției ființei umane. Aria preocupărilor în acest domeniu și evoluția acestora din ultimele decenii au determinat un salt calitativ în sistemul dreptului internațional public și au dus la apariția unei noi ramuri în cadrul acestuia - dreptul internațional al drepturilor omului, ramură care reunește tot ce înseamnă normă juridică internațională și instituții juridice internaționale care ocrotesc cea mai importantă valoare recunoscută astăzi - omul.

Din perspectiva acestei evoluții, drepturile omului pot fi grupate pe trei generații:

- generația I - drepturile civile și politice, consacrate ca drepturi ale omului și ale cetățeanului încă din primele documente, precum Magna Charta, Habeas Corpus sau Bilul drepturilor ori Declarația franceză a drepturilor omului și cetățeanului. Promovate și apărute de numeroase documente juridice internaționale, drepturile civile și politice includ drepturi și libertăți precum: dreptul la viață, dreptul la libertate, dreptul la demnitate, dreptul de a nu fi ținut în sclavie sau robie, dreptul la recunoașterea personalității juridice, dreptul la egalitate în fața legii, dreptul la liberă circulație, dreptul la azil în caz de persecuție, dreptul la o cetățenie, libertatea de opinie și exprimare, de asociere și întrunire, dreptul de a participa la conducerea treburilor publice.

- generația a II-a - drepturi economice, sociale și culturale, consacrate și recunoscute ceva mai târziu în legile fundamentale ale statelor și apoi în documentele juridice internaționale. Printre acestea, sunt întâlnite în tratatele internaționale drepturi precum: dreptul la securitate socială, dreptul la muncă și la salariu egal pentru o muncă egală, dreptul de a întemeia sindicate, dreptul la învățământ și de a participa la viața culturală a colectivității.

- generația a III-a - drepturi colective. După adoptarea Cartei ONU, în spiritul solidarității internaționale și pentru construirea unui viitor mai bun pentru toți, dreptul internațional a consacrat ca principiu fundamental dreptul popoarelor de

a dispune de ele însele (dreptul la autodeterminare). Recunoscut ca drept colectiv, subiect al acestuia poate fi numai poporul sau națiunea și nu alte entități, precum minoritățile naționale. Mai pot fi adăugate aici dreptul la dezvoltare sau dreptul la pace, tot ca drepturi colective ale popoarelor și ale omenirii în ansamblul ei.

Analizate după conținutul lor, drepturile și libertățile fundamentale ale omului pot fi grupate în categoriile: drepturi civile, drepturi politice, drepturi economice, drepturi sociale, drepturi culturale.

După criteriul destinatarului, drepturile și libertățile fundamentale ale omului pot fi grupate în:

- drepturi individuale - unele se adresează tuturor oamenilor, precum dreptul la viață, altele se adresează unor anumite categorii de persoane - copii, femei, apatrizi, persoane cu handicap;

- drepturi colective.

Indiferent de felul cum sunt ordonate în scopuri scolastice, drepturile și libertățile fundamentale ale omului reprezintă un tot unitar și numai abordate în intercondiționalitatea lor pot fi înțelese, promovate și apărate eficient.

1. Libertatea fizică

Dreptul la viață

Articolul 2

„1. Dreptul la viață al oricărei persoane este protejat prin lege. Moartea nu poate fi cauzată cuiva în mod intenționat, decât în executarea unei sentințe capitale pronunțate de un tribunal, în cazul când infracțiunea este sancționată cu această pedeapsă prin lege.

2. Moartea nu este considerată ca fiind cauzată cu încălcarea acestui articol în cazul în care ea ar rezulta din recurgerea la forță dovedită absolut necesară:

- pentru a asigura apărarea oricărei persoane împotriva violenței nelegale;

- pentru a efectua o arestare legală sau pentru a împiedica evadarea unei persoane legal deținute;

- pentru a reprima, conform legii, tulburări violente sau o insurecție.”

Protocolul nr. 6

„1. Pedeapsa cu moartea este abolită. Nimeni nu poate fi condamnat la o asemenea pedeapsă, nici executat.

2. Un stat poate prevedea în legislația sa pedeapsa cu moartea pentru acte săvârșite în timp de război sau de pericol iminent de război; o asemenea pedeapsă nu va fi aplicată decât în cazurile prevăzute de această legislație și conform dispozițiilor sale. Statul respectiv va comunica Secretariatului General al Consiliului Europei dispozițiile aferente legislației în cauză.

3. Nici o derogare de la dispozițiile prezentului Protocol pe temeiul art. 15 din Convenție nu este îngăduită.

4. Nici o rezervă la dispozițiile prezentului Protocol pe temeiul art. 64 din Convenție nu este admisă”.

În practica Curții Europene a Drepturilor Omului, art. 2 al Convenției a fost pus în discuție cu ocazia pronunțării Hotărârii din 27 septembrie 1995 (Marea Cameră, seria A nr. 324), în soluționarea *cazului McCann și alții contra Regatului Unit*.

Cu această ocazie, Curtea a statuat că excepțiile definite la paragraful 2 arată că art. 2 al Convenției, care consacră dreptul la viață, vizează cazurile în care moartea a fost provocată în mod intenționat, precizând că paragraful 2 nu definește toate situațiile în care se permite provocarea morții în mod intenționat, ci descrie producerea morții în mod involuntar. Se precizează însă că recurgerea la forță trebuie să fie „absolut necesară”, pentru a atinge unul din obiectivele menționate la alin. a), b) și c). Măsura realizării unei asemenea condiții se precizează în cadrul procedurii ce se desfășoară cu ocazia controlului legalității recurgerii la mijloace mortale de către autoritățile statului.

În speță, serviciile de informații au informat autoritățile britanice, spaniole și gibraltariene că I.R.A. [5] proiectează un atentat terorist în Gibraltar. Trei suspecți au fost identificați în preajma unui automobil, considerat automobil capcană în urmă evaluării sale, de către un expert în materie de explozive. Cei trei suspecți sunt urmăriți în vederea arestării, însă, din cauza unor gesturi ale lor, precum „dusul mâinii la sold”, îndreptarea bruscă a mâinii spre sacoșa purtată de unul dintre ei, sunt împușcați mortal, cu numeroase focuri de arme. Ulterior se constată că aceștia nu aveau asupra lor arme, că automobilul nu avea bombă, însă se stabilește apartenența suspecților la I.R.A..

Curtea apreciază că autoritățile nu au evaluat însă corespunzător informațiile primite, înainte de a le transmite unor soldați care folosesc în mod automat armele pentru a ucide. Se constată că autoritățile nu au ținut suficient cont de posibilitatea ca evaluările serviciilor de informații să fie greșite, căci suspecții se puteau afla, la fel de bine, într-o misiune de recunoaștere, iar informația potrivit căreia dispozitivul de declanșare a bombei putea fi acționat printr-o simplă apăsare pe un buton era prea simplistă pentru a nu fi deloc evaluată.

Pornind de la circumstanțele în care s-a recurs la forță, Curtea a constatat că în speță s-au încălcat dispozițiile art. 2 din Convenție, căci recurgerea la forță nu a fost „absolut necesară”.

- ***Dreptul la integritate și demnitate***

Articolul 3

„Nimeni nu poate fi supus torturii, nici pedepselor sau tratamentelor inumane ori degradante”.

Articolul 4

„1. Nimeni nu poate fi ținut în sclavie, nici în aservire.

2. Nimeni nu poate fi silit să efectueze o muncă forțată sau obligatorie.

3. Nu se consideră „muncă forțată” sau „obligatorie” în sensul prezentului articol:

- orice muncă impusă în mod normal unei persoane supuse detenției în condițiile prevăzute de art. 5 din prezenta Convenție sau pe timpul punerii sale în libertate condiționată;

- orice serviciu cu caracter militar sau, în cazul celor care refuză efectuarea acestora pe motive de conștiință în țările unde refuzul efectuării serviciului militar pe motive de conștiință este recunoscut de lege, un alt serviciu înlocuind serviciul militar obligatoriu;

- orice serviciu impus în situații de criză sau de calamități care amenință viața sau bunăstarea comunității;

- orice muncă sau serviciu ce face parte din obligațiile civile normale.”

În *cauza Irlanda contra Regatului Unit*, Curtea impune o măsură mai înaltă în aprecierea unor astfel de comportamente, vizate de art. 3, apreciind că suntem în prezența torturii atunci când se aplică un tratament în mod deliberat și care provoacă suferințe deosebit de grave și de atroce. Tratamentul sau pedeapsa inumană implică producerea unei puternice suferințe, fizice ori mentale, în timp ce, tratamentul degradant implică un tratament de natură a produce victimei sentimente de teamă, de îngrijorare, să o înjosească și să-i înfrângă eventual rezistența sa fizică sau morală [6].

• ***Dreptul la libertate și la siguranță***

Articolul 5

„1. Orice persoană are dreptul la libertate și siguranță. Nimeni nu poate fi lipsit de libertatea sa, cu excepția următoarelor cazuri și în conformitate cu căile legale:

- dacă este reținut legal în urma condamnării de către un tribunal competent;

- dacă a făcut obiectul unei arestări sau al unei dețineri legale pentru nesupunere la o hotărâre pronunțată, conform legii, de către un tribunal ori în vederea garantării executării unei obligații prevăzute de lege;

- dacă aceasta a fost reținută sau deținută în vederea aducerii sale în fața autorității judiciare competente, atunci când există motive verosimile de a bănui că a săvârșit o infracțiune sau când există motive temeinice de a crede în necesitatea de a împiedica să săvârșească o infracțiune sau să fugă după săvârșirea acesteia;

- dacă este vorba despre deținerea legală a unui minor hotărâtă pentru educația sa supravegheată sau despre deținerea legală a unei persoane, în scopul aducerii sale în fața autorității competente;

2. Orice persoană arestată trebuie să fie informată, în termenul cel mai scurt și într-o limbă pe care o înțelege, asupra motivelor arestării sale și asupra oricărei acuzații aduse împotriva sa.

3. Orice persoană arestată sau deținută, în condițiile prevăzute de paragraful 1 c) din prezentul articol, trebuie adusă de îndată înaintea unui judecător sau a altui magistrat împuternicit prin lege cu exercitarea atribuțiilor judiciare și are

dreptul de a fi judecată într-un termen rezonabil sau eliberată în cursul procedurii. Punerea în libertate poate fi subordonată unei garanții care să asigure prezentarea celui interesat la judecată.

4. Orice persoană lipsită de libertatea sa prin arestare sau deținere are dreptul să introducă un recurs în fața unui tribunal, pentru ca acesta să statueze într-un termen scurt asupra legalității deținerii sale și să dispună eliberarea sa dacă deținerea este ilegală.

5. Orice persoană care este victima unei arestări sau a unei dețineri în condiții contrare dispozițiilor acestui articol are dreptul la despăgubiri.”

Articolul 1 din Protocolul nr. 4

„Nimeni nu poate fi lipsit de libertatea sa pentru simplul motiv că nu este în măsură să execute o obligație contractuală”.

Articolul 6

„1. Orice persoană are dreptul la judecarea în mod echitabil, în mod public și într-un termen rezonabil a cauzei sale, de către o instanță independentă și imparțială, instituită prin lege, care va hotărî, fie asupra contestațiilor privind drepturile și obligațiile sale cu caracter civil, fie asupra temeiniciei oricărei acuzații în materie penală îndreptate împotriva sa. Hotărârea trebuie să fie pronunțată în mod public, dar accesul la sala de ședință poate fi interzis presei și publicului pe întreg parcursul sau în timpul numai al unei părți a procesului, în interesul moralității, al ordinii publice ori al securității naționale într-o societate democratică, atunci când interesele minorilor sau protecția vieții private din proces o impun, sau atunci când, în împrejurări speciale, publicitatea ar fi de natură să aducă atingere intereselor justiției, iar tribunalul apreciază această măsură ca fiind strict necesară.

2. Orice persoană acuzată de o infracțiune este prezumată nevinovată până ce vinovăția sa va fi legal stabilită.

3. Orice acuzat are dreptul în special:

- să fie informat, în termenul cel mai scurt, într-o limbă pe care o înțelege și în mod amănunțit, asupra naturii și cauzei acuzației aduse împotriva sa;
- să dispună de timpul și de înlesnirile necesare pregătirii apărării sale;
- să se apere el însuși sau să fie asistat de un apărător ales de el și, dacă nu dispune de mijloacele necesare pentru a-l plăti, să poată fi asistat în mod gratuit de un avocat din oficiu, atunci când interesele justiției impun acest lucru;
- să ceară să fie asistat în mod gratuit de un interpret, dacă nu înțelege sau nu vorbește limba folosită în timpul ședinței de judecată.”

Articolul 2 din Protocolul nr. 7

„1. Orice persoană declarată vinovată de săvârșirea unei infracțiuni de către un tribunal are dreptul să ceară examinarea de către o jurisdicție superioară a hotărârii de condamnare ori prin care s-a stabilit vinovăția sa. Exercitarea acestui drept, inclusiv motivele pentru care acesta poate fi exercitat, sunt reglementate de lege.

2. Acest drept poate constitui obiectul unor excepții în cazul infracțiunilor minore așa cum sunt acestea definite de lege sau când cel interesat a fost judecat în primă instanță de către cea mai înaltă jurisdicție ori a fost declarat vinovat și condamnat ca urmare a unui recurs declarat împotriva achitării sale.”

Articolul 3

„Atunci când condamnarea penală definitivă este ulterior anulată sau când este acordată grațierea pentru că un fapt nou sau recent descoperit dovedește că s-a produs o eroare judiciară, persoana care a suferit o pedeapsă din cauza acestei condamnări este despăgubită, conform legii ori practicii în vigoare în statul respectiv, cu excepția cazului în care se dovedește că nedescoperirea în timp util a faptului necunoscut îi este acestuia imputabilă în tot sau în parte.”

Articolul 4

„1. Nimeni nu poate fi urmărit sau pedepsit de către jurisdicțiile aceluiași stat pentru săvârșirea unei infracțiuni pentru care a fost deja achitat sau condamnat printr-o hotărâre definitivă conform legii și procedurii penale ale acestui stat.

2. Dispozițiile paragrafului precedent nu împiedică redeschiderea procesului conform legii și procedurii penale aparținând statului respectiv, dacă faptele mai noi, recent descoperite sau un viciu fundamental în cadrul procedurii precedente sunt de natură să afecteze hotărârea pronunțată.”

Articolul 13

„Orice persoană ale cărei drepturi și libertăți recunoscute în prezenta Convenție au fost încălcate are dreptul să declare un recurs efectiv în fața unei instanțe naționale, chiar și atunci când încălcarea respectivă s-ar datora unor persoane care au acționat în exercitarea atribuțiilor lor oficiale”.

Din redactarea normelor enunțate rezultă că dreptul la libertate și siguranță are sferă largă, el cuprinzând o serie de drepturi procedurale, precum dreptul la un proces echitabil, dreptul la apărare, dreptul la un recurs efectiv în fața unei instanțe naționale, dreptul de a fi judecat într-un termen rezonabil, dreptul la informare, dreptul de a nu fi judecat sau pedepsit de două ori, dreptul de a fi deferit imediat unui judecător sau magistrat, alături de dreptul la liberă circulație.

2. Libertatea vieții private

Articolul 8

„1. Orice persoană are dreptul la respectarea vieții sale private și de familie, a domiciliului său și a corespondenței sale.

2. Nu este admis amestecul unei autorități publice, decât în măsura în care acest amestec este prevăzut de lege și dacă acesta constituie o măsură care, într-o societate democratică, este necesară securității naționale, siguranței publice, bunăstării economice a țării, apărării ordinii și prevenirii faptelor penale, protecției sănătății sau a moralei, ori protecției drepturilor și libertăților altuia.”

Articolul 12

„Începând de la vârsta nubilă, bărbatul și femeia au dreptul de a se căsători și de a întemeia o familie conform legilor naționale ce reglementează exercitarea acestui drept”.

Articolul 5 din Protocolul nr. 7

„Soții se bucură de egalitate în drepturi și în obligații cu caracter civil, între ei și în relațiile cu copiii lor în ce privește căsătoria, pe durata căsătoriei și cu prilejul desfacerii acesteia. Prezentul articol nu împiedică statele să ia măsurile necesare în interesul copiilor”.

Din cuprinsul normelor amintite rezultă că asigurarea libertății vieții private, personale, implică respectarea mai multor drepturi și anume: dreptul de a se căsători, dreptul la respect pentru viața familiei, dreptul la respect pentru viața privată, dreptul la respect pentru domiciliu, dreptul la respect pentru corespondență.

Dreptul de a se căsători

Având în vedere că, în unele state, divorțul este permis și reglementat, iar în altele nu, se ridică problema dacă dreptul de a se căsători include și libertatea de a desface o căsătorie. În statele în care este recunoscută procedura desfacerii căsătoriei, apare greu de imaginat înlăturarea libertății de a desface o căsătorie din sfera dreptului de a încheia o căsătorie [7].

În interpretarea art. 12, Curtea a arătat că „dreptul de a se căsători” vizează formarea de relații conjugale, iar nu dizolvarea lor. Într-o analiză a intenției legiuitorului care a redactat norma se susține că lucrările premergătoare facerii normei nu relevă nicio intenție a legiuitorului de a îngloba o garanție oarecare a unui drept de a divorța. În plus, se arată că, și în ipoteza în care Curtea ar plasa Convenția în contextul de astăzi, Curtea nu ar putea ști să scoată din Convenție, printr-o interpretare evolutivă, un drept care a fost în mod deliberat omis de la început.

Dreptul la respect pentru viața de familie

Astfel, în *cauza Marckx contra Belgiei*, Curtea consideră că viața de familie, în sensul art. 8, include cel puțin raporturile între rudele apropiate și că respectarea vieții de familie, astfel înțeleasă, implică, pentru stat, obligația de a acționa în așa fel încât să permită dezvoltarea normală a acestor raporturi, cadru în care Convenția trebuie interpretată din perspectiva condițiilor de astăzi, cadru în care Curtea s-a declarat frapată de evoluția dreptului intern al mării majorități a statelor membre ale Consiliului Europei, de care trebuie să țină seama, evoluție ce implică egalitatea între copiii „naturali” și copiii „legitimi”.

Dreptul la respect pentru viața privată

Cu privire la *accesul la date* privind viața privată și de familie a oricărei persoane interesate, Curtea a constatat încălcarea art. 8 în *cazul Gaskin contra Regatului Unit*. În speță, petiționarul, cetățean britanic, a fost luat în îngrijire de Primăria din Liverpool, după decesul mamei sale, la 1 septembrie 1970, el fiind

născut în 1959. În 1977, plasamentul său se încheie, el devenind major. În perioada de plasament el stă la diferiți părinți adoptivi și pretinde că a fost maltratat, astfel că, dorind să afle unde, la cine și în ce condiții a trăit, se adresează autorităților cu o acțiune în daune interese pentru neglijență, cerând să i se comunice note și dosare întocmite de autoritatea locală în timpul perioadei în care a fost în plasament. Cererea a fost respinsă în 1980, pe motivul naturii confidențiale și private a dosarelor întocmite, conform regulamentului din 1955 privind plasarea copiilor. În 1983, Consiliul municipal adoptă o nouă rezoluție care dă petiționarului acces la dosarul său, în măsura în care informatorii (persoanele care dau informații unui anchetator social) vor consimți.

Dreptul la respect pentru domiciliu

Reglementările interne în problema domiciliului au fost analizate de Comisie și Curte prin prisma verificării restricțiilor impuse de legislația internă a unui stat sub aspectul scopului urmărit, cazuri în care s-a apreciat asupra legitimității scopului, cât și prin prisma necesității unor astfel de limitări ale dreptului la domiciliu într-o societate democratică.

În *cazul Gillow contra Regatului Unit*, refuzul autorităților de a acorda unor proprietari permisiunea de a locui în casa lor la Geurnesez a fost socotit ca fiind o violare a art. 8.

În 1960, soții Gillow părăsesc insula și trăiesc în străinătate până la ieșirea la pensie a petiționarului, în 1978. Ei și-au păstrat dreptul de proprietate asupra casei, pe care o închiriază unor persoane acceptate de către serviciile de fond locativ. Apoi se întorc în insulă pentru a locui aici. Serviciile de fond locativ îi înștiințează că nu mai au calitatea de a locui acolo din cauza Legii din 1969 asupra controlului locuinței în insulă și că au nevoie de un permis de la aceleași servicii pentru a ocupa casa lor. Cererile formulate în acest sens de petiționar au fost respinse, ei fiind urmăriți pentru ocupare ilegală a proprietății lor. În 1980 ei vând casa.

Punând în balanță datele și observând importanța unui asemenea drept, Curtea a apreciat că, în speță, nu s-a ținut suficient cont de situația particulară a familiei Gillow. Ei și-au construit casa pentru a locui în ea împreună cu familia. În perioada respectivă ei aveau „calificările” cerute și le-au îndeplinit până la intrarea în vigoare a Legii din 1969. În această perioadă aveau deci dreptul să ocupe casa, fără permis. Ei au trăit aici doi ani înainte de a părăsi insula în 1960. După această dată, au păstrat proprietatea asupra casei unde și-au lăsat mobila. Închiriind-o timp de 18 ani unor persoane acceptate de către serviciile de fond locativ, au contribuit la fondul mobilier din insulă. La întoarcerea lor, în 1979, ei nu aveau un alt „domiciliu” în Regatul Unit sau în altă parte. În acest context, refuzul autorităților a fost socotit disproporționat.

Dreptul la respect pentru corespondență

Majoritatea cauzelor în care s-au invocat încălcări ale acestui drept au fost introduse de către deținuți.

Curtea a statuat că dreptul unui deținut de a nu-și vedea cenzurată corespondența nu trebuie să fie niciodată îngrădit, întrucât constituie principalul mijloc prin care i se permite valorificarea drepturilor sale (Golderc contra Regatul Unit). Curtea a găsit însă legitim dreptul statului de a impune unele restricții, fără caracter juridic, privind corespondența.

În *cazul Malone contra Regatul Unit*, în care s-a pus problema interceptării de comunicări poștale și telefonice, precum și livrarea de informații, obținute prin „contorzarea” telefoanelor, către poliție, Curtea a apreciat că transmiterea unor astfel de informații la poliție, fără acordul abonatului, aduce atingere exercițiului dreptului consacrat prin art. 8.

3. Libertățile spirituale

În reglementarea libertății spirituale a omului, libertatea religiei, libertatea de exprimare și dreptul la instruire ocupă un loc fundamental.

Articolul 9

„1. Orice persoană are dreptul la libertatea de gândire, de conștiință și de religie; acest drept presupune libertatea de a schimba religia sau convingerea, cât și libertatea de a-și manifesta religia sau convingerea în mod individual sau colectiv, în public sau în particular, prin cult, învățământ, practici și îndeplinirea riturilor.

2. Libertatea de a-și manifesta religia sau convingerile nu poate forma obiectul altor restricții decât al aceluia care, prevăzute de lege, constituie măsuri necesare într-o societate democratică, pentru securitatea publică, protecția ordinii, a sănătății sau a moralei publice ori pentru protecția drepturilor și libertăților altuia.”

Articolul 10

„1. Orice persoană are dreptul la libertatea de exprimare. Acest drept cuprinde libertatea de opinie și libertatea de a primi sau de a comunica informații ori idei fără să poată exista vreun amestec al autorităților publice și fără a se ține seama de frontiere. Prezentul articol nu împiedică statele să supună întreprinderile de radiodifuziune, de cinematografie sau de televiziune unui regim de autorizare.

2. Exercițarea acestor libertăți, presupunând îndatoriri și obligații, poate fi supusă anumitor formalități, condiții sau sancțiuni prevăzute de lege, care constituie măsuri necesare, într-o societate democratică, pentru securitatea națională, integritatea teritorială sau siguranța publică, pentru apărarea ordinii și prevenirea infracțiunilor, pentru protecția sănătății sau moralei, pentru protecția reputației sau a drepturilor altuia, pentru a împiedica divulgarea de informații confidențiale sau pentru a garanta autoritatea și imparțialitatea puterii judecătorești”.

Libertatea religiei

Cauzele în care Comisia sau Curtea au fost confruntate cu încălcări ale art. 9 au fost rare și ele au apărut abia în anul 1993.

În *cauza Manoussakis și alții contra Greciei*, Curtea a statuat că dreptul la libertatea religioasă exclude orice apreciere din partea statului asupra legitimității și asupra modalităților de exprimare a acesteia.

În speță, condamnarea petiționarilor, martori ai lui Jehohav, pentru a fi creat și folosit o casă de rugăciune fără autorizația ministrului educației naționale și al cultelor a fost socotită o încălcare a art. 9, Curtea apreciind că o astfel de condamnare echivalează cu o ingerință în exercitarea dreptului lor la „libertatea de a-și manifesta religia prin cult și îndeplinirea ritualurilor”.

Libertatea de exprimare

Curtea apreciază că libertatea de exprimare constituie unul din fundamentele esențiale ale oricărei societăți democratice. Libertatea opiniilor și exprimării reprezintă o cucerire esențială în domeniul drepturilor omului.

În cazul *Lingens contra Austriei*, un jurnalist fusese condamnat penal pentru defăimarea cancelarului federal al Austriei, prin aceea că a publicat articole în care aducea critici severe cancelarului.

Curtea, sesizată de jurnalist, apreciază că articolele în cauză tratau chestiuni politice de interes pentru Austria, într-o controversă postelectorală, cadru în care pedeapsa aplicată jurnalistului reprezintă un fel de cenzură, căci îl avertiza ca pe viitor să nu mai publice astfel de articole. În domeniul politic, susține Curtea, o asemenea condamnare este de natură a îngreuna sarcinile de informare și de control pe care le are presa. În același timp, Curtea constată că pasajele reproșate jurnalistului constituiau judecăți de valoare, ceea ce pune în cauză libertatea de opinie și dreptul său de a comunica idei. În cauză s-a reținut violarea art. 10.

Dreptul la instruire

Articolul 2 din Protocolul nr. 1

„Nimănui nu i se poate refuza dreptul la instruire. Statul, în exercitarea funcțiilor pe care și le asumă în domeniul educației și învățământului, va respecta dreptul părinților de a asigura această educație și acest învățământ conform convingerilor lor religioase și filozofice”.

Dreptul la instruire, în sensul acestei norme, se compune din trei elemente, ce ascund, de fapt, cele trei ipoteze ale normei. Astfel, în prima ipoteză, norma stipulează că statul nu trebuie să refuze nimănui dreptul la instruire, ceea ce înseamnă că nu poate aduce atingere exercițiului dreptului unui individ la instruire, de exemplu, împiedicându-l să recurgă la posibilitățile de instruire oferite de stat. A doua ipoteză a normei enunță alte două elemente componente ale dreptului la instruire, și anume: statul are o putere discreționară totală de a dispune pentru a fixa natura și dimensiunea participării sale la instruire și învățământ.

4. Libertățile acțiunii sociale și politice

Articolul 11

„1. Orice persoană are dreptul la libertatea de instruire pașnică și la libertatea de asociere, inclusiv dreptul de a constitui împreună cu alte persoane sindicate și de a se afilia unor sindicate pentru apărarea intereselor sale.

2. Exercițarea acestor drepturi nu poate forma obiectul unor restricții decât

al acelor care, prevăzute de lege, constituie măsuri necesare, într-o societate democratică, pentru securitatea națională, siguranța publică, apărarea ordinii și prevenirea infracțiunilor, pentru protecția sănătății sau a moralei ori pentru protecția drepturilor și libertăților altei persoane.”

Articolul 3 din Protocolul nr. 1

„Înaltele Părți contractante se angajează să organizeze, la intervale rezonabile, alegeri libere cu vot secret, în condiții care asigură libera exprimare a opiniei poporului cu privire la alegerea corpului legislativ.”

Libertatea de întrunire

În concepția Curții, libertatea de întrunire este analizată ca o formă a libertății de exprimare. Este motivul pentru care, deseori, libertățile acțiunii sociale și politice prevăzute în art. 11 sunt privite și prin prisma art. 9 și 10, căci protecția opiniilor personale, oferite de acestea din urmă sub forma libertății de gândire, de conștiință și de religie, ca și libertatea de exprimare, se numără printre obiectivele garantării libertăților acțiunii sociale și politice, fie sub forma libertății de întrunire sau asociere, fie sub forma dreptului la alegeri libere.

Libertatea de asociere

În jurisprudența Curții această libertate este privită atât în sens pozitiv, cât și în sens negativ, apreciindu-se că ea conține deopotrivă un „drept negativ” de a nu fi obligat de a adera la o asociație.

Astfel, în cazul *Young, James, Webster contra Regatul Unit*, Curtea a apreciat că licențierea unor muncitori feroviari, în virtutea unui acord care impune apartenența la un anumit sindicat drept condiție obligatorie a angajării, reprezintă o violare a spiritului art. 11, căci amenințarea cu concedierea, în ipoteza refuzului afilierii la un anumit sindicat, constituie o formă foarte gravă de constrângere, ce apasă asupra salariaților angajați înainte de introducerea oricărei obligații de a se afilia la un anumit sindicat. O asemenea constrângere atinge însăși substanța libertății de asociere, consacrată prin art. 11.

Dreptul la alegeri libere

Potrivit art. 3 din Protocolul nr. 1: „Înaltele Părți contractante se angajează să organizeze, la intervale rezonabile, alegeri libere cu vot secret, în condițiile care asigură libera exprimare a opiniei poporului cu privire la alegerea corpului legislativ”.

Marja de apreciere a statului în legătură cu asemenea drepturi a fost subliniată de Curte și în *cauza Gitonas și alții contra Greciei*, în care Curtea Supremă a Greciei a anulat unele alegeri de deputați privind pe petiționari, motivat de faptul că aceștia au deținut anumite funcții publice anterior alegerilor, circa 3 ani, în condițiile art. 53 paragraful 3 din Constituție, care reglementează anumite cazuri de neeligibilitate, motivate de necesitatea menținerii regimului democratic și asigurării egalității mijloacelor de influență între candidații la diferite tendințe politice.

Curtea a apreciat că nu suntem în prezența încălcării dreptului de a fi ales, căci art. 53 paragraful 3 din Constituția Greciei nu prezintă incoerențe, nefiind arbitrar.

5. Dreptul la respect pentru bunuri

Articolul 1 din Protocolul nr. 1

„Orice persoană fizică sau juridică are dreptul la respectarea bunurilor sale. Nimeni nu poate fi lipsit de proprietatea sa decât pentru o cauză de utilitate publică și în condițiile prevăzute de lege și de principiile generale ale dreptului internațional.”

În jurisprudența sa, Curtea a făcut precizări cu privire la natura bunurilor vizate de norma arătată, cât și cu privire la înțelesul noțiunii de „respect”.

Din observarea acestei jurisprudențe reiese că accepțiunile pretinse desemnează atât dreptul de proprietate, cât și bunul asupra căruia poartă acest drept.

În același timp, „respectul” include eliminarea încălcărilor de drepturi, fiind, așadar, o noțiune juridică, iar nu una morală sau de altă natură.

Referințe bibliografice:

1. Duculescu V. *Protecția juridică a drepturilor omului*. București, Editura Lumina Lex, 1994.
2. Ținea O. *Constituții și alte texte de drept public*. Oradea, Editura Universității din Oradea, 1997.
3. Huntington S. P. *Ciocnirea civilizațiilor și refacerea ordinii mondiale*. Editura Anlet, 1998.
4. Ayton-Shenker D. *Drepturile omului și diversitatea culturală. Departamentul de informare al Națiunilor Unite*. DPI/I627/HR, martie 1995.
5. Armata Republicană Irlandeză (Irish Republican Army - IRA) este o organizație paramilitară naționalistă irlandeză creată în 1919, care combate autoritatea britanică în Irlanda de Nord, cu scopul obținerii independenței și alipirii acestei regiuni la Republica Irlanda.
6. În cauza Irlanda contra Regatul Unit, Curtea apreciază că termenul „degradant” nu se traduce doar prin dezagreabil sau inconfortabil.
7. Cu toate acestea, Curtea Europeană, în jurisprudența sa, evită a da o altă interpretare normelor Convenției, cu riscul de a se îndepărta de contextul zilelor noastre. Ea rămâne tributară originii textelor, ideilor inițiale, care au inspirat reglementarea.

FUNDAMENTELE CONSTITUȚIONALE ALE DOMENIULUI ORDINII ȘI SECURITĂȚII PUBLICE¹

THE CONSTITUTIONAL FOUNDATIONS OF THE FIELD OF PUBLIC ORDER AND SECURITY

CZU: 351.75:342.4

Ianuș ERHAN²

ABSTRACT. *Public order includes all social relations conditioned by society's needs and which correspond to general interests, regulated by social norms, in order to ensure the inviolability of the person, honor, dignity and other values protected by law.*

What is related to national public order is established by the state itself, which is sovereign as regards the regulation of social relations on its territory between citizens, between citizens and its authorities, between its authorities.

At the level of national legislation, in most European countries, the constitutional act specifies that the exercise of rights and freedoms must not harm public order, the public interest or good morals.

Ensuring public order is a social necessity, carried out through specific activities of special bodies – public order forces, which represent authorities holding powers and attributions in matters of public order and who, by law, are given tasks in the exercise of the state's police right.

Thus, public order is the notion, the term, the generalized state that is guaranteed, first of all, by the constitutional norms. In this sense, based on the fact that the Constitution is the fundamental law of the country, all the legal construction that determines the field of public order and security must be consistent with its provisions.

Keywords: *Constitution, state, public order, police, human rights and freedoms.*

După cum consideră Ion Muraru și Simina Tănăsescu „societatea umană determină sensurile și scopurile celorlalte categorii, numite deseori generos, dar și înșelător bine comun sau fericire. Ea este punct de plecare, dar și de revenire pentru toate construcțiile sociale, politice și morale”, totodată „o societate umană poate să existe, să se dezvolte și să se impună, numai în structuri organizate, iar structura care s-a impus, a rezistat și rezistă, fiind practic de neabandonat este statul” [1, p. 12].

Aceiași autori citându-l pe Hans Kelsen sunt de părerea că „statul poate fi caracterizat ca: a) ordine de conduită a oamenilor, o ordine juridică de constrân-

---

¹ Articolul a fost elaborat în contextul Proiectului Instituțional „Modernizarea mecanismelor de guvernare axate pe protecția drepturilor omului” în cadrul Laboratorului de Cercetare Științifică „Drept Public Comparat și e-Guvernare”, Facultatea de Drept, Universitatea de Stat din Moldova (cifrul proiectului - 20.80009.1606.15)

² Ianuș ERHAN, doctor în drept, conferențiar universitar, cercetător științific superior în cadrul LCS „Drept public comparat și e-guvernare” al Institutului de Cercetare și Inovare al Universității de Stat din Moldova, ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4110-8133>, e-mail: ianuserhan@yahoo.com

gere, b) putere de comandă; c) voință distinctă de voința indivizilor, fiind mai mult decât suma voințelor individuale, ea situându-se deasupra lor.” Din această caracteristică, strict juridic (sau într-un sens restrâns) statul este un ansamblu sistematic de organe de stat (autorități), el cuprinde parlamente, guverne și alte autorități executive, organe judecătorești, armată, poliție și închisori [1, p. 13].

Din analiza diferitor idei doctrinare, determinăm că „securitatea statului și a tuturor cetățenilor săi, siguranța persoanei, ordinea și liniștea publică, reprezintă valori sociale primordiale ce stau la baza existenței, organizării și funcționării oricărui stat de drept în cadrul căruia reglementarea multiaspectuală a relațiilor sociale, disciplină, ordine de drept reprezintă cerințe firești ale democrației” [2, p. 404].

Una din stările pe care statul este obligat să o asigure este cea de securitate publică, care poate fi atinsă, în mare parte prin stabilirea și ocrotirea ordinii publice cât și ordinii de drept.

Astfel, ordinea publică asociată cu „ordine politică, economică și socială dintr-un stat, care se asigură printr-un ansamblu de norme și măsuri deosebite de la o orânduire socială la alta și se traduce prin funcționarea normală a aparatului de stat, menținerea liniștii cetățenilor și a respectării drepturilor acestora [3, p. 726].

La rândul său, orice societate liberă, „trebuie să garanteze tuturor cetățenilor starea de ordine, starea de liniște și siguranță, necesară fiecărui individ. Astfel, acest termen evocă ideea de dispoziție sau de succesiune regulată, cu caracter spațial, temporal, logic, moral și estetic, iar în asociere cu alți termeni a dobândit și o semnificație juridică, vorbindu-se despre noțiuni ca: ordine constituțională, ordine de drept, ordine publică, etc.” [4, p. 243].

De cele mai multe ori conceptele de „ordine publică” și „securitate publică” (în literatura de specialitate din România este utilizat termenul „siguranță publică”) sunt folosite împreună fiind strâns interconectate și interdependente. Esența acestei relații – ambele sunt menite să stabilească o ordine socială adecvată care să satisfacă nevoile cetățenilor și ale societății, iar încălcarea normelor va atrage răspunderea subiecților, cât și intervenția statului.

Ordinea și siguranța publică, ca și concept, este utilizat practic în completarea noțiunilor generice de “ordine publică” și de “siguranță publică”. În acest context, este de menționat că unii autori consideră “siguranța publică”, ca fiind un bun al dreptului, iar “ordinea publică”, ca fiind un bun “sui generis”, care constituie o categorie intermediară, între drept și morală, un bun a cărui violare poate avea totuși repercusiuni și mai grave, decât acelea ale unui principiu pur etic. În consecință, în considerarea celor exprimate, apreciem că „ordinea și siguranța publică” constituie cel mai important complex de „bunuri publice”, pe care statul, cu autoritatea sa administrativă, trebuie să le protejeze prin activitatea instituțiilor de ordine și siguranță publică, pentru a consolida durabilă a statului de

drept. Ca urmare, statul, ca forma cea mai înaltă de organizare a societății, pentru a-și îndeplini menirea sa, de asigurare a protecției persoanelor, de armonizare a nevoilor individuale și colective în societate, de asigurare a conviețuirii sociale, „trebuie să fie călăuzit de politica ordinii și autorității” [5, p. 116].

Din punctul de vedere al dreptului constituțional, ordinea publică reprezintă ansamblul regulilor care asigură siguranța societății și a căror încălcare nu antrenează decât ilegalitatea parțială a unui act sau a unui fapt juridic [6, p. 85].

Noțiunea de ordine publică a fost statuată cu mult timp în urmă încă de Declarația Franceză a drepturilor omului și cetățeanului din 1789 care cu referință la libertatea conștiinței și convingerilor prevedea că „nimeni nu urma să fie persecutat pentru convingerile sale, nici chiar pentru cele religioase, dacă prin exprimarea lor nu se încălca *ordinea publică* prevăzută de lege” (art. 10) [7].

Ulterior definind poliția „Code de delites et des peines” din 1795 determina că aceasta „este instituită pentru a menține ordinea publică, libertatea, proprietatea și siguranța individuală” [8, p. 14].

După părerea profesorului Victor Guțuleac „ordinea publică” este definită ca stare de „legalitate, de echilibru și pace socială, prin care se asigură liniștea publică, securitatea persoanei, a colectivităților și a bunurilor, sănătatea și morala publică, care permite exercitarea drepturilor și libertăților constituționale, precum și funcționarea structurilor specifice statului de drept” [9, p. 26].

După părerea autorilor Gheorghe Costachi și Irina Iacub, „în statul de drept securitatea persoanei se bazează în principal pe ordinea de drept și ordinea publică pe care autoritățile statului sunt obligate să le asigure” [10, p. 77], iar la rândul său „ordinea publică implică măsuri de menținere, asigurare și restabilire a ordinii menite să asigure restabilirea echilibrului social, atunci când regulile de conduită au fost încălcate” [11, p. 80-81].

Ce ține de ordinea publică națională o stabilește statul însuși, suveran cât privește reglementarea relațiilor sociale de pe teritoriul său între cetățeni, între cetățeni și organele sale, între organele sale. Astfel că, discutăm despre ordinea publică referindu-ne la activitatea normată a componentelor statului între ele (ordinea constituțională), a acestora în raport cu cetățenii (ordinea administrativă), la apărarea și menținerea ordinii publice (dreptul penal), la ocrotirea proprietății publice și private (ordinea privată și publică), a drepturilor fundamentale ale cetățeanului. Se prezumă că statul organizează, apără și promovează ordinea sa publică exercitându-și funcțiile ca entitate suverană [12, p. 1058].

La rândul său, Constituția este garantul libertății societății civile, expresia căreia este o anumită măsură de haos pozitiv, de neordonare în economie (piața), politică (democrația), viața personală (libertatea). Ea este nu atât ordinatorul vieții civile, cât garantul împotriva organizării și reglementării ei excesive [13, p. 43].

Cetățenii statelor care dispun de constituții democratice își formează atitudinile față de constituționalismul național, bazându-se pe gradul în care acest

sistem de guvernare promovează valori sociale incontestabile, printre care libertatea, ordinea, domnia legii, reprezentativitatea, responsabilitatea guvernanților, etc. Altfel spus, cetățenii doresc ca guvernanții desemnați în ordinea stabilită de constituția în vigoare să conducă democratic, în strictă conformitate cu constituția și legile în vigoare [13, p. 46].

Potrivit art. 1 alin. (3) al Constituției Republicii Moldova „Republica Moldova este un stat de drept, democratic, în care demnitatea omului, drepturile și libertățile lui, libera dezvoltare a personalității umane, dreptatea și pluralismul politic reprezintă valori supreme și sunt garantate” [14].

La fel, Constituția Republicii Moldova stipulează că suveranitatea națională aparține poporului Republicii Moldova, care o exercită în mod direct și prin organele sale reprezentative, în formele stabilite de Constituție [15, p. 23].

În opinia Curții Constituționale, funcționarea statului de drept implică instituirea unui climat de ordine, în care recunoașterea și valorificarea drepturilor unui individ nu pot fi concepute în mod absolut și discreționar, ci numai în corelație cu respectarea drepturilor celorlalți și ale colectivității în ansamblu [16].

În acest sens, asigurarea legalității și ordinii în stat constituie funcții prioritare ale unui stat de drept, conform cărora trebuie să se ordoneze activitatea tuturor organelor de stat, obștești și a cetățenilor Republicii Moldova, în particular [17, p. 7].

Un loc deosebit în reglementarea de drept a ordinii publice îl ocupă normele constituționale care consfințesc libertatea individuală și siguranța persoanei, inviolabilitatea domiciliului, garantarea dreptului la viață și la integritatea fizică și psihică a cetățenilor, secretul corespondenței și altele [18, p. 20].

De exemplu, conform art. 15 din Constituția Republicii Moldova, cetățenii beneficiază de drepturile și de libertățile consacrate prin legea supremă și prin alte legi. Această normă constituțională orientează activitatea autorităților statului spre asigurarea protecției și respectării drepturilor fiecărei persoane. Cetățeanul, de asemenea, dispune de pârghii constituționale orientate spre a-i asigura un comportament activ în raport cu autoritățile publice [19, p. 104].

Constituția Republicii Moldova nu definește noțiunea de „securitate publică”, dar operează cu termenul de „*ordine publică*” în câteva contexte, și anume, atunci când se face referință la atribuțiile Președintelui țării în domeniul apărării (art. 87) este prevăzut că „Președintele Republicii Moldova poate lua și alte măsuri pentru asigurarea securității naționale și a ordinii publice, în limitele și în condițiile legii” sau în contextul art. 54 ce se referă la restrângerea exercițiului unor drepturi sau libertăți ale persoanei, fiind determinat că, exercițiul acestora „nu poate fi supus altor restrângeri decât celor prevăzute de lege, care corespund normelor unanim recunoscute ale dreptului internațional și sunt necesare în interesele securității naționale, integrității teritoriale, bunăstării economice a țării, *ordinii publice*, în scopul prevenirii tulburărilor în masă și infracțiunilor, protejării drepturilor, libertăților și demnității altor persoane [...]” [14].

Prin urmare, ordinea publică cuprinde totalitatea relațiilor sociale condiționate de necesitățile societății și care corespunde intereselor generale, reglementate de normele sociale, în scopul asigurării inviolabilității persoanei, onoarei, demnității și altor valori ocrotite de lege.

Realizarea ordinii publice este condiționată în mod nemijlocit de necesitatea sporirii responsabilității și disciplinei în societatea noastră [18, p. 21].

Totodată, ordinea publică nu înseamnă nici pe departe doar ordinea constituțională, legi, ordonanțe, forțe și mijloace care să le impună și să le gestioneze, care să supravegheze, să monitorizeze, să asigure dominanța puterii, perpetuarea netulburată a sistemului și oprirea procesului în parametrii convenabili celor care conduc și gestionează, care să asigure, cu alte cuvinte, liniștea publică. Scopul ordinii publice nu este asigurarea liniștii publice, ci a condițiilor care să crească eficiența angajamentului public, a efortului public, precum și responsabilitatea factorilor de decizie și a fiecărui om în parte față de calitatea condiției umane. Ordinea publică este o construcție dinamică, după o arhitectură complicată, la care participă, deopotrivă, toate componentele sistemului și procesului, și nu doar cei ce-și asumă sau cred că li se cuvine privilegiul și condiția benefică și orgolioasă a conducerii altora [20, p. 13].

În urma prezentării acestor idei și concepte referitoare la ordinea publică, luând în calcul și terminologia consacrată de Constituție, prin ordine publică se înțelege „starea de legalitate, de echilibru și pace socială prin care se asigură liniștea publică, siguranța persoanei, a colectivităților și a bunurilor, sănătatea și morala publică a cărei menținere, potrivit principiilor și normelor statornicite prin Constituție se realizează prin măsuri de constrângere specifice poliției” [21, p. 3].

O noțiune strâns legată de acest aspect este „legalitatea” reieșind din faptul că „ordinea publică este interpretată și ca stare de legalitate, de echilibru și pace socială, prin care se asigură liniștea publică, securitatea persoanei, a colectivităților și a bunurilor, sănătatea și morala publică, care permite exercitarea drepturilor și libertăților constituționale, precum și funcționarea structurilor specifice statului de drept” [22, p. 33].

Legalitatea definită în complexitate „ca principiu, și ca metodă, și ca regim politic” înseamnă respectarea riguroasă și necondiționată a legii (în sens larg și Constituția) de către toți subiecții de drept [23, p. 96].

La fel, legalitatea este un principiu al vieții sociale și de stat care constă „în îndeplinirea exactă, neabătută și uniformă a normelor juridice de către toți participanții la relațiile sociale (subiecții de drept)” [24, p. 26].

Conceptul de legalitate într-un stat de drept desemnează respectarea întocmai a Constituției, legilor, a celorlalte acte normative, a drepturilor și libertăților fundamentale de către organele statului, de organismele sociale, în general, precum și de către cetățeni. Subiectele legalității sunt persoanele fizice, în mod in-

dividual, precum și subiectele de drept colectiv (organe de stat, alte organisme sociale) care trebuie să aibă o conduită conformă cu prevederile legale [25, p. 399-400].

Referitor la importanța ordinii de drept și ordinii publice pentru individ, cetățean, e de necontestat faptul că acestea servesc ca mijloace de protecție a drepturilor, libertăților și intereselor legale. Ele asigură securitatea și protecția omului, atât față de arbitrariul statului și a organelor acestuia, cât și față de acțiunile ilegale ale altor persoane. De starea ordinii de drept și a ordinii publice depinde nivelul libertății omului, caracterul real al drepturilor și libertăților, nivelul și realitatea democrației, precum și siguranța și liniștea publică [10, p. 184].

În Republica Moldova, ordinea publică este parte componentă a ordinii de drept, reprezentând proiecția acesteia în plan politico-economic și social, având, la rândul ei, trei componente: menținerea, asigurarea și restabilirea, care presupun măsuri și acțiuni prin care se realizează un cadru adecvat pentru manifestarea democrației constituționale în baza prevederilor înscrise în Constituția Republicii Moldova, ca lege fundamentală a statului nostru, și în întreaga legislație în vigoare. Cele trei componente au elemente organizaționale, de reglementare sau care țin de modul de acțiune atât comune, cât și specifice [22, p. 33].

De altfel, problema protecției constituționale a omului, vieții și securității acestuia, inclusiv a proprietății sale, de diferite atentate criminale, a avut întotdeauna un caracter constant și fundamental [26, p. 84].

Totodată, un alt articol, și anume 55 Exercițarea drepturilor și a libertăților determină că „Orice persoană își exercită drepturile și libertățile constituționale cu bună-credință, fără să încalce drepturile și libertățile altora” [14].

Astfel, condiționarea exercitării drepturilor și libertăților constituționale este fixată de Constituție pe două dimensiuni: buna-credință și respectul drepturilor altuia. Buna-credință presupune o condiționare internă a drepturilor și libertăților constituționale. De fapt, buna-credință este o instituție tradițională a dreptului civil, care obligă persoanele participante la raporturile juridice să-și exercite drepturile și obligațiile cu bună-credință, în acord cu legea, cu contractul, cu ordinea publică și cu bunele moravuri. Buna-credință ridicată la rang de principiu constituțional implică dimensiuni teoretice și practice, cu toate consecințele acesteia, mai cu seamă pentru dreptul public. Cu referire la respectul drepturilor altora, aceasta reprezintă mai degrabă o condiționare externă, întrucât se are în vedere evitarea unei exercitări abuzive a propriilor drepturi și libertăți, prin care se încalcă drepturile sau libertățile altora. De fapt, norma constituțională pune în valoare un principiu istoric, conform căruia libertatea unui cetățean încetează acolo unde începe libertatea altui cetățean [27, p. 223-224].

La nivelul legislației naționale, în majoritatea țărilor europene, în actul constituțional se face precizarea că exercitarea drepturilor și libertăților nu trebuie să lezeze ordinea publică, interesul public sau bunele moravuri. Astfel, din

analiza textelor constituționale, se poate constata preocuparea legiuitorului pentru păstrarea „ordinii publice” [28, p. 74].

Republica Moldova nu este o excepție în acest sens, iar după părerea autorului Igor Bantuș „temeiurile restrângerii exercițiului unor drepturi sau al unor libertăți fundamentale ale omului pot fi definite ca circumstanțe condiționate de conceptul libertății individuale și consacrate în Constituția Republicii Moldova și legislația națională. Aceste circumstanțe amenință valorile protejate constituțional și determină limitele realizării drepturilor și libertăților fundamentale, asigură echilibrul necesar între interesele omului, societății și statului” [29, p. 174].

În sensul dat, Constituția Republicii Moldova în articolul 54 expres prevede că „Exercițiul drepturilor și libertăților nu poate fi supus altor restrângeri decât celor prevăzute de lege, care corespund normelor unanim recunoscute ale dreptului internațional și sunt necesare în interesele *securității naționale*, integrității teritoriale, bunăstării economice a țării, *ordinii publice*, în scopul prevenirii tulburărilor în masă și infracțiunilor, protejării drepturilor, libertăților și demnității altor persoane, împiedicării divulgării informațiilor confidențiale sau garantării autorității și imparțialității justiției. Restrângerea trebuie să fie proporțională cu situația care a determinat-o și nu poate atinge existența dreptului sau a libertății” [14].

Legiuitorul instituie o listă exhaustivă de domenii și condiții în care această restrângere poate interveni [30, p. 109], iar după logică prevederilor date domeniile vizate sunt de importanță majoră pentru stat și societate și constituie valori și, în special, stări de care beneficiază toate persoanele.

După cum consideră Nicolae Osmochescu „restrângerea se impune pentru apărarea ordinii publice, adică a regulilor ce asigură siguranța societății, a căror încălcare nu antrenează decât ilegalitatea parțială a unui act sau a unui fapt juridic. În sens mai larg, ordinea publică este un ansamblu de dispoziții prin care se asigură liniștea publică, armonia socială, respectul față de lege și față de deciziile legitime ale autorităților publice” [27, p. 219].

Totodată, prevederile indicate nu admit restrângerea drepturilor proclamate în articolele 20-24 din Constituție. Astfel, **art. 20 statuează accesul liber la justiție prin care „orice persoană are dreptul la satisfacție efectivă din partea instanțelor judecătorești competente împotriva actelor care violează drepturile, libertățile și interesele sale legitime.”**

Articolul 21 este cel ce stabilește prezumția nevinovăției, iar art. 22 prevede neretroactivitatea legii, în sensul că „Nimeni nu va fi condamnat pentru acțiuni sau omisiuni care, în momentul comiterii, nu constituiau un act delictuos. De asemenea, nu se va aplica nici o pedeapsă mai aspră decât cea care era aplicabilă în momentul comiterii actului delictuos.”

Articolul 23 determină dreptul fiecărui om de a-și cunoaște drepturile și îndatoririle, iar art. 24 declară dreptul la viață și la integritate fizică și

psihică, statul având obligația să garantează fiecărui om acest drept, precum și condiția că, nimeni nu va fi supus la torturi, nici la pedepse sau tratamente crude, inumane ori degradante [14].

După cum vedem, lista drepturilor care nu pot fi restrânse poartă un caracter exclusiv, respectiv nu se admite restrângerea acestora sub nici un pretext, iar determinarea lor de către legiuitor este de importanță majoră, fiind prestabilite garanțiile de care beneficiază persoanele cât și limitele de acțiune ale autorităților statului.

Astfel, asigurarea ordinii publice reprezintă o necesitate socială, realizată prin activități specifice de organe speciale – forțele de ordine publică, ce reprezintă autorități deținând competențe și atribuții în materie de ordine publică și cărora, prin lege și prin alte acte normative, li se conferă sarcini în exercitarea dreptului de poliție a statului. O importanță deosebită în realizarea funcției de garantare și asigurare a ordinii publice, a securității persoanei și a societății o are activitatea de dirijare a organelor menite să asigure ordinea publică [20, p. 1].

Forțele de ordine, la rândul său, reprezintă cadrul instituțional al sistemului de ordine și securitate publică, iar din analiza întreprinsă, evidențiem Poliția ca fiind autoritatea publică cu cele mai extinse și dedicate competențe în domeniul ordinii și securității publice.

Poliția într-o societate democratică condusă de principiul preeminenței dreptului, are următoarele sarcini: de a asigura menținerea liniștii publice, respectul legii și ordinii în cadrul societății; de a proteja și respecta libertățile și drepturile fundamentale ale individului care sunt consacrate, îndeosebi, de către Convenția Europeană a Drepturilor Omului; de a preveni și de a combate criminalitatea; de a depista criminalitatea; de a oferi asistență și servicii populației [31].

Această noțiune foarte amplă acoperă o serie de activități ale poliției, printre care se vor menționa siguranța și securitatea persoanelor (fizice cât și juridice) și bunurilor (private cât și publice) și aplicarea legii între Stat și particulari, și în raporturile între indivizi. Respectarea libertăților și drepturilor fundamentale ale persoanei, așa cum sunt stipulate în Convenția Europeană a Drepturilor Omului, ca obiectiv al poliției, este, probabil, caracteristica cea mai semnificativă a unei poliții care se află în serviciul unei societăți patronate de drept. Acest obiectiv implică nu numai o obligație distinctă de a apăra aceste drepturi, dar și existența unor limite ale acțiunii poliției în urmărirea altor obiective [32, p. 463-464].

De exemplu, dreptul la libertate și siguranță vizează protejarea libertății fizice a persoanei împotriva oricărei arestări sau detenții arbitrare ori abuzive. Constituția Republicii Moldova garantează cetățenilor posibilitatea de a se bucura de libertate și, totodată, asigură securitatea juridică, protecția, apărarea acestora în raporturile lor cu autoritățile statului. Dreptul la inviolabilitate a persoanei reprezintă și setul de garanții de a nu fi reținut, urmărit sau pedepsit ilegal [33, p. 6].

Totodată, sub aspect comparativ, cu referință la prevederile constituționale din România deducem că „percheziția are ca efect restrângerea exercitării unor drepturi sau a unor libertăți consacrate și garantate atât în Constituția României, precum: inviolabilitatea domiciliului (art. 27), libertatea fizică sau de mișcare a persoanei (art. 23), dreptul la ocrotire a vieții intime, familiale și private (art. 26), inviolabilitatea corespondenței și a celorlalte mijloace legale de comunicare (art. 28), precum și reglementări internaționale privind apărarea drepturilor omului: art. 8 – dreptul la respectarea vieții private și de familie din CEDO, cât și în art. 53 din Constituția revizuită a României. Atunci când prevederile legale în materie sunt încălcate, autoritățile judiciare sunt obligate să intervină pentru restabilirea ordinii de drept. De asemenea, se poate deroga de la aceste norme pentru a proteja ordinea publică, drepturile și libertățile celorlalți membri ai societății” [34].

După cum deducem ordinea publică este noțiunea, termenul, starea generalizată garantată, în primul rând, prin normele constituționale. În acest sens, reieșind din faptul că, Constituția este Legea fundamentală a țării, toată construcția juridică ce determină domeniul ordinii și securității publice trebuie să reiasă și să fie conformă cu prevederile acesteia. Statuarea constituțională a prevederilor referitoare la ordinea publică, conferă acestui domeniu un caracter prioritar și plasează ordinea și securitatea publică în avanpostul intereselor statului.

În concluzie putem menționa că normele constituționale stau la baza ordinii și securității publice, determinând și asigurând constituționalitate întregului domeniu. La rândul lor, autoritățile publice responsabile, în primul rând, Poliția sunt organizate și activează conform prevederilor constituționale, având, totodată rolul de a le proteja, respecta și pune în aplicare conform competențelor.

Referințe bibliografice:

1. Muraru I., Tănăsescu S. *Drept constituțional și instituții politice*, ediția a IX-a, București: Lumina Lex, 2001.
2. Postovan O. *Statutul, locul și rolul Poliției comunitare în cadrul polițiilor de ordine publică orientate către comunitate*. În: culegerea materialelor Conferinței științifice cu participare internațională „Protecția drepturilor și libertăților fundamentale ale omului în procesul asigurării ordinii și securității publice”, Chișinău, Academia „Ștefan cel Mare” a MAI, 2022.
3. Dicționarul explicativ al limbii române, ediția a II-a. București: Univers Enciclopedic, 1998.
4. Niță N. *Provocări ale ordinii și siguranței publice din România pentru consolidarea durabilă a statului de drept*. În: Revista „Pro Patria Lex” 01/2013, pp. 242 -252.

5. Iacob A., Drăghici C., Constantin C., Voinic C. *Drept polițienesc*. Craiova: Editura Sitech, 2008.
6. Deleanu I. *Drept constituțional și instituții politice*. Iași: Chemarea, 1992.
7. Declarația Franceză a drepturilor omului și cetățeanului, 1789.
8. Barbu V. *Introducere în dreptul polițienesc român*. Oradea: Cosmos, Societatea anonimă, 1927.
9. Guțuleac V. *Drept polițienesc*. Chișinău, 2015.
10. Costachi Gh., Iacob I. *Ordinea de drept și ordinea publică: fundamente ale securității persoanei în statul de drept*. În: Materialele Conferinței internaționale științifico-practice „Administrarea publică în domeniul asigurării ordinii de drept – una din sarcinile prioritare ale statului”, ianuarie 2020.
11. Niță N. *Managementul excelenței în instituțiile de ordine și siguranță publică*. Iași: Tehnopress, 2013.
12. Dogaru L. *Aspecte relative la ordinea publică comunitară*. În: European Integration – between Tradition and Modernity, Proceeding, 2013/1, Petru Maior University Press, pp. 1049-1057.
13. Guceac I. *Constituționalismul, democrația și libertatea – valori ale societății deschise*. În: Revista de Știință, Inovare, Cultură și Artă „Akademios”. 2009, nr. 2(13), pp. 41-47.
14. Constituția Republicii Moldova, Nr. 1 din 29.07.1994, republicată în Monitorul Oficial nr. 78 din 29.03.2016, art. 140.
15. Balmuș V., Muntean V. *Elemente de drept polițienesc*. Chișinău: Academia de Științe a Moldovei, 2006.
16. Hotărârea nr. 7 din 18.05.2013 privind controlul constituționalității unor prevederi din Legea nr. 64-XII din 31 mai 1990 cu privire la Guvern, în redacția Legilor nr. 107 și 110 din 3 mai 2013, și a Decretelor Președintelui Republicii Moldova nr. 634-VII și 635-VII din 16 mai 2013 și a Hotărârii Guvernului nr. 364 din 16 mai 2013. Monitorul Oficial al R. Moldova, nr. 122-124/13 din 07.06.2013.
17. Boeșteanu C., Cușnir V., Grati V., Dogotari I. *Drept polițienesc*, manual. Chișinău: Academia „Ștefan cel Mare”, 2006.
18. Stamatin Ș., Grati V. *Activitatea administrativă a organelor afacerilor interne (partea generală)*. Chișinău: Academia „Ștefan cel Mare” a MAI.
19. Munteanu A., Rusu S., Vacarciuc O. *Manualul funcționarului public în domeniul drepturilor omului*. Chișinău: Editura Arc, 2015.
20. Popescu L. Rezumatul tezei de doctor „Riscuri și amenințări la adresa ordinii și siguranței publice”. București: Academia de Poliție „Alexandru Ioan Cuza”.

21. Draghici I. Referatul tezei de doctor „Conceptul de ordine publică și reflectarea lui în legislația actuală”. București: Academia de Poliție „Alexandru Ioan Cuza”, 2007.
22. Malai L., Nastas A. *Asigurarea ordinii publice și a securității civile în cadrul întrunirilor*. În: Studii naționale de securitate. 2020, nr. 1(3), pp. 29-36.
23. Arseni A. *Legalitatea și legitimitatea ordinii de drept – fundament juridico-moral al statului de drept*. În: culegerea materialelor conferinței internaționale „Administrare publică în domeniul asigurării ordinii de drept-una din sarcinile prioritare ale statului”, Chișinău: Tipografia Centrală, 2020.
24. Avornic Gh. *Tratat de teorie generală a statului și dreptului*. Vol II. Chișinău: Tipografia Centrală, 2010.
25. Costachi Gh. *Cetățeanul și puterea în statul de drept*. Monografie. Chișinău, 2019.
26. Guceac I. *Constituționalismul și statul de drept în Republica Moldova. Realități și perspective*. În: Revista de Știință, Inovare, Cultură și Artă „Akademos”. 2017, nr. 3(46), pp. 78-85.
27. Osmochescu N. și ș.a., *Constituția Republicii Moldova: Comentariu*. Chișinău: Editura Arc, 2012.
28. Marian O. *Restrângerea drepturilor și libertăților fundamentale – garanție juridică a respectării statutului juridic al personalității*. În: Revista națională de drept, Nr. 10, 2014.
29. Bantuș I. *Restrângerea exercițiului unor drepturi sau al unor libertăți*. În: Protecția drepturilor și libertăților fundamentale ale omului în procesul asigurării ordinii și securității publice.
30. Constantinescu M., Iorgovan A., Muraru I., Tănăsescu E.S. *Constituția României revizuită. Comentarii și explicații*. București: AH Beck, 2004.
31. Recomandarea REC (2001)10 a Comitetului de miniștri către statele membre privind Codul European de etică al Poliției, adoptată de către Comitetul Miniștrilor la 19 septembrie 2001 în cadrul a celei de a 765 a reuniune a delegaților miniștrilor.
32. Dolea I., Zaharia V. *Culegere de acte internaționale în domeniul justiției penale, Volumul II, Convenții europene*. Chișinău: Cartea Juridică, 2011.
33. Vieru V., Botnarenco M. *Ghid succint “Drepturile omului în activitatea Poliției”*. Fundația Soros Moldova, Chișinău, 2020.
34. Constituția României din 31 octombrie 2003, *în vigoare de la 31 octombrie 2003*, Publicată în Monitorul Oficial, Partea I nr. 767 din 31 octombrie 2003.

INVIOLABILITATEA VIEȚII PRIVATE: ASPECTE DE PROCEDURĂ PENALĂ ȘI ACTIVITATE SPECIALĂ DE INVESTIGAȚII¹

INVIOLABILITY OF PRIVACY: ASPECTS OF CRIMINAL PROCEDURE AND SPECIAL INVESTIGATIVE ACTIVITY

CZU: 343.43:343.132

Boris GLAVAN²

ABSTRACT. *Respect for the fundamental rights of the person is a current topic in the field of special investigative activity and the criminal process, and the inviolability of private life is one of these rights. In this article, the problem of defining and determining the exhaustive content of the right to the inviolability of private life is highlighted, certain aspects of this right are addressed from the perspective of special investigative activity and the criminal process, the basic emphasis being on the legal aspect, namely on the provisions of the Law no. 133/2011 which does not cover the restriction of the right discussed in the framework of the special investigation activity. In conclusion, a proposal is made to improve the national legal framework in the segment of personal data processing within the special investigative activity.*

Keywords: *special investigative activity, special investigative measures, investigative officer, criminal investigation body, criminal process, private life, personal data.*

REZUMAT. *Respectarea drepturilor fundamentale ale persoanei este un subiect de actualitate în materia activității speciale de investigații și a procesului penal, iar inviolabilitatea vieții private este unul dintre aceste drepturi. În cadrul prezentului articol este evidențiată problematica definirii și determinării conținutului exhaustiv al dreptului la inviolabilitatea vieții private, sunt abordate anumite aspecte ale acestui drept din perspectiva activității speciale de investigații și a procesului penal, accentul de bază fiind pus pe aspectul juridic și anume pe prevederile Legii nr.133/2011 ce nu acoperă restrângerea dreptului discutat în cadrul activității speciale de investigații. În concluzie este formulată o propunere de îmbunătățire a cadrului legal național pe segmentul prelucrării datelor cu caracter personal în cadrul activității speciale de investigații.*

Cuvinte-cheie: *activitate specială de investigații, măsuri speciale de investigații, ofițer de investigații, organ de urmărire penală, proces penal, viață privată, date cu caracter personal.*

Introducere. Consolidarea statului de drept și integrarea Republicii Moldova în comunitatea țărilor cu democrații veritabile impune țării noastre anumite standarde de apreciere și apărare a valorilor sociale supreme, fiind vorba despre

---

¹ Lucrarea este elaborată în cadrul Proiectului de cercetare „Abordări conceptuale privind activitatea specială de investigații în condițiile statului de drept”, cifrul 22.00208.8007.07/PD I, susținut din bugetul de stat.

² Boris GLAVAN, doctor în drept, conferențiar universitar, Secretar Științific al Senatului Academiei “Ștefan cel Mare” a Ministerului Afacerilor Interne al Republicii Moldova, e-mail: boris.glavan@mai.gov.md; ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3838-4308>

drepturile și libertățile fundamentale ale omului consfințite într-un șir de acte internaționale. Simpla reflectare a drepturilor și libertăților persoanei în sistemul de drept național înseamnă un pas important, nu însă și suficient, pentru atingerea obiectivului final, impunându-se în acest context și realizarea practică a unui cumul de măsuri menite să garanteze intangibilitatea respectivelor valori.

Combaterea criminalității, ca cel mai mare pericol care subminează existențialitatea valorilor umane, este o muncă deloc ușoară și foarte riscantă, asumată de către stat, devenind în ultimii ani și o activitate tot mai complexă și mai greu de realizat, dat fiind faptul că progresul tehnico științific specific acestui început de mileniu, pe lângă favorurile oferite întregii omeniri (internet, rețele mobile de comunicare), a oferit lumii criminale noi oportunități de organizare, planificare și comitere a actelor infracționale. Tradițional problema investigării actelor criminale era rezolvată în limitele și cu instrumentele specifice procesului penal, astăzi situația este diferită, impunându-se necesitatea căutării noilor mijloace juridice adecvate combaterii actualei criminalități.

În literatura de specialitate foarte corect s-a punctat asupra faptului că în actualele condiții, a nivelului ridicat de profesionalism și organizare a mediului infracțional, eficacitatea luptei împotriva criminalității depinde în mare parte de utilizarea, în primul rând, a măsurilor speciale de investigații, care fac posibilă prevenirea și descoperirea rapidă a acțiunilor ilegale în curs de pregătire, comitere sau a celor deja comise [1, p.136].

Problema este că realizarea acestor instrumente de investigare, ca de altfel și a acțiunilor de urmărire penală tradiționale, implică într-o anumită măsură restrângerea unor drepturi individuale, fapt care impune implementarea unui mecanism juridic menit să asigure anumite garanții contra eventualelor abuzuri din partea organelor împuternicite să le realizeze. Anume în acest context respectarea drepturilor și libertăților persoanei este ridicată la nivel de principiu atât pentru desfășurarea procesului penal, cât și a activității speciale de investigații.

Unul dintre cele mai vizate drepturi sub aspectul restrângerii în cadrul activității speciale de investigații și a procesului penal este inviolabilitatea vieții private, ori probele sau informațiile culese în cadrul acestor două domenii de activitate sunt tangibile vieții private a persoanei investigate, precum și a celorlalte persoane implicate în investigarea unei infracțiuni. Respectarea inviolabilității vieții private în cadrul activității speciale de investigații și a procesului penal imune cunoașterea, în primul rând, a conținutului și limitelor acestui drept și, în al doilea rând, a mecanismului legal de restricționare al acestuia. În speranța unei contribuții pozitive în acest sens vom încerca, în cele ce urmează, să aducem mai multă lumină cu privire la înțelegerea acestui drept din perspectiva activității speciale și a procesului penal.

Metodologia studiului cuprinde metodele tradiționale de cercetare: logică, gramaticală, analiză și sinteză, deducție și inducție, observație și comparație. În

baza analizei materialelor pertinente (legislația națională, literatura de specialitate) sunt formulate concluziile și recomandările corespunzătoare.

Rezultate obținute și discuții. Dreptul la viața intimă, familială și privată este considerat de diverși experți în materie penală ca o categorie a drepturilor naturale ale omului. Ca orice altă lege naturală, acest drept pornește de la principiul inalienabilității, aparține fiecărui individ, excluzând precizarea rasei, genului, naționalității, condițiilor sociale, doar prin faptul că aparține rasei umane. Avându-și originea în antichitate [2] și parcurgând un drum lung de la conceptele filozofice la o parte a doctrinei juridice și a formulărilor juridice [3], dreptul la intimitate, secrete personale și de familie ca principiu a luat contur în cele din urmă la mijlocul secolului XX, după sfârșitul celui de Al Doilea Război Mondial, atingând un loc important în cuprinsul tratatelor internaționale și constituțiilor diferitelor țări [4, p.78].

Principalele trăsături ale dreptului la viață privată au fost consacrate în Declarația Universală a Drepturilor Omului, conform căreia: „Nimeni nu poate fi supus la amestecuri arbitrare în viața sa privată și de familie, la atacuri arbitrare la inviolabilitatea locuinței sale, la secretul corespondenței sale sau la onoarea și reputația sa. Orice persoană are dreptul la protecția legii împotriva unor astfel de ingerințe sau a unor astfel de atacuri” (art. 12) [5].

Art. 8 din Convenția europeană pentru apărarea drepturilor omului și a libertăților fundamentale [6] prevede: „Orice persoană are dreptul la respectarea vieții sale private și de familie, la inviolabilitatea domiciliului său și la secretul corespondenței. Nu va exista nici o imixtiune din partea autorităților publice în exercitarea acestui drept, cu excepția cazurilor prevăzute de lege și necesare într-o societate democratică în interesul securității naționale, ordinii publice și prevenirea criminalității, protecția sănătății sau bunelor moravuri, sau protecția drepturilor și libertăților altora”.

Analiza textelor documentelor citate permite constatarea faptului că Declarația se limitează la proclamarea dreptului fiecărei persoane la protecție împotriva restrângerilor ilegale și arbitrare ale vieții sale private, iar par. 2 al art. 8 din Convenție denumesc cazuri în care acest drept poate fi restrâns de organele statului. Cu privire la acest aspect, facem trimitere și la art.7 din Carta drepturilor fundamentale a Uniunii Europene în care se menționează: „Orice persoană are dreptul la respectarea vieții private și de familie, a domiciliului și a secretului comunicațiilor” [7].

Este de evidențiat faptul că obiectul reglementării art. 8 din CEDO reprezintă o protecție împotriva ingerinței ilicite a autorităților publice, garanțiile sale mergând până dincolo de abținerea de la astfel de acte și implicând aplicarea obligațiilor pozitive de către autoritățile naționale pentru asigurarea respectării drepturilor garantate. În deciziile Curții Europene [8], s-a remarcat în mod repetat că dreptul la viața privată include integritatea fizică și psihică a persoanei, iar

statele, în virtutea îndeplinirii obligațiilor lor pozitive, împiedică astfel de încălcări chiar și din partea altor persoane fizice.

La nivel național dreptul la viața privată a găsit reflectare în Constituția Republicii Moldova în care se menționează că „Statul respectă și ocrotește viața intimă, familială și privată” (art.28). Excluderea caracterului declarativ al prevederilor constituționale este asigurată prin sancționarea penală a ingerințelor ilegale a vieții private a persoanei (art.177 CP). Codul de procedură penală [9], la rândul său, pe lângă prevederile constituționale, concretizează în art.15 anumite aspecte legate de acest drept, stabilind că „la efectuarea acțiunilor procesuale se interzice acumularea fără necesitate a informațiilor despre viața privată și intimă a persoanei”. Totodată, s-a stabilit că participanții la acțiunile procesuale sânt obligați, atunci când li se cere din partea organului de urmărire penală și a instanței de judecată, să păstreze secretul informațiilor despre acest drept, semnând în acest sens un angajament scris.

Cât privește prelucrarea [10] datelor cu caracter personal [11] în cadrul procesului penal, acest lucru se efectuează în conformitate cu prevederile Legii nr. 133/2011 [12] privind protecția datelor cu caracter personal [13]. Legea procesuală mai stabilește și faptul că în cadrul procesului penal persoanele nu au dreptul să refuze prezentarea informațiilor despre viața privată și intimă a sa sau a altor persoane sub pretextul inviolabilității vieții private, având în schimb dreptul să se convingă că această informație se administrează într-o cauză penală concretă și să ceară explicații organului de urmărire penală asupra necesității obținerii unor asemenea informații, cu includerea respectivelor explicații în procesul-verbal al acțiunii procesuale efectuate. Examinarea probelor care confirmă informația despre viața privată și intimă a persoanei, la cererea acesteia, are loc în ședință de judecată închisă, iar prejudiciul cauzat persoanei în cursul procesului penal prin violarea vieții sale private și intime se repară în modul stabilit de legislația în vigoare.

Legea nr.59/2012 cu privire la activitatea specială de investigații [14] nu face referință în mod expres la dreptul inviolabilității vieții private, indirect însă este cuprins în lista valorilor care necesită să fie protejate ca obligație pozitivă a organelor statului care practică acest gen de activitate (art.1), pe de o parte, și pe de altă parte, respectarea drepturilor persoanei ca și principiu al activității speciale de investigații (art.3) impune obligația atât pozitivă cât și negativă de a nu încălca drepturile persoanei, inclusiv inviolabilitatea vieții private, în procesul de realizare a măsurilor speciale de investigații, precum și a altor activități asociate acestora.

Este de observat că legiuitorul moldovean în nici una din legile indicate nu descoperă conținutul dreptului la viață privată și nici Curtea Europeană nu a fost mai generoasă în această privință. Totuși în jurisprudența sa Curtea a menționat că noțiunea de „viață privată” presupune dreptul la intimitate, dreptul de a trăi

așa cum dorești, protejat de publicitate [15; 16; 17; 18]. Totodată, se constată și faptul că această noțiune înglobează dreptul fiecărui individ de a lega și dezvolta relații cu semenii săi și lumea exterioară [19, p.68], domeniul de aplicare fiind foarte vast incluzând chiar și situațiile privind colectarea datelor personale prin memorizarea sistematică a datelor privind viața personală a unei persoane fără posibilitatea de a le înlătura [20].

În acest context, organelor statului antrenate în activitatea specială de investigații și în procesul penal le este foarte complicat să stabilească sfera informațiilor secretul cărora, pe de o parte, necesită să fie protejat, iar, pe de altă parte, să nu fie accesat abuziv. De fapt, determinarea limitelor vieții private din perspectiva respectării acestui drept ca și principiu al procesului penal și al activității speciale de investigații este considerată una dintre cele mai dificile probleme. În vederea soluționării acesteia vom apela la interpretările doctrinare și la practica judiciară.

Astfel, conform unor surse conținutul dreptului la secretul vieții private cuprinde sfera relațiilor personale, intime, familiale, gospodărești și de altă natură ale unei persoane cu lumea exterioară, care nu sunt legate de îndeplinirea îndatoririlor oficiale. Elementele constitutive, sau părțile separate, ale vieții private determină în speță inviolabilitatea domiciliului, secretul corespondenței, convorbirile telefonice, trimerile poștale, telegrafice și de altă natură, secretul depozitelor financiare, starea sănătății, secretul împărțășaniei, secretul actelor notariale, precum și alte informații care constituie secretul său personal sau de familie și pe care persoana nu dorește să le facă publice [21, p.113; 22, p. 149–150; 23, p. 226–231]. Alți autori, care completează această listă, includ și căsătoria, nașterea, adopția, divorțul, împărțirea proprietății, bugetul familiei, dispunerea proprietății [24, p.64], secretul votului, informații despre faptele biografiei, despre ocupație și fapte comise, despre opinii, aprecieri, convingeri, despre relațiile din familie sau despre relația unei persoane cu alte persoane [25, p.18].

Este de adăugat și faptul că viața privată include acele aspecte ale vieții personale a unei persoane pe care aceasta, în virtutea libertății sale, nu dorește să le facă proprietatea altora. Este un fel de suveranitate a individului, ceea ce înseamnă inviolabilitatea mediului său. Se presupune că secretul, în acest caz, reflectă dorința naturală a fiecărei persoane de a avea propria lume a intereselor intime și de afaceri, ascunsă de ochii curioșilor și nu acoperă deloc activitatea antisocială sau ilegală [26, p.40].

În acest context sunt interesante interpretările Curții Constituționale a Federației Ruse conform cărora informațiile despre o infracțiune nu aparțin de sfera vieții private a unei persoane și nu fac parte din categoria celor în privința cărora nu ar fi permisă colectarea, stocarea, utilizarea și difuzarea fără consimțământul acestuia și, prin urmare, efectuarea măsurilor speciale de investigații de colectare a unor astfel de informații nu poate fi considerată ca încălcare a drepturilor

constituționale [27]. Într-o altă speță, aceeași instanță a apreciat că dreptul la viață privată înseamnă oportunitatea oferită unei persoane și garantată de stat să controleze informațiile despre sine, să împiedice dezvăluirea informațiilor cu caracter personal și intim. Conceptul de „viață privată” include acel domeniu al vieții unei persoane care se referă la un individ, îl privește numai pe acesta și nu este supus controlului societății și statului, dacă nu este ilegal. În plus, o persoană care are intenția să comită infracțiuni grave trebuie să înțeleagă că, în consecință, poate fi privată de libertate și că îi pot fi restricționate drepturile și libertățile sale, inclusiv dreptul la viață privată. Prin comiterea de infracțiuni, aceasta se condamnă în mod deliberat pe sine și pe membrii familiei sale la astfel de restrângeri [28].

Încercându-se definirea dreptului la viață privată, în doctrină s-a apreciat că „dreptul la viață privată este considerat un complex de valori și drepturi în virtutea cărora individul poate trăi separat de celelalte persoane, liber de a decide cu privire la propria persoană, într-o zonă lipsită de publicitate și unde trebuie să fie protejat de orice intruziune care i-ar putea aduce atingere integrității fizice, psihice ori demnității”. Prin interpretarea jurisprudenței CEDO, doctrina a ajuns la concluzia că termenul de „viață privată” este un termen larg, care nu este susceptibil de o definiție exhaustivă [29, p.24].

Este necesar să se facă distincția între secretele exclusiv personale (neîncredințate nimănui) și secretele profesionale (secretele personale încredințate reprezentanților diferitelor profesii - medici, avocați, notari, preoți). Subiecții secretelor profesionale poartă responsabilitate legală (de exemplu, penală, contravențională) sau de altă natură (religioasă, morală) pentru divulgarea lor. Nu orice secret personal este un secret de familie. Nu tot ceea ce o persoană raportează unui medic, avocat, notar este secretul său, cu toate acestea, aceste persoane sunt obligate să nu dezvăluie informațiile raportate lor. Experții de drept civil sunt de părere că viața privată ar trebui înțeleasă nu doar ca sfera vieții personale a cetățenilor, ci și ca totalitatea relațiilor la care statul nu participă ca parte [30, p.46].

Astfel, viața privată este un fenomen social complex și cu multiple fațete. De fapt, include toate faptele și informațiile pe care o persoană ar dori să le păstreze în secret față de ceilalți sau în limitele unui cerc restrâns și limitat de oameni în care are încredere. De exemplu, un cetățean invită pe cineva în domiciliul său sau comunică cu cineva la telefon, dar în același timp nu dorește ca alte persoane să îi viziteze casa sau să-i asculte convorbirile telefonice. Anume din aceste considerente dreptul la viața privată care include și inviolabilitatea domiciliului său și secretul comunicărilor sunt protejate, iar restrângerea acestora este permisă numai în conformitate cu legea.

În fapt, există mai multe condiții care necesită să fie îndeplinite pentru ca restrângerea dreptului la viață privată să fie în conformitate cu Convenția: 1) restrângerea trebuie să fie prevăzută de lege; 2) trebuie să fie respectat principiul

proporționalității (o intruziune gravă în viața privată va fi justificată numai în cazul infracțiunilor grave); 3) măsura trebuie să fie subsidiară (măsurile intruzive trebuie să fie ultima soluție); 4) organele judiciare trebuie să răspundă pentru măsurile luate (este necesară o autorizare prealabilă pentru intruziunea asupra dreptului, măsurile trebuie să fie documentate amănunțit și monitorizate de organul care le-a autorizat) și 5) informațiile obținute prin restrângerea drepturilor pot fi folosite numai pentru scopul pentru care au fost autorizate) [29, p.21].

Respectarea vieții private se realizează nu numai prin obligația organelor competente ale statului de a lua toate măsurile posibile și rezonabile de a nu permite amestecul în viața privată a persoanei fără consimțământul acesteia, ci și printr-un șir de norme ale Codului de procedură penală menite să asigure protecția acestui drept. În acest sens, menționăm, de exemplu, instituția plângerii prealabile, prin intermediul căreia legiuitorul a derogat de la principiul obligativității punerii în mișcare și exercitării acțiunii penale pentru o serie de infracțiuni, apreciindu-se că, prin publicitatea procedurilor (cel puțin în faza de judecată), dar și prin reînnoirea traumelor suferite, s-ar putea aduce atingere vieții private a persoanei vătămate. Din aceste considerente, persoanei vătămate îi aparține decizia sesizării organelor judiciare prin plângere prealabilă pentru infracțiunea de hărțuire sexuală (art. 173 CP), încălcarea inviolabilității vieții personale (art. 177 CP), violarea de domiciliu (art. 179 alin.(1) și (2) CP).

Totuși, combaterea criminalității ca cel mai mare pericol social care amenință valorile constituționale ale persoanei implică necesitatea culegerii forțate a informațiilor despre viața privată a persoanelor, informații ce se referă la secretele individuale și de familie. Având în vedere faptul că activitatea specială de investigații este una dintre formele juridice de stat de apărare a valorilor constituționale prin combaterea criminalității și asigurarea securității naționale este firesc ca pentru relevarea, prevenirea, și curmarea infracțiunilor, pentru identificarea persoanelor care le organizează sau le comit, pentru căutarea persoanelor dispărute fără urmă ori a celor care se ascund de organele de urmărire penală sau de instanța de judecată ori se eschivează de la executarea pedepsei, precum și pentru realizarea celorlalte sarcini prevăzute în Legea nr.59/2012, și în mod special a celor indicate în art.2 al aceleiași legi, să fie permisă prelucrarea datelor cu caracter personal și a informațiilor relevante despre viața privată a persoanei.

În esență, întreaga activitate specială de investigații este orientată spre obținerea informațiilor despre persoane. În literatura de specialitate, de regulă, se evidențiază faptul că în cursul activității speciale de investigații se colectează informații nu numai despre persoane, ci și despre fapte, evenimente și obiecte. Cu toate acestea, este de remarcat că până la urmă, toate aceste informații vor caracteriza persoanele implicate în săvârșirea respectivelor fapte. Într-un fel sau altul, subdiviziunile specializate de asemenea colectează informații despre persoane. Indiferent de schema tactică de investigare a unei infracțiuni („de la infracțiune la

făptuitor” sau „de la făptuitor la infracțiune”), ofițerii de investigații colectează, acumulează, sistematizează și apoi folosesc informații despre persoanele care comit infracțiuni sau care dețin informații despre comiterea lor, precum și despre alte persoane care prezintă interes operativ [31, p.6-8].

Anume în acest context legiuitorul a investit ofițerul de investigații cu dreptul de a utiliza sistemele informaționale [32] în care sunt stocate informații cu caracter personal ce asigură realizarea sarcinilor activității speciale de investigații (art.12 din Legea nr.59/2012). Totodată, este de observat și faptul că legiuitorul se pare că nu a fost suficient de inspirat atunci când a stabilit domeniul de aplicare a Legii nr.133/2011 privind protecția datelor cu caracter personal. Remarcăm că scopul acestei legi este asigurarea protecției drepturilor și libertăților fundamentale ale persoanei fizice în ceea ce privește prelucrarea datelor cu caracter personal [33], în special a dreptului la inviolabilitatea vieții intime, familiale și private (art.1).

Pe lângă alte domenii indicate în Legea nr.133/2011, aceasta își extinde acțiunea și asupra cazurilor de prelucrare a datelor cu caracter personal în cadrul acțiunilor de prevenire și investigare a infracțiunilor, punerii în executare a sentințelor de condamnare și al altor acțiuni din cadrul procedurii penale sau contravenționale (s.n.) în condițiile legii (art. 2 lit. d)). Din punctul nostru de vedere, faptul că legiuitorul pe lângă „alte acțiuni din cadrul procedurii penale sau contravenționale” nu a inclus și „din cadrul activității speciale de investigații” pune în dificultate înțelegerea caracterului legal al prelucrării datelor cu caracter personal la realizarea acțiunilor efectuate în cadrul activității speciale de investigații, fiind vorba despre prevenirea și investigarea infracțiunilor, precum și a altor acțiuni îndreptate spre realizarea sarcinilor activității speciale de investigații în afara procesului penal: identificarea persoanelor, căutarea persoanelor etc.

Rezultă că, prevederile Legii nr.133/2011 se vor aplica doar pe segmentul de prevenire și investigare a infracțiunilor și punerii în executare a sentințelor de condamnare în cadrul procesului penal, nu și în afara acestuia. Prin urmare, acțiunile ofițerului de investigații îndreptate spre prelucrarea datelor cu caracter personal se vor considera legale doar dacă acționează în cadrul unui proces penal. Cât privește prelucrarea datelor cu caracter personal pentru realizarea sarcinilor activității speciale de investigații în afara procesului penal, este de menționat că acestea, conform prevederilor Legii nr.133/2011, ar urma să fie apreciate ilegale.

Deși, la prima vedere, s-ar părea că expresia „în cadrul procesului penal” este una clară, o analiză mai profundă ne permite să constatăm o lipsă de înțelegere a conținutului acestei expresii. Cu siguranță aceasta este o problemă care necesită un studiu separat, totuși câteva remarci se impun a fi făcute. În primul rând, nu este clar momentul de debut al procesului penal și asta în pofida faptului că în legea procesuală se menționează că „Procesul penal se consideră început din momentul se-

sizării sau autosesizării organului competent despre pregătirea sau săvârșirea unei infracțiuni” (art.1 CPP). Întrebarea care se impune este: Ce ar trebui să înțelegem prin noțiunea de „organ competent”? Ofițerul de investigații se subscrie acestui termen sau nu? În al doilea rând, nu este clar cum ar trebui privit raportul dintre activitatea specială de investigații și procesul penal, ca parte a unui întreg sau ca două genuri de activitate distincte. În condițiile în care procesul penal este definit ca fiind activitatea organului de urmărire penală și a instanței de judecată (art.1 CPP) nu este clară natura juridică a activității ofițerului de investigații. Este această activitate parte a procesul penal sau rămâne în afara limitelor acestuia? Întrebări similare pot fi formulate și în privința activității organelor de constatare, rămânând incertă legalitatea accesării de către aceste organe a datelor cu caracter personal.

Din perspectiva Legii nr.133/2011 se pare că în afara procesului penal nu ar putea fi realizată nici o măsură specială de investigații, dat fiind faptul că acestea sunt instrumente juridice de colectare a informațiilor care, mai mult sa mai puțin, vizează viața privată a persoanei.

Desigur că pentru practicieni această interpretare a literei legii ar fi un aspect de noutate și stranie în același timp. Poate că nimeni niciodată nici nu și-a adresat întrebarea cu privire la limitele prelucrării datelor cu caracter personal în activitatea specială de investigații. Practicianul accesează datele cu caracter personal ca și mai înainte, neluând în seamă litera legii. Dar oare aceasta nu dezvoltă dispreț față de lege? Și este oare posibil ca prin cultivarea unei astfel de atitudini să fie făurit statul de drept?

Această împrejurare limitează semnificativ capacitățile serviciilor specializate în culegerea legală a informațiilor legate de viața privată a persoanelor și îi împinge în mod obiectiv pe angajații acestora să caute soluții (ilegale). În cele mai multe cazuri, vorbim de colectarea unor astfel de informații pentru realizarea sarcinilor activității speciale de investigații în afara procesului penal în condițiile presiunii de timp și a cererii puternice a rezultatelor finale a lucrărilor efectuate. Considerăm că restricțiile existente privind obținerea informațiilor confidențiale în cursul efectuării măsurilor speciale de investigații nu sunt justificate în toate cazurile, fiindcă nu doar creează obstacole obiective în calea soluționării cu succes a sarcinilor activității speciale de investigații, ci contribuie și la încălcarea prevederilor legale. Prezența unor astfel de restricții semnificative în legislație, în opinia noastră, tulbură echilibrul intereselor societății și ale persoanei, întrucât inviolabilitatea infractorilor este protejată într-o măsură mai mare decât drepturile cetățenilor care respectă legea și ale societății în ansamblu.

Considerăm, totuși, ca prevederile art. 2 lit. d) din Legea nr.133/2011 privind protecția datelor cu caracter personal urmează să fie completate cu expresia „activității speciale de investigații” alături de cuvintele „procedurii penale”, astfel prelucrarea datelor cu caracter personal pentru realizarea sarcinilor în cadrul activității speciale de investigații va intra în deplină legalitate.

Acest lucru este în conformitate cu legislația internațională a drepturilor omului, care recunoaște permisiunea ingerinței involuntare în viața privată în lupta împotriva criminalității și ia în considerare măsurile de aplicare necesare într-o societate democratică.

În doctrină s-a menționat că ar fi practic imposibil să fie excluse complet încălcările drepturilor și libertăților persoanei în cadrul activității speciale de investigații și, cu atât mai mult, să fie excluse disputele cu privire la prezența sau absența unor astfel de încălcări. Împreună cu meritele cognitive incontestabile, activitatea specială de investigații, din considerentele aspectului conspirativ, este asociată cu potențialul pericol de restrângere neîntemeiată a drepturilor constituționale ale persoanei. Anume din aceste considerente legislația privind activitatea specială de investigații prevede dreptul persoanei supusă investigațiilor speciale de a face plângere împotriva acțiunilor organelor care execută măsuri speciale de investigații, ca mijloc de implementare a principiului respectării drepturilor și libertăților persoanei [34, p.40-44]. Întreaga procedură de contestare a măsurilor speciale de investigații efectuate în afara procesului penal este prevăzută la art.26 al Legii nr.59/2012.

Conform prevederilor legale, ordonanța procurorului poate fi contestată la procurorul ierarhic superior nu doar de persoana căreia, prin efectuarea măsurii speciale de investigații, i s-au încălcat drepturile și libertățile fundamentale, ci și de către ofițerul de investigații, care a solicitat autorizarea măsurii speciale de investigații și/sau care a efectuat măsura specială de investigații. În felul acesta sunt apărute și drepturile ofițerului de investigații, fiindu-i oferită posibilitatea demonstrării legalității acțiunilor sale. Ordonanța procurorului ierarhic superior este irevocabilă, iar măsurile speciale de investigații autorizate de către conducătorul subdiviziunii specializate se contestă la conducătorul autorității a cărei subdiviziune efectuează activitatea specială de investigații [35].

Problema desemnată se intersectează îndeaproape cu o altă problemă nu mai puțin actuală, fiind vorba despre limitele restrângerii drepturilor persoanei, în special, a dreptului la viață privată în implementarea activității speciale de investigații. Stabilirea acestor limite face posibilă asigurarea echilibrului necesar al intereselor societății și ale individului, protejează cetățenii de la arbitrariul autorităților. Necesitatea reglementării lor legislative decurge și din cerințele Declarației Universale a Drepturilor Omului din 1948, ale Pactului internațional cu privire la drepturile civile și politice din 1966 și ale Convenției europene pentru apărarea drepturilor omului și a libertăților fundamentale din 1950 privind procedura juridică de obținere de informații despre secretele vieții private și de familie. În același timp, reamintim că stabilirea limitelor drepturilor și libertăților persoanei este una dintre cele mai dificile probleme ale sistemului juridic, fapt confirmat și în literatura de specialitate [36, p.157].

Conform doctrinei [37, p.8] dar și practicii CEDO [38] „simpla supraveghere a activităților reclamantului care s-au desfășurat în public, pe o scurtă durată de timp, fără ca autoritățile să înregistreze și să memoreze datele vizuale observate, nu poate constitui prin ea însăși o formă de ingerință în viața privată” în timp ce colectarea sistematică a informațiilor de către serviciile speciale constituie o ingerință în viața privată, chiar dacă informația este obținută în locuri publice și chiar dacă conține doar informații despre activitățile profesionale sau publice ale persoanei. Aceleași acțiuni desfășurate prin utilizarea tehnologiei GPS și stocarea datelor privind locația unei persoane și mișcările sale constituie, de asemenea, o ingerință în viața privată [39].

În deciziile sale, CEDO [40; 41; 42] notează că, ținând cont de specificul efectuării măsurilor speciale de investigații, persoana nu trebuie să prevadă când exact aceste acțiuni vor fi efectuate împotriva sa. Cu toate acestea, pentru a evita riscul arbitrarului, este necesar să existe reguli detaliate privind desfășurarea supravegherii secrete, care să asigure un nivel minim de protecție a drepturilor și libertăților omului. În plus, din cauza lipsei de control public și a riscului de abuz inerent oricărui sistem de supraveghere secretă, următoarele garanții minime ar trebui prevăzute în legile relevante: natura, amploarea și durata măsurilor care trebuie luate, motivele pentru obținerea autorizației, modul în care implementarea și controlul în procesul lor de fabricație și remediile.

În concluzie, dreptul la inviolabilitatea vieții private este cel mai vizat drept sub aspectul restrângerii în cadrul activității speciale de investigații și a procesului penal. Dificultatea sau chiar imposibilitatea definirii exhaustive a acestui drept impune necesitatea analizei separate și aprofundate a fiecărei componente a acestuia prin prisma efectuării acțiunilor de urmărire penală și a măsurilor speciale de investigații.

Restrângerea dreptului la viața privată este o necesitate fără de care ar fi practic imposibil de realizat sarcinile activității speciale de investigații și a procesului penal. Totodată, riscul abuzurilor din partea organelor statului la restrângerea acestui drept este foarte mare, fapt care impune respectarea cu strictețe a prevederilor legale. Prin urmare legea trebuie să fie cât se poate de clară, armonioasă și fără ambiguități. Anume în acest context punem în evidență incoerența dintre prevederile Legii nr.133/2011 privind protecția datelor cu caracter personal, lege menită să protejeze dreptul la inviolabilitatea vieții private și prevederile Legii nr.59/2012 cu privire la activitatea specială de investigații, fiind vorba despre necesitatea completării prevederilor art. 2 lit. d) din Legea nr.133/2011 cu expresia „activității speciale de investigații” alături de cuvintele „procedurii penale”, astfel prelucrarea datelor cu caracter personal pentru realizarea sarcinilor activității speciale de investigații (în afara procesului penal) va intra în deplină legalitate.

Referințe bibliografice:

1. Анохин, Ю. В. Обеспечение права человека на неприкосновенность частной жизни при проведении оперативно-розыскных мероприятий / Ю. В. Анохин, В. Ю. Полякова // Вестник Уфимского юридического института МВД России. – 2021. – № 1(91). – С. 136-144.
2. Una din formele secretului personal, care își are originea în Antichitate, era secretul medical profesional. De la apariția Jurământului lui Hipocrate, obligația de a păstra informațiile personale obținute ca urmare a îngrijirilor medicale a fost consacrată în Cărțile din 1171 și 1600 ale Facultății de Medicină din Paris, interzicând dezvăluirea secretelor pacienților. (Воропаев, А. В. Медико-правовые аспекты врачебной тайны / А. В. Воропаев, А. Д. Диллис, Ю. С. Исаев // Сибирский медицинский журнал (Иркутск). – 2005. – Т. 53. – № 4. – С. 107-109).
3. Un pas important spre recunoașterea dreptului la viață privată a fost interzicerea publicațiilor care conțin informații despre date private sub amenințarea unei amenzi, adoptată în Franța în 1858. (Дунаева, М. С. Право на неприкосновенность частной жизни граждан и его содержание в уголовном судопроизводстве: исторический и сравнительно-правовой анализ / М. С. Дунаева // Вестник Иркутского государственного технического университета. – 2011. – № 3(50). – с. 207-212.)
4. Бушуев, В. В. Национальные образы истории в конституциях стран мира / В. В. Бушуев // Вестник Поволжского института управления. – 2019. – Т. 19. – № 1. – С. 78-87.
5. Declarația Universală a Drepturilor Omului (adoptată de Adunarea Generală a ONU la 12/10/1948).
6. Convenția Europeană pentru Apărarea Drepturilor Omului și a Libertăților Fundamentale din 04.11.1950. Semnată de către Republica Moldova la 13 iulie 1995, ratificată prin Hotărîrea Parlamentului Republicii Moldova nr.1298-XIII din 24 iulie 1997. In: Tratatе Internaționale, nr.1 din 30.12.1998, p. 341-358.
7. Carta drepturilor fundamentale a Uniunii Europene a fost proclamată solemn pe 7 decembrie 2000 la Consiliul European de la Nisa.
8. CEDO, Mitkus c. Letoniei (nr.7259/03), Hotărîrea din 2.10.2012 (Secțiunea 125).
9. Codul de procedură penală al Republicii Moldova, adoptat de Parlamentul Republicii Moldova la 14.03.2003. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 2003, nr.104-110. În vigoare din 12 iunie 2003, p.4-208.
10. Prin prelucrarea datelor cu caracter personal se înțelege orice operațiune sau serie de operațiuni care se efectuează asupra datelor cu caracter

personal prin mijloace automatizate sau neautomatizate, cum ar fi colectarea, înregistrarea, organizarea, stocarea, păstrarea, restabilirea, adaptarea ori modificarea, extragerea, consultarea, utilizarea, dezvăluirea prin transmitere, diseminare sau în orice alt mod, alăturarea ori combinarea, blocarea, ștergerea sau distrugerea (art.3 Legea nr.133/2011).

11. Expresia „date cu caracter personal” include orice informație referitoare la o persoană fizică identificată sau identificabilă (subiect al datelor cu caracter personal). Persoana identificabilă este persoana care poate fi identificată, direct sau indirect, prin referire la un număr de identificare sau la unul ori mai multe elemente specifice identității sale fizice, fiziologice, psihice, economice, culturale sau sociale
12. Legea nr. 133 din 8 iulie 2011 privind protecția datelor cu caracter personal
13. Conform prevederilor Legii nr.133/2011 prelucrarea datelor cu caracter personal referitoare la condamnări penale, măsuri procesuale de constrângere sau sancțiuni contravenționale poate fi efectuată numai de către sau sub controlul autorităților publice, în limitele competențelor acordate și în condițiile stabilite prin legile ce reglementează aceste domenii. Registrul informațiilor criminalistice și criminologice este ținut de Ministerul Afacerilor Interne (art. 8).
14. Legea Republicii Moldova nr.59 din 29.03.2012 privind activitatea specială de investigații. Monitorul Oficial nr. 113-118/373 din 08.06.2012, p.6-12.
15. CEDO, Van Oosterwijk c. Belgiei (nr.7654/76), Hotărârea din 6 noiembrie 1980.
16. CEDO, Schüssel c. Austriei (dec.), nr. 42409/98 (2002).
17. CEDO, Von Hannover c. Germaniei, (nr. 2) (MC), nr. 40660/08 și 60641/08, CEDO 2012.
18. CEDO, Petrina c. României (nr. 78060/01), Hotărârea din 14 octombrie 2008.
19. Igor Dolea, Dumitru Roman, Iurie Sedlețchi ș.a. Drept procesual penal. - Ed. a 3-a, rev. și completată. - Ch.: S. n., 2009 (F.E.- P. “Tipogr. Centrală”).
20. CEDO, Rotaru c. României (MC), nr. 28341/95, CEDO 2000-V
21. Научнопрактический комментарий к Конституции Российской Федерации / Под ред. В.В. Лазарева. М., 1997. p. 113;
22. Конституция Российской Федерации: Комментарий / Под ред. Б.Н. Топорнина, Ю.М. Батурина, Р.Г. Орехова. М., 1994. p. 149–150;
23. Комментарий к Конституции Российской Федерации / Под ред. В.Д. Зорькина. 2-е изд., пересмотр., М., 2011. p. 226–231.
24. Петрухин И.Л. Частная жизнь (правовые аспекты) // Государство и право. 1999. № 1. p. 64.

25. Мазуров В.А. Уголовно-правовая защита тайны: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Томск, 2001. С.18.
26. Бархатова Е.Ю. Комментарий к Конституции Российской Федерации. – 2-е изд М., 2015.
27. Определение Конституционного Суда РФ от 14 июля 1998 года № 86-О «По делу о проверке конституционности отдельных положений Федерального закона «Об оперативно-розыскной деятельности» по жалобе гражданки И.Г.Черновой» // Собрание законодательства РФ. – 1998. – № 34. – Ст. 4368
28. Определение Конституционного Суда РФ от 9 июня 2005 г. № 248-О «Об отказе в принятии к рассмотрению жалобы граждан Захаркина Валерия Алексеевича и Захаркиной Ирины Николаевны на нарушение их конституционных прав пунктом «б» части третьей статьи 125 и частью третьей статьи 127 Уголовно-исполнительного кодекса Российской Федерации» // Собрание законодательства РФ. – 2006. – № 24. – Ст. 2954.
29. Suian, M. *Metode speciale de supraveghere sau cercetare*. Editura Solomon. 2021. 640p.
30. Гражданское право: Учебник. В 2 т. / Под ред. Б.М. Гонгалю. Т. 1. 2-е изд. перераб. и доп.– М.: Статут, 2017. – 511 с.
31. Гусев, В. А. Оперативно-розыскная деятельность: вторжение в частную жизнь / В. А. Гусев // Оперативно-розыскное право. – 2020. – № 1. – С. 6-8.
32. Glavan B., Cicala A. Activitatea specială de investigații. Sisteme informaționale. Academia «Ștefan cel Mare» a Ministerului Afacerilor Interne al Republicii Moldova. – Chișinău: Departamentul Editorial- Poligrafic al Academiei «Ștefan cel Mare», 2022. – 92 p.
33. Prin *date cu caracter personal* se are în vedere orice informație referitoare la o persoană fizică identificată sau identificabilă (subiect al datelor cu caracter personal). Persoana identificabilă este persoana care poate fi identificată, direct sau indirect, prin referire la un număr de identificare sau la unul ori mai multe elemente specifice identității sale fizice, fiziologice, psihice, economice, culturale sau sociale (art.3 din Legea nr.133/2011).
34. Гусев В. А. Обжалование действий органов, осуществляющих оперативно-розыскную деятельность // Законность. 2012. № 1. С. 40 – 44.
35. Glavan B., *Reflecții privind garanțiile respectării drepturilor persoanei în activitatea specială de investigații. În revista Legea și viața* (iulie-august). Chișinău. 2022. p. 51-64.
36. Общая теория прав человека / Карташкин И.А., Колесова Н.С., Ла-

рин А.М., Ледях И.А., и др.; Отв. ред.: Лукашева Е.А. - М.: Норма, 1996. - 520 с.

37. Udroiu M., Slăvoiu R., Predescu O. Tehnici speciale de investigare în justiția penală Editura C.H.Beck, București 2009. p.8.
38. CEDO, Calmanovici c. României, (Cererea nr 42250/02), Hotărârea din 1 iulie 2008, § 132.
39. Practica CEDO cumulează și cazuri în care supraveghere video permanentă a unui deținut nu a fost apreciată ca încălcare a dreptului la viață privată. Astfel, deși o asemenea supraveghere reprezintă o ingerință serioasă în viața privată a persoanei, faptul că deținutul era cercetat sub aspectul săvârșirii unui omor asupra unui politician (și, prin aceasta, faptele sale erau calificate drept un atac la democrație care generase reacții majore în societate), coroborat cu misiunea autorităților de a preveni o eventuală evadare sau vătămarea corporală a integrității deținutului de către alte persoane sau de către acesta însuși, precum și durata limitată în timp la două săptămâni pentru care a fost instituită supravegherea video au determinat instanța europeană să aprecieze că dreptul la viață privată nu a fost lezat (Volkert van der Graaf c. Olandei, Hotărârea din 1 iunie 2004).
40. CEDO, Uzun c. Germaniei (nr. 35623/05), Hotărârea din 2 decembrie 2010 (§ 61-63).
41. CEDO, Ekimdzhev c. Bulgariei (nr. 62540/00), Hotărârea din 28 iulie 2007 (§ 71-77).
42. CEDO, Liberty și alții c. Regatul Unit” (nr. 58243/00), Hotărârea din 1 iulie 2008 (§ 62).

REGLEMENTĂRI ANTI-DISCRIMINATORII ÎN LEGISLAȚIA REPUBLICII MOLDOVA

ANTI-DISCRIMINATORY REGULATIONS IN THE LEGISLATION OF THE REPUBLIC OF MOLDOVA

CZU: 342.722/.727:340.134(478)

Oleg BONTEA¹

ABSTRACT. *Once the Republic of Moldova acceded to certain international instruments (Universal Declaration of Human Rights, ECHR, UN Treaties), it assumed obligations to respect the dignity and human rights of every person under its jurisdiction and to modify the national legislation in accordance with international norms. Thus, the national legislation has a series of provisions with an express anti-discriminatory character or that refer to equality norms for each individual regardless of race, nationality, ethnic origin, language, religion, sex, opinion, political affiliation, wealth or origin social.*

Keywords: *non-discrimination, equality, equal opportunities, race, nationality, language, religion, sex, political affiliation, legislation, jurisdiction*

REZUMAT. *Republica Moldova odată aderînd la anumite instrumente internaționale (Declarația Universală a Drepturilor Omului, CEDO, Tratatul ONU) și-a asumat obligații de a respecta demnitatea și drepturile omului pentru fiecare persoană ce se află sub jurisdicția sa și de a modifica legislația națională în corespundere cu normele internaționale. Astfel, legislația națională are o serie de prevederi cu caracter expres anti-discriminatoriu sau care se referă la norme de egalitate pentru fiecare individ indiferent de rasă, naționalitate, origine etnică, limbă, religie, sex, opinie, apartenență politică, avere sau de origine socială.*

Cuvinte-cheie: *nediscriminare, egalitate, șanse egale, rasă, naționalitate, limbă, religie, sex, apartenență politică, legislație, jurisdicție*

Introducere. *Principalul act normativ care reglementează drepturile și libertățile cetățenilor este **Constituția Republicii Moldova** adoptată la 29 iulie 1994. Astfel, în art. 1 alin. 3 din Constituție, Republica Moldova este un stat de drept, democratic, în care demnitatea omului, drepturile și libertățile lui, libera dezvoltare a personalității umane, dreptatea și pluralismul politic reprezintă valori supreme și sînt garantate.*

Potrivit art.4 din Constituție, ”Dispozițiile constituționale privind drepturile și libertățile omului se interpretează și se aplică în concordanță cu Declarația Universală a Drepturilor Omului, cu pactele și cu celelalte tratate la care Republica Moldova este parte”.

Metode și materiale aplicate. *Studiul de față a avut la bază mai multe materiale doctrinare și normative elaborate atît de către doctrina autohtonă, cît și de către*

---

¹ Oleg BONTEA, doctor în drept, conf. univ., Academia „Ștefan cel Mare” a MAI, ORCID: 0000-0002-6726-7936, e-mail: obontea@mail.ru

cea de peste hotare, legislația națională precum și instrumentele internaționale în domeniu, inclusiv standardele europene, ale UE, precum și cele din sistemul ONU privind drepturile și libertățile omului. De asemenea, cercetarea respectivului subiect a fost posibilă prin aplicarea mai multor metode de investigare științifică specifice teoriei și doctrinei dreptului dintre care menționăm: metoda logică, metoda istorică, metoda analizei comparative, metoda sistematică etc.

Scopul cercetării. Studiul de față are ca scop de a efectua un screening al legislației Republicii Moldova pentru a face o analiză de sistem a problemei reglementării anti-discriminării, începând de la domeniul constituțional reglementat de Constituția țării, cât și în celălalt domeniu al reglementării generale. De asemenea, s-a propus ca obiectiv de a efectua o abordare în diverse domenii în care se poate manifesta discriminarea precum: justiția, domeniul muncii, educației, drepturilor politice, bazată pe sex, dizabilitate, origine etnică etc.

Rezultate obținute și discuții.

1. Prevederi constituționale pentru egalitate și nediscriminare. Interpretând art.4 din Constituție, Curtea Constituțională (*în continuare - CConst.*) a decis că acesta ”garantează nu numai drepturile și libertățile fundamentale ale omului consacrate de Constituție, dar și principiile și normele unanim recunoscute ale dreptului internațional... Principiile și normele unanim recunoscute ale dreptului internațional, tratatele internaționale ratificate și cele la care Republica Moldova a aderat, sunt parte componentă a cadrului legal al Republicii Moldova și devin norme ale dreptului intern. Dacă există neconcordanțe între pactele și tratatele privitoare la drepturile fundamentale ale omului la care Republica Moldova este parte și legile ei interne, potrivit dispozițiilor art.4 alin.2 din Constituție, organele de drept sunt obligate să aplice reglementările internaționale” [1].

Convenția Europeană a Drepturilor Omului (*în continuare - CEDO*) ”constituie o parte integrantă a sistemului legal intern și respectiv urmează a fi aplicat direct ca orice altă lege a RM cu deosebirea că CEDO are prioritate față de restul legilor interne care îi contravin. Sarcina primordială cu privire la aplicarea Convenției revine instanțelor naționale și nu Curtea Europeană a Drepturilor Omului (*în continuare - CtEDO*). Astfel, în cazul judecării cazurilor instanțelor de judecată urmează să verifice dacă legea sau actul, care urmează a fi aplicat și care reglementează drepturile și libertățile garantate de CEDO sunt compatibile cu prevederile acesteia, iar în caz de incompatibilitate instanța va aplica direct prevederile Convenției, menționând acest fapt în hotărârea sa... Pentru aplicarea corectă a Convenției este necesară studierea prealabilă a jurisprudenței CtEDO care este unica în drept prin intermediul deciziilor sale să dea interpretări oficiale aplicării CEDO și, deci, obligatorii. Instanțele judecătorești sunt obligate să se călăuzească de aceste interpretări [2]”.

Un aspect al protecției drepturilor omului vizează și asigurarea egalității de șanse și de tratament tuturor persoanelor indiferent de criteriu, prin aceasta, ga-

rantându-se respectarea principiului non-discriminării. Art. 16 alin(2) aduce și o clarificare în ceea ce privește garantarea dreptului la egalitate și anume că *”toți cetățenii Republicii Moldova sînt egali în fața legii și a autorităților publice, fără deosebire de rasă, naționalitate, origine etnică, limbă, religie, sex, opinie, apartenență politică, avere sau de origine socială”*. Lista criteriilor protejate în Constituție este exhaustivă. Art. 1 alin.1 al Legii 121 cu privire la asigurarea egalității prevede protecția împotriva discriminării *”fără deosebire de rasă, culoare, naționalitate, origine etnică, limbă, religie sau convingeri, sex, vîrstă, dizabilitate, opinie, apartenență politică sau orice alt criteriu similar”*. Spre deosebire de Constituție, Legea 121 nu include expres criteriile *”avere sau de origine socială”*, dar prevede expres criteriul *”orientarea sexuală”* [3, art.7] pentru relațiile de muncă și include o listă deschisă de criterii.

Legea 121 nouă în țara noastră în materie de egalitate a personalității umane a trezit multe contradicții în ceea ce privește atât materia normelor materiale pe care le cuprinde, cât și unele aspecte de procedură, contradicții ce au fost supuse controlului constituțional în fața Curții Constituționale. În acest sens, mai multe prevederi din Legea 121 au fost contestate la Curte și anume [4]:

- În sesizare s-a argumentat, printre altele că sintagma *”orice alt criteriu similar”* este completată de sintagma *”orientare sexuală”*, iar ultima aduce atingere demnității omului, garantată de art. 1 alin. 3 al constituției și nu este prevăzut expres de art.16 al Constituției.

- Autorul sesizării a invocat și neconstituționalitatea instituirii unui organ nou, și anume, a CPPEAE, argumentând că *”justiția se înfăptuiește în numele legii numai de instanțele judecătorești”*.

- A fost contestată și modalitatea de prevedere a sarcinii probei din Legea 121, care potrivit autorului sesizării contravine principiului prezumției nevinovăției.

Curtea Constituțională a respins sesizarea cu privire la toate capetele de cerere. Astfel:

- cu privire la sintagma *”orice alt criteriu similar”*, Curtea a menționat prioritatea normelor internaționale cu privire la drepturile omului și a invocat prevederile art.14 al CEDO, care, de asemenea include o listă exhaustivă și nu limitată de criterii în baza căreia este interzisă discriminarea. De asemenea Curtea a menționat că art. 16 al Constituției completează alte dispoziții substanțiale ale Constituției și nu urmează a fi interpret în mod restrictiv, ca asigurând egalitatea doar în baza criteriilor enumerate expres.

- Cu privire la constituționalitatea înființării (în continuare – CPPEAE), Curtea a menționat că deciziile acesteia pot fi contestate în instanțele de judecată. CConst. Nu a găsit argumente care ar demonstra o legătură cauzală între prevederile Legii 121 cu privire la crearea și atribuțiile CPPEAE și pretinsa încălcare a art.114 al Constituției.

- Cu privire la sarcina probațiunii în cauzele de discriminare, Curtea a considerat ca fiind nepotrivită contestarea prevederilor Legii nr.121 dat fiind faptul că acestea în mod expres exclud faptele ce atrag răspunderea penală.

Potrivit articolului 19 din Constituție, cetățenii străini și apatrizii au aceleași drepturi și îndatoriri ca și cetățenii Republicii Moldova, cu excepțiile stabilite de lege.

2. Norme juridice generale

Pentru ca principiile afirmate în Constituție să fie aplicate în practică, este nevoie de dezvoltarea lor în cadrul sistemului legislativ din Republica Moldova.

Sistemul legislativ al Republicii Moldova este bogat în prevederi inserate în diferite acte legislative care interzic discriminarea care are ca scop restrângerea sau înlăturarea recunoașterii, exercitării, în condiții de egalitate, a drepturilor omului și a libertăților fundamentale sau a drepturilor recunoscute de lege, în domeniul politic, economic, social și cultural sau în orice alte domenii ale vieții publice.

Cel mai complet act normativ care reglementează fenomenul combaterii și prevenirii discriminării este **Legea cu privire la asigurarea egalității nr. 121 din 25.05.2012**. În art. 1 alin.1 legiuitorul a stabilit că: *”Scopul prezentei legi este prevenirea și combaterea discriminării, precum și asigurarea egalității tuturor persoanelor aflate pe teritoriul Republicii Moldova în sferile politică, economică, socială, culturală și alte sfere ale vieții, fără deosebire de rasă, culoare naționalitate, origine etnică, limbă, religie sau convingeri, sex, vîrstă, dizabilitate, opinie, apartenență politică sau orice alt criteriu similar.”*

Art. 2 oferă **definiția discriminării** ca fiind *”orice deosebire, excludere, restricție ori preferință în drepturi și libertăți a persoanei sau a unui grup de persoane, precum și susținerea comportamentului discriminatoriu bazat pe criteriile reale, stipulate de prezenta lege sau pe criterii presupuse..,”*

Art. 3 stabilește că **subiecți în domeniul discriminării** sînt persoanele fizice și juridice din domeniul public și privat.

Art. 15 și 19 explică **sarcina probațiunii** părților în cazurile de discriminare, și anume petiționarul trebuie să prezinte fapte care permit prezumția existenței unui fapt de discriminare. Sarcina de a proba că faptele nu constituie discriminare revine reclamatului, cu excepția faptelor ce atrag răspundere penală.

De asemenea în alte legi sunt prevederi normative care oferă securitate de la discriminare sau comportament discriminatoriu pe criterii specifice.

A. Discriminare bazată pe sex. Un alt act normativ est **Legea nr. 5 din 09.02.2006 cu privire la asigurarea egalității de șanse între femei și bărbați**.

- Art.1 al legii ne informează că *”scopul prezentei legi constă în asigurarea exercitării drepturilor lor egale de către femei și bărbați în sfera politică, economică, socială, culturală, în alte sfere ale vieții, drepturi garantate de Constituția Republicii Moldova, în vederea prevenirii și eliminării tuturor formelor de discriminare după criteriul de sex”*.

- Art. 2 **definește** noțiunea de discriminare după criteriul de sex – „*orice deosebire, excepție, limitare ori preferință avînd drept scop ori consecință limitarea sau intimidarea recunoașterii, exercitării și implementării pe bază de egalitate între femei și bărbați a drepturilor și libertăților fundamentale ale omului*”.

- Art. 5 alin.1 conține prevederi ce se referă la **șanse egale** pentru bărbați și femei „*în Republica Moldova, femeile și bărbații beneficiază de drepturi și libertăți egale, fiindu-le garantate și șanse egale pentru exercitarea lor*”.

- Art. 6 reglementează **accesul egal la ocuparea funcțiilor publice** „Conducătorii autorităților administrației publice centrale și locale, alte persoane cu funcție de răspundere sînt obligați să asigure accesul egal la ocuparea unei funcții publice în conformitate cu exigențele profesionale, fără diferențiere după criteriul de sex a candidaților”.

- Art. 8 alin (2) prevede „Orice discursuri și materiale publice care prezintă imaginea femeilor sau a bărbaților în manieră de umilință a demnității lor se consideră inadmisibile și se contracarează în conformitate cu prezenta lege”.

- Tot în 2006 a fost dezvoltat cadrul instituțional prevăzut de Legea nr. 5 din 09.02.2006 prin crearea **Comisiei guvernamentale pentru egalitatea între femei și bărbați [5]** și adoptarea Regulamentului de funcționare a acesteia [6].

- Un alt document important este **Programul național de asigurare a egalității de gen în Republica Moldova pentru anii 2010 - 2015 (PNAEG)**, adoptat prin Hotărîrea Guvernului nr.933 din 31.12.2009, care prevede o abordare complexă a problemelor ce țin de realizarea principiului egalității între femei și bărbați. Documentul conține prevederi menite să asigure transpunerea în viață a angajamentelor asumate de Republica Moldova prin ratificarea mai multor instrumente internaționale în domeniul oportunităților egale, inclusiv a Convenției asupra eliminării tuturor formelor de discriminare față de femei (în vigoare pentru RM din 31.07.1994).

B. Discriminare în sfera muncii.

- **Legea nr.121 cu privire la asigurarea egalității** interzice discriminarea în sfera muncii în mod expres în art. 7 alin.1: ”Interzicerea discriminării pe bază de orientare sexuală se va aplica în domeniul angajării în muncă și al ocupării forței de muncă”.

- **Codul muncii** la art. 8 interzice discriminarea directă și indirectă pe criterii de sex, vîrstă, rasă, culoare a pielii, etnie, religie, opțiune politică, origine socială, domiciliu, handicap (dizabilitate), infectare cu HIV/SIDA, apartenență sau activitate sindicală, precum și alte criterii nelegate de calitățile profesionale ale salariaților (Criteriile protejate prevăzute al art.8 alin.1 au evoluat treptat din momentul adoptării Codului muncii în 2003).

- **Legea nr. 102 din 13.03.2003 privind ocuparea forței de muncă [8]** prevede la art. 4 alin.2-3 implementarea unor măsuri active - măsuri de sti-

mulare a ocupării forței de muncă, orientarea profesională a populației adulte și formarea profesională a persoanelor aflate în căutarea unui loc de muncă, precum și pasive - plata unor indemnizații bănești pe perioade limitate. La art. 8 Legea prevede că: ”este exclusă orice discriminare pe criterii de rasă, naționalitate, origine etnică, limbă, religie, sex, opinie, apartenență politică, avere sau de origine socială”.

- **Legea nr. 279 din 11.02.1999 cu privire la tineret [9]** prevede la art. 7 alin.4 că statul, prin promovarea unei politici social-economice și fiscale, va facilita angajarea tinerilor în câmpul muncii..., iar la art. 4 lit. d, asigură tinerilor ”egalitate în drepturile civile și politice” ca principiu în domeniul activității tineretului.

- **Legea nr.5 din 09.02.2006 cu privire la asigurarea egalității de șanse între femei și bărbați** instituie dreptul egal de acces la angajare [10, art.9] și la ocuparea funcțiilor publice. [10, art.6] Pentru asigurarea egalității între femei și bărbați, angajatorul este obligat să asigure egalitatea de șanse și de tratament tuturor persoanelor la angajare, perfecționare profesională, promovare în serviciu, evaluare a calității muncii, sancționare și concediere, remunerare egală pentru munci de valoare egală. [10, art.10]

- În 2009 a fost aprobat, după cum am arătat mai sus, **Programul național de asigurare a egalității de gen în Republica Moldova pentru anii 2010 – 2015**, care prevede printre alte scopuri, asigurarea promovării egalității de gen în domeniul ocupării forței de muncă. Programul prevede realizarea următoarelor obiective în vederea atingerii acestui scop: creșterea angajării în rândul femeilor și reducerea discrepantei salariale în funcție de gen, eliminarea tuturor formelor de discriminare pe piața muncii pe bază de gen și promovarea abolirii economice a femeilor din zonele rurale.

- În 2016, Guvernul a aprobat **Planul de acțiuni privind susținerea populației de etnie romă din Republica Moldova pentru anii 2016-2020 [11]**. Planul și-a trasat următoarele obiective: a) creșterea ratei de încadrare în câmpul muncii a persoanelor de etnie romă; b) sporirea numărului persoanelor de etnie romă beneficiari de protecție socială, conform necesităților și prevederilor legale, prin promovarea activității de întreprinzător și asigurarea ocupării în sectorul public privat;

C. Discriminare pe dizabilitate.

- **Legea nr. 60 din 30.03.2012 privind incluziunea sociala a persoanelor cu dizabilități**, menționează la art. 8 pct. 6 că “discriminarea persoanelor cu dizabilități constând în orice deosebire, excludere, marginalizare, limitare sau preferință, precum și în refuzul de creare a condițiilor favorabile și de adaptare rezonabilă, care conduc la imposibilitatea sau complicarea recunoașterii, îndeplinirii sau folosirii drepturilor civile, politice, economice, sociale sau culturale, este interzisă și se pedepsește conform legislației în vigoare”.

- De asemenea se prevede că “statul va întreprinde **măsuri** pentru a se asigura că toate categoriile de persoane cu dizabilități, inclusiv femeile și fetele cu dizabilități, nu sînt supuse discriminărilor multiple și beneficiază de toate drepturile și libertățile fundamentale ale omului”.

- Angajatorii sunt obligați să ofere **adaptare rezonabilă** la locul de muncă, să proiecteze și adapteze locurile de muncă pentru a asigura accesibilitatea acestora, să aplice noi tehnologii, instrumente și echipamente care să permită persoanelor cu dizabilități obținerea și menținerea locului de muncă și să ofere instruire persoanelor cu dizabilități (art. 33 alin. 7).

- Legea 60 reglementează la art. 34 **plasarea în câmpul muncii** a persoanelor cu dizabilități fără discriminare.

- La art. 35 se prevede și posibilitatea persoanelor cu dizabilități de a presta **munca la domiciliu**, iar la art. 36 munca la întreprinderile specializate care sunt scutite de plata impozitului pe venit și TVA.

- Art. 27. prevede asigurarea condițiilor necesare pentru **educarea, instruirea și pregătirea profesională** a persoanelor cu dizabilități. Și anume că “persoanele cu dizabilități au acces liber la sistemul educațional de toate nivelele în condiții de egalitate cu ceilalți cetățeni”. “Dreptul la educație nu poate fi îngrădit pe motivul dificultăților de învățare sau al altor dificultăți cauzate de anumite dizabilități”. Statul ”prin intermediul Ministerului Educației și altor autorități publice centrale și locale competente, asigură accesul persoanelor cu dizabilități la educația preșcolară, școlară și extrașcolară pentru a obține studii medii generale, studii medii de specialitate și studii superioare adaptate necesităților individuale, în conformitate cu programul individual de reabilitare și incluziune socială. Legea mai prevede și acomodarea rezonabilă, astfel ca ”autoritățile publice responsabile și instituțiile de învățămînt asigură: a) adaptarea rezonabilă a condițiilor de învățare la nevoile individuale ale persoanelor cu dizabilități.”

D. Discriminare pe criterii de etnie și origine națională.

- **Legea cu privire la drepturile persoanelor aparținînd minorităților naționale și la statutul juridic al organizațiilor lor** nr. 382 din 19.07.2001 stipulează în art.4 alin. 1 că ”Statul garantează persoanelor aparținînd minorităților naționale dreptul la egalitate în fața legii și la protecție egală în fața legii.” , iar la alin. 2 că ”orice discriminare din motivul apartenenței la o minoritate națională este interzisă”.

- **Legea privind regimul străinilor în Republica Moldova** nr. 200 din 16.07.2010 stipulează la art. 4 alin.1 că: ”Străinii aflați legal în Republica Moldova se bucură de aceleași drepturi și libertăți ca și cetățenii Republicii Moldova, garantate de Constituția Republicii Moldova și de alte legi, precum și de drepturile prevăzute în tratatele internaționale la care Republica Moldova este parte, cu excepțiile stabilite de legislația în vigoare”. La art. 66, ca măsură specifică privind tratamentul refugiaților aflați în custodia statului, se stipulează că: ”stră-

inii cazați în Centru vor fi tratați fără discriminare pe motiv de rasă, sex, vîrstă, cultură, naționalitate, religie sau apartenență la un anumit grup social.”

• **Legea privind azilul în Republica Moldova nr. 270 din 18.12.2008** prevede expres interzicerea discriminării față de solicitanții de azil. Art. 10 - *Ne-discriminarea spune că ”prevederile legislației naționale se aplică solicitanților de azil și beneficiarilor unei forme de protecție fără discriminare, indiferent de rasă, cetățenie, etnie, limbă, religie, apartenență politică, categorie socială, convingeri, sex, orientare sexuală, vîrstă”.*

• **Planul de acțiuni privind susținerea populației de etnie romă din Republica Moldova pentru anii 2016-2020 [11]** include următoarele obiective din sfera **”Sănătate”**: a) îmbunătățirea nivelului de sănătate în rândurile romilor prin informarea acestora, prestarea serviciilor calitative și combaterea discriminării; b) creșterea accesului și adresabilității persoanelor de etnie romă la servicii medicale, inclusiv de urgență;

• **Discriminare în accesul la justiție.** Prevederi cu caracter anti-discriminatoriu pot fi observate în toate aspectele legate de accesul la justiție, în Codul Penal și de Procedură Penală, Codul Civil, Codul Contravențional și Codul de Procedură Civilă:

• **Codul Penal al Republicii Moldova** – la art. 5. alin.1 prevede că: *”Persoanele care au săvîrșit infracțiuni sînt egale în fața legii și sînt supuse răspunderii penale fără deosebire de sex, rasă, culoare, limbă, religie, opinii politice sau orice alte opinii, origine națională sau socială, apartenență la o minoritate națională, avere, naștere sau orice altă situație.”*

• **Codul de Procedură Penală al Republicii Moldova** – la art.9. alin.1 dispune: *”Toți sînt egali în fața legii, a organelor de urmărire penală și a instanței de judecată fără deosebire de sex, rasă, culoare, limbă, religie, opinie politică sau orice altă opinie, origine națională sau socială, apartenență la o minoritate națională, avere, naștere sau orice altă situație.”*

• **Codul Civil al Republicii Moldova** la art. 23 prevede că *”capacitatea civilă este recunoscută în măsură egală tuturor persoanelor; indiferent de rasă, naționalitate, origine etnică, limbă, religie, sex, opinie, apartenență politică, avere, origine socială, grad de cultură sau de alte criterii similare”.*

• **Codul Contravențional al Republicii Moldova** la art.6 dispune: *”Persoanele care au săvîrșit contravenții sînt egale în fața legii și a autorităților publice și sînt supuse răspunderii contravenționale fără deosebire de rasă, naționalitate, limbă, religie, sex, apartenență politică, avere, origine socială sau de orice altă situație”.*

• **Codul de Procedură Civilă** prevede la art. 22 că: *”Justiția în cauzele civile se înfăptuiește pe principiul egalității tuturor persoanelor; independent de cetățenie, rasă, naționalitate, origine etnică, limbă, religie, sex, opinie, apartenență politică, avere, origine socială, serviciu, domiciliu, loc de naștere, precum*

și al egalității tuturor organizațiilor, indiferent de tipul de proprietate și forma de organizare juridică, subordonare, sediu și de alte circumstanțe”.

- **Legea nr.514 din 6 iulie 1995 privind organizarea judecătorească [12]** limitează principiul egalității în fața legii și a autorităților judecătorești doar pentru cetățenii Republicii Moldova, dezavantajând cetățenii străini și apatrizi. Este nevoie de o corelare a acestei prevederi cu art.1 al Legii nr.121 care prevede aplicarea legii pentru toate persoanele aflate pe teritoriul Republicii Moldova.

- **Legea nr.320 din 27 decembrie 2012 cu privire la activitatea poliției și statutul polițistului [13]** prevede la art. 4 alin.1 că activitatea poliției se desfășoară în conformitate cu principiul nediscriminării.

E. Discriminarea în domeniul educației este interzisă atât prin **Legea nr.121** art. 9 (Interzicerea discriminării în domeniul învățământului), cât și în alte acte normative care reglementează acest domeniu.

- **Codul educației** prevede la art. 7 lit. g, h că educația se întemeiază pe principiul asigurării egalității și a incluziunii sociale. Cadrele didactice au obligația prevăzută la art.135 alin. 1 lit.i) de a nu admite discriminarea sub nici o formă.

- Capitolul VI al Titlului III al **Codului educației** reglementează educația copiilor și elevilor cu cerințe educaționale speciale și educația incluzivă.

- **Art. 33 alin. 1** învățământul pentru copiii și elevii cu cerințe educaționale speciale este gratuit, se organizează în instituții de învățământ general, inclusiv în instituțiile de învățământ special, sau prin învățământ la domiciliu.

- Incluziunea copiilor și elevilor cu cerințe educaționale speciale prin abordarea individualizată, determinarea formei de incluziune, examinarea și/sau re-examinarea complexă a copilului sau elevului cu cerințe educaționale speciale, realizate în baza unei metodologii aprobate de Ministerul Educației, Culturii și Cercetării (art.33 alin.3).

- **Legea nr.5 din 09.02.2006 cu privire la asigurarea egalității de șanse între femei și bărbați** prevede accesul la educație trebuie să fie egal și fără deosebire de sex (art. 13).

- **Programul național de asigurare a egalității de gen în Republica Moldova pentru anii 2010 – 2015** prevede la pct. 52, obiectivul ”**Sfera educațională**” două aspecte: a) integrarea dimensiunii egalității de gen în politicile educaționale și în procesul educațional; b) reducerea feminizării sistemului educațional în Republica Moldova.

- **Planul de acțiuni privind susținerea populației de etnie romă din Republica Moldova pentru anii 2016-2020** prevede în calitate de obiective: a) creșterea ratei de participare a copiilor romi, în special a fetelor rome, în sistemul educațional preșcolar și preuniversitar; b) îmbunătățirea procesului educațional al copiilor romi (6-18 ani) prin școlarizarea obligatorie și reducerea ratei absentismului nemotivat și abandonului școlar timpuriu;

F. Discriminare în domeniul drepturilor politice.

• **Legea privind partidele politice nr. 294 din 21.12.2007** interzice crearea de partide care ar discrimina. Astfel art. 3 prevede că *”constituirea și activitatea partidelor politice în baza discriminării pe criterii de rasă, naționalitate, origine etnică, limbă, religie, sex, avere sau origine socială sînt interzise.”*

• **Legea cu privire la asociațiile obștești nr. 837-XIII din 17.05.1996** la art. 3 pct.3 stipulează că: *”Participarea cetățeanului la activitatea asociației obștești nu poate servi drept temei pentru limitarea drepturilor acestuia [...]”*.

G. Discriminare în domeniul libertății de exprimare.

○ **Legea privind întrunirile nr. 26 din 22.02.2008** prevede egalitatea tuturor persoanelor de a se exprima fără orice restricții. La art. 4 se dispune că: *”dreptul la întrunire este garantat tuturor persoanelor, indiferent de rasă, de naționalitate, de origine etnică, de limbă, de religie, de sex, de opinie, de apartenență politică, de avere, de origine socială sau de oricare alt criteriu”*.

Pe lângă aceste acte legislative, sunt mai multe legi care au prevederi cu caracter antidiscriminatoriu. Intenția legiuitorului este ca în viitor prevenirea și combaterea discriminării va deveni un aspect normal al oricăror inițiative legislative și normative, astfel ca discriminarea să fie expres prevăzută în diverse acte legislative.

Nu în ultimul rând, o activitate prodigioasă în ceea ce ține de modificarea legislației îi revine și **Consiliului Egalității**, instituție publică abilitată să propună modificări ale legii în cazul în care legea conține prevederi cu caracter discriminatoriu.

În concluzie, deși, în acest domeniu s-a efectuat un lucru colosal în ceea ce privește activitatea normativă a statului și ralierea legislației naționale la standardele europene, totuși, există și unele sfere în care este necesară o intervenție normativă corespunzătoare. Astfel, bunăoară:

A. În ceea ce ține de **serviciile oferite de autoritățile publice** s-a arătat [14, p.36] că nu există obligație expresă a autorităților publice de a promova egalitatea în exercitarea atribuțiilor sale, mai exact în următoarele acte normative:

• Legea nr. 158 din 4 iulie 2008 cu privire la funcția publică și funcționarul public;

• Legea nr.199 din 16 iulie 2010 cu privire la statutul persoanelor cu funcții de demnitate publică;

• Legea nr. 80 din 7 mai 2010 cu privire la statutul personalului din cabinetul persoanelor cu funcții de demnitate publică;

• Legea nr.98 din 4 mai 2012 cu privire la administrația publică centrală de specialitate;

• Legea nr.436 din 28 decembrie 2006 privind administrația publică locală.

Autorii studiului realizat au conchis că este necesară includerea unor astfel de prevederi în aceste acte normative.

B. În ceea ce ține de **serviciile de sănătate** legislația în domeniu nu conține prevederi exprese cu privire la principiul egalității și nediscriminării [14, p.36]:

- Legea 411 din 28 martie 1995 a ocrotirii sănătății;
- Legea 264 din 27 octombrie 2005 cu privire la exercitarea profesiei de medic;

Legea 263 din 27 octombrie 2005 cu privire la drepturile și responsabilitățile pacientului prevede doar că pacientul are dreptul la o atitudine respectuoasă și umană din partea prestatorului de servicii de sănătate, indiferent de vârstă, sex, apartenență etnică, statut socioeconomic, convingeri politice și religioase.

În alte legi ce nu țin direct de domeniul sănătății se conțin, totuși, unele prevederi legale cum ar fi, de exemplu, **Legea nr.5 din 9 februarie 2006 cu privire la asigurarea egalității de șanse dintre femei și bărbați** care prevede la art. 14 că este interzisă orice formă de discriminare după criteriul de sex în ceea ce privește accesul femeilor și bărbaților la toate nivelurile de asistență medicală și la programe de prevenire a îmbolnăvirilor și de promovare a sănătății.

Referințe bibliografice:

1. Hotărârea Curții Constituționale nr.55 privind interpretarea unor prevederi ale art.4 din Constituția Republicii Moldova din 14 octombrie 1999.
2. CSJ, hotărârea Plenului CSJ nr.17 din 19 iunie 2000.
3. Legea cu privire la asigurarea egalității nr.121 din 25.05.2012. Publicat în Monitorul Oficial nr. 103 art. 355 din 29.05.2012.
4. Decizia Curții Constituționale nr.14 din 8 octombrie 2013.
5. HG nr.350 din 7 aprilie 2006 cu privire la instituirea Comisiei guvernamentale pentru egalitate între femei și bărbați. Publicat în Monitorul Oficial Nr. 59-62 art. 392 din 14.04.2006.
6. HG nr.895 din 7 august 2006 cu privire la aprobarea regulamentului Comisiei guvernamentale pentru egalitate între femei și bărbați. Publicat în Monitorul Oficial Nr. 134-137 art. 988 din 25.08.2006.
7. Codul Muncii al Republicii Moldova. Publicat în Monitorul Oficial nr. 159-162 art. 648. din 29.07.2003.
8. Legea privind ocuparea forței de muncă și protecția socială a persoanelor aflate în căutarea unui loc de muncă nr.102 din 13.03.2003. Publicat în Monitorul Oficial Nr. 70-72 art. 312 din 15.04.2003.
9. Legea cu privire la tineret nr. 279 din 11.02.1999. Publicat în Monitorul Oficial Nr. 39-41 art. 169 din 22-04-1999.
10. Legea cu privire la asigurarea egalității de șanse între femei și bărbați nr.5 din 09.02.2006. Publicat în Monitorul Oficial nr. 47-50 art. 200 din 24-03-2006.

11. HG nr. 734 din 09-06-2016 cu privire la aprobarea Planului de acțiuni pentru susținerea populației de etnie romă din Republica Moldova pe anii 2016-2020. Publicat în Monitorul Oficial Nr. 163-168 art. 796 din 17-06-2016.
12. Legea privind organizarea judecătorească nr.514 din 6 iulie 1995. Publicat în Monitorul Oficial Nr. 58 art. 641 din 19.10.1995.
13. Legea cu privire la activitatea poliției și statutul polițistului nr.320 din 27 decembrie 2012. Publicat în Monitorul Oficial Nr. 42-47 art. 145 din 01.03.2013.
14. Grecu P. Hriptievski N., Ionescu Iu., ș.a. *Analiza compatibilității legislației Republicii Moldova cu standardele europene în domeniul egalității și nediscriminării*. Chișinău: Imprint Star, 2015.

PROVOCĂRI CONTEMPORANE LA ADRESA SECURITĂȚII UMANE ȘI SIGURANȚEI PERSOANEI¹

CONTEMPORARY CHALLENGES TO HUMAN SECURITY AND PERSON'S SAFETY

CZU: 341.231.12:316.61:342.7

Serghei SPRINCEAN²

ABSTRACT. *In the article is analyzed the process of ensuring of human security and personal safety under the impact of contemporary multidimensional security challenges. The article is directed mainly to bring to light the current processes of ensuring security of the human person and humanity as a whole. The escalation of global and regional security challenges is correlated with aggravation of human, social and environmental insecurity. The imperative necessity of counteraction to contemporary global and regional threats for protection of human person can be fulfilled by strengthening human security. The appropriate assessment of the benefits, costs and vulnerabilities in counteraction to the security risks are also analyzed in the article.*

Keywords: *security challenges, human security, person's safety, security threats, human development.*

În ultimele decenii, după încheierea „războiului rece” și căderea Cortinei de fier, a devenit tot mai clar faptul că goana înarmărilor și simpla deținere a armelor nucleare nu mai pot garanta securitatea statului și, cu atât mai mult, a cetățenilor din statele ce posedă acest tip de armament, aceștia fiind supuși la o presiune psihologică semnificativă, conștientizând că pot fi ținta directă a unor atacuri cu arme asemănătoare din partea statelor rivale. În acest context, securitatea a fost necesar să fie conceptualizată în limite mult mai largi, iar dimensiunile non-militare a securității, cele ecologice, economice, de bunăstare și dezvoltare durabilă și altele au devenit din ce în ce mai importante pentru perceperea securității de către individul uman [1, p. 104]. În acest fel, persoana umană devine atât subiect, cât și obiect de referință al procesului de asigurare a securității, iar starea de securitate a persoanei devine punctul de pornire al oricărui studiu din acest domeniu, inclusiv la nivel comunitar, național, regional sau global [2, p. 180]. Prin urmare, extrapolând concepția Școlii de la Copenhaga cu privire la securitate în cel mai general sens posibil, constatăm că securitatea umană exprimă percepția individuală și a societății referitor la absența riscurilor, pericolelor și amenințărilor în adresa persoanei umane.

---

¹ SArticolul este elaborat în cadrul proiectului de cercetare: Program de stat - 20.80009.1606.05 *Calitatea actului de justiție și respectarea drepturilor persoanei în Republica Moldova: cercetări interdisciplinare în contextul implementării Acordului de Asociere Republica Moldova – Uniunea Europeană.*

² Serghei SPRINCEAN, dr. hab. în polit., conf. univ. Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice, USM, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7411-9958>, email: sprinceans@yahoo.com

Un impact determinant pentru configurarea teoretico-metodologică a concepției securității umane a fost exercitat de către Organizația Națiunilor Unite, experții căreia au reușit să sistematizeze materialul teoretic și concepțiile inovatoare ale oamenilor de știință, elaborate în perioada căderii Cortinei de fier și reconfigurării realităților geopolitice de la sfârșitul deceniului 9 al sec. XX. Este incontestabil faptul importanței cruciale a ONU în elaborarea conceptului de securitate umană, la fel și a conceptelor adiacente acestuia precum drepturile omului sau dezvoltarea umană, promovate de ONU începând încă de la apariția acestei organizații internaționale în perioada imediat postbelică [3, p. 331].

Problematika securității umane cu terminologia specifică acesteia au fost utilizate pentru prima dată în actele oficiale ale Organizației Națiunilor Unite în anul 1992, și anume în „Agenda pentru Pace: diplomatie preventivă, pacificare și menținere a păcii” – un raport în care Secretarul general al ONU la acel moment B. Boutros-Ghali marca necesitatea realizării unei „*abordări integrate asupra securității umane*” în contextul proceselor de pacificare și menținere a păcii în epoca de după finalizarea „războiului rece”, cu scopul de a elucidă cauzele profunde ale conflictelor de diferit nivel din acea perioadă de pe mapamond și din Europa, cu impact determinant asupra domeniilor economic, social și politic [4].

În contextul acestor evoluții din sfera reglementării și consfințirii normative a siguranței persoanei și securității umane ca valori fundamentale ale societății contemporane, vom remarca că a fost lansat în circuitul socio-academic și conceptul securității umane, la începutul anilor '90 care, pentru prima dată, a fost amintit într-un act normativ internațional în anul 1994, când a fost dat publicității Raportul asupra dezvoltării umane a Organizației Națiunilor Unite. Evenimentul în cauză a fost precedat de numeroase dezbateri, la sfârșitul anilor '80 – începutul anilor '90, în comunitatea științifică referitor la rolul ființei umane în studiile de securitate, teoria și practica dezvoltării durabile și a drepturilor omului, precum și în cadrul studiilor de pace care au luat amploare după evenimentele internaționale din anii '70 ai sec. XX, precum criza din Caraibe, războiul din Vietnam, mișcările sociale din Franța și SUA etc.

În spațiul științific și spiritual comun de limbă română, din Republica Moldova și România, concepția securității umane devine la fel de răspândită în ultima perioadă ca și pe întreg globul, ca efect al mai multor procese geopolitice și securitare, dar și academice sau științifice [5, p. 8]. Astfel, în comunitatea științifică românească, concepția securității umane devine din ce în ce mai populară pe parcursul ultimelor două decenii, dar interesul major al teoreticienilor și practicienilor din domeniu a fost instigat în mare parte de procesul de aderare a României la Alianța Nord-Atlantică. E adevărat că o mare parte din cercetătorii români preocupați de subiectul siguranței personale, a securității umane, co-raportat cu alte tipuri de securitate sau cu procesul globalizării, sunt militari de profesie sau proveniți din sistemul apărării naționale [6, p. 257].

Fără îndoială că și libertatea umană, respectul pentru drepturile omului stau la baza bunei funcționări a sistemului sociopolitic, dar asigurarea securității umane, în deplinătatea conceptuală a acestui termen, prin atenția deosebită acordată nu doar garantării echității sociale în condițiile unei economii și societăți liberalizate, dar și respectării necesităților fiecărui cetățean luat în parte referitor la siguranța personală, alimentară, de mediu etc., este recunoscută de către comunitatea internațională ca condiții sine qua non pentru progresul sustenabil al omenirii.

Securitatea umană a populației dintr-un anumit spațiu mediatic poate fi periclitată prin interferența în acest spațiu a diverselor interese contrare și destructive, generate de factori destabilizatori, de origine externă sau internă față de sistemul în cauză. Dreptul omului la informare corectă, la participare politică în condiții echitabile la fel poate fi desconsiderat și neglijat prin transformarea procesului politic, a dezbaterilor publice într-un spectacol regizat de anumite elite sau cercuri influente.

Libertatea persoanei este direct proporțională nivelului de asigurare a siguranței personalei cu impact determinant asupra securității umane pe plan comunitar. Astfel, abordarea individualizată în corelație cu metoda informațională într-o lume globalizată, de asigurare a securității contribuie decisiv la garantarea drepturilor și libertăților fundamentale ale cetățenilor, asigurarea unui nivel de trai decent al populației [7, p. 11]. Totuși, pentru a obține un efect durabil al securizării informaționale a unui spațiu cu repercusiuni clare asupra siguranței pe termen lung a cetățenilor, se cere o participare și implicare a societății civile, a opiniei publice, nu doar în contextul diversificării surselor de informare, dar și în identificarea și anihilarea cauzelor dezinformării și manipulării premeditate.

Un impact major asupra concepției teoretice a securității umane a avut-o A. Suhrke – o cercetătoare norvegiană în domeniul relațiilor internaționale și soluționării conflictelor violente, care propune abordarea conceptului în cauză prin prisma intereselor statelor lumii și a potențialului lor de intervenție umanitară. Mai recent, A. Suhrke se concentrează pe investigarea politicilor umanitare și de restabilire a păcii în cadrul sistemului Națiunilor Unite a căștilor albastre, un loc important printre lucrările sale fiind acordat problemei securității umane în Afganistan [8, p. 271]. Însă, pe lângă cauzele de insecuritate umană menționate (interesele concurențiale dintre state), se remarcă și un șir de motive umane și naturale ale diminuării securității persoanelor ca: dezastrele naturale, clima nefavorabilă, rebeliunile, revoltele și conflictele violente – toate cu impact dezastruos pentru stabilitatea și bunăstarea comunităților și persoanelor.

R. Thakur, un cercetător indian naturalizat în Canada, ex-vice-rector al United Nations University, introduce în circuitul academic propunerea de a redirecționa securitatea umană către protecția comunităților și nu a persoanelor pe motiv că anume comunitățile umane sunt structurile cele mai vulnerabile, purtătoare de

cultură, morală și modele civilizaționale și în mai puțină măsură indivizii [9, p. 53]. La fel, acest cercetător elaborează conceptul responsabilității de a proteja și a interveni pe cont propriu în regiunile și în contextul geopolitic în care securitatea umană este încălcată flagrant [10, p. 47]. Cu toate acestea, evenimentele din cele mai fierbinți puncte de pe glob din ultimul deceniu (Ucraina, Siria, Irak, Sudan, Afganistan etc.) oferă suficiente argumente pentru a considera că mecanismele internaționale de intervenție în astfel de regiuni pentru restabilirea păcii, a drepturilor fundamentale ale omului etc. sunt încă deficiente la capitolele: logistică, eficiență, sustenabilitate de durată a acțiunilor întreprinse etc.

Din perspectiva realistă a unei lumi haotice și în dezordine continuă este tratată problematica securității umane în opera unor asemenea cercetători precum F. O. Hampson, J. Daudelin, J. B. Hay, H. Reid și T. Marting [11, p. 201]. Această perspectivă critică asupra viabilității concepției securității umane debordează de scepticism argumentat, dar nefiind în deplină concordanță cu motivele principale care au stat la baza elaborării concepției date, și anume – necesitatea raționalizării și canalizării eforturilor de asigurare a securității către bunăstarea multilaterală a individului prin identificarea tuturor pericolelor, riscurilor și amenințărilor posibile. O altă lucrare de referință cu un impact major asupra definirii securității umane aparține cercetătorilor N. Thomas din Australia și lui W. T. Tow din Hong Kong, în care se consideră că securitatea umană se bazează pe doi piloni principali: pe intervenție umanitară și pe suveranitatea societății și a statului [12, p. 179]. Cu toate că această abordare, ce aparține lui N. Thomas și W. T. Tow, încearcă să îmbine dimensiunea internațională cu cea națională pentru a dezvolta conceptul de securitate umană, ca fiind una unilaterală din moment ce nu ia în calcul posibilitatea de fortificare a securității persoanelor din societățile cu o securitate afectată și deteriorată, inclusiv prin propriile eforturi, cunoștințele și metodele ce trebuie susținute din afara comunității, nu doar prin intervenții umanitare cu un efect imediat, dar nesustenabil pe termen mediu și lung.

Interesele individului uman, precum și cele sociale nu pot fi apărate în alt mod decât prin implicarea statului, ceea ce reprezintă o opinie combătută prin concepția securității umane asigurare nu doar la nivel instituțiilor statului, ci și prin diverse mecanisme locale și comunitare, care sunt monitorizate și la nivel internațional de organisme specializate. Se analizează abordarea structurală și sinergetică asupra fenomenului securității ca un element capabil să genereze stabilitate ordinii sociale cu condiția amplificării deviației în cadrul acestui fenomen. Însă, securitatea devine un sistem social compus din relații sociale, oameni, instituții etc., iar deviația, din perspectivă sinergetică, conferă o plasticitate acestui sistem și o adaptabilitate mai mare la necesitățile sociumului. Este cercetată problematica securității informaționale din perspectiva naturii sale sociale, în care se menționează că principalele riscuri pentru om în era tehnologiilor înalte se conțin în posibilitățile extinse de manipulare informațională a

individului prin intermediul rețelelor de socializare sau exploatănd necesitatea permanentă a naturii umane în noi informații și date. Securitatea umană în epoca tehnologiilor comunicaționale de vârf poate și trebuie să țină cont de aceste pericole și vulnerabilități sporite, totodată, trebuie luate în calcul și avantajele și oportunitățile deosebite ce apar în acest context, legate mai ales de transparentizarea și democratizarea spațiului public prin accesul facil la utilizarea tehnologiilor moderne [13, p. 488].

Dintre cele trei elemente organic legate: securitatea umană, drepturile omului și dezvoltarea umană, primul dintre care apare cel mai târziu în circuitul social și academic, cronologic vorbind. Securitatea umană, de fapt, a venit să desăvârșească concepția progresului civilizației umane contemporane, bazată pe bunăstare, toleranță și libertăți individuale.

Generalizând, constatăm că securitatea umană tinde să cuprindă celelalte noțiuni, transformându-le decisiv, în conformitate cu prioritatea siguranței și sustenabilității eforturilor de realizare a progresului. Astfel că, toate cele trei elemente: securitatea umană, drepturile omului și dezvoltarea umană devin parte a unei concepții unice a dezvoltării sigure și libere. În aceeași ordine de idei, fostul Secretar General al ONU K. Annan s-a pronunțat că nu ne vom putea bucura de securitate fără dezvoltare, nu ne vom putea bucura de dezvoltare fără securitate, și nici de una dintre ele fără respect pentru drepturile omului [14]. Cu alte cuvinte, triumviratul celor 3 concepte reprezintă cheia succesului strategiei progresului și bunăstării umanității la scară globală. Totodată, este important de remarcat că concepția securității umane nu diminuează din actualitatea securității statului.

Procesul de modernizare și ajustare la imperativele timpului a sistemului internațional și național al securității este unul continuu și necesită permanent noi idei și propuneri de îmbunătățire și de eficientizare, deoarece în perioada contemporană asigurarea securității umane a devenit o preocupare complexă și multidimensională, încorporând astfel de componente precum securitatea personală, de mediu, a sănătății, alimentară, a comunității, securitatea politică și economică.

În contextul nevoii acute de modernizare a Republicii Moldova, accesul la valorile, potențialul economico-social, mecanismele, instituțiile regionale, modelele și fondurile Uniunii Europene, concurează cu oportunitățile promovate în principal de Federația Rusă. Apropierea de UE are tinda, în ultimele decenii, să genereze pentru Republica Moldova un șir de amenințări și riscuri de destabilizare internă (socială, economică și politică, inclusiv prin manipulare mediatică, prin intermediul regiunii separatiste transnistrene, regiunii autonome găgăuze sau al unor forțe politice locale) [15, p. 45]. În contextul amplificării în ultimul deceniu a confruntărilor hibride pe plan mondial, considerăm că miza amenințărilor și tentativelor de șantajare a autorităților de drept din Republica Moldova, provenind de la promotorii politicilor integraționiste în spațiul estic, constă în a menține cât mai mult timp posibil Republica Moldova ca satelit geopolitic al

Federației Ruse, uneori chiar contrar intereselor sale naționale, inclusiv în detrimentul fortificării securității sale umane. Pentru atingerea acestor scopuri se recurge, cel mai des, la reanimarea unor mecanisme de manipulare în masă, se induce în societate o insatisfacție generală și frică ale populației de instabilitate sociopolitică și financiar-economică, frica de o eventuală escaladare armată a conflictului transnistrean, de subdezvoltare și sărăcie. Cel mai important factor în plan local pe care mizează agresorul în acest război hibrid, este menținerea nostalgiilor sociopolitice ale electoratului din Republica Moldova pentru un regim autoritar și paternalist de tip sovietic, nostalgii care sunt exploatare periodic în interes geopolitic în scrutinele electorale, deci pe cale democratică dar cu scopuri regresive pentru populația autohtonă, în planul securității sale umane.

Doar în raport cu societatea umană, dependentă de bunăstarea fiecărui individ uman, persoana poate avea prioritate și trebuie stimulată, ca în final societatea de mâine să reprezinte o comuniune de indivizi respectați și respectuoși. Doar în corelație cu natura, vietățile din natură, biosferă, individul uman capătă noi responsabilități, interesele sale fiind subordonate unor altor vectori decât celor personali și strict individuali. În aceste cazuri, individul uman obține dreptul și înalta onoare de a se poziționa față de natură și viață în cele mai largi sensuri, ca un protector și apărător, ca un factor de securizare, care nu poate face abstracție de multiplele posibilități care au menirea să-i maximizeze calitățile intelectuale, înțelepciunea și simțul responsabilității. De fapt, pătrunderea omului de mâine de acest sentiment al responsabilității poate și trebuie să-l transforme radical pe individul uman de mâine, sortit să-și schimbe din temelie modul său de viață, sistemul său de valori, viziunile sale cu privire la sensul vieții sale și al vieții pe Terra.

Securitatea umană și siguranța omului reprezintă componente importante ale procesului de modernizare și eficientizare a sistemului de asigurare a securității atât la nivel național, cât și internațional, mai cu seamă prin potențialul conceptual-metodologic specific acestor noi domenii. Totodată, securitatea umană și siguranța persoanei exercită una asupra alteia o presiune investigațională permanentă, în condiții de concurență obiectuală, care se va solda cu apropierea și unificarea, într-o anumită măsură, a aparatelor lor categoriale și conceptual-metodologice, ceea ce va spori importanța și rolul abordării comune a concepției siguranței persoanei și securității umane asupra problematicii omului și locului său central în sistemul de asigurare a securității.

Menirea și scopul concepției siguranței persoanei și securității umane, precum și a dezvoltării durabile, este de a oferi o perspectivă nouă de modernizare și îmbunătățire vieții umane prin soluționarea celor mai grave probleme cu care se confruntă, prin schimbarea mentalității față de propria existență și propria valoare a persoanei umane care să conducă la transformări calitative la nivel colectiv, dar și la nivelul biosferei și mediului de viață al omului, iar rolul informației și

memoriei sociale este să asigure o conexiune sigură dintre cele trei planuri ontologice: trecut, prezent și viitor, pentru a nu pierde viziunea de ansamblu asupra perspectivelor și tendințelor de evoluție a omenirii pe parcursul întregii sale existențe în contextul transformărilor rapide și profunde din perioada contemporană.

Referințe bibliografice:

1. Sprincean S. *Securitatea umană și bioetica. Monografie*. Chișinău: F.E.P. "Tipografia Centrală", 2017, 304 p.
2. Sprincean S. *Politici de asigurare a securității umane în condiții pandemice*. În: Top 10 probleme politice a societății în contextul pandemiei de coronavirus de tip nou. / red. șt. V. Juc. Chișinău: Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice (F.E.-P. "Tipografia Centrală"). Subcap. 2.5. 2022, p. 179-218.
3. Sprincean S. *Rolul securității umane în consolidarea sistemului național de securitate*. În: Interconexiunile integrării sociale și consolidarea sistemului național de securitate: Monografie colectivă. / Academia de Administrare Publică din Moldova; colegiul de redacție: Ludmila Roșca [et al.]. Chișinău: Print-Caro. 2022, p. 329-359.
4. *An Agenda for Peace: Preventive Diplomacy, Peacemaking and Peacekeeping* [citat 14.12.2022]. Disponibil: <http://graduateinstitute.ch/files/live/sites/iheid/files/shared/Winter/protected/Boutros%20Boutros%20Ghali%20Agenda%20for%20Peace.pdf>
5. Sprincean S. *The role of personal safety in ensuring the protection of human rights in the Republic of Moldova*. În: Защита прав человека в периоды внешнеполитической напряженности: материалы Всерос. науч.-практ. конф. с Междунар. участием (Саранск, 26 мар. 2021 г.): в 2 ч. / [редкол.: Г.П. Кулешова и др.]; Средне-Волжский институт (филиал) ВГУЮ (РПА Минюста России). Саранск, 2021. Ч. 1, с. 5-13.
6. Sprincean S. *Cultura securitară a persoanei prin prisma acordului de asociere a Republicii Moldova cu Uniunea Europeană în contextul pandemiei de COVID-19*. În: Studiul artelor și culturologie: istorie, teorie, practică. 2021, nr. 4(41), pp. 256-260.
7. Sprincean S. *Contribuții ale concepției securității umane la fortificarea spațiului european de securitate*. În: Materialele Conferinței științifico-practice internaționale „Spațiul european de securitate: provocări, oportunități, perspective de integrare”. 11 octombrie 2019, Chișinău. Chișinău: Tipogr. "PrintCaro", 2019, p. 9-20.
8. Suhrke A. *Human Security and the Interests of States*. În: Security Dialogue, vol. 30, no. 3, 1999, p. 265-276.

9. Thakur R. *From National to Human Security*. În: *Asia-Pacific Security: The Economics-Politics Nexus*. / Eds. St. Harris and A. Mack. Sydney: Allen & Unwin, 1997, p. 53-54.
10. Thakur R. *The United Nations, Peace and Security: From Collective Security to the Responsibility to Protect*. Cambridge: Cambridge University Press, 2006, p. 257.
11. Hampson Fen O., Daudelin J., Hay J. B., Reid H., Marting H. *Madness in the Multitude: Human Security and World Disorder*. Ontario: Oxford University Press, 2002. 216 p.
12. Thomas N., Tow T. W. *The Utility of Human Security: Sovereignty and Humanitarian Intervention*. In: *Security Dialogue*, nr. 33 (2). 2002, p. 177-192.
13. Sprincean S. *Asigurarea securității umane și modernizarea sociopolitică a Republicii Moldova*. În: *Statul, securitatea și drepturile omului în condițiile societății informaționale: Materialele conferinței științifico-practice internaționale (Departamentul Drept Public, Facultatea de Drept, Universitatea de Stat din Moldova)*, [13-14 decembrie 2018, Chișinău] / coord.: Rodica Ciobanu, Veronica Mocanu; col. red.: Andrei Negru [et al.]. Chișinău: Artpoligraf, 2019, p. 487-500.
14. Annan K. *In Larger Freedom: Toward Development, Security and Human Rights for All*. United Nations. A/59/2005, 2005. [citat 14.12.2022]. Disponibil: <http://www.un.org/largerfreedom/contents.htm>
15. Sprincean S. *The role of civil unity in the process of ensuring human security in the Republic of Moldova*. / *Роль гражданского единства в процессе обеспечения безопасности человека в Республике Молдова*. In: *Правовые аспекты нациестроительства в России: история и современность. Материалы Всероссийской научной конференции с международным участием. 17 апреля 2020 г.* / Редколлегия: Г.П. Кулешова [и др.]. Саранск: ЮрЭксПрактик. 2020, p. 44-51.

ADMISIBILITATEA PROBELOR OBTINUTE PRIN INTERMEDIUL MIJLOACELOR TEHNICE

ADMISSIBILITY OF EVIDENCE OBTAINED THROUGH TECHNICAL MEANS

CZU: 343.14:343.123.1:004

Oxana POPA¹

ABSTRACT. *We are in the era of technical progress, its impact is increasingly felt in all fields, medicine, education, economics and the judiciary. The advanced progress of technical means has a positive impact on the criminal investigation process. The criminal process has a well-defined purpose, to find out the truth, regarding the crime, this purpose is achieved by the legal authorities, and at the current stage, including the use of technical means. The use of technical means to obtain evidence ensures compliance with all procedural-criminal principles, and their legal use allows compliance with the rights of procedural subjects. Any new technical means is created to simplify everyday life, the phase of evidence accumulation in the criminal process is not excluded, at the same time the quality of these evidences and the consequences they will have on the resolution of the case are also manifested.*

Keywords: *technical means, admissibility, process of obtaining evidence, research activity, etc.*

REZUMAT. *Suntem în era progresului tehnic, impactul acestuia este tot mai resimțit în toate domeniile, medicină, învățământ, economie și cel judiciar. Progresul avansat al mijloacelor tehnice, are un impact pozitiv asupra procesului de cercetare penală. Procesul penal, are un scop bine determinat, de aflare a adevărului, cu privire la infracțiune, acest scop este realizat de organele de drept, iar la etapa actuală, inclusiv cu folosirea mijloacelor tehnice. Utilizarea mijloacelor tehnice pentru obținerea probelor, asigură respectarea tuturor principiilor procesual-penale, iar utilizarea legală a acestora permite respectarea drepturilor subiecților procesuali. Orice mijloc tehnic nou, este creat pentru a simplifica viața cotidiană, nu este exclusă și faza acumulării probelor în procesul penal, totodată se manifestă și calitatea acestor probe, și consecințele pe care le vor avea asupra soluționării cauzei.*

Cuvinte-cheie: *mijloc tehnic, admisibilitate, proces de obținere a probelor, activitate de cercetare etc.*

Procesul penal reprezintă o activitate complexă ce cuprinde o multitudine de situații unde este necesară aplicarea mijloacelor tehnice pentru a facilita procesul de cercetare, pentru a realiza sarcinilor procesului.

Administrarea probelor prin intermediul mijloacelor tehnice moderne, marchează gândirea juridică aflată în continuă dezvoltare, adaptată nevoilor de progresare socială, pentru atingerea scopului procesului penal, de aflare a adevărului.

---

¹ Oxana POPA, doctorandă, Oxana_gurdiga@mail.ru, Academia „Ștefan cel Mare” a MAI

Necesitatea administrării probelor prin intermediul mijloacelor tehnice moderne, apare mai ales în contextul dezvoltării tehnologice continue, precum și a evoluției modului de săvârșire a infracțiunii. Administrarea probelor prin utilizarea mijloacelor tehnice, pentru organele de drept reprezintă un mecanism util și flexibil, oferit de legiuitor în cadrul cercetării infracțiunii ce poate oferi mai multe oportunități. Pornind de la faptul că urmărirea penală se desfășoară în termeni rezonabili, iar această noțiune poate fi interpretată în mai multe sensuri, posibilitatea utilizării de către organele judiciare a mijloacelor tehnice pentru identificarea și acumularea probelor, poate avea o consecință pozitivă, pentru dosarul penal și anume cercetarea dosarului în termeni mai restrânși. [1, pag. 181].

Legislația procesual penală reglementează aplicarea diferitor mijloace tehnice de către organele judiciare în procesul administrării probelor. Una dintre cele mai frecvente activitățile ce implică utilizarea mijloacelor tehnice este înregistrarea audio sau video la audierea persoanei, prevăzută la art.115 CPP. [2, pag. 26] Înregistrarea audio sau video a persoanei audiate, este o activitate destul de simplă, însă care oferă ulterior multe privilegii, astfel în cazul când subiectul procesual audiat la faza de urmărire penală, iar ulterior își schimbă declarațiile în cadrul fazei examinării cauzei în instanță, organul de urmărire penală, poate prezenta aceste înregistrări, mai mult ca atât înregistrările pot sta la baza atragerii la răspundere penală, pentru declarații false.

Codul de procedură penală la art. 110, prevede modalitățile speciale de audiere a martorului, așadar în scopul protecției vieții și integrității martorului sau a persoanelor din anturajul acestuia se recurge la audierea lui inclusiv prin intermediul unei teleconferințe. În acest mod, pe de o parte este protejată identitatea martorului, iar pe de altă parte nu este lezat nici dreptul la apărare al învinuitului, inculpatului, deoarece acesta are acces direct la audiere, poate interveni în orice moment, deci își poate realiza pe deplin dreptul la un proces echitabil și dreptul la apărare.

La audierea bănuțului, învinuitului, inculpatului, părții vătămate, a martorilor în alte condiții decât cele prevăzute la art. 110, pot fi aplicate, la cererea acestora sau din oficiu, de către organul de urmărire penală ori instanță, înregistrări audio sau video. Despre aplicarea înregistrărilor audio sau video se comunică persoanei care urmează să fie audiată înainte de începerea audierii.

Aplicarea mijloacelor tehnice în procesul de obținere a probelor prezintă un rol separat în cazul audierii victimei sau a martorului minor. Procesul de audiere a martorilor minori este diferit de celelalte, în primul rând acesta este realizat de către un intervievator, iar întrebările ce apar în cadrul acetei activități sau ulterior, pot fi transmise intervievatorului prin intermediul dispozitivelor tehnice. [3, p.336].

În cadrul acestor activități de cercetare penală, mijloacele tehnice sunt absolut necesare, deoarece prin intermediul acestora pot fi obținute declarații ale minorului ce ulterior vor fi anexate la materialele dosarului în calitate de probe.

Consider foarte important, mai ales pentru buna soluționare a dosarului, pentru realizarea principiului intimei convingeri a instanței de judecată, nu doar reproducerea procesului-verbal de audiere a unui anumit subiect, dar și reproducerea înregistrării mai ales video, deoarece doar așa instanța poate vedea reacția, comportamentul celui care depune declarații, apoi poate analiza obiectiv toate probele prezentate la proces.

În procesul de cercetare penală, organul de urmărire poate utiliza diferite mijloace tehnice în scopul acumulării probelor, astfel art. 132², enumeră exhaustiv acțiunile pe care organul de urmărire penală le poate efectua prin utilizarea mijloacelor tehnice și doar cu autorizarea judecătorului de instrucție:

- a) cercetarea domiciliului și/sau instalarea în el a aparatelor ce asigură supravegherea și înregistrarea audio și video, a celor de fotografiat și de filmat;
- b) supravegherea domiciliului prin utilizarea mijloacelor tehnice ce asigură înregistrarea;
- c) interceptarea și înregistrarea comunicărilor sau a imaginilor;
- e) monitorizarea conexiunilor comunicațiilor telegrafice și electronice;
- f) monitorizarea sau controlul tranzacțiilor financiare și accesul la informația financiară;
- g) documentarea cu ajutorul metodelor și mijloacelor tehnice, precum și localizarea sau urmărirea prin sistemul de poziționare globală (GPS) ori prin alte mijloace tehnice;
- h) colectarea informației de la furnizorii de servicii de comunicații electronice.

Procedura autorizării unei măsuri speciale de investigație este una destul de complexă, atunci când se solicită autorizarea unei astfel de activități, judecătorul de instrucție mai întâi de toate verifică necesitatea aplicării acestei măsuri, astfel v-a fi asigurată legalitatea acesteia, precum și v-a fi asigurată respectarea principiilor fundamentale ale procesului penal. Procesul autorizării aplicării mijloacelor tehnice în cadrul cercetării penale, se manifestă pe de o parte drept o garanție, astfel că probele obținute nu vor nimeri sub incidența, prevederilor art. 94 CPP, datele neadmise ca probe. Prin urmare, legislația procesual penală națională nu prevede o procedură prealabilă sau separată în privința stabilirii admisibilității sau inadmisibilității probelor obținute la faza de urmărire penală cu utilizarea mijloacelor tehnice, însă procesul autorizării măsurilor speciale de investigație de către judecătorul de instrucție în mod implicit asigură legalitatea obținerii acestora, iar în mod indirect și admisibilitatea acestor probe. [4].

Un alt articol care prevede utilizarea mijloacelor tehnice în cadrul procesului penal este art.336 alin (2) CPP, “Pentru a asigura plenitudinea procesului-verbal, în cadrul ședințelor de judecată se utilizează mijloace de înregistrare audio și/sau video ori alte mijloace tehnice. Utilizarea mijloacelor tehnice pentru înregistrarea ședinței de judecată se consemnează în procesul-verbal.” Deja la aceas-

tă etapă nu apar careva întrebări privind admisibilitatea acestor înregistrări, care pot fi reproduse în cursul evoluării examinării cauzei

Vorbind despre progresul tehnologic, cu 10-15 ani în urmă, nici măcar nu ne puteam gândi la folosirea documentelor electronice, astăzi însă toată informația digitalizată nu mai uimește pe nimeni, totodată avantajul utilizării acesteia este unul incontestabil pentru procesul penal, dar totodată apar și întrebări în privința admisibilității acestor probe și legalitatea lor în procesului penal.

La capitolul utilizării mijloacelor tehnice în procesul penal, care ar simplifica activitatea de acumulare a probelor, sau ar ajuta la identificare mai rapidă a persoanelor dispărute, sau obiectelor sustrase, sau alte activități, cu părere de rău la moment pentru unele sectoare este încă irealizabil acest fapt, din cauza lipsei dotării cu mijloace tehnice, lipsei instruirii utilizării a acestor mijloace de către personal.

Un alt moment important este lipsa reglementării de către codul de procedură penală a noțiunii de mijloc tehnic. În acest sens am putea face o referire la hotărârea pentru aprobarea Regulamentului privind organizarea și funcționarea Sistemului automatizat de supraveghere a circulației rutiere “Controlul traficului” și modificarea Concepției Sistemului automatizat de supraveghere a circulației rutiere “Controlul traficului” nr. 965 din 17.11.2014, unde este definită noțiunea de mijloc tehnic precum și varietatea acestui. Dacă am avea o reglementare expresă a noțiunii de mijloace tehnice utilizate în cadrul cercetării penale, atunci ar putea fi asigurată admisibilitatea probele obținute cu ajutorul acestora în cadrul examinării cauzei penale.

Cu referire la reglementarea noțiunii de mijloc tehnic, indispensabil ar fi și reglementarea validității, verificarea autenticității utilizării precum și alte detalii. După cum am menționat, suntem la etapa de dezvoltare continuă, atât de modernizare a procesului de cercetare penală, administrare de probe, cât și metodologiei de săvârșire a infracțiunilor, astfel mijloacele tehnice își măresc habitatul de aplicare, dar și cel de reglementare. [5, p.223].

Vorbind despre admisibilitatea probelor obținute prin intermediul mijloacelor tehnice o lacuna a legislației procesual penale este lipsa reglementării precum că, utilizarea acestora este permisă dacă nu este pusă în pericol viața, sănătatea persoanei, dacă nu lezează onoarea și demnitatea persoanei.

În realizarea activității de cercetare penală și anume în cadrul administrării probelor, organele judiciare întâmpină o serie de dificultăți, acestea apar deoarece nu sunt reglementate mijloacele tehnice de stabilire (detectare), ridicare a probelor (digitale, electronice), la fel nu este reglementată ordinea de ridicare, procedura de copiere, precum și forma de păstrare. Toate aceste criterii enumerate mai sus pun sub îndoielă admisibilitatea probelor obținute cu ajutorul acestora precum și a probelor derivate.

Un alt moment care nu își găsește reglementare în prevederile legislației procesual penale este obținerea informațiilor electronice (digitale), de la persoanele

fizice de exemplu: înregistrările ale camerelor video de la domiciliu în scopul simplificării și accelerării obținerii acestora.

În toate localitățile din Republica Moldova, întâlnim camere de supraveghere amplasate la domiciliile particulare, cât și camere de supraveghere amplasate în sectorul public, evident organul de urmărire penală, poate face rost de aceste înregistrări, care au o importanță foarte mare pentru cauza penală, admisibilitatea acestor probe, v-a fi soluționată o dată cu fondul cauzei, dar posibil vor apărea întrebări nu în ceea ce ține de însăși înregistrarea, ci față de mijlocul tehnic cu care a fost înregistrată activitatea infracțională.

Chestiunea admisibilității probelor obținute cu ajutorul mijloacelor tehnice, urmează a fi soluționată o dată cu fondul cauzei, criteriile în baza cărora vor fi admise aceste probe sunt: pertinența, concludența și utilitatea [6, p. 393].

Totalurile cercetării cauzei penale se fac în instanța de judecată, atunci când partea acuzării prezintă toate probele acumulate la faza de urmărire penală, la fel și parte apărării poate prezenta probe pentru ași menține poziția. Un drept de care beneficiază fiecare parte a procesului este, de a solicita inadmisibilitatea unei anumite probe și înlăturarea ei de la materialele dosarului, evident sarcina demonstrării inadmisibilității probei este pusă în seama părții care o invocă. Rolul decisive îl are instant, care auzind toate argumentele asupra inadmisibilității emite decizia fie de anexare sau de nulitate a acestor probe.

Cu referire la cele expuse mai sus, mijlocele tehnice, se modernizează de la o zi la altă, oferă noi posibilități și oportunități, mai ales de descoperire a infracțiunilor clasice. În epoca progresului tehnologic, însă apar și infracțiuni noi, legate de domeniul virtual, cibernetic, acestea pot fi cercetate doar cu ajutorul și prin intermediul mijloacelor tehnice.

Cu părere de rău legislația procesual penală, nu reușește să se dezvolte la fel de repede că și tehnologia, în acest sens deja au început să apară unele conflicte în procesul de cercetare a probelor acumulate.

Aflarea adevărului în procesul penal se face doar pe bază de probe, dar în același timp, această este obligația organelor judiciare, dar nu are caracter absolut. Respectarea acestui principiu al procesului penal se face cu condiția garanției din partea organelor judiciare a administrării legale probelor. Rezultă deci că în îndeplinirea atribuțiilor lor, organele judiciare nu pot motiva încălcarea legii, aceasta poate atrage după sine consecințe negative asupra probelor acumulate, asupra probelor derivate, iar ulterior și asupra dosarului. Deci organele judiciare pot utiliza mijloace tehnice în activitatea de cercetare, de acumulare a probelor, pentru a asigura buna desfășurare a procesului penal, însă doar în limitele prevederilor legislației procesual penale, astfel asigurându-se admisibilitatea acestor probe la materialele dosarului și în instant de judecată.

Un alt moment important asupra admisibilității probelor obținute cu ajutorul mijloacelor tehnice este ca acestea să nu contravină prevederilor art. 94 CPP.

O dată ce v-or fi înlaturate toate lacunele, în privința obținerii probelor cu ajutorul mijloacelor tehnice v-a fi simplificată procedura de colectare a probelor, posibil v-a fi restrâns și termenul de cercetare și simplificată munca organelor de drept, ceea ce poate avea doar consecințe pozitive pentru societatea noastră.

Referințe bibliografice:

1. Colodrovschi V. Asistența tehnico-criminalistică: realități și perspective. Teza de dr. în drept. Chișinău: ULIM, 2008, <http://www.cnaa.acad.md>
2. Dolea Igor, Probele în Procesul penal, Îndrumar pentru avocați, Chisinau 2016
3. Golubenco Gh., Colodrovschi V. Asistența tehnico-criminalistică a descoperirii infracțiunilor. Chișinău: Tipografia Centrală, 2010, 236 p.
4. Anatol CEACHIR. Abordări conceptuale privind admisibilitatea probelor în procesul penal. file:///C:/Users/aaa/Downloads/72-78_7.pdf
5. Pisarenco C. Valorificarea criminalistică a microobiectelor în activitatea de cercetare a infracțiunilor. Teza de dr. în drept, 223 p. <http://www.cnaa.acad.md>
6. Лавров В.П. Тактика допроса. В: Криминалистика: учебник. Под ред. А.Ф.Волынского и В.П.Лаврова. 2- изд., перераб., доп. М.: ЮнитиДана, 2013, с. 393-414.

ADRESAREA PRIN COMISII ROGATORII ȘI EXECUTAREA ACESTORA CA FORMĂ A ASISTENȚEI JURIDICE INTERNAȚIONALE ÎN MATERIE PENALĂ

ADDRESSING THROUGH ROGATORY COMMISSIONS AND THEIR EXECUTION AS A FORM OF INTERNATIONAL LEGAL ASSISTANCE IN CRIMINAL MATTERS

CZU: 343.13/14:341.4

Angela CUCIURCĂ¹

ABSTRACT. *The actuality of the subject is based on the interest shown for knowing the address through rogatory commissions and their execution as a form of international legal assistance in criminal matters.*

Rogatory Commission means, in fact, an institution used for the administration of evidence or the performance of procedural acts by an organ other than the one investigating the criminal case, it is regarded as an auxiliary probation procedure that is used when a criminal prosecution body or a court is unable to perform a procedural act directly. The possibility of such situations has led to the Regulation of a form of judicial assistance through the use of which, the national judicial body may request the performance of a procedural act by the judicial bodies of one state (rogatory commission active or abroad) and vice versa, judicial bodies of another state may request, in similar situations, national judicial bodies, carrying out procedural acts (passive or foreign rogatory commission).

We emphasize that recourse to the services of the rogatory commission is an exception in the work of the judicial bodies, which use it only in situations where they are not able to perform a certain procedural act personally, the only difference between them being the territorial area of activity.

The purpose of the rogatory commission is to ensure the implementation of international judicial assistance, being a procedural measure, which can be ordered or carried out by the national judicial bodies both in the prosecution and in the trial phase. In this way, we consider that the rogatory commission, as a process of probation, makes its contribution to the administration of evidence in the criminal trial, having an enormous contribution to the establishment of the means of evidence, which prove the facts that form the object of probation. It is only possible to carry out rogatory commission in respect of acts. Making a rogatory commission is possible only in respect of procedural acts, which the criminal investigation body or the court cannot carry out directly.

Keywords: *Rogatory commission, judicial bodies, means of evidence, administration of evidence, procedural acts, the efficiency of the criminal process, international cooperation, the request for a rogatory commission.*

REZUMAT. *Actualitatea subiectului abordat rezidă din interesul manifestat pentru cunoașterea adresării prin comisii rogatorii și executarea acestora ca formă a asistenței juridice internaționale în materie penală.*

---

¹ Angela CUCIURCĂ, doctor în drept, conferențiar universitar, Universitatea Tehnică din Moldova, e-mail: cuciucaangela@mail.ru, ORCID ID: 0000-0002-6929-7231

Comisia rogatorie semnifică de fapt, o instituție utilizată pentru administrarea unor probe sau efectuarea unor acte procedurale de către un organ, altul decât cel care instrumentează cauza penală, fiind privit ca un procedeu de probațiune auxiliar care se folosește atunci când un organ de urmărire penală sau o instanță de judecată nu are posibilitatea de a efectua nemijlocit un act procedural. Eventualitatea unor astfel de situații a determinat reglementarea unei forme de asistență judiciară prin utilizarea căreia, organul judiciar național poate solicita efectuarea unui act procedural de către organele judiciare dintr-un stat (comisie rogatorie activă sau în străinătate) și invers, organele judiciare din alt stat, pot solicita, în situații similare, organelor judiciare naționale, efectuarea unor acte de procedură (comisie rogatorie pasivă sau din străinătate).

Subliniem că recurgerea la serviciile comisiei rogatorii se constituie ca o excepție în activitatea organelor judiciare, acestea folosind-o doar în situațiile în care nu au posibilitatea să efectueze personal un anumit act procedural, unicul aspect diferențial între ele fiind raza teritorială de activitate.

Finalitatea proprie a comisiei rogatorii constă în asigurarea realizării asistenței judiciare internaționale, fiind o măsură de ordin procesual, care poate fi, după caz, dispusă sau efectuată de organele judiciare naționale atât în faza de urmărire, cât și în faza de judecată. În așa mod, considerăm, că comisia rogatorie, ca procedeu de probațiune, își aduce aportul la administrarea probelor în procesul penal, având o contribuție enormă la fixarea mijloacelor de probă, care dovedesc faptele ce formează obiectul probațiunii. Efectuarea comisiei rogatorii este posibilă numai în privința actelor procedurale, care organul de urmărire penală sau instanța de judecată, nu poate să le efectueze nemijlocit.

Cuvinte-cheie: *comisie rogatorie, organe judiciare, mijloace de probă, administrarea probelor, acte procedurale, operativitatea procesului penal, cooperare internațională, cererea de comisie rogatorie.*

Introducere. Creșterea continuă a criminalității a condus la consolidarea unor acțiuni și atitudini concrete din partea statelor, având drept scop combaterea criminalității cu elemente de extraneitate.

Unele dintre aceste acțiuni s-au materializat în elaborarea Convenției Europene de asistență judiciară în materie penală [2], care reprezintă un instrument european în baza căruia statele membre, în temeiul încrederii reciproce, organizează urmărirea infracțiunilor la nivel internațional, cu scopul pedepsirii tuturor celor ce au săvârșit infracțiuni și pentru evitarea riscurilor care pot apărea ca rezultat al unor conflicte de competențe.

Recurgerea la serviciile comisiei rogatorii se constituie ca o excepție în activitatea organelor judiciare, acestea folosind-o doar în situațiile în care nu au posibilitatea să efectueze personal un anumit act procedural, unicul aspect diferențial între ele fiind raza teritorială de activitate.

Metodologie. Cercetarea materializată în prezentul studiu a fost realizată prin aplicarea metodei construcției abstracte, a interpretării logice a normelor de drept, metoda analitică, precum și metoda comparării.

Procesul de realizare a studiului a inclus examinarea prevederilor legale existente, materiale pe această temă și anume: - legislația națională și internațională care reglementează adresarea prin comisii rogatorii și executarea acestora ca for-

mă a asistenței juridice internaționale în materie penală; - jurisprudența relevantă la nivel național și internațional.

Rezultatele investigației. Termenul de comisie rogatorie a fost utilizat de legiuitorul francez prin adoptarea CPP, pus în aplicare prin Ordonanța nr. 58-1296 din 23 decembrie 1958, fiind preluat ulterior și de CPP al Republicii Populare Române, care dedică instituției date secțiunea XIII, capitolul II, titlul III - Probele și mijloacele de probă, și secțiunea II, capitolul VI, titlul - IV Proceduri speciale [16, p. 112].

Modelul francez, adaptat la condițiile naționale, a stat și la baza elaborării CPP al Republicii Moldova, care introduce instituția comisiei rogatorii ca formă a asistenței juridice internaționale (secțiunea 1, Capitolul IX) [4].

Conceptul de comisie (fr. - comission) denumește colectivul organizat care funcționează pe lângă o instituție, o adunare, etc. și care are sarcina de a face propuneri, de a lua hotărâri sau de a executa mandate în cazuri speciale, iar în sintagma comisie rogatorie capătă sensul de însărcinare [17, p. 201] adresată de o instanță judiciară cu sediul într-o anumită localitate sau țară către un organ de jurisdicție cu sediul în altă localitate ori țară, pentru obținerea unor dovezi solicitatoare, în acest sens vine cu completări conținutul art. 15 paragraful 2 alin. 2 din Tratatul încheiat între Republica Moldova și România [16, p. 14], care înțelege prin comisie rogatorie acel act de procedură judiciară prin care un judecător sau procuror, după caz, solicită autorității competente din cealaltă parte contractantă să îndeplinească, în locul său acte judiciare pe care le consideră necesare judecării sau urmăririi penale într-un anumit proces cu care este sesizat.

În așa mod termenul de comisie rogatorie semnifică de fapt, o instituție utilizată pentru administrarea unor probe sau efectuarea unor acte procedurale de către un organ, altul decât cel care instrumentează cauza penală [17, p. 391], fiind privit ca un procedeu de probațiune auxiliar care se folosește atunci când un organ de urmărire penală sau o instanță de judecată nu are posibilitatea de a efectua nemijlocit un act procedural.

Eventualitatea unor astfel de situații a determinat reglementarea unei forme de asistentă judiciară prin utilizarea căreia, organul judiciar național poate solicita efectuarea unui act procedural de către organele judiciare dintr-un stat (comisie rogatorie activă sau în străinătate) și invers, organele judiciare din alt stat, pot solicita, în situații similare, organelor judiciare naționale, efectuarea unor acte de procedură (comisie rogatorie pasivă sau din străinătate) [16, p. 123].

În baza celor expuse, ajungem la concluzia că prin folosirea comisiei rogatorii se renunță la nemijlocirea administrării probelor, în favoarea operativității procesului penal, cu consecințe directe asupra reducerii cheltuielilor judiciare în cauzele penale.

Subliniem că recurgerea la serviciile comisiei rogatorii se constituie ca o excepție în activitatea organelor judiciare, acestea folosind-o doar în situațiile

în care nu au posibilitatea să efectueze personal un anumit act procedural, unicul aspect diferențial între ele fiind raza teritorială de activitate.[16, p. 139]

Spre deosebire de prevederile codurilor de procedură penală a Franței și României, care cunosc două tipuri de comisii rogatorii: comisia rogatorie internă (națională) și externă, procesul penal al Republicii Moldova, cunoaște unele instituții cu aspecte similare comisiei rogatorii interne, în special instituția delegării. Astfel, reglementările CPP, la articolul extinderii competenței teritoriale, prevede că: „în cazul în care anumite acțiuni de urmărire penală trebuie să fie efectuate în afara teritoriului în care se face urmărirea penală, organul de urmărire penală poate să le efectueze însuși sau să dispună, prin delegație, efectuarea acestor acțiuni altui organ respectiv, care este obligat să execute această delegație în termen de cel mult 10 zile” [16, p. 140].

Ținem să menționăm că legislația unor state europene, cum ar fi Austria, Republica Federativă Germană, Norvegia, nu fac distincție între „comisia rogatorie” și „alte cereri de asistență judiciară”: „remiterea actelor de procedură” și „comunicările informației ce figurează în cazierul judiciar”, aceste categorii făcând parte din „asistența judiciară internațională”.

Particularitățile comisiei rogatorii de a-și găsi izvorul juridic primordial în normele dreptului internațional au ca urmare incidența principiilor care guvernează relațiile interstatale și în primul rând, după părerea lui N. Volonciu, a principiului suveranității [25, p. 51]. Executarea sarcinii pe care o implică orice comisie rogatorie nu echivalează cu o subordonare. Cedarea unei părți a suveranității este una discretă și nu un principiu imperativ, deoarece posibilitatea realizării lui depinde exclusiv de voința și viziunea părții solicitate. Organul judiciar solicitat colaborează în serviciul justiției străine, dar nu este supus controlului acesteia [17, p. 51].

După cum am menționat anterior, comisia rogatorie, după caracter, este un mijloc de probațiune auxiliar (procedeu de probațiune), prin folosirea căruia organele judiciare naționale pot dobândi constatări asupra unor mijloace de probă, pe care nu au posibilitatea să le administreze în mod nemijlocit, și reciproc, organele judiciare din străinătate pot obține constatări asupra unor mijloace de probă ce se află pe teritoriul țării noastre, aceasta fiind, în principiu, funcția de bază a instituției date.

Finalitatea proprie a comisiei rogatorii constă în asigurarea realizării asistenței judiciare internaționale, fiind o măsură de ordin procesual, care poate fi, după caz, dispusă sau efectuată de organele judiciare naționale atât în faza de urmărire, cât și în faza de judecată [17, p. 148]. În așa mod, considerăm, că comisia rogatorie, ca procedeu de probațiune, își aduce aportul la administrarea probelor în procesul penal, având o contribuție enormă la fixarea mijloacelor de probă, care dovedesc faptele ce formează obiectul probatiunii.

Actele procedurale perfectate prin comisie rogatorie sunt analizate de organele judiciare în raport cu ansamblul probelor administrate în cauză, analiză ce

poate avea drept rezultat existența unei concordanțe perfecte între acestea. Verificarea poate demonstra, însă, neconcordanță între constatările rezultate din actele procedurale efectuate prin comisie rogatorie și materialul probatoriu, existent la dosar, primele infirmând pe acesta din urmă, sau invers.

Sancțiunile procesuale sunt atrase de aplicarea necorespunzătoare sau încălcarea dispozițiilor legale în momentul dispunerii sau realizării comisiei rogatorii, aceasta fiind activitate procesuală, reglementată de lege. De cele mai dese ori, survine nulitatea actului procedural, realizat prin comisie rogatorie, deoarece devin aplicabile prevederile CPP al RM [4], referitoare la nulitatea actelor procedurale.

Sfera aplicării acordurilor în privința asistenței juridice în materie penală este strâns legată cu formele asistenței, care formează obiectul acesteia, deoarece ultimele caracterizează și concretizează domeniul de relații, reglementate de acordurile respective. Obiectul asistenței judiciare se materializează în acele acțiuni procesuale, care le execută partea solicitată la cererea organului competent străin.

Convenția Europeană de asistență juridică în materie penală stipulează că partea solicitată va face să se îndeplinească, în formele prevăzute de legislația sa, comisiile rogatorii referitoare la o cauză penală, care îi vor fi adresate de către autoritățile judiciare ale Părții solicitante și care au ca obiect îndeplinirea actelor de urmărire sau comunicarea mijloacelor materiale de probă, dosarelor sau documentelor [2].

Convenția de la Minsk stabilește volumul asistenței juridice, care poate fi acordat de către instituțiile de justiție a statelor contractante. Aici se atribuie întocmirea și transmiterea documentelor; efectuarea perchezițiilor; transmiterea și eliberarea probelor materiale; efectuarea expertizei; anchetarea părților, acuzaților, martorilor, experților [12, p. 143]. Prevederile date nu pot fi aplicate într-o manieră extensivă. Astfel, în baza Convenției, nu poate fi acordată asistența juridică în cauzele administrative, nu pot fi recunoscute și aplicate pe teritoriile Părților hotărâri arbitrare, sentințele penale în ceea ce privește confiscarea averii, etc. [23].

Reglementări similare cu cele expuse mai sus, prevăd și tratatele bilaterale, încheiate între Republica Moldova și Letonia, Lituania, Rusia și Ucraina [12, p. 185].

O formulare distinctă de primele în ceea ce privește volumul asistenței judiciare, oferă acordul bilateral între Republica Moldova și Turcia [23]. Prevederile art. 28 stipulează că: „Părțile contractante au convenit să-și acorde reciproc, în conformitate cu prevederile prezentului capitol, cele mai largi măsuri de asistență mutuală în procesul atragerii la răspundere penală pentru faptele care la momentul solicitării de asistență se aflau în competența autorităților juridice ale Părții Contractante solicitante”.

Tratatul dintre Republica Moldova și România [3], în art. 58 prevede, că asistența juridică în materie penală cuprinde: înmânarea de acte juridice și extrajudiciare, luarea de declarații învinuitorilor și inculpaților, audierea martorilor și experților, efectuarea de expertize, percheziții, cercetări la fața locului, predări de probe materiale, precum și alte activități procesuale legate de administrarea probelor, iar legea specială în această privință a României, stipulează că obiectul asistenței juridice este: asistența judiciară internațională în materie penală, cuprinde, în deosebi, următoarele activități: notificarea actelor de procedură care se întocmesc ori se depun într-un proces penal; efectuarea comisiilor rogatorii; înfățișarea în statul solicitant a martorilor, experților și a persoanelor urmărite; cazierul judiciar; măsuri referitoare la amânarea pronunțării hotărârii judecătorești sau la suspendarea executării pedepsei, la liberarea condiționată, la amânarea începerii executării pedepsei sau la întreruperea executării acesteia; cererea de urmărire; alte forme de cooperare, inclusiv cele derivând din obligațiile internaționale de prevenire și combatere a infracțiunilor.

Un spectru mai larg de activități, la fel cu caracter subsidiar, este prevăzut în acest sens de CPP al Republicii Moldova în art. 533 care atribuie volumul asistenței juridice.

CPP al Federației Ruse, spre deosebire de cel al Republicii Moldova, nu conține prevederi exprese referitoare la obiectul asistenței juridice. Doctrina rusă [14, p. 805], asumându-și obligația să suplinească această lacună, aduce următoarea clasificare a acțiunilor procedurale ce pot fi realizate prin comisie rogatorie: primirea cererilor și declarațiilor; acordarea asistenței la aducerea persoanelor, aflate în detenție pe teritoriul statului străin, pentru depunerea mărturiilor și acordarea ajutorului la desfășurarea anchetei și altor măsuri procesuale; înmânarea actelor, referitoare la procedura în cauzele penale; executarea cercetărilor de anchetă și judecătorești; identificarea personalității și locul aflării anumitor persoane; efectuarea expertizelor judiciare; acțiuni cu privire la sechestrarea averii, transmiterea bunurilor căpătate pe cale criminală; alte modalități de asistență.

Practica de lucru organelor judiciare a Republicii Moldova cunosc însă o gamă mult mai mare de activități, acordarea asistenței juridice internaționale efectuându-se în baza a 11 instrumente internaționale, conform cărora pot fi întreprinse următoarele acțiuni: interogarea părților, acuzaților și inculpaților, martorilor, experților; efectuarea expertizelor; cercetarea judiciară; percheziționarea; sechestrarea; transmiterea și eliberarea probelor materiale; căutarea și extrădarea persoanelor ce au comis infracțiuni; recunoașterea și executarea deciziilor judiciare pe cauze civile, sentințelor, în ceea ce privește acțiunea civilă; înmânarea și expedierea documentelor; prezentarea informațiilor despre antecedentele penale ale acuzaților; întocmirea și transmiterea de acte; transferul persoanelor condamnate în vederea tragerii la răspundere penală sau în vederea executării pedepse, etc.

Examinând prevederile legislative expuse mai sus, deducem concluzia că efectuarea comisiei rogatorii este posibilă numai în privința actelor procedurale, care organul de urmărire penală sau instanța de judecată, nu poate să le efectueze nemijlocit.

Așadar, unul din actele procedurale de bază ce pot fi realizate prin comisie rogatorie, este audierea persoanelor în calitate de martori sau experți, în legătură cu aceasta, ținem să menționăm că există un șir de condiții generale, nerespectarea cărora atrage imposibilitatea cooperării statelor în acest domeniu. Astfel, pentru ca statul solicitant să capete posibilitatea audierii persoanei respective în scopul primirii depozițiilor pe o cauză penală, sau partea opusă să poată acorda forma dată de asistență, este necesar ca primul să reglementeze legislativ procedura primirii declarațiilor [13, p. 195].

Convenția Europeană, fiind actul de bază în acest sens, stabilește în titlul 3 doar principiile și limitele admisibile ale formelor de asistență, solicitate prin comisie rogatorie, conținutul și procedura nemijlocită de realizare, rămânând prerogativa legislației naționale.

Art. 8 al Convenției Europene stabilește regula ce decurge dintr-o uzanță internațională, conform căreia martorii și experții sunt liberi de a nu se prezenta în țara solicitată fără să le fie aplicată vre-o sancțiune sau măsură de constrângere, chiar dacă citația va cuprinde un ordin categoric. Reieșind din prevederile date, CPP al RM, statuează că: „martorul sau expertul care se află în afara hotarelor Republicii Moldova poate fi citat de către organul care desfășoară procesul penal pentru executarea anumitor acțiuni procesuale pe teritoriul Republicii Moldova, în cazul în care el acceptă” [2].

Convenția Europeană stabilește că aceste cheltuieli sunt rambursabile martorului sau expertului de către Partea solicitantă și sunt calculate de la locul lor de reședință, fiind acordate potrivit nivelelor cel puțin egale celor prevăzute de tarifele și regulamentele în vigoare în țara în care audierea trebuie să aibă loc [2]. O sumă mai mare le va putea fi atribuită de partea solicitantă dacă se va lua o decizie în acest plan. Convenția de la Minsk prevede recuperarea salariului pentru zilele lipsă a persoanelor, prezența cărora este solicitată prin comisie rogatorie, expertul, în afară de sumele indicate având dreptul și la onorariu de expert [1].

Chestiunea de bază, concretizată de statul solicitat la examinarea cererilor de comisie rogatorie, ce au ca obiect ascultarea martorului pe teritoriul statului solicitant, este existența, din partea ultimului, a garanțiilor de apărare a drepturilor persoanelor, a căror depoziții sunt necesare [21, p. 83]. Convenția din '59 stipulează în art. 12, că nici un martor sau expert, oricare ar fi naționalitatea sa, care, ca urmare a unei citații, se va înfățișa în fața autorităților judiciare ale Părții solicitante, nu va putea fi nici urmărit, nici deținut, nici supus vreunei alte restricții a libertății sale individuale pe teritoriul acestei Părți pentru fapte sau condamnări

anterioare plecării sale de pe teritoriul Părții solicitate. Prevederi similare găsim în art. 9, Convenția CSI, și art. 539 al. 4, CPP al RM.

Trebuie de menționat, că solicitând citarea unui martor, în cerere trebuie de indicat termenele de valabilitate a imunității date unui martor pe teritoriul statului solicitant. Acești termeni sunt diverși, în dependență de acordul în baza căruia este acordată asistența judiciară. Totuși acordăm prioritate convențiilor susmenționate, car prevăd pierderea imunității de către martor, expert sau persoana urmărită, în 15 zile de la momentul când prezența acestuia nu mai este necesară autorităților judiciare a Părții solicitante. Perioada de 15 zile nu include timpul în care persoanele respective nu au avut posibilitatea de a părăsi teritoriul statului străin, din cauza unor circumstanțe obiective, independente de voința lor, cum ar fi de exemplu, îmbolnăvirea gravă a uneia dintre aceste persoane, care face imposibilă transportarea ei peste hotarele statului solicitant.

Se impune amintit faptul, că martorul nu poate fi silit să facă declarații contrar intereselor sale sau a rudelor apropiate, iar dacă ne referim la martorul citat prin comisie rogatorie din străinătate suntem obligați să recunoaștem dreptul acestuia de a refuza să depună declarații, nefiind subiect al componenței de infracțiune, prevăzută de art. 313, CPP al Republicii Moldova. Legislația națională a Republicii Moldova [4] indică categoriile de persoane, care nu pot fi citați și ascultați ca martori. La această categorie se atribuie rudele apropiate, precum soțul, soția, logodnicul, logodnica bănuțului, învinutului, inculpatului, organul de urmărire penală sau instanța având să aducă aceasta la cunoștința persoanelor respective sub semnătură. Din aceste considerente, probele dobândite fără a lua în considerație acest aspect, nu vor avea efect juridic în cauza penală, pentru care se adresează cu comisie rogatorie. Este important din partea organelor judiciare să determine, dacă persoana citată din străinătate poate fi ascultată în calitate de martor în conformitate cu legislația națională, are sau nu dreptul de a refuza depunerea mărturiilor, etc.

Respectarea acestor aspecte procedurale în conținutul cererii de comisie rogatorie ar permite evitarea unor eșecuri procesuale, deseori întâlnite în practica judiciară națională.

Prevederi reușite după părerea noastră sunt formulate în citația unei judecătoriai germane la adresa unei cetățene a Republicii Moldova, care stabilește, că martorii îndeplinesc misiune importantă. Prin declarația martorilor, ei vor contribui într-o măsură importantă la hotărârea judecătoriai. Audierea martorului în termenul indicat are ca scop descoperirea adevărului, chiar dacă s-a făcut o declarație la poliție, în fața procurorului sau judecătorului. Martorul are dreptul la despăgubire pentru venitul care-l pierde în acest timp și compensare pentru cheltuieli; pentru cheltuielile de călătorie se poate acorda în această împrejurare un cont. Totodată ei roagă să fie înștiințați imediat în cazul în care adresa martorului se va schimba, pentru ca să fie tot timpul accesibil. În caz că martorul nu posedă limba germană, se solicită anunțarea neîntârziată. În acest caz va fi un traducător

de față. Înștiințați-ne vă rugăm dacă intenționați să dați urmare acestei citații. În cazul afirmativ la citație, vă rugăm să aduceți la termenul stabilit dovezi care au de a face cu acest caz.

Conform art. 12 al Convenției Europene privind asistența juridică în materie penală, „vi se acordă libera tăcere. Dacă veniți la termenul menționat, pe teritoriul Germaniei nu puteți fi urmărit, ținut sub arest sau în alt fel îngrădit în libertatea personală pentru fapte sau condamnări din timpul dinaintea începerii călătoriei de pe teritoriul țării în care ați fost citat. Această protecție ia sfârșit când dvs. în următoarele 15 zile după ce autoritățile nu vă mai solicită prezența, ați avut posibilitatea de a părăsi teritoriul Germaniei, totuși ați rămas pe teritoriul acesteia, după părăsirea teritoriului Germaniei va-ți reîntors în aceasta” [2].

O situație deosebită se creează atunci, când este solicitată prin comisie rogatorie prezența unei persoane, în calitate de martor sau pentru confruntare, care este deținută într-un stat străin. CPP al RM, în art. 539 alin. 6 stipulează, că citarea persoanei deținute pe teritoriul statului străin se efectuează conform prevederilor articolului respectiv, cu condiția că persoana temporar transferată pe teritoriul Republicii Moldova de către organul respectiv al țării străine pentru efectuarea acțiunilor indicate în cererea de transferare va fi întoarsă în termenul arătat în cerere. Condițiile de transferare sau refuzul transferării se reglementează de tratatele internaționale la care Republica Moldova și țara solicitată sunt parte sau în temeiul obligațiilor scrise în condiții de reciprocitate.

În acest context, tratatul Federația Rusă [24] prevede că dacă este chemată ca martor o persoană ce se află în stare de arest pe teritoriul părții solicitate, ea poate fi transmisă statului solicitant pentru o perioadă, cu condiția să fie menținută în stare de arest și să fie înapoiată imediat după interogare. Această formulare exclude introducerea în cererea de transferare a perioadei de timp, pentru care este solicitată prezența persoanei date pe teritoriul statului solicitant. Indicații similare conțin și restul tratatelor bilaterale încheiate de Republica Moldova în domeniul asistenței internaționale în materie penală.

Cea mai amplă reglementare a acestui aspect, după părerea noastră, este oferită de Convenția Europeană, care prevede în art. 11 că: „orice persoană deținută, a cărei înfățișare personală în calitate de martor sau pentru confruntare este cerută de Partea solicitantă, va fi transferată temporar pe teritoriul unde va avea loc audierea, sub condiția înapoierii sale în termenul indicat de către Partea solicitată și sub rezerva dispozițiilor art. 12 în măsura în care acestea pot fi aplicate”. Raportul explicativ al Convenției dă interpretarea că transferul, în principiu, trebuie realizat, cu condiția că nu vor fi incidente cazurile prevăzute de al. 2 art. 11, în baza cărora poate fi formulat refuzul: persoana deținută nu consimte; prezența sa este necesară într-un proces penal în curs pe teritoriul Părții solicitate; transferarea sa este susceptibilă de a-i prelungi detenția; alte considerații imperioase se opun transferării sale pe teritoriul Părții solicitante.

În situația în care între două state ce-și acordă ajutor reciproc nu există căi directe de comunicații, apare necesitatea de a tranzita persoanele respective pe teritoriul unui stat terț. Tranzitul este o instituție utilizată mult mai frecvent în practica extrădării, în cadrul căruia funcționează mai multe aspecte procedurale, dar care are o relevanță deosebită și în cadrul asistenței judiciare prin comisie rogatorie.

Astfel, aceeași Convenție prevede că, tranzitul pe teritoriul unui stat terț a persoanei deținute va fi acordat la cererea, însoțită de toate documentele necesare, adresată de Ministerul Justiției al Părții solicitante, Ministerului Justiției al Părții solicitate pentru tranzit. Orice parte Contractantă este drept să le refuze acordarea tranzitului resortisanților săi.

Alin. 3 al art. 11 exclude condiția obligatorie, prevăzută de tratate referitor la menținerea persoanei în detenție și pe teritoriul statului solicitant, stipulând că partea solicitată poate cere punerea ei în libertate.

Tot aici ținem să menționăm, că cooperarea internațională în materie penală, pe lângă acordarea asistenței judiciare propriu-zise, presupune asigurarea informațională, inclusiv cu date referitor la legislația națională, schimbul de experiență între organele de ocrotire a normelor de drept, elaborarea actelor internaționale care reglementează activitatea statelor în domeniul luptei cu criminalitatea, coordonarea activității în descoperirea și cercetarea infracțiunilor cu referință la mai multe state, etc. [11, p. 653].

În zilele noastre, ca rezultat al dezvoltării cooperării dintre state se creează suficiente resurse pentru multiplicarea și diversificarea formelor de asistență juridică, problema îmbrăcând un aspect al luptei, efortului comun împotriva criminalității [9, p. 284].

Organele competente în adresarea comisiei rogatorii

Ordinea interacțiunii organelor, competența părților solicitate și solicitante în cadrul adresării prin comisie rogatorie se determină prin mecanismul realizării obligațiilor statelor participante, ce include canalele transmiterii comisiilor rogatorii cu privire la asistența judiciară și executarea lor nemijlocita.

O analiză paralelă a instituției extrădării demonstrează că interacțiunea organelor judiciare a două state nu influențează fondul cauzei, deoarece statul solicitat primește hotărârea despre posibilitatea sau imposibilitatea extrădării unei persoane concrete fără referire la fondul cauzei, ținându-se cont doar de respectarea de către statul solicitant a unui șir de formalități obligatorii [19, p. 29].

Modul de transmitere a adresărilor de asistență este reglementat, în afară de acordurile internaționale la care suntem parte, și de legislația națională, potrivit căreia, adresările referitoare la asistența juridică internațională în materie penală se fac prin intermediul Ministerului Justiției sau a Procuraturii Generale direct și/ sau prin intermediul Ministerului Afacerilor Externe al Republicii Moldova, cu excepția cazurilor când, pe bază de reciprocitate, se prevede o altă modalitate de adresare [24].

La rândul său, Convenția Europeană, în art. 15, paragraful 1, definește mijloacele sau căile de transmitere ce pot fi utilizate în cadrul ajutorului reciproc, indicând că comisiile rogatorii vor fi adresate de Ministerul Justiției al Părții solicitante, Ministerului Justiției părții solicitate și vor fi înapoiate pe aceeași cale. De practica dată se țin majoritatea țărilor semnatare a Convenției date. Paragraful 2 prevede că în caz de urgență, comisiile rogatorii vor putea fi adresate de către autoritățile judiciare ale Părții solicitante direct autorităților judiciare ale Părții solicitate, ceea ce favorizează creșterea nivelului operativității executării cererilor de comisie rogatorie.

Totodată, unele țări, în concordanță cu specificul legislației naționale, privește în calitate de organe centrale în domeniul asistenței internaționale alte structuri de stat. În Statul Israel asemenea împuterniciri sunt atribuite Instanței de judecată, în Malta și Luxemburg - Procuraturii Generale. Organele Afacerilor interne sunt privite ca organe naționale centrale pentru scopurile Convenției date în Elveția și Marea Britanic, în Slovacia și Republica Cehă sunt două organe centrale - Procuratura Generală și Ministerul Justiției, în Lituania trei, Procuratura Generală, Ministerul Justiției și Ministerul Afacerilor Interne [15, p. 249].

Numărul organelor date este considerabil mai mare în Rusia, care, în baza prevederilor art. 15, alin. 6 din Convenția Europeană, a declarat rezerve conținutului acesteia prin actul de ratificare depus la 1 octombrie 1999, indicând că organele competente în adresarea și executarea comisiei rogatorii vor fi: Judecătoria Supremă a Federației Ruse - privind activitatea judecătorească a Judecătoriei Supreme a Federației Ruse; Ministerul Justiției pe chestiunile legate de activitatea instanțelor judecătorești, cu excepția Judecătoriei Supreme; MAI, Serviciul Federal de Securitate, Serviciul Federal al Poliției Fiscale - în legătură cu cererile de comisie rogatorii, ce nu necesită hotărâre judecătorească sau acordul procurorului; Procuratura Generală a Federației Ruse - în celelalte cazuri [14, p. 808].

La fel Procuratura Generală i-a hotărâri cu privire la utilizarea legislației procesuale a statului solicitant, referitor la executarea comisiilor rogatorii externe.

România, la momentul ratificării Convenției Europene [5], a prevăzut că cererile de asistență judiciară în faza de cercetare și urmărire penală vor fi adresate Parchetului de pe lângă Curtea Supremă de Justiție României, iar cele din faza de judecată vor fi adresate Ministerului Justiției.

În ce privește Republica Moldova, la momentul adoptării instrumentului de ratificare a Convenției sus-numite, Parlamentul a declarat că toate cererile de asistență trebuie adresate Ministerului Justiției sau Procuraturii Generale [6].

Activitatea Ministerului Justiției al Republicii Moldova în domeniul cooperării internaționale este realizată de Direcția relații internaționale și integrare europeană. Rolul și misiunea acestei subdiviziunii este de a contribui la asigurarea racordării politicilor în domeniul justiției la prioritățile și necesitățile de integrare

europeană ale țării, stabilirea și valorificarea relațiilor internaționale în domeniu, precum și coordonarea procesului de acordare a asistenței juridice reciproce [23, p. 7].

În baza Hotărârii Guvernului Republicii Moldova nr. 698 din 3 iunie 2002, prin care s-a dispus inițierea procedurilor de negociere procedurilor de negociere asupra acordurilor de colaborare cu 15 ministere a justiției, precum și în baza altor hotărâri corespunzătoare, a fost continuat procesul de încheiere a Acordurilor bilaterale de cooperare în domeniul justiției, punerea în aplicare a cărora permit, de asemenea, efectuarea unor schimburi de experiență pentru eficientizarea activităților de elaborare a unor proiecte de legi, specializarea unor magistrați moldavi în cadrul unor programe de perfecționare profesională organizate de instituțiile statelor străine, schimbul de date statistice și alte forme de cooperare [7].

Un rol nu mai puțin important în colaborarea judiciară internațională în materie penală, îl are Procuratura Generală, prin intermediul Serviciului Relații Internaționale și integrare europeană.

Menționăm, că primirea solicitării de asistență judiciară nu se reduce la simpla informare a organului central, aceasta fiind transmisă ultimului pentru verificare și autorizare. Anume el determină dacă actele prezentate corespund dispozițiilor generale ale acordului, dacă nu sunt temeiuri pentru refuzul acordării asistenței solicitate. La rândul său, comisia rogatorie executată este transmisă organului central al statului solicitat, pentru a fi remisă nemijlocit organului central al statului solicitant, organe care determină confidențialitatea informației primite, etc.

Pe parcursul anului 2010, conform Generalizării Secției asistență juridică internațională și integrare europeană, Procuraturile teritoriale și specializate au primit spre executare 496 (532) cereri de comisie rogatorie formulate de organele de drept străine, din cele 519 (558) examinate. Restul 19 (26) au fost restituite inițiatorului.

Totodată, organele de drept naționale au formulat cu scop de inițiere către alte state 610 (324) de cereri de comisie rogatorie dintre care 512 (271) au fost admise spre transmitere părților solicitate [24, p. 6].

În același timp, textul Convenției mai prevede o categorie de organe care pot fi implicate la transmiterea cererii de comisie rogatorie în scopul ridicării operativității adresării și executării acesteia, și anume organele judiciare, care pot ocoli calea centralizată, utilizând adresarea directă, de către organele judiciare ale Părții Solicitante organelor judiciare ale Părții solicitate. Acestea pot fi indicate de orice Parte Contractantă în momentul semnării Convenției sau al depunerii instrumentului său de ratificare sau de aderare, prin declarație adresată Secretarului General al Consiliului Europei [2].

Republica Moldova în acest sens a declarat că autorități judiciare se consideră judecătoriile, Curtea de Apel, Curtea Supremă de Justiție și organele procu-

raturii. Aceste autorități judiciare nu numai că au obligația informării directe a organului central în privința solicitării primite, dar trebuie să o transmită ultimului pentru verificare și autorizare.

Prevederi similare conține și Convenția de la Minsk, conform căreia, instituțiile de justiție ale Părților Contractante, în procesul acordării asistenței juridice, comunică între ele prin intermediul organelor sale centrale [1]. Convenția nu stabilește care anume sunt aceste organe, însă unele acte internaționale încheiate între statele ex-sovietice stipulează condiții identice cu Convenția Europeană [8], altele desemnează ca organe centrale Ministerul Justiției și Procuraturile Generale [8]. Practica a stabilit că comunicarea la stadiul de cercetare penală, anchetă preliminară, etc, se efectuează prin intermediul Procuraturilor Generale sau Republicane, iar la stadiul examinării cauzei în instanța judecătorească - prin intermediul Ministerului Justiției [10, p. 12].

Tratatele dintre Republica Moldova și Letonia, Lituania, Federația Rusă, prevăd ca organe centrale ministerele de justiție și procuraturile generale sau federale.

Tratatul cu Ucraina, în art. 3, stabilește posibilitatea stabilirii unor relații directe între organele judiciare dacă organele centrale au convenit asupra acestui fapt. Astfel de înțelegeri, însă, n-au avut loc între Părțile Contractante, urmând ca acordarea asistenței juridice să fie efectuată în continuare doar prin intermediul organelor centralele.

În general, luând în considerație experiența statelor membre la Convenția Europeană în chestiunile cu privire la desemnarea organelor centrale, ținem să menționăm, că un număr mare de asemenea organe nu sporesc controlului efectiv, la nivel național, asupra transmiterii și executării cererilor de comisie rogatorie, alegerea canalului de transmitere, etc. În majoritatea țărilor este un organ unic - Ministerul Justiției - sau două - Procuratura Generală - dacă organele procuraturii sunt independente de Ministerul Justiției. Chiar și în cazul existenței procedurii simplificate de transmitere a unor categorii de cereri de comisie rogatorie nemijlocit executorilor ei, despre așa o adresare imediat este înștiințat organul central al statului solicitat, ca ultimul să aibă posibilitatea efectuării unui control efectiv asupra executării ei și respectării echilibrului intereselor legitime a două state cointeresate, ceea ce de fapt și constituie scopul Convenției Europene [21, p. 45].

Ținem să remarcăm că transmiterea competenței în cercetarea anumitor cauze penale este specifică doar procedurii adresării și executării cererii de comisie rogatorie, instituția extrădării sau recunoașterii hotărârilor judecătorești definitive străine necunoscând aspectul dat.

Procedura adresării prin comisie rogatorie este expres prevăzută de CPP în art. 536, care prevede că „organul de urmărire penală sau instanța de judecată, în cazul în care consideră necesară efectuarea unei acțiuni procesuale pe teritoriul

unui stat străin se adresează prin comisie rogatorie organului de urmărire penală sau instanței de judecată din statul respectiv sau către o instanță penală internațională conform Tratatului internațional la care Republica Moldova este parte, sau pe cale diplomatică în condiții de reciprocitate”.

Conținutul și forma cererii de comisie rogatorie

Una din principalele condiții a acordării efective și la timp a asistenței judiciare internaționale în materie penală o constituie formularea completă, corectă, logică după conținut și faptic întemeiată a cererii de comisie rogatorie.

Actele internaționale cu privire la asistența juridică nu stabilesc care ar trebui să fie forma și conținutul comisiei rogatorii, fiind prevăzut doar faptul că „Partea solicitată va face să se îndeplinească, în formele prevăzute de legislația sa, comisiile rogatorii referitoare la o cauză penală” [2].

Autorii CPP, au inclus în secțiunea ce cuprinde dispoziții cu privire la instituția comisiei rogatorii, un articol aparte consacrat conținutului și formei cererii de comisie rogatorie (art. 537). Cererea de comisie rogatorie și documentele anexate sânt semnate și autentificate cu ștampila oficială a instituției competente solicitante.

Acest fapt constituie un progres enorm, deoarece până la momentul actual legislația națională nu reglementa în mod practic aceste relații, lucrătorii practici aplicând direct prevederile instrumentelor internaționale, prevederile cărora în acest domeniu în majoritatea lor sunt foarte laconice. Ca rezultat, fiecare jurist interpreta în felul său normele tratatelor, fapt ce genera lipsa uniformității în aplicarea lor [10, p. 4].

Ținem să menționăm aici, că prevederile CPP al Republicii Moldova sunt cu mult mai precise și mai clare decât prevederile CPP al Franței, României, Federației Ruse, Belorusei, a altor republici post-sovietice.

Astfel, CPP al Franței în art. 151 stipulează că comisia rogatorie indică natura infracțiunii, obiectul urmăririi. Ea este datată și semnată de magistratul care o eliberează și trebuie investită cu sigiliul acestuia.

Ea poate stabili doar acele acte de instrucție, care fac referință direct asupra represiviunilor infracțiunii, vizate de urmărirea penală.

Judecătorul de instrucție fixează termenul în care comisia rogatorie trebuie să-i fie returnată, alăturat cu procesele-verbale despre executarea sa, de către ofițerul de urmărire penală. În lipsa unui astfel de termen, cererea trebuie returnată în termen de opt zile de la finisarea acțiunilor executate în virtutea acesteia.

Legea procesual penală a României conține reglementări referitoare la conținutul comisiei rogatorii doar în partea generală a Codului, unde este vorba comisia rogatorie și delegarea, stabilind că rezoluția sau încheierea prin care s-a dispus comisia rogatorie trebuie să conțină toate lămuririle referitoare la îndeplinirea actului care face obiectul acesteia, iar în cazul când urmează să fie ascultată o persoană, se vor indica și întrebările ce urmează să i se pună

În legătură cu existența diferențelor procesuale, referitoare la criteriile stabilite pentru valabilitatea formei și conținutului cererii, tratarea legislativă expresă a acestui subiect facilitează esențial executarea comisiei rogatorii atât de către partea solicitantă, cât și cea solicitată.

Totodată și calitatea acțiunii procesuale, după cum arată autorul B. Comlev [20, p. 23] în majoritatea cazurilor depinde de calitatea pregătirii cererii de comisie rogatorie, ceea ce înseamnă că persoana care duce urmărirea penală, este obligată să expună în cererea de comisie rogatorie toate acțiunile necesare de executat adresate organului de urmărire penală din statul solicitat, precum și consecutivitatea efectuării lor. În așa mod, cererea de comisie rogatorie trebuie formulată corect, prin indicarea fazei infracțiunii urmărite și concretizarea întrebărilor necesare, luând în considerație că persoana împuternicită în executarea cererii date din statul solicitat, nu cunoaște toate circumstanțele cauzei și nu este în stare să formuleze întrebări suplimentare, să prognozeze răspunsurile posibile, ș. a.

Practica internațională de colaborare reciprocă a statelor în domeniul justiției penale, a impus o abordare mai complexă și mai profundă a conținutului comisiilor rogatorii, suplinind schema elucidată în articolul respectiv 537 CPP al RM cu un șir de alte date importante, de care deseori depinde calitatea, iar uneori și posibilitatea, executării cererii de comisie rogatorie. În special vom face referință aici la scopul cererii și indicarea anumitor termeni. În limita cărora este solicitată executarea comisiei rogatorii, cerința de a judeca scopul solicitării, ce este necesar să obțină partea solicitantă etc.

Relevanță deosebită are la fel și corectitudinea expunerii comisiei rogatorii, datorită faptului că unele state pot accepta cereri cu indicarea procedurii în baza căreia trebuie îndeplinite acestea, dacă există compatibilitate cu legislația internă. Această ordine rezultă din importanța principiului suveranității. Astfel, dacă legislația națională a statului solicită o formă deosebită de fixare sau confirmare a probelor, este binevenit ca acest fapt să fie clar expus în cerere, confirmând admisibilitatea anume acestei forme în procesul național. Republica Moldova acceptă așa modalități de cooperare, aceasta fiind expres reglementată în alin. 4 art. 540. Ținem să menționăm, că în majoritatea cazurilor, îndeosebi dacă partea solicitată este interesată ca probele și mijloacele de probă, dobândite prin intermediul comisiei rogatorii, să fie admisibile în procesul ei național, la cerere sunt anexate prevederile legislative cu referințe la procedură.

În situația când lipsește un acord internațional cu privire la asistență între Republica Moldova și statul solicitant, unicul mijloc de realizare a actului procedural respectiv pe teritoriul țării noastre îl constituie reciprocitatea. Dacă scrisoarea de reciprocitate nu este lovită de condițiile de refuz la asistența juridică internațională, stipulate în legislația națională, și nu contravine obligațiilor internaționale ale Republicii Moldova, efectuarea actului solicitat conform procedurii străine nu întâlnește impedimente.

În schimb actul procedural întocmit în altă țară conform legii acelei țări este valabil în fața organelor de urmărire penală și a instanțelor judecătorești din Republica Moldova doar atunci, când executarea se desfășoară în conformitate cu procedura prevăzută de legea națională.

Opinăm asupra faptului, că tratarea detaliată a formei și conținutului cererii de comisie rogatorie este legată de scopul creșterii operativității și calității executării acesteia. Dacă statele CSI cunosc deosebiri esențiale în procedura penală, și în afară aceasta este posibilă soluționarea operativă a chestiunilor ce apar la executare, pentru celelalte state, procesul de acordare a asistenței judiciare este cu mult mai complicat.

Ca rezultat, înaintăm câteva propuneri de lege ferenda la textul art. 537 alin. 1, urmând să fie incluse trei puncte, care ar avea următorul conținut: esența cererii și scopurile pentru care este solicitată executarea activităților procesuale indicate în comisia rogatorie; specificul procesual al anumitor acțiuni de urmărire, respectarea căruia este binevenită și motivele acestuia (asigurarea admisibilității probei); termenul, în care se așteaptă executarea cererii, cu argumentarea limitei de timp.

Plenitudinea ogîndirii tuturor aspectelor în conținutul cererii ar mărturisi o admisibilitate formală a ei și ar mări temeinicia deducțiilor cu privire la fondul cauzei în legătură cu care se face adresare cu comisie rogatorie.

Constatăm, că nerespectarea, sau respectarea parțială, a unei condiții legale referitoare la forma și conținutul comisiei rogatorii, cauzează tergiversarea soluționării cererii, creează impedimente la îndeplinirea corespunzătoare a acesteia, duce la încălcarea principiului operativității procesului penal-factori ce derogă de la scopurile și obiectivele asistenței juridice internațională în materie penală.

Ordinea executării cererii de comisie rogatorie

După cum am menționat, adresarea unui stat către altul privitor la asistența judiciară într-o cauză penală are ca scop reglarea problemelor de bază a procesului penal, inclusiv descoperirea rapidă și completă a infracțiunii, tragerea la răspundere a făptuitorului, asigurarea respectării legii, astfel ca orice persoană care a săvârșit o infracțiune să fie pedepsită potrivit vinovăției sale și nici o persoană nevinovată să nu fie trasă la răspundere penală și condamnată, adică urmărirea echității și a justiției [21, p. 59].

Ipotetic în aceasta sunt cointeresate ambele state, fie că este vorba de statul solicitat, fie de statul solicitant. Dar de fapt, prioritate în această chestiune are statul care efectuează urmărirea penală. Acesta ar efectua desinestătător acțiunile operative de investigație și de urmărire, dar posibilitățile sale sunt limitate de spațiul teritorial, de aceea, exprimându-și respectul față de un stat străin, el se adresează către autoritățile lui în efectuarea acțiunilor procesuale necesare din numele său, respectându-se principiul suveranității statelor.

Partea solicitată va putea să transmită numai copii sau fotocopii certificate pentru conformitate de pe dosarele sau documentele cerute. Totuși, dacă partea

solicitantă cere în mod expres, comunicarea originalelor, se va da curs acestei cereri în măsura posibilității.

În cadrul executării cererii de comisie rogatorie, organul de urmărire penală solicitat folosește legislația țării sale. La solicitarea organului străin, acesta însă poate aplica și normele procesuale ale statului solicitant, dacă ele nu contravin legislației statului solicitat [1].

Din cele expuse mai sus, deducem existența anumitor condiții de formă specifice procedurii de executare a comisiilor rogatorii. Pentru a putea solicita efectuarea unei cereri de asistență în străinătate, este necesar să existe un proces penal în curs, deci organele de urmărire penală să fi dispus începerea urmăririi penale, iar instanța de judecată să fi trecut la efectuarea cercetării judecătorești, în situațiile, când potrivit legii se cer anumite condiții cu privire la începerea urmăririi penale și anume: existența plângerii prealabile, sesizarea organului de urmărire penală în modul prevăzut de art. 262 și 273 CPP, etc.

Pentru a proceda la executarea unei comisii rogatorii din străinătate, organul judiciar național trebuie să fie sesizat după caz, de către Procuratura Generală sau de către Ministerul Justiției, cu cererea privind acordarea asistenței juridice, adresată de organele judiciare din străinătate.

Deoarece comisia rogatorie internațională este de două feluri, după cum actele procedurale sunt efectuate în străinătate sau în țara noastră [22, p. 882], ea poate interveni în două situații, desfășurarea activității procesuale fiind diferită după cum ne aflăm în prezenta uneia sau alteia dintre acestea [18, p. 409].

Executarea comisiei rogatorii în străinătate se efectuează în baza legislației statului solicitat, cu excepția cazurilor când expres este stabilită o altă procedură, după cum am arătat mai sus.

În ceea ce privește, executarea în Republica Moldova a comisiei rogatorii cerute de organele din străinătate, vom face trimitere la prevederile CPP al Republicii Moldova, art. 536 alin. 2.

Cererea de audierea a martorului sau expertului se execută în toate cazurile de către judecătorul de instrucție. Aceste atribuții îi sunt atribuite prin art. 105 și 110 CPP al RM, ce reglementează modalitatea de bază și modalitățile speciale de audiere a martorului. Condiția imperativă impusă de alin. 3 al art. 540 are ca scop reducerea la minim a posibilității lovirii actului procedural de nulitate, majorând valoarea lui probantă.

Aliniatul 5 al art. 540 stabilește, că la executarea comisiei rogatorii pot asista reprezentanți ai statului străin sau a instanței internaționale dacă aceasta este prevăzut de tratatul internațional respectiv sau de o obligație scrisă în condiții de reciprocitate, în asemenea caz, la cererea părții solicitante, organul căruia îi revine executarea comisiei rogatorii informează partea solicitantă despre timpul, locul și termenul executării comisiei rogatorii cu scopul ca partea interesată să poată asista.

Considerăm că această regulă rezultă din prevederile art. 4 al Convenției Europene, care stabilește: „dacă Partea solicitantă o cere în mod expres, Partea solicitată o va informa, despre data și locul îndeplinirii comisiei rogatorii. Autoritățile și persoanele în cauză vor putea să asiste la îndeplinirea cererii dacă partea solicitată consimte la aceasta”.

Prevederi similare sunt formulate și în textul Convenției CSI (art. 8 alin. 3), alte acte internaționale la care Republica Moldova este parte [1].

Dacă adresa persoanei în privința căreia se solicită executarea comisiei rogatorii este indicată greșit, organul căruia îi revine executarea ia măsurile respective în scopul stabilirii adresei. În cazul în care stabilirea adresei nu este posibilă, despre aceasta se anunță partea solicitantă (art. 540 alin. 6). În situația când nu este cunoscută adresa destinatarului sau aceasta este indicată greșit, organul judiciar al Republicii Moldova este obligat să adreseze o interpelare Biroului Republican de Adrese, în cazul persoanelor fizice, și Camerei înregistrării de Stat de pe lângă Ministerului Tehnologii Informaționale, în cazul persoanelor juridice.

Paragraful final al art. 540 CPP al RM stabilește, că în cazul în care cererea de comisie rogatorie nu poate fi executată, documentele primite se restituie părții solicitante prin intermediul instituțiilor de la care le-a primii, cu indicarea motivelor care au împiedicat executarea. Cererea de comisie rogatorie și documentele anexate se restituie și în cazurile de refuz în temeiurile prevăzute de art. 534.

Aici aducem exemplul scrisorii de înștiințare parvenite de la Ministerul Justiției al Republicii Ucraina în adresa Ministerului Justiției al Republicii Moldova, prin care se comunică: „Ministerul Justiției al Ucrainei vă comunică despre executarea comisiei rogatorii solicitată de judecătoria Nisporeni, Republica Moldova despre înmânarea actelor judecătorești cetățenilor A; B; C; D; E; F; G; H. Comisia rogatorie nu a fost posibil de realizat în partea ce ține de înmânarea actelor cetățenilor I; J; K., în legătură cu faptul că aceștia nu locuiesc pe adresele indicate” [24].

Concluzii. Generalizând cele expuse, conchidem că, este foarte importantă determinarea corectă a organelor special abilitate în soluționarea cererilor de comisie rogatorie, cât și a organelor centrale și judiciare competente în a primi, executa și transmite sau adresa cereri de comisie rogatorie. Nerespectarea, sau respectarea parțială, a unei condiții legale referitoare la forma și conținutul comisiei rogatorii, cauzează tergiversarea soluționării cererii, creează impedimente la îndeplinirea corespunzătoare a acesteia, duce la încălcarea principiului operativității procesului penal - factori ce derogă de la scopurile și obiectivele asistenței juridice internaționale în materie penală. Considerăm că cunoașterea acestor momente atât din punct teoretic, cât și practic duce la perceperea amplă a instituției comisiei rogatorii și va contribui practicienilor la ridicarea calității acordării asistenței judiciare internaționale.

Referințe bibliografice:

1. Acord de colaborare între țările CSI privind lupta cu infracțiunile în domeniul informaticii. Minsk, 1.06. 2001. În: Tratatate internațional (ediția oficială), 2001, vol. 23, 124 p.
2. Convenția Europeană de asistență judiciară în materie penală, adoptată la Strasbourg la 20.04.1959, ratificată prin Legea Republicii Moldova, nr. 320-XVI din 03.11.2006 în vigoare pentru Republica Moldova din 24.11.2006. În: Tratatate internațional (ediția oficială), 2006, vol. 33, 246 p.
3. Tratat din 06.07.1996 între Republica Moldova și România privind asistența juridică în materie civilă și penală, ratificat prin Hot. Pari. nr. 1018/XIII din 03.12.1996. În: Tratatate internațional (ediția oficială), 1999, vol. 20, 364 p.
4. Codul de Procedură Penală al Republicii Moldova nr. 122 din 14.03.2003. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, nr. 104-110/447 din 07.06.2003.
5. Legea nr. 236 din 09.12.1998 pentru ratificarea Convenției Europene de asistență judiciară în materie penală, adoptată la Strasbourg la 20.04.1959, și a Protocolului adițional la Convenția europeană de asistență judiciară în materie penală, adoptat la Strasbourg la 17.03.1978. În: Monitorul Oficial nr. 492 din 21.12.1998.
6. Hotărârea Parlamentului privind ratificarea Convenției Europene de asistență judiciară în materie penală nr. 133 1 -XIII. adoptată la 21.09.1997. promulgată la 26.09.1997. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, nr. 71 din 30.10.1997.
7. Hotărârrii Guvernului Republicii Moldova nr. 698 din 3.06.2002 despre inițierea negocierilor asupra proiectului Acordului interministerial de colaborare în domeniul justiției. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, nr. 209 din 25.07.2014.
8. Decizia referitoare la înființarea Consiliul coordonator al procurorilor generali al Țărilor CSI, Moscova. 25.01.2000.
9. Barac L. Constantele și variabilele dreptului penal. București: All Beck, 2001. 284 p.
10. Bostan G., Lupan O., Mironov V., Nagacevschi V. Ghidul privind aplicarea Convenției CSI cu privire la asistența juridică și raporturile de drept în procesele civile, familiale și penale. Chișinău: ARC, 2000. 346 p.
11. Божьева В. П. Уголовный процесс, под ред. 3-е изд. Москва: Спарк, 2002. 653 с.
12. Савицкий, В. М., Мельникова Э. Б. Уголовная юстиция: проблемы международного сотрудничества. Москва: БЕК, 1995. 195 с.

13. Căpățână O., Ianculescu D. Comisiile rogatorii internaționale în materie civilă. *Revista Română de Drept*, nr. 6/1982, pp. 38-51.
14. Савицкий В. М., Мельникова Э. Б. Уголовная юстиция: проблемы международного сотрудничества. Москва: БЕК, 1995. 195 с.
15. Смирнов Л. В., Калиновский К. Б. Комментарии к Уголовно-процессуальному кодексу Российской Федерации. Питер: СПб, 2004. 805 с.
16. Демин Ю. Г. Статус дипломатических представительств и их персонала. Учебное пособие. Москва: Юрлит-Информ, 1995. 249 с.
17. Dicționar explicativ al limbii române. Ediția a II. București: Univers, 1998. 201 p.
18. Dongoroz V. Explicații teoretice ale Codului de procedură penală român. Partea specială, vol. II. București: Academiei, 2016. 300 p.
19. Dongoroz V., Kahake S., Antoniu G., et. al. Explicații teoretice ale Codului de procedură penală. București: Științifică, 2014. 409 p.
20. Колибак К. Выдача обвиняемых и осуждённых по международным договорам России. Москва: БЕК, 1996. 29 с.
21. Комлев Б. Исключение доказательств, полученных в других государствах, из процесса доказывания, *Закононость*, № 3, 1998, сс. 23-29.
22. Милничук В. В. Институт взаимной правовой помощи по уголовным делам. Москва: Юрлит-Информ, 2001. 83 с.
23. Neagu I. *Drept procesual penal*. Tratat. București: Global LEX, 2002. 391 p.
24. Programul de dezvoltare strategică a Ministerului Justiției a Republicii Moldova pe 2012-2014. Chișinău, 2014. 17 p.
25. Secția asistență juridică internațională și integrare europeană. Activitatea de cooperare internațională, asistență juridică în materie penală și elaborare legislativă, pe 2010. [accesat 06.05.2022]. Disponibil: <http://www.procuratura.md> p.6
26. Volonciu N. *Tratat de procedură penală, partea specială*, vol. II. București: Paideia, 1996. 484 p.

ACCESUL CONDAMNAȚILOR LA INTERNET

ACCESS OF CONVICTS TO THE INTERNET

CZU: 343.82:004.738.5:342.7

Gheorghe RENIȚĂ¹

ABSTRACT. *In the Republic of Moldova, detainees are prohibited from accessing the Internet. Even so, some convicts ask the prison administration for access to the Internet. Such requests are rejected. This study analyzes the access of convicts to the Internet through the jurisprudence of the European Court of Human Rights and the Constitutional Court. In this sense, it is concluded that the access of convicts to the Internet does not constitute a distinct right guaranteed by the Constitution or the European Convention on Human Rights.*

Keywords: *Internet, prisoners, prison administration, European Court of Human Rights, Constitutional Court.*

REZUMAT. *În Republica Moldova, deținuților li se interzice accesul la Internet. Chiar și așa, unii condamnați cer de la administrația penitenciarului accesul la Internet. Astfel de cereri sunt respinse. Acest studiu analizează accesul condamnaților la Internet prin prisma jurisprudenței Curții Europene a Drepturilor Omului și a Curții Constituționale. În acest sens, se conchide că accesul condamnaților la Internet nu constituie un drept distinct garantat de Constituție sau de Convenția Europeană a Drepturilor Omului.*

Cuvinte-cheie: *Internet, deținuți, administrația penitenciarului, Curtea Europeană a Drepturilor Omului, Curtea Constituțională.*

Introducere

În baza art. 208 alin. (6) din Codul de executare al Republicii Moldova, condamnatului i se interzice accesul la rețeaua Internet.

De asemenea, conform pct. 59 din Statutul executării pedepsei de către condamnați, aprobat prin Hotărârea Guvernului Republicii Moldova nr. 583 din 26 mai 2006, deținuților li se interzice: accesul la Internet.

În ciuda acestei realități juridice, un condamnat a adresat o cerere administrației penitenciarului în care executa pedeapsa închisorii (în speță, este vorba de Penitenciarul nr. 17 – Rezina), prin care a solicitat să-i fie permis accesul la Internet, sub supravegherea unei persoane împuternicite, pentru a expedia corespondența personală în adresa instituțiilor statului, având în vedere că este beneficiar al semnăturii electronice.

Administrația penitenciarului i-a refuzat accesul la Internet. Decizia Penitenciarului s-a bazat pe prevederile menționate *supra*.

---

¹ Gheorghe RENIȚĂ, doctor în drept, lector universitar, Facultate de Drept, Universitatea de Stat din Moldova, e-mail: gheorghe.renita@usm.md , ORCID ID: 0000-0003-2722-009X

Apoi, condamnatul în discuție a depus două cereri la administrația penitenciarului, prin care a solicitat să-i fie permis accesul la Internet pentru a citi portalul oficial al Curții Constituționale și pentru a căuta ofertele de muncă, inclusiv muncă la distanță. Corelativ, administrația penitenciarului i-ar refuzat accesul la Internet.

Condamnatul a contestat refuzul administrației penitenciarului în fața judecătorului de instrucție. În subsecvent, condamnatul a ridicat o excepție de neconstituționalitate a art. 208 alin. (6) din Codul de executare și, respectiv, a textului „accesul la Internet” din pct. 59 din Statutul executării pedepsei de către condamnați.

Rezultate și discuții

În fața Curții Constituționale s-a invocat faptul că „interdicția accesului la Internet pentru condamnați nu ar corespunde dezvoltării sociale actuale. Persoanele publică informații privind activitățile pe care le desfășoară pe rețele de Internet și au o așteptare legitimă ca aceste informații să fie accesibile pentru toți. De asemenea, statul trebuie să ia măsuri pentru modernizarea infrastructurii penitenciarelor” [1].

Pornind de la jurisprudența Curții Europene a Drepturilor Omului, autorul excepției de neconstituționalitate a mai susținut că limitarea accesului la Internet constituie o derogare de la principiul liberului acces la informațiile de interes public, iar orice limitare trebuie să corespundă exigențelor prevăzute de art. 54 din Constituție, *i.e.* să fie prevăzută de lege, să urmărească realizarea unui scop legitim prevăzut în Constituție și să fie necesară într-o societate democratică [2].

Din argumentele autorului sesizării, Curtea Constituțională a dedus că se pretinde încălcarea art. 34 din Constituție, articol care stabilește că dreptul persoanei de a avea acces la orice informație de interes public nu poate fi îngrădit. Potrivit competențelor ce le revin, autoritățile publice sunt obligate să asigure informarea corectă a cetățenilor cu privire la treburile publice și la problemele de interes personal. Dreptul de acces la informație vizează modul, mijloacele și condițiile în care se realizează administrarea treburilor de stat și dreptul autorităților statului de a difuza astfel de informații [3].

Curtea Constituțională a reținut că art. 34 din Constituție își are corespondentul în art. 10 (libertatea de exprimare) din Convenția Europeană a Drepturilor Omului, înglobând standardele stabilite de către Curtea Europeană a Drepturilor Omului în această materie [4].

În aceste condiții, Curtea a făcut apel la jurisprudența Curții Europene a Drepturilor Omului referitoare la tema abordată.

Prima hotărâre în care s-a pus problema accesului condamnaților la internet a fost pronunțată în 2016 de către Curtea Europeană a Dreptului Omului. Este vorba de cauza *Kalda v. Estonia*. Această cauză a avut ca obiect plângerea unui deținut privind refuzul autorităților de a-i acorda acces la trei website-uri

cu conținut juridic, administrate de stat și de Consiliul European. Reclamantul s-a plâns, în special, de faptul că interdicția prevăzută de legea estonă privind accesarea website-urilor respective a încălcat dreptul său de a primi informații prin internet și l-a împiedicat să efectueze cercetări juridice pentru procesul în care era implicat.

Cu titlu de principiu, Curtea Europeană a Dreptului Omului a reținut că închiisoarea implică în mod inevitabil o serie de restricții asupra comunicării deținuților cu lumea exterioară, inclusiv asupra capacității acestora de a primi informații, iar art. 10 din Convenția Europeană a Dreptului Omului nu poate fi interpretat ca impunând o obligație generală pozitivă statului de a le oferi deținuților acces la Internet sau la unele site-uri de Internet [5].

Cu toate acestea, dacă un stat este dispus să permită accesul deținuților, cum este cazul în Estonia, acesta trebuie să motiveze neacordarea accesului la anumite site-uri. În circumstanțele specifice ale acestei cauze, motivele pentru neacordarea accesului la website-urile respective (și anume aspectele de securitate și costurile) nu au fost suficiente pentru a justifica ingerința în dreptul său de a primi informații. În special, autoritățile luaseră deja măsuri de securitate pentru utilizarea de către deținuți a internetului, prin calculatoare special adaptate în acest scop și sub supravegherea administrației penitenciarului, și suportaseră costurile aferente. Într-adevăr, instanțele naționale nu au făcut nicio examinare detaliată a posibilelor riscuri pentru securitate legate de accesul la cele trei website-uri suplimentare în discuție, având în vedere faptul că acestea erau administrate de o organizație internațională și de statul însuși [6].

Din aceste motive, Curtea Europeană a Drepturilor Omului a constatat o încălcare a art. 10 din Convenție. Totodată, potrivit Curții Europene a Drepturilor Omului, constatarea unei încălcări constituie în sine o satisfacție echitabilă suficientă pentru prejudiciul moral eventual suferit de reclamant. Singurul motiv care a determinat Curtea Europeană a Drepturilor Omului să constate o încălcare a art. 10 din Convenție a fost că statul, în acest caz, Estonia, le-a oferit deja acces la Internet, iar condamnatul a demonstrat că pentru exercitarea dreptului la apărare are nevoie de informație, care poate fi obținută doar pe site-ul (care nu era în lista celor permise) la care a solicitat acces [7].

Pe aceeași axă conceptuală, și în cauza *Ramazan Demir v. Turcia* s-a pus problema limitării în privința posibilității deținutului de a accesa site-urile care publică informații juridice, din motive de securitate.

În fapt, reclamantul, un avocat aflat în detenție, acuzat de apartenență la o organizație teroristă și de diseminarea propagandei în favoarea unei organizații teroriste, i-a solicitat administrației penitenciarului permisiunea de a accesa site-urile de internet ale Curții Europene a Drepturilor Omului, Curții Constituționale și Monitorului Oficial, în vederea pregătirii propriei apărări și monitorizării cazurilor clienților săi. Cererea i-a fost respinsă de autorități.

În drept, Curtea Europeană a Drepturilor Omului a examinat cauza prin prisma art. 10 din Convenție.

Potrivit Curții Europene, de vreme ce accesul deținuților la anumite site-uri de internet în scopul formării și reabilitării era prevăzut în legislația turcă, restricția privind accesul reclamantului la site-urile de internet ale Curții Europene, Curții Constituționale și Monitorului Oficial, care conțineau doar informații juridice care puteau fi utilizate pentru formarea și reabilitarea reclamantului în contextul profesiei și al intereselor sale, echivala cu o ingerință în dreptul său de a primi informații. Această ingerință era prevăzută de lege și urmărea scopurile legitime ale prevenirii dezordinilor și a comiterii de infracțiuni.

În continuare, Curtea Europeană a observat că prin limitarea accesului reclamantului la site-urile de internet în discuție, hotărârile instanțelor naționale s-au bazat mai ales pe dispozițiile legislației turcești. Totuși, instanțele naționale nu au oferit suficiente explicații cu privire la motivul pentru care accesul reclamantului la aceste site-uri de internet nu putea fi considerat ca având legătură cu formarea și cu reabilitarea acestuia, chiar dacă accesul deținuților la internet era autorizat conform legislației naționale, nici dacă și de ce reclamantul trebuia considerat un deținut care prezintă un anumit pericol sau care face parte dintr-o organizație ilegală, cazuri în care accesul la internet putea fi restricționat în baza aceluiași dispoziții.

Curtea Europeană a Drepturilor Omului a constatat că nu s-a oferit nicio explicație privind caracterul necesar al măsurii contestate în lumina scopurilor legitime de menținere a ordinii și a securității în închisoare și de prevenire a comiterii de infracțiuni. În orice eventualitate, reglementările necesare privind utilizarea internetului de către deținuți sub supravegherea autorităților penitenciare au fost adoptate în legătură cu programele de formare și de reabilitare. Deși considerentele de securitate invocate de autoritățile naționale puteau fi considerate pertinente, instanțele naționale nu au efectuat nicio analiză detaliată a riscurilor de securitate care ar fi rezultat din accesul reclamantului la cele trei site-uri de internet, mai ales că site-urile în discuție aparțineau entităților de stat și unei organizații internaționale, iar reclamantul ar fi avut acces la acestea numai sub supravegherea autorităților și în condițiile stabilite de ele.

Mai mult, în opinia Curții Europene a Drepturilor Omului, motivele prezentate de autoritățile naționale pentru a justifica măsura contestată nu au fost nici relevante, nici suficiente, iar măsura aplicată nu a fost necesară într-o societate democratică [8].

Din aceste considerente, Curtea Europeană a Drepturilor Omului a constatat o încălcare a art. 10 din Convenție, acordându-i reclamantului suma de 1 500 de euro cu titlu de prejudiciu moral.

Spre deosebire de cauzele de mai sus, în alte două cauze s-a pus problema accesării de către deținuți a unor site-uri cu conținut educațional.

Mai exact, în *Jankovskis v. Lituania*, reclamantul, un deținut, s-a plâns că i s-a interzis accesarea unui site web gestionat de Ministerul Educației și al Științei al Lituaniei, el fiind împiedicat să obțină informații de ordin educativ.

Sub acest aspect, Curtea Europeană a menționat că problema în discuție nu o constituise refuzul autorităților de a oferi informațiile cerute. Cererea reclamantului a vizat, mai curând, un anumit mijloc de accesare a informațiilor – prin intermediul internetului – publicate pe un site web care putea fi citit de către public.

După această clarificare, Curtea Europeană a Drepturilor Omului a subliniat că, de vreme ce accesul la informațiile cu caracter educativ era garantat prin legislația lituaniană, limitarea accesului la site-ul de internet în discuție a constituit o ingerință în dreptul reclamantului de a primi informații. Ingerința fusese prevăzută de lege și urmărise scopul legitim al protejării drepturilor altora și al prevenirii dezordinii și comiterii de infracțiuni.

Curtea Europeană a observat că site-ul web la care dorea să aibă acces reclamantul conținea informații privind programele de învățare și de studiu din Lituania. Informațiile de pe acel site erau actualizate pentru a reflecta, de exemplu, condițiile de admitere pentru anul universitar curent. Nu fusese nerezonabil să se considere că aceste informații erau direct relevante pentru interesul reclamantului de a beneficia de serviciile educaționale, interes care, la rândul său, era important pentru reabilitarea și reintegrarea sa ulterioară în societate.

De asemenea, Curtea a remarcat că hotărârile instanțelor naționale s-au axat pe interdicția legală a accesului la internet al deținuților, în loc să examineze argumentele reclamantului potrivit cărora accesul la un anumit site web fusese necesar pentru educația sa. Internetul juca un rol important în viața de zi cu zi a oamenilor, în special de vreme ce anumite informații erau disponibile doar aici.

Curtea Europeană a subliniat că în instrumentele Consiliului Europei și în cele internaționale, accesul la Internet este catalogat din ce în ce mai mult ca un drept, fiind lansate apeluri în favoarea dezvoltării politicilor efective orientate spre un acces universal la Internet, care ar permite eliminarea „decalajului digital”. Aceste evoluții reflectă rolul important pe care Internetul îl joacă în viața de zi cu zi a oamenilor. Într-adevăr, un număr tot mai mare de servicii și informații sunt disponibile numai pe Internet [9]. Totuși, autoritățile lituaniene nu au abordat posibilitatea oferirii pentru reclamant a unui acces limitat sau controlat la acel site administrat de o instituție de stat, fapt care ar fi prezentat cu greu un risc de securitate.

Așadar, Curtea Europeană a Drepturilor Omului nu a fost convinsă de caracterul suficient al motivelor pentru justificarea ingerinței în dreptul reclamantului de a primi informații, motive care, în circumstanțele specifice ale cazului, nu puteau fi considerate necesare într-o societate democratică [10].

Din nou, Curtea Europeană a Drepturilor Omului a constatat existența unei încălcări a art. 10 din Convenție, fapt care, *per se*, a constituit o satisfacție echitabilă suficientă în privința oricărui prejudiciu moral.

În cele din urmă, în cauza *Mehmet Reşit Arslan și Orhan Bingöl v. Turcia*, reclamantii, care au fost condamnați pentru apartenență la o organizație armată ilegală și care se aflau în executarea pedepsei detențiunii pe viață, sau plâns în special de faptul că au fost împiedicați să folosească un calculator și să acceseze internetul. Aceștia au susținut că respectivele resurse le erau esențiale pentru a-și putea continua învățământul superior și a-și îmbunătăți cultura generală. În particular, reclamantii au susținut un examen de admitere pentru două instituții de învățământ superioare. Primul reclamant a fost admis pentru anul de studii 2006/2007 la facultatea de Management și Economie, care oferea studii la distanță. Cel de-al doilea reclamant a obținut o notă care i-ar fi permis admiterea într-o instituție de învățământ superior, deși nu s-a înregistrat pentru anul universitar 2006/2007.

În acest context, și bazându-se pe legislația relevantă, reclamantii au solicitat permisiunea să utilizeze computerul cu acces la Internet, în spațiile destinate în acest scop de către administrația penitenciarului, pentru a-și continua studiile superioare. Primul reclamant a solicitat, de asemenea, să utilizeze în celulă un dispozitiv computer-traducător. Cererile lor au fost respinse de către administrația penitenciarului. Recursurile formulate împotriva acestor decizii nu au avut succes.

Curtea Europeană a Drepturilor Omului a constatat că solicitările reclamantilor înaintate autorităților penitenciare au constat în utilizarea materialelor audiovizuale și a computerelor sau a dispozitivelor electronice, în scopul pregătirii lor pentru examenul de admitere la universitate sau pentru continuarea studiilor superioare. Prin urmare, nu conta dacă cel de-al doilea reclamant a fost sau nu înscris la o instituție de învățământ. Ambii reclamantii intenționau să-și continue studiile superioare în instituții care ofereau învățare la distanță și și-au justificat cererea prin participarea în 2006, la concursul de admitere în instituțiile de învățământ relevante.

Curtea Europeană a Drepturilor Omului a reținut că legislația turcă permitea deținuților să-și continue studiile în penitenciare, în măsura resurselor închisorii. În special, instituțiile penitenciare aveau obligația de a nu împiedica accesul la o activitate educațională pusă la dispoziție în cadrul instituției. În acest sens, potrivit legislației Turciei, utilizarea resurselor de formare audiovizuale și a computerelor cu acces la internet erau autorizate, sub supraveghere, în camere alocate în acest scop de către autoritățile penitenciarului, în cadrul programelor de reabilitare sau cursuri de formare. Această posibilitate a constituit un mijloc indispensabil pentru a asigura exercitarea reală a dreptului la educație, deoarece permitea deținuților să se pregătească pentru examenele de admitere la instituțiile de învățământ superior, pentru continuarea studiilor. Potrivit jurisprudenței constante a Curții Europene a Drepturilor Omului, accesul la instituțiile de învățământ existente la un moment dat constituie o parte integrantă a dreptului garantat în prima teză a art.

2 (dreptul la instruire) din Protocolul nr. 1 la Convenție. În consecință, Curtea Europeană a Drepturilor Omului a stabilit că acest caz trebuie examinat, în drept, prin prisma art. 2 (dreptul la instruire) din Protocolul nr. 1 la Convenție.

Cât privește fondul cauzei, Curtea Europeană a reținut că legislația Turciei permitea deținuților, în anumite condiții, să utilizeze computerul și să acceseze internetul. Această utilizare, totuși, putea fi supusă supravegherii administrației penitenciarului și putea fi limitată pentru persoanele cu un anumit grad de pericol sau cele condamnate pentru apartenența la o organizație ilegală. O astfel de limitare a drepturilor reclamanților era prevăzută de lege și urmarea scopul legitim de apărare a ordinii publice și prevenire a unei infracțiuni.

Potrivit Curții Europene a Drepturilor Omului, modul de reglementare a accesului la materialele de formare audiovizuală, computere și internet ține de marja de apreciere a statului contractant. Penitenciarele din prezenta cauză au avut mijloacele necesare pentru a oferi deținuților lor posibilitatea oferită de lege. Mai mult, nicio justificare concretă pentru lipsa de resurse ale închisorilor în cauză nu au fost prezentate în cadrul procedurii naționale sau în fața Curții Europene a Drepturilor Omului. În subsecvent, dorința deținuților de a beneficia de posibilitatea oferită de legislația relevantă a rezultat din doleanța lor de a-și continua studiile.

În accepțiunea Curții Europene a Drepturilor Omului, refuzul cererii primului reclamant, de a utiliza în celulă un dispozitiv electronic cu funcții de calcul și de traducere engleză-turcă a fost justificat, cu atât mai mult că utilizarea acestui dispozitiv se autoriza într-o cameră sub supraveghere care trebuia să fie specificată de către administrația penitenciarului.

Cu privire la accesul la computere și la internet, deși din considerente de securitate invocate de autoritățile naționale și de către Guvern referitor la reclamanți pot fi considerate relevante, Curtea Europeană a constatat că instanțele naționale nu au efectuat nicio analiză detaliată a riscurilor de securitate și au eșuat să pună în balanță diferitele interese aflate în joc și să-și îndeplinească datoria de a preveni orice abuz de putere din partea administrației. În aceste condiții, Curtea Europeană a Drepturilor Omului nu a fost convinsă că în speță au fost invocate motive suficiente pentru a justifica refuzul autorităților de a da curs cererilor în baza dreptului prevăzut de legislația Turciei.

Omisiuni similare au împiedicat Curtea Europeană să își exercite efectiv supravegherea europeană cu privire la problema dacă autoritățile naționale au aplicat standardele stabilite de jurisprudența sa privind punerea în balanță a intereselor vizate.

Prin urmare, instanțele naționale nu au asigurat un echilibru corect între dreptul reclamanților la educație și cerințele ordinii publice.

În consecință, Curtea Europeană a Drepturilor Omului a hotărât, în privința ambilor reclamanți, că a fost încălcat art. 2 (dreptul la instruire) din Protocolul nr. 1 la Convenție [11].

Sub acest aspect, Curtea Constituțională a remarcat că în cazurile menționate *supra*, Curtea Europeană a analizat restricțiile accesului la Internet aplicabile deținuților prin prisma art. 10 al Convenției, cu condiția că restricțiile în discuție afectau sau făceau imposibilă exercitarea unui drept fundamental (*e.g.* dreptul la educație, dreptul la apărare) și că deținuții demonstau că informația solicitată nu poate fi obținută în alt mod decât prin intermediul Internetului. Astfel, în toate cazurile, Curtea a susținut protecția accesului la Internet prin stabilirea unei legături indispensabile între informația care poate fi obținută doar accesând un site web și exercițiul unui drept fundamental concret [12].

Având în vedere cele menționate anterior, Curtea Constituțională a reținut că accesul la Internet nu este un drept în sens strict, ci poate fi un instrument de exercitare a drepturilor fundamentale garantate de Constituție. Altfel spus, acesta este un mijloc, nu un scop. În prezenta cauză, autorul excepției a susținut că interdicția în discuție îi afectează dreptul la folosirea semnăturii electronice, inclusiv la petiționare [13].

Curtea Constituțională a subliniat că art. 52 din Constituție garantează dreptul cetățenilor de a se adresa autorităților publice prin petiții formulate numai în numele semnatarilor. Curtea observă că autorul excepției nu a demonstrat că dreptul de petiționare nu poate fi exercitat în alt mod decât doar având acces la Internet (prin poșta electronică). În prezenta cauză, art. 52 din Constituție nu este incident, de vreme ce condamnatul are posibilitatea să exercite dreptul de petiționare, adresând petiții, inclusiv autorităților publice, prin alte modalități decât prin intermediul rețelei Internet, *e.g.* prin serviciile oficiilor poștale. De asemenea, Curtea Constituțională a mai observat că autorul excepției nu a demonstrat că accesul la Internet îi este necesar pentru exercitarea unui drept fundamental și că nu poate obține informațiile solicitate prin intermediul altor mijloace informaționale decât prin Internet [14].

Pentru că nu s-a constatat incidența unui drept garantat de Constituție, Curtea Constituțională a declarat inadmisibilă sesizarea privind excepția de neconstituționalitate a art. 208 alin. (6) din Codul de executare și a textului „accesul la Internet” din punctul 59 din Statutul executării pedepsei de către condamnați.

Decizia Curții Constituționale nu a fost adoptată în unanimitate. Un judecător al Curții Constituționale a formulat o opinie separată, în care a notat că dispozițiile contestate (art. 208 alin. (6) din Codul de executare și punctul 59 din Statutul executării pedepsei de către condamnați, aprobat prin Hotărârea Guvernului nr. 583 din 26 mai 2006), stabilesc o interdicție absolută privind accesul la Internet, aplicabilă unor situații prestabilite, indiferent de circumstanțele fiecărui caz în parte. Normele contestate instituie, prima facie, o măsură cu caracter general (interdicția absolută a accesului deținuților la Internet) în detrimentul unor măsuri individuale mai puțin intruzive în dreptul condamnaților

de acces la Internet (*e.g.*, accesul limitat la unele site-uri web educaționale, sociale, juridice; accesul controlat sub supravegherea autorităților penitenciare). Potrivit opiniei separate, interdicția absolută a accesului deținuților la Internet instituită de dispozițiile contestate face incident art. 34 din Constituție. În același timp, dreptul de acces la informații, inclusiv la cele publicate pe rețelele de Internet, nu este un drept absolut și, prin urmare, exercitarea lui poate fi supusă unor restrângeri, în condițiile art. 54 din Constituție. Așadar, conform opiniei separate, Curtea Constituțională trebuia să declare sesizarea admisibilă și, în cadrul examinării acesteia în fond, să verifice dacă ingerința în dreptul fundamental de acces la informații este prevăzută de lege, dacă urmărește unul sau mai multe scopuri legitime prevăzute în Constituție, dacă realizează, odată implementată, unul din aceste scopuri, precum și dacă este necesară și proporțională cu situația care a determinat-o [15].

Așadar, deocamdată, în Republica Moldova deținuților li se interzice accesul la Internet. Dacă autorul sesizării ar fi invocat că are nevoie de acces la Internet pentru studii sau pentru a se pregătit de procese de judecată, atunci soluția Curții poate ar fi fost alta, similar cauzelor judecate de către Curtea Europeană a Drepturilor Omului. Totuși, simplul fapt că instanța de control constituțional a declarat inadmisibilă sesizarea, nu înseamnă că ea a recunoscut ca fiind constituționale dispozițiile care interzic accesul condamnaților la Internet. Este posibilă formularea unei sesizări noi, însă în care să se invoce și noi critici de neconstituționalitate.

Concluzii

Accesul condamnaților la Internet nu constituie un drept distinct garantat de Constituție sau de Convenția Europeană a Drepturilor Omului.

Restrângerea accesului deținuților la anumite site-uri internet cu conținut juridic (*Kalda v. Estonia, Ramazan Demir v. Turcia*) sau cu conținut educațional (*Jankovskis v. Lituania, Mehmet Reşit Arslan și Orhan Bingöl v. Turcia*) a fost examinată de către Curtea Europeană a Drepturilor Omului în baza art. 10 (libertatea de exprimare) din Convenție sau în baza art. 2 (dreptul la instruire) din Protocolul nr. 1 la Convenție (*Mehmet Reşit Arslan și Orhan Bingöl v. Turcia*).

Potrivit Curții Europene a Drepturilor Omului, art. 10 din Convenție nu poate fi interpretat ca impunând o obligație generală de a asigura deținuților acces la internet sau la anumite site-uri internet. Totuși, dacă statele decid să prevadă accesul condamnaților la Internet (*e.g.*, pentru studii), acest drept trebuie garantat în mod practic și efectiv, astfel încât să se asigure un echilibru corect între interesele concurente.

Probabil, Curtea Constituțională va mai fi sesizată cu problema privind interdicția accesului la Internet al condamnaților. Testul timpului va arăta.

Referințe bibliografice:

1. A se vedea § 12 din Decizia Curții Constituționale nr. 45 din 12 aprilie 2022 de inadmisibilitate a sesizării nr. 123g/2021 privind excepția de neconstituționalitate a articolului 208 alin. (6) din Codul de executare și a unor prevederi din punctul 59 din Statutul executării pedepsei de către condamnați, aprobat prin Hotărârea Guvernului nr. 583 din 26 mai 2006 (accesul condamnaților la Internet). În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova* nr. 151-157/69 din 20 mai 2022.
2. *Ibidem*, § 14.
3. *Ibidem*, § 25.
4. *Ibidem*, § 26.
5. Case of *Kalda v. Estonia*, Application no. 17429/10, Judgment of 19 January 2016, § 45 [citată 20.02.2023]. Disponibil: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-160270>
6. *Ibidem*.
7. *Ibidem*, § 50-51.
8. Affaire *Ramazan Demir c. Turquie*, Requête no. 68550/17, Arrêt, 9 février 2021 [citată 20.02.2023]. Disponibil: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-207804>
9. *Ibidem*, § 33.
10. Case of *Jankovskis v. Lithuania*, Application no. 21575/08, Judgment of 17 January 2017 [citată 20.02.2023]. Disponibil: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-170354>
11. Case of *Mehmet Reşit Arslan and Orhan Bingöl v. Turkey*, Applications nos. 47121/06, 13988/07 and 34750/07, Judgment of 18 June 2019 [citată 20.02.2023]. Disponibil: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-194194>
12. A se vedea § 30 din Decizia Curții Constituționale nr. 45 din 12 aprilie 2022 de inadmisibilitate a sesizării nr. 123g/2021 privind excepția de neconstituționalitate a articolului 208 alin. (6) din Codul de executare și a unor prevederi din punctul 59 din Statutul executării pedepsei de către condamnați, aprobat prin Hotărârea Guvernului nr. 583 din 26 mai 2006 (accesul condamnaților la Internet). În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova* nr. 151-157/69 din 20 mai 2022.
13. *Ibidem*, § 31.
14. *Ibidem*, § 32-34.
15. A se vedea Opinia separată a dlui judecător Serghei Țurcan, expusă în temeiul articolului 27 alin.(5) din Legea cu privire la Curtea Constituțională și articolului 67 din Codul jurisdicției constituționale, la Decizia Curții Constituționale nr. 45 din 12 aprilie 2022. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova* nr. 151-157/69 din 20 mai 2022.

IMPOZITELE ȘI TAXELE GENERALE DE STAT ACHITATE DE ÎNTREPRINZĂTORI - GARANȚIE A SECURITĂȚII FISCALE A STATULUI

GENERAL STATE TAXES AND FEES PAID BY ENTREPRENEURS - GUARANTEE OF THE FISCAL SECURITY OF THE STATE

CZU: 351.712.2.033:336.226.14

Vlaicu VLAD¹

ABSTRACT. *This scientific research is a complex study of general state taxes and fees paid by entrepreneurs, such as: income tax, value added tax, excise taxes, private tax, customs tax, road tax, wealth tax, single tax for residents of information technology parks, The given fiscal obligations, cumulatively forming the state budget of the Republic of Moldova, constitute a guarantee of the fiscal security of the state in particular and a guarantee of the security and existence of the state of the Republic of Moldova in general.*

Keywords: *security, state security, fiscal security, budget, taxpayer, tax, fee, entrepreneur, natural person, legal person, income tax, value added tax, excise duty, private tax, customs tax, road tax, wealth tax, single tax from residents of information technology parks.*

REZUMAT. *Prezenta cercetare științifică reprezintă un studiu complex al impozitelor și taxelor generale de stat achitate de întreprinzători și anume impozitul pe venit, taxa pe valoarea adăugată, accizele, impozitul privat, taxa vamală, taxa rutieră, impozitul pe avere, impozitul unic de la rezidenții parcurilor pentru tehnologia informației, obligațiile fiscale date cumulativ formând bugetul de stat al Republicii Moldova, aceste obligații fiscale fiind o garanție a securității fiscale a statului în particular și o garanție a securității și existenței statului R. Moldova în general.*

Cuvinte-cheie: *securitate, securitate a statului, securitate fiscală, buget, contribuabil, impozit, taxă, întreprinzător, persoană fizică, persoană juridică, impozit pe venit, taxă pe valoarea adăugată, accize, impozit privat, taxă vamală, taxă rutieră, impozit pe avere, impozit unic de la rezidenții parcurilor pentru tehnologia informației.*

Securitatea fiscală este un element foarte important pentru existența statului, aceasta în Republica Moldova, ca și în majoritatea statelor lumii fiind garantată de contribuabil, persoane fizice și juridice, rezidente și nerezidente care achită impozitele și taxele generale de stat, în studiul dat referindu-ne doar la cele achitate de întreprinzători. Anume antreprenorii sunt cei care achită obligațiile fiscale, cei pe a căror umeri stă povara fiscală a statului, anume aceștea prin eforturile sale garantează un buget sustenabil, o securitate minimă fiscală și implicit stabilizează securitatea și însuși existența statului.

---

¹ Vlaicu VLAD, doctor în drept, conferențiar universitar, Facultatea de Drept, Universitatea de Stat din Moldova, ORCID: 0000-0002-0254-7187, e-mail: d.vlaicu@mail.ru

1. Impozitarea veniturilor persoanelor ce practică activitatea de întreprinzător.

Impozitul pe veniturile persoanelor ce practică activitatea de întreprinzător este o plată obligatorie, în formă pecuniară, achitată de persoanele ce practică activitatea de întreprinzător pentru veniturile pe care acestea le obțin, sediul juridic al acestui impozit fiind Titlu II al Codului fiscal[1]; Regulamentul cu privire la determinarea obligațiilor fiscale aferente impozitului pe venitul persoanelor juridice și persoanelor fizice **care practică activitate de întreprinzător**[6]; Regulamentul **cu privire la impozitul pe venitul nerezidenților**[7]; Regulamentul cu privire la procedura de încheiere, acțiune și reziliere a Acordului privind scutirea de plata impozitului pe venit a agenților micului business și a gospodăriilor țărănești (de fermier)[8] și Instrucțiunea cu privire la reținerea impozitului pe venit la sursa de plată[9] etc.

Subiecți ai impunerii în conformitate cu art. 13 al Codului fiscal sunt persoanele juridice rezidente ale Republicii Moldova care desfășoară activitate de întreprinzător și obțin venituri din orice surse aflate în Republica Moldova sau în afara ei cât și persoanele juridice nerezidente ce obțin venituri pe teritoriul Republicii Moldova.

Subiecți ai impunerii cu un regim fiscal special sunt agenții economici ai zonelor economice libere[1, art.49]; rezidenții parcurilor pentru tehnologia informației[1, art. 14¹]; subiecții ce activează în domeniul asigurărilor și reasigurărilor[1, art.50]; instituțiile de învățământ publice și private[1, art. 51³]; organizațiile necomerciale[1, art. 52]; întreprinderile create de societățile orbilor, surzilor, invalizilor, asociațiile de economii și împrumut, organizațiile sindicale, organizațiile statelor străine, organizațiile internaționale[1, art. 51¹⁻³. 54] etc. Un statut aparte în scopul impozitării mai au și întreprinderile mici și mijlocii[1, art. 54¹⁻⁴]; întreprinderile care aplică regimul fiscal de tranziție[1, art. 54⁵⁻⁹]; întreprinderile în proces de reorganizare, lichidare[1, art.55-59]; fondurile nestatale de pensii[1, art.64-69]; nerezidenții[1, art.70-79³], cât și veniturile achitate persoanelor juridice sub formă de dividende[1, art.80-80¹].

Obiectul impunerii în conformitate cu art. 14 Cod Fiscal este venitul brut obținut de persoana juridică din toate sursele aflate în Republica Moldova cât și de peste hotare, cu excepția deducerilor și a scutirilor la care au dreptul aceste persoane.

În venitul brut se includ veniturile provenite din activitatea de întreprinzător, veniturile din activitatea societăților, veniturile din chirie, veniturile din creșterea de capital, veniturile obținute sub formă de dobândă, royalty, anuitățile, venitul rezultat din neachitarea datoriilor de către agentul economic în cazurile expirării termenului de prescripție, dotațiile statului, primele și premiile impozabile etc.

Pentru nerezidenți, în conformitate cu art. 70-79³ al Codului fiscal, constituie surse de venit impozabile dividendele plătite de un agent economic rezident;

dobânzile pentru creanțele organului administrației publice locale din RM sau al societății rezidente; venitul obținut din vânzarea proprietății imobiliare aflate pe teritoriul Republicii Moldova etc.

Cotele impozitului pe venit achitat de persoanele ce practică activitatea de întreprinzător în conformitate cu art. 15 al Codului fiscal constituie pentru persoanele juridice, persoanele care desfășoară activitatea în sectorul justiției și sănătății și pentru întreprinzătorii individuali – 12 % din venitul impozabil; pentru gospodăriile țărănești (de fermier) – 7 % din venitul impozabil și pentru agenți economici al căror venit a fost estimat prin metodele și sursele indirecte de individualizare a obligațiilor fiscale în cadrul controlului fiscal – 15 % din depășirea venitului estimat față de venitul brut înregistrat în evidența contabilă a agentului economic.

Sursele de venit neimpozabile în cazul întreprinzătorilor în conformitate cu art. 20 al Codului fiscal sunt veniturile în urma utilizării facilităților fiscale, venitul obținut ca urmare a anulării restanțelor la bugetul de stat, venitul din reevaluarea mijloacelor fixe și a altor active, dividendele primite de la persoanele juridice rezidente de la alte persoane juridice rezidente etc.

Modul și termenii de achitare a impozitului. În conformitate cu art. 83 Cod fiscal dreptul de a prezenta declarație cu privire la impozitul pe venit are fiecare contribuabil, însă sunt prevăzuți de lege un șir de contribuabili care sunt obligați a prezenta declarația pe venit și anume: S.A., S.R.L., Societățile în comandită, societatea în nume colectiv, întreprinderea de stat și municipală, fondurile de investiții, instituțiile din sfera financiară, ocrotirii sănătății, învățământului, științei, culturii, asociațiile obștești, fundațiile, organizațiile religioase, organizații ale avocaților și notarilor, întreprinderile rezidente cu statut de persoană fizică, întreprinderile individuale, gospodăriile țărănești, reprezentanța permanentă a nerezidenților din Republica Moldova etc. În afară de rezidenți, în conformitate cu art. 70-79³ și art. 91 Cod fiscal sunt obligați a depune declarația pe venit și nerezidenții care sunt obligați a achita impozitul pe venit.

Persoana care practică activitatea de antreprenoriat are dreptul la unele deduceri din venitul obținut, acestea fiind sume care la calcularea venitului impozabil se scad din venitul brut al contribuabilului. Astfel de deduceri sunt cheltuielile ordinare, necesare, achitate sau suportate de contribuabil, pe parcursul anului fiscal¹, cheltuielile legate de activitatea de întreprinzător², cheltuieli pentru plata dobânzilor³, uzura mijloacelor fixe, cheltuieli pentru întreținerea, reparația și reconstituirea proprietății, cheltuielile legate de investigații și cercetării științifice, cheltuieli legate de extragerea resurselor naturale, suma datoriilor compromise în legătură cu efectuarea activității de întreprinzător, defalcările în fondul de asi-

---

¹ Doar cele legate de activitatea de întreprinzător.

² Cheltuielile de afaceri fiind necesar să predomine asupra celor personale.

³ Care se referă exclusiv la efectuarea activității de întreprinzător.

gurări, impozitele, donația în scopuri filantropice¹, cheltuielile de investiții, pierderile rezultate din activitatea de întreprinzător și diferențele de curs valutar[1, art.23-32]. Nu se permite spre deducere sumele plătite la procurarea terenurilor, cheltuielile neconfirmate documentar, penalitățile și amenzile și impozitele achitate în numele altui contribuabil[1, art. 88-89, 90-91].

Impozitarea persoanelor care desfășoară activitate profesională în sectorul justiției și în domeniul sănătății.

Subiecții impunerii în conformitate cu art. 69¹ al Codului fiscal sunt persoanele care desfășoară activitate profesională în sectorul justiției și în domeniul sănătății.

Obiectul impunerii conform art. 69² al Codului fiscal este venitul impozabil obținut de subiectul impunerii din desfășurarea activității profesionale în sectorul justiției și în domeniul sănătății în perioada fiscală de declarare.

Cota impozitului pe venit conform art. 15 al Codului fiscal pentru **persoanele care desfășoară activitate profesională în sectorul justiției și în domeniul sănătății** constituie: 12 % din venitul impozabil obținut.

Modul de calculare și achitare a impozitului pe venit se efectuează prin aplicarea cotei impozitului asupra venitul impozabil obținut din desfășurarea activității profesionale în sectorul justiției și în domeniul sănătății. Calcularea impozitului se efectuează anual. Achitarea impozitului la buget se efectuează în rate, trimestrial, până la data de 25 a lunii următoare trimestrului corespunzător.

Contribuabilul are dreptul să treacă în cont impozitul pe venitul obținut din desfășurarea activității profesionale în sectorul justiției și în domeniul sănătății, achitat în orice stat străin, în condițiile stipulate la art. 82 al Codului fiscal.

Impozitarea persoanelor fizice ce desfășoară activitatea independentă de comerț cu amănuntul.

Subiecți ai impunerii sunt persoanele fizice rezidente care, fără a constitui o formă organizatorico-juridică pentru desfășurarea activității, obțin venituri din activitățile independente de comerț cu amănuntul, cu excepția activităților menționate la art. 88, 90 și 90¹ Cod fiscal, în sumă ce nu depășește 600000 lei într-o perioadă fiscală.

Obiect al impunerii, în conformitate cu art. 69¹⁰ al Codului fiscal, este venitul din activități independente obținut în perioada fiscală de declarare. Valoarea de returnare/ restituire a mărfii sau valoarea discountului (reducerii) urmează să micșoreze mărimea obiectului impunerii în perioada fiscală în care a avut loc returnarea/ restituirea mărfii ori s-a acordat discountul (reducerea), inclusiv în cazul în care vânzarea mărfurilor respective a avut loc în perioadele fiscale precedente.

Cota impozitului pe venit, conform art. 69¹¹ al Codului fiscal, pentru **persoanele care desfășoară comerț cu amănuntul constituie 1% din obiectul impunerii, dar nu mai puțin de 3000 de lei anual.**

¹ Aceasta urmând să fie nu mai mare de 10 % din venitul impozabil.

Modul de calculare, achitare și declarare. Calcularea impozitului pe venit se efectuează prin aplicarea cotei impozitului asupra venitului din activități independente, care nu poate constitui mai puțin de 3000 de lei anual. Calcularea impozitului se efectuează anual, achitarea impozitului la buget se efectuează în rate, trimestrial, până la data de 25 a lunii următoare trimestrului corespunzător. Pentru contribuabilii care inițiază sau încetează activitatea pe parcursul perioadei fiscale, calcularea impozitului pe venit se efectuează prin aplicarea cotei impozitului asupra venitului din activități independente, care nu poate constitui mai puțin de 250 de lei pentru fiecare lună pe parcursul căreia persoana a fost înregistrată ca subiect al impunerii potrivit art. 69⁸ al Codului fiscal. Impozitul pe venit se achită integral la contul trezorerial de venituri al bugetului local conform adresei de domiciliu/reședință a contribuabilului.

Impunerea activelor de capital.

În conformitate cu art. 39 al Codului fiscal, sunt considerate active de capital acțiunile, obligațiunile, alte titluri de proprietate în activitatea de întreprinzător; proprietatea privată nefolosită în activitatea de întreprinzător; terenurile; opțiunea la procurarea sau vânzarea activelor de capital.

În conformitate cu art.40 al Codului fiscal, mărimea creșterii sau pierderii de capital provenite din vânzare, schimb sau din altă formă de înstrăinare a activelor de capital este egală cu diferența dintre suma încasată (venitul obținut) și baza valorică a acestor active. Suma încasată ca urmare a vânzării, schimbului sau a înstrăinării în alt mod a activelor de capital este egală cu suma mijloacelor bănești și/sau valoarea evaluată la prețul de piață a activelor de capital obținute sub formă nemonetară. Mărimea creșterii sau pierderii de capital provenite din tranzacționarea la bursă a acțiunilor prin intermediul unui broker/unei societăți de investiții se determină în baza raportului brokerului/societății de investiții, conform modului stabilit de Ministerul Finanțelor. Creșterea sau pierderea de capital provenită din vânzare, schimb sau din altă formă de înstrăinare a locuinței de bază nu este recunoscută în scopuri fiscale. Suma creșterii de capital în perioada fiscală este egală cu 50% din suma excedentară a creșterii de capital recunoscute peste nivelul oricăror pierderi de capital suportate pe parcursul perioadei fiscale.

2. Taxa pe valoarea adăugată. Taxa pe valoarea adăugată este un impozit general de stat, achitat în formă pecuniară și reprezintă o formă de colectare la buget a unei părți a valorii mărfurilor livrate și serviciilor prestate care sunt supuse impozitării pe teritoriul Republicii Moldova, precum și a unei părți din valoarea mărfurilor, serviciilor impozabile importate în Republica Moldova.

Taxa pe valoarea adăugată este un impozit inclus în prețul produselor sau al serviciilor, un impozit al cărui subiect este întreprinzătorul plătitor de TVA, dar suportator - consumatorul final. Pe teritoriul Republica Moldova T.V.A. a fost introdus pentru prima dată prin Decretul Președintelui Republica Moldova cu privire la T.V.A. din 27.12.1991, ulterior la 08.11.1994 a fost adoptată Legea cu

privire la T.V.A., ca la 17.12.1997 să fie adoptat Titlul III al Codului fiscal denumit Taxa pe Valoarea Adăugată care este în vigoare și azi.

Sediul juridic al acestui impozit este în Titlu III al Codului fiscal, precum și am menționat anterior; Regulamentul privind restituirea T.V.A.[10]; Instrucțiunea privind restituirea sumelor T.V.A.[11]; Regulamentul privind modul de aplicare a cotei zero a T.V.A. la livrarea pe teritoriul țării a mărfurilor și serviciilor destinate proiectelor de asistență tehnică și proiectelor de asistență investițională etc.[12]

Subiecții impozabili în conformitate cu art. 94 al Codului fiscal sunt:

a) persoanele juridice și fizice care desfășoară activitate de întreprinzător, nerezidenții care desfășoară activitate de întreprinzător în Republica Moldova prin intermediul reprezentanței permanente, care sunt înregistrați sau trebuie să fie înregistrați în calitate de plătitori de T.V.A.;

b) persoanele juridice și fizice, nerezidenții care desfășoară activitate de întreprinzător în Republica Moldova prin intermediul reprezentanței permanente, care importă mărfuri, cu excepția persoanelor fizice care importă mărfuri de uz sau consum personal a căror valoare nu depășește limita stabilită de legislația în vigoare;

c) persoanele juridice și fizice, cu excepția organizațiilor social-politice, nerezidenții care desfășoară activitate de întreprinzător în Republica Moldova prin intermediul reprezentanței permanente, care importă servicii, indiferent de faptul dacă sunt sau nu sunt înregistrați în calitate de plătitori de T.V.A.

d) nerezidenții care desfășoară activitate de întreprinzător fără deținerea formei organizatorico-juridice în Republica Moldova, care prestează servicii prin intermediul rețelelor electronice și obțin venituri de la persoanele fizice rezidente ale Republicii Moldova care nu desfășoară activitate de întreprinzător, precum și nerezidenții care desfășoară activitate de întreprinzător fără deținerea formei organizatorico-juridice în Republica Moldova, prin intermediul cărora are loc achitarea de către persoanele fizice rezidente ale Republicii Moldova care nu desfășoară activitate de întreprinzător a serviciilor de care beneficiază prin intermediul rețelelor electronice de la alți nerezidenți, al căror loc de livrare se consideră a fi Republica Moldova;

e) persoanele juridice și fizice care practică activitate de întreprinzător și procură pe teritoriul Republicii Moldova proprietatea întreprinderilor înregistrate în calitate de plătitori de T.V.A., declarate în proces de insolvență, cu excepția celor în procedură de restructurare și realizare a planului, în conformitate cu prevederile Legii insolvenței nr.149/2012.

Subiectul care desfășoară activitate de întreprinzător, cu excepția autorităților publice, instituțiilor publice, specificate la art.51, exceptând instituțiile de învățământ publice, este obligat în conformitate cu art. 112 al Codului fiscal să se înregistreze ca contribuabil al T.V.A. dacă el, într-o oarecare perioadă de 12 luni consecutive, a efectuat livrări de mărfuri, servicii în sumă ce depășește 1,2

milioane de lei, cu excepția livrărilor scutite de T.V.A. fără drept de deducere și a celor care nu constituie obiect impozabil în conformitate cu art. 95 al. (2) al Codului fiscal. Subiectul este obligat să înștiințeze oficial Serviciul Fiscal de Stat, completând formularul respectiv, și să se înregistreze nu mai târziu de ultima zi a lunii în care a avut loc depășirea, subiectul considerându-se înregistrat din prima zi a lunii următoare celei în care a avut loc depășirea

Obiectele impozabile, în conformitate cu art. 95 al Codului fiscal, constituie livrarea mărfurilor, serviciilor de către subiecții impozabili, reprezentând rezultatul activității lor de întreprinzător în Republica Moldova; importul mărfurilor, în Republica Moldova, cu excepția mărfurilor de uz sau consum personal importate de persoane fizice, a căror valoare nu depășește limita stabilită de legislația în vigoare, importate de către persoanele fizice; importul serviciilor în Republica Moldova; livrarea serviciilor prin intermediul rețelelor electronice efectuată de către nerezidenții care desfășoară activitate de întreprinzător fără deținerea formei organizatorico-juridice în Republica Moldova în adresa persoanelor fizice rezidente ale Republicii Moldova care nu desfășoară activitate de întreprinzător; procurarea proprietății subiecților impozabili declarați în proces de insolvență în conformitate cu prevederile Legii insolvenței nr.149/2012.

Nu constituie obiecte impozabile și nu se aplică T.V.A. la livrarea mărfurilor, serviciilor efectuată în interiorul zonei economice libere, Portului Internațional Liber „Giurgiulești”, Aeroportului Internațional Liber „Mărculești” sau în cadrul regimului de antrepozit vamal; venitul sub formă de dobândă obținut de către locator în baza unui contract de leasing; livrarea de mărfuri și servicii efectuată cu titlu gratuit în scopuri de publicitate și/sau de promovare a vânzărilor în mărime anuală de 0,5% din venitul din vânzări obținut pe parcursul anului precedent anului în care se efectuează această livrare, iar pentru întreprinderile nou-create pe parcursul anului, în mărime lunară de 0,5% din venitul din vânzări obținut în luna precedentă, cu ajustarea la sfârșit de an a sumei respective; transmiterea proprietății în cadrul reorganizării agentului economic; valoarea nominală a tichetelor de masă percepută de către operatori și de către unitățile comerciale/de alimentație publică, cu excepția valorii serviciilor prestate de către operatori unităților comerciale/de alimentație publică și angajatorilor în condițiile Legii nr.166/2017 cu privire la tichetele de masă; livrarea bunurilor materiale fungibile în procesul de înprospătare și înlocuire a acestora conform prevederilor Legii nr.589/1995 privind rezervele materiale de stat și de mobilizare; livrarea proprietății întreprinderilor declarate în proces de insolvență în conformitate cu prevederile Legii insolvenței nr.149/2012.

Cotele taxei pe valoare adăugată, conform art. 96 al Codului fiscal, sunt - 20 % cota standard¹; cote reduse - 12 % la unele produsele alimentare și la serviciile

---

¹ 20 % din valoarea impozabilă a mărfurilor și serviciilor importate și a livrărilor efectuate pe teritoriul RM

de cazare și 8 % la pâine și produse de panificație, unele medicamente, zahărul din sfecla de zahăr, producția de fitotehnie și horticulură și gazele naturale și cele lichefiate etc., de asemenea, fiind prevăzute livrări scutite de a T.V.A.[1, art.104].

Modul și termenele de achitare. Persoana ce practică activitatea de antreprenoriat, plătitor de T.V.A. urmează a aplica T.V.A. la livrarea, importul de mărfuri, servicii etc. și după perceperea ei urmând a o achita la contul bugetului de stat, doar după deducerea din aceasta a T.V.A. achitată la procurarea mărfurilor, materiei prime etc. Taxa pe valoarea adăugată achitată de către agentul economic plătitor de T.V.A. se constituie din T.V.A. calculată de acesta la livrarea, importul mărfurilor, serviciilor etc., minus T.V.A. inclus în prețul mărfurilor, serviciilor, materiei prime procurate anterior.

În conformitate cu art. 109 al Codului fiscal, termen al obligației fiscale în situația importului de mărfuri destinate exercitării activității de antreprenoriat se consideră data declarării mărfurilor la punctele vamale. Totodată în conformitate cu art. 109¹, în ceea ce privește data obligației fiscale pentru serviciile prestate prin intermediul rețelelor electronice de către nerezidenți pentru persoanele fizice rezidente, termenul obligației fiscale se consideră data efectuării plății, inclusiv a plății în prealabil.

Facilitățile fiscale. Sunt scutite de taxa pe valoarea adăugată, în conformitate cu art. 103 al Codului fiscal, mărfurile și serviciile instituțiilor de învățământ publice și private, legate de desfășurarea nemijlocită a procesului de învățământ conform Codului educației, serviciile de pregătire și perfecționare a cadrelor, serviciile poștale, serviciile legate de jocurile de noroc, serviciile legate de transportarea pasagerilor pe teritoriul țării, precum și serviciile de comercializare a билетelor pentru transportul de pasageri pe teritoriul țării etc.

Restituirea T.V.A. se efectuează în cazul exportului de mărfuri și servicii, investițiilor de capital etc. în conformitate cu Regulamentul privind restituirea taxei pe valoarea adăugată adoptat la 01 februarie 2013.

3. Accizele achitate de persoanele ce practică activitatea de întreprinzător. Accizul este un impozit general de stat stabilit pentru unele mărfuri de consum specificate în anexa la Titlul IV a Codului fiscal, pentru unele mărfuri de consum care nu sunt de importanță stringentă, responsabili de colectarea accizelor fiind Serviciul Fiscal de Stat, iar în cazul importului Serviciul Vamal.

Sediul juridic al acestui impozit este Titlul IV al Codului fiscal etc. Accizele preced taxa pe valoarea adăugată, fiind incluse în baza de impozitare pentru calcularea taxei pe valoarea adăugată, acestea fiind percepute o singură dată și datorate într-o singură rată a circuitului economic.

Subiecții impunerii cu accize, în conformitate cu art. 120 al Codului fiscal sunt acele persoane care practică activitatea de întreprinzător și care care prelucrează și/sau fabrică mărfuri supuse accizelor pe teritoriul Republicii Moldova, cât și persoanele juridice care importă mărfuri supuse accizelor. Agenții econo-

mici în situația când prelucrează și/sau fabrică mărfuri supuse accizelor pe teritoriul Republicii Moldova, cât și în cazul importării mărfurilor supuse accizelor sunt obligați să achite acest impozit.

Obiectul impunerii. Subiecții impunerii achită accizul în cazul prelucrării, fabricării, importării obiectelor specificate în anexa la Titlul IV al Codului fiscal și anume: berii, vinurilor, țigărilor, parfumurilor și apelor de toaletă, îmbrăcăminții din blană, motorinei, gazului natural, articolelor din metale prețioase, articolelor de giuvaerie, camere de televiziune, camere web, autoturismelor etc. Baza impozabilă o constituie, în conformitate cu art. 121 al Codului fiscal, volumul în expresie naturală în situația când cotele accizelor sunt stabilite în sumă absolută la unitatea de măsură a mărfii¹; valoarea mărfurilor în situația când sunt stabilite cote ad valorem în procente și valoarea în vamă a mărfurilor importate, determinate conform legislației vamale.

Cotele accizelor, conform art.122 al Codului fiscal, se stabilesc în sumă absolută la unitatea de măsură și *ad valorem* în procente de la valoarea mărfurilor, fără a se ține cont de accize și T.V.A.

Modul și termenii de achitare. Subiecții impunerii cu accize care expediază mărfuri supuse accizelor din încăperea de acciz calculează accizele pornind de la volumul mărfurilor în expresie naturală sau de la valoarea acestora și la momentul expedierii mărfurilor din încăperea de acciz achită impozitul dat, în conformitate cu art.123 al Codului fiscal.

Facilități. La achitarea accizelor sunt prevăzute de art. 124 al Codului fiscal un șir de înlesniri, printre care importul mărfurilor de uz sau consum personal a căror valoare sau cantitate nu depășește limita stabilită în legislația în vigoare; importarea ajutoarelor umanitare; în cazul în care subiectul impunerii exportă mărfuri supuse accizelor; plasarea, livrarea de pe teritoriul vamal în magazinele duty-free și comercializarea de către aceste magazine a mărfurilor supuse accizelor; plasarea acestora sub regimurile vamale de tranzit, transformare sub control vamal, etc.

4. Impozitul privat achitat de persoanele ce practică activitatea de întreprinzător. Impozitul privat este o plată, în formă pecuniară, achitată de persoanele ce practică activitatea de întreprinzător, atât rezidente cât și nerezidente în cazul efectuării tranzacțiilor cu bunurile publice, deci în cazul privatizării acestora. Deci, impozitul privat se achită în cazul privatizării bunurilor proprietate de stat, inclusiv acțiuni.

Impozitul privat este reglementat de art.9 al Legii bugetului de stat pe anul 2022 și constituie 1 % din valoarea de achiziție a bunurilor proprietate publică supuse privatizării, inclusiv din valoarea acțiunilor, achitându-se până la semnarea contractului de vânzare-cumpărare și se varsă în bugetul de stat sau în bugetul unității administrativ-teritoriale în a cărei proprietate a fost bunul privatizat. În

---

¹ Cu excepția accizelor și a T.V.A.

cazul rezilierii sau rezoluțiunii contractului de vânzare-cumpărare, determinată de neexecutarea sau de executarea necorespunzătoare a obligațiilor asumate de cumpărător, impozitul privat nu se restituie, la achitarea acestuia nefiind prevăzute careva facilități pentru întreprinzători.

5. Taxele vamale achitate de persoanele ce practică activitatea de întreprinzător. Taxele vamale, sunt plățile percepute în formă pecuniară de organul vamal, denumite generic tariful vamal integrat, ce se calculează în baza nomenclurii combinate a mărfurilor.

Taxele vamale sunt reglementate de art. 6 al Codului fiscal și de art.53 al Codului vamal[2]. Astfel art.6 al Codului Fiscal doar clasifică taxele vamale ca taxe generale de stat. O detaliere a acestora o conține art.53 al Codului vamal care în premieră instituie tariful vamal integrat al Republicii Moldova(TARIM), explicând că taxa vamală datorată se bazează pe Tariful Vamal Integrat al Republicii Moldova, TARIM - ul incluzând: nomenclatura combinată a mărfurilor; orice altă nomenclură care se bazează parțial sau integral pe aceasta; taxele vamale aplicabile mărfurilor cuprinse în Nomenclatura combinată a mărfurilor; măsurile tarifare preferențiale cuprinse în acordurile pe care Republica Moldova le-a încheiat cu anumite țări; măsurile care prevăd o reducere sau o scutire de taxe vamale aferente anumitor mărfuri; tratamentul tarifar favorabil stabilit pentru anumite mărfuri pe motivul naturii sau destinației lor finale și alte măsuri tarifare și netarifare prevăzute de legislația sau acordurile din domeniul comerțului ori al agriculturii la care Republica Moldova este parte.

Mai sunt reglementate taxele vamale și de Legea privind aprobarea Nomenclurii combinate a mărfurilor[4], unde expres identificăm poziția tarifară a produsului și cota taxei vamale care urmează a fi achitată.

6. Taxele rutiere achitate de persoanele ce practică activitatea de întreprinzător sunt acele taxe generale de stat care sunt achitate de întreprinzătorii rezidenți și nerezidenți pentru folosirea drumurilor sau a spațiilor adiacente acestora din afara localităților, sediul juridic al taxelor date fiind titlu IX al Codului fiscal și Legea fondului rutier nr.320 din 02.02.1996[5].

În conformitate cu art. 335 al Codului fiscal, sistemul taxelor rutiere în Republica Moldova este constituit din:

a) taxa pentru folosirea drumurilor de către autovehiculele înmatriculate în Republica Moldova;

b) taxa pentru folosirea drumurilor Republicii Moldova de către autovehiculele neînmatriculate în Republica Moldova (vinieta);

c) taxa pentru folosirea drumurilor de către autovehicule a căror masă totală, sarcină masică pe axă sau ale căror dimensiuni depășesc limitele admise;

d) taxa pentru folosirea zonei drumului public și/sau zonele de protecție a acestuia din afara perimetrului localităților pentru efectuarea lucrărilor de construcție și montaj;

e) taxa pentru folosirea zonei drumului public și/sau zonele de protecție a acestuia din afara perimetrului localităților pentru amplasarea publicității exterioare;

f) taxa pentru folosirea zonei drumului public și/sau zonele de protecție a acestuia din afara perimetrului localităților pentru amplasarea obiectivelor de prestare a serviciilor rutiere.

Taxa pentru folosirea drumurilor de către întreprinzătorii ce dețin autovehiculele înmatriculate în Republica Moldova. Subiecții obligați să achite taxa dată sunt persoanele fizice sau persoanele juridice posesori ai unităților de transport înmatriculate în Republica Moldova, și anume: motociclete, autoturisme, camioane, autovehicule cu destinație specială, tractoare, remorci, autobuse etc., cu excepția tractoarelor și remorcilor folosite în agricultură și a troleibuzelor, dar și autovehiculelor din dotarea forțelor militare străine, se menționează în art.337 și 338 al Codului fiscal.

Cotele acestei taxe sunt prevăzute în anexa nr.1 la titlul IX al Codului fiscal și constituie cotă fixă /capacitatea cilindrică a motorului autovehiculului în cazul autoturismelor; cotă fixă per tonă în cazul remorcilor și cotă fixă per unitate în cazul autocamioanelor, autocarelor etc.

De ex: SRL XY deține în proprietate un autoturism, înmatriculat în RM, cu capacitatea cilindrică de 3200 cm³. Care va fi taxa pentru folosirea drumurilor de către autovehiculele înmatriculate în Republica Moldova? ($3200 * 1,20 \text{ lei/cm}^3 = 3840 \text{ lei}$).

Taxa pentru folosirea drumurilor de către întreprinzătorii ce dețin autovehiculele neînmatriculate în Republica Moldova(vinieta). Subiecții obligați să achite taxa dată sunt persoanele fizice și juridice beneficiare de autovehiculele neînmatriculate în Republica Moldova, care nu au relații fiscale cu bugetul republicii și care folosesc teritoriul ei pentru trecerea cu autovehicule, transportul de încărcături și de pasageri etc., taxa calculându-se de sine stătător de contribuabil și se virează direct la Contul Unic Trezorerial al Ministerului Finanțelor.

Cotele taxei sunt prevăzute în anexa nr. 2 la titlul IX al Codului fiscal și constituie sumă fixă, în euro, pe categorii de transport. Acestea depind de tipul vehiculului, capacitatea (numărul de locuri) sau capacitatea de încărcare a acestuia, de categoria încărcăturilor transportate și de distanța (în kilometri) parcursă într-o direcție pe teritoriul Republicii Moldova. Cotele se stabilesc pornind de la condiția că un autocamion se află pe teritoriul republicii timp de 24 de ore. În cazul în care autocamioanele ce tranzitează teritoriul Republicii Moldova depășesc termenul de 24 de ore de ședere pe teritoriul Republicii Moldova, subiectul impunerii va achita, pentru fiecare 24 de ore următoare taxă de ședere, o taxă de 24 de euro. Nu se calculează această taxă în situația în care reținerea a avut loc din cauza unor motive întemeiate și documentate, de ex: calamități naturale, accidente rutiere, îmbolnăvirea șoferului etc. Transportatorii care efectuează rute

internaționale pot achita taxa anticipativ, prezentându-i organului vamal documentul de plată, pentru transportarea încărcăturilor periculoase urmând să achite taxa dublu, se menționează în art.346-347 Cod Fiscal.

Taxa pentru folosirea drumurilor de către întreprinzătorii ce dețin autovehicule a căror masă totală, sarcină masică pe osie sau ale căror dimensiuni depășesc limitele admise sau, cum mai este numită în doctrină, taxa pentru folosirea drumurilor de către autovehiculele cu gabarite excesive, este achitată de către persoanele posesoare de autovehicule a căror sarcină a masei pe osie sau a căror dimensiuni depășesc limitele admise.

Subiecți ai impunerii, în conformitate cu art. 349 al Codului fiscal, sunt persoanele fizice sau juridice care posedă astfel de autovehicule.

Obiect al impunerii, în conformitate cu art. 350 al Codului fiscal, sunt autovehiculele înmatriculate, precum și cele neînmatriculate în Republica Moldova, a căror masă totală, sarcină masică pe osie sau ale căror dimensiuni depășesc limitele admise și care folosesc drumurile Republicii Moldova.

Cotele taxei date sunt prevăzute expres în anexa nr. 3 la Titlul IX al Codului fiscal și constituie sumă concretă pentru fiecare km parcurs de autovehiculul care depășește limita admisă ca lungime, lățime, înălțime, greutate.

Calcularea taxei, conform art. 352 al Codului fiscal, se efectuează la stabilirea rutei vehiculului de către organul de specialitate al administrației publice în domeniul transportului rutier conform anexei nr.3, subiecții impunerii urmând să achite taxa, în mărime deplină, până la obținerea actelor ce permit transportul rutier cu autovehicule, a căror masă totală, sarcină masică pe osie sau ale căror dimensiuni depășesc limitele admise.

Taxa pentru folosirea de către întreprinzători a drumului public și/sau zonele de protecție a drumurilor din afara perimetrului localităților pentru efectuarea lucrărilor de construcție și montaj este acea taxă care urmează a fi achitată de către persoanele fizice și persoanele juridice care solicită autorizație pentru efectuarea, în zona de protecție a drumurilor din afara perimetrului localităților, a lucrărilor subterane și/sau supraterane de montare a comunicațiilor ingineresti, a lucrărilor de construcție a căilor de acces la drumuri, a parcărilor, a clădirilor și amenajărilor, cu excepția obiectivelor de prestare a serviciilor rutiere, se menționează în art.353 Cod Fiscal.

Obiectul acestei taxe, în conformitate cu art. 354 al Codului fiscal, sunt proiectele de lucrări de construcție și montaj, lucrările subterane și/sau supraterane de montare a comunicațiilor ingineresti, lucrările de construcție a căilor de acces la drumuri, a parcărilor, a clădirilor și amenajărilor.

Cotele taxei sunt stabilite conform anexei nr. 5 la titlu IX a Codului fiscal și constituie de ex. – 18 lei/m pentru eliberarea de autorizații pentru efectuarea lucrărilor supraterane de montare a comunicațiilor ingineresti pe piloni de-a lungul drumurilor; eliberarea de autorizații pentru efectuarea lucrărilor subterane de

montare a comunicațiilor ingineresti sub trotuare – 27 lei/m; eliberarea de autorizații pentru construcția de clădiri și amenajări – 54 lei/m² etc.

Taxa pentru folosirea zonei de protecție a drumurilor din afara perimetrului localităților pentru efectuarea lucrărilor de construcție și montaj se calculează de către organul abilitat al administrației publice centrale la data depunerii proiectelor sau până la obținerea autorizației pentru efectuarea lucrărilor. Organul abilitat al administrației publice centrale eliberează actele necesare pentru efectuarea lucrărilor doar la prezentarea copiei documentului de plată ce confirmă achitarea taxei, se menționează în art. 356 Cod fiscal.

Taxa pentru folosirea de către întreprinzători a zonei drumului public și/sau zonele de protecție a acestuia din afara perimetrului localităților pentru amplasarea publicității exterioare este taxa achitată de către persoanele fizice și persoanele juridice care solicită autorizație pentru amplasarea publicității în zonele date.

Obiectul acestei taxe, în conformitate cu art. 358 al Codului fiscal, sunt proiectele de amplasare în zona drumului public și/sau zonele de protecție a acestuia din afara perimetrului localităților a obiectivelor de publicitate exterioară, obiectivele de publicitate exterioară amplasate în zona drumului public și/sau zonele de protecție a acestuia din afara perimetrului localităților, inclusiv pe terenuri proprietate a subiectului impunerii: afișe, panouri, standuri, instalații și construcții (situat separat sau pe pereții și pe acoperișurile clădirilor), firme tridimensionale, firme luminoase, tablouri suspendate electromecanice și electronice, alte mijloace tehnice publicitare.

Cotele taxei date sunt stabilite în anexa nr. 6 la Titlul IX al Codului fiscal și constituie de ex. 500 lei/m² pe an, pentru obiectivele de publicitate exterioară amplasate în zona de protecție a drumurilor din afara perimetrului localităților, calculele efectuându-se pentru ambele fețe ale panoului publicitar, dacă acesta le are.

Taxa se achită până la eliberarea autorizației pentru amplasarea obiectivelor publicitare specificate, prima dată calculându-se de autoritatea administrativă locală care anunță Serviciul Fiscal de Stat despre subiecții impunerii, obiectul, sumele acumulate etc. iar ulterior, subiectul impunerii calculează taxa de sine stătător și o achită, prin intermediul instituțiilor financiare, printr-o plată unică, până la data de 25 martie a perioadei fiscale curente. Dacă obiectivul de publicitate exterioară a fost amplasat sau a fost retras pe parcursul perioadei fiscale, taxa va fi calculată din ziua în care a fost obținută autorizația sau, respectiv, până în ziua în care obiectivul a fost retras în modul stabilit de organul abilitat al administrației publice centrale[1, art.361].

Taxa pentru folosirea de către întreprinzători a zonei drumului public și/sau zonele de protecție a acestuia din afara perimetrului localităților pentru amplasarea obiectivelor de prestare a serviciilor rutiere este acea taxă

care este achitată de către persoanele fizice și persoanele juridice care solicită autorizație pentru amplasarea obiectivelor de prestare a serviciilor rutiere în zona de protecție a drumurilor din afara perimetrului localităților, și anume, stații de alimentare cu combustibil, stații de deservire tehnică, puncte de vulcanizare, tarabe, unități de comerț cu amănuntul, întreprinderi de alimentație publică, structuri de primire turistică cu funcții de cazare și de servire a mesei.

Cotele taxei date sunt stabilite în anexa nr. 6 la Titlul IX al Codului fiscal, acestea fiind taxe mixte: - 900 lei anual pentru un post de deservire la o stație de deservire tehnică/contor de la o stație de alimentare cu combustibil și 16 lei/m² suprafața de teren a obiectului.

În conformitate cu art.361 al Codului fiscal, pentru perioada fiscală în care a fost solicitată autorizația de amplasare a obiectivului de prestare a serviciilor rutiere, taxa se calculează de către organul abilitat al administrației publice centrale, care prezintă Serviciului Fiscal de Stat, trimestrial, până la data de 25 a lunii imediat următoare trimestrului de gestiune, o informație privind subiecții impunerii și sumele calculate și achitate ale taxei, în forma stabilită de Serviciul Fiscal de Stat. Pentru perioadele fiscale următoare, subiectul impunerii calculează taxa de sine stătător și o achită, prin intermediul instituțiilor financiare, printr-o plată unică, până la data de 25 martie a perioadei fiscale curente. Darea de seamă privind suma taxei calculate pentru anul curent, precum și privind sumele taxei achitate în anul precedent la eliberarea autorizației, se prezintă de către subiectul impunerii anual, până la 25 martie a perioadei fiscale curente.

7. Impozitul unic de la întreprinzătorii rezidenți ai parcurilor pentru tehnologia informației.

Impozitul unic de la rezidenții parcurilor pentru tehnologia informației reprezintă plata în formă pecuniară care urmează a fi efectuată de către rezidenții parcurilor pentru tehnologia informației, în componența acestuia intrând impozitul pe venit din activitatea de întreprinzător; impozitul pe venit din salariu; contribuțiile de asigurări sociale de stat obligatorii datorate de angajați și angajatori; primele de asigurare obligatorie de asistență medicală datorate de angajați și angajatori; taxele locale; impozitul pe bunurile imobiliare; taxa pentru folosirea drumurilor de către autovehiculele înmatriculate în Republica Moldova.

Subiecți ai impunerii, conform art.368 al Codului fiscal, sunt persoanele fizice și juridice ce practică activitatea de întreprinzător în parcurile pentru tehnologia informației și care în raport cu totalitatea veniturilor pe care le au 70 % sunt venituri din aceste parcuri.

Obiect al impunerii, conform art. 369 al Codului fiscal, îl reprezintă venitul din vânzări, înregistrat lunar în evidența contabilă.

Cota impozitului unic, conform art. 370 al Codului fiscal, constituie 7% din obiectul impunerii, dar nu mai puțin de 30% din cuantumul salariului mediu lunar pe economie, pentru fiecare angajat.

Nu constituie impozit unic și se achită suplimentar conform art. 372 al Codului fiscal impozitul pe venit reținut la sursa de plată, stabilit în conformitate cu prevederile art.88 alin.(5), art.89, 90, 90¹ și 91, contribuțiile de asigurări sociale de stat obligatorii și primele de asigurare obligatorie de asistență medicală calculate/reținute la efectuarea plăților în folosul persoanelor fizice, altele decât plățile salariale; taxa pe valoarea adăugată; accizele; taxele rutiere, cu excepția taxei pentru folosirea drumurilor de către autovehiculele înmatriculate în Republica Moldova; alte impozite, taxe și plăți obligatorii nespecificate expres ca parte componentă a impozitului unic.

În final, suntem de părere că impozitarea și taxarea persoanelor ce practică activitatea de întreprinzător este un element foarte important, de nivelul de colectare a acestora depinde direct formarea bugetului de stat, or, atât timp cât aceste categorii de persoane vor avea o contabilitate tenebră, vor face evaziune fiscală, atât timp va fi dificil, sau chiar imposibil de menținut o balanță bugetară viabilă, evaziunea fiscală putând periclita securitatea, și la general existența statului.

Referințe bibliografice:

1. Codul Fiscal al R. Moldova nr. 1163-XIII din 24.04.1997 // republicat în M. Of. al R. Moldova din 25.03.2005, ediție specială.
2. Codul Vamal al R. Moldova nr.95 din 24.08.2021 // M. Of. al R. Moldova Nr. 219-225 din 17.09.2021.
3. Legea bugetului de stat pentru anul 2022, Legea nr 205 din 06.12.2021 // M.O. al RM nr. 315-324 din 24.12.2021.
4. Legea privind aprobarea Nomenclurii combinate a mărfurilor nr. 172 din 25.07.2014 //M.O al RM nr.172 din 25.07.2014.
5. Legea fondului rutier nr. 720-XIII din 02.02.1996 // M.O. al RM nr. 14-15 din 07.03.1996.
6. Regulamentul cu privire la determinarea obligațiilor fiscale aferente impozitului pe venitul persoanelor juridice și persoanelor fizice care practică activitate de întreprinzător, aprobat prin Hotărârea Guvernului nr. 693 din 11.07.2018 (anexa nr. 1), // M.O. al RM nr. 295-308 din 10.08.2018.
7. Regulamentul **cu privire la impozitul pe venitul nerezidenților**, aprobat prin Hotărârea Guvernului nr. 693 din 11.07.2018 (anexa nr. 3) // M.O. al RM nr. 295-308 din 10.08.2018.
8. Regulamentul Ministerului Finanțelor nr. 4 din 03.09.2002 cu privire la procedura de încheiere, acțiune și reziliere a Acordului privind scutirea de plata impozitului pe venit a agenților micului business și a gospodăriilor țărănești (de fermier) // M.O. al RM nr. 149 din 07.11.2002.
9. Instrucțiunea IFPS nr. 14 din 19.12.2001 cu privire la reținerea impozitului pe venit la sursa de plată // M.O. al RM nr. 5-8 din 10.01.2002

10. Regulamentul privind restituirea taxei pe valoarea adăugată, aprobat prin Hotărârea Guvernului nr. 93 din 01 februarie 2013 // M.O. al RM Nr. 27-30 din 08.02.2013.
11. Instrucțiunea privind restituirea sumelor T.V.A., aprobată prin Ordinul I.F.P.S. nr. 188 din 17.11.2005 // MO al RM nr. 1-4 din 06.01.2006
12. Regulamentul privind modul de aplicare a cotei zero a TVA la livrarea pe teritoriul țării a mărfurilor și serviciilor destinate proiectelor de asistență tehnică și proiectelor de asistență investițională aprobat prin Hotărârea Guvernului nr. 246 din 8 aprilie 2010// M.O. al RM nr. 52-53 din 14.04.2010.

ASPECTE CONCEPTUALE PRIVIND SCOPUL SANȚIUNII ÎN ACTIVITATEA JUDECĂTORILOR

CONCEPTUAL ASPECTS REGARDING THE PURPOSE OF THE SANCTION IN ACTIVITY OF JUDGES

CZU: 347.962:342.924

Alexandru ARSENI¹
Sergiu BALABAN²

ABSTRACT. *With regard to the independence of the judiciary, the conclusion must be drawn that it represents a supreme value of any rule of law, being the one that ensures the maintenance of social balance and the supremacy of the law. Protecting the judicial system from pressure, influence or interference is the essential premise of an independent judiciary, based on the law and the social values protected by it. However, independence cannot be seen as a privilege of the judge, it is also a duty of every judge. Thus, the principle of independence of the judge can only be understood in relation to the principle of responsibility and liability of the judge, in the exercise of the function. In this communication, we will focus on the dimension related to the spirit of the position of judge, which must be worn by the person exercising this position, and the application of judges' sanctions must represent an exception and not a corrective measure, as a goal. In this way, we will elucidate the contest between the notions: "integrity and responsibility in relation to the characteristics of the position of judge.*

Keywords: *rule of law, independence, judge, responsibility, disciplinary liability, disciplinary misconduct, integrity, blamelessness.*

REZUMAT. *Cu privire la independența justiției se impune concluzia că reprezintă o valoare supremă a oricărui stat de drept, fiind cea care asigură menținerea echilibrului social și supremația legii. Protejarea sistemului judiciar de presiuni, afectări sau ingerințe reprezintă premisa esențială a unei justiții independente, bazat pe lege și pe valorile sociale protejate prin aceasta. Totuși, independența nu poate fi privită ca un privilegiu al judecătorului, ea constituie și o datorie a fiecărei judecător. Astfel, principiul independenței judecătorului poate fi înțeles doar în legătură cu principiul responsabilității și răspunderii judecătorului, în exercitarea funcției. În prezenta comunicare, ne vom axa pe dimensiunea ce ține de spiritul funcției de judecător, pe care trebuie să-l îmbrace cel ce exercită această funcție, iar aplicarea sancțiunilor judecătorilor trebuie să reprezinte o excepție și nu o măsură de corecție, ca scop. Pe această cale, vom elucidă concursul dintre noțiunile: „integritate și responsabilitate în raport cu caracteristicile funcției de judecător.*

Cuvinte-cheie: *stat de drept, independență, judecător, responsabilitate, răspundere disciplinară, abatere disciplinară, integritatea, ireproșabilitate.*

---

¹ Alexandru ARSENI, doctor habilitat în drept, profesor universitar, Facultatea de Drept, Universitatea de Stat din Moldova. ORCID: 0000-0001-5068-6934

² Sergiu BALABAN, doctorand, e-mail: balabansergiumihai@gmail.com, ORCID:0000-0001-8112-3392, Universitatea de Stat din Moldova

Adnotare. În literatura de specialitate, precum și în practica din domeniu, funcția de magistrat-judecător este privită doar prin prisma reglementărilor normative, adică partea formală a acestei funcții chemată să exercite puterea judecătorească, fiind una dintre cele trei atribute indispensabile ale suveranității naționale. Pe această dimensiune practica statelor a instituit criterii și principii clare prin reglementări legale, inclusiv reglementări privind sancționarea judecătorilor în exercițiul mandatului de judecător. Apoi ce ține de dimensiunea funcției de judecător aici lucrurile stau cumva în afara chiar a percepției, precum și a conținutului. În acest context, se face apel la „integritate” raportată la calitățile persoanei în caz de acces la funcție, precum și a judecătorului în exercițiul funcției. Astfel, anume „ireproșabilitatea”, ca un criteriu, este și trebuie să fie de bază, având în vedere și principiul „*sine qua non*” de ce un judecător rămâne în exercițiul funcției. Iată din ce motiv, raționamentele din art. III, secțiunea I din Constituția Statelor Unite ale Americii stipulează că, judecătorii se vor menține în funcție numai în caz de „bună comportare”, [1] ceea ce semnifică „căruia nu i se poate reproșa nimic; care este fără cusur, fără greșeli, impecabil, perfect, reproșabil.

Scopul. Pornind de la unitatea dialectică dintre forma de reglementare juridică și spiritul funcției de judecător, suntem determinați să identificăm **ca scop** al studiului în ce măsură reglementările normative privind răspunderea judecătorilor sunt într-o legătură dialectică și rezidă în spiritul funcției la aplicarea sancțiunii.

Obiective. Pornind de la analiza obiectului prezentei cercetări, trasăm următoarele obiective:

- identificarea garanțiilor constituționale în exercitarea puterii judecătorești de către judecători;
- determinarea coraportului dintre responsabilitate și răspundere – element al statutului juridic al magistratului;
- determinarea gradului de oportunitate la aplicarea sancțiunilor asupra magistraților;
- identificarea criteriilor față de judecători ca garanții de a atribui sancțiunilor caracter de excepție.

1. Garanțiile normative în exercitarea puterii judecătorești de către magistrați. Dispozițiile constituționale din art. 6 privind separația puterilor în legislativă, executivă și judecătorească; privind independența, imparțialitatea și inamovibilitatea judecătorilor din art. 116 alin. (1), privind stabilirea prin lege organică a organizării instanțelor judecătorești, a competenței acestora și a procedurii de judecată din art. 115 alin. (4) - definesc statutul juridic al judecătorului în Republica Moldova și consacră justiția ca o ramură independentă și imparțială a puterii de stat. [2] Pentru a-și putea realiza competențele, puterea judecătorească trebuie să fie independentă față de puterile legislativă și executivă, fapt ce implică libertate față de orice influență care poate fi exercitată. Totodată, independența

puterii judecătorești este elementul-cheie în ceea ce privește garantarea drepturilor și libertăților omului.

Astfel, independență derivă și din scopul de a asigura un proces echitabil, care impune instanțelor judecătorești condiția de a fi independente în exercitarea atribuțiilor, iar independență sistemului judiciar în ansamblul său garantează independență individuală a judecătorilor. Independența judecătorilor constituie o garanție împotriva presiunilor exterioare în luarea deciziilor, fiind justificată de necesitatea de a asigura judecătorilor posibilitatea să-și îndeplinească rolul lor de gardieni ai drepturilor și libertăților omului [3]. Pentru ca să asigure independența și să-și exercite mandatul în mod eficient, judecătorul în activitatea sa trebuie să se bucure de o reală libertate de gândire, expresie și acțiune. Astfel, judecătorul nu poate fi expus unor eventuale presiuni, afectând independența, libertatea și siguranța în exercitarea drepturilor și a obligațiilor care îi revin potrivit Constituției și legilor.

Totodată, independența judecătorului este indispensabilă pentru o justiție imparțială și conformă legii, însă ea nu este o prerogativă sau un privilegiu acordat în interesul personal al judecătorilor, dar în interesul statului de drept și al oricărei persoane care solicită și așteaptă o justiție imparțială și independentă. De asemenea, este foarte important ca toate instituțiile și autoritățile, atât cele naționale, cât și cele internaționale, să respecte, să protejeze și să apere această independență. În context, rețin că într-un șir de acte internaționale se consacra principiile fundamentale privind independența judecătorilor. Astfel, potrivit paragrafului 71 din Recomandarea CM/Rec(2010)12 privind judecătoria: independența judecătorilor în mod individual reprezintă unul din cele mai importante principii ale preeminenței dreptului. [4] Procesul de luare a deciziilor de către judecători trebuie, pe de o parte, asociată cu un nivel înalt de răspundere a judecătorilor dar, pe de altă parte, judecătoria nu trebuie pedepsiți pentru opiniile lor juridice exprimate în deciziile judecătorești. Procedând în așa mod, ar provoca un efect de descurajare în privința procesului de luare a deciziilor de către judecător și ar submina independența judiciarului. Totuși, această protecție nu trebuie să fie bazată pe privilegiul persoanei care exercită funcția de judecător. De asemenea, potrivit aceluiași *Recomandării CM/Rec(2010)12* „atunci când nu exercită funcțiile judiciare, judecătorii pot fi trași la răspundere civilă, penală și disciplinară”.

Însă, oricare ar fi aspectele în care poate fi abordată independența judecătorului, totuși, nu este reglementată ca un privilegiu al acestuia, deoarece scopul funcției este de a înfăptui justiția. Din această perspectivă, considerăm că independența judecătorului este un aspect fundamental al statului de drept. În același timp, susțin că reprezentând o garanție constituțională, independența judecătorului nu poate fi interpretată ca fiind de natură să determine lipsa responsabilității judecătorului. Astfel, oricât de importantă ar fi libertatea judecă-

torilor în exercitarea funcțiilor lor judiciare, aceasta nu înseamnă că judecătorii nu sunt responsabili [5].

În jurisprudența din domeniu, se menționează că, independența judecătorului nu exclude angajarea responsabilității acestuia, ea fiind realizată sub rezerva unei prudențe determinate de necesitatea garantării libertății depline a judecătorului contra tuturor presiunilor induse. [6] Altfel spus, responsabilitatea judecătorului stă, printre alte elemente, la baza calității actului de justiție și implicit, la baza imparțialității acestuia.

Totodată, potrivit articolului 116 alin. (5¹) din Constituție, judecătorii beneficiază doar de imunitate funcțională, cu alte cuvinte „imunitatea fără răspundere”, care urmărește protejarea judecătorului de tragere la răspundere pentru opinia sa juridică. Prin urmare, imunitatea funcțională nu-i asigură judecătorului imunitatea pentru delictele comise. Această imunitate protejează pronunțarea hotărârilor în mod independent, fapt care presupune că un judecător nu poate fi pedepsit pentru opinia juridică sau pentru concluzia la care a ajuns în procesul de luare a deciziei (a se vedea Avizul Curții Constituționale nr. 2 din 3 decembrie 2020, § 63). [7]

Totodată, la nivel legislativ și organizatoric, statul este cel care asigură judecătorilor un statut unde inamovibilitatea și independența sunt centrale. Prin urmare, reglementările cu privire la statutul judecătorului se conțin în Legea nr. 544 din 20 iulie 1995 ”cu privire la statutul judecătorului”. Alin. (1) din art. (1) din Legea nr. 544 din 20 iulie 1995 stabilește că, puterea judecătorească se exercită numai prin instanța judecătorească în persoana judecătorului, *unicul purtător al acestei puteri*. Iar în conformitate cu alin. (2) judecătorul este persoana investită constituțional cu atribuții de îndeplinire a justiției, pe care le execută în baza legii. Alin. (3) stabilește că judecătorii instanțelor judecătorești sunt independenți, imparțiali și inamovibili și se supun numai legii. Un factor important este că independența judecătorului se află în conexiune și cu inviolabilitatea acestuia. Dispozițiile articolului 19 alin. (1) și (2) din Legea nr. 544 cu privire la statutul judecătorului, stabilesc că personalitatea judecătorului este inviolabilă. [8]

Totuși, după cum am menționat *supra*, independența nu poate fi privită ca un privilegiu al judecătorului, ci ca o datorie a fiecărei persoane care ocupă aceasta funcție. De aceea, principiul independenței judecătorului poate fi înțeles doar în legătură cu principiul responsabilității/răspunderii judecătorului, pentru calitatea activității sale. Astfel, realizăm faptul că independența justiției este strâns legată de responsabilitate, iar responsabilitatea însoțește permanent răspunderea.

2. Responsabilitatea – calitate personală ca element al statului juridic al magistratului. În prezent a devenit deosebit de actuală problema răspunderii și responsabilității judecătorilor. Această abordare este legată de faptul că, justiția este piatra de temelie într-o societate democratică, a cărei misiune este de a veghea și de a asigura respectarea legii. Interesul doctrinar față de răspunderea

judecătorilor în general, precum și ideea răspunderii judecătorilor în particular, este destul de frecvent vehiculată în doctrina juridică, dar mai mult sub aspectul esenței sale de element al statutului juridic al acestor subiecți. Astfel, investirea în funcția de judecător presupune, pe lângă dobândirea calității de judecător și o anume conduită a celui investit, care să justifice „încrederea” acordată de societate în dreapta lui judecată. Având în vedere locul justiției atribuit în statul de drept, se impune necesitatea instituirii unor criterii determinante în alegerea judecătorilor, în special criteriile privind buna reputație sau mai bine zis *reputație ireproșabilă*, precum și pregătirea profesională. Acest criteriu îi asigură judecătorului statornicie, onestitate și imparțialitate în exercitarea funcției. [9, p. 232] Constituția SUA la articolul III, secțiunea 1, care se referă la puterea judecătorească, stabilește că „judecătorii federali dețin funcția „câtă vreme au o bună comportare”. Scopul acestor prevederi este să asigure că judecătorii își pot îndeplini sarcinile fără temă de represiuni ale altor ramuri. [10]

De asemenea, pentru a legitima încrederea dată de societate acțiunilor sale de realizare a justului echilibru în aplicarea și interpretarea normelor juridice, judecătorul trebuie să respecte anumite principii (reglementate expres de lege), iar în exercitarea atribuțiilor trebuie să dea dovadă de bună credință. În cazul încălcării principiilor, prezumate până la proba contrară, acesta devine pasibil de sancțiune penală, disciplinară și civilă, în funcție de consecințele survenite.

În context, reiterez constatările Comisiei de la Veneția, care explică faptul, că oricât de importantă ar fi libertatea judecătorilor în exercițiul funcției lor judiciare, ea nu exclude tragerea la răspundere a acestora, fiind obligatorie asigurarea unui echilibru între imunitatea lor, ca mijloc de protecție împotriva presiunilor nepotrivite și a abuzului din partea altor puteri ale statului sau din partea persoanelor și ideea că, un judecător nu este deasupra legii. [11]

Totodată, după cum am reținut *supra*, în conformitate cu art.116 din Constituția Republicii Moldova, judecătorii instanțelor judecătorești sunt independenți, imparțiali și inamovibili, potrivit legii, iar în conformitate cu alin. (6) din art.116 din Constituție, sancționarea judecătorilor se face în conformitate cu legea. Prin urmare, răspunderea disciplinară a judecătorilor este reglementată de Legea nr. 178 cu privire la răspunderea disciplinară judecătorilor din 25 iulie 2014, care a intrat în vigoare la 1 ianuarie 2015. [12] Prezenta lege reglementează temeiurile răspunderii disciplinare, categoriile abaterilor disciplinare comise de judecători, sancțiunile disciplinare aplicate acestora, etapele procedurii disciplinare, atribuțiile instituțiilor implicate în procedura disciplinară, precum și procedura examinării, adoptării și contestării hotărârilor în cauzele disciplinare privind judecătorii. Astfel, prin Legea nr. 178 cu privire la răspunderea disciplinară judecătorilor s-a instituit un sistem de tragere la răspundere disciplinară a judecătorilor fiind astfel, definite acțiunile sau inacțiunile ce constituie abateri disciplinare, reglementând și proporționalitatea sancțiunilor disciplinare. De asemenea, prin

Legea nr. 178 s-au adus o serie de modificări privind mecanismul de răspundere disciplinară a judecătorilor, care până la adoptarea Legii nr. 178 era reglementat de Legea nr. 544 din 20 iulie 1995 cu privire la statutul judecătorului. Astfel, s-a lărgit spectrul subiecților care pot depune sesizări, s-a prevăzut obligația pentru Inspekția judiciară de a motiva în scris orice respingere a sesizării, s-au instituit mai multe etape ale cercetării preliminare desfășurate de Inspekția Judiciară, precum și s-a mărit termenul de prescripție a răspunderii disciplinare. Totodată, țin să menționez faptul că, sesizările privind abaterile disciplinare ale judecătorilor ar putea fi depuse de mai mulți subiecți decât prevede legea actuală. Recent, un proiect de modificare legislativă în acest sens a fost elaborat de Consiliul Superior al Magistraturii și publicat pentru consultări publice. Astfel, dreptul de a depune sesizări ar putea să-l obțină: reprezentanții autorităților publice centrale, care invocă un interes public legitim; președinții instanțelor de judecată; completele de judecată care emit încheieri interlocutorii. În acest context, țin să remarc faptul că nu suntem de acord ca președinții de judecată să dețină dreptul de a depune sesizări, pentru că deținând o funcție administrativă în unele cazuri s-ar putea abuza prin influența administrativă.

Cu privire la răspunderea disciplinară a judecătorului susținem că este una personală și directă, derivând din obligația judecătorului față de funcția și rolul său în sistemul judiciar, dar și din conduita pe care trebuie să o dovedească față de justițiabili și stat. O particularitate distinctă a răspunderii disciplinare a judecătorilor constă în faptul că abaterile disciplinare care atrag sancționarea disciplinară, după cum am menționat *supra*, sunt expres prevăzute de lege, fiind în strânsă legătură cu activitatea judiciară, precum și cu conduita de care acesta trebuie să dea dovadă în exercițiul funcției ori în societate, atitudine impusă tocmai de statutul său de magistrat. Comisia de la Veneția arată cât se poate de clar faptul că, atunci când conduita greșită a judecătorului este aptă să submineze încrederea publică în sistemul judiciar, este în interesul public să se instituie proceduri disciplinare împotriva aceluia judecător.

3. Sancțiunea – măsură concretă aplicată magistraților. În prezent, conceptul de sancționare este considerat și se impune ca o măsură cotidiană în activitatea judecătorului. Totuși, având în vedere statutul judecătorului, precum și criteriile determinante în alegerea judecătorilor, se impune concluzia că, acțiunile disciplinare pornite față de judecători trebuie să fie organizate în așa fel, încât să nu compromită independența reală a judecătorilor și să se bazeze pe criterii obiective și relevante. De asemenea, pornind însă nu numai de la statutul juridic al judecătorului, dar în mod deosebit al menirii lui în cadrul actual de justiție, prin prisma calităților lui personale și profesionale – considerăm că sancțiunea aplicată față de un judecător trebuie să fie ca o măsură de excepție. În acest context, menționez că procedurile disciplinare pornite față de judecători, trebuie exercitate de un organ independent, ai cărui membri să fie în majoritate judecători, sau

de către un organism echivalent. Cu excepția cazurilor de rea credință sau de neglijență gravă, stabilite printr-o hotărâre judecătorească definitivă, nu se poate declanșa vreo acțiune disciplinară împotriva unui judecător pentru modul în care a interpretat el legea, sau a apreciat faptele, sau a evaluat probele, într-o cauză concretă. Astfel, procedurile disciplinare trebuie să se desfășoare în conformitate cu principiul procesului echitabil. Judecătorului trebuie să i se permită accesul la proceduri și să beneficieze de asistența unui avocat.

Hotărârile disciplinare trebuie să fie motivate și să poată fi contestate în fața unui organism independent. Totodată, reținem că acțiunea disciplinară pornită împotriva unui judecător poate avea loc numai când este permisă de o normă legală pre-existentă și numai în conformitate cu reguli de procedură predeterminate. De asemenea, este foarte important faptul că, sancțiunile disciplinare trebuie să fie aplicate potrivit principiului proporționalității. În context, rețin că potrivit art. (3) din Legea nr. 178 cu privire la răspunderea disciplinară a judecătorilor, judecătorii răspund disciplinar pentru comiterea abaterilor disciplinare prevăzute de prezenta lege. Astfel, judecătorii răspund disciplinar pentru abaterile de la îndatoririle de serviciu, precum și pentru faptele care afectează prestigiul justiției. Încălcarea prevederilor altor acte normative atrage răspunderea disciplinară numai în cazurile în care fapta constituie o abatere disciplinară în conformitate cu art. 4 din Legea nr. 178 cu privire la răspunderea disciplinară a judecătorilor. Prin urmare, după cum am menționat *supra*, judecătorii răspund disciplinar pentru abaterile de la îndatoririle de serviciu. Respectiv, neîndeplinirea acestor obligații poate să atragă răspunderea disciplinară potrivit regimului disciplinar specific, stabilit prin statutul judecătorilor, dacă în cauză sunt întrunite condițiile angajării răspunderii disciplinare.

În jurisprudența sa, Curtea Constituțională a decis că independența judecătorului este o premisă a statului de drept și că nimeni nu are voie să intervină în deciziile și modul de gândire ale unui judecător decât prin procedurile judiciare stabilite și că un control al legalității și temeiniciei actului judecătoresc poate fi exercitat numai de către instanțele de apel și recurs. De asemenea, Curtea a decis că pentru atragerea judecătorului la răspundere disciplinară nu este suficient existența unei erori judiciare cauzatoare de prejudiciu drepturilor și libertăților fundamentale ale omului. Aceasta devine imputabilă judecătorului drept consecință a exercitării atribuțiilor cu rea-credință sau neglijență gravă. În acest context, judecătorii beneficiază de imunitate în exercitarea justiției. Anularea sau modificarea hotărârii judecătorești nu este și nu poate fi, de principiu, un temei determinant pentru sancționarea judecătorului. Prin urmare, având în vedere cele invocate *supra*, putem afirma cu certitudine că sancțiunea aplicată față de un judecător trebuie să fie *ca o măsură de excepție*, pentru ca să nu planeze față de judecători ideea sancționării pentru decizia luată.

În acest context, rețin jurisprudența Curții Constituționale, potrivit căreia, judecătorii nu pot fi constrânși să-și exercite atribuțiile sub amenințarea unei

sanțiuni, fapt care poate inerența în mod nefavorabil hotărârile care urmează a fi adoptate. Sau, în exercitarea atribuțiilor ce le revin, judecătorii trebuie să beneficieze de libertatea neîngrădită de a soluționa cauzele în mod imparțial, în conformitate cu prevederile legale în vigoare și propriile aprecieri, neafectate de rea-credință. Din aceste raționamente, aprecierile judecătorului care au determinat adoptarea unei hotărâri într-o anumită cauză, hotărârea judecătorească care a fost anulată sau modificată, nu poate servi, precum am mai afirmat supra, în calitate de temeii determinant pentru sancționarea judecătorului.

Într-o altă decizie, Curtea a conchis că tragerea la răspundere disciplinară a judecătorului în baza unei hotărâri a Curții Europene a Drepturilor Omului (CtEDO) de condamnarea statului Republica Moldova [13] fără a demonstra că legea a fost încălcată de către judecător în mod intenționat sau din neglijență gravă constituie o ingerință inadmisibilă în realizarea principiilor independenței, imparțialității și inamovibilității judecătorului. Judecătorii nu pot fi sancționați disciplinar nici pentru performanțe profesionale slabe, nici pentru încălcări de natură etică. Astfel, abaterile disciplinare trebuie să fie strict legate de activitatea desfășurată ca judecător. Cu privire la abaterile prevăzute de Legea nr. 178 cu privire la răspunderea disciplinară judecătorilor, consider că trebuie rescrise în alt format, pentru ca textul să fie clar și conduita judecătorului ușor de adaptat la cerințele legislatorului. Așadar, rezultă că, pentru a se constata comiterea abaterii disciplinare, este necesară existența unei încălcări, din culpă, a unor norme legale, iar respectiva greșală trebuie să fie evidentă, să aibă consecințe grave și să nu își găsească nicio justificare.

Totodată, considerăm că este necesar de a institui diverse măsuri pentru a preîntâmpina sancționarea judecătorului, astfel, este necesar de efectuat eforturi pentru optimizarea activității judecătorilor, având în vedere avalanșa de dosare și încărcătura instanțelor de judecată prin asigurarea unui număr adecvat de dosare și a unui număr de judecători și aparat tehnic suficient. Totodată, judecătorii trebuie apărați de presiunile din interiorul sistemului, precum și din afară sistemului. Prin urmare, o astfel de presiune este și confruntarea în procedura disciplinară a judecătorului cu o parte din proces nemulțumită de conduita sa, aspect de neconceput și care contrazice principiului independenței judecătorului. Astfel, reținem faptul că sunt declarații îngrijorătoare din partea însuși a sistemului judiciar despre faptul că judecătorii care au adoptat soluții contrar așteptărilor sau au încercat să-și expună opoziția față de asemenea influențe, s-au ales imediat cu diferite proceduri disciplinare sau de altă natură, calificative slabe sau au fost nevoiți să plece din sistem.

Prin urmare, suntem de părerea că mai întâi de toate necesită a fi ocrotită independența și apoi disciplinați judecătorii. Aceasta trebuie realizată atât la nivel de sistem, cât și la nivel de individ. Cât privește responsabilitatea judecătorilor, una dintre soluții este existența unui sistem disciplinar simplu și rapid. Sistemul

disciplinar din Republica Moldova este complex, ceea ce favorizează neîncrederea în proceduri atât din partea justițiabililor și a opiniei publice, cât și a judecătorilor înșiși. În acest context, rețin că, potrivit pct. 17 din Principiile de Bază ale Independenței Justiției – orice acuzație sau plângere îndreptată împotriva unui judecător în exercitarea atribuțiilor sale judiciare și profesionale trebuie soluționată cu celeritate și în mod echitabil, în conformitate cu o procedură adecvată.

În consecință, având în vedere cele invocate supra, se impune concluzia că răspunderea disciplinară a judecătorului este una personală și directă, prevăzută de Lege, derivând din obligația judecătorului față de funcția și rolul său în sistemul judiciar, dar și din conduita pe care trebuie să o dovedească față de justițiabili și stat.

Deci, sancționarea (răspunderea) judecătorului pentru comiterea de abateri trebuie să fie adecvată și inevitabilă. În același timp, sancțiunea trebuie să fie ca o excepție și să urmărească și un scop preventiv. Așadar, mecanismul tragerii la răspundere a judecătorilor trebuie să fie foarte echilibrat, iar garanțiile și imunitățile acordate judecătorilor – foarte bine gândite. Chiar și o sporire minoră a garanțiilor și imunităților poate duce la extinderea semnificativă a lipsei de răspundere pentru abaterile comise sau încălcarea normelor de etică judecătorească, iar o reducere minoră a garanțiilor și imunității judecătorilor este în măsură să distrugă sau să slăbească considerabil independența judecătorilor. În acest context, consider că este binevenită inițiativa legislativă care prevede că magistratii ar putea scăpa de sancțiunea disciplinară sub formă de reducere a salariului. Astfel, o propunere de modificare legislativă în acest sens a fost făcută de Plenul Consiliului Superior al Magistraturii. Autorii proiectului menționează că, Codul Muncii interzice aplicarea amenzilor și a altor sancțiuni pecuniare pentru încălcarea disciplinei de muncă. Totodată, Consiliul Superior al Magistraturii susține că printre țările europene, doar Germania și Spania aplică sancțiunea pecuniară sub formă de amendă. În rest, judecătorii nu sunt sancționați pecuniar pentru abateri disciplinare. În prezent, norma legală stabilește că sancțiunea disciplinară sub formă de reducere a salariului reprezintă micșorarea salariului lunar de la 15% până la 30%, pentru o perioadă de la trei luni până la un an și se aplică cu începere din luna calendaristică ulterioară datei la care hotărârea colegiului disciplinar a rămas irevocabilă.

Totodată, tragerea la răspundere disciplinară a judecătorului trebuie abordată în conformitate cu principiul proporționalității, pentru garantarea independenței judecătorului. Toate evaluările privind procedurile disciplinare față de judecători trebuie să conțină o analiză în baza principiului proporționalității. De asemenea, este necesar ca legislatorul să acorde o atenție specială, în vederea optimizării etapelor privind procedura tragerii la răspundere disciplinară a judecătorilor. Aceasta deoarece pentru realizarea răspunderii judecătorilor este necesar un mecanism eficient, care trebuie să fie ireproșabil adică faptul abaterii

concrete a judecătorilor trebuie să fie demonstrat, vinovăția în comiterea acesteia – confirmată, sancțiunea trebuie să fie echitabilă adecvată și proporțională.

4. Ireproșabilitatea – calitate a magistratului și impediment în calea sancționării. Pornind de la calitatea dialectică dintre formă și conținut al oricărui fenomen, indubitabil și a funcției de magistrat, considerăm oportun de a efectua chiar de la început, care este menirea lui. Ca exemplu și răspuns la întrebare ne servesc raționamentele filosofului antic Platon. Astfel, Platon menționa „medicii tratează cu sufletul corpul uman. Iată de ce nu poți trata bine dacă sufletul la medic este rău sau a devenit ca atare. Pe când judecătorul cu sufletul tratează și guvernează asupra sufletelor. [14] Tocmai din aceste considerente nu trebuie ca sufletul la judecător să fie element printre „suflete nocive”. [15] Cu privire la aceste raționamente cu titlu de principii, considerăm oportun că noțiunea „integritate” sau „ireproșabilitate” este adecvată spiritului de judecător. Noțiunea de „integritate” semnifică „cinstit, onest, corect, incoruptibil iar noțiunea de ireproșabil „căruia nu i se poate reproșa nimic; care este fără cusur, fără greșeli. [16] Prin urmare, ireproșabilitatea este o calitate pentru exercitarea funcției de judecător și urmărește consolidarea autorității judecătorești.

Concluzii generale și recomandări.

Sintetizând materia supusă cercetării și argumentelor invocate supra, se impun următoarele concluzii.

1. Atât la nivel constituțional cât și în reglementările din legile organice în domeniu, observăm că judecătorii dispun de garanții pentru a exercita puterea judecătorească, ca atribut al suveranității naționale.

2. Chiar dacă în doctrină și în prevederile normative se face diferențiere dintre „responsabilitate” și „răspundere” – ca element al statutului juridic al magistratului, totuși poate fi încredințată funcția de judecător unei persoane, care are calitatea înăscută de responsabilitate, fapt ce minimalizează răspunderea ca atribut al funcției de judecător.

3. Indubitabil răspunderea implică în ultima instanță aplicarea sancțiunii în raport cu activitatea de judecător, doar că trebuie să fie prezentă expresia „de excepție” practic incomparabilă cu funcția de magistrat și nu în calitate de măsură de corecție.

4. Doar o îmbinare armonioasă dintre „responsabilitate” și „ireproșabilitatea” poate asigura exercitarea autentică a puterii judecătorești de către magistrați, iar sancțiunea va devine aplicabilă doar în cazuri excepționale.

Recomandări.

În aceste circumstanțe, recomandăm a se completa art. 116 alin. (1) din Constituție după cuvintele „...judecătorii sunt..” cu sintagma „ireproșabili în activitatea lor” și mai departe după text.

Referințe bibliografice:

1. David P. Currie. Constituția Statelor Unite ale Americii. Comentarii. Editura "Nord – Est", S.R.L. Iași. 1992
2. Constituția Republicii Moldova, adoptată la 29 iulie 1994. Disponibil: <https://parlament.md/CadrulLegal/Constitution/tabid/151/language/ro-RO/Default.aspx>
3. Hotărârea Curții Constituționale nr. 23 din 25 iulie 2016, pct. 58. Disponibil: <https://weblex.md/item/view/iddbtype/1/id/5e2bc053aba5f2d417678cec2fbffc3>
4. Recomandarea CM/Rec(2010)12 a Comitetului Miniștrilor către statele membre cu privire la judecători: independența, eficiența și responsabilitățile. Disponibil: <https://dorin.ciuncan.com/carti/recomandarea-cmrec201012-cu-privire-la-judecatori-independenta-eficienta-si-responsabilitatile/>
5. Hotărârea Curții Constituționale nr. 23 din 27 iunie 2017. Disponibil: <https://weblex.md/item/view/iddbtype/1/id/de0977b54c51f22dfd76a6e0afbb2345>
6. https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=98644&lang=ro HCC nr.12 din 28 martie 2017, § 58-59
7. Avizul Curții Constituționale nr. 2 din 3 decembrie 2020, § 63
8. Legea nr. 544-XIII din 20 iulie 1995 cu privire la statutul judecătorului. Disponibil: <https://weblex.md/item/view/iddbtype/1/id/632d9679080d941261cb7a39dc95cef2>
9. Gamelton, Mădison, Djei. Federaliștii americani, Articole favorite, 1971
10. David P. Currie. Constituția Statelor Unite ale Americii. Comentarii. Editura "Nord – Est", S.R.L. Iași. 1992
11. <https://weblex.md/item/view/iddbtype/1/id/49633a9a1a144b8aeb9f8c75ea1dec64> Avizul Comisiei de la Veneția: Disponibil: <https://evz.ro/comisia-venetia-decizie-afecteaza-magistrati.html>
12. Legea nr. 178 cu privire la răspunderea disciplinară judecătorilor din 25 iulie 2014. Disponibil: <https://weblex.md/item/view/iddbtype/1/id/49633a9a1a144b8aeb9f8c75ea1dec64> (HCC nr.12, din 7 iunie 2011. Disponibil: <https://www.constcourt.md/ccdocview.php?tip=hotariri&docid=30&l=ro>
13. Platon. Statul. Sanct-Petersburg. Izd-vo A3BYKA. 2018, p. 142.
14. Ibidem, p. 142.
15. <https://dexonline.ro/definitie/irepro%C8%99abil>

NOTORIETATEA ÎN APĂRAREA ȘI PROMOVAREA DREPTURILOR OMULUI – CONDIȚIE INDISPENSABILĂ DE ACCEDERE LA FUNCȚIA DE AVOCAT AL POPORULUI (OMBUDSMANUL)

NOTORIETY IN THE DEFENSE AND PROMOTION OF HUMAN RIGHTS-INDISPENSABLE CONDITION OF ACCESS TO THE POSITION OF PEOPLE'S ADVOCATE (OMBUDSMAN)

CZU: 347.965:342.7

Alexandru ZUBCO¹
Coordonator științific:
Svetlana SLUSARENCO,

ABSTRACT. *This article represents a research premise on an indispensable component for access to the position of Ombudsman provided by national legislation, such as “notorious activity in the defense and promotion of human rights”. We reiterate that the term subject to research was less reflected in scientific doctrine, national practice and legislative norms. The special legislation does not provide a definition and clarity on the representation of notoriety in human rights. This essential precondition remains subject to various interpretations, a fact that can vitiate the process of selecting or electing candidates according to the constitutional function of the People’s Advocate and guaranteeing the independence of the People’s Advocate, after his appointment. The article represents a synthesis of the author’s research topic and will be developed later in the doctoral thesis.*

Keywords: *Ombudsman, Office of the Ombudsman, human rights, defense of human rights, notoriety, notorious activity, Paris Principles, national institution for the protection of human rights, Venice Commission, democratic principles.*

REZUMAT. *Prezentul articol reprezintă o premisă de cercetare asupra unei componente indispensabile pentru accesarea la funcția de Ombudsman prevăzută de legislația națională, precum „activitatea notorie în apărarea și promovarea drepturilor omului”. Reiterăm că termenul supus cercetării a fost mai puțin reflectat în doctrina științifică, practica națională și normele legislative. Legislația specială nu oferă o definiție și o claritate asupra reprezentării notorietății în drepturile omului. Această condiție esențială rămâne supusă interpretărilor diverse, fapt ce poate vicia procesul de selectare sau alegere a candidaților potrivit funcției constituționale de Avocat al Poporului și de garantare a independenței Avocatului Poporului, ulterior numirii sale. Articolul reprezintă o sinteză din tematica de cercetare a autorului și va fi dezvoltată ulterior în teza de doctorat.*

---

¹ Alexandru ZUBCO, PhD, Școala Doctorală Științe Juridice din cadrul Universității de Stat din Moldova, Șef direcție, Direcția prevenirea torturii, Oficiul Avocatului Poporului, Chișinău, Republica Moldova, e-mail: alexandru.zubco@ombudsman.md, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9062-2537>, Tema de cercetare: Instituția Ombudsmanului – ca factor determinant al procesului democratic din Republica Moldova

***Cuvinte-cheie:** Avocatul Poporului, Ombudsmanul, Oficiul Avocatului Poporului, drepturile omului, apărarea drepturilor omului, notorietate, activitate notorie, Principiile de la Paris, instituție națională de protecție a drepturilor omului, Comisia de la Veneția, principii democratice.*

ПЕРЕКАЗ. Данная статья представляет собой исследовательскую предпосылку обязательного компонента доступа к должности Омбудсмана, предусмотренного национальным законодательством, такого как «заведомо известная деятельность по защите и продвижению прав человека». Подчеркнем, что предмет исследования в меньшей степени нашел отражение в научной доктрине, отечественной практике и законодательных нормах. Специальное законодательство не дает определения и ясности в отношении репрезентации известности в области прав человека. Это важное предварительное условие остается предметом различных толкований, что может нарушить процесс отбора или избрания кандидатов в соответствии с конституционной функцией Народного Адвоката и гарантировать его независимость после назначения. Статья представляет собой синтез темы исследования автора и будет развита в дальнейшем в докторской диссертации.

Ключевые слова: Народный Адвокат, Омбудсмен, Аппарат омбудсмана, права человека, защита прав человека, известность, пресловутая деятельность, Парижские принципы, национальное учреждение по защите прав человека, Венецианская комиссия, демократические принципы.

A. Repere introductive privind autoritatea Instituției Ombudsmanului în Republica Moldova. În Republica Moldova, instituția Avocatului Poporului (Ombudsmanului) este reglementată în art.59¹ a Constituției Republicii Moldova [1] și prevederile Legii 52/2014 cu privire la Avocatul Poporului (Ombudsmanul) [2]. Reglementarea constituțională a instituției Avocatului Poporului a fost inclusă în 2017 după un șir de recomandări internaționale repetate [3]. Iar, Legea 52/2014 a fost elaborată și ajustată [3] cu implicarea partenerilor de dezvoltare în contextul ralierei instituției Avocatului Poporului la standardele europene și a Principiilor referitoare la Statutul Instituțiilor Naționale (redenumite Principiile de la Paris) [4].

Oficiul Avocatului Poporului a fost acreditat de Biroul Alianței Globale a Instituțiilor Naționale de Protecție a Drepturilor Omului (GANHRI) cu statutul „A” în 2018¹. Statutul „A” este cea mai înaltă calificare acordată instituțiilor naționale de protecție a drepturilor omului. Acest statut prezintă recunoașterea corespunderii Instituției Ombudsmanului cu Principiile de la Paris. La fel, acreditarea relevă că Oficiul Avocatul Poporului beneficiază de toate prerogativele politice și administrative, nu este influențată politic, are independență absolută (politic, administrativ și financiar) și că drepturile omului și procesele democratice din Moldova sunt respectate².

¹ <https://ganhri.org/accreditation/>

² <http://old.ombudsman.md/ro/content/oficiul-avocatului-poporului-acreditat-cu-statutul-de-catre-biroul-pentru-acreditare-al>

Potrivit prevederilor al.1, 2 articolul 59¹ din Constituția R. Moldova, [... Avocatul Poporului asigură promovarea și protecția drepturilor și libertăților fundamentale ale omului. Poate fi numit Avocat al Poporului persoana care se bucură de o reputație ireproșabilă, are înaltă competență profesională și activitate notorie în domeniul apărării și promovării drepturilor omului...].

Legea 52 din 03 aprilie 2014 cu privire la Avocatul Poporului (Ombudsmanul) în art. 1 stabilește că Avocatul Poporului (Ombudsmanul) asigură respectarea drepturilor și libertăților omului de către autoritățile publice, de către organizații și întreprinderi, indiferent de tipul de proprietate și forma juridică de organizare, de către organizațiile necomerciale și de către persoanele cu funcții de răspundere de toate nivelurile. La fel, Avocatul Poporului contribuie la apărarea drepturilor și libertăților omului prin prevenirea încălcării acestora, prin monitorizarea și raportarea modului de respectare a drepturilor și libertăților fundamentale ale omului la nivel național, prin perfecționarea legislației ce ține de domeniul drepturilor și libertăților omului, prin colaborarea internațională în acest domeniu, prin promovarea drepturilor și libertăților omului și a mecanismelor de apărare a acestora, prin aplicarea procedeele reglementate de prezenta lege. În același timp, Avocatul Poporului pentru protecția drepturilor copilului își exercită atribuțiile pentru asigurarea respectării drepturilor și a libertăților copilului și realizării, la nivel național, de către autoritățile publice centrale și locale, de către persoanele cu funcție de răspundere de toate nivelurile a prevederilor Convenției ONU cu privire la drepturile copilului. Legea specială reiterează că activitatea Avocatului Poporului și a funcționarilor care activează sub autoritatea sa are caracter public.

Suplimentar, Legea menționează că în activitatea sa, Avocatul Poporului se conduce de Constituția Republicii Moldova, de prezenta lege, de alte legi ale Republicii Moldova, precum și de tratatele internaționale la care Republica Moldova este parte. Avocatul Poporului se ghidează de principiile legalității, egalității, imparțialității, transparenței, echității sociale, democrației, umanismului și se conduce de conștiința sa.

Funcția de Avocat al Poporului¹ poate fi deținută de persoana care corespunde următoarelor cerințe: (a) este cetățean al Republicii Moldova; (b) nu este supusă unei măsuri de ocrotire judiciare sub forma tutelei; (c) deține diplomă de licență sau echivalentul acesteia; (d) are o vechime în muncă de cel puțin 10 ani și o activitate notorie în domeniul apărării și promovării drepturilor omului; (e) se bucură de o reputație ireproșabilă; (f) cunoaște limba de stat; (g) nu are în ultimii 5 ani, în cazierul privind integritatea profesională, înscrieri cu privire la rezultatul negativ al testului de integritate profesională pentru încălcarea obligației prevăzute la art. 7 alin. (2) lit. a) din Legea nr. 325 din 23 decembrie 2013 privind evaluarea integrității instituționale. Nu poate candida la funcția de

---

¹ Articolul 6 a Legii 52/2014 cu privire la Avocatul Poporului (Ombudsmanul)

Avocat al Poporului persoana care: (a) are antecedente penale, inclusiv stinse, pentru săvârșirea cu intenție a unei infracțiuni sau a fost absolvită de răspundere penală printr-un act de amnistie sau de grațiere; (b) a fost concediată sau eliberată din funcție din motive imputabile și (c) are interdicția de a ocupa o funcție publică sau de demnitate publică, ce derivă dintr-un act de constatare al Autorității Naționale de Integritate.

Avocatul Poporului exercită următoarele atribuții: (a) recepționează și examinează cererile cu privire la încălcarea drepturilor și libertăților omului și remite, în termenele stabilite, răspunsuri în scris în privința cererilor depuse; (b) prezintă autorităților și/sau persoanelor responsabile propuneri și recomandări privind repunerea în drepturi a persoanelor în privința cărora s-a constatat încălcarea drepturilor și libertăților omului; (c) contribuie la soluționarea pe cale amiabilă a conflictelor între autoritățile publice și persoanele fizice; (d) contribuie la perfecționarea legislației în domeniul drepturilor și libertăților omului; (e) prezintă propuneri și recomandări de ratificare sau aderare la instrumentele internaționale în domeniul drepturilor și libertăților omului și acordă suport metodologic pentru asigurarea implementării lor; (f) sesizează Curtea Constituțională și înaintează acțiuni în instanțele judecătorești, prezintă puncte de vedere la cererea Curții Constituționale; (g) angajează salariați și exercită dreptul de autoritate disciplinară în conformitate cu legea; (g¹) organizează și implementează sistemul de control intern managerial și poartă răspundere managerială pentru administrarea bugetului Oficiului și a patrimoniului public aflat în gestiune; (h) promovează drepturile omului în societate; (i) îndeplinește alte atribuții prevăzute de lege.

În exercitarea mandatului său, Avocatul Poporului are dreptul: (a) să fie primit în audiență de către Președintele Republicii Moldova, de către Președintele Parlamentului și de către Prim-ministru atât în cadrul orelor de audiență, cât și în afara lor; (b) să fie primit imediat și fără nicio formă de obstrucțiune sau întârziere în audiență de către conducători și alte persoane cu funcții de răspundere de toate nivelurile ale autorităților publice, instituțiilor, organizațiilor și întreprinderilor, indiferent de tipul de proprietate și forma juridică de organizare, ale inspectoratelor de poliție și locurilor de detenție din cadrul acestora, ale instituțiilor penitenciare, izolatoarelor de urmărire penală, unităților militare, centrelor de plasament pentru imigranți sau solicitanții de azil, ale instituțiilor care acordă asistență socială, medicală sau psihiatrică, ale instituțiilor speciale de învățământ și de reeducare sau instituțiilor curative și de reeducare a minorilor și ale altor instituții similare; (c) să asiste și să ia cuvântul la ședințele Parlamentului, ale Guvernului, ale Curții Constituționale, ale Consiliului Superior al Magistraturii, ale Consiliului Superior al Procurorilor; (d) să prezinte Parlamentului sau Guvernului recomandări în vederea perfecționării legislației în domeniul asigurării drepturilor și libertăților omului; (e) să verifice respectarea și exercitarea conformă de către autoritățile publice, de către organizații și întreprinderi, indiferent

de tipul de proprietate și forma juridică de organizare, de către organizațiile necomerciale, de către persoanele cu funcții de răspundere de toate nivelurile a atribuțiilor acestora privind respectarea drepturilor și libertăților omului; (f) să reprezinte persoanele fizice sau grupurile de persoane fizice în fața autorităților publice și instanțelor de judecată în cazurile complexe ce țin de drepturile și libertățile omului sau în cazurile de interes public; (g) să acționeze din oficiu în cazurile stabilite de lege; (h) să aibă acces liber la toate autoritățile publice, să asiste la ședințele subdiviziunilor lor, inclusiv la ședințele organelor colegiale ale acestora; (i) să aibă acces liber și fără întârziere în instituții, organizații și întreprinderi, indiferent de tipul de proprietate și forma juridică de organizare, în inspectoratele de poliție și locurile de detenție din cadrul acestora, în instituțiile penitenciare, în izolatoarele de urmărire penală, în unitățile militare, în centrele de plasament pentru imigranți sau pentru solicitanții de azil, în instituțiile care acordă asistență socială, medicală sau psihiatrică, în instituțiile speciale de învățământ și de reeducare sau în instituțiile curative și de reeducare a minorilor și în alte instituții similare; (j) să aibă acces nelimitat și imediat, în orice moment al zilei, în orice sector al locurilor de detenție, la orice informație privind tratamentul și condițiile de detenție a persoanelor private de libertate; (k) să solicite și să primească de la autoritățile publice, de la persoanele cu funcții de răspundere de toate nivelurile informațiile, documentele și materialele necesare pentru exercitarea atribuțiilor, inclusiv informațiile oficiale cu accesibilitate limitată și informațiile atribuite la secret de stat în condițiile legii; (l) să invite pentru audieri și să primească de la persoanele cu funcții de răspundere explicațiile și informațiile necesare pentru elucidarea circumstanțelor cazului examinat; (m) să solicite instituțiilor de stat competente efectuarea expertizei judiciare, a constatărilor tehnico-științifice și medico-legale și prezentarea raportului de expertiză sau a procesului-verbal privind imposibilitatea întocmirii unui asemenea raport; (n) să aibă întrevederi nelimitate și convorbiri confidentiale, fără martori, iar în caz de necesitate prin intermediul traducătorului, cu persoana aflată în locurile specificate la lit. b), precum și cu oricare altă persoană care, în opinia sa, ar putea oferi informații utile; (o) să solicite concluziile instituțiilor competente referitoare la respectarea drepturilor și libertăților omului în cazul în care există suficiente temeiuri pentru a presupune lezarea drepturilor și libertăților garantate de Constituția Republicii Moldova și de tratatele internaționale la care Republica Moldova este parte; (p) să facă publice rezultatele examinării cazurilor privind încălcarea drepturilor și libertăților omului și (q) să colaboreze cu instituții și organizații internaționale și regionale care activează în domeniul protecției drepturilor și libertăților omului.

Principiile de la Paris susțin că o instituție națională trebuie să aibă competența de a promova și proteja drepturile omului. La fel, aceasta trebuie să aibă un mandat cât mai larg posibil, care să fie clar prevăzut într-un text constituțio-

nal sau legislativ, precizând componența și sfera sa de competență. O instituție națională trebuie să aibă, *inter alia*, următoarele responsabilități (a) să prezinte Guvernului, Parlamentului și oricărui alt organ competent, la solicitarea autorităților în cauză, sau prin exercitarea competențelor sale de a se autosesiza cu privire la o anumită problemă, puncte de vedere, recomandări, propuneri și rapoarte cu privire la orice aspect legat de promovarea și protecția drepturilor omului; instituția națională poate decide să le publice; aceste puncte de vedere, recomandări, propuneri și rapoarte.

Orice prerogativă a instituției naționale trebuie să se refere la următoarele domenii: (i) orice prevederi legislative sau administrative, precum și prevederi referitoare la organizațiile judiciare, menite să mențină și să extindă protecția drepturilor omului; în acest sens, instituția națională examinează legislația și dispozițiile administrative în vigoare, precum și proiectele și propunerile și formulează recomandările pe care le consideră adecvate pentru a asigura că aceste dispoziții sunt conforme cu principiile fundamentale ale drepturilor omului; recomandă, dacă este necesar, adoptarea unei noi legislații, modificarea legislației în vigoare și adoptarea sau modificarea măsurilor administrative; (ii) orice situație de încălcare a drepturilor omului pe care decide să o investigheze; (iii) pregătirea rapoartelor privind situația națională a drepturilor omului în general, precum și aspecte mai specifice; (iv) atragerea atenției Guvernului asupra situațiilor din orice parte a țării în care drepturile omului sunt încălcate și propunerea de inițiative pentru a pune capăt unor astfel de situații și, dacă este necesar, exprimarea unui punct de vedere cu privire la pozițiile și reacțiile Guvernului; (b) să promoveze și să asigure armonizarea legislației, reglementărilor și practicilor naționale cu instrumentele internaționale privind drepturile omului la care Statul este parte și punerea acestora în aplicare efectivă; (c) Să încurajeze ratificarea instrumentelor menționate anterior sau aderarea la aceste instrumente și să asigure punerea lor în aplicare; (d) să contribuie la rapoartele pe care Statele trebuie să le transmită organelor și comisiilor Organizației Națiunilor Unite și instituțiilor regionale, în conformitate cu obligațiile care le revin în temeiul tratatelor și, dacă este necesar, să își exprime opinia cu privire la subiectul în cauză, cu respectarea independenței lor; (e) să coopereze cu Organizația Națiunilor Unite și cu orice altă organizație din sistemul Organizației Națiunilor Unite, cu instituțiile regionale și instituțiile naționale ale altor țări, care au competențe în domeniul protecției și promovării drepturilor omului; (f) să contribuie la formularea programelor de educație și de cercetare în domeniul drepturilor omului și să participe la punerea acestora în practică, în școli, universități și cercuri profesionale; (g) să informeze cu privire la drepturile omului și eforturile de combatere a tuturor formelor de discriminare, în special a discriminării rasiale, prin creșterea gradului de conștientizare a opiniei publice, în special prin informare și educație și prin utilizarea tuturor organelor de presă.

Potrivit pct. 8 a Principiilor privind protecția și promovarea Instituției Ombudsmanului (redenumite Principiile de la Veneția), criteriile de numire a Ombudsmanului trebuie să fie suficient de largi pentru a încuraja o gamă largă de candidați potriviți. Criteriile esențiale sunt caracterul moral ridicat, integritatea, expertiza și experiența profesională corespunzătoare, inclusiv în domeniul drepturilor omului și libertăților fundamentale. Comisia de la Veneția evidențiază că în mandatul său, Ombudsmanul nu se angajează în activități politice, administrative sau profesionale incompatibile cu independența sau imparțialitatea sa. Ombudsmanul și personalul sunt obligați să respecte codul de etică de autoreglementare [5].

Reiterăm opinia doctrinarilor Gheorghe Avornic și Dumitru Postovan, care accentuează la o altă valoare a instituției Ombudsmanului de la ediția tradițională ce înglobă examinarea unor cazuri concrete cu probleme de ordin general, la propagarea problemelor de drept. Doctrinarii susțin că aportul Oficiului ar trebui să atingă dezbateră mecanismului de reglementare în actele normative a drepturilor și libertăților fundamentale ale omului, dacă toate aceste drepturi sunt fixate în Constituție, care sunt căile și mecanismele de apărare a lor, interacțiunea în această materie atât dintre actele normative, cât și dintre instituțiile de drept și alte structuri statale pentru a exclude vidul legislativ, dar și volumele în activitatea organelor statale (arii neacoperite, lipsă de competență ș.a.). Tocmai acestea ar fi problemele de care trebuie să se ocupe Ombudsmanul, care, dacă descoperă discrepanțe între dreptul internațional și cel intern, să întreprindă acțiuni de a le înlătura. Pentru aceasta Ombudsmanul trebuie să aibă dreptul la inițiativa legislativă, la sesizarea Curții Constituționale, iar însuși statutul juridic al Ombudsmanului să fie reglementat de Constituție. Un astfel de statut cu astfel de sarcini și funcții nu va fi confundat cu alte instituții de drept [6].

Aceleași idei sunt susținute și de doctorul în drept, Daniela Vidaicu, în lucrarea „Instituția Avocatului Parlamentar în Republica Moldova: realități și perspective” [7].

B. Interpretarea actului de notorietate în jurisdicția constituțională națională. Exercițiul aplicabilității actului de notorietate a fost testat la Curtea Constituțională în premieră în 2015, odată cu adoptarea Legii noi a Avocatului Poporului și numirii în funcția de Avocat al Poporului a candidatei Ecaterina Burlacu pentru funcția de Avocat al Poporului pentru drepturile copilului, pentru un mandat de 7 ani¹.

În hotărârea sa, Curtea a reținut că notorietatea în domeniul apărării și promovării drepturilor omului este o însușire a persoanei care dorește să ocupe

---

¹<https://constcourt.md/libview.php?l=ro&idc=7&id=658&t=/Prezentare-generală/Serviciul-de-presă/Noutati/Numirea-dnei-Ecaterina-Burlacu-in-functia-de-Avocat-al-Poporului-pentru-drepturile-copilului-neconstitutionala?l=ro&idc=7&id=658&t=/Prezentare-generală/Serviciul-de-presă/Noutati/Numirea-dnei-Ecaterina-Burlacu-in-functia-de-Avocat-al-Poporului-pentru-drepturile-copilului-neconstitutionala>

funcția de Avocat al Poporului. În speță, această însușire presupune ca acest candidat să fie cunoscut de un număr mare de persoane ca activând în domeniul drepturilor omului, prin apărarea și promovarea lor [8].

Notorietatea în materie de apărare și promovare a drepturilor omului poate fi dovedită inclusiv prin **pledarea** unor cauze pentru garantarea unor drepturi ale omului în fața instanțelor naționale sau internaționale, atunci când aceste drepturi sunt încălcate; prin **luarea de poziție publică**, atunci când respectarea drepturilor omului nu este o prioritate pentru autorități sau când respectarea lor este nesocotită în totalitate; prin **organizarea de manifestații publice** - în conformitate cu legea - pentru prevenirea unor încălcări ale drepturilor omului; prin **organizarea de conferințe**, seminare, mese-rotunde ș.a. cu privire la materia drepturilor omului și importanța respectării lor; prin **conceperea de propuneri legislative** menite să garanteze de o manieră mai eficientă drepturile omului; prin **exemplul de activism public** politic și moral dat întregii societăți în materie de promovare a drepturilor omului; prin **activitatea științifică** în domeniile dreptului constituțional și al drepturilor omului; prin **recunoașterea** ca atare a acestei activități de către **organizațiile internaționale** care luptă pentru protecția drepturilor omului etc.

Curtea a mai menționat că necesitatea notorietății este determinată de faptul că instituția Avocatului Poporului, și implicit a Avocatului Poporului pentru Drepturile Copilului, este garantul dezvoltării democratice, constituind una din autoritățile mediatoare între societate și stat, în vederea asigurării dialogului și a respectării valorilor universale privind drepturile și libertățile omului. Notorietatea trebuie consolidată și de o bună cunoaștere a materiei drepturilor omului pentru o societate democratică.

La fel, Curtea Constituțională a subliniat că **profesionalismul și notorietatea constituie două elemente-cheie care fac ascultată această persoană de către celelalte autorități și instituții ale statului.**

În particular, Curtea a sugerat că notorietatea poate fi dovedită prin: **pledoariile publice la nivel național și internațional, în numele copiilor; comunicarea cu copiii/adolescenții/părinții; monitorizarea aplicării cadrului legal și normativ național și internațional în domeniul drepturilor copilului; experiența în prestarea de servicii sau apărarea și garantarea drepturilor copiilor și existența unei experiențe vaste în domeniul incluziunii copiilor cu diverse vulnerabilități sociale ș.a.**

Concluzii. A fi notoriu, potrivit Dicționarului Explicativ al Limbii Române înseamnă „cunoscut de multă lume, știut de toți; remarcabil, renumit”.

Iar, pentru a fi cunoscut în domeniul apărării și promovării drepturilor omului, candidatul la funcția de Ombudsman ar trebui, cel puțin cumulativ următoarele calități:

✓ să posede o bună cunoaștere a materiei drepturilor omului (*nu doar studiile universitare*);

✓ să pledeze în cauze strategice (litigare strategică) împotriva abuzurilor Statului sau în cauze de rezonanță la nivel național, cât și la nivel internațional (europene și internaționale);

✓ să-și exprime poziția public (*expunere publică, interviuri, declarații în presă, postări pe rețele de socializare, etc*), atunci când respectarea drepturilor omului nu este o prioritate pentru autorități sau când respectarea lor este nesocotită în totalitate;

✓ să **organizeze manifestații publice** (*în conformitate cu legea*) pentru prevenirea unor încălcări ale drepturilor și libertăților fundamentale ale omului sau să participe deschis la asemenea întruniri;

✓ să **organizeze conferințe**, seminare, mese-rotunde ș.a. cu privire la materia drepturilor omului și importanța respectării lor;

✓ să **concepă propuneri legislative** menite să garanteze de o manieră mai eficientă drepturile omului;

✓ să **fie prin exemplul său de activism public** politic, civic și moral dat întregii societăți în materie de promovare a drepturilor omului;

✓ să **contribuie prin activitatea științifică** în domeniile dreptului constituțional și al drepturilor omului;

✓ să **fie recunoscut** ca atare a acestei activități de către **organizațiile internaționale** care luptă pentru protecția drepturilor omului

✓ etc.

✓ Toate aceste acțiuni și multe altele trebuie să fie realizate continuu timp de cel puțin 10 ani.

Expresia constituțională „notorietate” nu este una tehnică sau ocazională. Mai degrabă aceasta statuează asupra relevanței și vocației funcției de Avocat al Poporului în contextul misiunii sale de promotor și apărător al drepturilor omului, de regulă încălcate de Stat. Miza actului suprem este că la această funcție nu poate candida orice „aventurier”, ci anume acel profesionist ce dispune de diligența unui apărător cunoscut în spațiul public pentru eforturile individuale de protecție a drepturilor omului. În opinia autorului, profesioniștii compatibili pentru această funcție sunt: angajații Oficiului Avocatului Poporului și membrii organizațiilor obștești active de apărare a drepturilor omului (apărători ai drepturilor omului). Această listă nu este una exhaustivă.

In concreto, calitatea de notorietate trebuie să fie apreciată în sectorul public. Autoritățile statale ar trebui să cunoască valoarea și potențialul Ombudsmanului atât în stilul său reprezentativ, cât și pentru a îndeplini cu celeritate recomandările acestuia. Or, în lipsa unei asemenea notorietăți în fața sectorului public, calitatea intervenției actelor de reacționare ale Avocatului Poporului scade simțitor în detrimentul protecției drepturilor omului. Autoritățile naționale trebuie în același timp să aibă și un respect față de Ombudsman, dar și o temere față de reacțiile acestuia. Evident că Avocatul Poporului autohton nu poate concura cu funcțiile

Ombudsmanului European, care are rolul mai mult de mediator. În contextul în care, Republica Moldova este într-un proces de tranziție democratică, rolul Avocatului Poporului vine în apărarea drepturilor poporului asupra actului guvernării. Acesta trebuie să fie un fel de porta-voce a poporului și să reamintească Statului despre obligația de a respecta, asigura și garanta drepturile și libertățile fundamentale. În lipsa notorietății, aceste angajamente riscă să nu fie vociferate.

Istoric, Legea cu privire la avocații parlamentari din 1997 admitea accesarea la funcția de Avocat parlamentar a persoanelor din profesii juridice¹. De aceea, în calitatea de Avocați parlamentari au fost procurori, deputați, avocați, juriști și nicidecum apărători ai drepturilor omului.

Dincolo de aspecte sus invocate, mai reiterăm că calitatea de notorie se cicatrizează urmare a (a) procesului de numire în funcție (votul în Parlament), (b) independența financiară a instituției, (c) cooperarea cu sectorul asociativ și (d) calitatea de membru al Avocatului Poporului în alte entități parte a celor 3 puteri în stat.

În 2017, în procesul acreditării cu statutul „A”, Subcomitetul de acreditare al GANHRI a atras atenția asupra necalității legislației avocatului parlamentar din mai multe accente². Una dintre observațiile Subcomitetului de acreditare a fost „procesul de alegere a Avocatului Parlamentar”. Experții au reiterat că un Avocat al Poporului ar trebuie să fie numit de „*o mai mare majoritate parlamentară sau chiar absolută*”, decât cea prevăzută de ex-legislația.

Relevanța numirii Ombudsmanului de către toți legiuitorii în cadrul unui proces public de dezbateri și deliberativ oferă va oferi încredere mai mare asupra acestei instituții de protecție, cât și o eventuală protecție din partea decidenților politici atunci când Avocatul Poporului va trebui să reacționeze împotriva Statului sau partidului majoritar aflat la guvernare. Legiuitorii sunt impuși să găsească un consens larg, atunci când decid asupra investirii unui Avocat al Poporului. Notorietatea Avocatului Poporului riscă să fie afectată atunci când partidul majoritar sau o coaliție majoritară alege un candidat. Acest candidat nu poate pretinde asupra independenței sale față de Legiuitor sau un anumit partid. Iar, activitățile pe mandat prevăzute de Principiile de la Paris riscă să fie nerealizate sau doar mimate. Toți legiuitorii trebuie să conștientizeze valoarea și impactul acestei instituții. Oficiul Avocatului Poporului nu este doar o instituție publică de examinare a petițiilor, ci o instituție națională de protecție a drepturilor omului. Oficiul Avocatului Poporului nu este instituția ce răspunde de nivelul de respectare a drepturilor omului în țară, ci acest rol îl au doar autoritățile publice.

Într-o cercetare efectuată de Agenția pentru Drepturi Fundamentale a Uniunii Europene arată necesitatea îmbunătățirii proceselor de numire a organe-

---

¹ Legea nr.1349/1997 cu privire la avocații parlamentari, aprobată: https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=92925&lang=ro

² <http://old.ombudsman.md/ro/content/oficiul-avocatului-poporului-acreditat-cu-statutul-de-catre-biroul-pentru-acreditare-al>

lor decizionale ale Instituțiilor naționale de drepturile omului, pentru a asigura transparența și credibilitatea. Independența Instituțiilor naționale de drepturile omului ar fi consolidată prin examinarea candidaților de către o comisie de experți independentă, în conformitate cu cerințele legale, care să asigure transparența și selecția pe baza meritelor. Examinarea candidaților ar putea beneficia și de implicarea parlamentară, de exemplu prin audieri consultative [9].

Pe de altă parte, subfinanțarea instituției Ombudsmanului arată de fapt la lipsa independenței financiare a acesteia. Dacă noua Lege prevede un șir de atribuții extinse de mandat, atunci întreținerea bugetară a acesteia se relevă la cerințele pentru autoritățile publice centrale. Preponderent, cheltuielile bugetare includ cea mai mare proporție plata salariilor angajaților (*cu titlul de remarcă: salariile angajaților sunt mult mai mici decât a angajaților din autoritățile monitorizate*). Bugetul OAP este parte componentă a Legii bugetare. OAP se supune financiar Ministerului finanțelor. Cheltuielile privind realizarea activităților de mandat sau de promovare a drepturilor omului sunt extrem de reduse. De aceea o parte componentă a atribuțiilor OAP nu sunt realizate. În context, Avocatul Poporului este impus să solicite majorări de capital de la autoritățile, pe care tot el le monitorizează, după cum acestea asigură respectarea angajamentelor de drepturile omului. Riscul de a fi privat de mijloace bugetare a fost resimțit pe parcursul istoric al Oficiului și precedesorului¹ și rămâne valabil pe durata criticii active a unui guvern majoritar.

Statutul „A” determină Avocatul Poporului să coopereze activ cu societatea civilă, în special cea specializată în materia protecției drepturilor omului. Lipsa notorietății sau nesuștinerea Avocatului Poporului de către societatea civilă poate crea serioase impedimente în activitatea instituției. Istoric, majoritatea Ombudsmanilor din Moldova au avut de suferit urmare a reticenței societății civile de a coopera pe probleme de drepturile omului. Mai nou, în cadrul Oficiului Avocatului Poporului funcționează un Consiliu pentru prevenirea torturii, format din cinci membri ai societății civile. În cadrul acestui forum, deciziile se adoptă prin vot. În perioada 2016-2020, ex-Ombudsmanul a fost ignorat continuu de membrii societății civile din cadrul Consiliului pentru prevenirea torturii, care adoptau decizii neținând cont de opinia Avocatului Poporului și pe care Avocatul Poporului era obligat să le îndeplinească, contrar statutului său de independență².

Reprezentanții sectorului asociativ trebuie priviți ca parteneri ai Avocatului Poporului. Organizațiile necomerciale ar trebui să conștientizeze să-și asume responsabilitățile unei atribuții publice, cum ar fi cea de membru al Consiliului pentru prevenirea torturii și să coopereze cu Oficiul Avocatului Poporului. În

¹ <http://ombudsman.md/rapoarte/anuale/>

² <http://www.transparency.md/2019/08/16/nota-de-pozitie-asupra-initiativei-de-lichidare-a-consiliul-pentru-prevenirea-torturii-si-transmiterea-catre-avocatul-poporului-a-atributiilor-prevazute-de-mecanismul-national-de-prevenire-a-torturii/>

același timp, Oficiul Avocatului Poporului și Ombudsmanii trebuie să mențină o poziție constructivă pro-drepturile omului cu membrii societății civile.

Aspectul de notorietate nu se referă strict doar la „a fi cunoscut în sectorul public”, ci și în sectorul privat. Legea 52 prevede că Avocatul Poporului „asigură protecția tuturor drepturilor și libertăților omului de către autoritățile publice, de către organizații și companii, indiferent de tipul de proprietate și de forma juridică organizatorică, de către organizațiile necomerciale și prin factori de decizie la toate nivelurile”. Aceasta ar însemna că Avocatul Poporului este competent, în principiu, față de orice persoană juridică din Moldova. Legiuitorul autohton nu a specificat ce anume a avut în vedere prin împuternicirea Ombudsmanului de a proteja entitățile juridice și care anume drepturi ale acestor entități ar trebui protejate. Subiectul respectiv este încă tabu în OAP.

Analizând Principiile de la Veneția, observăm că o jurisdicție generală cu sectorul privat pentru Ombudsman este nepotrivită mandatului acestuia. Nu este neobișnuit ca competența unui Ombudsman să acopere anumite părți ale sectorului privat (*de exemplu, în chestiuni anti-discriminare*). Cu toate acestea, principalul obiectiv al competenței unui Ombudsman este, prin tradiție și scop, administrația publică. Deși niciun standard aplicabil nu pare să împiedice un astfel de aranjament, având în vedere experiența generală, ar trebui să se analizeze dacă Avocatul Poporului se bucură de o autoritate suficientă pentru ca o jurisdicție atât de extinsă să fie fezabilă. Trebuie avut în vedere faptul că opiniile Avocatului Poporului ar putea fi ignorate de sectorul privat într-o măsură care ar afecta mandatul său. Mai degrabă, Comisia de la Veneția consideră că este recomandabil să includă organismele private în jurisdicția Avocatului Poporului numai în măsura în care acestor agenții le este încredințată o misiune de serviciu public sau, după caz, cofinanțate de stat.

Finalmente, opinăm că condiția de notorietate a Ombudsmanului este o calitate a candidatului ce dorește să acceadă la această funcție înainte de numirea sa. Notorietatea nu se creează pe perioada de mandat. În cadrul Oficiului Avocatului Poporului aceasta poate fi doar consolidată, accentuată, fortificată. Lipsa notorietății creează varii impedimente în activitatea de apărare și promovare a drepturilor omului.

Referințe bibliografice:

1. Constituția Republicii Moldova nr.1 din 29.07.1994, online: https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=128016&lang=ro;
2. Legea 52 din 03.04.2014 cu privire la Avocatul Poporului (Ombudsmanul), publicată în MO nr.110-114, art.278, online: https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=121241&lang=ro
3. Legea nr.70 din 13.04.2017 pentru completarea titlului III din Constituția

- Republicii Moldova, publicat în MO nr.155-161, art.261, online: https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=99138&lang=ro;
4. Principiile referitoare la Statutul Instituțiilor Naționale (Principiile de la Paris), adoptate prin Rezoluția Adunării Generale nr. 48/134 din 20 decembrie 1993 <https://ganhri.org/paris-principles/>;
  5. Principiilor privind protecția și promovarea Instituției Ombudsmanului (Principiile de la Veneția), adoptate de Comisia europeană pentru democrație prin lege (Comisia de la Veneția) la sesiunea plenară nr.118 din 15-16 martie 2019, online: [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD\(2019\)005-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD(2019)005-e)
  6. Gheorghe Avornic, Dumitru Postovan, Revista Națională de Drept nr.4/2015 „Instituția Avocatul Poporului (Ombudsmanul) și dreptul discreționar” https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/Instituti%20Avocatul%20Poporului%20%28ombudsmanul%29%20si%20%E2%80%9Edreptul%20discretionar%E2%80%9D_0.pdf
  7. Vidaicu Daniela, Instituția Avocatului Parlamentar în Republica Moldova: realități și perspective. Chișinău, 2012. http://old.ombudsman.md/sites/default/files/document/attachments/4.instituti%20avocatului%20parlamentar_in_rm-final.pdf
  8. Hotărârea Curții Constituționale nr.22 din 16.07.2015 privind controlul constituționalității HP nr.140 din 3 iulie 2015 privind numirea în funcția de Avocat al Poporului pentru drepturile copilului, online: <https://www.constcourt.md/ccdocview.php?l=ro&tip=hotariri&docid=542#top>
  9. Raport „Instituții Naționale pentru Apărarea Drepturilor Omului Puternice și Eficace”, elaborat de Agenția pentru Drepturi Fundamentale a Uniunii Europene, 2021, online: https://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/fra-2020-strong-effective-nhris-summary_ro.pdf

UNELE ACCEPȚIUNI ALE CONCEPTULUI DE PATRIMONIU ÎN DREPTUL MEDIULUI

SOME MEANINGS OF THE CONCEPT OF HERITAGE IN ENVIRONMENTAL LAW

CZU: 349.6:330.524:347.2

Tatiana STAHI¹

ABSTRACT. *The research briefly presents the emergence and globalization of the concept of natural heritage, while analyzing the reasons why it does not enjoy a proper legal form. In the article we will analyze this environmental heritage from the perspective of the traditional features and elements of this legal institution, obviously adapted to the specifics of the environmental law branch.*

The researched topic is a current one, despite the existence of radical opinions regarding the concept of environmental heritage. We consider that we are able to state that, despite its imperfections, patrimonial as it is presented in the theory of private law, has all the data to be able to be used, adapted and introduced within a branch of law with certain specific particularities, to fulfill very close functions in terms of form and content.

Keywords: *heritage, natural heritage, heritage in environmental law, common heritage of humanity, environment, common goods.*

Patrimoniul este un concept juridic care a apărut, s-a dezvoltat și s-a concretizat în cadrul dreptului civil, fiind una dintre instituțiile juridice specifice fundamentale ale aceste ramuri de drept. Este greu de acceptat în aceste condiții, chiar și numai din punct de vedere pur teoretic, faptul că patrimoniul, sub forma sa astfel consacrată în dreptul civil, să poată fi folosit, transpus, acceptat și într-un final utilizat în mod concret în raporturi juridice specifice altor ramuri de drept. Totuși, plecând de la o analiză pur tehnică a acestuia, abordând un punct de vedere strict formal și funcțional, putem ajunge la concluzia că privit generic, ca structură și construcție juridică, și mai puțin prin prisma domeniului consacrat de reglementare și funcționare, patrimoniul ar putea fi utilizat ca un model, ca un tipar juridic, pentru a da naștere unor noi concepte, corespunzătoare cerințelor specifice, în cadrul unor ramuri de drept diferite, cum ar fi, în cazul de față în dreptul mediului.

Dacă dorim să facem o legătură între patrimoniul din dreptul mediului și patrimoniul în dreptul civil, atunci trebuie să menționăm că, consacrat în ordinea juridică internațională și internă, noțiunea de patrimoniu comun este recunoscută și acceptată, astăzi, ca o formă sub care se regăsește conceptul de patrimoniu în domeniul care se aplică în dreptul ecologic.

---

¹ Tatiana STAHI, Doctor în drept, conferențiar universitar Universitatea Tehnică din Moldova, ORCID ID: 0000-0001-9120-4006, e-mail: tstahi@mail.ru

Noțiunea de patrimoniu natural apare în mod explicit prima dată în discursul lui Faure. M în fața senatului prin care menționează: „este una dintre cele mai nobile și cele mai importante atribuții ale Statului, pe care acesta o conferă dreptului și îi impune obligația de a asigura, în calitate de legiuitor, conservarea patrimoniului sub toate formele sale. Or, elementele constitutive ale acestui patrimoniu comun nu sînt numai tradițiile sau creațiile intelectuale, instituțiile sau legile, ci și siturile pitorești și monumentele naturii care dau unor regiuni un caracter impresionant, de o adevărată frumusețe” [10, p. 140-151].

În urma războiului al II mondial, atenția în privința noțiunii de patrimoniu natural comun a recăpătat interes, mai ales în urma conferinței de la Brunnen, 1947, unde au participat 24 de țări și au creat Uniunea Internațională pentru Protejarea naturii, astăzi o cunoaștem sub denumirea de Uniunea Internațională pentru Conservarea Naturii (UICN), tematicile lor în principal sînt cu referire la aspecte referitoare la managementul resurselor naturale [11, p. 41].

Convențiile internaționale care au fost adoptate în domeniu nu identificau, în mod direct, existența unei asemenea concept, membri se limitau doar la faptul de a vorbi de un patrimoniu comun în domeniul cultural. Extensiunea conceptului în cauză și anume asupra elementelor naturii, printr-un tratat internațional, a fost la început, doar propusă în anul 1967 de către Pardo, ambasadorul Malte, care avea în special ca obiect dreptul mării și anume, regimului viitor al fundurilor și subsolurilor mărilor și oceanelor, obiectivul pe termen lung. Scopul era crearea unui organ specializat cu competențe speciale și necesare pentru a administra oceanele fundul oceanelor dincolo de limitele jurisdicțiilor naționale și anume în interesul Terrei și întregii omeniri, primul pas în acest sens a fost propus ca, fundul mărilor să constituie patrimoniul comun al omenirii care trebu utilizat și exploatat exclusiv în scopuri pașnice și în beneficiul exclusiv al omenirii în ansamblul său [7, p. 114-115].

Foarte multe studii în domeniu specifice domeniului consideră, că fenomenul a luat proporție odată cu activitățile convenției cu privire la drepturile mării la finele anilor 1960. Dar, în realitate, credem că aceasta își are soriginea încă din primii ani ai secolului XX, odată cu receptarea internațională a legislației interne franceze relativă la ocrotirea monumentelor naturale, care pentru prima dată a introdus noțiunea de patrimoniu într-un câmp semantic străin de cel al domeniului său de bază, respectiv cel al dreptului privat [9, p. 5]. Începând cu anii 1970, timp în care se confirmă și nașterea dreptului mediului, ca ramură de drept de sine stătătoare, noțiunea de patrimoniu comun a fost consacrat prin mai multe documente cu caracter juridic dar și foarte multe studii. Multe dintre ele acceptă importanța juridico-semantică a acestui concept, dar evidențiază lipsa de precizie și de efectivitatea, aici este paradoxul. [7, p.100].

Astfel, în accepțiunea sa clasică, în lipsa unei variante ce ni s-ar părea mai potrivite, prin patrimoniul natural înțelegem „opera naturii – rezultatul forțelor

naturale, fără intervenția omului (minerale, formațiuni fizice sau biologice, ecosisteme, habitate ale faunei și ale florei, situri, munții, litorarul mărilor, flucii, etc.)” [5, p. 14]. Avem de-a face, credem, cu un concept juridic propriu-zis, datorită faptului că acesta este recunoscut printr-un număr mare de acte reglementare, legislative sau constituționale, cât și în cadrul convențiilor internaționale. Pe de altă parte, caracterul general, mondializat, al acestui concept se manifestă în condițiile în care el este consacrat și în ordinea juridică internă a unor state aparținând unot tradiții juridice diferite, distincte, cât și într-un număr mare de convenții internaționale sau regionale. În dreptul internațional, numai două convenții recunosc o atare accepțiune de patrimoniu natural: convenția asupra Lunii și a altor corpuri cerești din 5 decembrie 1979 și Convenția Națiunilor Unite privind dreptul mării, semnată la Montge Bay în 1982. Potrivit celei din urmă, „Luna și resursele sale naturale constituie patrimoniul comun al umanității, așa cum își găsește expresia în prezentul Acord [...] Luna nu poate face obiectul niciunei apropieri naturale prin proclamare a suveranității, nici prin utilizare sau ocupare, nici prin orice alt mijloc.

Recunoașterea explicită a acestui concept în diferitele accepțiuni de acte ale ordinii juridice interne și internaționale face, astfel ca în privința patrimoniului mondial, fenomenul de mondializare să se manifeste cel mai explicit.

În atare condiții, este corect să susținem că acest concept juridic de „patrimoniu natural comun”, a cunoscut un succes răsunător, fiind recunoscut printr-un număr larg de instrumente juridice importante. Cu titlu de exemplu, amintim *Charte de l’environnement* de 2004 (Carta mediului din 2004) adoptată în Franța, care a dobândit valoare constituțională în anul 2005, al cărei al treilea considerent prevede că „*mediul este patrimoniul comun al ființelor umane*”. Dar, în același timp, precum genul său proxim, conceptul de patrimoniu comun (al unei națiuni sau al umanității), constatăm că acesta are lipsuri majore la capitolul definire și efectivitate juridică, fapt care repune în cauză problematica îndoielilor temeinice asupra caracterului său juridic.

Conceptul juridic clasic al patrimoniului, cum am punctat mai sus, este în prezent bine determinat și reglementat în dreptul privat, constitind una dintre instituțiile fundamentale ale dreptului civil. Dacă acceptăm transpunerea, într-o manieră cât mai simplă cu putință, a accepțiunii privatiste a conceptului de patrimoniu în domeniul dreptului mediu, patrimoniul specific acestei ramuri de drept ar putea fi definit ca fiind ansamblul bunurilor naturale și al obligațiilor relative la acestea, care se împart între mai multe persoane titulare (sau mai degrabă „co-titulare”) ale acestui patrimoniu [6, p. 5]. În sprijinul acestei definiții, regăsim o prevedere în Constituția Franței, care statuiază că „mediul este patrimoniul comun al ființelor umane” [13], ceea ce înseamnă că fiecare persoană este un fel de co-titular al mediului în care trăiește, și în aceste condiții că are anumite obligații în privința acestuia.

Pentru a caracteriza patrimoniul în dreptul mediului, este important să nuanțăm conceptul de *patrimoniu în dreptul mediului/ecologic*. Consfințit în oridinea juridică internațională și internă, conceptul de „*patrimoniu natural*”, „*patrimoniu comun*”, „*patrimoniul mediului*”, este confirmat la nivel general, ca forma sub care reliefăm noțiunea de patrimoniu în domeniul de aplicare a dreptului mediului.

În ciuda avântului cu care a fost acceptată noțiunea de „*patrimoniu natural*” în cadrul actelor juridice naționale și internaționale, mai complicat putem deduce, din conținutul lor, o noțiune adevărată a acestui concept, a cărui juridicitate este pusă încă la îndoială. În acest caz, avem nevoie să folosim un *Dicționar al protecției naturii*, în care putem găsi explicația noțiunii de „*patrimoniu natural*”, raportându-l la biodiversitate, dar mai ales, la responsabilitatea generațiilor actuale de a o tramite generațiilor viitoare. Deci, patrimoniul natural „reunește ansamblul bogățiilor și resurselor de mediu (habitate, obiecte geologice, diversitatea genetică, speciile de floră și de faună, peisajele et.)” [3, p.346-347].

Mai mult decât atât, se arată, de asemenea că în Franța acest termen a apărut, pentru prima dată, în cadrul unui decret de instituire a parcurilor naturale regionale asupra teritoriilor ce se bucură de un patrimoniu natural și cultural de calitate. Mai târziu, printr-o lege din anul 1976, se stipula că „fiecare cetățean are datoria de a veghea la salvagardarea patrimoniului natural în care acesta trăiește”.

Considerăm că, din punct de vedere a terminologiei, cât și din punct de vedere juridic, ar fi binevenit să folosim noțiunea de „*patrimoniu de mediu*”, care ar fi ceva mai îngust decât „*patrimoniu comun*”, atunci când ne referim la această structură teoretică [8, p.14].

A. Duțu, menționează că ne întâlnim cu două feluri de „patrimonii” diferite. În primul rând, este vorba de un patrimoniu natural la fel cum este definit prin Convenția din 1972, referindu-se la elementele naturii care au statut special, datorită mai ales faptului și caracterului lor de natură rară și/sau de vulnerabilitate. Dacă este să vorbim în al doilea rând, există un patrimoniu „de mediu” sau „environmental”, ce include, pe lângă patrimoniu cu caracter particular, tot ceea ce înseamnă „mediu” sau „natură”, în sensul larg al acestor înțelesuri, elemente care nu este dată de caracterul de raritate sau de vulnerabilitate, ci de faptul poziției pe care o au în cadrul ecosistemului planetar. Acest fapt în condițiile în care, cum ne arată datele științifice, alterarea oricărui element al mediului, oricât de neimportant ar fi, ar duce la urmări însemnate, în unele cazuri chiar catastrofale, pentru întreg cadrul de existență a vieții pe pământ [4, p. 162].

Acelaș autor, opinează că mai trebuie adăugată recunoașterea potrivit căreia valoarea patrimoniului natural este foarte strâns legată de ideea de raritate. De fapt, valoarea patrimonială a unui teritoriu este mult mai mare, deoarece ar adăposti o specie sau habitate naturale rare, în așa mod crescând gradul de responsabilitate în domeniul conservării și transmiterii acestora către generațiile care vin după noi.

Evaluarea patrimonială a unui spațiu permite, apoi angajarea marilor mize și priorități impuse din rațiuni de conservare [4, p. 16].

Din acest punct de vedere, menționăm că patrimoniul natural unește ansamblul bogățiilor și resurselor de mediu (obiecte geologice, habitate, diversitatea genetică, peisajele, speciile de floră și de faună, et.), și mai ales la responsabilitatea generațiilor prezente pentru a o transmite generațiilor viitoare. De altfel, în art. 21 al Declarației Conferinței Națiunilor Unite asupra Mediului, adoptat la Stockholm la 16 noiembrie 1972, este prevăzut că patrimoniul natural este definit ca fiind „ansamblul monumentelor naturale constituite din formațiuni fizice sau biologice, sau prin grupări ale unor asemenea formațiuni, care au o valoare universală excepțională, din punct de vedere estetic sau științific; formațiunile geologice sau fizico-geografice și zonele strict delimitate ce constituie habitatul speciilor de plante și animale amenințate, care au o valoare excepțională universal-acceptată, din punct de vedere științific; siturile naturale sau zonele naturale strict delimitate care au o valoare excepțională, universală, din punct de vedere științific, al regimului de conservare și al frumuseței naturale.” Faptul foarte interesant este că, că noțiunea „patrimoniului natural” a fost formulată în anul 1972, eră când pericolul efectelor nocive ale omului asupra naturii nu era atât de gravă ca în prezent.[4, p. 160].

Propunerea aceasta totuși a fost bună dar, a dus doar la adoptarea, la 17.12.1970, a rezoluției, și acea rezoluție era simplă a Adunării Generale a Națiunilor Unite, pentru pregătirea convenției asupra dreptului mării. Era necesar de adoptat Convenției de la Montego Bay (1982), pentru a fi recunoscut faptul că fundul mărilor și oceanelor trebu să fie considerate ca aparțin patrimoniului comun al omenirii.

Dar în timp, Declarația conferinței națiunilor Unite asupra mediului adoptată la 16.06.1972, care mai este denumită și Declarația de la Stockholm recepționase deacum acest concept de *patrimoniu natural comun*. Deci, principiile 2-7 ale acestei declarației de la Stockholm, care cuprinde conținutul propriu zis al documentului, decretează că resursele naturale ale Terrei nu constau doar din petrol și mineralele, dar mai important este aerul, fauna, flora, apa, solul. Astfel, acestea trebuie rezervate și conservate pentru generațiile prezente și viitoare. Încă în această convenție era prevăzut expres, faptul că omul este responsabil în salvarea patrimoniului de mediu [12, p. 107].

Mai târziu, Convenția UNESCO asupra patrimoniului mondial din 16.11.1972 a prezentat, pentru prima dată, valoare juridică acestei noțiuni, unde prevedea că „unele bunuri ale patrimoniului cultural și natural prezintă un interes excepțional care necesită conservarea lor în calitate de element al patrimoniului mondial al întregii umanități”.

Ambele aceste două instrumente se consideră drept punctul de început al recunoașterii conceptului sau noțiunii de patrimoniu natural comun atât la nivel național sau internațional [10, p. 140-151].

Astfel, și prin extinderea fenomenului poluării și urmărilor grave a poluării pe întreg globul pământesc nu putem să nu vorbim, astăzi, de vulnerabilitatea sau raritatea unor specii ale naturii. Este foarte corect, astăzi să putem vorbi de vulnerabilitatea mediului în ansamblul său, și este corect să fie văzut ca un tot unitar, sub influența din ce în ce mai nefastă a societății umane, astfel încât s-ar impune un regim de protecție unic pentru întreaga ecosferă biosferă, pentru a o conserva într-o stare cât mai bună posibilă pentru a fi transmisă generațiilor care vin după generația noastră și pentru a preveni crearea condițiilor favorabile dispariției umanității, ca specie între specii.

În această ordine de idei, putem aprecia că, înainte de a se preocupa de ocrotirea habitatelor naturale, habitatul uman trebuie să facă obiectul unor reglementări care să-i permită asigurarea unei dezvoltări sigure și armonioase. În plus, în condițiile în care dreptul mediului impune ridicarea unor semne de întrebare în privința „puterii” omului de a interveni asupra naturii însseși, existența reală a unei asemenea „puteri” este încă discutabilă.

Mondializarea conceptului de patrimoniu comun al umanității s-a datorat atracției exercitate de acest concept, și tocmai datorită ineficienței sale juridice: pentru juriștii din întreaga lume, a înscrie într-o lege sau într-o convenție internațională faptul că mediul reprezintă patrimoniul comun al umanității acordă textului legii o valoare simbolică, invers proporțională cu valoarea sa juridică.

Astfel spus, patrimoniul comun al umanității a triumfat la nivel global în mod declarativ, pur teoretic, conceptual și a eșuat în privința caracterului său juridic, de aplicare practică.

Referințe bibliografice:

1. Convenția Națiunilor Unite asupra dreptului mării din 10.12.1982 de la Montego Bay. Ratificată de Republica Moldova prin Legea nr. 395 din 14.12.2006. În Monitorul oficial al Republicii Moldova, nr. 203-203 din 31.12.2006
2. Codul Civil al Republicii Moldova. Nr. 1107-XV din 06.06.2002. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, nr. 82-86/661 din 22.06.2002,
3. Bioret F., Estève R., Sturbois A. *Dictionnaire de la protection de la nature*. Paris: Press Universitaires de Rennes. 2009.
4. Duțu A. *Patrimoniul în dreptul civil și în dreptul mediului*. București: Universul Juridic, 2013.
5. Frier P. L *Droit du patrimoine culturel*. Paris: PUF. 1997.
6. Hutten N. *Mondialisation du concept du patrimoine comun*. În: Mondialisation et globalisation des concepts juridiques: l'exemple du droit de l'environnement. Paris: Editions IRJS. 2010.

7. Kiss AL., Beurrier J. P. *Droit international de l'environmental Law*. Paris: Pedone, 2010.
8. Moroianu-Zlătescu I., Popescu O. *Mediul și sănătatea*. București: Ed. Institutul Român pentru Drepturile Omului, 2008.
9. Seriaux A. *La notion de choses communes*. In: *Droit et environnement propos pluridisciplinaires sur un droit en construction*. Paris: PUAM Edition, nr. 5. 1995
10. Stahi T. Lupașcu Z. *Patrimoniul în dreptul mediului. O victorie sau un eșec?* În: *Materialele Seminarului Științific Național „Patrimoniul arhitectural: aspecte tehnice, economice și juridice”*, organizat în cadrul proiectului de Stat – Sporirea valorii patrimoniului cultural, UTM, Chișinău: 2021, pp. 140-151.
11. Жариков Ю. Г. *О применении юридической ответственности за экологические правонарушения*. În: *Журнал российского права*. № 7, 2010, сс. 37-45.
12. Сагитов С. М. *Правовая модель универсальной методики определения вреда окружающей среде: значение и построения* În: *Ученые записки казанского университета*. Том 156, 2014, сс. 102-109
13. Constituția Franceză. [citat 01.12.2022]. Disponibil: <https://constitutii.files.wordpress.com/2013/02/franta.pdf>

APARIȚIA ȘI EVOLUȚIA DREPTULUI LA UN MEDIU ÎNCONJURĂTOR SĂNĂTOS PRIN PRISMA PRINCIPIILOR UE

THE APPEARANCE AND EVOLUTION OF THE RIGHT TO A HEALTHY ENVIRONMENT AT THE LEVEL OF EUROPEAN UNION PRINCIPLES

CZU: 342.7:502.3

Veronica ARNĂUT¹

ABSTRACT. *The integration of the principle of environmental justice into the international human rights system has been achieved through the idea of the right to a healthy environment.*

In the present, there are constant concerns at the international level for the regulation of the right to a healthy environment as a fundamental human right. By imposing itself as a right of the third generation, the right to the environment is not only a “fashionable” legal institution, but has found important reasons in the social and economic reality of the world today.

The article examines the manifestation of the right to a healthy environment and its regulation in EU, which appears to have significant legal consequences.

Keywords: *environment, European Union, ECHR, UN, right to a healthy environment, environmental protection.*

Drepturile fundamentale ale persoanei reprezintă un ansamblu de drepturi și libertăți recunoscute persoanelor fizice cât și juridice, atât pe plan intern cât și internațional, aceste drepturi sunt subiective, inerente fiecărei persoane, esențiale pentru dezvoltarea personalității, pentru satisfacerea unor nevoi umane esențiale și a unor aspirații legitime, în contextul socio-economic, politic, cultural și istoric ale unei societăți democratice.

Dreptul la un mediu sănătos, la fel ca și alte multe drepturi, este un drept fundamental și universal, drept garantat fiecărei persoane dintr-un stat, drept care este consacrat în majoritatea constituțiilor, cât și în alte acte legislative interne ale statelor din lume.

Dreptul omului de a trăi într-un mediu sănătos este o exprimare sintetică a dreptului primordial al omului la viață, la existență, la sănătate, la demnitate – fiind drepturi inalienabile, garantate atât de legea fundamentală cât și de diverse tratate internaționale [1, p. 110].

Dreptul la un mediu sănătos îl are oricare persoană, fiecare pretinde să trăiască într-un mediu sănătos, nepoluat pentru a avea posibilitate de a-și asigura sănătatea proprie și a viitoarelor generații.

---

¹ Veronica ARNĂUT, Doctor în drept, lector universitar în cadrul Academiei „Ștefan cel Mare”, ORCID ID: 0000-0002-6110-6744, e-mail: arnaut.veronica7@gmail.com

Din punct de vedere juridic, dreptul la un mediu sănătos este un drept fundamental, înscriindu-se în categoria drepturilor social-economice, drepturi care asigură dezvoltarea materială, fizică și culturală a persoanei, permițând acesteia să participe cât mai activ posibil la viața socială.

Dreptul la un mediu sănătos este un drept subiectiv atât universal cât și individual, fiind un drept din categoria celor fundamentale ale persoanei. Prin asigurarea acestui drept statul protejează viața, sănătatea, integritatea fizică și morală, dreptul la muncă și proprietatea persoanei privită atât individual, cât și colectiv.

Dreptul omului la un mediu înconjurător protejat presupune cu necesitate intervenția statului pentru realizarea sa, ceea ce constituie o trăsătură definitorie a drepturilor de generația a doua, ca drepturi pozitive, dar această trăsătură nu este suficientă pentru a clasa dreptul omului la un mediu sănătos și protejat ca drept de generația a doua. Putem spune că acesta este doar un drept social datorită conținutului și modului său de realizare [2, p. 244].

Dreptul la un mediu sănătos are mai multe formule și semnificații, dar în primul rând acest drept asigură persoanei un drept la un mediu sănătos de calitate, protecția acestui drept necesită atenție sporită și o perioadă mai îndelungată, pentru a conserva mediul înconjurător și asigurarea unei vieți mai bune pentru generațiile prezente și viitoare.

Drepturile omului sunt drepturi inerente și inalienabile ale fiecărei persoane, care definesc condiția umană într-o societate civilizată. Astfel, pe parcursul istoriei a apărut necesitate consacării și implementării drepturilor omului la nivel național și internațional, nevoie care a dus la adoptarea a numeroase acte internaționale în domeniul protecției drepturilor și libertăților omului.

Apariția dreptului ca atare, la un mediu sănătos pentru prima oară a fost prevăzut în Carta ONU [3], în Declarația Universală a Drepturilor Omului [4], cât și în alte acte internaționale prin care se proclamă dreptul la un mediu sănătos pentru toate persoanele în mod egal, fără nici o discriminare.

Prin Declarația Conferinței Națiunilor Unite privind Mediul Uman din 1972 (în continuare – „Declarația de la Stockholm”) [5], s-au stabilit o serie de principii privind drepturile și obligațiile statului în ceea ce privește protecția mediului înconjurător, precum și căile, mijloacele de dezvoltare a cooperării internaționale în materie de mediu. Declarația este primul act internațional prin care s-a arătat legătura dintre drepturile omului și protecția mediului. După cum este expus în conținutul acesteia, „*omul are un drept fundamental de libertate, egalitate și la condiții de viață satisfăcătoare, într-un mediu de o calitate care să îi permită să trăiască în demnitate și bunăstare. El are datoria supremă de a proteja și ameliora mediul înconjurător pentru generațiile prezente și viitoare*”.

Dreptul la un mediu sănătos, prin Declarația de la Stockholm, nu este recunoscut direct, mai degrabă acest drept poate fi stabilit prin recunoașterea indirectă a acestuia și anume prin stabilirea legăturilor între drepturile omului, precum

dreptul la viață, libertate și calitatea mediului înconjurător, subliniindu-se faptul că respectarea dispozițiilor în materie de mediu reprezintă o cerință pentru asigurarea unor condiții de viață satisfăcătoare.

Astfel, ideile formulate în cadrul conferinței de la Stockholm de a consacra un drept fundamental la un mediu sănătos este treptat convertită dintr-o cerință morală și politică într-una juridică [6, p. 31].

La nivelul Uniunii Europene (în continuare – „UE” sau „Uniune”), dreptul la un mediu sănătos nu este stipulat în mod expres, însă art. 37 din Carta Drepturilor Fundamentale a Uniunii Europene [7] prevede „*politicile Uniunii trebuie să prevadă un nivel de protecție a mediului și de îmbunătățire a calității acestuia, care să fie asigurat în conformitate cu principiul dezvoltării durabile*”.

Conținutul dreptului fundamental al omului la un mediu sănătos, trebuie de privit sub două aspecte, și anume trebuie de pornit de la noțiunea specifică de mediu, atât *lato sensu* – ca mediul întregii biosfere, cât și *stricto sensu* – reprezentat de mediul fizic imediat al individului (habitatul și împrejurările naturale) [8, p. 277].

Prevederi referitoare la protecția mediului sănătos sunt stipulate și în Actul Unic European [9]. Titlul VII, art. 130R prevede următoarele obiective ale UE referitoare la protecția mediului:

- păstrarea, protecția și îmbunătățirea calității mediului;
- contribuția la protecția sănătății umane;
- asigurarea unei utilizări prudente și raționale a resurselor naturale.

Măsurile UE privind mediul se bazează pe principiul acțiunii preventive, de remediere, în funcție de priorități, la sursă, a daunelor aduse mediului, și pe principiul „poluatorul plătește”. Cerințele de protecție a mediului sunt o componentă a celorlalte politici ale UE.

Pentru elaborarea măsurilor privind mediul, Uniunea Europeană ține cont de:

- datele științifice și tehnice disponibile;
- condițiile de mediu în diverse regiuni ale Uniunii;
- beneficiile și costurile potențiale ale acțiunii sau inacțiunii;
- dezvoltarea economică și socială a Uniunii ca întreg și dezvoltarea echilibrată a regiunilor sale.

Uniunea Europeană întreprinde măsuri privind mediul în măsura în care obiectivele menționate *supra* pot fi îndeplinite mai bine la nivelul Uniunii, decât la nivelul statelor membre luate individual. Fără a aduce atingere anumitor măsuri de natură supranațională, statele membre finanțează și pun în aplicare celelalte măsuri.

În cadrul competențelor corespunzătoare, UE și statele membre cooperează cu țări terțe și cu organizațiile internaționale responsabile. Mecanismele privind cooperarea Uniunii, pot fi supuse acordurilor între UE și terții implicați, care sunt

negociate și încheiate în conformitate cu articolul 228 a Actului Unic European. Prevederile sus nominalizate nu aduc atingere competenței statelor membre de a negocia în cadrul organismelor internaționale și de a încheia acorduri internaționale.

Un alt act juridic comunitar este Tratatul privind Uniunea Europeană din 1992 (în continuare – „TUE” sau „Tratatul de la Maastricht”) [10] în care se stipulează că Uniunea „*recunoaște drepturile fundamentale ale omului, așa cum sunt ele garantate de Convenția Europeană de la Roma și cum rezultă din tradițiile constituționale, comune ale statelor membre, precum și din principiile generale ale dreptului comunitar*”, ceea ce înseamnă că se recunoaște, indirect, dreptul la un mediu sănătos ca drept fundamental garantat oricărei persoane.

La fel, Tratatul de la Lisabona de modificare a Tratatului privind Uniunea Europeană și a Tratatului de instituire a Comunității Europene (în continuare – „Tratatul de la Lisabona”) [11], reglementează, în nou-formatul Tratat privind Funcționarea Uniunii Europene (în continuare – „TFUE”, ex-Tratatul de instituire a Comunității Europene (în continuare – „TCE”)) [12], art. 191 (ex-art. 174 TCE), care prevede că politica Uniunii în domeniul mediului contribuie la următoarele obiective:

- conservarea, protecția și îmbunătățirea calității mediului;
- ocrotirea sănătății persoanelor;
- utilizarea prudentă și rațională a resurselor naturale;
- promovarea pe plan internațional a unor măsuri destinate să contracareze problemele de mediu la scară regională sau mondială și în special lupta împotriva schimbărilor climatice.

Politica Uniunii în domeniul mediului urmărește un nivel ridicat de protecție, ținând seama de diversitatea situațiilor din diferitele regiuni ale Uniunii. Aceasta se bazează pe principiile precauției și acțiunii preventive, pe principiul remedierii, cu prioritate la sursă, a daunelor provocate mediului și pe principiul „poluatorul plătește”. În acest context, măsurile de armonizare care răspund cerințelor în domeniul protecției mediului presupun, în cazurile adecvate, o clauză de salvagardare care autorizează statele membre să ia, din motive de protecție a mediului fără caracter economic, măsuri provizorii supuse unei proceduri de control din partea Uniunii.

În elaborarea politicii sale în domeniul mediului, Uniunea ține seama de:

- datele științifice și tehnice disponibile;
- condițiile de mediu din diferitele regiuni ale Uniunii;
- avantajele și costurile care pot rezulta din acțiune sau din inacțiune;
- dezvoltarea economică și socială a Uniunii în ansamblul său și de dezvoltarea echilibrată a regiunilor sale.

În cadrul competențelor lor, Uniunea și statele membre cooperează cu țările terțe și cu organizațiile internaționale competente. Condițiile cooperării Uniunii

pot face obiectul unor acorduri între aceasta și terțele părți în cauză. Clauzele specificate mai sus nu impun statelor interdicția de a negocia în cadrul organismelor internaționale și de a încheia acorduri internaționale mai favorabile în ceea ce privește protecția mediului și asigurarea dreptului la un mediu sănătos pentru orice persoană. Potrivit art. 21, alin. (2) lit. f) al TUE, politica externă a UE, pe lângă multe altele, este conservarea și îmbunătățirea mediului în țările în curs de dezvoltare, cu scopul primordial de a promova o dezvoltare durabilă. Potrivit TFUE, în art. 4, alin. (2) lit. e), Uniunea Europeană are competență partajată și în domeniul mediului, domeniu principal al Uniunii. Iar potrivit art. 11 TFUE *„cerințele de protecție a mediului trebuie integrate în definirea și punerea în aplicare a politicilor și acțiunilor Uniunii, în special pentru promovarea dezvoltării durabile”*.

Dreptul la un mediu sănătos, ca și multe alte drepturi fundamentale ale persoanei, potrivit TUE, este garantat prin art. 6, prin care se recunoaște drepturile, libertățile și principiile prevăzute în Carta Drepturilor Fundamentale a Uniunii Europene, care are aceeași valoare juridică cu cea a tratatelor. Mai mult ca atât, potrivit art. 6 alin. (2) al TUE, Uniunea Europeană aderă la Convenția pentru apărarea drepturilor omului și a libertăților fundamentale. Acest pas a fost necesar, dat fiind faptul că Curtea de la Luxemburg a început să se refere direct la jurisprudența Curții de la Strasbourg, adoptând interpretarea acesteia, fapt confirmat de Curtea de Justiție a Uniunii Europene prin consacrarea Convenției Europene a Drepturilor Omului (în continuare – „CEDO”) și a jurisprudenței constante a Curții Europene a Drepturilor Omului (în continuare – „CtEDO”) ca o normă de referință în materia drepturilor fundamentale, care fac parte integrantă din principiile generale de drept [13, p. 209]. Iar potrivit alin. (3) al aceluiași articol, drepturile fundamentale, astfel cum sunt garantate prin CEDO și astfel cum rezultă din tradițiile constituționale comune a statelor membre, constituie principii generale ale dreptului Uniunii. Astfel, prin declararea de aderare a Uniunii Europene la CEDO, se recunoaște supremația drepturilor și libertăților fundamentale ale omului recunoscute în Convenție, cât și se recunoaște jurisprudența CtEDO, care este constituită dintr-o multitudine de hotărâri și decizii care au fost emise pe parcursul existenței sale și care reprezintă o bază juridică în ceea ce privește jurisprudența CtEDO.

Politica Uniunii Europene privind asigurarea drepturilor fundamentale, în general, și dreptului la un mediu sănătos, în special, prin adoptarea cadrului legislativ, a garantat furnizarea unui nivel înalt de protecție a mediului, cu pârgii de asigurarea a acestui drept.

Uniunea Europeană a introdus mai multe instrumente de comandă și control, dar și financiare, un sistem supranațional de management și audit de mediu, un sistem de evaluare a efectelor pe care proiectele publice și private le au asupra mediului.

Analizând cu atenție aspectele generale ale UE privind dreptul la un mediu înconjurător sănătos, putem observa, că acest drept fundamental al Uniunii se bazează pe câteva principii de bază și anume:

- a) principiul precauției și acțiunii preventive;
- b) principiul remedierii, cu prioritate la sursă, a daunelor provocate mediului;
- c) principiul poluatorul plătește;
- d) principiul subsidiarității;
- e) principiul dezvoltării durabile.

În continuare vom analiza principiile sus enumerate pentru a arăta importanța implementării și consacării lor în legislația Uniunii Europene.

a) *principiile precauției și acțiunii preventive* – permite o reacție rapidă în fața unui posibil pericol pentru sănătatea oamenilor, a animalelor sau a plantelor ori pentru protecția mediului.

În fapt, în cazul în care datele științifice nu permit o evaluare completă a riscurilor, se poate recurge la principiul precauției, de exemplu, pentru a împiedica distribuția sau chiar pentru a retrage de pe piață produsele potențial periculoase. Principiul precauției este menționat în art. 191 al TFUE, menit să garanteze un înalt nivel de protecție a mediului prin luarea de decizii preventive în cazul unor riscuri. Totuși, în practică, domeniul de aplicare al acestui principiu este mult mai amplu și se aplică, de asemenea, politicii de protecție a consumatorilor, legislației europene privind alimentele, sănătății oamenilor, a animalelor și a plantelor [14].

Principiul precauției reprezintă o garanție a oricărei persoane privind obligația statului, referitoare la controlul calității pentru a asigura un mediu sănătos pentru oricine, pentru generațiile prezente și viitoare, garantându-i persoanei un mediu normal de viață privind sănătatea, domiciliul și familia sa.

Ca măsuri de precauție, UE a introdus măsuri, cum ar fi protejarea stratului de ozon sau privitoare la schimbarea de climă. Acest principiu este recunoscut de diverse acorduri internaționale, în special în Acordul Sanitar și Fitosanitar [15] adoptat în cadrul OMC.

b) *principiul remedierii, cu prioritate la sursă, a daunelor provocate mediului* – impune răspunderea strictă pentru daunele provocate de mediu cauzate de anumite substanțe periculoase sau activități ale persoanelor fizice sau juridice. Ca răspunderea să fie eficientă pentru a fi aplicată pedeapsa relativ echivalentă cu dauna adusă mediului, urmează să fie îndeplinite următoarele obiective, și anume:

- poluatorii trebuie să fie identificabili;
- daunele trebuie să fie măsurabile;
- trebuie să existe o legătură între poluator și daună.

c) *principiul „poluatorul plătește”* – în conformitate cu prevederile art. 191, alin. (2) al TFUE, oricine produce daune mediului, pericole sau riscuri, este res-

ponsabil să evite, să reducă și să combată acele daune, pericole și riscuri. În acest scop politica de mediu a UE va determina pe cel responsabil să plătească costurile de aducere a mediului în stadiul dinaintea provocării daunelor. În mod similar, este mai eficient să dezvolți politici care să se adreseze cauzelor poluării decât să se adreseze găsirii de soluții pentru efectele provocate.

Principiul enunțat mai sus fiind examinat dintr-un unghi exclusiv juridic, ca principiu al răspunderii civile, exprimă o constatare evidentă referitoare la faptul de a obliga pe acel care a provocat efecte negative, să le repare. Însă, prin acest principiu se are în vedere mai mult decât o simplă obligație de reparare a prejudiciului, el presupune ca și restul cheltuielilor care s-au efectuat pentru prevenirea, reducerea și combaterea efectelor negative asupra mediului, trebuie să fie suportate de către subiecții responsabili.

d) principiul subsidiarității – are ca scop stabilirea nivelului de intervenție cel mai potrivit în domeniile competențelor partajate între UE și statele membre. Poate fi vorba despre o acțiune la nivel european, național sau local. În toate cazurile, UE poate interveni numai dacă este în măsură să acționeze în mod mai eficace decât statele membre.

Protocolul TFUE privind aplicarea principiilor subsidiarității și proporționalității [16] menționează trei criterii menite să confirme sau nu oportunitatea unei intervenții la nivel european:

- are acțiunea aspecte transnaționale care nu pot fi soluționate de către statele membre?
- acțiune națională sau lipsa oricărei acțiuni ar contraveni cerințelor din tratat?
- acțiunea la nivel european prezintă avantaje evidente?

Principiul subsidiarității are, deopotrivă, ca scop să apropie UE de cetățenii săi, garantând întreprinderea unei acțiuni la nivel local, atunci când aceasta se dovedește necesară. Totuși, principiul subsidiarității nu înseamnă că o acțiune trebuie întreprinsă întotdeauna la nivelul cel mai apropiat de cetățean. Legislația UE respectă principiul subsidiarității și este aplicat oricând este posibil, astfel de acțiuni trebuie de luat de autoritățile locale, adică de cele mai apropiate de persoanele afectate de aceste acțiuni.

Astfel, putem preciza că acțiunile statelor în mod izolat nu pot salva și asigura un mediu sănătos de viață, deoarece problemele de mediu cu ar fi poluarea aerului, impactul global al schimbării climei, poluarea sau iradierea de la electrocentrale pot provoca efecte la mii de kilometri depărtare, chiar și în afara teritoriului statului propriu zis. În cazul acesta este nevoie ca politicile în ceea ce privește mediul și protejarea lui, trebuie să fie coordonat la un nivel mai înalt. Rolul UE este să coordoneze și să promoveze ideile privind protecția unui mediu înconjurător sănătos, și să verifice respectarea angajamentelor luate de către guvernele statelor membre.

- *principiul dezvoltării durabile* – reprezintă conceptul de conciliere între progresul economic și social care urmărește satisfacerea nevoilor prezentului, fără a pune în pericol echilibrul natural al planetei și fără a compromite generațiile viitoare de a-și satisface propriile nevoi.

Principiul expus mai sus, a fost o revelație nouă în soluționarea crizelor ecologice, care apar în urma exploatării industriale a resurselor și degradarea continuă a mediului, care este un garant în stabilirea și menținerea calității mediului înconjurător. Principiul dezvoltării durabile este garantul calității de viață și a sănătății generațiilor prezente și viitoare, acest principiu reprezintă siguranța unui trai decent pentru orice persoană.

În UE, principiul dezvoltării durabile crește odată cu inițiativa Națiunilor Unite, consolidată prin Declarația Conferinței Organizației Națiunilor Unite privind Protecția Mediului și Dezvoltare Durabilă din 1992 (în continuare – „Declarația de la Rio”) [17].

Astfel, prin Tratatul de la Amsterdam, principiul dezvoltării durabile a fost confirmat de către statele membre ale Uniunii, iar astăzi, dezvoltarea durabilă este un principiu fundamental al statelor membre. Politicile UE este de a promova o strategie pe termen lung pentru dezvoltarea durabilă a mediului, având capacitatea de a prezerva resursele naturale, menținerea integrității ecosistemului pentru a evita afectarea elementelor de care depinde viața persoanei pentru prezent și viitor.

Alte principii care derivă din actele UE, care sunt consfințite în tratatele, directivele și alte acte europene care reprezintă acordul de voință liber exprimat a statelor membre sunt:

- *principiul cooperării internaționale dintre state în soluționarea problemelor conservării mediului* – acest principiu derivă din esența dreptului internațional, și anume cooperarea statelor în soluționarea obiectivelor puse de către state, în ceea ce privește menținerea, conservarea și asigurarea unui climat sigur de viață pentru generațiile prezente și viitoare.

- *principiul bunei vecinătăți, a conservării și protejării mediului* – din acest principiu derivă obligația statelor de a conserva, a proteja mediul și a asigura un mediu sănătos oricărei persoane care se află sub jurisdicția sa, indiferent de naționalitate, rasă, etnie, sex sau orice altă deosebire. La fel, acest principiu obligă statele să evalueze consecințele intervenției omului asupra mediului și să aplice sancțiuni privind ameliorarea situației ecologice naționale și internaționale în ceea ce privește asigurarea bunei vecinătăți și protejare a mediului în regiunile de vecinătate, la periferiile frontierelor de stat.

- *principiul obligației de supraveghere a stării mediului* – acest principiu derivă din datoria fundamentală a statelor de a conserva și a proteja mediu pentru a proteja viața și sănătatea persoanei.

- *principiul răspunderii statelor pentru prejudiciul ecologic* – în cazul când statul este vinovat de prejudiciile cauzate persoanei, prin neasigurarea unui me-

diu înconjurător sănătos, statul este pasibil de răspundere, în dependență de implicarea lui în cauzarea de daune mediului și persoanei.

Din analiza făcută mai sus, în ceea ce privește principiile generale privind garantarea dreptului la un mediu sănătos în general și principiile derivate care asigură colaborarea statelor între ele privind garantarea dreptului la un mediu sănătos în UE, pentru generațiile prezente și viitoare, consider oportun implementarea principiilor generale mai sus enumerate în legislația internă a tuturor statelor Uniunii, cât și consfințirea acestor principii în legislația internă a statelor în proces de preaderare, aceste principii sunt un garant al securității ecologice și al respectării dreptului la un mediu sănătos oricărei persoane aflate sub jurisdicția statului.

Putem concluziona că, principiile de mediu reprezintă ideile diriguitoare pe care se bazează legea și o călăuză a celui care o aplică, reprezintă un element fundamental, idee, lege de bază pe care se întemeiază sistemul juridic al Uniunii Europene în ceea ce privește garantarea și asigurarea dreptului la un mediu sănătos.

Referințe bibliografice:

1. Cârnaț T., *Protecția juridică a drepturilor omului*. Chișinău: Editura Reclama, 2006.
2. Iancu Gh., *Drepturile fundamentale și protecția mediului*. București: Regia Autonomă Monitorul Oficial, 1998.
3. *Carta Națiunilor Unite*, Organizația Națiunilor Unite, în Monitorul Oficial din 26.06.1945.
4. *Declarația Universală a Drepturilor Omului*, adoptată și proclamată de Adunarea generală a Organizației Națiunilor Unite prin Rezoluția nr. 217 A (III) din 10.12.1948.
5. *Declarația Conferinței Organizației Națiunilor Unite privind Mediul Uman*, Stockholm, 1972.
6. Lupan E., *Tratat de dreptul protecției mediului*. București: Editura C.H. Beck, 2009.
7. *Carta Drepturilor Fundamentale a Uniunii Europene*, în Jurnalul Oficial al Uniunii Europene din 30.03.2010, nr. C 83/02.
8. Marinescu D., *Tratat de dreptul mediului*. București: Ed. All Beck, 2003.
9. *Actul Unic European*, în Jurnalul Oficial al Uniunii Europene nr. L 169 din 29.06.1987.
10. *Tratatul privind Uniunea Europeană*, în Jurnalul Oficial al Uniunii Europene nr. C 191 din 29.07.1992.
11. *Tratatul de modificare a Tratatului privind Uniunea Europeană și a Tratatului de instituire a Comunității Europene*, în Jurnalul Oficial al Uniunii Europene nr. C 306 din 17.12.2007.

12. *Tratatul privind Funcționarea Uniunii Europene (versiune consolidată)*, în Jurnalul Oficial al Uniunii Europene nr. C 326 din 26.10.2012.
13. Selejan-Guțan B., *Protecția europeană a drepturilor omului, ed. a 2-a, rev.* București: Editura C.H. Beck, 2006.
14. *Comunicarea Comisiei Europene privind principiul precauției*, din 02.02.2000.
15. *Acordul privind aplicarea măsurilor sanitare și fitosanitare* <https://me.gov.md/sites/default/files/document/aplicarea-masurilor-sanitare-si-fitosanitare.pdf>
16. *Protocolul (nr. 2 la Tratatul privind Funcționarea Uniunii Europene) cu privire la aplicarea principiilor subsidiarității și proporționalității*, în Jurnalul Oficial al Uniunii Europene, nr. C 326/206-209 din 26.10.2012.
17. *Declarația Conferinței Organizației Națiunilor Unite privind Protecția Mediului și Dezvoltare Durabilă*, Rio de Janeiro, 1992.

OPORTUNITĂȚI ȘI AVANTAJE ALE DIVERSIFICĂRII MECANISMELOR JURIDICE DE EVALUARE DE MEDIU PENTRU ASIGURAREA DREPTULUI LA UN MEDIU SĂNĂTOS

OPPORTUNITIES AND ADVANTAGES OF DIVERSIFYING THE LEGAL MECHANISMS OF ENVIRONMENTAL ASSESSMENT TO ENSURE THE RIGHT TO A HEALTHY ENVIRONMENT

CZU: 349.6:504.064.3:342.7

Irina PUNGA¹
Iordanca-Rodica IORDANOV²

ABSTRACT. *As countries continue to urbanise, populations grow and economies develop, pressures on the environment increase, threatening environmental sustainability. In order to address the environmental challenges posed by various economic and political phenomena and to ensure the protection of the human right to a healthy environment, environmental assessment mechanisms have been established. Environmental assessment is seen as an integrative process in which social, economic and biophysical systems are harmoniously combined in environmental decision-making. In order to assess the opportunities and benefits of diversifying environmental assessment mechanisms to ensure the right to a healthy environment, it is necessary to understand their historical development. Therefore, the article includes a study dedicated to the analysis of the concept of environmental assessment and provides a history of the development and use of different forms of environmental assessment and their advantages in ensuring the right to a healthy environment.*

Keywords: *right to a healthy environment, environmental assessment, environmental impact assessment, strategic environmental assessment, biodiversity assessment, policy and planning document, proposed activity.*

REZUMAT. *În timp ce țările continuă să se urbanizeze, numărul populației să crească, economia să se dezvolte, sporește și presiunea asupra mediului înconjurător, punând în pericol durabilitatea mediului. Pentru a putea face față provocărilor de mediu generate de diverse fenomene economice și politice și pentru a asigura protecția dreptului omului la un mediu sănătos, au fost instituite mecanismele de evaluare de mediu. Evaluarea de mediu este privită ca un proces care joacă un rol integrator; în care sistemele sociale, economice și biofizice sunt combinate armonios la luarea deciziilor de mediu. În vederea evaluării oportunităților și avantajelor diversificării mecanismelor de evaluare de mediu pentru asigurarea dreptului la un mediu sănătos este necesar să se cunoască inclusiv evoluția istorică a acestora. Astfel, articolul include un studiu dedicat analizei conceptului de evaluare de mediu și oferă un istoric al dezvoltării și utilizării diverselor forme de evaluare de mediu, precum și a avantajelor acestora în asigurarea dreptului la un mediu sănătos.*

---

¹ Irina PUNGA, expert juridic, AO EcoContact, drd.USM, e-mail: iri.punga@gmail.com ,ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6004-9338>

² Iordanca-Rodica IORDANOV, Doctor în drept, conferențiar universitar, USM, Ministerul Mediului RM, e-mail: rodica.iordanov.usm@gmail.com, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5936-041X>

Cuvinte-cheie: dreptul la un mediu sănătos, evaluarea de mediu, evaluarea impactului asupra mediului, evaluarea strategică de mediu, evaluare biodiversității, document de politici și planificare, activitate planificată.

Introducere

În ultimele decenii, problemele de mediu au căpătat atenția oamenilor din întreaga lume, iar dreptul omului la un mediu sănătos a devenit din ce în ce mai vulnerabil la riscurile și efectele negative generate de diferite fenomene, proiecte de activități economice și decizii politice. Asigurarea dreptului omului la un mediu neprimejdios trebuie să devină o prioritate națională, deoarece vizează în mod direct condițiile de viață și sănătate a populației, realizarea intereselor economice, conservarea biodiversității precum și capacitățile de dezvoltare durabilă a societății.

Unul din principiile directe ale protecției dreptului omului la un mediu sănătos este principiul precauției. Principiul precauției presupune prevenirea impactului negativ asupra mediului și sănătății umane prin aplicarea unor măsuri preventive. Cele mai eficiente măsuri preventive în domeniul protecției mediului le constituie mecanismele de evaluare de mediu. Evaluarea de mediu este privită ca un proces care joacă un rol integrator, în care interesele sociale, economice și de protecție a mediului sunt luate în considerare la luare deciziilor de mediu. Scopul evaluării de mediu este de a identifica potențialele efecte negative generate de proiectele de activități economice sau documentele de politici și planificare asupra mediului și sănătății umane. Reieșind din faptul că, Republica Moldova are o experiență modestă de implementare a mecanismelor de evaluare de mediu și se atestă un grad redus de conștientizare a importanței și rolului evaluării de mediu la nivel de societate, articolul își propune să analizeze evoluția istorică a mecanismelor de evaluare de mediu în vederea determinării naturii, particularităților specifice ale formelor de evaluare de mediu, precum și a beneficiilor acestora.

Rezultate și discuții

Preocuparea față de evaluarea impactului generat de activitățile economice asupra mediului și sănătății umane a fost generată de necesitatea atenuării presiunilor asupra resurselor naturale rezultate ca urmare a creșterii gradului de urbanizare, creșterii numărului populației și nu în ultimul rând a procesului de industrializare. Perioada anilor '60 ai secolului trecut este considerată perioada de lansare a mișcării ecologice moderne, când pentru prima dată în atenția publicului au fost prezentate efectele nocive ale pesticidelor, în cartea „Silent Spring“ (*Primăvară tăcută/mută*) a lui Rachel Carson [1]. Această operă ulterior, a fost considerată una dintre principalele lucrări ai secolul XX, utilizată adesea de membrii organizațiilor de mediu în vederea promovării valorilor de mediu și necesității de protecție și conservare a naturii. Determinând legătura dintre tehnolo-

logiile aplicate în diverse activități economice și efectele nocive pe care acestea le provoacă mediului, precum și conștientizând riscurile la care este expusă sănătatea umană, s-a impus în cele din urmă, necesitatea instituirii unui mecanism de evaluare de mediu.

Astfel, primul mecanism de evaluare de mediu a fost evaluarea impactului asupra mediului, iar prima țară care a acordat importanță procedurii de evaluare a impactului asupra mediului a fost Statele Unite ale Americii care a legiferat acest mecanism în anul 1969 prin Legea națională privind politica de mediu (NEPA) [2]. Potrivit Legii anterior menționate, agențiile federale se obligau să elaboreze o declarație detaliată care să însoțească fiecare activitate federală majoră care ar putea afecta în mod semnificativ calitatea mediului. NEPA a avut un impact atât de important asupra politicii de mediu în SUA și în afara acesteia, încât țările din întreaga lume au inițiat procedura de legiferare a mecanismului de evaluare a impactului asupra mediului. Printre primele țări care au urmat experiența Statelor Unite ale Americii și au introdus mecanismul de evaluare a impactului asupra mediului au fost Canada (anul 1973), Australia (anul 1974), Franța (anul 1976), Regatul Țărilor de Jos (anul 1981) și Japonia (anul 1984) [3].

Inițial, evaluarea impactului asupra mediului se concentra în principal pe evaluarea impactului biofizic al proiectelor de activități planificate asupra calității apei, aerului, florei, faunei, climei, etc., cu alte cuvinte evaluarea proceselor biologice prin intermediul metodelor fizice sau interacțiunea factorilor fizici din mediu cu sistemele vii ale naturii analizate prin prisma activității economice majore. Pe măsură ce procesul de industrializare a evoluat, efectele antropice asupra sănătății umane s-au intensificat, procedura de evaluare a impactului asupra mediului s-a extins și asupra evaluării impactului activității umane asupra aspectelor sociale, de sănătate și economice.

Dat fiind faptul că procedura de evaluare a impactului asupra mediului diferenția de la țară la țară și se atestau neconcordanțe în cadrul legislativ ale statelor membre ale Uniunii Europene în materie de evaluare a efectelor proiectelor publice și private asupra mediului, fapt care genera condiții de concurență neloială și afecta direct funcționarea pieței comune, Comunitatea Economică Europeană a adoptat în anul 1985, Directiva 85/337/EEC privind evaluarea efectelor anumitor proiecte publice și private asupra mediului [4]. Aceasta stipulează cerințele procedurale minime pentru aplicarea evaluării impactului asupra mediului și stabilește domeniul de aplicare a mecanismului de evaluare a impactului asupra mediului. Directiva a fost modificată în anul 1997 și ulterior în anul 2003, pentru a extinde aplicarea obligatorie a evaluării impactului asupra mediului în statele membre și pentru alinierea la Convenția de la Aarhus [5]. Mai târziu, având în vedere că Directiva 85/337/CEE a fost modificată de mai multe ori și în mod substanțial, s-a hotărât la nivelul Uniunii Europene, din motive de claritate și de raționalizare, să se codifice directiva menționată. Astfel, în anul 2011, a

apărut versiunea codificată a directivei – Directiva 2011/92/UE a Parlamentului European și a Consiliului din 13 decembrie 2011 [6] (*în continuare- Directiva EIM*), care a armonizat principiile evaluării impactului proiectelor asupra mediului prin introducerea de cerințe minime, în ceea ce privește tipul de proiecte evaluate, principalele obligații ale inițiatorilor proiectelor, conținutul evaluării și participarea autorităților competente și a publicului. Situația social-economică, fiind în schimbare și dezvoltare continuă a generat necesitatea operării și ale altor modificări ale Directivei EIM pentru a se asigura îmbunătățirea protecției mediului, utilizarea eficientă și durabilă a resurselor, protecția biodiversității, combaterea schimbărilor climatice și a riscurilor de accidente sau catastrofe, creșterea eficienței resurselor și sprijinirea unei creșteri durabile în Uniunea Europeană. Astfel, în anul 2014, Parlamentul European și Consiliul Uniunii Europene au adoptat Directiva 2014/52/UE din 16 aprilie 2014, de modificare a Directivei 2011/92/UE privind evaluarea efectelor anumitor proiecte publice și private asupra mediului [7]. Ca urmare, Directiva 2014/52/UE privind evaluarea efectelor anumitor proiecte publice și private asupra mediului a devenit noua Directivă EIM.

Deși, modificarea etapizată și continuă a mecanismului de evaluare a impactului asupra mediului a avut drept efect sporirea gradului de prevenire a impactului semnificativ generat de activitățile umane, totuși, s-a ajuns la concluzia că această formă de evaluare are un domeniu de aplicare limitat respectiv, fiind posibilă aplicarea doar pentru activitățile economice planificate. Pentru a acoperi nu doar domeniul economic dar și cel politic, de planificare și de programare pe termen lung, Comisia Europeană, la începutul anilor '90 ai secolului trecut a examinat oportunitatea instituirii unui mecanism alternativ cunoscut în prezent sub numele de evaluare strategică de mediu.

Un rol crucial în acest sens l-a avut Conferința Națiunilor Unite pentru Dezvoltare și Mediu de la Rio de Janeiro din 1992, fiind considerată cea mai amplă reuniune la nivel înalt din secolul XX. Aceasta urmărea scopul de a integra dezvoltarea economică și protecția mediului în obiectivul de dezvoltare durabilă. Unul din acordurile internaționale care au fost adoptate în rezultatul desfășurării acestei Conferințe a fost planul de acțiuni pentru dezvoltare durabilă - Agenda 21 [8]. În capitolul 8 al Agendei 21 se susține promovarea sistemelor de luare a deciziilor care tind să unifice factorii economici, sociali și de mediu la nivel de politică, planificare și gestionare, argumentându-se faptul că acest lucru influențează pozitiv acțiunile tuturor grupurilor din societate, inclusiv ale guvernelor, industriei și indivizilor și sporește eficiența și durabilitatea dezvoltării. Totodată, statele sunt încurajate să ajusteze sau să remodeleze, după caz, procesul de luare a deciziilor, în lumina condițiilor specifice fiecărei țări, în vederea integrării aspectelor de mediu în procesul de luare a deciziilor economice, politice, sociale, fiscale, energetice, agricole, de transport, comerciale și de altă natură. Adițional, în capi-

tolul 10 al Agendei 21 se susține o serie de îmbunătățiri în procesul de aplicare a instrumentelor de evaluare și planificare, plasând astfel tema integrării în centrul dezbaterilor privind necesitatea implementării evaluării strategice de mediu.

Inițial, procedura de evaluare strategică de mediu a avut un caracter mai mult tehnic decât strategic, încercând să abordeze în principal ”simptomele” în detrimentul ”cauzelor” impactului semnificativ asupra mediului care adesea se soldau cu daune ireversibile mediului. Scopul inițial al evaluării strategice de mediu a fost concentrat pe respectarea standardelor de mediu, în vederea prevenirii și minimizării impactului negativ asupra mediului. Totuși, în practică, evaluarea strategică de mediu a fost rareori realizată suficient de devreme în procesul de elaborare a documentelor de politici și planificare pentru a influența modul de tratare a problemei, determinarea obiectivelor de dezvoltare sau ideile și alternativele strategice ulterioare. La începutul anilor ‘90, majoritatea exemplelor de evaluare strategică de mediu proveneau din SUA, Canada și din unele părți ale Europei. Însă, evaluarea strategică de mediu pe atunci nu reprezenta decât o extindere directă a procedurii de evaluare a impactului asupra mediului de la proiectul activității planificate, la documentele de politici [9]. Cu alte cuvinte, practica de zi cu zi în ceea ce privește aplicarea evaluării strategice de mediu a fost departe de idealul exprimat în literatura de specialitate.

Spre deosebire de SUA, experiența europeană a arătat o mare preocupare pentru a face distincția între evaluarea impactului asupra mediului și evaluarea strategică de mediu. Aspectul distinctiv pe care s-a pus accent a fost domeniul de aplicare ale acestor două mecanisme de evaluare. Astfel, evaluarea impactului asupra mediului se aplica pentru proiectele de activități economice publice sau private, iar evaluarea strategică de mediu se aplica pentru planuri și programe. O astfel de diferențiere a fost principalul motiv pentru care Uniunea Europeană a elaborat o Directivă separată pentru evaluarea strategică de mediu. Instituțiile europene au dedicat mai mult de un deceniu unor negocieri intense înainte de a aproba, în cele din urmă, textul Directivei 2001/42/CE privind evaluarea efectelor anumitor planuri și programe asupra mediului [10]. Cu toate acestea, Directiva a intrat în vigoare abia în iulie 2004. Obiectivul prezentei directive este să asigure un înalt nivel de protecție a mediului și să contribuie la integrarea considerațiilor privind mediul în elaborarea și adoptarea planurilor și programelor în vederea promovării dezvoltării durabile, asigurând că, în conformitate cu prezenta directivă, anumite planuri și programe care pot avea efecte semnificative asupra mediului fac obiectul unei evaluări ecologice. Directiva pune accentul pe consultarea, *inter alia*, a autorităților de mediu și pe participarea publicului și promovează transparența prin sublinierea necesității de a lua în considerare rezultatele acestor consultări în procesul de elaborare a planurilor și programelor înainte de a fi luată decizia finală. Cu toate acestea, domeniul de aplicare este limitat la planuri și programe care pot avea efecte semnificative asupra mediului.

Evaluarea impactului asupra mediului și evaluarea strategică de mediu sunt concepte pe care Republica Moldova le-a asimilat și le-a dezvoltat începând cu anii 2014 odată cu adoptarea Legii nr. 86/2014 privind evaluarea impactului asupra mediului [11] și a Legii nr. 11/2017 privind evaluarea strategică de mediu [12].

Legislația Republicii Moldova, preia abordarea Uniunii Europene și pune accent pe diferențierea explicită a mecanismelor de evaluare de mediu, pornind de la definirea acestora. Astfel, în sensul Legii nr. 11/2017 privind evaluarea strategică de mediu, mecanismul de evaluare strategică de mediu este un mecanism de evaluare de mediu care are drept scop evaluarea posibilelor efecte asupra mediului, inclusiv asupra sănătății populației, ale documentelor de politici și planificare. Procedura de evaluare strategică de mediu implică determinarea domeniului de aplicare a raportului privind evaluarea strategică de mediu și elaborarea lui, desfășurarea consultărilor cu autoritățile publice interesate și cu publicul interesat, precum și efectuarea consultărilor transfrontaliere dacă este cazul și luarea în considerare a concluziilor raportului privind evaluarea strategică de mediu și a rezultatelor participării și consultării publicului în cadrul unui document de politici și planificare.

Evaluarea impactului asupra mediului, ca instrument național, se realizează pentru activitățile planificate care pot avea un impact negativ semnificativ asupra mediului și care fac obiectul unei decizii a unei autorități naționale competente. Principalul obiectiv al evaluării impactului asupra mediului este modul în care dezvoltarea economică ar trebui să atenueze impactul negativ asupra mediului, în cazul în care este aprobată. În general, evaluarea impactului asupra mediului este realizată pentru proiecte de dezvoltare specifice, cum ar fi hidrocentralele, construcțiile de baraje mari, de uzine, de drumuri și altele. Este de menționat faptul că ambele forme de evaluare de mediu au un rol bine definit și sunt orientate spre identificarea și minimizarea impactului potențial semnificativ asupra mediului și sănătății umane. În aspect de procedură putem identifica mai multe similitudini, acestea presupunând întreprinderea următoarelor măsuri comune: colectarea informației, analiza alternativelor, integrarea aspectelor de mediu în activitatea economică sau documentul de politici și planificare, consultarea și participarea autorităților de resort precum și a publicului interesat.

În pofida existenței cadrului normativ de reglementare a mecanismelor de evaluare a impactului asupra mediului și evaluarea strategică de mediu, aplicabilitatea acestora la nivel național rămâne a fi una modestă. În ceea ce privește mecanismul de evaluare a impactului asupra mediului, care a devenit aplicabil la nivel național începând cu anul 2015, atestăm faptul că în perioada anilor 2015-2020, autoritatea de resort a eliberat doar 5 acorduri de mediu din cele peste 600 de cereri depuse de către inițiatorii activității planificate. O situație la fel de precară se atestă și în cazul mecanismului de evaluare strategică de mediu. Astfel, deși această formă de evaluare este

aplicabilă în Republica Moldova din anul 2018, până la ora actuală nu a fost efectuată nici o procedură de evaluare strategică cap-coadă.

Pentru a identifica cauzele care au generat o aplicabilitate atât de redusă a mecanismelor de evaluare de mediu la nivel național, în anul 2021 au fost elaborate mai multe studii, atât de către experți naționali, cât și de către experți internaționali. Potrivit datelor reflectate în studiile respective, unele dintre multiplele cauze care au condiționat problema neimplementării mecanismelor de evaluare de mediu au fost: structurarea eronată a Legii nr. 86/2014 privind evaluarea impactului asupra mediului; conceptul evaluării impactului de mediu tipic pentru sistemele post-sovietice și optarea pentru o altă formă de evaluare de mediu, mai simplă ca procedură însă mai puțin eficientă, cum ar fi expertiza ecologică [13]; neconcordanța definițiilor din legislația națională privind evaluare de mediu cu cele din Directivele UE; lipsa transparenței decizionale în procesul de aplicare a evaluării impactului de mediu și a evaluării strategice de mediu; analiza unilaterală de către autoritatea competentă a documentației de evaluare de mediu, în lipsa implicării experților independenți; capacitate și experiență insuficientă a autorităților competente în aplicarea mecanismelor de evaluare de mediu, precum și fluctuația înaltă a cadrelor implicate în procesul de implementare a mecanismelor de evaluare de mediu; aplicarea restrânsă a procedurii de evaluare a impactului de mediu și a procedurii de evaluare strategică de mediu prin prisma noilor probleme de mediu cum ar fi: climă, biodiversitatea; conștientizarea redusă a importanței a mecanismelor de evaluare de mediu, etc.

Constatările studiilor au servit drept temei pentru demararea procedurii de modificare și îmbunătățire a cadrului normativ existent în domeniul evaluării impactului asupra mediului și evaluării strategice de mediu. Anume la această etapă, s-a analizat oportunitatea de a legifera și mecanismul de evaluare a biodiversității prin transpunerea art. 6 al Directivei nr. 92/43/CEE a Consiliului din 21 mai 1992 privind conservarea habitatelor naturale și a speciilor de faună și floră sălbatică [14]. Directiva nr. 92/43/CEE se bazează pe *principiul precauției* și anume că absența dovezilor științifice privind efectul semnificativ al unui gen de activitate planificată sau a unui document de politici și planificare nu poate fi folosită ca justificare pentru aprobarea și admiterea acestuia. Efectele pe care o activitate planificată/document de politici și planificare le are asupra mediului necesită a fi evaluate încă la o etapă incipientă pentru a se ține cont de eforturile de a proteja sănătatea umană, de a contribui prin intermediul unui mediu mai curat la păstrarea calității vieții, de a asigura păstrarea diversității speciilor, de a conserva capacitatea de reproducere a ecosistemului ca resursă fundamentală de viață și de a asigura dezvoltarea economică durabilă.

Mecanismul european de evaluare a biodiversității va deveni aplicabil în Republica Moldova din noiembrie 2023. Acest mecanism de evaluare, care este unul absolut nou atât pentru autoritățile responsabile de mediu, cât și pentru ceilalți subiecți de drept. Acesta urmează a fi aplicat la ambele nivele, pentru activitățile

economice planificate și asupra documentelor de politici și planificare elaborate de către autoritățile publice centrale și locale, după caz.

Concluzii și recomandări

Mecanismele de evaluare de mediu, de-a lungul timpului au cunoscut o evoluție continuă, determinată în mare parte de schimbările socio-economice și tendințele omenirii spre o dezvoltare durabilă. Acestea s-au dovedit a fi unele dintre cele mai eficiente instrumente de protecție a mediului și a sănătății umane fiind bazate pe *principiul precauției* și având drept scop identificarea impactului semnificativ generat de activitatea umană și de deciziile politice. Avantajele mecanismelor de evaluare de mediu sunt:

- minimizarea impactului asupra mediului a unor proiecte de activități economice precum și unor documente de politici și, prin urmare, reducerea costurilor din bugetul de stat pentru restabilirea ecosistemelor;
- prevenirea și minimizarea impactului a unor proiecte de activități economice și documente de politici, asupra sănătății populației și, prin urmare, garantarea drepturilor omului la un mediu sănătos și echilibrat;
- conservarea biodiversității;
- minimizarea riscului de distrugere (ireversibilă) a resurselor naturale;
- promovarea și sprijinirea participării publicului la luarea deciziilor de mediu ce pot influența mediul lor de viață, etc.

Dat fiind faptul că la nivel național, experiența de aplicare a mecanismelor de evaluare de mediu este una foarte modestă și ținând cont de faptul că mecanismele de evaluare de mediu au multe similitudini, iar capacitatea instituțională este încă una foarte redusă, persistă riscul major privind confundarea formelor de evaluare a mediului, atât de către autoritățile de resort cât și de către alți subiecți implicați în proces. În vederea îmbunătățirii și sporirii aplicabilității cu succes a mecanismelor de evaluare de mediu, înaintăm următoarele recomandări:

- consolidarea capacităților instituționale, inclusiv prin mărirea numărului de personal implicat în realizarea și coordonarea mecanismelor de evaluare de mediu;
- elaborarea și/sau ajustarea ghidurilor de aplicare a mecanismelor de evaluare de mediu;
- definitivarea procesului de modificare a cadrului legislativ aferent, relaționat evaluării de mediu;
- organizarea companiilor de informare și a publicului cu privire la importanța și beneficiile evaluării de mediu.

Referințe bibliografice:

1. Wikipedia. Biografia lui Rachel Louise Carson. [citat 29.01.2023]. Disponibil: https://ro.wikipedia.org/wiki/Rachel_Carson.

2. The National Environmental Policy Act. [citat 29.01.2023]. Disponibil:https://www.energy.gov/sites/default/files/nepapub/nepa_documents/RedDont/Req-NEPA.pdf.
3. BARRY, Sadler. ENVIRONMENTAL ASSESSMENT IN A CHANGING WORLD: Evaluating Practice to Improve Performance. Canada: Minister of Supply and Services, 1996. 22-23p. ISBN : o-662-24702-7.
4. Directiva Consiliului din 27 iunie 1985 privind evaluarea efectelor anumitor proiecte publice și private asupra mediului publicată în Jurnalul Oficial al Uniunii Europene, seria L, nr. 175, din 5 iulie 1985, p. 40
5. Convenția privind accesul la informație, justiție și participarea publicului la adoptarea deciziilor în domeniul mediului, semnată la Aarhus, Danemarca, 23-25 iunie 1998.
6. Directiva 2011/92/UE a Parlamentului European și a Consiliului din 13 decembrie 2011 privind evaluarea efectelor anumitor proiecte publice și private asupra mediului (text codificat), publicată în Jurnalul Oficial al Uniunii Europene nr. L 26 din 1 ianuarie 2012.
7. Directiva 2014/52/UE a Parlamentului European și a Consiliului din 16 aprilie 2014, publicată în Jurnalul Oficial al Uniunii Europene, seria L, nr. 124 din 25 aprilie 2014.
8. Agenda 21. Conferința Națiunilor Unite privind mediul și dezvoltarea Rio de Janeiro, Brazilia, 3-14 iunie 1992. [citat 29.01.2023]. Disponibil: <https://sustainabledevelopment.un.org/content/documents/Agenda21.pdf>.
9. Generic Wordpress soton: The Environmental Assessment (EA) Process [citat 28.01.2023]. Disponibil:<http://generic.wordpress.soton.ac.uk/gem/unit-2/2-1-origins-and-history-of-environmental-assessment-ea/>
10. Directiva 2001/42/CE a Parlamentului European și a Consiliului din 27 iunie 2001 privind evaluarea efectelor anumitor planuri și programe asupra mediului, publicată în Jurnalul Oficial al Uniunii Europene, seria L, nr. 197, din 21 iulie 2001, p. 30–37.
11. Legea privind evaluarea impactului asupra mediului: nr.86 din 29 mai 2014. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 2014, nr. 174-177 art. 393.
12. Legea privind evaluarea strategică de mediu: nr.11 din 02 martie 2017. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 2017, nr. 109-118 art. 155.
13. Legea privind expertiza ecologică: nr. 851 din 29 mai 1996. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 1996, nr. 52-53, art. 494.
14. Directiva nr. 92/43/CEE a Consiliului din 21 mai 1992 privind conservarea habitatelor naturale și a speciilor de faună și floră sălbatică, publicată în Jurnalul Oficial al Uniunii Europene nr. L 206 din 22 iulie 1992.

ASPECTE TEORETICO -PRACTICE PRIVIND TELEMUNCA

THEORETICAL-PRACTICAL ASPECTS REGARDIND TELEWORK

CZU: 349.2:331-057.61:004.771

Tatiana MACOVEI¹

ABSTRACT. *In the context of the modernizations of labor relations new ways of providing work appear, which have a more flexible character, oriented towards increasing productivity and competitiveness on the labour market both globally and nationally,*

The labour market is constantly changing and tends to adapt to the new trends both locally and internationally. Thus, in addition to the typical legal employment relationships, various forms of work performance have appeared that vary more or less from the typical ones and which have received the name of atypical legal employment relationships.

Keywords: *labour, flexible, employment, telework.*

Piața muncii este în continuă schimbare, iar apariția raporturilor juridice de muncă atipice capătă teren. Cele mai întâlnite forme de prestare a muncii atipice avem leasingul de personal, telemunca, freelancerii, munca la domiciliu, munca la distanță, munca în condițiile timpului de muncă parțial [1]etc.

Telemunca se aplică de mai mult timp pe piața muncii. Însă acest tip de raport juridic de muncă a crescut ca intensitate odată cu pandemia de coronavirus din anul 2020. Astfel fiind în imposibilitate de a asigura prestarea muncii la sediul angajatorului, în foarte multe cazuri s-a recurs la telemuncă. Este adevărat că telemunca se aplica și până la pandemia de coronavirus din anul 2020, însă totuși anume pandemia a determinat în foarte multe cazuri schimbarea biroului de la sediul angajatorului la domiciliul salariaților. Iar dacă la început de an 2020 această schimbare părea a fi una temporară, timpul arată că utilizarea telemuncii pare a fi una de durată. Mai mult, unii angajatori practic iau în considerare utilizarea cât mai mult a telemuncii, reeșind din avantajele pe care acest tip de muncă atipică le are.

Odată cu evoluția pandemiei de Covid-19 și cu normele obligatorii de menținere a distanței sociale, majoritatea guvernelor au încurajat sau au încercat să minimalizeze prezența fizică la locul de muncă. Ca rezultat, un număr larg de afaceri au îmbrățișat ideea de a lucra la distanță: aceasta s-a întâmplat prin folosirea instrumentelor destinate conferințelor video, servicii de stocare de cloud și rețele virtuale private. Afacerile care aveau din timp pregătită o structură de lucru pentru muncă la distanță ori care repede se adaptează, au fost cele care cel mai

---

¹ Tatiana MACOVEI, Universitatea de Stat din Moldova, <https://orcid.org/0000-0002-4458-0567> macovei.tanea@gmail.com

ușor au trecut la acest tip de operare, reușind să mențină nivelele de productivitate stabile,

Tipic persoana care prestează o muncă în baza contractului individual de muncă se numește salariat, însă în raporturile de telemuncă salariatul poartă denumirea de telesalariat.

La general prin telemuncă se înțelege o formă de organizare și/sau de prestare a muncii de către un salariat, cu regularitate, în afara sediilor sau punctelor de lucru ale angajatorului, prin folosirea mijloacelor informatice. Munca făcută de salariat este munca care ar fi putut fi prestată și la sediul sau punctele de lucru ale angajatorului. În calitate de inventator al conceptului de telemuncă este considerat, unanim, cercetătorul american Jack Nilles de la Universitatea din Carolina de Sud, care a sugerat că munca poate fi prestată în beneficiul angajatorului și din altă locație decât sediul acestuia, iar tehnologiile informaționale pot înlocui deplasarea fizică prin intermediul sistemelor de comunicare electronică.

Termenul telemuncă în limba engleză are două noțiuni care se utilizează: *teleworking* și *telecommuting*. Termenul de teleworking se întâlnește mai mult în spațiul european, pe când telecommuting-ul se utilizează mai des în Statele Unite ale Americii.

În general telemunca se diferențiază de raporturile juridice de muncă tipice prin două elemente caracteristice:

- a) desfășurarea muncii în alt loc decât sediul angajatorului;
- b) utilizarea în procesul de îndeplinire a muncii a tehnologiilor informatice.

Reglementarea juridică a telemuncii

La nivel european telemunca este reglementată printr-un acord cadru încheiat la data de 16.07.2002. Acordul nu are natura juridică a unei directive sau regulament, deoarece directivele europene trebuie transpuse într-un anumit termen în legislațiile naționale, iar regulamentele europene au directă aplicabilitate în sistemul juridic al țărilor membre ale Uniunii Europene. Dar în cadrul telemuncii s-a optat pentru versiunea unui acord cadru, care dă libertate statelor membre de a-și racorda legislațiile prin diferite instrumente legislative aplicabile la nivel național. Astfel dacă o să cercetăm în mod comparat reglementările telemuncii în diferite state ale Uniunii Europene o să vedem că acestea nu sunt identice, fiind diferite de la stat la stat.

În ceea ce privește legislația Republicii Moldova noi nu o să regăsim termenul de telemuncă. Se aseamănă cu telemuncă, însă este totuși diferit reglementarea muncii la distanță. Astfel munca la distanță a fost introdusă în Codul muncii al Republicii Moldova în anul 2020, prin adăugarea capitolului IX¹ intitulat *munca la distanță*.

Astfel, potrivit art. 292¹ Codul Muncii al Republicii Moldova [2], *munca la distanță reprezintă forma de organizare a muncii în domeniile de activitate, prin care salariatul își îndeplinește atribuțiile specifice ocupației, funcției sau mese-*

riei pe care o deține în alt loc decât cel organizat de angajator, folosind inclusiv mijloace din domeniul tehnologiei informației și comunicațiilor.

Reieșind din definiția legală putem observa faptul că munca la distanță este ceva mult larg decât telemunca. Trăsătura comună a acestor două forme de prestare a muncii este că ele ambele se desfășoară în afara sediului angajatorului. Însă deosebirea esențială este că telemunca în mod obligatoriu presupune utilizarea de către salariat a mijloacelor informatice pentru prestarea muncii, pe când în cadrul muncii la distanță aceasta nu în mod obligatoriu implică utilizarea tehnologiei informației și comunicațiilor.

Legea nr. 81/2018 privind reglementarea activității de telemuncă (în continuare „Legea nr. 81/2018”) permite ca angajatorul să convină cu salariatul, acolo unde este posibilă, prestarea de către acesta din urmă a activităților și atribuțiilor specifice funcției, ocupației sau meseriei pe care o deține, în alt loc decât locul de muncă organizat de angajator. Telemunca este definită de articolul 2 litera a) din Legea nr. 81/2018 drept *„o formă de organizare a muncii, prin care salariatul, în mod regulat și voluntar, își îndeplinește atribuțiile specifice funcției, ocupației sau meseriei pe care o deține, în alt loc decât locul de muncă organizat de angajator, cel puțin o zi pe lună, folosind tehnologia informației și comunicațiilor”* [3].

Este adevărat că marea majoritate a telesalariaților prestează telemunca de la domiciliul lor, însă nu trebuie să punem semnul egalității între telemuncă și munca la domiciliu. În Codul Muncii regăsim reglementarea muncii la domiciliu începând încă cu anul 2003, odată cu adoptarea Codului muncii al Republicii Moldova, atunci când a fost adoptat prezentul cod. Astfel potrivit art. 292 Codul muncii salariații cu munca la domiciliu sunt considerate persoanele care au încheiat un contract individual de muncă privind prestarea muncii la domiciliu cu folosirea materialelor, instrumentelor și mecanismelor puse la dispoziție de angajator sau procurate din mijloace proprii.

Deci nu trebuie să punem semnul egalității între munca la domiciliu și telemuncă. Ambele reprezintă forme atipice de prestare a muncii, iar asemănarea constă în faptul că munca se execută de către salariat în afara sediului angajatorului. Deosebirea esențială dintre munca la domiciliu și telemuncă ține de faptul că în primul caz locul de îndeplinire a muncii este domiciliul salariatului, pe când în cazul telemuncii locul de îndeplinire a muncii poate fi atât domiciliul telesalariaților, cât și oricare alt loc. Astfel în cazul telemuncii telesalariații au o flexibilitate mai mare nefiind strict legat de domiciliul său. De asemenea o altă deosebire esențială constă în faptul că telemunca obligatoriu implică utilizarea tehnologiilor informatice pentru îndeplinirea muncii, pe când munca la domiciliu cel mai des nu implică utilizarea acestor mijloace informatice pentru executarea sarcinilor de serviciu.

Toate cele enunțate supra ne permite să concluzionăm că la etapa actuală în Republica Moldova nu avem reglementări distincte pentru telemuncă, dar,

reeșind din utilizarea pe scară largă a acestui tip de prestare a muncii considerăm necesar de a reglementa într-un capitol separat din Codul Muncii prestarea muncii prin intermediul telemuncii.

Particularități de prestare a muncii prin intermediul telemuncii

Telesalariații se bucură de aceleași drepturi și garanții similar salariaților care își îndeplinesc munca la sediul angajatorului. Astfel este interzisă tratarea mai puțin favorabilă sau discriminatorie a telesalariaților în raport cu salariații angajatorului care asigură prestarea muncii de la sediul angajatorului. Telesalariații beneficiază de toate drepturile recunoscute prin lege, convenția colectivă de muncă, contractul colectiv de muncă, regulamentul intern al unității sau contractul individual de muncă.

Formalități privind perfectarea contractelor de muncă cu telesalariații.

Contractul individual de muncă privind telemunca se încheie și se modifică în condițiile prevăzute de Codul Muncii, inclusiv prin schimbul de documente electronice cu utilizarea semnăturii electronice avansate calificate. Suplimentar clauzelor generale care se regăsesc în orice contract individual de muncă și care sunt prevăzute în art. 49 al Codului Muncii, în cazul telemuncii, în contractul individual de muncă trebuie să se regăsească reglementări privind: condițiile de prestare a muncii prin telemuncă, programul și procedura prin care angajatorul are dreptul să verifice modul în care telesalariații își îndeplinesc obligațiile de muncă, modalitatea de pontare a timpului de muncă a telesalariaților, repartizarea cheltuielilor aferente prestării muncii prin telemuncă (uzura calculatorului, utilizarea internetului, utilizarea electricității etc), precum și alte condiții care vor fi negociate de către angajator și telesalariații.

La general cele mai importante obligații ale telesalariaților sunt:

- să își desfășoare activitatea potrivit pregătirii și instruirii sale profesionale;
- să informeze angajatorul cu privire la echipamentul de muncă folosit pentru îndeplinirea obligațiilor de muncă;
- să informeze angajatorul cu privire la locurile desfășurării activității;
- să utilizeze echipamente de muncă sigure, care nu pun în pericol securitatea și sănătatea sa cât și a celor din jurul său;
- să nu schimbe condițiile de securitate și sănătate în muncă din locurile în care își desfășoară activitatea de telemuncă etc.

La rândul său angajatorul are o serie de obligații:

- să asigure mijloacele aferente tehnologiei informației și comunicațiilor în cazul în care salariații nu dispune sau nu este de acord să folosească calculatorul propriu;
- să instaleze, să verifice și să întrețină echipamentul necesar telemuncii;
- să asigure condițiile pentru ca salariații să primească o instruire suficientă și adecvată în domeniul securității și sănătății în muncă atât de la începutul muncii, cât și pe parcurs la anumite intervale regulate de timp etc.

În procesul prestării muncii telesalariatul folosește mijloace tehnologiilor informațiilor și comunicațiilor. Deci pentru îndeplinirea muncii telesalariatul are nevoie de calculator sau laptop sau tabletă sau telefon etc. Cel mai des aceste dispozitive informatice sunt ale telesalariatului, însă nu sunt excluse și cazurile când angajatorul va pune la dispoziția telesalariatului aceste dispozitive. În cazul în care aceste dispozitive sunt ale telesalariatului, acesta este îndreptățit să solicite de la angajator o anumită sumă de bani în contul folosirii propriilor dispozitive informatice în folosul angajatorului.

Telesalariatul trebuie să aibă acces la internet. Reșind din specificul telemuncii este imposibil prestarea acestui timp de muncă fără acces la internet. Astfel părțile contractului individual de muncă vor decide cine și cum acoperă cheltuielile aferente asigurării telesalariatului cu internet, mai ales în condițiile în care ar fi nevoie de internet de mare viteză. În plus, având în vedere specificul telemuncii, care presupune realizarea unor sarcini de serviciu prin intermediul mijloacelor informatice, sunt stabilite prevederi specifice privind responsabilitatea angajatorului de a lua măsurile necesare, în special cu privire la software-ul folosit, pentru protecția datelor folosite și procesate de salariat, precum și cu privire la comunicarea regulilor specifice și restricțiilor de care ar putea fi ținut salariatul (de exemplu restricții cu privire la rețelele de internet folosite sau cu privire la folosirea echipamentului pus la dispoziție).

Locul de prestare a muncii nu este sediul angajatorului. Cel mai des alegerea locului de îndeplinire a muncii rămâne la discreția telesalariatului, însă nimic nu împiedică părțile să stabilească locul de muncă exact al telesalariatului. Per general oricum angajatorul rămâne a fi responsabil din punct de vedere al securității și sănătății în muncă a telesalariatului. Probabil cel mai utilizat spațiu pentru telemuncă este chiar locuința salariatului, însă definiția nu exclude orice alte locații unde salariatul ar putea avea acces la mijloacele informatice necesare și unde pot fi asigurate condițiile corespunzătoare de protecție a datelor și securitate și sănătate în muncă (de exemplu spații de *co-working* etc). Deci unul din cele mai comune locuri de unde salariatul prestează munca este chiar domiciliul acestuia. Astfel vedem că telemunca prezintă unele asemănări cu munca prestată la domiciliu, sub aspectul faptului, că de cele mai multe ori telesalariatul prestează munca de la domiciliul său. Însă, menționăm, ca aceasta nu este o condiție obligatorie, iar prestarea muncii la domiciliu poate include o serie de diverse munci, spre deosebire de telemuncă care utilizează exclusiv mijloacele informatice pentru prestarea muncii.

Un aspect nu mai puțin important este obligația angajatorului de a respecta viața privată a telesalariatului, iar dacă angajatorul utilizează careva mijloace de monitorizare a activității telesalariatului acestea trebuie să fie proporționale în raport cu obiectivele urmărite.

Programul de muncă.

Având în vedere faptul că munca nu se desfășoară la sediul angajatorului

organizarea timpului de muncă de către telesalariat, de cele mai multe ori, rămâne a fi la discreția ultimului. La general prestarea muncii se poate face în două regimuri: *on-line* și *off-line*. În cazul prestării muncii *off-line* organizarea timpului de muncă rămâne, practic exclusiv, la discreția salariatului, spre deosebire de regimul *on-line*, când salariatul trebuie să fie conectat la rețelele informatice, angajatorul, alți salariați sau clienții având posibilitatea de a comunica instant cu telesalariatul. Din această perspectivă, dacă activitatea nu se desfășoară efectiv *on-line*, cu timpi care pot fi contorizați de angajator, pontarea muncii la distanță rămâne o dilemă practică. Însă apreciem că telemunca va fi practică doar unde preexistă o relație de încredere reciprocă între angajator și salariat și, în definitiv, unde angajatorul urmărește un rezultat definit al muncii salariatului, mai curând decât implicarea în activitate o anumită perioadă fixă de timp.

Pe scurt, telemunca se asociază mai degrabă cu pragmatismul, decât cu formalismul, așa încât pontarea salariatului va fi o simplă chestiune secundară, necesară pentru formalizarea corectă a muncii la distanță. Telemunca prezintă atât avantaje, cât și dezavantaje.

Avantajele telemuncii:

a) Telesalariatul poate lucra de acasă, dintr-un spațiu co-working sau chiar din vacanță. De asemenea salariatul poate presta munca atât de pe teritoriul Republicii Moldova, cât și de peste hotarele ei;

b) Telesalariatul are mai multă flexibilitatea în ceea ce privește programul de lucru în special în cazul în care munca este preponderent în regim *off-line*;

c) Unele persoane sunt mult mai productive în condițiile în care își stabilesc programul de lucru în așa fel încât să fie un echilibru între muncă și timpul liber;

d) Economii legate de plata transportului și a timpului pentru plecarea la serviciu și revenirea acasă în condițiile în care la etapa actuală s-a majorat considerabil prețul combustibilului, dar atestăm și o creștere a tarifelor la transportul public;

e) Telesalariatul poate îmbina mai ușor viața profesională cu cea de familie deoarece poate avea un program de muncă flexibil;

f) Pentru angajatori principalul beneficiu se rezumă la faptul că poate reduce costurile pentru chiria oficiilor, economisirea suprafeței necesare pentru birourilor salariaților; reducerea consumului de energie necesar îndeplinirii atribuțiilor de serviciu, reducerea locurilor de parcare, costuri reduse pentru curățenie etc;

g) Datorită faptului că telemunca se desfășoară cel mai adesea de la domiciliul salariatului are de câștigat și societatea, deoarece se descarcă într-o anumită măsură traficul rutier, iar pe cale de consecință și micșorarea poluării aerului;

h) De asemenea, telemunca ar putea reprezenta un avantaj pentru salariații cu dizabilități locomotorii, în condițiile în care, atât zonele publice, cât și sediile angajatorilor, în marea majoritate a cazurilor, nu sunt adaptate rezonabil pentru persoanele cu dizabilități.

Dezavantajele telemuncii

În pofida acestor avantaje atât pentru angajator, cât și pentru salariat telemunca prezintă totuși și unele dezavantaje, cum ar fi:

a) Lipsa de socializare profesională a telesalariatului poate avea consecințe nu prea plăcute, ori există riscul că telesalariatul se poate deconecta de oameni și se poate izola încet și sigur de prieteni și familie. Uneori poate fi nevoie de ajutorul unui psiholog pentru a ieși din această stare:

b) Lipsa spiritului de echipă și de colaborare cu colegii de muncă;

c) Dacă atmosfera din familie este neplăcută sau dacă încă un alt membru al familiei lucrează de acasă sau copiii desfășoară lecții on line pot apărea probleme legate de asigurarea spațiului necesar pentru fiecare membru al familiei;

d) Un apartament mic poate fi un mare dezavantaj în cazul telemuncii în special când telesalariatul are copii mici acasă. Astfel înghesuială, zgomotul de la copiii neastâmpărați afectează condițiile de muncă ale telesalariatului;

e) De asemenea există riscul că telesalariatul poate deveni leneș, poate ajunge să piardă nopțile pentru că nu te simte controlat și să nu mai dea randament;

f) O consecință a utilizării calculatorului poate fi dereglarea stării de sănătate, în special vederea telesalariatului etc.

Un aspect care nu este abordat de legislația națională și care este puțin abordat în legislația străină ține de ***dreptul la deconectare*** al salariaților care lucrează în regim de telemuncă. În esență dreptul la deconectare presupune faptul că salariații nu pot fi obligați de a răspunde la telefon, email sau oricare ale mesaje legate de muncă după încheierea programului.

Scopul reglementării dreptului la deconectare este de a asigura un echilibru sănătos între viața profesională și cea de familie, ori în cadrul telemuncii este mai greu de efectuat o diferențiere între timpul de muncă și timpul personal al salariatului. Nu puține sunt cazurile când telesalariații lucrează „în continuu” și nu pot să pună limite timpului lor de lucru, ceea ce poate să le afecteze în mod dramatic sănătatea (efecte precum stres, epuizare) și echilibrul muncă-viață (afectându-le viața privată/de familie) [4].

Astfel susținem reglementarea legală a dreptul la deconectare pentru telesalariați, prin aceste prevederi se va urmări scopul ca angajatorul să nu exploateze salariații în afara timpul de muncă prestabilit.

Concluzii

Din cele relatate putem stabili faptul că telemunca nu are suport regulatoriu propriu la nivel de legislație națională în Republica Moldova, iar orice încercare a participanților de a o forma juridic raporturile de telemuncă riscă de a fi lovită de nulitate în cazul în care stabilește pentru salariați garanții sub limita prevăzută de lege.

Totuși, în Republica Moldova pe piața muncii întâlnim raporturi juridice de telemuncă, chiar dacă se găsesc sub o altă denumire. Având în vedere beneficiile

multiple aduse de telemuncă foarte mulți angajatori au demarat deja analize aprofundate privind fezabilitatea prelungirii regimului de telemuncă, urmărind tranziția la scară largă (cât mai multe funcțiuni și tipuri de activități) și pe termen lung. În egală măsură, aceste facilități sunt esențiale pentru asigurarea unui echilibru între viața profesională și cea privată pentru angajați, așa încât se așteaptă ca procentul de salariați care lucrează în telemuncă să se mențină sau chiar să crească.

În Republica Moldova telemunca este utilizată din ce în ce mai des, mai ales în domeniul IT. Astfel atât timp cât programul este respectat iar sarcinile sunt îndeplinite în termen considerăm că telemunca poate reprezenta un avantaj real atât pentru angajator, cât și pentru salariați. Suntem convinși de faptul că în viitor numărul companiilor care vor utiliza telemunca va fi în creștere, dat fiind avantajele acestui mod de prestare a muncii. Considerăm că este imperativ necesar ca în Republica Moldova să fie expres reglementată telemunca, luându-se în considerare experiența țărilor străine.

Astfel recomandăm elaborarea cadrului normativ național care ar reglementa prestarea muncii prin telemuncă în Republica Moldova, aliniindu-ne astfel reglementărilor europene în materia dată.

Referințe bibliografice:

1. Sadovei N. *Dihotomia raporturilor juridice de muncă*. Chișinău: Editura Garomont Studio, 2011.
2. Codul muncii adoptat prin Legea nr. 154 din 28.03.2003. Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr. 159-162 din 29.07.2003.
3. Legea României nr. 81/2018 privind reglementarea activității de telemuncă. Monitorul Oficial al României din 05.04.2018.
4. Macovei Tatiana. *Reglementarea activității prin telemuncă în Republica Moldova*. Conferință științifico-practică internațională. 12-13 decembrie 2019, Chișinău. Chișinău: Tipografia Artpoligraf, 2020, pp. 146-155.

SUVERANITATEA STATELOR DIN PERSPECTIVA DREPTULUI INTERNATIONAL SI A SECURITĂȚII COLECTIVE

THE SOVEREIGNTY OF STATES FROM THE PERSPECTIVE OF INTERNATIONAL LAW AND COLLECTIVE SECURITY

CZU: 341.231:327.57:342.3

Victoria ARHILIUC¹

ABSTRACT. *State sovereignty is the field of research from a historical, geopolitical, and legal point of view. The international legal aspect of state sovereignty includes the provisions of international legal acts and norms regarding the rights and obligations of the states in the external plan. These fall into various fields of activity, including the conclusion by the states of international collective security treaties.*

Keywords: *sovereignty, international legal norms, treaties, collective security, United Nations Organization.*

REZUMAT. *Suveranitatea statului este domeniul de cercetare din punct de vedere istoric, geopolitic, juridic. Aspectul juridic internațional al suveranității statului include prevederile din acte și norme juridice internaționale privind drepturile și obligațiile statelor în plan extern. Acestea se răsfrâng în variate domenii de activitate inclusiv la încheierea de către state a tratatelor internaționale de securitate colectivă.*

Cuvinte-cheie: *suveranitate, norme juridice internaționale, tratate, securitate colectivă, Organizația Națiunilor Unite.*

RESUME. *La souverainete des 'Etats est le domaine de recherche d'un point de vue historique, geopolitique et juridique. L,'aspect juridique international de la souverainete des Etats comprend les dispositions des actes juridiques internationaux et des norms relatives aux droits et obligations des Etats dans le plan exterieur. Elles se produisent dans divers domaines d'activite, y compris la conclusion par les Etats de traites internationaux de securite collective.*

Mots-cles: *souverainete, norms juridiques interationales, traites, securite collective, Organisation des Nations Unies.*

Suveranitatea statelor poate fi tratată din mai multe puncte de vedere.

1. Din punct de vedere istoric, făcînd apel la apariția statelor, a semnelor lor caracteristice și evoluția ascendentă.
2. Din punct de vedere geopolitic – urmărind schimbările teritoriale și zonele de interese ale statelor în timp.
3. Din punct de vedere juridic, fiind conturat atît aspectul juridic intern cît și internațional al suveranității statelor.

---

¹ Victoria ARHILIUC, doctor habilitat în drept, profesor universitar, Universitatea de Stat din Moldova, e-mai: arhiliucv57@yahoo.com, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5694-5826>

Aspectul juridic internațional privind suveranitatea statelor și-a găsit expunere în lucrări teoretice a mai multor autori și consfințit în acte oficiale și normative.

Din izvoarele teoretice din domeniul dreptului internațional aflăm că definițiile suveranității sunt multiple și neomogene. În opinia autorului Krasner S.D. din SUA suveranitatea apare ca elementul esențial pentru existența statului sau „legitimitatea sursei autorității în cadrul unui stat” [1, p.11]. În teoria modernă a statului este dată definiția clasică a autorului german Max Weber care afirmă că statul își arogă cu succes dreptul de a avea în granițele unui anumit teritoriu „monopolul asupra constrângerii fizice” [2]. În tratatul Drept internațional public, ediția din 2021 a colectivului de autori, suveranitatea statelor în lumea contemporană este identificată ca calitatea unică inerentă fiecărui stat de ași manifesta supremația teritorială și independența atât în plan intern cât și extern, de a rezolva problemele sale de sine stătător dar fără a aduce atingere sau încălca drepturile altor state și principiile fundamentale ale dreptului internațional. Sunt evidențiate următoarele principalele caracteristici ale suveranității statului :

1. Suveranitatea este unitară fiind un atribut al fiecărui stat.

2. Suveranitatea statului nu are caracter absolut deoarece se cere respectarea suveranității altor state.

3. Suveranitatea statului este exclusivă în sensul că pe teritoriul unui stat nu pot coexista două sau mai multe suveranități.

4. Suveranitatea statului este inalienabilă, ceea ce înseamnă că prerogativele suveranității nu pot fi cedate sau transferate forțat.

5. Suveranitatea statului este indivizibilă, atributele suveranității nu pot fi fragmentate, nu pot aparține mai multor titulari.

Un șir de consecințe juridice decurg din suveranitatea statului cum ar fi:

-suveranitatea asupra bogățiilor și resurselor naturale

-dreptul de ași alege liber regimul social- politic

-dreptul la integritatea teritorială și independența politică

-egalitatea statelor din punct de vedere juridic

-obligația fiecărui stat de a respecta deplin și cu bună credință angajamentele sale internaționale și de a trăi în pace cu celelalte state. [3]

Aceste prevederi caracteristice suveranității statelor sunt încadrate în Declarația asupra principiilor dreptului internațional privind relațiile prietenești și de cooperare dintre state, conform Cartei Națiunilor Unite din 1970 [4].

În secolul al XX-lea concepțiile autorilor G. Selle și CH. Russo reconsideră suveranitatea drept o sumă de competențe pe care statele le pot delega într-o măsură mai mare sau mai mică [5] unor organisme internaționale. De aici rezultă că drepturile suverane ale oricărui stat pot fi limitate de el însuși. Susținem ideea că această limitare a suveranității trebuie să fie reciprocă, benevolă și în egală măsură.

Prezintă interes cum se manifestă suveranitatea statelor la încheierea tratatelor internaționale și în special a tratatelor de securitate colectivă.

Capacitatea de a încheia tratate o are orice stat care își exprimă liber voința de a fi parte la tratat. Acordul de voință al părților este un element esențial al tratatelor internaționale care exclude orice viciu de consimțământ cum ar fi eroarea, dolul, coruperea sau constrângerea reprezentantului statului. [6] Este dreptul suveran al statului de ași asuma drepturi și obligații prin încheierea tratatelor internaționale, prin obținerea calității de membru a organizațiilor internaționale. Acest drept se răsfrânge și asupra tratatelor de securitate colectivă și respectiv a calității de membru a organizațiilor create în baza lor. Se știe că securitatea colectivă este o totalitate de norme a dreptului internațional în baza cărora se crează organizații internaționale globale sau regionale în statutul cărora sunt prevăzute măsuri, aplicate de către statele membre în mod colectiv față de întreaga lume sau față de un raion geographic determinat, în scopul de a preîntâmpina și înlătura amenințarea păcii și a actelor de agresiune.

În prezent există două categorii de organizații internaționale de securitate colectivă – cu caracter universal și cele cu caracter regional. Organizație de securitate colectivă cu caracter universal este ONU. Să urmărim succint drepturile și obligațiile statelor membre a Organizației Națiunilor Unite în contextul dimensiunii securității colective.

Sarcinile și esența securității colective în cadrul Organizației Națiunilor Unite sunt expuse în art.1 și p.5art2 al Cartei ONU: „Toți membrii ONU îi acordă ajutor deplin în toate acțiunile întreprinse de ea în corespundere cu prezenta Cartă și se abțin de la acordarea de ajutor oricărui stat, împotriva cărui ONU întreprinde acțiuni cu caracter preventiv sau de constrângere” [7].

Până în prezent nu există un act juridic internațional care ar conține în totalitate măsurile colective ale statelor în vederea asigurării păcii. O parte din acțiunile colective ale statelor care pot fi aplicate pentru menținerea păcii și securității sunt prevăzute în cap. VII și VIII al Cartei ONU.

Printre măsurile de securitate colectivă în cadrul Organizației Națiunilor Unite sunt numite:

1. mijloacele pașnice de asigurare a păcii. Aceasta se explică prin faptul că una din sarcinile de bază a ONU este preîntâmpinarea conflictelor armate. În acest sens Capitolul 6 al Cartei ONU prevede rezolvarea pasnică a diferendelor art.art.33-38.

2. Măsuri a securității colective în cadrul ONU ce se referă la aplicarea față de statul agresor:

- a) măsuri provizorii conform recomandății sau hotărârii Consiliului de Securitate al ONU.

Măsurile provizorii a securității colective din cadrul ONU sunt orientate spre oprirea operațiunilor militare și restabilirea situației anterioare, prin cererea

încetării focului și retragerea trupelor. Uneori în așa mod se înaintează invitații de asistență Statelor victime ale actelor contrare Cartei ONU, se indică procedurile de reglmentare a diferendului. În cadrul măsurilor provizorii Consiliul de Securitate al ONU poate să se implice mai direct în procedura de rezolvare a diferendului și să indice condițiile pe care le va găsi convenabile: prin intermediul unei misiuni de conciliere din numele Președintelui Consiliului de Securitate; prin desemnarea unui mediator. Consiliul poate de asemenea să țină cont de competența Adunării Generale a ONU, de rolul organizațiilor regionale.

b) măsuri de constrângere conform Cartei ONU

Sistemul securității colective al ONU prevede că „ Consiliul de Securitate va constata existența amenințării împotriva păcii, a unei încălcări a păcii sau a unui act de agresiune și va face recomandări ori va hotărî ce măsuri vor fi luate, în conformitate cu Articolele 41 și 42, pentru menținerea sau restabilirea păcii și securității internaționale„,art.39.

În corespundere cu artrticolul 41 al Cartei ONU „Consiliul de securitate poate hotărî ce măsuri, care nu implică folosirea forței armate, trebuie luate spre a se da urmare hotărîrilor sale și poate cere Membrilor Națiunilor Unite să aplice aceste măsuri. Ele pot să cuprindă întreruperea totală sau parțială a relațiilor economice și a comunicațiilor feroviare, maritime, aeriene, poștale, telegrafice, prin radio și a altor mijloace de comunicație, precum și ruperea relațiilor diplomatice”.

În articolul 42 al Cartei ONU se spune că „ În cazul în care Consiliul de securitate va socoti că măsurile prevăzute în Articolul 41 nu ar fi adecvate ori că s-au dovedit a nu fi adecvate, el poate întreprinde cu forțe aeriene, navale sau terestre, orice acțiune pe care o consideră necesară pentru menținerea sau restabilirea păcii și securității internaționale. Această acțiune poate cuprinde demonstrații masuri de blocadă și alte operațiuni executate de forțe aeriene, maritime, sau terestre ale Membrilor Națiunilor Unite”.

ONU este unica organizație universală cu imputernicire de a aplica măsuri de constrângere în condițiile prevăzute de Cartă. Funcția deosebit de responsabilă pentru aplicarea lor practică este decernată Consiliului de Securitate, în cadrul căruia acționează principiul unanimității membrilor săi permanenți, dreptul de veto.

3. Măsuri de securitate colectivă ce se referă la aplicarea acordurilor internaționale regionale întreprinse de regulă de către organizațiile regionale de securitate colectivă.

Organizațiile regionale de securitate colectivă trebuie să corespundă cerințelor Cartei ONU, să contribuie la prevenirea conflictelor militare și situațiilor ce amenință pacea în regiunea dată. Acestea trebuie în primul rînd să aplice mijloacele pașnice de soluționare a conflictelor. Organizațiile regionale de securitate colectivă pot aplica măsuri de constrângere în scopul autoapărării colective (art.51 a Cartei ONU) sau la recomandarea Consiliului de Securitate al ONU(art.53) al Cartei ONU.

În ce privește Republica Moldova temelia cadrului juridic al suveranității statului este prevăzută în Declarația de suveranitate din 23 iunie 1990 [8]și Declarația de independență din 27 august 1991. [9].

Prioritățile politicii externe actuale ale Republicii Moldova pentru anul 2021-2022 sunt expuse în discursul Președintei Țării, M.Sandu, „O politică externă activă pentru o Moldovă mai puternică și mai bine guvernată,, [10] din 16 iulie 2021.

Suveranitatea statelor la momentul actual, în contextul evenimentelor care se produc în lume, a conflictului armat devastator între Rusia și Ucraina ,este în directă coeziune cu lupta pentru determinarea modelului ordinii mondiale, care se va stabili în dependență de raportul de forțe între mari grupări de state interesate, fiecare dintre ele urmărind propriile interese.

Concomitent urmează să fie luată în considerație expresia.. „Există o putere mai mare decât dorința – acestea sunt relațiile economice internaționale,,. În baza lor își va găsi expresie suveranitatea statelor din perspectiva dreptului internațional.

Referințe bibliografice:

1. Krasner S.D. Sovereignty: Organise Hipocrisy.-Princeton University Press, 1999, p.11.
2. Weber M.Politics as a Vocation.<https://cluelesspoliticalscientist.wordpress.com/2022/12/07/politics-as-a-vocation/> (vizitat 7.12.2022).
3. Drept internațional public. Ediția a V-a (completată și actualizată). Chișinău, 2021, p. 72-73.
4. Declarația asupra principiilor dreptului internațional privind relațiile prietenești... <https://lege5.ro/leges/gratuit/declaratii/> (vizitat 10.12.2022).
5. Referat Suveranitatea statului:<https://www.scribd.com/document/688888888> (vizitat 9.12.2022).
6. Convenția de la Viena cu privire la dreptul tratatelor din 1969. Parlament.md <https://www.parlament.md/>(vizitat 10.12.2022).
7. Carta 26/06/1945- Portal legislative. Legislație.just.ro.<https://legislatie.just.ro/Public/D9> (vizitat 11.12.2022).
8. Declarația cu privire la suveranitatea Republicii Sovietice Socialiste Moldova din 23 iunie 1990. În: Veștile Sovietului Suprem și ale Guvernului R.S.S. Molsova, 1990, nr.6-7.
9. Declarația de independență a Republicii Moldova. Legea Republicii Moldova nr.691-XII din 27 august 1991. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 1991, nr.011-XII.
10. O politică externă activă pentru o Moldovă mai puternică și mai bine guvernată.Președinte.md. <https://www.președinte.md/> (vizitat 12.12.2022).

IMPACTUL E-GUVERNĂRII ASUPRA ACTIVITĂȚII AUTORITĂȚILOR PUBLICE LOCALE¹

THE IMPACT OF E-GOVERNMENT ON THE ACTIVITY OF LOCAL PUBLIC AUTHORITIES

CZU: 342.51:004:352.07

Svetlana SLUSARENCO²

ABSTRACT. *The use of information technologies represented a window of opportunity for local authorities to increase initiatives and tools for citizens' participation and interaction with society. The goal of e-government is to strengthen democracy, which is achieved by guaranteeing citizens' access to official information, streamlining the activity of public administration, increasing the quality level of public services, increasing the degree of participation of citizens in the governance process. In order to accelerate the development of services offered through electronic government, public authorities must be open to the computerization and technology of public institutions, as well as the inclusion of all social categories as beneficiaries of e-government services.*

Keywords: *governance, public authorities, participation, democracy, public services, efficiency*

REZUMAT. *Utilizarea tehnologiilor informaționale a reprezentat o fereastră de oportunitate pentru autoritățile locale de a spori inițiativele și instrumentele de participare și interacțiune a cetățenilor cu societatea. Guvernarea electronică are ca obiectiv consolidarea democrației, care se realizează prin garantarea accesului cetățenilor la informația oficială, eficientizarea activității administrației publice, sporirea nivelului calității serviciilor publice, creșterea gradului de participare a cetățenilor în procesul de guvernare. Pentru accelerarea dezvoltării serviciilor oferite prin intermediul guvernării electronice, autoritățile publice trebuie să fie deschise spre informatizarea și tehnologizarea instituțiilor publice, precum și includerea tuturor categoriilor sociale ca beneficiari ai serviciilor de e-guvernare.*

Cuvinte-cheie: *guvernare, autorități publice, participare, democrație, servicii publice, eficiență*

Secolul XXI a debutat cu o provocare globală de o înaltă prioritate, și anume să dezvolte guvernarea electronică (e-Guvernarea) la toate nivelurile statului, atât la nivel central cât și local. În acest sens, guvernarea a făcut eforturi mari și a elaborat un cadru normativ propice, cu scopul de a oferi suport în domeniul tehnologiei informației și pentru a-și moderniza administrația publică cu ajutorul

---

¹ Articolul a fost elaborat în contextul Proiectului Instituțional "Modernizarea mecanismelor de guvernare axate pe protecția drepturilor omului" în cadrul Laboratorului de Cercetare Științifică "Drept Public Comparat și e-Guvernare", Facultatea de Drept, Universitatea de Stat din Moldova (cifrul proiectului - 20.80009.1606.15)

² Svetlana SLUSARENCO, doctor în drept, conferențiar universitar, Universitatea de Stat din Moldova, svetlana_slusarenco@yahoo.com, <https://orcid.org/0000-0002-9092-0024>

e-Guvernării: formarea politicilor publice, luarea deciziilor, crearea și furnizarea de servicii, limitare a corupției, participare.

Guvernele celor mai avansate țări ale lumii acceptă politici de trecere la o guvernare electronică ca metoda de a îmbunătăți serviciile oferite mediului de afaceri și cetățenilor, promovând dezvoltarea economică și socială, ridicând eficacitatea activităților din cadrul administrării publice prin implementarea sistemelor informatice, integrarea bazelor de date și crearea web site-urilor proprii. Descentralizarea, autonomia locală și dezvoltarea serviciilor publice locale, pentru a fi cât mai accesibile pentru cetățeni, sunt deziderate esențiale pentru majoritatea statelor democratice [1, p. 17].

Utilizarea tehnologiilor informaționale a reprezentat o fereastră de oportunitate pentru autoritățile locale de a spori inițiativele și instrumentele de participare și interacțiune a cetățenilor cu societatea. Factorii de decizie politică trebuie să acorde atenție capacităților instrumentelor de e-guvernare pentru a facilita mai bine procesul de participare electronică și pentru a oferi canalele necesare pentru a obține feedbackul cetățenilor. Dreptul cetățenilor de a participa la conducerea afacerilor publice”, inclusiv la nivel local, este definit clar în Carta europeană a autonomiei locale, în Protocolul suplimentar, care afirmă că „dreptul de a participa în afacerile unei autorități locale denotă dreptul de a căuta determinarea sau influențarea exercițiului puterii și răspunderilor unei autorități locale”. Când autoritățile locale se consultă cu cetățenii și îi implică în conceperea și evaluarea serviciilor publice, acestea deschid calea pentru rezultate politice mai bune și pentru o încredere comună sporită între cetățeni și guvern [1].

În cazul Republicii Moldova, gradul de digitizare este în continuă creștere, consumatorul este familiarizat cu soluțiile digitale și peste 75% din populație folosește internetul, atât la rețele de fibră optică, cât și la internetul mobil: peste 98% de localitățile din țară au prezență la punct fix de acces la fibră optică și peste 98% este acoperirea localităților cu internet mobil de înaltă capacitate. – 4.36 milioane de telefoane mobile activ conectate (depășind numărul populației) [2].

Dacă la nivel central, implementarea guvernării electronice a demarat și s-a implementat cu pași majori, la nivelul administrației publice locale, promovarea și implementarea guvernării electronice a mers mai lent, deși în prezent sunt atestate succese remarcabile.

Transformarea digitală a administrațiilor publice reprezintă o modalitate de a oferi servicii mai rapide, mai ieftine și mai bune. Guvernarea electronică conduce la îmbunătățirea eficienței și crește accesibilitatea în utilizare. De asemenea, contribuie la promovarea de practici etice și reduce riscurile de corupție. În Republica Moldova există în prezent o serie de soluții privind guvernarea electronică precum, voința politică - lucrurile se rezolvă relativ repede atunci când politicienii înțeleg problema și beneficiile soluției de e-Guvernare și popularizarea serviciilor, în special la nivel local, avantajele utilizării serviciilor digitale [3].

Nu există o definiție comună acceptată pentru e-guvernare, cu toate că termenul este des folosit. Drept concept general, guvernarea electronică este o guvernare care aplică forme și metode de interacțiune dintre administrații, cetățeni și mediul de afaceri, la prestarea serviciilor publice, prin utilizarea mijloacelor electronice.

Guvernarea electronică poate fi definită drept utilizarea tehnologiilor informaționale pentru a furniza mai eficient serviciile guvernamentale, respectiv aplicarea tehnologiilor informaționale în operațiunile guvernamentale, generând atingerea scopurilor publice prin mijloace digitale. Principiul care stă la baza guvernării electronice, susținut de un cadru instituțional eficient de guvernare electronică, este de a îmbunătăți funcționarea internă a sectorului public prin reducerea costurilor financiare și a perioadelor de tranzație, astfel încât să integreze mai bine fluxurile și procesele de muncă și să permită utilizarea eficientă a resurselor. Guvernarea electronică reprezintă „oferirea de către stat, pe baza banilor publici, către beneficiari a unora dintre serviciile sale publice și sub formă electronică, adică prin folosirea tehnologiei informației și comunicațiilor și, în special a internetului” [2, p. 44].

Guvernarea electronică poate fi definită ca fiind „interacțiunea dintre Guvern, Parlament și alte instituții publice cu cetățenii prin intermediul mijloacelor electronice” [3, p. 22].

E-Guvernarea reprezintă utilizarea tehnologiilor informaționale pentru îmbunătățirea eficienței agențiilor guvernamentale și furnizarea serviciilor guvernamentale online. Cadru guvernării electronice s-a extins pentru a include utilizarea tehnologiilor informaționale de către guvern pentru realizarea unei game largi de interacțiuni cu cetățenii și sectorul de afaceri, precum și pentru datele deschise ale guvernului și utilizarea tehnologiilor informaționale pentru a permite inovarea în guvernare [3].

Guvernarea electronică reprezintă o etapă esențială a reformei administrației publice, a modernizării acesteia, și presupune un proces de digitizare a sectorului public al cărui scop este facilitarea interacțiunii dintre instituțiile publice și cetățeni prin intermediul aplicațiilor bazate pe tehnologia informației. E-Guvernarea este esențială pentru eliminarea sau simplificarea procedurilor birocratice, pentru îmbunătățirea accesului la informații, pentru reducerea cheltuielilor publice, pentru combaterea corupției sau pentru întărirea capacității administrative a instituțiilor publice, devenind imperios necesară dezvoltarea acesteia [3, p. 22].

Utilizarea masivă a soluțiilor de e-Guvernare în diverse state presupune încredere, securitatea datelor personale, posibilitate de autentificare electronică asigurată tuturor și alegere, corectitudine și responsabilitate. *Încrederea* constă în faptul că soluțiile e-Guvernare niciodată nu vor fi folosite masiv dacă nu există suficientă încredere în funcționalitatea lor. Deseori, aceste soluții sunt o reflecție fermă a instituțiilor care dezvoltă sau sunt managerii acestor soluții.

Securitatea datelor personale - fiecare utilizator al serviciilor electronice trebuie să fie sigur că datele lui personale nu sunt utilizate abuziv de către cineva și însuși cetățeanul este proprietarul acestor date. Sistemele electronice sunt construite în așa mod încât orice autentificare sau accesare a datelor personale a oricărei persoane de către o entitate privată sau de stat va lăsa neapărat amprente, iar acestea vor fi vizibile de către proprietarul final al acestor date – cetățeanul. *Posibilitate de autentificare electronică asigurată tuturor* - atât timp cât certificatele de autentificare electronică vor fi eliberate prin o procedură birocratică separată, uneori costisitoare, consumatoare de timp și care trebuie repetată frecvent, utilizarea serviciilor e-Gov va rămâne una marginală. Soluția cea mai simplă și accesibilă este inserarea în buletinele de identitate a modulelor de autentificare securizată și semnătură digitală, astfel asigurând majorității cetățenilor accesul la serviciile digitale funcționale. Este o investiție minoră care poate aduce beneficii imense în viitor. *Alegere* – utilizatorii trebuie să aibă oportunitatea alegerii soluțiilor de e-Guvernare pe care le folosesc. Astfel, vor supraviețui doar cele mai eficiente și funcționale platforme, iar calitatea serviciilor noilor platforme se va afla în permanentă creștere. Forțarea utilizării anumitor platforme exclusiviste în unele domenii va conduce la neglijarea lor. *Corectitudine și responsabilitate* – autoritățile centrale guvernamentale și instituțiile publice trebuie să ofere suport și asistență persoanelor și structurilor dezavantajate pentru a le oferi acces egal la servicii. De asemenea, trebuie dezvoltate mecanisme prin care cetățenii să poată responsabiliza prestatorii de servicii publice, inclusiv digitale. E un mecanism bidirecțional și de interes reciproc. [1, p. 5-6]

Respectarea acestor condiții este foarte importantă, deoarece utilizarea e-Guvernării trebuie să fie accesibilă atât pentru funcționarii publici, cât și pentru utilizatorii de servicii. Sistemele de e-Guvernare complexe, au o rată mică de utilizare din considerentul că sunt greu de folosit, lucrează anevoios, nu au o interfață prietenoasă utilizatorului, sunt percepute drept prea complicate și devin, într-un final, folosite sporadic sau abandonate.

Guvernarea electronică este ghidată de anumite principii:

1. *Orientarea serviciilor către cetățean*. Dezvoltarea oricărui serviciu online trebuie să fie resimțită în mod pozitiv de către cetățeni și nu construite exclusiv pentru decidenți;

2. *Parteneriatul public-privat*. Dezvoltarea serviciilor trebuie să implice domeniul privat și să încurajeze investițiile în acest domeniu din partea mediului privat. Infrastructura trebuie să permită conectarea la inițiativele private, cu respectarea standardelor de securitate;

3. *Acces la internet pentru fiecare*. Asigurarea cu internet de calitate a tuturor cetățenilor este esențială în stabilirea unui punct de pornire în dezvoltarea și accesarea serviciilor digitale;

4. *Fiecare individ este proprietarul datelor personale.* Acest principiu presupune asigurarea unei securități maxime în schimbul și păstrarea de date, dar și posibilitatea fiecărui cetățean de a monitoriza fiecare accesare a datelor sale personale. Acest lucru este asigurat în Estonia prin intermediul unui serviciu guvernamental denumit X-Road [3].

E-Guvernarea presupune „informarea asupra proiectelor de lege aflate în discuție și emiterea de păreri de către cetățeni, plata taxelor de către contribuabili, completarea unor plângeri și petiții online”, toate acestea reprezentând „mijloace eficiente puse la dispoziție de către stat pentru exercitarea drepturilor fundamentale ale cetățenilor. Așadar, sensul implementării guvernării electronice este de sus în jos, adică de la stat la cetățean” [4].

Guvernarea electronică este reprezentată de așa-numita comoditate prin eficiență și se axează pe economia de resurse și de timp atât pentru instituțiile publice, cât și pentru cetățeni, care nu trebuie să se mai deplaseze de la o instituție la alta pentru a-și soluționa problemele [3, p. 24].

Printre avantajele guvernării electronice putem menționa îmbunătățirea accesului la informațiile și serviciile publice ale autorităților administrației publice centrale și locale, eliminarea procedurilor birocratice și simplificarea metodologiilor de lucru, îmbunătățirea schimbului de informații și servicii între autoritățile administrației publice centrale și locale și îmbunătățirea calității serviciilor publice la nivelul administrației publice centrale. „crearea unor website-uri guvernamentale care oferă informații de bază utilizatorilor, facilitând interacțiunea cu autoritățile publice centrale și locale, oferirea accesului la instrumente comunicaționale (forumuri, sondaje de opinie), luând în considerare feedback-ul beneficiarilor și oferirea unor servicii online, toate acestea înglobate într-un singur portal” [3, p. 24].

Am putea preciza că cetățenii dispun de costuri mai reduse pentru furnizarea serviciilor publice, având acces la un volum mai mare de informații într-un timp mai scurt, beneficiază de servicii publice de o calitate mai ridicată, de economia timpului, deoarece nu sunt nevoiți să se deplaseze de la o instituție la alta, de posibilitatea de a achita taxe, impozite, amenzi prin intermediul internetului.

Guvernarea electronică presupune un proces de schimbare, însă această schimbare este mediată de relația de încredere dintre cetățeni și guvern și necesită o stabilitate în acest sens [3, p. 25].

Astfel, este imperativ ca guvernarea să întreprindă acțiuni pentru întărirea conexiunii, cooperării cu cetățenii pentru ca politicile privind guvernarea electronică să fie încununate cu succes.

Cu referire la implementarea guvernării electronice la nivel local în Republica Moldova, au fost elaborate câteva acte normative, cum ar fi Hotărârea Guvernului cu privire la aprobarea Concepției sistemului informațional automatizat de administrare teritorială [6, pct. 1], Programul de reformare a serviciilor publice

[4, pct. 1]. Sistemul informațional automatizat de administrare teritorială, urma să asigure conducerea autorităților administrației publice locale cu date și să furnizeze operativ organelor centrale de specialitate ale administrației publice centrale și autorităților administrației publice locale informații autentice pentru argumentarea corectă a deciziilor ce țin de dirijarea sistemului de administrare teritorială [5, pct. 1]. Modernizarea activității autorităților administrației publice locale prin elaborarea și implementarea unui sistem urma să asigure informatizarea activității legate de colectarea, stocarea, prelucrarea, vizualizarea în fiecare autoritate publică locală și transmiterea acestei informații instituțiilor solicitante. În special cu referire la calcularea și monitorizarea plății impozitelor și taxelor locale, colectarea informației despre persoanele fizice și a unităților de drept în calitate de plătitori ai impozitelor și taxelor locale; evidența actelor juridice ale autorităților administrației publice locale; funcția de evidență a tuturor categoriilor de documente, eliberate de autoritatea administrației publice locale [5, pct. 1].

Conform Programului de reformare a serviciilor publice [4, pct. 1], inițiativele de modernizare a serviciilor publice acordate de către autoritățile publice locale sînt prevăzute și în cadrul Strategiei de descentralizare. Strategia prevedea sporirea capacităților autorităților publice locale pentru eficientizarea managementului serviciilor publice, sporind accesibilitatea acestora pentru populație, calitatea și facilitînd integrarea socială [6, pct. 1].

Un model demn de urmat privind digitalizarea serviciilor publice locale reprezintă Estonia, care a implimentat cu succes guvernarea electronică la nivelul unităților administrative-teritoriale. Inițierea procesului de digitalizare și susținere a administrației publice locale (APL) în Estonia, în perioada 2007-2015 a presupus: asumarea de către stat a responsabilității pentru procesul de digitalizare a apl; finanțarea a 6 noi locuri de muncă în cadrul guvernului (2007), responsabili de acest proces; programul de dezvoltare a tehnologiei informației și comunicațiilor apl a fost aprobat; înființarea unui consorțiu cu participarea guvernului, mediul academic estonian de guvernare electronică, administrație locală, sector privat etc.; portal web pentru autoritățile locale cu servicii electronice lansat în 2010; crearea unui sistem electronic de gestionare a documentelor special pentru administrația locală implementat; crearea unui sistem de planificare a informațiilor geografice; crearea unui sistem electronic de informații și democrație electronică pentru adunări (consilii) ale administrațiilor locale (2010); dezvoltarea unei aplicații mobile pentru „notificarea” autorităților locale, dar și alte inițiative [1, p. 18].

Portalul web pentru APL cu servicii electronice a fost implementat în Estonia din 2010, oferind perspective noi de dezvoltare a sectorului serviciilor locale. Sistemul electronic de informații și democrație electronică pentru consiliile administrațiilor locale a presupus: crearea unei aplicații web pentru crearea deciziilor de consiliu și vot; cererea publicării documentelor municipale, a

instrucțiunilor, etc; posibilitatea de difuzare video a ședințelor consiliului de autogovernare atât în direct, cât și înregistrat; votul cetățenilor pe anumite subiecte; contribuția la pregătirea bugetului pentru administrația locală; sporirea participării cetățenilor la nivel local. Sistemul informațional estonian al administrației publice locale presupune câteva elemente-cheie ce asigură uniformizarea și prezizibilitatea dezvoltării soluțiilor tehnice: toate soluțiile și registrele sunt legate prin sistemul estonian pentru schimbul de date (X-road); toate soluțiile locale sunt interconectate cu registrele de stat; majoritatea soluțiilor sunt dezvoltate de companii private; toate soluțiile sunt bazate pe tehnologii web; toate soluțiile se bazează pe surse deschise. Dezvoltarea tehnologiilor informaționale și de comunicare pentru autoritățile locale din Estonia a presupus ajustarea paradigmei de lucru și adaptarea la noi realități [1, p. 19].

Toate nivelurile de administrare din Estonia, de la guvern la consiliile locale, sunt mai rapide și mai ieftine datorită soluțiilor electronice ale țării. De asemenea, autoritățile au devenit mai deschise publicului ca niciodată, construind poduri între stat și oameni [1, p. 20].

Raportul de Evaluarea finală a Strategiei Naționale de Descentralizare în Republica Moldova, subliniază progresele realizate în domeniul digitalizării administrației publice locale: creșterea transparenței și accesului la servicii publice locale prin digitalizare. Principalele domenii problematice identificate în rapoartele menționate supra, includ: infrastructură IT slabă în autoritățile publice locale și existența multor registre pe suport de hârtie [7, pct. 1].

Deși obiectivele înscrise în Concepțiile menționate supra, privind dezvoltarea guvernării electronice la nivel local, nu au fost implimentate integral, autoritățile centrale au reconceptualizat aceste obiective. Astfel, 27 iulie 2022, Guvernul Republicii Moldova a aprobat Conceptul Portalului administrației publice locale din Republica Moldova. Procesul de transformare digitală va fi extins la nivel local, prin crearea unei noi platforme destinate autorităților publice locale – e-APL, care va contribui la sporirea calității serviciilor publice oferite cetățenilor. Prin intermediul noului portal, autoritățile publice centrale (APC) vor furniza resurse digitale importante pentru gestionarea eficientă a activităților la nivel local. De asemenea, această platformă va integra servicii guvernamentale existente, cum ar fi semnătura electronică și plățile electronice, facilitând prestarea de către APL a serviciilor publice online și interacțiunea digitală cu cetățenii și mediul de afaceri. În același timp, implementarea e-APL va contribui la diminuarea costurilor de accesare și procesare a datelor, astfel încât cei interesați să poată obține ușor și rapid datele necesare și serviciile electronice, prin utilizarea unui singur punct de acces. La fel, platforma e-APL va permite sporirea transparenței activității autorităților publice locale; va standardiza procesele de business și documentele aferente acestora; va contribui la raționalizarea procesului de prestare a serviciilor publice la nivel local, prin consumarea automată a datelor necesare din

resursele informaționale de stat și serviciile guvernamentale de platformă. Astfel, e-APL va reprezenta o soluție din categoria Guvern către Guvern (G&G), Guvern către Business (G&B) și Guvern către Cetățeni (G&C) [5].

Schimbul de date și accesul la informații în format electronic poate face relația dintre cetățeni și APL să fie mai strânsă oferind avantaje ambilor participanți: APL-urilor mai mult sprijin în activitățile desfășurate și mai multă încredere în datele obținute, și cetățeanului mai multă înțelegere și rezolvarea mai eficientă și mai rapidă a problemelor sale. Printre avantajele implementării scenariului de schimb de date se atestă excluderea prezentării diferitor certificate și documente de către cetățeni în mod fizic de la instituțiile statului, care la moment se eliberează cetățeanului contra cost. Un alt avantaj pentru folosirea schimbului de date îl constituie timpul redus de examinare a documentelor parvenite în adresa autorităților publice deoarece pot accesa informația de care au nevoie în format electronic (despre persoanele fizice, agenți economici, bunuri aflate în posesie, etc) din Registrele informaționale ale statului, în timp real cu date actualizate și veridice. Totodată, va fi exclusă birocrăția care se face la moment prin schimbul de documente, certificate, dări de seamă, rapoarte financiare, între primării, sau primării și centre raionale, deoarece aceste documente vor fi accesate din Resursele informaționale și nu va mai fi necesar să se prezinte pe suport de hârtie. Un exemplu de succes în acest sens îl reprezintă raioanele de nord, Edineț, Rîșcani și Glodeni care accesează la moment date despre persoanele fizice, date din contul persoanei asigurate social, informații despre venitul salarial, lista de bilete de tratament sau compensații acordate persoanei, lista plăților/prestațiilor de asigurări sociale stabilite persoanei. Strășeni, Leova și Ialoveni accesează date despre plățile de asigurări sociale de care beneficiază persoana fizică și veniturile salariale [2].

Pentru realizarea acestor deziderate este nevoie de voință politică. Observăm că aria de acoperire a teritoriului Republicii Moldova a mecanismului de schimb de date în mod electronic este foarte mică, astfel trebuie de sporit gradul de acoperire a acestui sector și este necesar de a fi promovat în continuare. E-Guvernarea este necesară pentru pentru facilitarea accesului la informații, pentru simplificarea procedurilor birocratice și a metodelor de lucru, pentru sporirea calității serviciilor publice la nivel local, pentru reducerea cheltuielilor pentru serviciile prestate și pentru combaterea corupției. Este necesar să se pună accentul pe eficiență, cooperare și coordonare, care va asigura accesul la documentele necesare de către instituțiile publice locale, eliminarea barierelor, posibilitatea de a efectua plăți online, oferirea unui sistem electronic de furnizare a informațiilor.

Referințe bibliografice:

1. Ciurea I., Guzun V. E-guvernare pentru Republica Moldova. Repere generale și bune practice. Chișinău, 2020.

2. Vasilache D., Guvernarea electronică – o introducere, Cluj-Napoca: Casa Cărții de Știință, 2008.
3. Baltaru R. A. Reforma în administrația publică. Studiu privind e-guvernarea la nivelul Uniunii Europene. Revista Transilvană de Științe Administrative nr. 1(30)/2012.
4. Programul de reformare a serviciilor publice pentru anii 2014-2016, aprobat prin HG122/2014 din 18.02.2014, Monitorul Oficial nr. 43-46 din 2014.
5. Hotărârea Guvernului nr. 1321 din 27.11.2008 cu privire la aprobarea Concepției sistemului informațional automatizat de administrare teritorială, Monitorul Oficial nr. 215-217 din 2008
6. Concepția sistemului informațional automatizat de administrare teritorială, Monitorul Oficial nr. 215-217 din 2008.
7. Legea nr. 68 din 05.04.2012 pentru aprobarea Strategiei Naționale de Descentralizare și a Planului de acțiuni privind implementarea Strategiei naționale de descentralizare pentru anii 2012–2018. Monitorul Oficial Nr. 143-148 din 2012.

Resurse web:

1. Tejedo-Romero F., Ferraz Esteves Araujo J. F., Tejada A., Ramírez Y. Mecanisme de e-guvernare pentru a spori participarea cetățenilor și a societății: Analiză exploratorie prin dimensiunea municipalităților. *https://doi.org/10.1016/j.techsoc.2022.101978. Tehnologia în societate. Volumul 70, august 2022. [citată 27.12.2022]. Disponibil: https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0160791X22001191?via%3Dihub*
2. Implementarea schimbului de date în format electronic pentru autoritățile administrației publice locale. [citată 30.12.2022]. Disponibil: <https://lidmoldova.org/2021/06/18/implementarea-schimbului-de-date-in-format-electronic-pentru-autoritatile-administratiei-publice-locale/>
3. Ce este e-Guvernarea. [citată 30.12.2022]. Disponibil: <https://www.egov.md/ro/faq>
4. Cristescu A., Dimensiuni practice ale conceptului de e-Guvernare în România și Japonia, București, [citată 28.12.2022]. Disponibil: <http://www.admpubl.snspa.ro/fisiere/japonia/Dimensiuni%20practice%20ale%20conceptului%20de%20e-guvernare%20in%20Romania%20si%20Japonia%20-%20Alexandra%20Cristescu.pdf>
5. E-APL – o nouă platformă digitală destinată administrației publice locale. [citată 28.12.2022]. Disponibil: <https://juridicemoldova.md/14833/e-apl-o-noua-platforma-digitala-destinata-administratiei-publice-locale.html>

RĂȚIUNEA DE A FI A STATULUI DE DREPT ÎNTR-O LUME DIGITALĂ

CZU: 342.22:004

Valentin MARGINEANU¹

ABSTRACT. *Currently, the concept of the rule of law, like the entire legal structure, is facing new challenges. Two of these challenges are the globalization and the digitalization. The globalization implies a very close interaction of different legal and state constructions, including different practices of the rule of law. The forms of globalization include the unification of procedures and increasing the role of the judicial power, legal transplant or legal acculturation, and the internationalization of international law. With reference to digitization, there is a very pronounced trend on the conceptualization of the digital state or digital order. The digital reality, the virtual space and the artificial intelligence pose sufficient risks to fundamental human rights and freedoms. Both globalization and digitalization imply important adjustments of the mechanisms of the rule of law in order to guarantee the human rights in the new conditions of social reality.*

Key words: *rule of law, human rights, globalization, digitization, digital state, artificial intelligence*

REZUMAT. *La momentul actual conceptul statului de drept, ca de altfel întreaga construcție juridică, este pus în fața unor noi provocări. Două dintre aceste provocări sunt globalizarea și digitalizarea. Globalizarea presupune o interacțiune foarte strânsă a diferitor construcții juridico-statale, inclusiv a diferitor practici ai statului de drept. Dintre formele de manifestare a globalizării sunt menționate unificarea procedurilor și creșterea rolului puterii judecătorești, transplantul juridic sau aculturația juridică, precum și internaționalizarea dreptului internațional. Cu referire la digitalizare atestăm o tendință foarte pronunțată privind conceptualizarea fenomenului statului digital sau ordinii digitale. Realitatea digitală, spațiul virtual, precum și inteligența artificială prezintă suficiente riscuri pentru drepturile și libertățile fundamentale ale omului. Atât globalizarea, cât și digitalizarea implică importante ajustări a mecanismelor statului de drept în vederea garantării drepturilor omului în noile condiții a realității sociale.*

Cuvinte-cheie: *stat de drept, drepturile omului, globalizare, digitalizare, stat digital, inteligență artificială*

Una din tendințele actuale în gândirea filosofico-juridică ține de revederea sau revizuirea conceptului statului de drept. Aceasta nu presupune sub nici o formă faptul că acest concept este depășit. Dimpotrivă, în opina noastră, este mai actual ca nici odată. Însă anume din această actualitate și rezultă necesitatea revizuirii. Vom încerca să argumentăm acest deziderat.

Conceptul statului de drept este unul pe cât de arhicunoscut și arhicercetat, pe atât și de divers. Există o multitudine de modele naționale a statului de drept, iar problemele de convergență a acestor modele demonstrează o dată în plus actualitatea cercetărilor fenomenului în cauză.

---

¹ Valentin MARGINEANU, Magistru în drept, Lector, Universitatea de Stat din Moldova, e-mail: vmargineanu70@gmail.com ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4223-5890>

Diversitatea abordărilor conceptului statului de drept, tradițional se reduc la două – abordarea romano-germanică (concepția propriu-zisă a statului de drept) și abordarea anglo-saxonă (concepția supremației dreptului). În acest sens observăm faptul că tendința de revizuire se manifestă în cadrul ambelor abordări. Mai mult ca atât, în cadrul ambelor abordări se accentuează atenția asupra aceluiași probleme cum ar fi:

- Interacțiunea statului cu societatea civilă;
- Aspecte axiologice;
- Limitarea posibilității de intervenție a statului în raport cu drepturile și libertățile fundamentale ale omului;
- Adaptarea construcției juridico-statale la dinamica actuală a evoluției umanității;
- Compatibilitatea reciprocă a diferitor modele a statului de drept.

Aici este necesar să întreprindem un recurs la istorie. Deși termenul *stat de drept* nu a fost introdus de Im. Kant, anume acestui gânditor noi îi datorăm primul concept încheiat a statului de drept. Kant a formulat acest concept analizând funcțiile statului. El atribuie statului o singură funcție – funcția juridică. Statul trebuie doar să garanteze drepturile pe care omul le are de la natură. Dreptul natural fundamental este libertatea, iar toate celelalte drepturi sunt subordonate acestuia. Anume așa trebuie să fie conceput un adevărat stat de drept, conchide Kant.

Ulterior conceptul statului de drept s-a dezvoltat anume în direcția garantării drepturilor și libertăților fundamentale, naturale, raționale ale omului. S-a insistat în mod special pe necesitatea limitării voluntarismului statului. Altfel spus, cum procedăm – fie acceptăm ideea autolimitării statului (și mizăm doar pe bunăvoința și intențiile nobile ale statului) sau identificăm o sursă exterioară a obligațiilor statului care îl impune să procedeze într-un fel sau altul. În cazul în care mergem pe prima soluție, în opinia noastră, suntem în prezența unei loterii: statul poate să manifeste acea bunăvoințe și acele intenții nobile, dar poate să nu o facă. Avem suficiente exemple și în trecut, dar și actuale în care statele, în numele garantării unor drepturi fundamentale protejate în cadrul statului de drept, au intervenit anume în aceste drepturi îngustându-le și făcându-le ineficiente. Cea de a doua soluție presupune o delimitare dintre drept și legea, statul fiind autorul legilor, nu și a dreptului și statuarea dreptului ca fiind superior legii.

O altă direcție de dezvoltare a conceptului statului de drept ține de argumentarea raționalității dreptului. Avem în vedere fundamental, aspectul material al raționalității, acea raționalitate care permite identificarea unor criterii de evaluare a legitimității dreptului și a raportului dintre drept și lege. Această direcție este strâns legată de cea de a doua soluție menționată mai sus.

Deși au existat o diversitate apreciabilă de opinii referitor la modul de organizare și funcționare a statului de drept, totuși acest concept a evoluat constant,

pentru ca, la un moment dat, să se contureze un set de drepturi fundamentale pe care statul are obligația să le garanteze, indiferent de voința acestuia din urmă. Discuțiile se mai duceau deja doar despre întinderea unor anumite drepturi concrete, incontestabile. Anume în acest sens, spre exemplu, s-a dezvoltat inclusiv practica Curții Europene pentru Drepturile Omului, care presupune identificarea spiritului Convenției Europene a drepturilor omului și nu a literei acesteia.

Conceptul *statului de drept* nu are o definiție științifică clară și unanim acceptă, acesta reprezentând, mai degrabă, o categorie de evaluare, care permite compararea unui stat concret cu modelul occidental al statului contemporan luat în calitate de etalon al statului de drept. În acest context apare întrebarea dacă conceptul *statului de drept* este o categorie pur științifică sau este un model concret de dezvoltare a statului contemporan. Răspunsul la această întrebare este crucial pentru continuarea cercetărilor.

Astfel, în cazul primei opțiuni este necesar de elaborat niște criterii generale, necesare și suficiente, de identificare a statului de drept, iar modul de implementare a acestora de lăsat la latitudinea fiecărui stat în parte, în dependență de particularitățile istorice, sociale, valorice etc., a fiecăruia. Așa s-a procedat, spre exemplu, în cazul formei de guvernământ. S-a stabilit că în cadrul republicii parlamentare poziția șefului de stat este inferioară parlamentului, iar atribuțiile concrete a șefului de stat au fost lăsate la latitudinea fiecărui stat în parte și nu există o listă exhaustivă a atribuțiilor șefului statului pentru cataloga un anumit stat ca fiind o republică parlamentară.

În schimb, în cazul celei de a doua opțiuni, criteriile și principiile generale nu sunt suficiente pentru a caracteriza un stat concret ca fiind un stat de drept. Este necesar stabilirea unor indicatori foarte concreți, neinterpretabili, exhaustivi și doar în cazul realizării acestor indicatori un stat poate fi numit stat de drept. În acest caz problema majoră nu ține de posibilitatea sau imposibilitatea identificării unor asemenea criterii, ci de justificarea unor asemenea criterii. Pe cât ar fi de justificată potrivirea tuturor statelor în baza unui singur model concret de dezvoltare. Până și în Uniunea Europeană observăm o opoziție extrem de clară la tentativele de a institui norme concrete rigide în toate statele membre. Principiile generale, de regulă, sunt acceptate, dar normele concrete frecvent întâlnesc opoziție serioasă din partea statelor membre. Și nu ne referim aici la doar la statele care tradițional se află în opoziție în cadrul Uniunii Europene, cum ar fi Ungaria sau Polonia. Problema este mult mai amplă și nu în zădar se discută tot mai mult despre renunțarea la principiul unanimității în procesul de adoptare a deciziilor în cadrul Uniunii Europene.

Din punct de vedere a dreptului internațional public statul de drept nu se deosebește de alte state. Acesta este subiect al relațiilor internaționale de rând cu celelalte state și prezintă aceleași premise ale existenței. Ceea ce distinge un stat de drept de un alt stat sunt principiile sale fundamentale de funcționare. Însă

aceste principii nu pot fi atribuite mecanic tuturor statelor care se vor a fi state de drept. Anume din acest motiv este necesar de elaborat principiile generale de funcționare a statului de drept și nu norme concrete pentru un asemenea tip de formațiune statală.

În ceea ce ne privește, considerăm că cea mai optimă direcție de cercetare este elaborarea unor premise ale statului de drept sub forma unor criterii generale, dar necesare și suficiente, fără a impune statelor norme concrete pentru a obține statutul de stat de drept.

La momentul actual însă, conceptul statului de drept, ca de altfel întreaga construcție juridică, este pus în fața unor noi provocări. Două dintre acestea, am spune noi, sunt cruciale:

- Globalizarea, care presupune o interacțiune foarte strânsă a diferitor construcții juridico-statale, inclusiv a diferitor practici ai statului de drept;
- Digitalizarea, care impune necesitatea unor abordări noi, inclusiv, în cadrul conceptului statului de drept.

Globalizarea sau, cum o mai numesc unii autori, mondializarea [1, p.10] dreptului, a conceptelor și tehnicilor sale reprezintă realități tot mai evidente. Îndrăznim să afirmăm că dreptul, fiind un domeniu mai conservator, s-a implicat cu întârziere în procesul de globalizare, catalizatorul căruia a fost domeniul economic. Dacă pe plan intern dreptul, de cele mai multe ori, fie stimulează anumite relații sociale, inclusiv economice, fie le descurajează, atunci în procesul de globalizare dreptul intervine, într-un anumit mod, post factum, standardizând anumite relații deja existente.

Analizând procesele globalizării juridice identificăm două direcții posibile de evoluție imediată. Prima ar fi integrarea sistemelor naționale de drept într-un sistem unificat de norme juridice și instituții de drept, care în procesul de aplicare a dreptului și de soluționare a litigiilor vor lua în calcul nu doar normele dreptului internațional, dar și normele corporative a companiilor transnaționale, regulile care guvernează activitățile statului în raport cu structurile macroeconomice uniunile interstatale, precum și standardele și valorile unanim recunoscute în cadrul ordinii mondiale. Cea de a doua direcție ar fi crearea unui sistem nou mondial de norme juridice care ar organiza și asigura relațiile interstatale în toate domeniile vieții sociale contemporane, în cadrul căruia dreptul internațional și dreptul național se află în raport de interdependență reciprocă. Într-o perspectivă mai îndepărtată însă, o să ne aliniem la poziția formulată de Mircea Duțu, în opinia căruia „evoluțiile converg spre perspectiva unui drept comun ansamblului planetei, care ar putea fi calificat, pe termen lung, chiar ca mondial. El nu va fi, însă, în orice caz, dreptul internațional – conceput în manieră clasică, tradițională, ca dreptul relațiilor dintre state, ori într-una mai modernă, ca dreptul societății internaționale - , ci un drept uniform, prin armonizare, care aduce și impune, cel puțin pentru materiile principale, aceleași soluții în toate ordinele ju-

ridice internaționale.” [1, p. 10] Perspectiva ar putea fi considerată prea idealistă, dar anume idealismul dintotdeauna a asigurat evoluția umanității, idealurile au mișcat lumea înainte.

Din perspectiva conceptului statului de drept, așa cum a fost acesta formulat de Im. Kant în calitate de autoritate care trebuie să garanteze drepturile naturale ale omului, dreptul natural fundamental fiind libertatea, globalizarea juridică își are rostul doar în situația în care ar acorda garanție și conținut suplimentar acestui drept natural fundamental. Prin prisma acestui postulat globalizarea dreptului ar reprezenta un proces istoric, obiectiv, logic și ireversibil de recepție, unificare, universalizare, standardizare și armonizare a sistemelor naționale de drept și a familiilor de drept realizat în vederea asigurării unei libertăți juridice optime reieșind din necesitățile generalizate a indivizilor, statelor și comunității mondiale, precum și a valorilor ordinii juridice naționale și internaționale care contribuie la dezvoltarea dreptului internațional și mondial. Globalizarea, în calitatea sa de proces istoric, logic și continuu, este unul din cei mai importanți factori de universalizare culturală, inclusiv a culturii juridice.

Globalizarea juridică are o multitudine de forme de manifestare, însă toate reprezintă doar metode de realizare scopului final, toate trebuie să aibă la bază un raționament unic – amplificarea libertății individului și garantarea acesteia. Întru argumentarea acestui deziderat vom caracteriza succint trei forme de manifestare a globalizării juridice. Una din aceste forme este *unificarea procedurilor și creșterea rolului puterii judecătorești*. Autorul Cristi Danileț [2] constată unificarea sistemelor de drept prin prisma proceselor de aplicare a dreptului, în mod special prin procedurile de înfăptuire a justiției de către puterea judecătorească. Mai mult ca atât, se promovează ideea creșterii rolului acestei puteri în așa măsură încât ea se transformă treptat în prima putere în stat. Sub aspect procesual autorul observă o apropiere treptată nu doar dintre sistemele de drept din cadrul unei familii de drept, dar și din familii de drept diferite. „Așadar, putem vorbi de un fond comun procesual, indiferent că este vorba de o jurisdicție națională (de pe orice continent sau din orice țară) sau de una internațională, care înglobează echitatea, loialitatea, accesul la justiție, dreptul la apărare etc”. Însă principiile procesuale enumerate de autor nu reprezintă, constatăm noi, scopuri în sine, ci instrumente, inclusiv internaționale, de garantare a drepturilor și libertăților fundamentale ale omului, în calitatea lor de deziderat al statului de drept.

O altă formă de manifestare a globalizării juridice întâlnită în doctrina juridică este *transplantul juridic* sau *aculturația juridică* [3, 4]. Transplantul juridic reprezintă substituția totală sau parțială a unui sistem de drept cu alt sistem de drept, adică un sistem juridic preia o normă juridică, o instituție sau o doctrină de la un alt sistem de drept. Astfel, transplantul juridic poate fi înțeles ca un transfer de putere și de structuri instituționale dincolo de frontierele geopolitice sau culturale a statului donator. Logica transplantului juridic este perfecționarea sistemului de drept primi-

tor pe baza unui sistem de drept mai superior și mai dezvoltat. Trebuie, însă, de remarcat faptul că transplantul juridic nu este o procedură nouă, apărută în procesul de globalizare. Mii de ani sistemele de drept s-au dezvoltat și prin transferuri juridice. Este suficient să amintim sistemul de drept roman, care, pe de o parte, au influențat sistemele de drept a popoarelor cucerite, iar, pe de altă parte, au asimilat *ius gentium*, care se aplica popoarelor colonizate, cu *ius naturale*. În același timp, trebuie să recunoaștem faptul că datorită procesului de globalizare transplantul juridic s-a amplificat extrem de puternic. În procesul de aliniere la standardele internaționale statele (să le zicem în curs de dezvoltare) preiau cu ușurință experiența normativă și instituțională a statelor mai dezvoltate adaptând-o la particularitățile locale. Este lesne de observat faptul că, de cele mai multe ori, un asemenea transfer are ca scop alinierea la standardele internaționale privind drepturile și libertățile fundamentale ale omului în vederea realizării principiilor statului de drept.

Cea de a treia formă de manifestare a globalizării juridice pe care o enunțăm este *internaționalizarea dreptului național* [5]. Aceasta presupune alinierea ordinii juridice interne a unui stat la ordinea juridică internațională, care ar avea ca finalitate, cel puțin la nivel teoretic, crearea unei ordini juridice globale (deși este mult prea devreme, în opinia noastră, de afirmat o așa finalitate). Urmare a globalizării au apărut o multitudine de relații sociale care nu pot fi supuse rigurilor unui singur sistem de drept național. Respectiv, apare necesitatea racordării realității juridice la realitatea socială. Apare necesitatea protejării drepturilor și libertăților tuturor participanților la fenomenele globalizării, iar acest lucru este imposibil fără internaționalizarea drepturilor naționale prin alinierea acestora la anumite forme de reglementare comune, similare, identice. O altă cauză a internaționalizării dreptului național ține de apariția unui număr suficient de acte juridice adoptate de structuri internaționale de diferit nivel (mondiale, regionale, interstatale). Asumarea acestor acte de către state prin ratificare presupune obligatoriu racordarea sistemelor de drept naționale la respectivele acte, fapt care provoacă unificarea, cel puțin parțială, a sistemelor de drept naționale. Mai mult ca atât. Suficient de multe state au instituit prioritatea anumitor elemente din ordinea juridică internațională în raport cu ordinea juridică internă. Așa, spre exemplu, art. 4 alin. (2) din Constituția Republicii Moldova stipulează prioritatea reglementărilor internaționale în materia drepturilor fundamentale ale omului în raport cu legile interne. Este un exemplu elocvent de internaționalizare a sistemului de drept național al Republicii Moldova într-un domeniu aflat în legătură directă și indisolubilă cu conceptul statului de drept. Fără a detalia subiectul internaționalizării dreptului național, trebuie să recunoaștem că o unitate și omogenizare a spațiului normativ global va fi foarte dificil de atins datorită diversității spațiilor sociale în care acționează. Umanitatea reprezintă un spațiu extrem de diversificat sub aspect istoric, cultural, valoric etc. și nici globalizarea nu a contribuit decât foarte puțin la omogenizare.

Dacă ar fi să ne referim la *digitalizare* este suficient să menționăm doar internetul și multitudinea de baze de date digitale existente ca să înțelegem amploarea problemei. Unii autori afirmă că astăzi Internetul, după trăsăturile sale funcționale, chiar dacă nu înlocuit (încă) statul tradițional, concurează suficient de clar cu acesta și pe plan organizațional, și pe plan economic, și pe plan administrativ chiar etc. Până nu demult aceste, dar și alte domenii a vieții sociale erau într-o legătură strânsă cu statul. Actualmente aceste legături se rup, dat fiind faptul că internetul este, în cea mai mare parte, o construcție aflată în afara statului și a reglementării acestuia. Dar aceasta nu înseamnă că în această sferă statul nu are obligația de a asigura și garanta drepturile și libertățile fundamentale ale omului și a reacționa atunci când acestea sunt încălcate. Statul are obligația de a garanta într-un mod real, concret și optim drepturile și libertățile fundamentale la orice etapă istorică de dezvoltare a societății. Acest deziderat se referă în egală măsură la realitatea digitală. Digitalizarea a provocat apariția unor drepturi anterior necunoscute – drepturile digitale. Fără a pretinde la o definiție exhaustivă, considerăm că în categoria drepturilor digitale se includ drepturile de acces, utilizare, creare și publicare a conținutului (operelor) digital, de acces și utilizare a dispozitivelor electronice și rețelelor de comunicație, inclusiv a rețelei de internet.

Valorificarea și realizarea drepturilor digitale are loc în cadrul unui spațiu social specific – spațiul virtual. Subiecții de drept care se manifestă în acest spațiu sunt și ei, adesea, specifici în raport cu spațiul social tradițional. Frecvent subiecții spațiului virtual sunt „depersonalizați” și apar sub formă de coduri, nickname-uri, ip-uri și chiar identități false sau furate. Această particularitate, în coraport cu faptul că în spațiul virtual noțiunea de teritoriu (în sens de atribut al statului) este foarte relativă sau chiar lipsește, impune o abordare distinctă în procesul de reglementare juridică a relațiilor sociale și, implicit, în garantarea drepturilor și libertăților fundamentale în acest cadrul social. Nu sunt suficiente eforturile unui singur și chiar a câtorva state pentru a asigura libertatea și securitatea în spațiul virtual. Este necesar efortul conjugat al tuturor statelor, al întregii comunități mondiale pentru instituirea reguli clare, suficiente, efective și eficiente și a asigura valorificarea drepturilor digitale în deplină siguranță.

Drepturile digitale nu sunt în afara drepturilor universale, naturale, raționale ale omului, ci, dimpotrivă, fac corp comun cu acestea, iar sarcina statului este de a asigura drepturile digitale cel puțin în aceeași măsură ca și celelalte drepturi eterne ale omului. Astăzi, însă, constatăm faptul că statul în particular și comunitatea mondială în general nu se isprăvesc cu această sarcină pe măsura așteptărilor. Infractorii se simt mai în siguranță în spațiul virtual comparativ cu spațiul social tradițional, reglementările normative nu țin pasul cu evoluția extrem de rapidă a tehnologiilor informaționale, mecanismele existente de garantare a drepturilor individuale nu sunt pe deplin capabile să ofere siguranța în spațiul virtual.

O problemă majoră în sfera drepturilor digitale, în opinia noastră, ține de lipsa unor studii doctrinare fundamentale în materie, studii care ar stabili locul drepturilor digitale în sistemul drepturilor și libertăților universale ale omului. Majoritatea absolută a studiilor existente țin de partea tehnică, de partea normativ-reglementativă a domeniului. Istoria reglementărilor normativ-juridice ne vorbește despre faptul că orice reglementare normativă semnificativă este precedată de studii doctrinare fundamentale (în unele cazuri filosofice), care treptat trec în studii științifico-practice, după care apare reglementarea normativ-juridică. Frecvent aceste etape sunt separate de intervale de timp suficient de impunătoare. Are loc o veritabilă *luptă pentru drept*, doar că nu în sensul lui R. Ihering. În cazul drepturilor digitale atestăm o inversare a proceselor. S-a început cu dezvoltarea tehnologiilor informaționale, urmată de reglementarea normativă a acestora (dar și ea parțială și insuficientă), apare cadrul normativ al dreptului digital, care, în opinia noastră, este doar la început de cale, apar analize științifice, inclusiv critice, a cadrului normativ, dar studii doctrinar-juridice fundamentale sunt insuficiente. Or, doar asemenea studii pot deschide orizonturile drepturilor omului pentru drepturile digitale.

Cu referire la digitalizare atestăm o tendință foarte pronunțată privind conceptualizarea fenomenului *statului digital* sau *ordinea digitală*. Această tendință afectează direct conceptul statului de drept. Sunt deja voci care privesc statul sau ordinea digitală ca alternativa ordinii juridico-statale existente, fără însă a aborda direct protecția drepturilor și libertăților fundamentale ale omului în cadrul acestei "noi ordini".

În sens la statul digital presupune, în primul rând, digitalizarea serviciilor statului. Acest proces pe zi ce trece ia o amploare tot mai mare, inclusiv în Republica Moldova. Din anul 2010 avem o Agenție de Guvernare Electronică, care este responsabilă pentru implementarea tehnologiilor electronice în activitatea autorităților publice [6]. Nu pot fi puse la îndoială avantajele digitalizării în domeniile de responsabilitate a statului – facilitarea comunicării între administrație și cetățean, soluționarea mai operativă a problemelor, eficientizarea schimbului de date între autoritățile publice, diversificarea posibilităților de acces la serviciile publice, asigurarea transparenței în procesul decizional, renunțarea la documentele pe suport hârtie și promovarea documentelor electronice, automatizarea proceselor, micșorarea corupției etc.

Totodată nu trebuie neglijate și riscurile aferente procesului de digitalizare. Pe lângă riscurile pur tehnice (insuficiența resurselor financiare și resurselor tehnico-materiale, calificarea personalului etc.), digitalizarea implică anumite riscuri sub aspectul drepturilor și libertăților fundamentale ale omului. Digitalizarea presupune un număr suficient de mare de baze de date, care interacționează între ele. În acest sens este necesar de asigurat securitatea acestor baze de date, atât sub aspectul excluderii accesului persoanelor neautorizate, cât și sub aspectul preîn-

tâmpinării posibilităților de abuz din partea persoanelor autorizate. Cunoaștem cazuri la nivel mondial când baze întregi de date au ajuns să fie comercializate în „piață”. Asemenea riscuri nu pot fi justificate prin avantajele digitalizării. Drepturile omului nu servi drept monedă de schimb, ele fiind intangibile.

În contextul digitalizării ne putem referi și la implementarea inteligenței artificiale. Aparent inteligența artificială în procesul de elaborare și de aplicare (ne referim, în mod special, la înfăptuirea justiției) a dreptului poate avea doar un rol de asistent al omului, al specialistului în domeniu. Pe bună dreptate, procesul de elaborare a dreptului este unul eminentamente creativ, rațional, iar omul este unica ființă care posedă rațiune. La fel și procesul de aplicare a dreptului / de înfăptuire a justiției nu se poate desfășura fără intervenția rațiunii umane. Nu poate inteligența artificială să înlocuiască creierul uman, deși are un enorm potențial de a îmbunătăți viața noastră, de a ușura munca creierului uman, de a accelera procesele etc. Nu reprezintă inteligența artificială un concurent pentru noi sau un pericol pentru creierul uman. Dar, - în Estonia deja funcționează *judcătorul - robot* sau *sistem de ordin de plată* după cum preferă să-i spună estonienii, deși aceasta nu schimbă esența lucrurilor [7]; - în Canada există *mediatori roboți*, un instrument online de soluționare a litigiilor (online dispute resolution – ODR), numit Smartsettle ONE [8]; - în China există procurori care acționează în baza tehnologiei inteligenței artificiale [9]; - în SUA, dar nu numai, de ceva timp inteligența artificială este direct implicată în evaluarea riscului de recidivă atât în faza de urmărire penală, cât și procesul de judecată (în unele cazuri chiar și la pedepsirea infractorilor), dar și în procesul de executare a sentințelor de condamnare [10]. Acestea ar fi doar câteva exemple concrete de implementare a inteligenței artificiale în domeniul juridic.

Dar nu este scopul acestui studiu de a descrie posibilitățile inteligenței artificiale în domeniul juridic. Problema majoră și fundamentală la care trebuie să răspundem ar fi pe următoarea: pe cât implicarea inteligenței artificiale în procesele decizionale în domeniul juridic este conformă cu principiile fundamentale și raționale ale statului de drept și în primul rând cu necesitatea garantării și respectării drepturilor fundamentale, naturale, raționale ale omului.

Aici se impune o precizare. Nu contestăm utilitatea și necesitatea implementării inteligenței artificiale în activitatea juridică. Inteligența artificială deschide posibilități enorme în optimizarea tuturor activităților juridice și judiciare. De principiu, inteligența artificială poate fi implicată în activitatea juridică în 3 moduri de bază: (1) la nivel organizatoric, logistic, pentru a automatiza procesele cu un grad înalt de repetabilitate; (2) la nivel de asistență, pentru a propune profesionistului posibile soluții sau a realiza o generalizare a informațiilor care ar putea sta la baza soluțiilor, dar decizia finală o adoptă profesionistul; (3) la nivel de decizie, atunci când inteligența artificială adoptă soluția juridică care devine obligatorie, fără implicarea profesionistului, adică a rațiunii umane. Pornind de la

această clasificare, de principiu, nu pot exista impedimente de natura drepturilor și libertăților fundamentale ale omului în cadrul primelor două modalități. Într-adevăr, ceea ce numim astăzi *guvernare electronică* [11] reprezintă prin excelență o activitate de perfecționare a proceselor sub aspectul organizării lor cu implicarea tehnologiilor informaționale și, în anumite cazuri, a inteligenței artificiale. De asemenea, sunt elaborate și implementate o multitudine de softuri care vin să asiste profesionistul în activitatea sa, cum ar fi, spre exemplu, identificarea unor informații relevante în bazele de date la care are acces softul (inteligența artificială). Nu vom insista pe aceste aspecte, deși și aici pot fi identificate probleme (în mod special tehnice) care au tangență directă cu drepturile și libertățile fundamentale ale omului, cum ar fi, spre exemplu, accesul neautorizat la multiple baze de date care conțin date cu caracter personal a persoanelor. Însă aceste aspecte merită a fi examinate în cadrul altor cercetări.

Problema fundamentală pentru drepturile și libertățile fundamentale naturale (raționale) ale omului în condițiile statului de drept ține de excluderea rațiunii umane (a profesionistului) din procesul de adoptare a soluțiilor juridice obligatorii și asumarea acestora de către inteligența artificială. În acest caz tehnologia înlocuiește omul. În acest caz apar o multitudine de probleme la care doctrina nu a propus soluții. Cu titlu de exemplu atragem atenția asupra următoarelor aspecte:

- În cazul în care „verdictul” este dat de inteligența artificială, adică de un cod, un algoritm, cum poate persoana vizată, care nu are acces la algoritm și/sau nu are cunoștință în programare, să verifice temeiurile (criteriile) și temeinicia „verdictului”?

- Cine răspunde pentru eventualele erori a inteligenței artificiale – utilizatorul, proprietarul, furnizorul, programatorul? Sau acordăm inteligenței artificiale calitatea de subiect de drept, cu statutul său juridic, adică înzestrat cu drepturi, obligații și responsabilitate juridică? Faptul că inteligența artificială poate comite erori nu necesită probare. Este suficient să menționăm accidente rutiere comise de automobilele conduse de inteligența artificială.

- Pentru domeniul juridic decizional cel mai mare avantaj enunța al inteligenței artificiale ar fi caracterul obiectiv și nepărtinitor al soluțiilor. Totuși, deși istoricul utilizării inteligenței artificiale nu este atât de mare, se atestă deja probleme de ordin „tehnic” care pun sub semnul întrebării acest avantaj. În acest sens menționăm, spre exemplu, problema prezenței *biasului* în sistemele informatice. Biasul poate fi definit ca ”preferința neintenționată a algoritmului pentru o anumită predicție în detrimentul altora, care are ca rezultat implicații improprii din punct de vedere legal sau etic” [12].

- Algoritmii nu pot de la sine putere să discearnă între legal și ilegal, moral și imoral, just și injust, el doar învață ceea ce i s-a prezentat ca fiind corect. Ce se întâmplă în cazul în care algoritmul primește exemple de soluții injuste prezentate ca fiind corecte?

- Unul din principiile fundamentale ale justiției este echitatea. Dar pe cât de echitabil este ca soarta unui om să fie decisă de o mașină, fie ea și inteligentă? O fi inteligența artificială mai obiectivă și nepărtinitoare, dar, în același timp ea este lipsită de empatie și etică. Imparțialitatea nu echivalează cu echitatea, deși echitatea fără imparțialitate nu poate fi realizată.

- Unul din pilonii justiției, pe cât nu ar părea de straniu, este subiectivismul. Acesta este prezent în justiție prin conceptul intimei convingeri a judecătorului. Toate soluțiile pronunțate de instanțele de judecată trebuie să se bazeze pe intima convingere a judecătorului, care este unul din pilonii independenței judecătoreștii. Intima convingere mai include în sine și categorii filosofice ca dreptatea, echitatea, binele comun etc. Cum transpunem această intimă convingere, care nu are o formulă de verificare, în algoritmul inteligenței artificiale?

Cu titlu de concluzie generică vom promova ideea că în epoca digitală statul de drept nu doar că î-și are rostul, ci devine mai actual ca în trecut. Sunt prea mari provocările și prea mari riscurile de a afecta drepturile universale, fundamentale, naturale, raționale ale omului ca să renunțăm la posibilitățile oferite de statul de drept în garantarea acestora. totuși, în condițiile statului de drept sunt necesare importante ajustări a unor mecanisme existente și elaborarea unor mecanisme noi care ar oferi posibilitatea realizării dezideratului statului de drept în noile realități sociale.

Referințe bibliografice:

1. Dușu, M., *Cuvânt de deschidere*, În: Conferința cu participare internațională MAREA CRIMINALITATE ÎN CONTEXTUL GLOBALIZĂRII, - București: Universul Juridic, 2012
2. Danileț C. Globalizarea și Justiția. 2007 disponibil online: <https://cristi-danilet.wordpress.com/2007/11/12/globalizarea-si-justitia/>, accesat la 12.12.2022
3. Ciongaru, E., *Transplantul Juridic (Aculturația Juridică) În Contextul Globalizării*. În: Impactul transformărilor socio-economice și tehnologice la nivel national, european si mondial; Nr.5/2015, Vol.5, p. 88-95, disponibil online: <https://ssrn.com/abstract=2662035>, accesat la 10.12.2022
4. Goldan, Ana-Maria, *Fenomenul aculturației juridice – noțiuni preliminare, limite și implicarea globalizării*. În: Analele Științifice ale Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași, Tomul LXVII/1, Științe Juridice, 2021, p. 201-211, disponibil online: https://pub.law.uaic.ro/files/articole/2021/vol.1._1/anale_drept_lxvii_1_2021_15.pdf, accesat la 02.12.2022
5. Moraru, E., Robea, M., *Internaționalizarea dreptului național și impactul asupra ordinii juridice interne*, În: Materialele Conferinței Științifico-

- Practice Internaționale „Abordări moderne privind drepturile patrimoniale”, 12-13 mai 2022, UTM, p. 167-173, disponibil online: https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/167-173_20.pdf, accesat la 10.12.2022
6. <https://egov.md/ro/despre-age>
  7. <https://www.libertatea.ro/stiri/reportaj-acasa-la-primul-judecator-robot-al-lumii-in-estonia-2665884> accesat la 15.12.2022
  8. <https://www.lexisnexis.ca/en-ca/ihc/2019-06/from-estonian-ai-judges-to-robot-mediators-in-canada-uk.page> accesat la 15.12.2022
  9. <https://www.scmp.com/news/china/science/article/3160997/chinese-scientists-develop-ai-prosecutor-can-press-its-own> accesat la 15.12.2022
  10. <https://lege5.ro/gratuit/gm3dcobvguya/inteligenta-artificiala-si-sistemul-de-justitie-penala-instrumentele-de-evaluare-a-riscului-penal#N9> accesat la 11.12.2022
  11. Noțiunea de *guvernare electronică* are mai multe definiții, dar ceea ce urmează de reținut este faptul că aceasta nu trebuie limitată doar la procesul de digitalizare în cadrul diferitor activități administrative exercitate de puterea executivă. *Guvernarea electronică* presupune digitalizarea proceselor în cadrul tuturor activităților statutului, inclusiv în cadrul puterii legislative și a cele judecătorești.
  12. Shadowen, A., *Ethics and Bias in Machine Learning: A Technical Study of What Makes Us ‘Good’*, City University of New York, 2017, p. 5, disponibil online: https://academicworks.cuny.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1042&context=jj_etds - accesat la 10.12.2022

COMPENDIU JURIDIC ASUPRA INDIVIDUALIZĂRII EXECUTĂRII PEDEPSEI ÎNCHISORII ȘI RESOCIALIZĂRII PERSOANELOR DEȚINUTE ÎN CONTEXTUL RESPECTĂRII DREPTURILOR FUNDAMENTALE ALE OMULUI – studiu de caz¹

LEGAL COMPENDIUM ON THE INDIVIDUALIZATION OF THE EXECUTION OF PRISON PUNISHMENT AND THE RESOCIALIZATION OF DETAINEES IN THE CONTEXT OF RESPECT FOR FUNDAMENTAL HUMAN RIGHTS – case study

CZU: 343.85:341.231.14

Oleg PANTEA²

ABSTRACT. *This study presents a general analysis of the institution of individualization – as a form of execution of punishment, its theoretical and applicative value, the characteristic features, the resocialization of beneficiaries and the application methodology, in the context of respect for human rights. The hypothesis that laid this study is focused on ensuring an appropriate treatment for detainees according to their psycho-social and physiological personality features and compliance with the legal provisions in the process of planning and monitoring the execution of prison punishment. In this regard, the control of the execution of punishment must have a systemic/regular character and the planned measures must be proportional to the results of multidisciplinary evaluation by the penitentiary specialists. The purpose of resocialization is to make sure that we release in the social environment a person with a changed, prosocial behavior, a responsible person, who respects the law.*

This paper highlights the national and international legislative reflections on the individualization of the execution of punishment, the analysis of the existing norms and the aspects related to the practice of their application.

Keywords: *detainee, penitentiary institution, resocialization, recidivism, release from detention, individual features, punishment planning.*

REZUMAT. *În prezenta lucrare a fost supusă analizei generale instituția individualizării - ca formă a executării pedepsei, valoarea teoretică și aplicativă a individualizării executării pedepsei, particularitățile caracteristice, resocializarea beneficiarilor și metodologia de aplicare, în contextul respectării drepturilor omului. Ipoteza de la care s-a pornit în lucrare este asigurarea unui tratament pentru deținuți corespunzător trăsăturilor de personalitate psiho-sociale și fiziologice identificate și respectarea prevederilor legale la planificarea și monitorizarea exe-*

---

¹ Articolul a fost elaborat în contextul Proiectului Instituțional "Modernizarea mecanismelor de guvernare axate pe protecția drepturilor omului" în cadrul Laboratorului de Cercetare Științifică "Drept Public Comparat și e-Guvernare", Facultatea de Drept, Universitatea de Stat din Moldova (cifru proiectului - 20.80009.1606.15)

² Oleg PANTEA, dr. conf. univ., Universitatea de Stat din Moldova, e-mail: panteaoleg@gmail.com, ORCID: 0000-0002-8790-5472

cutării pedepsei închisorii. În acest sens, controlul executării pedepsei trebuie abordat în baza unui caracter sistemic/regulat, iar măsurile planificate trebuie să fie proporționale cu rezultatele evaluării multidisciplinare din partea specialiștilor din penitenciare. Finalitatea individualizării este să ne asigurăm că liberăm un om cu o conduită schimbată în mediul social - pro-socială - o persoană responsabilă, care respectă legea.

Materialul evidențiază reflecții legislative naționale și internaționale privind individualizarea executării pedepsei, analiza normelor existente și aspecte de ordinea practicii aplicării lor.

Cuvinte-cheie: deținut, instituție penitenciară, resocializare, recidivă, liberare din detenție, particularități individuale, planificarea pedepsei.

Introducere. Executarea pedepselor privative de libertate are drept scop prevenirea săvârșirii de noi infracțiuni și asistarea deținuților, în vederea reintegrării lor în societate. Pentru atingerea scopului relevant, acei implicați în procesele operaționale (specialiștii) trebuie să adopte măsuri de intervenție corespunzătoare în spiritul nevoilor sociale și respectării demnității umane a persoanelor deținute. Acest deziderat este prevăzut la art. 165 al. (2) Codul de executare, “Legislația execuțional-penală reglementează modul și condițiile executării pedepsei, determină mijloacele de corijare a condamnaților, stabilește modul de executare a măsurilor de siguranță și preventive, *având drept scop protecția drepturilor, libertăților și intereselor legitime ale persoanei, precum și acordarea de ajutor condamnaților la adaptarea lor socială*” [1, art. 165]. Din conținutul acestei norme deducem clar misiunea pe care o au locurile de detenție/ penitenciarele: să asigure siguranța socială și să-i resocializeze pe cei care ajung acolo.

Privarea de libertate este pentru o perioadă determinată, scurtă sau lungă. După liberarea din penitenciar noi trebuie să ne asigurăm că am reușit să schimbăm conduita lui, din una infracțională în una pro-socială. Cu toate acestea, practica internațională demonstrează totuși o rată de recidivă destul de ridicată, în pofida măsurilor moderne de intervenție a angajaților din penitenciare. De exemplu, în România rata recidivei a crescut până la peste 45-50% [2, p. 295], aproape jumătate din numărul deținuților este formată din cei care au mai trecut prin experiența sistemului de justiție penală. În Republica Moldova nu s-a realizat o statistică oficială a recidivei în penitenciare, dar informațiile neoficiale relevă o rată de aproximativ 60% (aici depinde care formulă de calcul aplicăm).

Rezultate și discuții. Sistemul de executare a pedepsei închisorii (penitenciar) trebuie să ofere oportunități de formare și dezvoltare a comportamentelor pro-sociale în raport cu persoanele deținute și de tratament a tulburărilor de personalitate generate de infracțiunile comise, facilitând integrarea lor în societate. Această funcție poate fi realizată prin programe și activități de intervenție psihosocială și educațională. Funcția de custodie nu este unica pe care trebuie să o îndeplinească penitenciarele, iar întrebarea la care trebuie să găsim răspunsul este – cum resocializăm deținuții? Cum îi învățăm să trăiască fără infracțiuni? Prin ajutorul oferit în dezvoltarea lor personală, socială, educațională și profesională.

Unul dintre principiile fundamentale ale ramurilor de drept din ciclul juridico-penal este principiul individualizării pedepsei. Teoria dreptului penal distinge trei forme de individualizare a pedepselor: legală, judecătorească și administrativă [3, p. 36]. De fapt, acestea reprezintă etape consecutive pe care le parcurge justiția în cazul atragerii la răspundere și pedeapsă a persoanei făptuitorului. Ceea ce interesează cercetarea noastră este tocmai individualizarea administrativă sau execuțional-penală - punerea în executare a pedepsei cu închisoarea de către instituțiile penitenciare, care se referă la modalitățile concurente în care se execută pedeapsa aplicată de instanță. În doctrina rusă, individualizarea executării pedepsei se mai numește “lift social” (программа „социальные лифты для осужденных” [4, p. 214]), ca mecanism de planificare și urmărire a schimbării comportamentale.

Prof. de drept C. Bulai a definit individualizarea executării pedepsei sau individualizarea administrativă ca operațiunea de individualizare, efectuată de organele administrative de executare a pedepsei, ce privește executarea pedepselor și se realizează prin adaptarea regimului de executare a pedepselor private de libertate, în raport cu conduita condamnaților în locurile de executare a pedepselor [5, p. 64]. Observăm că autorul prezintă o concepție în *stricto sensu* al individualizării executării pedepsei, fiind pus accentul pe comportamentul deținutului pe perioada aflării în penitenciar. Nici nu putem nega conduita deținutului drept un factor important al individualizării executării, dar mai adăugim particularitățile de personalitate, nevoile identificate în urma evaluării, în măsura în care să obținem un portret complet al deținutului.

Individualizarea administrativă se referă atât la regimul nemijlocit de executare a pedepsei, activitățile de integrare socială, cât și la perioada de detenție efectivă, prin posibilitatea înlocuirii, de exemplu, a pedepsei închisorii cu liberarea condiționată (art. 91 Codul penal) sau cu alte forme de executare sau prin amnistie, grațiere (art. 107 și 108 Codul penal [6]). Controlul executării pedepsei și motivarea deținuților sunt la nivel egal de importante, mai mult, se complinesc una pe alta.

În acest sens, scoatem în evidență prevederile Părții a II, pct. 63 -1) din Ansamblul de reguli minime pentru tratamentul deținuților și recomandările referitoare la acesta, care stabilesc principiile generale în cazul tratamentului deținuților și vin să susțină punctul de vedere de la care a pornit cercetarea noastră: “Realizarea acestor principii *impune individualizarea tratamentului* și în acest scop un sistem maleabil de clasificare a deținuților în grupe; este deci de dorit ca aceste grupe să fie amplasate în așezăminte distincte, unde fiecare grupă să poată primi tratamentul adecvat” [7, pct. 63 -1].

Prin urmare, individualizarea executării pedepsei se realizează prin intermediul modificării măsurilor de pedeapsă (limitarea drepturilor) și aplicării mijloacelor de resocializare în dependență de conduita deținutului. Întreaga muncă în

penitenciar se bazează pe respectarea individualității persoanei și drepturilor sale. Principiul individualizării executării pedepsei penale presupune că, angajații vor adopta în raport cu deținutul metode de intervenție, care se potrivesc caracteristicilor sale psiho-sociale și fiziologice.

Individualizarea executării pedepsei este considerată cea mai “limpede” formă de executare. Admitem că, la etapa de examinare a cazului infracțiunii de către judecător studierea persoanei care a comis fapta este una relativ scurtă și se bazează în mare parte pe circumstanțele cauzei, pe când la etapa de executare, studiul specialiștilor din penitenciar este mai precis, mai real și se sprijină pe evaluări și observații sistemice ale personalității deținutului și, corespunzător, are posibilitatea de fiecare dată să intervină cu metode noi de integrare.

În ultimul deceniu asistăm tot mai mult la un proces de aliniere a practicilor statelor europene în domeniul resocializării deținuților, accentul fiind pus pe adaptarea pro-socială individualizată. Legea execuțional-penală națională prevede un șir de activități disponibile pentru resocializarea deținuților: activitatea educativă, instruirea generală, instruirea profesională, activitățile de creație, activitățile moral-spirituale și religioase, activitățile sportive, consiliere individuală, ș.a. În lumina Regulilor penitenciare europene [8] acest deziderat apare sub formă de norme pentru statele membre ale Consiliului Europei (Regula 28.1. “Toate penitenciarele trebuie să ofere deținuților acces la programe de învățământ cât mai complete, care să răspundă nevoilor individuale și aspirațiilor acestora”). Astfel, activitățile vor fi planificate în funcție de rezultatele evaluării particularităților de personalitate, metodelor psiho-pedagogice, în funcție de infracțiunea comisă, vârstă, nivelul de studii, specialitate, confesiune religioasă, de alte informații relevante.

Transformările care s-au scurs în sistemul administrației penitenciare în legătură cu intrarea în vigoare a Codului de executare și a Statutului executării pedepsei de către condamnați, cu modificările și completările ulterioare, mai recent a Legii nr. 300 cu privire la sistemul administrației penitenciare, au determinat necesitatea adaptării serviciilor specializate ale penitenciarelor cu noi metode de lucru. Drept urmare, a apărut necesitatea elaborării și stabilirii unui mecanism unitar de executare a pedepsei de către deținuți, cu modele de intervenție ce vor influența asupra reintegrării acestuia în societate și preluării comportamentelor pro-sociale.

Cadrul normativ național pertinent individualizării executării pedepsei este: art. 167 al. (1) Codul de executare, “executarea hotărârilor cu caracter penal se efectuează în baza principiilor legalității, democratismului, umanismului, respectării drepturilor, libertăților și demnității umane, egalității condamnaților în fața legii, diferențierii, *individualizării și planificării executării pedepselor penale*, aplicării raționale a mijloacelor de corijare a condamnaților și stimulării comportamentului respectuos față de lege”. Art. 219 al. (3) Cod de executare face

referință la Statutul executării pedepsei de către condamnați, “personalizarea prin diferențiere, *individualizare și planificare a executării pedepsei* este reglementată în Statutul executării ...”. Apoi, art. 242 al. (3) stabilește că, “procesul de educație a condamnaților se desfășoară ținându-se cont de particularitățile individuale ale persoanei condamnatului, în urma evaluării complexe și prognozării comportamentului, utilizându-se *forme individuale* sau în grup în baza metodelor psihopedagogice”.

Cu referire la **aplicarea normelor reflectate supra**, odată cu depunerea deținuților, serviciile de resort realizează evaluarea preventivă psiho-socială a personalității acestora și întocmesc un plan de executare a pedepsei, care include intervențiile coordonate ale administrației penitenciare. Planul poartă un caracter individual, se anexează la dosarul personal al deținutului și fiecare dintre angajații instituției penitenciare vor desfășura activitățile acestuia. Acțiunile din planul individual se vor regăsi în Programul individual al deținutului – cartea lui de vizită pe perioada detenției.

Planul individual nicidecum nu trebuie să reprezinte o formalitate, iar la stabilirea acțiunilor se vor lua în considerare toate informațiile relevante despre deținut, inclusiv și opinia lui. Angajații vor ține cont de rezultatele derivate din referatul prezentențial de evaluare realizat de către biroul de probațiune, în cazul în care acesta a fost întocmit până la condamnarea persoanei.

Acțiunile din planul individual vor răspunde exact nevoilor și riscurilor identificate, care se realizează printr-o evaluare multidisciplinară, având la bază trei paliere: educativ, psihologic și social. Este aproape imposibilă resocializarea fără cunoașterea particularităților individuale.

- Evaluarea educativă - se realizează prin analiza dosarului personal, a interviului; observația axată pe reguli de conviețuire, politețe, relaționare, igiena personală și colectivă;

- Evaluarea psihologică - se realizează prin analiza comportamentului infracțional - prognoza și diagnoza; analiza factorilor statici și dinamici, atitudinea față de victimă și infracțiune; modelul infracțional; evaluarea personalității - starea psihică la momentul evaluării, trăsăturile accentuate, nevoi psihologice relateate cu infracțiunea; teste psihologice.

- Evaluarea socială - se realizează prin ancheta de evaluare a nevoilor sociale; observația - fiind pus accentul pe evidențierea situațiilor în care este necesar suportul de asigurare a minimumului necesar, domiciliu/reședință, posibilitatea de încadrare în câmpul muncii.

Planul individual va fi adus la cunoștința deținutului, cu angajamentul scris de realizare a acțiunilor stabilite, care sistematic va fi monitorizat prin aprecierea gradului de implementare [9].

În același sens, pct. 409 din Statutul executării pedepsei de către condamnați stabilește că, “munca educativă cu condamnații se efectuează diferențiat, în

funcție de tipul penitenciarului și tipul de deținere stabilit, precum și în conformitate cu programul penitenciar model, programul penitenciar de bază al instituției și *programul individual al deținutului*” [10, pct. 409].

Individualizarea executării pedepsei deținuților este un proces complex și presupune nu doar planificarea unui anumit număr de intervenții, ci și monitorizarea realizării acestora pe parcursul perioadei de executare a pedepsei, cu aprecierea gradului lui de realizare. Finalitatea acestui proces rezidă în dezvoltarea la deținuți a sentimentului de responsabilitate, în a deveni cetățeni cu conduită pro-socială.

Metodologia de elaborare și implementare a planului individual de resocializare pentru condamnatul adult și minor a fost aprobată prin ordinul Administrației Naționale a Penitenciarelor nr. 34 din 31.01.2018 [11, ord. 34], iar modelul Programului individual de executare a pedepsei a fost aprobat prin ordinul Administrației Naționale a Penitenciarelor nr. 249 din 14.08.2019 [12, ord. 249].

Din analiza modelului aprobat, Programul individual de executare a pedepsei cuprinde șase secțiuni de bază:

Secțiunea I Date generale – stabilește informații generale despre deținut: nume, prenume, locul nașterii, starea civilă, studii, profesie, istoric social, religia, date despre rude, familie, mediul în care a trăit până la condamnare.

Secțiunea II Date despre antecedentele penale – relevă date despre comportamentul până la condamnare, aplicarea actelor de clemență, prejudiciul material, informații despre posibilitatea aplicării liberării condiționate înainte de termen.

Secțiunea III Tabelul acțiunilor planificate conform planului de resocializare – prevede descrierea și evidența acțiunilor pe anii calendaristici.

Secțiunea IV Acțiuni de resocializare planificate anual – descrie care intervenții psihosociale concrete vor fi aplicate la resocializarea deținutului.

O rubrică aparte este dedicată înscrierii convorbirilor individuale desfășurate cu deținutul și rezultatelor obținute la sfârșitul fiecărui an.

Secțiunea V Stimulări și abateri disciplinare – prevede evidența conduitei deținutului pentru perioada executării pedepsei, date despre măsurile de stimulare și măsurile de sancționare aplicate.

Secțiunea VI Evaluarea finală – descrie rezultatele evaluării deținutului înainte de eliberarea din detenție, gradul de resocializare, și-a schimbat sau nu conduita după participarea la activitățile programului [12, ord. 249].

Potrivit datelor oferite de Administrația Națională a Penitenciarelor, în 2018 au fost elaborate – 4472 planuri individuale, în anul 2019 au fost elaborate – 1894 planuri individuale, în 2020 – 1846 planuri individuale și în anul 2021 – 1236 planuri individuale. Disproporționalitatea cifrelor este argumentată de următoarele: în anul 2018 au fost cele mai multe planuri întocmite, dat fiind faptul că atunci a fost aprobată metodologia și s-au perfectat la majoritatea deținuților, iar

în ceilalți ani numărul a fost în descreștere datorită reducerii concomitente a numărului scriptic de persoane intrate în penitenciare/depuneri. Pentru informare, numărul total al deținuților în penitenciare la 01.01.2022 era de 6396 persoane, la 01.01.2021 – 6429 persoane, la 01.01.2020 – 6716 persoane și la 01.01.2019 – 6990 persoane [13]. Se observă și o descreștere anuală ne semnificativă a numărului persoanelor deținute.

În pofida eforturilor depuse de către serviciile penitenciare pentru realizarea schimbărilor de comportament ale deținuților, elaborării și aprobării metodologiilor de planificare individualizate a pedepsei, există totuși deficiențe mari în promovarea acestora: refuzul deținuților de a participa la programe, imposibilitatea de participare la programe a deținuților încadrați la munci remunerate și neremunerate, lipsa condițiilor materiale și logistică pentru posibilitatea derulării programelor, implicarea specialiștilor în alte activități decât atribuțiile funcționale directe (de exemplu, activități de regim), subcultura criminală, problemele de ordin social, ș.a. Supraaglomerarea penitenciarelor din ultimii ani, fluxul de condamnați, a determinat administrația instituțiilor să folosească încăperile destinate activităților de resocializare pentru spații de detenție și depunere. Aici se mai adaugă și fluxul, și insuficiența de personal, care au un impact semnificativ la realizarea scopului detenției. Motivarea deținuților de a participa la activități a fost parțial “rezolvată” (poate impusă), cu modificările și completările la art.91 al. (1) Codul penal, “Persoanei care execută pedeapsa cu închisoare i se poate aplica liberarea condiționată de pedeapsă înainte de termen *dacă a realizat programul individual de executare a pedepsei*, a reparat integral daunele cauzate de infracțiunea pentru care a fost condamnată, cu excepția cazului când dovedește că nu a avut nicio posibilitate să le îndeplinească, și dacă se constată că corectarea ei este posibilă fără executarea deplină a pedepsei” [6, art. 91]. Deci, legiuitorul a completat lista criteriilor pe care trebuie să le întrunească deținutul pentru a fi eliberat din penitenciar înainte de termen cu - îndeplinirea programului individual.

În același context, se impune o revizuire urgentă a politicii penale, prin aplicarea măsurilor alternative la detenție pentru unele categorii de infracțiuni mai puțin grave și ușoare. Or, tendința statelor occidentale din ultima perioadă, la care tinde să se alinieze și Republica Moldova, este decriminalizarea legii penale și aplicarea pe larg a pedepselor alternative detenției. Suntem printre țările care au cel mai mare număr de deținuți pe cap de locuitor. Primii pași au fost făcuți recent de Parlament, adoptând Legea privind amnistia în legătură cu aniversarea a XXX de ani de independență, dar se cer suplimentar și alte măsuri, revizuirea componentelor infracționale pentru care este prevăzută expres închisoarea. Prognosticul efectelor legii privind amnistia este eliberarea a aproximativ 1700 persoane deținute în penitenciare.

În privința angajaților penitenciarelor, s-ar impune aprobarea unui pachet social motivațional (grija și pentru angajați) cu toate garanțiile necesare în virtu-

tea riscurilor excesive ale profesiei. Acesta este un subiect care merită a fi supus unei alte cercetări amănunțite, or resursa umană este principalul “motor” eficient în asigurarea funcționării normale a unui sistem/structuri/instituții.

În acest fel, eficiența recuperativă poate fi realizată, dacă prevederile legii privind executarea pedepselor sunt aplicate fără nici o abatere și administrația penitenciarelor a pus accentul în măsura posibilităților financiare și materiale, pe realizarea individualizării executării pedepsei închisorii. Temelia individualizării întotdeauna se fundamentează pe un sistem de evaluare bine pus la punct a situației condamnatului, precum și pe nevoile care trebuie identificate și realizate în perioada de detenție în penitenciar. Din momentul ce personalul specializat al penitenciarului cunoaște trecutul și prezentul condamnatului, raportul lui în mediul social, abilitățile, îi poate planifica activitățile recuperatorii, de reabilitare, totodată poate prognoza comportamentul lui, inclusiv după eliberare.

În **concluzii**, urmare a analizei informației prezentate supra, susținem următoarele:

1. Scopul pedepsei închisorii rezidă în siguranța socială și resocializarea persoanei deținute. Realizarea acestui deziderat este posibilă doar în cadrul unui proces individualizat de planificare și monitorizare a executării pedepsei.

2. Persoanelor deținute le sunt garantate toate drepturile și libertățile, cu excepția acelor care au fost restrânse prin hotărârea instanței de judecată.

3. Individualizarea executării pedepsei reprezintă punerea în executare a pedepsei închisorii de către instituțiile penitenciare, care se referă la modalități concurente în care se execută pedeapsa aplicată de instanță.

4. La temelia procesului de resocializare prin individualizarea executării pedepsei se află un sistem de evaluare multidisciplinară a situației persoanei deținute, identificând nevoile care trebuie satisfăcute pe parcursul aflării lui în custodia statului.

5. În sensul principiului individualizării executării pedepsei, personalul specializat va adopta metode de intervenție, care să se potrivească particularităților psiho-sociale ale deținutului.

6. Individualizarea este un posibil principiu mediator în aplicarea regimului penitenciar, este un regim mai personalizat în raport cu fiecare deținut.

7. Pedeapsa închisorii nu se execută în același mod de către toți deținuții, decât sub aspectul condițiilor generale prevăzute de lege.

8. Studiarea/analiza personalității deținutului trebuie să fie un proces continuu și sistematic. Această conjunctură este determinată de abordarea științifică a organizării procesului psiho-pedagogic, care presupune interacțiune permanentă pentru fiecare deținut.

9. Individualizarea executării pedepsei în instituțiile penitenciare a fost identificată de mult timp ca un factor valoros și decisiv în activitatea de resocializare cu succes a deținuților.

10. Prin individualizarea executării pedepsei, detenția va fi concepută nu numai ca un termen de pedeapsă, care condamnatul îl așteaptă să expire, dar și ca pe o cale de resocializare, unde acesta va adopta noi abilități în relațiile cu membrii societății.

11. Finalitatea acestui proces de individualizare este cultivarea la deținuți a sentimentului de responsabilitate, pentru a deveni cetățeni mai buni, care respectă legea și manifestă o conduită pro-socială după eliberarea din detenție.

Referințe bibliografice:

1. Codul de executare al Republicii Moldova, adoptat la 24.12.2004. Publicat: în Monitorul Oficial Nr. 34-35 din 03.03.2005, art. 112. Republicat: în Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr. 160-162 din 05.11.2010.
2. Dâmboeanu Cristina. *Fenomenul recidivei în România*. În: Calitatea vieții. Politici Sociale. XXII, nr. 3. 2011, p. 295-312.
3. Zidaru Petra. *Drept execuțional penal*. București: PRESS Mihaela, 1997.
4. Усманов Ильгиз Миншакирович. *Условно-досрочное освобождение осужденных к лишению свободы по законодательству России и практика его применения в Татарстане: диссертация кандидата юридических наук: 12.00.08 Казань, 2014. 214 с.*
5. Bulai Constantin. *Drept penal român. Partea generală*. Vol. II. București: Șansa, 1992.
6. Codul penal al Republicii Moldova din 18.04.2002. În: Monitorul Oficial Nr. 128-129 din 13.09.2002. Republicat în: Monitorul Oficial Nr. 72-74 din 14.04.2009.
7. Ansamblul de Reguli minime pentru tratamentul deținuților și recomandările referitoare la acesta, aprobat prin Rezoluția nr. 663 C (XXIV) din 31.07.1957, Consiliul Economic și Social al Națiunilor Unite. [citat 01.11.2022]. Disponibil: <http://norwaygrants.anp.gov.ro/documents/12562/84827/Ansamblul+de+reguli+minime.pdf/c478546a-0724-4090-b5f9-7225145d265b?version=1.0>.
8. Recomandarea Comitetului de Miniștri ai statelor membre ale Consiliului Europei, referitoare la regulile penitenciare europene Rec (2006)2. Adoptată de Comitetul de Miniștri, la data de 11 ianuarie 2006, în timpul celei de a 952-a reuniuni a Miniștrilor Delegați. [citat 25.10.2022]. Disponibil: <https://rm.coe.int/16804c8d9a>.
9. Scrisoarea de răspuns a Administrației Naționale a Penitenciarelor din 21.01.2022 la demersul Facultății de Drept a Universității de Stat din Moldova.
10. Statutului executării pedepsei de către condamnați, aprobat prin Hotărâ-

rea Guvernului 583 din 26.05.2006. În: Monitorul Oficial Nr. 91-94 din 16.06.2006.

11. Metodologia de elaborare și implementare a planului individual de resocializare pentru condamnatul adult și minor, aprobată prin ordinul ANP nr. 34 din 31.01.2018.
12. Programul individual de executare a pedepsei, aprobat prin ordinul ANP nr. 249 din 14.08.2019.
13. Date statistice privind dinamica persoanelor private de libertate în perioada 01.01.2019-01.01.2022. [citat 25.09.2022]. Disponibil: <https://anp.gov.md/rapoarte-de-bilant-date-statistice>.
14. Legea nr. 300 din 21.12.2017 cu privire la sistemul administrației penitenciare. Publicată: în Monitorul Oficial Nr. 48-57 din 16.02.2018.
15. Osadciî Cornel. *Conceptul individualizării executării pedepsei cu închisoarea*. În: Revista Națională de Drept, nr. 2. 2009, p. 63-65.

ECUAȚIA CU TREI VARIABLE A LUI G. SCHOPFLIN: STAT-ETNIC-SOCIETATE CIVILĂ

G. SCHOPFLIN'S THREE VARIABLE EQUATION: STATE- ETHNICITY-CIVIL SOCIETY

CZU: 342.1:347.471:342.34

Arina ANTOCI¹
Stanislav COVALSCHI²

ABSTRACT. *G. Schopflin's three-variable equation is a model that attempts to explain the relationship between state, ethnicity, and civil society. The equation suggests that the state, ethnicity, and civil society are interdependent and interact in complex ways. According to this model, the state is a political entity that exercises power and authority over a territory and its citizens. Ethnicity refers to shared cultural and social characteristics that distinguish one group of people from another. Civil society refers to the space between the state and the individual, comprising the networks, organizations, and associations that operate independently of the state.*

Keywords: *state, ethnicity, civil society, dialogue, reconciliation, democracy, pluralism.*

Una dintre marile enigme ale experienței umane este cum și de ce vor acționa oamenii într-un anumit fel când fac parte dintr-o colectivitate, cum sunt constrânși în realitate de această participare. Știm că așa stau lucrurile pentru că noi înșine avem această experiență. Într-adevăr, câteodată rezultatele colective sunt radical diferite de așteptările individuale, și totuși devin acceptabile prin moduri colective de acord sau consimțite. În mod crucial, o parte a experienței noastre colective – experiența noastră de a fi membri ai colectivităților – are loc la niveluri asupra cărora nu avem o înțelegere imediată. Aceasta este o problemă veche de secole, care i-a preocupat pe gânditori de foarte timpuriu, problema ocluziunii, problema proceselor care ne afectează dar pe care nu le observăm cu claritate. Raționalitatea iluminismului a promis o cale de ieșire din întuneric, dar zone de întuneric rămân. Aceasta e lumea înțeleșurilor implicite pe care Durkheim și post-durkheimienii au căutat să o limpezească, noi le vom ignora analizele pe propria răspundere. Această societate apare acolo unde oamenii părăsesc de bunăvoie starea naturală și se angajează să respecte legile pe care societatea le insituie în favoarea sa și a celorlalți oameni. În ecuația acestei noi stări apare o figură semnificativă, cea a magistratului, care are autoritatea să hotărască ori de câte ori apare vreo controversă sau este produsă vre-o pagubă unui membru al comunității (commonwealth). Așadar, arăta Rousseau, ordinea politică (sau so-

---

¹ Arina ANTOCI, doctor, conferințar universitar, UTM. ORCID: 0000-0001-9594-3447, e-mail: ari-naantoci@mail.ru

² Stanislav COVALSCHI, UTM. ORCID: 0000-0001-5847-0433, E-mai: kovstas@yandex.ru

cietatea civilă) este instituită de bogați care, atacați fiind de săraci, i-au convins pe cei ca ei de necesitatea unei societăți politice. El a susținut că libertatea este un drept fundamental al oamenilor și că trebuie să fie protejată și promovată în toate aspectele vieții sociale. Această stare politică, odată constituită arată în continuare filosoful, s-a dovedit a fi imperfectă. De unde și necesitatea alegerii unui conducător. Poporul și-a desemnat așadar o astfel de persoană pentru a fi apărat și nu pentru a avea pe cine să servească, consideră Rousseau. Acest tip de societate s-a multiplicat, s-au constituit mai multe corpuri politice care au rămas între ele în starea naturală, ce a degenerat în cele din urmă în conflicte și războaie. Cam asta este povestea apariției societății civile (sau, din nou, a statului, a corpurilor politice etc.) din perspectiva lui Rousseau.

În pofida interpretărilor contradictorii, ideea societății civile, lansată încă de gânditorii antici, a fost reeditată și dezvoltată în mod constant în conformitate cu realitățile sociale concret-istorice. Recrudescența problematicii respective s-a produs în epoca modernă, când, mai mult decât în perioadele precedente, au fost revendicate scoaterea efectivă a ființei umane din anonimatul societal, articularea virtuților firești și a drepturilor naturale ale omului în condițiile instituționalizării vieții sociale. Provocarea a venit devreme, la începutul anilor '90. Într-un text faimos tipărit în 1992, Jürgen Habermas a lansat o formulă ce a făcut vogă: "patriotism constituțional european". Postulând o viitoare certă "republică Federală a Statelor Europene", legatarul defunctei Școli de la Frankfurt scria: "Spre deosebire de varianta americană, un patriotism constituțional european va trebui să se nască din diferitele interpretări ale aceluiași drepturi universale și aceluiași principii constituționale care sunt marcate de contextul diferitelor istorii naționale". Totul trebuie decontextualizat, apartenența deterritorializată, iar identitatea politică plasată undeva în viitor, nu în trecut. În 1996, revine cu un text ce năzuiește – mai temperat acum – să convingă că: "naționalismul poate fi înlocuit de ceea ce s-ar putea numi patriotism constituțional" [1, p. 41]. Habermas e autorul cel mai reprezentativ și poate cel mai faimos pentru o serie de voci ce lansează această opinie. Estomparea sau disoluția etnicității ca element politic ar duce la dispariția delimitărilor naționale și la crearea "societății europene" cu "identitatea" aferentă. Civicul se desparte de etnic (național) anulându-l. Ideea e hegeliană, filosoful german argumentând și el că fiecare spirit național s-ar putea dizolva odată ce a atins stadiul de universalitate. Detalii despre această posibilă disoluție nu a oferit însă. Argumentația lui Habermas e însă normativă, politică: filosoful ne spune cum ar trebui să stea lucrurile și prea puțin cum stau ele în realitate. Habermas furnizează programe, nu analize.

Vom analiza, în cele ce urmează raportul dintre civic și etnic.

Statul, etnia și societatea civilă sunt trei elemente importante care contribuie la funcționarea societății și care pot avea un impact puternic asupra modului în care oamenii interacționează unii cu alții și asupra relațiilor dintre diferite gru-

puri. Modelul cel mai aplicat al cercetării subiectului nostru pare că îi aparține lui G. Schopflin, atent cercetător al chestiunii naționalismului și al realităților central și sud-est europene din această perspectivă. El își propune să arate că națiunea democratică modernă nu are ca temei numai cetățenia și societatea civilă (dimensiunea civică a națiunilor), etnia are și ea un rol jucat în această ecuație, iar statul însuși este o parte a națiunii, ca proces crucial de formare a identității. Etnia este esențială pentru anumite aspecte ale națiunii, și deci ale democrației. Aceste trei elemente interacționează continuu. Ele îndeplinesc funcții și roluri diferite, crează atitudini diverse, uneori convergente, alteori contradictorii, și, datorită interacțiunii lor continue, toate trei sunt modelate și reformulate într-o manieră dinamică. Reiese că niciunul dintre aceste trei procese nu trebuie analizat în afara acestui context al interdependenței reciproce. Modul de operare a fiecăruia este fără îndoială autonom și distinct din punct de vedere conceptual de al celorlalte. Totuși, trebuie notat faptul că, în Europa anilor 90, o a patra dimensiune începe să devină tot mai influentă – dimensiunea internațională. Cetățenia europeană, organizațiile internaționale și activitatea ONG-urilor au un impact asupra modului în care societatea civilă își modelează ideile și țelurile. Funcționarea instituțiilor europene și răspunsul dat integrării europene au început în chip limpede să modeleze atitudini și valori, astfel să construiască noi identități. În acest sens, Europa reprezintă o parte a fundalului politic normal al formării de identități, chiar și atunci când noțiunea europeană se constituie în polul negativ al identificării. Această dimensiune internațională va fi atinsă doar în treacăt dar ea nu poate fi neglijată, deoarece împreună, aceste patru dimensiuni sunt cauzale, reciproce și condiționale. Urmează că societatea civilă nu este o etnie statică, o stare de lucruri obținută la un moment dat și de atunci fixată pentru totdeauna, ea este, dimpotrivă, fluidă, schimbătoare, conflictuală, sensibilă la schimbările politice și vulnerabilă în fața presiunilor ostile. [2, p. 70]

Schopflin a subliniat importanța societății civile în promovarea libertății și a susținut că aceasta este sfera în care indivizii pot exercita libertatea lor de a lua decizii și de a-și exprima opiniile. El a considerat că societatea civilă este locul în care oamenii pot interacționa liber și voluntar unii cu alții, fără a fi constrânși de instituțiile statului sau de alte forțe externe. Societatea civilă, marcând un grad anume de civilizare umană, inițial a fost identificată cu statul, mai apoi a fost distinsă de el. Ulterior ea a fost contrapusă statului, localizată fiind în spațiul public, ca în cele din urmă să se insiste asupra armonizării lor în calitate de vase comunicante sociale, interdependente. Evoluția conceptuală semnalată trebuie estimată nu doar și nu atât ca o rezultată a modificării perspectivelor sau opticii de abordare a societății civile, ci, mai ales, ca o consecință a dimensionării treptate a corpului social ca atare. Ea a derivat din acest proces, pe parcursul căruia s-a configurat în mod particular și gradual. Actualizarea periodică a societății civile ca doctrină și practică socială trebuie astfel concepută ca o condensare a efortului

intelectual și a creației sociale dezvoltate în timp și spațiu. Astfel, pentru Schopflin, societatea civilă este sfera libertății, adică locul în care oamenii pot exercita libertatea lor de a lua decizii și de a-și exprima opiniile.

Astăzi, prin societate civilă se înțelege sfera socială a libertății, a asocierilor voluntare și a pluralității de relații umane, identități, diferențe, valori ce contrastează cu puterea coercitivă a statului și guvernului, deci cu puterea politică. Societatea civilă reprezintă expresia teoretică și practică pregnantă a pledoariei umanității spre punerea în valoare a cetățeanului în calitatea lui definitorie de autor al creației sociale. Din această perspectivă ea a constituit și constituie în lumea civilizată terenul multiplelor și neconținutelor dezbateri teoretice, convergente și divergente. Am mai putea adăuga că societatea civilă reprezintă sfera de intersecție a statului cu cea civilă și cea privată – incluzând firmele și sindicatele. Concluzia pe care am putea-o anticipa ar fi că termenul sau conceptul de societate civilă este unul extrem de complex și generos.

Societatea civilă poate fi definită și prin raportare la politic. Sunt adepți ai conceptului de societate civilă care o văd pe aceasta ca definită prin participare la scena politică, fie că este vorba de partide care se află la guvernare sau în opoziție. La fel ar trebui menționată tendința politicianilor opoziției de a confisca, de fiecare dată, societatea civilă și de a pretinde că vorbesc în numele ei. Societatea civilă, deci nu este, nu poate fi o entitate statică, încremenită odată pentru totdeauna. Fluiditatea, conflictul și varietatea reacțiilor la schimbările politice – vulnerabilitatea, implicit, iată termenul ce o configurează.

Ce rezultă este o limpede indicație metodologică: societatea civilă nu trebuie cercetată în sine, decontextualizat, abstracție făcând de rețeaua ce-o include: modul ei de operare este autonom, dar este în același timp influențat de interactivitatea de mai sus. Mai mult, contururile, conținuturile și procesele societății civile sunt afectate în mod egal de propriile acțiuni, aspirații, succese și eșecuri, ca să nu mai pomenim tradițiile și ritualurile ei. Astfel, nivelul cognitiv și operațional al societății civile este departe de a fi nelimitate, este mărginit de ceilalți actori ai scenei. Potrivit lui Schopflin relația dintre stat și societatea civilă este prezentată ca un joc cu sumă zero: cu cât statul este mai puternic, ni se sugerează, cu atât mai slabă va fi societatea civilă. Cetățeanul, agentul și subiectul politicii, este în același timp constrâns și protejat de către stat. Statul joacă un rol important, furnizând cadrul integrativ înăuntrul căruia operează societatea civilă, aceasta din urmă nu poate funcționa cu adevărat în absența acestui cadru. Cadrul respectiv, care trebuie să includă un set de reguli cu caracter solemn pe baza căruia să aibă loc competiția politică, trebuie să fie acceptat ca valid de către toți și trebuie să fie administrat într-o manieră pe atât de neutră pe cât o permite cultura societății respective. El va include în mod clar domnia legii și abilitatea din partea statului de a genera un grad de coerență, fără de care societatea civilă și-ar pierde rapid caracterul civic, lucrurile putând deceda în haos sau anomie. Totuși, societatea

civilă ar trebui să fie în egală măsură liberă să critice statul, pentru a împiedica raționalitatea birocratică a acțiunii etatice să capete dimensiuni generatoare de rigiditate. Este una dintre cele mai mari dezbateri din Europa începând cu secolul al XVIII-lea, cea despre modul de organizare a puterii – prin rațiune sau prin identitate. Dezbaterea continuă. Nu poate fi decisă, ea ne afectează practic în fiecare sferă a vieții și are consecințe cu bătaie lungă pentru chestiuni fundamentale precum cetățenia și titlurile asistențiale care derivă din aceasta. Identitatea europeană, ea însăși parte din dezbateri, subîntinde chestiunea acestor rânduri. Condiția fundamentală pentru ca societatea civilă să existe și să funcționeze efectiv este prezența unei adeziuni anterioare, fie și tacite, pe care aceasta se clădește: “Societatea civilă, așa cum termenul este astăzi perceput, nu este o societate constituită pe de-a întregul din relații contractuale. Aceste relații au un rol important în societatea civilă din pricina locului important acordat în cadrul ei proprietății private și relațiilor comerciale, dar ele sunt departe de a epuiza întregul. Conștiința de sine colectivă națională a celor mai mulți membri ai societății civile este o precondiție pentru funcționarea societății mai largi în interiorul căreia ordinea contractuală e efectivă” [2, pp. 6-10].

Ideea e crucială. Prima problemă este cea a etnicului și a realităților în care acesta intervine. Funcția primordială a acestuia este cea de mediator al relației civic / stat, sau, din nou, acea “parte necontractuală a contractului”, cum ar fi spus Durkheim. “Contractul social” – guvernat/governator – rămâne o simplă metaforă fără putere explicativă, văduvită de elementul ce furnizează consensul mai adânc ce permite relației stat/societate civilă să funcționeze; iar acesta este, ziceam, etnicul, realitatea de substrat, constitutivă și decisivă pentru configurația politică modernă. Etnicul e responsabil aici pentru ceea ce sociologul francez Durkheim, într-o polemică un alt sociolog, Herbert Spencer, numea la finele veacului trecut partea necontractuală a contractului. Acest tip special de conștiință e fundamental și parte esențială a “jocului civic” derulat de o societate. Așa se explică persistența societăților moderne - a societății civice - în ciuda, dificultăților sau eșecurilor pe care “ordinea contractuală” le furnizează. Părăsirea “contractului” e garantată tocmai de legitimitatea lui mai adâncă, de acea adeziunea nerațională – dar nu irațională – care îl fundamentează. Sesizăm acum că societatea civilă nu este doar compatibilă cu o societate națională, indiferent cum ar fi definit ultimul termen, ci că este de neînțeles în absența acesteia. Sesizăm acum că societatea civilă nu este doar compatibilă cu o societate națională, indiferent cum ar fi definit ultimul termen, ci că este de neînțeles în absența acesteia. O tentativă de a o oblitera pe cea dintâi, de a-i pulveriza tradițiile și fundamentele spirituale, (așa cum și-a imaginat Habermas că ar fi posibil), pune enorm de multe probleme la nivel civic: “Fără teritoriu și fără tradiție nu poate exista o națiune; fără o națiune nu poate fi societate civilă. Așa stau lucrurile, chiar unde nu e vorba de un atac direct împotriva societății civile”, consideră Shils în continuare [3, p.42].

Această transformare a avut și o altă consecință, de obicei trecută cu vederea, susține Schopflin. Dacă sistemul avea nevoie de un consens tot mai larg pentru a putea fi eficient și viabil pe termen lung, atunci toți membrii societății trebuiau cu necesitate să dețină putere potențială sau simbolică și adesea chiar putere concretă [4, p. 6-10]. “Teza apărută aici este că fundamentul mai adânc al acceptării guvernării este generat de și întemeiat pe relații de solidaritate încapsulate în etnicitate. Când un set de valori și identități sunt, în sensul larg, împărtășite de diferite straturi sociale, când acestea se privesc reciproc ca participând la anumite corporații, ca răspunzând acelorași simboluri, dacă acestea acceptă punctul de vedere după care orice i-ar putea divide ei oricum împărtășesc anumite țeluri morale și obligații, bazele pentru o redistribuire a puterii devine o întreprindere mai puțin hazardată. (...) Că această încredere ar fi fost argumentată în limbajul naționalității se explică prin fenomenul particular al limbajului politic european. Dreptul de a participa la viața politică era acordat celor ce făceau parte din ”nation”, respectiv corpul politic (corpus politicum); corespunzătoare cu extinderea puterii statului modern a fost și cererea ca toți subiecții guvernați să fie considerați membri ai ‘natio’. Inițial acesta a fost doar un concept civil, dar presiunea pentru redistribuția radicală a puterii a dus la conferirea unui conținut etnic al națiunii. Unde acest conținut etnic a fost absent, redistribuția puterii nu s-a putut produce sau statul a fost divizat” [5, p. 6-10]. Acest lucru a adus cu sine schimbări inevitabile în natura politicilor identitare. În timp ce, în cazul politicilor premoderne, etnia nu reprezenta un factor semnificativ, întrucât foarte puțini oameni erau implicați active, ei putând structura puterea politică pe baza altor criterii, politica de masă a cetățeniei modern a modificat dramatic acest lucru. Elitele politice rigide au trebuit să facă loc negocierilor de o enormă complexitate care să ia în calcul opiniile colective.

Diferite poziții sunt adoptate în această dezbatere. Există unii care contestă însăși ideii vreunei politici identitare legitime sau încercă să o reducă la minimum. Aceștia ar prefera ca drepturile să fie derivate strict pe criterii funcționaliste și din rațiune. Etnicizarea instituțiilor politice este o permanență (de aici și dificultatea, astăzi, a deetnicizării lor): “Rezultatul generic al acestei întrucâtva obscure relații dintre etnicitate și stat este, cum s-a implicat, obținerea unui grad de culoare etnică de către stat. Atunci când doi actori se află în contact continuu, fiecare începe să fie marcat de unele din caracteristicile celuilalt. Aceasta dă naștere unei concluzii esențiale: universalismul statului și al cetățeniei care se bazează pe el este mai mult aparent decât real. Ambele vor fi puțin, sau mai mult, etnicizate. Cetățenia franceză este pătrunsă de moduri franțuzești de a acționa, de coduri franceze, de puncte de referință franțuzești și de o percepție franțuzească a ceea ce e ‘normal și natural’. Această frază poate fi aplicată și în altă parte, altor state, incluzându-le pe unele dintre cele mai profund civice și democratice. Etnicitatea, prin urmare, nu dispare în statele civice din vestul Europei – ci doar iese din raza vizuală. Și nici nu este în mod necesar distructivă pentru democrație, în aceste

condiții. Etnicitatea poate să submineze democrația atunci când fie statul fie societatea civilă fie amândouă sunt prea slabe ca să o controleze și prin urmare criteriile etnice sunt folosite pentru scopuri de stat și civice.” [6, Ibidem] Apoi există alții cărora le plac anumite identități dar nu și altele. Împotriva lor, se aliniază politicieni care insistă că toate problemele sunt derivate din identitate și trebuie rezolvate pe baza criteriului identității. Problema societății civile își are aici, la intersecție, sediul. Relația ei dublă – cu etnicitatea și statul, relație deopotrivă istorică și contemporană, indică dificultățile ce apar în procesul de deetnicizare (denaționalizare) a societății civile. Aceasta nu se poate produce decât în momentul în care sursa consensului profund al societăților este înlocuită nu o alta. Căci simpla ei ocultare sau contestare nu poate fi suficientă.

Esența problemei constă în faptul că natura loialităților și legăturilor reciproce, codurile de solidaritate și coeziune, comunicarea implicită și construirea a ceea ce este considerat ca fiind ”normal și natural”, sunt toate localizate în identitatea etnică și, în consecință, aceste elemente vor varia în ce privește formele lor de expresie, de la un grup la altul. Aici putem descoperi un teren fertil pentru suspiciune și neîncredere. Este oare posibil ca un grup etnic să aibă suficientă încredere în altul pentru a împărtăși puterea cu el în cadrul aceluiași stat? S-ar putea răspunde că acest lucru poate fi realizat cu condiția că părțile implicate să fie sensibile la imperativele reproducerii culturale și să accepte ca drepturile pe care le reclamă pentru ele să poată fi extinse și asupra celorlalți. Acest lucru presupune ca sistemele politice și instituționale, cetățenia, să fie stabilite în așa fel încât să poată face față unei sarcini suplimentare legate de continuarea renegocierei a puterii între diferitele grupuri etnice. Distribuția și legitimarea puterii trebuie să țină cont de aceste imperative ale majorităților și minorităților pentru a putea să asigure securitatea lor. De notat de asemenea că reproducerea culturală este sensibilizată de multi-etnicitate, problema identității precum și a ceea ce se înțelege prin normal și natural sunt puse frecvent în discuție. În absența unor reglementări formale și informale, există un pericol real ca micile neînțelegeri care apar să se dezvolte rapid pe măsură ce categoriile etnice se închid iar perspectivele unei redeschideri se îngustează. Conflictele simbolice sunt imediat percepute ca atacuri la integritatea culturală și la securitatea persoanei. Acolo unde multi-etnicitatea a fost reglementată în mod eficient, grupurile în cauză au acceptat diferențele existente între ele cu privire la anumite aspecte ale loialității lor față de stat și au consimțit că aceste diferențe nu sunt vitale pentru existența lor. Toate grupurile trebuie să aibă o loialitate manifestă și public acceptată în ce privește integritatea statului. Statul poate să ființeze în condițiile unor standard mai scăzute de integrare și raționalizare decât cele preferate, precum și prin aplicarea unor soluții diferite – și prin urmare inegale – în anumite domenii.

Ținând seama de cele parcurse mai sus, pare să înțelegem că o relație sănătoasă între civic și etnic nu trebuie să fie una de excludere; că eficacitatea unei

societăți provine tocmai din mlădierea lor, din raporturi de potențare și control reciproc, cum sugera un autor anterior comentat.

Globalizarea afectează și ea această ecuație în câteva moduri. Impactul proceselor globale constă în erodarea sistemelor de credințe ancorate în tradiție, cu ajutorul cărora indivizii își organizează viața – iar această pierdere a trecutului la rândul ei creează o insecuritate în ce privește prezentul și viitorul. Statul pierde controlul asupra informației, banilor, consumului, schimbul tehnologic și a altor forme ale inovației. Această stare de lucruri nu a dus la pierderea puterii de acțiune a statului ci la o schimbare a multora dintre sarcinile sale tradiționale, în special pe aceea legată de asigurarea securității material și culturale. Statul și societatea civilă trebuie să-și găsească un nou rol și o nouă relație, chiar în condițiile în care parametrii de acțiune se schimbă foarte rapid.

În sfârșit, ne mai rămâne chestiunea nouă a cetățeniei europene. Termenul de cetățenie denotă în principal un statut legal și relațiile judiciare dintre cetățeni și state, putând fi perceput de asemenea ca fiind legat de cunoașterea și exercitarea drepturilor și responsabilităților. În societatea interdependentă a Uniunii Europene, unde statele membre împărtășesc o parte din suveranitatea lor, cetățenia este desprinsă de la dependența identității naționale, conceptul și practica cetățeniei extinzându-se astfel de la statutul de membru dintr-o comunitate locală la un statut central de membru în teritoriul statului națiune, precum și la statutul de membru al comunităților europene.

Tratatul de la Maastricht a fost documentul care a prezentat în mod oficial conceptul de cetățenie a Uniunii Europene drept un concept juridic. Toți cetățenii unui stat membru UE devin astfel cetățeni europeni, care se bucură de drepturile garantate de acest tratat și vor fi supuși îndatoririlor impuse de către acesta. Predarea și învățarea cetățeniei europene presupune conștiința importanței procesului de integrare europeană, atât pentru țările europene, cât și pentru întreaga planetă. Grija civică pentru afacerile europene nu este suplimentară față de cele naționale, aceasta fiind o parte integrantă a lor, ca urmare a legăturilor strânse dintre țările Uniunii Europene precum și a țărilor la nivel mondial. Identitatea europeană se poate dezvolta în conformitate cu tradițiile și valorile culturale comune, în special prin ajutorul conștientizării existenței unui destin comun al cetățenilor europeni, în cadrul scenariului la nivel mondial. Cetățenia europeană, în sens identitar, nu este o realitate ca atare, care trebuie doar descoperită și desemnată prin noi simboluri și noi concepte. De asemenea, nici soluția unei construcții artificiale, realizate de tehnocrații și elitele comunitare, nu rezistă în timp. Istoria a arătat ce efecte perverse poate avea construcția unor națiuni prin demersuri pur intelectuale, fără suport popular și fără să corespundă unor realități sociale durabile. De aceea, în construcția noii identități colective trebuie evitată tentația rezolvării superficiale, de suprafață, printr-o simbolică forțată și un discurs artificial, fără transformări de substanță ale societăților europene.

Referințe bibliografice:

1. Dungaciu D. Cristea D. Istoria drepturilor omului și a societății civile. București: MEC, 2006.
2. Schopflin G. "Aspects of Language and Ethnicity in Central and Eastern Europe", Transition, vol. 2, no. 24, 1996.
3. Dungaciu D. Cristea D. Istoria drepturilor omului și a societății civile. București: MEC, 2006.
4. Schopflin G. "Aspects of Language and Ethnicity in Central and Eastern Europe", Transition, vol. 2, no. 24, (29 November 1996).
5. Ibidem.
6. Ibidem.

Resurse Web:

1. Schopflin G. Societate civilă, etnie și stat. O relație cu trei elemente. (Civil society, ethnicity and state. A relationship with three elements), [citat 29.12.22]. Disponibil: <https://revistapolis.ro/societate-civila-etnie-si-stat-o-relatie-cu-trei-elemente/>.

CONCEPTUL DE SERVICIU PUBLIC ÎN CONTEXTUL LEGISLAȚIEI ÎN VIGOARE: REALITĂȚI ȘI PROVOCĂRI

THE CONCEPT OF PUBLIC SERVICE IN THE CONTEXT OF CURRENT LEGISLATION: REALITIES AND CHALLENGES

CZU: 35.08:342.9

Viorel RUSU¹

ABSTRACT. *The public service, as the main way of achieving the public interest, represents a rather important concept established both in the administrative law science and in the current legislation. The concept of public service has two meanings: the first meaning is that of body (authority) and the second meaning refers to a certain activity in the public domain. A certain difficulty or challenge is to compare the scientific concepts with the provisions of the legislation regulating the public service. One of the main tasks of the research would be to establish to what extent one can affirm the existence of a unitary legal concept regarding the public service.*

Keywords: *public service, electronic public services, decentralization of public services, modernization of public service, digitalization of public service, information and communication technology (ICT).*

Serviciul public, ca modalitate principală de realizare a interesului public, reprezintă un concept destul de important consacrat atât în știința dreptului administrativ, cât și în legislația în vigoare, în temei, din domeniul dreptului public.

Conceptul de serviciu public pornește de la nevoile sociale pe care le satisface statul, adică mijlocul prin care administrația își exercită activitatea [1, p.175]. În aspect general statul și unitățile administrativ-teritoriale, ca forme organizatorice de conviețuire și activitate ale membrilor societății, au menirea de a asigura acestora condițiile necesare de viață – economice (materiale), sociale, culturale, de securitate etc. Un element important este caracterul de continuitate, organizându-se în acest scop o multitudine de structuri organizatorice, denumite generic servicii publice, care sunt dotate, în vederea bunei lor funcționări, cu mijloace materiale și bănești, tehnice, specialiști, etc. Unele din aceste servicii publice se organizează numai de către stat, altele putând fi organizate și în cadrul colectivităților locale. În primul caz vorbim de servicii publice ale statului, în cel de-al doilea caz - de servicii publice ale satului (comunei), orașului (municipiului) sau raionului după caz, adică în aspect generic este vorba de servicii publice de interes local. Respectiv din punct de vedere a domeniului dreptului administrativ ne interesează doar acele servicii publice prin intermediul cărora se realizează administrația publică, înțelegând prin aceasta o dimensiune a

---

¹ Viorel RUSU, Expert, Congresul Autorităților Locale din Moldova, Lector universitar, Universitatea de Stat din Moldova, e-mail: viorel.rusu@calm.md , viorel.rusu@usm.md, ORCID: 0000-0002-0322-9949

administrației publice ca activitate. Desigur că nu toate situațiile vizează servicii publice administrative, dar oricare vizează servicii publice statale [1, p.183].

Încă în perioada interbelică distinși profesori români, luând în considerație doctrina franceză, au formulat concepte în domeniu, care sunt valabile și acceptabile până în prezent.

De exemplu prof. Anibal Teodorescu sublinia că, serviciile publice se întâlnesc oriunde este o activitate de stat. Susținea de asemenea că, funcția executivă a statului se realizează prin servicii publice, iar totalitatea lor formează administrația. În acest sens, autorul consideră că serviciul public este serviciul înființat și organizat de stat sau subîmpărțirile sale administrative pentru îndeplinirea atribuțiilor lor executive [2, p. 256].

Într-o altă opinie a prof. Marin Văraru [3, p. 89] se consideră că serviciul public este un element esențial al organizării statului modern, prin serviciu public înțelegând orice activitate creată pentru satisfacerea unor interese colective care se realizează după procedura specială a dreptului public, la nevoie cu concursul forței publice. Definit ca activitate, serviciul public are următoarele caracteristici: 1) este o activitate tehnico-juridică; 2) funcționează regulat și continuu; 3) este o activitate pentru realizarea unor interese publice; 4) activitate fără a avea ca scop un câștig material; 5) activitate care poate fi supusă unor modificări.

În contextul celor menționate, dar în aspect general de organizare a societății în stat, putem spune ca avem serviciul public de legiferare (Parlamentul), serviciul public judiciar (instanța de judecată), iar cel mai multe sunt serviciile publice din domeniul puterii executive, adică guvernate în cadrul activității administrative, despre care am vorbit mai sus - servicii publice de natură administrativă. În aspect organic sau formal serviciile publice sunt realizate de autoritățile publice, de instituții publice, de întreprinderi de stat sau municipale, iar unele din ele sunt concesionate (delegate) particularilor - persoane juridice sau fizice private.

Astfel, se poate concluziona că noțiunea de serviciu public are două sensuri: *un prim sens este acela de organism (organ) iar cel de-al doilea sens este acela ce privește o anumită activitate*. Conform prof. Antonie Iorgovan acest dublu sens își are originea în dreptul francez [1, p.181]. În sens organic sau formal prin serviciu public se înțelege o organizație, inclusiv întreprindere girată de administrație, iar în sens material, serviciul public este orice activitate care are ca scop satisfacerea unui interes general, indiferent de natura organizației care o exercită - publică sau privată. Astfel într-o definiție foarte simplă serviciul public este forma acțiunii administrative prin care o persoană publică își asumă satisfacerea unei nevoi de interes general.

În prezent, unul dintre cele mai des discutate aspecte referitoare la serviciile publice este *descentralizarea acestora*, mai precis modalitatea de realizare și gradul în care se realizează punerea în practică a principiului constituțional al descentralizării serviciilor publice [5].

Prin urmare într-o definiție mai complexă [4, p. 115], ținând cont de cele menționate, *serviciul public* este structură organizatorică înființată prin lege sau în baza legii, de către stat sau unitatea administrativ-teritorială, pentru satisfacerea în mod continuu și/sau sistematic a unor interese ale membrilor societății / interese publice, încadrată cu personal de specialitate și finanțată, ca regulă, din bugetul statului sau bugetul unității administrativ-teritoriale.

La rândul lor prevederile constituționale conțin așa noțiuni cum ar fi „descentralizarea serviciilor publice,, „servicii publice de interes raional” [5].

O anumită dificultate și chiar provocare este contrapunerea conceptelor științifice de mai sus cu prevederile legislației din domeniu. Una din sarcinile cercetării ar fi identificarea în ce măsură putem vorbi de un concept legal unitar privind serviciul public.

Astfel, reieșind din prevederile legislației în vigoare, putem vorbi de noțiuni ale serviciului public din anumite acte legislative concrete dar, în ultima perioadă, constatăm existența chiar a unei legi care are integral ca obiect de reglementare serviciul public.

Conform legislației privind reglementarea funcției publice și a statutului funcționarului public prin *serviciu public* se înțelege activitate de interes public, organizată și desfășurată de către *o autoritate publică*, iar prin *autoritate publică* se înțelege orice structură organizatorică sau organ, instituite prin lege sau printr-un alt act normativ, care acționează în regim de putere publică în scopul realizării unui interes public [6]. Respectiv serviciul public este privit în sens mai restrâns, limitându-se doar la autoritățile publice ca organisme sau structuri organizatorice. De asemenea mai puțin este reglementat în legislație statutul unei așa categorii de serviciu public cum ar fi instituția publică, exceptând unele repere generale din legislația civilă.

Respectiv în legislația privind serviciile publice de gospodărie comunală prin servicii publice de gospodărie comunală se înțeleg serviciile scoase din subordinea autorităților publice centrale și constituite ca structuri autonome gestionare, atribuindu-li-se patrimoniu propriu în unitatea administrativ-teritorială respectivă (alimentarea cu apă; alimentarea cu energie termică; canalizarea și epurarea apelor uzate și pluviale; salubritatea, înverzirea localităților; asigurarea cu transport public local; administrarea fondului locativ public și privat) [7].

Mai recent a fost adoptată o lege cu privire la serviciile publice, care conform denumirii urma să stabilească un cadru juridic general privind serviciile publice în cadrul statului și cu referință specială la serviciile publice organizate sub autoritatea administrației publice, acestea constituind marea majoritate [8]. Conform prevederilor legii respective servicii publice sunt considerate activități administrative necomerciale cu caracter individual, realizate în regim de putere publică de prestatorul de servicii publice, cu sau fără solicitarea beneficiarilor de servicii, și care vizează realizarea drepturilor, libertăților, obligațiilor și interese-

lor legitime ale acestora, asigurându-le, după caz, beneficiile materiale sau nemateriale corespunzătoare [8, art.2]. Astfel serviciul public în accepțiunea legislației în vigoare este:

- o „*activitate administrativă*” din categoria celor „*necomerciale*”, admițând că am putea avea cel puțin și categoria de activitate administrativă comercială, ceea ce ridică semne de întrebare din punct de vedere a dreptului administrativ și dreptului public;

- o *activitate administrativă* cu caracter individual realizată în regim de putere publică de prestatorii de servicii; Dacă vorbim de „*activități cu caracter necomercial*”, atunci acestea sunt asociate cu activitatea organizațiilor necomerciale [9, art. 1], această categorie fiind incompatibilă cu ”regimul de putere publică” caracteristic doar autorităților publice [10, art. 7, 8, etc.], precum și cu așa categorii de drept administrativ și drept public cum ar fi categoriile de servicii publice: cu caracter autoritar (inclusiv cele administrative) sau prestator (la rândul lor cu caracter nematerial sau material), exercitate de entități statale sau concesionate domeniului privat; servicii publice cu caracter sistematic (ritmic) sau servicii publice cu caracter continuu, etc.;

- o activitate administrativă adresată *beneficiarilor de servicii*, cu sau fără solicitarea acestora și care vizează realizarea drepturilor, libertăților, obligațiilor și intereselor legitime ale beneficiarilor de servicii, asigurându-le, după caz, beneficiile materiale sau nemateriale corespunzătoare. Conform prevederilor Codului administrativ al Republicii Moldova *activitatea administrativă* „reprezintă totalitatea actelor administrative individuale și normative, a contractelor administrative, a actelor reale, precum și a operațiunilor administrative realizate de autoritățile publice în regim de putere publică, prin care se organizează aplicarea legii și se aplică nemijlocit legea” [10, art. 5], noțiune cu mult mai largă și complexă decât ceea din legea menționată.

Respectiv prin prestator de servicii se înțeleg autoritățile administrative din structura administrației publice centrale de specialitate, autoritățile administrative autonome față de Guvern care prestează servicii publice, autoritățile administrației publice locale și persoanele juridice de drept privat care prestează servicii publice [8, art.2].

În aspect general conform prevederilor Codul administrativ al Republicii Moldova [10, Capitolul II din Cartea Întâi] sunt utilizate așa concepte sau noțiuni cum ar fi „*activitate administrativă*”, „*procedură administrativă*”, „*autorități publice*”, „*regimul de putere publică*”. Apare întrebarea privind corelația acestora cu categoriile din legea menționată. Inclusiv cum acestea ar putea fi corelate în cazul unor litigii dintre noile categorii de ”prestatori” și „beneficiari” de „servicii publice” și care va fi procedura judiciară: de drept comun sau specializată (contencios administrativ) sau/și, în unele cazuri, o procedură administrativă distinctă de coordonare? Cu regret legea respectivă în redacția actuală nu dă răspuns clar la aceste întrebări.

Conceptele doctrinale de drept public și drept administrativ, menționate la început, sunt mai aproape de categoriile menționate conform Constituției RM și Codului administrativ al Republicii Moldova, și mai puțin în raport cu categoriile utilizate în Legea cu privire la serviciile publice.

Astfel, doar la o privire generală, putem conchide că obiectul de reglementare a Legii cu privire la serviciile publice este cu mult mai îngust decât denumirea acesteia, referindu-se în temei la prestarea de servicii publice în format electronic. Intenția de a reglementa serviciile publice în general este un pic exagerată, acest rol ar putea prelua un act legislativ mai complex cum ar fi, de exemplu, Codul administrativ (*notă aut.*: cu regret și el nu chiar corespunde denumirii pretinse). Respectiv, în esență, Legea cu privire la serviciile publice [8] ar fi efectiv o lege cu privire la prestarea serviciilor publice în formă electronică. Pe tot parcursul legii termenul „serviciu public” ar fi trebuit să fie înlocuit cu termenul „serviciu public în formă electronică” sau „serviciu public electronic”. În ceea ce privește noțiunea de servicii publice ea putea fi omisă în lege, având în vedere complexitatea acesteia, sau putea fi expusă conform conceptelor științei dreptului administrativ, menționate la început.

De asemenea noțiunile de „*servicii publice proactive*” și „*eveniment de viață*” din legea în cauză nu au încărcătură juridică necesară, chiar creează incertitudini (*nota aut.* conform științei juridice este cunoscut că putem vorbi de evenimente ca categorie a faptelor juridice, de rând cu cele voluntare (acțiuni sau inacțiuni). Asemenea categorii admitem că pot fi concretizări ale proceselor tehnice aferente domeniului tehnologiei informației și comunicațiilor (TIC).

În contextul celor menționate, principiile de bază propuse în Legea cu privire la serviciile publice ar trebui să fie aplicabile serviciilor publice electronice [8, art. 4], inclusiv ar fi fost necesar să fie corelate, chiar privind suprapunere, cu principiile procedurilor administrative din Codul administrativ al Republicii Moldova [10, Capitolul III din Cartea Întâi]. Doar, în mod firesc, exercitarea unor servicii publice în format electronic de asemenea se fac în limitele unor proceduri administrative. Unele principii cum ar fi „concentrarea pe beneficiarul de servicii publice (user-centricity)”, „prestarea serviciilor publice în formă electronică în mod implicit (digital-by-default)”, „prestarea serviciilor publice în formă electronică în mod prioritar (digital-first)”, *caracterul omnicanal al prestării serviciilor publice, furnizarea datelor doar o singură dată (once only)* [8, art. 4 lit. f) – j)] sunt incerte din punct de juridic și ar fi mai mult niște cerințe tehnice pentru reglementările de natură respectivă. De exemplu la instituirea unui serviciu public trebuie să se urmărească în mod prioritar accesibilitatea, comoditatea și eficiența pentru orice cetățean, indiferent de locul aflării, doar ulterior formatul electronic și cerințele tehnice aferente, adică formatul electronic nu poate fi scop în sine, ci doar un instrument pentru asigurarea principiului subsidiarității ca principiu în dreptul administrativ.

Prevederile Legii respective privind „interzicerea prestării serviciilor publice care nu sunt înregistrate în Registrul de stat al serviciilor publice” [8, art. 11 alin. (3)] creează un obstacol birocratic nejustificat, în special pentru autoritățile administrației publice locale, similar cum în prezent este avizarea statelor de personal ale acestora de către Cancelaria de Stat.

În aspectul categoriilor și ierarhiei actelor juridice, în special a actelor administrative [4, p. 162-165] categoria de „regulament privind organizarea și prestarea serviciilor publice” [8, art. 13, etc.] nu se încadrează în sistemul actelor legislative și altor acte normative ce reglementează competența sau statutul juridic al diferitor autorități publice și altor structuri privind prestarea unor sau altor servicii publice. Multe proceduri administrative sunt prevăzute în lege sau conform legii, inclusiv cerințe respective în domeniul serviciilor publice în formă electronică. Prevederile respective din lege [8, art. 12-15] ar trebui revăzute conceptual, deoarece nu se încadrează în procesul legislativ și normativ existent, reglementat de Legea privind actele normative [12, Capitolul II] și alte legi din domeniul de organizare și funcționare a diferitor autorități ale administrației publice. De exemplu, aspectul privind prestarea electronică a serviciului public poate fi inclus în actul de bază (ca compartiment), fără a cheltui resurse și timp nejustificate pentru un act normativ aparte (regulament). Ca alternativă, ar putea fi expuse niște cerințe și condiții în cazul serviciilor publice electronice, încadrate armonios cu prevederile Legii privind actele normative [12] și Codul administrativ al Republicii Moldova - pentru acte și fapte individuale [10], precum și cu angajamentele internaționale și prevederile legale din domeniul protecției datelor cu caracter personal.

Termenul „modernizarea serviciilor publice” [8, art. 13, etc.] din lege ar trebui înlocuit cu termenul „digitalizarea serviciilor publice”, deoarece procesul de modernizare a unui serviciu public este cu mult mai complex: revizuirea însăși a statului juridic și esenței serviciului, inclusiv în contextul corespunderii principiului subsidiarității [11, art. 3 lit. b)], evitării conflictelor și consolidarea eficienței competenței autorității publice privind serviciul respectiv, la fel posibilitatea descentralizării, delegării sau descentralizării acestuia, etc. Însă digitalizarea, ca element al procesului de guvernare electronică, nu poate îndeplini aceste sarcini complexe, având în vedere că acestea țin de întregul sistem administrativ de la nivel central și local, adică nu numai latura de aplicare a tehnologiilor informaționale, care reprezintă în esență și scopul legii respective.

În ceea ce privește interacțiunea interinstituțională în procesul prestării serviciilor publice electronice menționăm că fără prezentarea unor documente importante serviciul public în formă electronică nu poate fi prestat [8, art. 15 alin. (4)], adică prevederea respectivă creează incertitudine. În mod firesc fiecare autoritate publică sau instituție publică ar trebui să răspundă pe segmentul său de competență conform prevederilor și principiilor Codului administrativ al Repu-

blicii Moldova [10, art. 35]. Ar trebui de remarcat că mecanismele respective de partajare a răspunderii pe segmentul de competență este un punct slab al întregului proces de digitalizare și guvernare electronică, accentul fiind pus pe aspectul tehnic, ceea ce considerăm incorect și chiar creează riscuri din punct de vedere a securității raporturilor juridice aferente.

De asemenea prevederile Legii cu privire la serviciile publice, care stabilesc că „serviciile publice sunt prestate în formă electronică și/sau la ghișeu” [8, art. 17 alin. (1)], nu sunt reușite conceptual, având în vedere postulatele doctrinale și legale menționate mai sus. Astfel serviciile publice în general nu sunt prestate doar în formă electronică și/sau la ghișeu. Natura acestora poate fi diferită și modul de prestare la fel: cele cu caracter administrativ, cu caracter nematerial, cu caracter material, caracter mixt, etc. De exemplu serviciile publice de gospodărie comunală [7] sau servicii de asistență socială (cum ar fi de exemplu asistența la domiciliu a unei persoane în etate) ori medicale, care la fel sunt categorii de servicii publice, nu ne putem închipui cum pot fi prestate „în formă electronică și/sau la ghișeu”, doar admitem că elementul respectiv se poate întâmpla, dacă este necesar, la etapa finală – achitarea serviciului prestat. În contextul celor menționate prevederile legii privind „prestarea serviciilor publice la ghișeu” de asemenea sunt prea unilaterale și nici pe departe nu cuprind modalitățile de prestare a serviciilor publice [8, art. 20]. Ori prestarea serviciului public la ghișeu, reprezentând una din formele tradiționale de prestare a unui serviciu public, reglementarea ar trebui să se refere doar la partea digitală (electronică) de suport, dacă este necesar.

Legea respectivă, în esență, centralizează resursele informaționale privind serviciile publice, în special electronice, în dauna principiilor, drepturilor și intereselor autorităților administrației publice locale [5], dar admitem și a altor autorități publice și entități autonome. Astfel prestarea serviciilor publice electronice se realizează prin implementarea ghișeului unic, utilizându-se în acest sens „portalul guvernamental al serviciilor publice,” [8, art. 2 și 19]. Va permite arhitectura platformei unice a serviciilor publice (*notă aut.*: ar trebui de adăugat „electronice”) integrarea serviciilor publice de la nivel local, fiind vorba de sute de autorități ale administrației publice locale (chiar pur și simplu din punct de vedere a vizibilității acestora)? Care ar fi mecanismul creării acestuia în raport cu nivelul local, resursele, inclusiv dacă structura centrală responsabilă are servicii desconcentrate în teritoriu, ca să nu fie necesare deplasări în centru?

La rândul lor prevederile privind suspendarea prestării serviciilor publice ar trebui să se refere doar la suspendarea serviciilor publice electronice [8, art. 21], iar temeiuri de suspendare a unui serviciu public în general rezultă din specificul acestuia, fiind reglementate în actele normative privind serviciul în cauză. Respectiv suspendarea serviciului public electronic poate avea loc în temeiurile legale de suspendare a serviciului public propriu zis, iar prevederea de a-l suspenda doar în condițiile „regimului stării de urgență, de asediu și de război” este

exagerată și nu se încadrează în limitele cadrului legal existent, Considerăm, că cel puțin, puteau fi preluate sau făcute referințe la prevederile Codului administrativ al Republicii Moldova privind suspendarea procedurilor și actelor administrative [10].

După cum am menționat anterior termenul „servicii publice proactive” creează incertitudini în aspect juridic și ar putea fi cu ușurință substituit prin termenul „servicii publice electronice conexe” [8, art. 23]. În aceste cazuri, cuprinse de reglementările respective, pur și simplu un rol proactiv îl are autoritatea publică sau altă structură care asigură serviciul public, dar esența serviciului public nu se schimbă.

Cât privește cadrul metodologic pentru monitorizarea calității și exercitarea controlului asupra modului de prestare a serviciilor publice ar trebui să fie unul tip, cu posibilitatea de adaptare la specificul serviciului public local, care să fie aprobat de Guvern, deoarece doar această autoritate, conform prevederilor constituționale, exercită conducerea generală a administrației publice [8, art. 27 și 29]. Eventual această înputernicire nu este caracteristică Cancelariei de Stat.

În contextul celor menționate mai sus, conceptele constituționale privind „descentralizarea serviciilor publice,, „servicii publice de interes local...” [5] ar fi trebuit să-și găsească reflectare mai concretă în conținutul Legii cu privire la serviciile publice.

În concluzie putem afirma că există „câmp” de perfecțiune a prevederilor legale privind unificarea conceptului/conceptelor de serviciu public sau servicii publice ca organisme și activități de primă importanță în asigurarea interesului public fie la nivel general statal, fie la nivel local. Unele reglementări, deși pretind în denumire de a avea un caracter general, reglementează fragmentar și unilateral instituția serviciului public. Acest lucru de unificare este și mai necesar în condițiile când există premise de dominare a categoriilor și conceptelor TIC, la fel aferente prestării serviciilor publice în format electronic, și care nu tot timpul au sens în aspect juridic (*nota aut.*: admitem că pot fi utilizate în aspect tehnic al proceselor TIC). Respectiv aceste forme electronice de prestare nu pot fi scop în sine și, în ultimă instanță, sunt doar niște instrumente de îmbunătățire și nu pot substitui esența și destinația serviciului public respectiv. Respectiv în cazul Legii cu privire la serviciile publice [8], deși în procesul elaborării a fost supus anumitor îmbunătățiri, denumirea ei este prea largă în raport cu conținutul și ar trebui să se limiteze la o reglementare legală care ar avea ca obiect prestarea serviciilor publice în formă electronică.

Referințe bibliografice:

1. Iorgovan A. *Tratat de drept administrativ*. Vol. II. București: Editura ALL BECK, 2002.

2. Teodorescu A. *Tratat de drept administrativ*. Vol. I. / Citat în lucrările contemporane ale prof. Iorgovan A., Alexandru I., Rodica N. P., etc.
3. Văraru M., *Tratat de drept administrativ roman*, București Ed. Librăriei Soccer & Co., 1928, p. 89 / citat prof. Iorgovan A., *op. cit.*, p. 175 - 176.
4. Cobăneanu S., Bobeica E., Rusu V. *Drept administrativ. Note de curs*. Chișinău: CEP USM, 2012.
5. A se vedea articolele 109 și 113 Constituția Republicii Moldova, nr. 1 din 29 iulie 1994 [citat 06.12.2022] Disponibil: https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=128016&lang=ro .
6. A se vedea art. 2 din Legea cu privire la funcția publică și statutul funcționarului public, nr.158-XVI din 4 iulie 2008 [citat 06.12.2022] Disponibil: https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=133420&lang=ro .
7. A se vedea articolele 2 și 3 din Legea serviciilor publice de gospodărie comunală, nr. 1402-XV din 24 octombrie 2002 [citat 07.12.2022] Disponibil: https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=83605&lang=ro.
8. Legea cu privire la serviciile publice, nr. 234 din 23 decembrie 2021 [citat 07.12.2022] Disponibil: https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=129764&lang=ro# .
9. Legea cu privire la organizațiile necomerciale, nr. 86 din 11 iunie 2020 [citat 08.12.2022] Disponibil: https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=129338&lang=ro
10. Codul administrativ al Republicii Moldova, nr. 116 din 19 iulie 2018 [citat 08.12.2022] Disponibil: https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=132907&lang=ro .
11. Legea privind descentralizarea administrativă, nr. 435 din 28 decembrie 2006 [citat 08.12.2022] Disponibil: https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=135047&lang=ro .
12. Legea cu privire la actele normative, nr. 100 din 22 decembrie 2017 [citat 09.12.2022] Disponibil: https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=134916&lang=ro .

SOLUȚIONAREA LITIGIILOR COMERCIALE ELECTRONICE INTERNAȚIONALE

INTERNATIONAL E-COMMERCIAL DISPUTES SOLVING

CZU: 341.62:004:341.241

Aliona CARA-RUSNAC¹

ABSTRACT. *The paper briefly analyzes the issue of solving disputes arising from international e-commercial compare to the national e-commercial. The peculiarities of disputes arising from e-contracts varies taking into account the specific of the electronic legal relation the parties enter to: the parties do not know each other personally, they may not speak the same language, might come from different cultures, the lack of possibility to examine the qualities of the asset before procurement, the price for good usually is prepaid, the customer might incur other expenses such as transport and other taxes. It will be analyzed the types of the institutions that settle the disputes arisen from the electronic contracts and on the electronic platforms and the existing procedures. The challenges the parties face in choosing the applicable law to the dispute that arise from e-commercial electronic relation.*

Keywords: *contract, electronic document, data medium, digital signature, arbitrage, online negotiation, online mediation, cyber courts, electronic disputes*

1. Aspecte generale

Litigiile civile sunt arena de duel al participanților în cazul neexecutării obligațiilor contractuale asumate. Disputele care apar din contractele electronice încheiate prin intermediul platformelor electronice au particularitățile sale reieșind din specificul încheierii acestor contracte, precum ar fi părțile absente la momentul încheierii contractului, fiind situate în diferite localități și/sau se atestă lipsa acestora la executarea obligațiilor ulterioară. În acest sens, ne propunem să punem în discuție un subiect ce afectează părțile doar în cazul executorii neconforme ale obligațiilor și/sa în cazul neexecutării integrale a obligațiilor în mediul online.

Autoarea română Mihaela Tudorache consideră că, soluționarea litigiilor în mediul online este o modalitate alternativă de soluționare a litigiilor, utilizând tehnologia de internet, integral sau parțial ca un instrument de conducere a procedurii de soluționare a litigiilor pentru rezolvarea acestora din utilizarea internetului. Astfel, litigiile apărute ca rezultat al tranzacțiilor electronice sunt diverse reieșind din specificul acestor raporturi juridice și anume: părțile nu se cunosc personal, posibil nu vorbesc aceeași limbă, provin din culturi diferite,

---

¹ Aliona CARA-RUSNAC, Doctor în drept, Conferențiar Universitar, Departamentul Drept Privat, Director Filiera Anglofonă, Facultatea de Drept, Universitatea de Stat din Moldova, Absolventă Fulbright, Codul ORCHID: 0000-0002-2026-2206

lipsa posibilității de examina calitățile bunului înainte de procurare, plata pentru bunuri și servicii se efectuează în avans, clientului îi sunt incluse și alte cheltuieli precum cele de transport și alte taxe etc. În cazurile enumerate probabilitatea de a avea conflict (litigiu) este mult mai mare decât la contractele clasice [1, pag. 307], cel puțin din punct de vedere teoretic, deoarece din punct de vedere practic realitatea este diferită, subiecții ezită să se adreseze în instanțele competente, în vederea soluționării problemelor acestora, reieșind din faptul că litigiile în anumite cazuri sunt cu valoare neînsemnată, nu au probe suficiente privind faptul confirmării încheierii contractelor, executării acestora respectiv părțile evită să se adreseze în instanțele competente.

De aceeași opinie este și autorul Faye Fangfei Wang, soluționarea litigiilor transfrontalieră al tranzacțiilor electronice este inevitabil mai complicată decât cele care reies din contractele clasice, deoarece factorii de identificare al locului soluționării litigiului precum domiciliul, locul executării obligațiilor, locul businessului sunt mai greu de identificat în mediul internetului [2, pag. 223]. Autorul Faye Fangfei Wang, având cunoștințe ample în sfera tehnologiilor informaționale și ale dreptului internațional privat a cercetat în aspect comparativ aplicarea legislației relevante în cazul litigiilor comerciale electronice în plan comparativ al UE (Regulamentul (CE) nr. 44/2001 din 22 decembrie 2000 privind competența judiciară, recunoașterea și executarea hotărârilor în materie civilă și comercială), SUA (Uniform Computer Transaction Act - UCITA) și China (Applicable law for Foreign related Civil Relations 2010) a stabilit anumite problematici care le vom relata. În cadrul legislativ al UE, SUA și China normele legislative aplicabile litigiilor ce rezultă din relațiile comerciale electronice este bazat pe principiul autonomiei părților. Părțile sunt în drept să aleagă legislația aplicabilă contractului, în cazul în care părțile nu au ales norma aplicabilă se va recurge la aplicarea normelor de ordin general și aici apare problema alegerii celei mai apropiate legislații ce se va aplica contractului și anume: locul încheierii, locul reședinței părților, și dacă nu poate fi determinată reședința se aplică reședința habituală (habitual residency), locul executării contractului, locul livrării bunurilor. În opinia autorului în cazul relațiilor contractuale în mediul internetului sunt cele mai dificile de identificat ce legislație va fi aplicabilă, reieșind din sistemul virtual și problematica identificării legii aplicabile, din aceste considerente sunt probleme și în soluționarea litigiilor și anume soluționarea litigiilor ce apar din relațiile contractuale în mediul online [2, pag. 271].

Rezolvarea litigiilor online izvorâte din e-contracte, se atestă încă la sfârșitul secolului XX, predecesorii platformelor actuale de soluționare a litigiilor au fost fondate de către centrele de cercetare și soluționare a litigiilor din cadrul universităților printre acestea menționăm: Virtual Magistrate tradus drept Magistratul virtual, care a fost fondat de Institutul de Drept Cyberspace și Centrul Național pentru Cercetarea Informațiilor Automatizate pentru arbitraj online

încă din anul 1996; Online Ombuds Office – fondate de Centrul de Tehnologia Informației și Soluționare Litigiilor de la Universitatea din Massachusetts; Cyber-Tribunal – proiect experimental lansat de Centrul de cercetare de drept public din cadrul Universității din Montreal pentru medierea și arbitrajul litigiilor născute în mediul online [1, pag. 308].

Istoricul apariției soluționării litigiilor ivite din actele juridice electronice se atestă încă în anul 2000, când un litigiu legat de înregistrarea unui domeniu de internet a fost arbitrat de către *Internet Corporation for Assigned Names and Numbers (ICANN)* și administrat de e-Resolution [3]. E-resolution este un mijloc de soluționare al litigiilor în mediul electronic și anume arbitrarea legată de înregistrarea domeniului de internet. Ulterior, amploarea forurilor specializate de soluționare a litigiilor electronice s-a dezvoltat destul de rapid reieșind din necesitatea aplanării litigiilor ivite în mediul online.

Autorul Faye Fangfei Wang consideră că cele mai de succes instituții de soluționare a litigiilor online din lume au fost următoarele: 1) eBay și Square trade; 2) American Arbitration Association (AAA) și Cybersettle; 3) ICANN și WIPO-UDRP (World Intellectual Property Organization – Domain Name Resolution Policy); 4) CIETAC (China International Economic and Trade Commission) și HKIAC (Hong-Kong International Arbitration Centre) [2, pag.288].

Soluționarea la nivel european a litigiilor care apar din contractele electronice se efectuează pe platforma *Electronic Consumer Dispute Resolution (ECODIR)* fiind lansată de Comisia Europeană în octombrie 2001 care destinată pentru negocierea și medierea online a litigiilor [4]. Treptat au apărut și alte platforme (foruri) regionale de soluționare a litigiilor electronice precum: Biroul Reclamații Consumatori din țările scandinave, un for format la nivel central de către autoritățile centrale; curțile de arbitraj din Spania, create la nivel local; mediatorii societăților locale bancare și de asigurări, înființate la nivel sectorial, de către asociațiile de profil și profesioniste sau companiilor care oferă servicii de mediere și arbitraj specializate. Cu referire la caracterul executoriu al hotărârilor de soluționare a litigiilor care apar în mediul online acesta diferă în dependență de obligativitatea sau non obligativitatea acestora, astfel unele au caracter de recomandare pentru părți precum Biroul Relațiilor Consumatori din țările scandinave, în proces precum instituțiile de mediere bancar au caracter obligator doar pentru comercianți sau al arbitrajului instituționalizat fiind obligatorii pentru ambele părți.

În Republica Moldova nu avem o atestare a unor platforme specializate care să soluționeze litigiile online cu excepția normelor generale de soluționare pe cale de negociere în cazul când platformele oferă o posibilitate de negociere online sau de a transmite online plângerile care sunt din partea consumatorilor, o rezolvare hibrid al litigiilor, mediere, arbitraj, instanța de judecată. Problema dată a fost analizată și de cercetători și profesioniști în domeniu, în acest sens au fost

facute unele cercetări privind medierea online ca modalitate de soluționare a litigiilor în Republica Moldova în perioada de pandemie, efectuată de autorii Felicia Chifa, Constantin-Adi Gavrilă, în care au fost analizate avantajele medierii în comparație cu alte modalități de rezolvare a litigiilor, mijloacele de comunicare care pot fi utilizate în cazul medierii online și anume: telefon, mesaje text, email, comunicare audio, videoconferință sau platforme dedicate, calitățile mediatorului pentru desfășurarea cu succes a medierii online precum și etapele medierii indicând în detaliu particularitățile și diferențele dintre medierea online și medierea cu prezență fizică a părților (clasică), în continuare vom prezenta unele aspecte ale medierii în aspect comparativ cu reglementările la nivel național și internațional [5].

2. Natura juridică al litigiilor în domeniul comerțului internațional electronic

Relațiile contractuale care sunt stabilite între părțile ce utilizează tehnologiile moderne unde se întâlnesc oferta profesionistului și cererea consumatorului în mediul online, se soldează cu încheierea contractelor în mediul virtual, reieșind din faptul că, părțile sunt în mediul virtual, fiind din diferite state (după caz), transformă comerțul internațional într-un comerț electronic internațional. Elementele comune litigiilor care reies din actele juridice încheiate în mediul online, în special pe platformele online sunt subiecții, interfața online – ce presupune orice software, inclusiv un site sau o parte a unui site, ori o aplicație (Regulamentul UE nr.2017/2394) în care consumatorii comandă produse și servicii. Subiectele de regulă sunt profesionistul și consumatorul (B2C), acestea fiind posibil de soluționat pe cale extrajudiciară prin instituirea procedurii soluționarea online a litigiilor (SOL reglementată de două instrumente Directiva 2013/11/UE a Parlamentului European și a Consiliului din 21 mai 2013 privind soluționarea alternativă a litigiului în materie de consum și de modificare a Regulamentului (CE) nr. 2006/2004 și a Directivei 2009/22/CE în materia de consum), cu toate acestea după părerea autoarei Ionela Diana Patrasc Balan susține că nu pot fi supuse soluționării extrajudiciare online litigiile izvorâte din contractele încheiate între profesioniști (business-to-business – B2B), din contractele încheiate între consumator și profesionist (consumer-to-business- C2B) sau contractele încheiate între consumatori (consumer-to-consumer – C2C) [11, pag.110].

Noțiunea de contract de vânzare sau de prestări servicii online este prevăzută de art. 4 lit. e din Regulamentul UE nr. 524/2013 ce constă din raport juridic în care profesionistul sau intermediarul acestuia propune prin intermediul platformelor de comerț sau ale altor mijloace electronice, bunuri și/sau servicii care sunt comandate de client (consumator) [13]. Contractele de vânzare-cumpărare, prestare de serviciu sunt cele mai utilizate în sfera comerțului electronic, din aceste considerente prezintă interes pentru prezentul studiu.

Obiectivele de astăzi ale utilizatorilor platformelor de comerț, consumatorilor dar mai ales a regulatorului este de a unifica piețele, ceea ce este caracteristic și logic, deoarece accesul la comerțul online este practic posibil tuturor, cu anumite excepții în cazuri de conflict interstatal și implicare actorilor internațional precum ar fi cazul Ucraina, în care pe de o parte a fost restricționat accesul unor persoane de cetățenie rusă la fondurile sale, retragerea companiilor internaționale de pe piața rusă, pe de altă parte statul Federația Rusă a restricționat anumite rețele de socializare care de asemenea utilizau comerțul online. Reieșind din potențialul pe care deține comerțul electronic la nivelul Uniunii Europene ca rezultat al pandemiei a fost adoptat Strategia digitală al UE ce include conectivitate, lanțurile valorile digitale, serviciile de sănătate online (ehealth), economia de date, inteligența artificială, platformele digitale. Astfel, prin prisma strategiei de dezvoltare a pieței unice fiind inclusă și unificarea pieței electronice. Strategia de piață unică digitală este axată pe trei piloni: asigurarea accesului consumatorilor și al profesioniștilor la bunurile și serviciile digitale, configurarea mediului digital și crearea unei economii și a unei societăți digitale europene cu potențial de creștere pe termen lung. Reieșind din importanța și dezvoltarea comerțului online a fost creat la nivelul UE un mecanism de soluționare a litigiilor rezultate din contractele încheiate online între consumatori și profesioniști [11, pag.107].

Soluționarea litigiilor ivite în executarea relațiilor comerciale internaționale pot fi rezolvate de părți prin diferite mijloace [3, pag.166]: negocierea, modalitate de rezolvare a neînțelegerilor prin discuții directe; medierea/concilierea sau alte forme de soluționare voluntare asimilate, intermediare de un terț care să contribuie ca părțile să ajungă la o înțelegere; arbitrajul, procedura care se desfășoară prin intermediul unui tribunal arbitral care se va finaliza cu decizie obligatorie; instanțele de judecată care emit hotărâri obligatorii pentru persoanele litigante implicate [6, pag. 165]. Reieșind din caracterul acestor litigii după cum a fost menționat anterior se atestă o alegerea a modalităților alternative de soluționare a litigiilor. Conform pct. 7 din Regulamentul Academiei de Soluționare a Alternativă a Litigiilor (Singapore International Dispute Resolution Academy (SIDRA)) prevede sintagma mijloace alternative de soluționare (Alternative Dispute Resolution, ADR), acest instrument de soluționare a început să fie utilizat la mijlocul anilor '70 în Statele Unite ale Americii [10], dezvoltându-se ca un mijloc eficient de soluționare a litigiilor. Ceea ce este specific acestor modalități alternative de soluționare a litigiilor este că mediatorii sunt profesioniști în domeniu, care cunosc acest domeniu. Reieșind din acest context, este important de menționat că litigiile în mediul online au specificul său, și urmează a fi soluționate de persoane competente în domeniu, ceea ce și le oferă avantaje de soluționare pe cale extrajudiciară. Medierea este un mod de soluționare a litigiilor electronice, indiferent dacă este ad-hoc sau instituționalizată, este mijloc de soluționarea ce presupune intervenția terței persoane în soluționarea diferendelor în vederea rezolvării li-

tigiului și ajungerii la un consens în vederea încheierii acordului. În acest sens, medierea se finalizează prin acord de mediere.

Proceduri de soluționare online a litigiilor izvorâte din contracte încheiate prin mijloace electronice online:

Negocierea online – părțile încearcă să ajungă la un consens prin intermediul internetului, comunicând prin email, videoconferințe, teleconferințe ș.a. Prezența online a reprezentantului profesionistului oferă posibilitatea de a soluționa litigiul prompt în orice moment. Avantajele apelării la negocierea online constă în faptul că est prezentă și o terță persoană care va supraveghea aplanarea litigiului și respectarea procedurii de negociere online prestabilită, de asemenea procedura este limitată de timp.

Medierea online – părțile numesc o terță persoană să soluționeze litigiul, o înțelegere extrajudiciară. În Republica Moldova medierea este modalitate de soluționare alternativă a litigiilor pe cale amiabilă, în cadrul unui proces structurat, flexibil și confidențial, cu asistența unui sau mai multor mediatori și este reglementată de Legea nr. 137/2015 cu privire la mediere [14]. Medierea online este un proces flexibil ce oferă posibilitatea de a soluționa litigiul la distanță, ceea ce dă oportunitate de a rezolva litigiile ce implică părțile absente la momentul soluționării litigiilor, obiectul litigiului este de valoare neînsemnată și desigur oportunitatea de a soluționa litigiul în timp redus. Autorii Felicia Chifa, Constantin-Adi Gavrilă în cercetarea sa au descris etapele medierii online, care deși nu este prevăzută expres de lege pot fi deduse cu particularitățile acestora, și anume: inițierea medierii, desfășurare a medierii și încetarea medierii. Inițierea medierii poate fi efectuată prin diferite mijloace electronice precum email, conferință online prin Zoom sau alt platforme în care se discută condițiile medierii [5]. Apoi urmează semnarea contractului care poate fi efectuată cu semnătură electronică [9]. Printre particularitățile primei etape se evidențiază analiza beneficiilor și remedierea riscurilor, prelucrarea datelor și obținerea acordurilor necesare, stabilirea procedurilor. Cea de-a doua etapă include nemijlocit desfășurarea procedurii ce presupune utilizarea tehnologiilor în proces de mediere, fiind recomandabile cele cu videoconferințe. În această etapă trebuie să fie luate în considerare calitatea tehnicii utilizate, părțile să fie pregătite de eventuale probleme tehnice și să găsească alternativele acestora, cultura de unde provin părțile implicate, pregătirea mediatorului care să fie gata să medieze astfel de litigii. În final ultima etapă presupune încetarea medierii prin semnarea tranzacției și prin constatarea de către mediator a imposibilității ajungerii părților la un consens, renunțarea părților, expirarea termenului stabilit, retragerea mediatorului din procesul de mediere. În același sens, în concluzie autorii menționează că medierea online este un lucru inevitabil [5].

Arbitrajul online – metodă alternativă de soluționare a litigiului de către un arbitru sau tribunal privat, independent, după ce a audiat motivele părților

și după ce a apreciat probele existente. Hotărârea de arbitraj este obligatorie, iar recunoașterea ei este internațională în statele semnatare ale Convenției de recunoaștere și executare a hotărârilor arbitrale străine semnate la New York în 1958 [1, pag, 313]. În Republica Moldova arbitrajul este reglementat de legea cu privire la arbitraj nr.23/2008 care nu prevede posibilitatea soluționării litigiilor online, în același nu sunt expres interziceri, cu toate că majoritatea arbitrajelor instituționalizate din Republica Moldova prevăd în regulamentele sale interne norme procedurale de desfășurare a procesului ceea ce presupune prezența părților. Considerăm necesar de a ajusta cadrul normativ intern cu privire la mediere și arbitraj.

Totodată, tendințele soluționării litigiilor online este de a fi soluționate de către platforme și instituții specializate fiind denumite ”cybercourt”. Comunicarea fiind efectuată din email iar nemijlocit ședințele în regim online. Prima instanță care utilizează tehnologia blockchain pentru soluționarea litigiilor online este Tribunal de Internet din Hangzhou (Hangzhou Internet Court din China) care în august 2023 a sărbătorit cinci ani [16]. Tribunalul de Internet din Hangzhou a soluționat 81443 litigii a construit prima platformă de litigii pe internet din China, care permite părțile să soluționeze litigiile online. Principalul impact al tribunalului promovează dezvoltarea instanței prin intermediul internetului, și a siguranței părților în comerțul electronic și la menținerea securității cibernetice.

Autorul Ioan Ilieș Neamț a expus în lucrare sa problematica probațiunii în contractele încheiate prin mijloace electronice. Astfel a fost expus că prevederile art. 7 alin. 3 legii nr. 365/2002 a României prevede că proba încheierii acestor contracte și a obligațiilor ce decurg din ele este supusă dreptului comun, cu referire la sarcina probei, contractele încheiate la distanță și prin mijloace electronice având ca obiect servicii ale societăților informaționale comportă o serie întregă de particularități legate de (a) obiectul probei, (b) de mijloc de probă, (c) de administrarea probelor [7, pag, 313].

După cum am menționat, soluționarea litigiilor electronice în mediul online nu este foarte clar reglementată la nivel internațional, reieșind din acest considerent sunt aplicate normele din sistemul legislativ național. Conform prevederilor Codului procedură civilă din RM în art. 17/1 documentele depuse în instanță prin intermediul Programului integrat de gestionare a dosarelor (PIGD) și anume cererea și actele anexate la ea sub formă de documente electronice, trebuie să fie semnate cu semnătura electronică calificată. În sensul art. 18 CPC prevede utilizarea de mijloace tehnice, (1) Pentru documentarea lucrărilor ședinței de judecată și conservarea probelor, instanța judecătorească poate utiliza orice mijloc tehnic în conformitate cu CPC și alte legi [8]. Conform legii nr. 124//2022 au fost introduse noi servicii aferente semnăturii electronice: sigiliu electronic calificat, mărci temporale electronice, identificarea electronică, certificate de securitate pentru paginile web, în acest sens persoanele fizice și persoanele juridice au posibilitatea

să identifice și să fie segregată identitatea acestora, anterior fiind uneori asimilat statutul de persoană fizică și în același timp reprezentând o persoană juridică, adică persoana putea semna și în calitatea sa de persoană fizică cu semnătura eliberată pentru o persoană juridică. Legea a fost adoptată în vederea stabilirii unui mecanism de funcționare ce va permite validarea și identificarea semnăturilor electronice peste hotarele Republicii Moldova [9].

În acest sens, am dori să menționăm că este o tendință de digitalizare și a accesului la justiție al persoanelor, persoanele pot depune cereri utilizând semnătura electronică. Pandemia anului 2020 a remodelat anvergura relațiilor comerciale în mediul online, accesul la servicii publice digitale, strategiile de dezvoltare al digitalizării adoptate de Guvernul RM respectiv fiind implementate Strategia de dezvoltare digitală 2023-2030. Strategia are un număr mare de obiective, printre care se regăsesc: dezvoltarea unei societății digitale, o infrastructură națională și un sector privat TIC puternic, competitiv și inovator, securitatea cibernetică, stat digital funcțional, inteligent și invizibil, un stat digital interconectat, cu o imagine de stat digital funcțional pe arena regională, economie digitală.

3. Tendințele litigiilor în domeniul comerțului internațional electronic

La nivel internațional se atestă o liberalizare a piețelor, și oferirea posibilităților consumatorilor să acceseze produse indiferent de locul aflării (domiciliul sau sediul) din considerentul că utilizarea tehnologiei moderne este oferită în majoritatea cazurilor pe platforme de comerț internațional. Litigiile la nivel online de asemenea pot fi avea anumite obstacole: pot apărea dificultăți la identificarea părților, validarea convenției de alegere a procedurii online de soluționare a litigiului poate fi apreciată diferit de la stat la stat, transmiterea de documente se poate face prin email, ședințele/audiințele în care au loc administrările de probe, prezentarea motivelor pe care se întemeiază pretențiile părților pot avea loc prin videoconferințe, valoarea juridică a actului final cu care se încheie procedura de soluționare online a litigiului diferă în funcție de procedura de soluționare online utilizată, tranzacțiile care se încheie la finalizarea procedurii de negociere au forța juridică unui contract care nu are forță obligatorie [1, pag. 316-317].

Una dintre componentele cheie pentru funcționarea cu succes a oricărei afaceri implicate în comerțul electronic este deținerea de mecanisme eficiente de soluționare a litigiilor apărute în urma tranzacțiilor online. Soluționarea online a litigiilor (SOL) transfrontalieră oferă avantaje în rapiditatea rezolvării și mitigării acestor litigii, costuri reduse în soluționarea litigiilor, și creșterea încrederii în accesarea comerțului electronic prin faptul că părțile vor putea soluționa litigiile, dă un spirit de încredere că îi va fi asigurat accesul la modalitățile de soluționare a posibilelor litigii în viitor. Provocările și obstacolele continue de globalizare al soluționării litigiilor transfrontaliere online solicită îmbunătățiri al serviciilor de soluționare online al litigiilor. Standardizarea internațională al serviciilor SOL ar

trebui considerată o măsură de îmbunătățire a calității serviciilor. Standardizarea internațională poate fi posibilă prin promulgarea legilor, coduri de conduită, cadrul juridic de către organizațiile internaționale legislative. Reieșind din cele expuse anterior părțile vor accede la platformele specializate de soluționare a litigiilor. Un studiu realizat în domeniul de autorul Julien Chaisse a prezentat că statele dezvoltate și statele în curs de dezvoltare acced la instanțele specializate în soluționarea litigiilor electronice, denumite instanțe inteligente (smart courts) ce provine de la contractul inteligent (smart contract), astfel se atestă instanțe inteligente în: China (sistemul arbitraj în internet (internet arbitration system), Tribunalul de Internet din Hangzhou), Emiratele Arabe Unite (Legea tranzacțiilor electronice din 2002, instanțele inteligente), Malaizia (sistem complet de tribunal electronic, tribunal tehnologic, inclusiv E-Shariah), Kazahstan (Strategia de digitalizare a sistemului judiciar, sistemul Törelık, un portal de internet judiciar cu aproape 5000 de utilizatori zilnici). Organizațiile internaționale de asemenea precum UNCITRAL, Banca Mondială unele organizații din UE au format grupuri de lucru ca să promoveze soluționarea online a litigiilor și respectiv introducerea acestora în diferite state, conducând-se de sloganul state mici, soluții inteligente [17]. Concluzionăm că viitorul aparține instanțelor inteligente, care vor soluționa rapid, eficient și cu costuri reduse litigiile dintre părți. Pentru a accede și a promova astfel de instanțe sunt necesare îmbunătățiri ale SOL. În acest sens, se recomandă să fie promovate și încurajate accesarea părților la SOL, dezvoltarea sistemelor și procedurilor SOL care să genereze balanță între comoditate, încredere și expertiză; SOL trebuie să asigure părțile care acced la convenția de mediere sau de arbitraj trebuie este executoriu, sau poate fi recunoscut întru executarea acestuia de către o autoritate competentă sau instanța de judecată; serviciul de SOL trebuie să asigure confidențialitatea datelor personale ale părților, materialelor și probelor și hotărârea, cu excepția faptului când părțile convin altfel; publicarea codului de etică al SOL și al altor proceduri, ca persoanele cointeresate să aibă acces la procedura SOL.

Reglementarea juridică al soluționării litigiilor ce apar din acte juridice electronice în Republica Moldova nu are reglementare separată fiind lăsată fie la latitudinea părților să reglementeze acest aspect în contract, apelând la prevederile de ordin general aplicabile oricărui litigiu, fie la modalitățile alternative de soluționare a litigiului, dar în acest caz trebuie să fie reglementat expres de părți printr-o clauză sau convenție separată. În rezultatul pandemiei numărul actelor juridice electronice (contractelor electronice) a crescut simțitor, respectiv a crescut și numărul litigiilor, în acest sens, este necesar de a ajusta cadrul normativ intern al Republicii Moldova cu privire la mediere și arbitraj, fiind inclusă drept prioritate strategică în domeniul modificării legislației și parcursului acesteia dar în același timp neavând încă un document separat care să reglementeze acest domeniu.

Concluzii:

Soluționarea litigiilor în mediul online (Online Dispute Resolution) este un instrument inevitabil pentru viitorul sigur al părților în cadrul relațiilor comerciale electronice în mediul online. Tehnologia informației și a comunicațiilor trebuie să ofere “confort” părților care acced la serviciile de procurare a bunurilor și serviciilor în mediul online, respectiv tehnologiile moderne trebuie folosite pentru a fortifica calitatea și furnizarea serviciilor de soluționare online a disputelor B2C și C2C către utilizatori.

Reglementarea juridică la nivel internațional și național al instrumentelor de soluționare al litigiilor online nu aplanează toate riscurile la care sunt expuse părțile prin accesul la astfel de modalități de soluționare a litigiilor. După cum am văzut, cu referință la aspectul internațional respectarea drepturilor fundamentale ale utilizatorilor precum dreptul la protecția datelor personale, confidențialitatea informațiilor a litigiilor rămâne a fi o prioritate pentru furnizorii de servicii și produse. Sistemele de rezolvare online trebuie să ofere utilizatorilor accesibilitate, promptitudine, flexibilitate globală, conformare și condiții pentru furnizorii de servicii de rezolvare online a litigiilor, un alt aspect important este profesionalismul mediatorilor/arbitrilor care soluționează litigiile în mediul online. Cultura juridică al părților ce acced la serviciile în mediul online trebuie să fie dezvoltată, părțile trebuie să cunoască toate procedurile și căile de acces la soluționarea litigiilor, și acest aspect este pus pe seama furnizorilor.

În Republica Moldova soluționarea litigiilor ce apar din acte juridice electronice urmează a fi ajustată relațiilor contractuale care sunt încheiate și respectiv executate în mediul online, spre regret este lăsat mai mult la latitudinea părților acest aspect și din acest considerent în multe cazuri consumatorii refuză să accede la soluționarea litigiilor considerând că nu vor avea succes la soluționarea acestora. Ajustarea cadrului normativ este un lucru iminent în situațiile în care numărul relațiilor comerciale în mediul online sunt în creștere.

Referințe bibliografice:

1. Mihaela Tudorache, Contractul încheiat prin mijloace electronice în reglementarea Noului Cod Civil, Editura C.H. Beck, București 2013, 375 p.
2. Faye Fangfei Wang, Law on commercial transactions, Contemporary Issues in the EU, US and China, second edition, Published by Rutledge Taylor & Francis Group, London and New York, 2014, 356 p.
3. Internet Corporation for Assigned Names and Numbers [online] <https://www.icann.org> vizitat 01.12.2022.
4. Electronic Consumer Dispute Resolution (ECODIR) [online] <http://www.ecodir.org> vizitat 01.12.2022.

5. Felicia Chifa, Constantin-Adi Gavrilă, Mediarea online ca modalitate de soluționare a litigiilor, *Juridice Moldova*, 06.06.2020 [online] <https://juridicemoldova.md/8932/medierea-online-ca-modalitate-de-solutionare-litigii.html>.
6. Ionela-Diana Pătrașc-Bălan, Executarea acordurilor încheiate prin mijloace electronice rezultate din mediere în litigiile de comerț internațional în baza Convenției de la Singapore, În: *Analele Științifice ale Universității Alexandru Ioan Cuza din Iași*, Tomul LXVII supliment 2, Științe Juridice, 2021, pag. 165-180.
7. Ioan Ilieș Neamț, Scurte considerații referitoare la probațiunea în litigiile izvorâte din contractele de *e-commerce*, În: *Revista de Drept Privat* nr.1/2022, pag. 329 – 358.
8. Codul de procedură civilă al Republicii Moldova nr. 2225 din 30.05.2003, Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr. 285-294 art. 436. art. 17/1 Depunerea documentelor prin intermediul Programului integrat de gestionare a dosarelor (1) Cererile de chemare în judecată, cererile de apel, de recurs, de revizuire, de eliberare a ordonanțelor judecătorești, precum și oricare alte cereri sau acte procedurale pot fi depuse în instanța de judecată prin intermediul Programului integrat de gestionare a dosarelor, care este unic pentru întreg sistemul judecătoresc. În acest caz, cererea și actele anexate la ea sub formă de documente electronice trebuie să fie semnate cu semnătura electronică avansată calificată. art. 18 Utilizarea de mijloace tehnice (1) Pentru documentarea lucrărilor ședinței de judecată și conservarea probelor, instanța judecătorească poate utiliza orice mijloc tehnic în conformitate cu prezentul cod și alte legi.
9. Legea privind identificarea electronică și serviciile de încredere nr.124 din 19.05.2022, în Monitorul Oficial al RM nr.170-176 art. 317 din 10.06.2022.
10. International Dispute Resolution Survey (SIDRA): 2020 Final Report, p.7 [online] la <https://sidra.smu.edu.sg/sites/sidra.smu.edu.sg/files/survey/50/index.html>, vizitat 01.12.2022.
11. Ionela-Diana Pătrașc-Bălan, Soluționarea online a litigiilor izvorâte din contractele de vânzare și prestări de servicii în Uniunea Europeană, [online] http://pub.law.uaic.ro/files/articole/2019/vols/8.patrasc_bal.pdf, vizitat 06.12.2022.
12. Legea nr.1107 din 22.06.2002. Codul civil al Republicii Moldova, Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr. 66-75 art.132 din 01.03.2019.
13. Regulamentul (UE) nr. 524/2013 al Parlamentului European și al Consiliului din 21 mai 2013 privind soluționarea online a litigiilor în materie de consum <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/RO/TXT/?uri=CELEX%3A32013R0524> vizitat 06.12.2022.

14. Legea nr. 137/2015 cu privire la mediere, Monitorul Oficial al RM nr.224-233 din 21.08.2015.
15. Legea nr. 23 din 22.02.2008 cu privire la arbitraj. Monitorul Oficial al RM nr. 88-89 din 20.05.2008.
16. Hangzhou Internet Court's 5th anniversary virtual society more orderly [online] http://www.ezhejiang.gov.cn/2022-08/23/c_804705.htm 01.12.2022.
17. Julien Chaisse, Professor at City University of Hong Kong, Faculty of Law and Jamieson Kirkwood, Research Fellow at the Chinese University of Hong Kong, Faculty of Law, Smart courts, smart contracts, and the future of online dispute resolution, [online] <https://stanford-jblp.pubpub.org/pub/future-of-odr/release/1>, publicat pe data de 05.02. 2022, vizitat 06.12.2022.

DREPTUL DE ACCES LA INFORMAȚII ÎN JURISPRUDENȚA CEDO

THE RIGHT OF ACCESS TO INFORMATION IN ECtHR JURISPRUDENCE

CZU: 342.727:341.645.5

Lilia CHIRTOACĂ¹

ABSTRACT. *According to ECtHR jurisprudence, the collection of information is an important preparatory stage in carrying out activities aimed at opening a public debate or constitutes an essential element of participation in such a debate. The information, data or documents to which access is requested and would be disclosed must comply with the criterion of public interest, which is established based on the circumstances of the case.*

The purpose of the request for information, the nature of the requested information, the role of the applicant, and the availability of information are the relevant criteria as found in the Court's jurisprudence, which must be examined and evaluated cumulatively, depending on the circumstances of each individual case.

Întrucât hotărârile Curții Europene a Drepturilor Omului explică și interpretează textul Convenției, analiza jurisprudenței Curții este esențială în acest scop. Interpretarea evolutivă a Convenției poate să pună în discuție însăși evoluția jurisprudenței Curții. În această ordine de idei, instanța europeană a decis cu valoare de principiu că, fără a fi ținută să urmeze soluțiile din hotărârile anterioare, este în interesul securității juridice, a previzibilității și egalității în fața legii ca ea să nu se îndepărteze, fără argumente solide, de precedentele sale. Totodată, Curtea trebuie să ia în considerație schimbările și contextul actual în statele semnatare ale Convenției. În acest scop în unele cazuri, de exemplu, privind norme de conviețuire socială (cazul Chapman c/Royaume-Uni, Recueil 2001-I, & 70, 2001), instanța europeană a reevaluat motivat jurisprudența sa.

Libertatea de exprimare. Accesul la informații

Libertatea de exprimare, accesul la informații joacă un rol central în respectarea altor drepturi înscrise în Convenție, iar în lipsa unei garanții solide a dreptului la libertatea de exprimare, protejat de instanțele judecătorești independente și imparțiale, nu există o țară liberă și, respectiv, un regim democratic [1, (97)3,]. Libertatea de a primi sau comunica informații sau opinii este unul din componentele libertății de exprimare, care include dreptul de a aduna informații din orice resurse legitime disponibile. În conformitate cu articolul 11 din Carta Drepturilor Fundamentale a Uniunii Europene și articolul 10 din Convenția europeană a

---

¹ Lilia CHIRTOACĂ, doctor în drept, conf.univ., Universitatea de Stat din Moldova, e-mail: chirtocal@gmail.com, ORCID:0000-0002-5003-647X

drepturilor omului, libertatea de informare protejează atât dreptul de a transmite, cât și dreptul de a primi informații. Prin urmare, libertatea de comunicare presupune libertatea de a difuza informații, luând în considerare libertatea publicului de a primi informații din diverse surse, în mod liber.

Echilibrarea drepturilor

În cazul în care sunt ”concurrente” mai multe drepturi garantate, în măsura în care este posibil de realizat, suntem în prezența exercitării simultane a drepturilor garantate. În această ordine de idei menționăm accesul la informații și documente, care în jurisprudența CEDO, în diferite cazuri a semnalat în repetate rânduri că este necesar un exercițiu de echilibrare cu alte drepturi, în scopul determinării priorității unui drept asupra altuia. Iar în cazuri în care aceasta nu va fi posibil, se va decide care drept are prioritate. Din jurisprudența CEDO, unul din criteriile esențiale privind echilibrarea drepturilor se referă la măsura în care exprimarea într-un anumit caz contribuie sau nu la o dezbatere de interes public în general.

Accesul la informații poate veni în contradicție cu alte drepturi garantate de Convenție, printre care dreptul la un proces echitabil, la respectarea vieții private, la libertatea de conștiință și religie. În eventualitatea unor astfel de conflicte și din necesitatea unui exercițiu de echilibrare cu alte drepturi, Curtea impune stabilirea unui echilibru în scopul determinării priorității unui drept asupra altuia.

Accesul la informații și respectarea vieții private

Accesul la documente, informații poate intra în conflict cu dreptul la protecția datelor în cazul în care accesul la un document ar dezvălui datele cu caracter personal ale altora. Prin urmare, este posibil ca solicitările de acces la documentele sau informațiile deținute de autoritățile publice să presupună echilibrarea cu dreptul la protecția datelor persoanelor ale căror date sunt cuprinse în documentele solicitate.

Dreptul la protecția datelor nu este un drept absolut, acesta trebuie echilibrat cu alte drepturi, în sensul aplicării cu respectarea domeniului de aplicare al altor drepturi concurrente. În conformitate cu articolul 8 aliniatul 2 din Convenția europeană a drepturilor omului, ”nu este admis amestecul unei autorități publice în exercitarea acestui drept decât în măsura în care acesta este prevăzut de lege și constituie, într-o societate democratică, o măsură necesară... pentru protecția drepturilor și libertăților altora”.

Din analiza jurisprudenței, privind domeniul de aplicare al protecției datelor cu caracter personal în contextul accesului la informații și documente publice, constatăm că atingerea adusă dreptului la protecția datelor în ceea ce privește accesul la documente, necesită o motivare clară și întemeiată. Totodată, dreptul de acces la documente nu poate anula automat dreptul la protecția datelor sau alte interese legale. Argumentarea este că orice atingere adusă unui interes legal trebuie să răspundă unui obiectiv de interes general recunoscut, să fie prevăzut de

lege și măsurile întreprinse, de exemplu, publicarea datelor cu caracter personal, să nu fie disproporționate și nejustificate.

Criterii relevante exprimate de jurisprudența CEDO

Instanța europeană a elaborat o jurisprudență vastă privind domeniul de aplicare a art.10 din Convenție în diverse sfere ale vieții sociale, furnizând, astfel, un ansamblu de principii și norme.

În jurisprudența Curții, criteriile de evaluare referitoare la aplicarea art.10 din Convenția europeană și la existența unei ingerințe, se referă la scopul cererii de informații, natura informațiilor solicitate, rolul reclamantului și disponibilitatea informațiilor. Prin urmare, ținând seama de criteriile esențiale exprimate de jurisprudență și în dependență de circumstanțele fiecărui caz în parte, se va stabili dacă și în ce măsură neacordarea accesului la informații a constituit o ingerință în exercitarea de către reclamant a dreptului la libertatea de exprimare (cazul Magyar Helsinki Bizottság c/Ungariei (MC), pct. 157).

Criteriile relevante exprimate de jurisprudența instanței europene trebuie examinate și apreciate cumulativ, în dependență de circumstanțele fiecărui caz în parte.

Scopul cererii de informații

Scopul cererii de informații presupune necesitatea de a stabili din circumstanțele cazului dacă accesul la informațiile solicitate era un element esențial în exercitarea libertății de exprimare. În acest sens instanța europeană în jurisprudența sa a semnalat că colectarea informațiilor este o etapă importantă în desfășurarea activităților jurnalistice sau de altă natură care urmăresc deschiderea unei dezbateri publice sau constituie un element esențial al participării la o astfel de dezbatere (Társaság a Szabadságjogokért c/ Ungariei, pct. 27-28; Österreichische Vereinigung zur Erhaltung, Stärkung und Schaffung c/ Austriei, pct. 36; Roșianu c/ României, pct. 63).

Un alt aspect important remarcat este, că criteriile esențiale exprimate de jurisprudența Curții, trebuie examinate și apreciate cumulativ, în caz contrar, în lipsa unui criteriu din cele patru, de exemplu „scopul cererii” ar fi incompatibil cu dispozițiile Convenției (Center for Democracy and the Rule of Law împotriva Ucrainei, pct. 49, 54-59). De asemenea pentru ca art.10 din Convenția europeană să fie aplicabil, Curtea a hotărât că persoana care solicită accesul la informațiile deținute de o autoritate publică trebuie să aibă ca scop exercitarea libertății de a primi și de a comunica informații și idei (Magyar Helsinki Bizottság c/ Ungariei (MC), pct.158.). Într-o altă cauză, Curtea nu a considerat necesar accesul unei organizații neguvernamentale la copia avizelor juridice depuse la dosarul unei cauze, având ca obiect interpretarea unei probleme constituționale solicitate pentru exercitarea dreptului său la libertatea de exprimare, întrucât organizația, nu a prezentat informații care să demonstreze că are o anumită experiență sau că desfășoară activități privind aspecte de interpretare în cauză (cauza Center for Democracy and the Rule of Law c/Ucrainei).

Natura informațiilor solicitate

Potrivit jurisprudenței CEDO informațiile, datele sau documentele la care se solicită acces și ar urma să fie divulgate, trebuie să se conformeze unui criteriu de interes public, care se stabilește în dependență de circumstanțele cauzei. În legătură cu libertatea presei, Curtea a considerat în mod consecvent că publicul are dreptul să primească informații de interes general.

Interesul public presupune aspecte precum orice temă socială importantă privind viața comunității, care afectează publicul și, pe cale de consecință, are un interes legitim de a fi informat. Interesul public vizează garantarea drepturilor și libertăților, realizarea competențelor autorităților publice, respectiv, nu poate fi redus la interesul unui public amator pentru știri de senzație sau detalii privind viața privată a altor persoane.

În jurisprudența instanței europene au fost adoptate soluții privind apărarea libertății de exprimare, în special prin presă, în cazurile în care au fost puse în discuție asemenea subiecte de interes general, precum rolul partidelor politice și dezbaterile de idei, administrarea justiției, apărarea valorilor morale, religioase.

Curtea europeană a evidențiat faptul, că atenția pe care o acordă în jurisprudență discursului politic și dezbaterii privind aspectele de interes public sunt factori, care trebuie de luat în considerare. Spre exemplu, limitele criticii admisibile sunt mai largi când se referă la acțiuni ale guvernului, deoarece într-un sistem democratic, acțiunile guvernului, este firesc, să fie sub controlul nu numai al puterilor legislative și judiciare, dar și al opiniei publice. Într-o jurisprudență constantă, instanța europeană a decis că limitele criticii admisibile sunt mai extinse în privința unui om politic, persoană publică, decât și cazul unei persoane particulare, deoarece omul politic se expune conștient unui control al faptelor sale, atât de presă, cât și de cetățeni [2, p.790].

De asemenea, pot fi incluse în categoria informațiilor de interes public orice date, surse documentare și informații faptice privind utilizarea măsurilor de supraveghere electronice (cauza *Youth Initiative for Human Rights c/Serbiei* pct.24), surse documentare originale pentru cercetare istorică, informații, decizii privind comisioanele aferente tranzacțiilor imobiliare (*Österreichische Vereinigung zur Erhaltung, Stärkung und Schaffung* împotriva Austriei, pct.42.) sau alte informații ce justifică interesul public.

Rolul solicitantului de informații

În contextul criteriilor expuse potrivit jurisprudenței CEDO, rolul persoanei care solicită informații de interes public este evident. În acest sens, Curtea a recunoscut acest rol presei și ONG-urilor ale căror activități au ca obiect probleme de interes public. Cu toate că articolul 10 din Convenția europeană a drepturilor omului nu menționează expres libertatea presei, Curtea a elaborat o jurisprudență vastă care furnizează un ansamblu de principii și norme care conferă presei un statut special în exercitarea libertăților consacrate în articolul 10 [3, p.12]. Totodată instanța

europeană a remarcat, că dreptul de acces la informații nu trebuie să se aplice exclusiv presei și ONG-urilor, ci și tuturor creatorilor din domeniile științific, literar sau artistic, care beneficiază, de asemenea, de un nivel ridicat de protecție.

Disponibilitatea informațiilor

Disponibilitatea informațiilor presupune că informațiile solicitate nu necesită colectare de date, fiind disponibile, complete, respectiv, în aceste circumstanțe statul are obligația să nu împiedice fluxul de informații solicitate. Din analiza jurisprudenței CEDO constatăm, că barierele destinate să împiedice accesul la informații de interes public pot descuraja acele persoane care lucrează în mass-media sau în domenii asociate în rolul lor vital de ”entitate publică de supraveghere” (cauza Tárzaság a Szabadságjogokért c/Ungariei nr.37374/05, 2009). De asemenea accesul la informații de interes public asigură și consolidează transparența, care permite cetățenilor să participe la procesul decizional și garantează faptul că administrația beneficiază de o legitimitate mai mare, este mai eficientă și responsabilă față de cetățeni, într-un sistem democratic (cauza Comisia Europeană / The Bavarian Lager Co Ltd, C-28/08 P, punctual 54, Hotărîrea CJUE din 29 iunie 2010). Accesul la informații cu caracter public, inclusiv publicarea unor informații de interes general, precum date despre anumite fonduri, contribuie la controlul public al utilizării adecvate de către administrație a fondurilor publice. Prin urmare, disponibilitatea informațiilor este un criteriu important în cadrul evaluării generale sub aspectul dacă refuzul de a furniza informații de interes public poate fi considerat o „ingerință” în exercitarea libertății de „a primi și de a comunica informații”.

În încheiere, menționăm că o societate democratică poate exista doar dacă se bazează pe pluralism și diversitate de idei. Prin urmare, potrivit jurisprudenței Curții, autoritățile statale trebuie să asigure respectarea dreptului la opinie și la informare în așa fel încât să asigure realizarea pluralismului de opinii și de idei.

Referințe bibliografice:

1. Jochen Abr.Frowein, Libertatea de exprimare în termenii Convenției europene pentru Drepturile Omului, Monitorul Informativ (97)3, Consiliul Europei
2. Bîrsan C., Convenția europeană a drepturilor omului. Comentariu pe articole. Ediția 2. București: Editura C.H. Beck, 2010, 1887 p.ISBN 978-973-115-676-7, p.790
3. Macovei M., Libertatea de exprimare. Ghid privind punerea în aplicare a articolului 10 al Convenției europene pentru Drepturile Omului. Manual privind drepturile omului, nr.2. Directoratul General privind Drepturile Omului. Consiliul Europei F-67075 Strasbourg Cedex. Editat în Republica Moldova, 2003.

EROAREA MEDICALĂ ÎN PARADIGMA TRANSFORMĂRII DIGITALE A MEDICINII

MEDICAL ERROR IN THE DIGITAL TRANSFORMATION PARADIGM OF MEDICINE

CZU: 347.56:614.256:004

Constantin PISARENCO¹

ABSTRACT. *The introduction of artificial intelligence (AI) systems in medicine is one of the most important modern trends in global healthcare. AI is used to diagnose diseases, develop individual treatment protocols, monitor the patient's condition, complete medical records by voice, etc. The development and implementation of AI is associated with the possibility of ambiguous consequences (violation of confidentiality, possible discrimination, social stratification), with the risk of illegal actions caused by an error in the creation of AI, modification of AI as a result of unauthorized access to its system, the possibility of a criminal decision initially incorporated into the AI system. In UE countries, meanwhile, the issue of granting AI „electronic” status is being studied. In the CIS countries, whose criminal law is based on an anthropocentric approach, only individuals are responsible. The application of AI for the diagnosis of diseases, the development of personalized treatment and the monitoring of the patient requires an ethical and legal regulation that minimizes the risks of its use. Special attention should be paid to the subject of the professional ethics of AI system developers.*

Keywords: *artificial intelligence, medicine, application, ethics, mistakes, responsibility.*

Implementarea tehnologiilor digitale în domeniul sănătății este recunoscută pe scară largă ca fiind o condiție importantă pentru funcționarea eficientă a serviciilor de sănătate, precum și pentru asigurarea posibilităților de implicare a cetățenilor [1].

Cele mai importante obiective ale transformării digitale a asistenței medicale sunt: crearea mecanismelor de interacțiune digitală a organizațiilor medicale pe baza unui sistem informațional de asistență medicală unificat; asigurarea unui nivel înalt al calității vieții și al speranței de viață pentru cetățeni, indiferent de locul de reședință și de statutul lor social, prin asigurarea accesului populației la serviciile de sănătate; schimbarea priorității către diagnosticarea precoce, prevenirea și menținerea stării de sănătate; reducerea erorilor medicale prin aplicarea unor sisteme de asistență decizională care utilizează inteligența artificială (IA) și tehnologiile big data; și îmbunătățirea eficienței sistemului național de sănătate.

Digitalizarea serviciilor medicale este un proces care implică toți actorii din acest domeniu: de la stat, societate și comunitatea medicală până la ma-

---

¹ Constantin PISARENCO, doctor în drept, conferențiar universitar, Universitatea Liberă Internațională din Moldova, ORCID ID: 0000-0003-0618-5360, e-mail: constantin.pisarenco@gmail.com

rii producători de tehnologie medicală și dezvoltatorii de soluții de tehnologii informaționale (IT).

Aplicarea diverselor soluții IT bazate pe tehnologii de inteligență artificială reprezintă în prezent unul dintre cele mai promițătoare domenii de transformare digitală a sănătății [2, p. 111].

Soluțiile digitale și inteligența artificială în domeniul sănătății nu mai sunt sisteme IT auxiliare; din punct de vedere al siguranței și eficienței, acestea se aseamănă din ce în ce mai mult cu medicamentele sau dispozitivele medicale. Dar, în timp ce corporațiile farmaceutice efectuează și publică cercetări, respectă standardele și sunt supuse unei verificări riguroase, astfel de practici abia încep să apară în cazul sistemelor de inteligență artificială [3].

Interesul tot mai mare pentru inteligența artificială se datorează mai multor tendințe simultane: apariția unor GPU puternice și creșterea puterii de calcul a calculatoarelor moderne, dezvoltarea cloud computing-ului și creșterea explozivă a volumului de big data.

Inteligența artificială are potențialul de a schimba în mod fundamental întreaga lume a medicinei: transformând diagnosticarea, facilitând dezvoltarea de noi medicamente și, în general, îmbunătățind calitatea serviciilor de sănătate, reducând în același timp costurile pentru instituțiile medicale.

Principalele domenii de cercetare și dezvoltare în domeniul software-ului bazat pe inteligență artificială sunt stabilirea diagnosticului și prognosticul afecțiunilor și al complicațiilor acestora, selectarea unei terapii individualizate, selectarea asistenților medicali personali pentru monitorizarea și evaluarea în timp real a pacienților, dezvoltarea de noi medicamente și sprijinirea testelor clinice ale acestora. Un domeniu separat, deși încă insuficient dezvoltat, este dezvoltarea de dispozitive robotizate, cu adevărat autonome, pentru sectorul sănătății [2, p. 112].

Prin urmare, software-ul cu inteligență artificială poate spori eficiența serviciilor medicale, a medicilor, a asistentelor și a instituțiilor medicale, reducând timpul necesar pentru documentarea procesului de tratament, asigurând consultarea pacienților și comunicarea necesară pentru toți cei implicați.

Pandemia COVID-19 a sporit în mod semnificativ interesul pentru aplicarea tehnologiilor de inteligență artificială în medicina digitală (inteligență artificială, tehnologii big data, recunoașterea vocii, procesarea digitală a imaginilor și recunoașterea patternurilor, internetul lucrurilor; rețele neuronale, telemedicină) și a accelerat introducerea acestora în prevenirea, diagnosticarea și tratamentul bolilor, dezvoltarea și producția de noi vaccinuri, teste și medicamente.

La ora actuală, în instituțiile medicale s-a colectat un volum mare de date pentru analiza și perfecționarea sistemelor de inteligență artificială, pentru dezvoltarea medicinei digitale și a medicinei în general.

Cu toate acestea, sunt necesare mai multe activități de cercetare și dezvoltare

tare pentru implementarea pe scară largă a sistemelor de inteligență artificială în asistența medicală practică, inclusiv pentru validarea clinică independentă și evaluarea raportului cost-eficacitate [4, 5].

Potrivit estimărilor specialiștilor, suma pieței globale de inteligență artificială pentru asistență medicală a fost de 8,2 miliarde de dolari în 2021, care va crește la 10,1 miliarde de dolari în 2022, cu o rată de creștere anuală compusă (compound annual growth rate CAGR) de 23,5%, iar până în 2026 va crește la 49,1 miliarde de dolari, cu o CAGR de 48,4% [6].

Investițiile în inteligența artificială în domeniul sănătății au crescut constant din 2017. Potrivit CB Insights, în 2021, investițiile totale în companiile care oferă diverse produse bazate pe inteligență artificială au fost de 12,2 miliarde de dolari (505 tranzacții). În comparație cu 6,6 miliarde de dolari (397 de tranzacții) în 2020 și 4,1 miliarde de dolari (367 de tranzacții) în 2019 – 4,1 miliarde de dolari (367 de tranzacții), iar în 2018 – „doar” 2,7 miliarde de dolari (264 de tranzacții) [7].

Introducerea soluțiilor digitale în instituțiile de sănătate bazate pe inteligența artificială este menită să contribuie la îmbunătățirea nivelului de trai și a calității îngrijirii medicale, inclusiv a examinărilor preventive, a diagnosticării bazate pe analiza imaginilor, a predicției apariției și dezvoltării bolilor, a selecției dozelor optime de medicamente, a reducerii riscurilor de pandemie, a automatizării și îmbunătățirii acurateței intervențiilor chirurgicale etc. [8].

În prezent, este deosebit de important să se examineze și să se analizeze în mod critic nu numai exemplele de succes ale implementării sistemelor de inteligență artificială în domeniul sănătății, ci și să se analizeze provocările și riscurile asociate cu integrarea tehnologiei de inteligență artificială în domeniul asistenței medicale [9].

Astfel, există mai multe factori (bariere) care explică nivelul scăzut de integrare a produselor de inteligență artificială în practica medicală: reglementări etice și juridice nedezvoltate (răspunderea pentru acțiunile sistemelor de inteligență artificială); costul ridicat al produselor și serviciilor inovatoare pentru instituțiile medicale și organele de management din domeniul sănătății; insuficiența încrederii consumatorilor în produsele oferite (conservatorismul industriei); lipsa de încredere în medici și pacienți și reticența acestora de a accepta noile tehnologii (principiul „nu dăuna”), etc.

Problema este că procesul de colectare și protecție a datelor (bazelor de date) nu este reglementat. Accesul la datele medicale ale unui pacient este, de obicei, posibil numai cu acordul acestuia. Însă, datele medicale ale pacientului colectate în cadrul unei baze de date, în care sunt stocate în formă criptată, nu se mai referă la un subiect specific, iar consimțământul pacientului nu este necesar atunci când se lucrează cu aceste date. Totuși, problema formării în mod legal a unei astfel de baze de date și a instruirii inteligenței artificiale cu ajutorul acesteia nu a fost încă

stabilită, cea ce reprezintă principala dificultate. Există, de asemenea, aspectul păstrării informațiilor care constituie secretul medical. Experții speră că, în viitorul apropiat, problemele legate de reglementarea juridică vor fi rezolvate.

Pentru a garanta siguranța soluțiilor de inteligență artificială și pentru a minimiza riscul de a dăuna sănătatea pacienților, cadrul legal ar trebui să fie modificat pentru a monitoriza siguranța și eficacitatea soluțiilor de inteligență artificială.

Sistemele de inteligență artificială trebuie să permită înțelegerea procesului decizional. Ar trebui să existe o descriere a modului în care operează produsele de inteligență artificială și să fie accesibile informații despre algoritmi utilizați în cadrul acestora. La nivelul Ministerului Sănătății sau al Ministerul Tehnologiei Informației și Comunicațiilor, ar putea fi utilă elaborarea unui regulament sau a unor ghiduri distincte pentru produse de IA și creatorii acestora [10].

În conformitate cu legislația în vigoare, în caz de vătămare, instituția medicală este cea care poartă răspunderea. Prin analogie, în conformitate cu normele generale în vigoare, în cazul unui prejudiciu cauzat de o inteligență artificială, instituția va fi responsabilă.

O altă întrebare este ce se întâmplă dacă robotul este importat, programat în altă țară, iar instituția doar îl închiriază. Cum va fi reglementată răspunderea, va fi răspunzător proprietarul sau locatarul? În acest caz, depinde de termenii contractului - fiecare caz este tratat separat. La momentul de față AI, ca entitate distinctă, nu este încă recunoscută ca subiect de drept.

Până când domeniul în cauză nu este reglementat, nu există o viziune completă a modului în care va funcționa acest fenomen, nu numai în ceea ce privește răspunderea, ci și în ceea ce privește aplicarea inteligenței artificiale în sine. Întrebarea relevantă este dacă în viitor va fi un subiect de drept sau va rămâne un simplu obiect. Dacă IA este recunoscută ca subiect de drept, atunci ea va avea drepturi, obligații și responsabilitate și va fi parte la un contract sau un intermediar între medic și pacient, ceea ce reprezintă alt nivel de reglementare legală. Acest lucru este greu de imaginat la momentul actual, dar se pare că, în viitorul apropiat, problema personalității a inteligenței artificiale se va pune cu adevărat.

De asemenea, se poate ridica problema certificării sistemelor de inteligență artificială în cazul activităților care presupun ca un specialist să dețină un permis de lucru în acest domeniu.

În opinia multora, tehnologia inteligenței artificiale este ambiguă: pe de o parte, este un factor puternic de dezvoltare pentru întreaga omenire; pe de altă parte, inteligența artificială are un anumit grad de autonomie în luarea deciziilor și nu este întotdeauna evident cum se iau aceste decizii.

Înțelegem că în prezent nu există abordări clare în ceea ce privește dezvoltarea tehnologiei de inteligență artificială pentru a evita probleme precum inegalitatea, părtinirea, discriminarea, netransparența și lipsa de responsabilitate or, acestea sunt probleme globale [11].

Este necesar să se creeze un cadru de cooperare pentru dezvoltarea tehnologiilor de inteligență artificială pentru a dezvolta încrederea în tehnologiile de inteligență artificială, ceea ce este imposibil fără definirea unor principii și reguli etice generale care să ghideze participanții la raporturile de inteligență artificială.

Astfel de principii și reguli pot include: o abordare centrată pe om și de tip umanist în utilizarea IA; respectarea voinței și a independenței umane; respectarea legislației; nediscriminarea de către IA; aplicarea unei abordări bazate pe riscuri; precauție și gestionarea responsabilă a impactului sistemelor de IA asupra societății și a cetățenilor; evitarea oricărui prejudiciu; securitatea informațiilor; utilizarea sistemelor de IA conform destinației și în mod corect și responsabil etc. [12].

Siguranța IA este asigurată prin respectarea strictă a normelor legale, a standardelor, a instrucțiunilor, a ghidurilor și a altor norme aprobate; prin garantarea siguranței operaționale la nivel tehnic și ingineresc; și printr-un comportament uman corect din punct de vedere etic la toate etapele de elaborare și exploatare a acestor sisteme [13].

La momentul actual, nu există un consens cu privire la faptul dacă inteligența artificială poate fi utilizată pentru a diagnostica și trata boli fără a pune în pericol sănătatea pacientului și dacă este corect să se încredințeze soarta sănătății umane unei mașini cu inteligență artificială. De exemplu: un pacient are o afecțiune anatomică sau o patologie atât de rară încât IA nu a mai întâlnit-o niciodată. Este posibil să ne bazăm în întregime pe inteligența artificială în acest caz? [14]

Utilizarea tehnologiei IA ridică, în primul rând, problema responsabilității într-un mod nou: cine este responsabil atunci când IA ia o decizie pe baza unor date preliminare? Cine este responsabil, de exemplu, pentru un accident în care este implicată o mașină cu autopilot? Sau în cazul unor consecințe negative pentru o persoană care a utilizat dispozitive mobile de asistență medicală? Compania de asigurări, proprietarul mașinii, producătorul,? Elon Musk, de exemplu, sugerează să tratăm accidentele în care ar fi implicate autovehicule cu autopilot ca pe o pană de ascensor, victimele dând vina pe persoana care îl întreține, nu pe producătorul ascensorului, pentru ceea ce s-a întâmplat. Cum ne putem proteja împotriva persoanelor care ar putea interveni în software în interes propriu? [15].

În prezent, în Republica Moldova, medicul este responsabil pentru toate deciziile. Toate activitățile sale sunt strict reglementate; de exemplu, un medic dintr-un spital nu poate petrece mai mult decât timpul prevăzut vizita un pacient și tot în acest timp urmează să reușească să completeze toate documentele. Să presupunem că un medic utilizează un produs digital creat cu ajutorul inteligenței artificiale. Cine ar fi răspunzător pentru o eroare medicală în acest caz, medicul sau producătorul? Cum putem ști dacă eroarea se datorează unei aplicări greșite sau unei erori în algoritm?

Cine este responsabil atunci când apare o problemă? Aceasta este o întrebare fundamentală care se află în centrul discuției dintre clinicieni, organizațiile de asistență medicală și producătorii de inteligență artificială.

Inteligența artificială este o tehnologie complexă și în evoluție rapidă, iar erorile și consecințele imprevizibile sunt inevitabile. Companiile din domeniul tehnologiei se concentrează acum pe inteligența artificială care va sprijini personalul medical, fără a înlocui procesul de decizie clinic, ceea ce indică faptul că responsabilitatea pentru erori rămâne a medicului. Dar trebuie trasată o linie de demarcație între responsabilitatea pentru program și cea pentru acțiunile medicului propriu zise. Medicul poate fi responsabil pentru utilizarea necorespunzătoare a unui algoritm sau dispozitiv, dar în cazul unui prejudiciu cauzat de un cod incorect, și nu de o utilizare necorespunzătoare, responsabilitatea ar trebui să le revină celor care l-au elaborat și au asigurat apoi buna funcționare a IA.

Însă, această linie poate să nu fie atât de ușor de stabilit. Este posibil ca medicii să justifice în mod incorect deciziile luate de IA din cauza unui concept deja bine cunoscut, sub numele de bias de automatizare. În acest caz, oamenii pot avea tendința de a avea mai multă încredere în mașină decât în ei înșiși.

Algoritmii de machine learning pot fi ascunși în “cutia neagră”, motivele care stau la baza unei decizii pot fi inexplicabile pentru a fi înțelese de oameni. În combinație cu ideea că software-ul în sine nu poate fi deschis pentru vizualizare din motive de proprietate intelectuală, datele de machine learning devin și mai puțin practice din motive de confidențialitate. Astfel, un curs de tratament poate fi recomandat pacientului și medicului, fără nicio oportunitate reală de a testa sau contesta metoda adoptată de IA [16].

Toate acestea au un impact asupra percepției limitelor responsabilității medicului și a justificării riscului medical.

Având în vedere cele de mai sus, este important să se elaboreze un cadru legal pentru repartizarea răspunderii. De la producător și până la furnizorul de servicii medicale. Modul în care construim modelul de răspundere este un punct foarte important și, de fapt, va determina soarta deciziilor viitoare și încrederea comunității medicale în deciziile luate de IA. Cu cât mai multă certitudine juridică va fi în acest domeniu, cu atât mai mari sunt șansele de a pune în aplicare mai rapid toate soluțiile bazate pe IA [17].

Reglementarea juridică a IA este determinată de o anumită abordare, fie juridică, fie tehnologică. Susținătorii abordării juridice mai conservatoare sugerează să se pornească de la actualul sistem legislativ, încercând să aplice normele existente la reglementarea IA. Susținătorii unei abordări tehnologice mai active propun reglementarea fiecărui nou grup de produse tehnologice separat (vehicule cu autopilot, roboți de servicii personale, roboți industriali etc.).

Din punct de vedere juridic, în cazul în care un robot cauzează daune, soluția corectă este ca persoana care a pus în funcțiune robotul să fie trasă la răspundere

pentru acțiunile sale. În ceea ce privește abordarea tehnologică, ar fi suficientă asigurare de răspundere civilă pentru roboții autonomi și despăgubiri pentru daunele cauzate de aceștia.

Dacă, conform abordării juridice, IA, indiferent de nivelul de dezvoltare pe care l-a atins, ar trebui să rămână în statutul de obiect; dar anumite trăsături caracteristice pot necesita reguli speciale, dar nimic mai mult. În abordarea strict tehnologică, decizia trebuie să fie luată pe baza unei evaluări a capacităților intelectuale ale sistemului de inteligență artificială: dacă acestea sunt egale sau superioare capacităților umane, răspunsul la această întrebare va fi pozitiv – atunci da, urmează a fi tratat ca un subiect de drept [18].

Echilibrul acestor poziții este una dintre principalele provocări în elaborarea legislației privind IA [19]. Modul de reglementare a relațiilor legate de inteligența artificială adoptat de o anumită țară depinde de combinația dintre abordările de mai sus. Un exemplu de model care se apropie cel mai mult de abordarea tehnologică este China, iar un exemplu de abordare juridică este în Uniunea Europeană [20].

La începutul anului 2021, Comisia Europeană a propus un proiect de lege, primul de acest fel, pentru reglementarea riscurilor asociate cu utilizarea inteligenței artificiale. Propunerile Comisiei Europene vizează armonizarea reglementărilor privind IA și vizează toate domeniile, cu excepția tehnologiei militare.

Mai sus s-a menționat că în prezent au fost dezvoltate și puse în practică programe de inteligență artificială pentru diagnosticarea bolilor, elaborarea protocoalelor de tratament, monitorizarea stării pacientului etc. Introducerea inteligenței artificiale în asistența medicală a avut consecințe mixte, în special identificarea riscului de „erori medicale”, de exemplu, IBM Watson Health AI [21].

De exemplu, din 2015, IBM a promovat în mod activ Watson Health ca instrument de suport decizional pentru medici, pentru a-i ajuta pe oncologi să stabilească cel mai bun schemă de tratament. Cu toate acestea, în 2018, s-a raportat că supercomputerul Watson făcea adesea recomandări eronate pentru tratamentul cancerului, profesioniștii din domeniul medical și clienții companiei identificând „numeroase exemple de recomandări de tratament periculoase și greșite” [22].

Săvârșirea unei infracțiuni prin utilizarea unui produs de inteligență artificială poate fi cauzată de o posibilă greșeală făcută în timpul elaborării acestuia, de modificarea inteligenței artificiale ca urmare a accesului neautorizat la sistemul său, respectiv de capacitatea inerentă a sistemului de inteligență artificială de a lua o decizie ilicită. În prezent, răspunderea pentru consecințele ilicite ale funcționării inteligenței artificiale este asumată de diferite persoane (proprietar, producător, vânzător, utilizator, hacker). În statele membre ale Uniunii Europene, se ia în considerare problema acordării statutului de „persoană electronică” pentru IA. În statele membre ale Comunității Statelor Independente, al căror drept penal actual se bazează pe o abordare antropocentrică, recunoașterea IA ca su-

biect de drept nu este posibilă și doar o persoană fizică – o ființă umană – este supusă răspunderii penale.

În procesul de acordare a asistenței medicale pacientului, medicul își asumă responsabilitatea atât morală, cât și juridică pentru calitatea și consecințele acțiunilor sale, inclusiv pentru erorile medicale. Utilizarea unor tehnici de diagnostic înalt eficiente și, în același timp, „agresive” (endoscopie, biopsii ale diferitelor organe și țesuturi, cateterizare a vaselor de sânge etc.) și a unor medicamente „de mare risc” crește considerabil riscul de eroare medicală.

Pentru a face distincția între infracțiunile din imprudență (erori medicale) și cele intenționate, este important să se stabilească acțiunile concrete ale personalului medical în furnizarea de asistență medicală; să se stabilească dacă aceste acțiuni respectă protocoalele și standardele stabilite; să se stabilească legătura de cauzalitate între vătămarea gravă a sănătății sau decesul și omisiunile medicale; să se descopere circumstanțele care ar fi putut influența rezultatele testelor și ale tratamentului etc.

Pentru a stabili adevărul organul de urmărire penală desemnează expertiza medico-legală, în timpul căreia expertul examinează faptele și împrejurările, obiectele și materialele puse la dispoziție.

Caracteristicile specifice infracțiunilor în care subiectul sau cvasi-subiect este inteligența artificială poate determina necesitatea expertizei complexe [examinări medico-legale, științifico-tehnice (expertiza asupra: hardware componentelor ale sistemului informatic; produselor program; informațională / a datelor informatice stocate în sistemul informatic; rețele informatice și componente acesteia)].

Astfel, transformarea digitală a asistenței medicale este una dintre prioritățile statului pentru a îmbunătăți calitatea și accesibilitatea acestui sector. Un element al medicinei digitale este tehnologia IA. Pe măsură ce inteligența artificială devine mai sofisticată, va începe să ia decizii care vor avea un impact mai mare asupra vieții oamenilor, ceea ce va ridica probleme etice și juridice complexe și în schimbare rapidă, inclusiv în ceea ce privește efectele adverse în furnizarea de asistență medicală. Introducerea de noi tehnologii în medicină, inclusiv a IA, necesită elaborarea unor norme juridice pentru a minimiza riscurile medico-legale. În prezent, multe țări au ca prioritate principală îmbunătățirea și aprobarea reglementărilor și standardelor legate de domeniul digital.

Referințe bibliografice:

1. The living report of the WHO Symposium on the Future of Digital Health Systems in the European Region. Copenhagen, Denmark, 6–8 February 2019. WHO Regional Office for Europe, 2019. 57 p.
2. Deep medicine: how artificial intelligence can make healthcare human again by eric topol. New York: Basic Books, 2019. 341 p.

3. Архипов А.В., Гусев А.В., Орлова А.А. 3.2 Отношение к новым ИТ-технологиям на примере здравоохранения. В: Этика и «цифра»: от проблем к решениям. Аналитический доклад. Сумма технологии [citat 26 septembrie 2022]. Disponibil: <https://summa.Technology/reports/ethics/2021>
4. Roberts M., Driggs D., Thorpe M. et al. *Common pitfalls and recommendations for using machine learning to detect and prognosticate for COVID-19 using chest radiographs and CT scans*. Nat Mach Intel. 2021. Vol. 3, N 3. P. 199–217. doi: 10.1038/s42256-021-00307-0
5. Wynants L., Van Calster B., Collins G.S. et al. *Prediction models for diagnosis and prognosis of COVID-19: systematic review and critical appraisal*. BMJ. 2020. Vol. 369. P. m1328. doi: 10.1136/bmj.m1328.
6. Companies in the artificial intelligence in healthcare market are introducing AI-powered surgical robots to improve precision as per the business research company's artificial intelligence in healthcare global market report 2022. Globe Newswire, March 30, 2022 [citat 26 septembrie 2022]. Disponibil: <https://www.globenewswire.com/news-release/2022/03/30/2413072/0/en/Companies-In-The-Artificial-Intelligence-In-Healthcare-Market-Are-Introducing-AI-Powered-Surgical-Robots-To-Improve-Precision-As-Per-The-Business-Research-Company-s-Artificial-Inte.html>
7. State of AI 2021 Report. CB Insights, March 9, 2022 [citat 26 septembrie 2022]. Disponibil: <https://www.cbinsights.com/research/report/ai-trends-2021>.
8. Гусев А.В., Владимирский А.В., Шарова, Д.Е., Арзамасов К.М., Храмов А.Е. Развитие исследований и разработок в сфере технологий искусственного интеллекта для здравоохранения в Российской Федерации: итоги 2021 года. Digital Diagnostics. 2022;3(2):000–000. doi: <https://doi.org/10.17816/DD107367>
9. Искусственный интеллект в здравоохранении. Инновационные проекты. МУИР, 20.01.22 [citat 26 septembrie 2022]. Disponibil: <https://медуниверситет.рф/webinars/iskusstvennyy-intellekt-v-zdravookhraneni-i-innovatsionnye-proekty/>
10. Гусев А.В. Основная проблема цифрового здравоохранения в России – несовершенство госуправления. Медвестник, 10.09.2020 [citat 26 septembrie 2022]. Disponibil: <https://medvestnik.ru/content/interviews/Aleksandr-Gusev-osnovnaya-problema-cifrovogo-zdravoo-hraneniya-v-Rossii-nesovershenstvo-gosupravleniya.html>
11. Карлюк М.В. Как искусственный интеллект изменил нашу жизнь и зачем в ЮНЕСКО разработали рекомендации по его этичному использованию? UN.ORG, 02.12.2020 [citat 26 septembrie 2022]. Disponibil: <https://news.un.org/ru/story/2020/12/1391632>

12. Кодекс этики в сфере искусственного интеллекта. Альянс в сфере искусственного интеллекта [citat 26 septembrie 2022]. Disponibil: [https://a-ai.ru/wp-content/uploads/2021/10/ Кодекс_этики_в_сфере_ИИ_финальный.pdf](https://a-ai.ru/wp-content/uploads/2021/10/Кодекс_этики_в_сфере_ИИ_финальный.pdf)
13. Готовцев П.М., Ефремов А.А., Игнатьев А.Г. и др. 5.3. Доверенный ИИ в регулировании и стандартах. В: Этика и «цифра»: от проблем к решениям. Аналитический доклад. Сумма технологии [citat 26 septembrie 2022]. Disponibil: <https://summa.Technology /reports/ethics/2021>
14. *Draft Recommendation on the Ethics of Artificial Intelligence*. UNESCO. General Conference, 41st, 2021, 40 C/Resolution 37, 30 p.
15. Черновицкая Ю.В. *Цифровые технологии в медицине: специфика ответственности при их использовании. Научный результат*. Социальные и гуманитарные исследования. 2020, Т. 6, №4, С. 89-101.
16. Artificial Intelligence in Healthcare. Academy of Medical Royal Colleges. London, 2019. 41 p. AOMRC.ORG.UK [citat 26 septembrie 2022]. Disponibil: https://www.aomrc.org.uk/wp-content/uploads/2019/01/Artificial_intelligence_in_healthcare_0119.pdf
17. Панов А.А. Искусственный интеллект в здравоохранении: поиск этического пути к цифровой трансформации. ЦНИИИОЗ 30.11.2021 г. [citat 26 septembrie 2022]. Disponibil: <https://mednet.ru/novosti/iskusstvennyij-intellekt-v-zdravooxranenii-poisk-eticheskogo-puti-k-czifr-ovej-transformaczii>
18. Филипова И.А. *Правовое регулирование искусственного интеллекта: учебное пособие, 2-е издание, обновленное и дополненное*. Нижний Новгород, 2022. 275 с.
19. McCarty L.T. *Finding the Right Balance in Artificial Intelligence and Law* / in book: Research Handbook on the Law of Artificial Intelligence. Chapter: 3. Publisher: Edward Elgar Publishing. 2017. p. 55–87.
20. Filipova I. *Impact of artificial intelligence on labor relations: Russian experience* / in book: Inteligência Artificial nas Relações de Trabalho. Mizuno LTDA. 2022.
21. IBM Watson Health. Zdrav.Expert [citat 26 septembrie 2022]. Disponibil: https://zdrav.expert/index.php/Продукт:IBM_Watson_Health
22. Ross C., Swelitz I. IBM's Watson supercomputer recommended 'unsafe and incorrect' cancer treatments; internal documents show. STAT July 25, 2018 [citat 26 septembrie 2022]. Disponibil: <https://www.statnews.com/2018/07/25/ibm-watson-recommended-unsafe-incorrect-treatments>

DIFICULTĂȚILE ASIGURĂRII DREPTULUI OMULUI LA UN TRAI DECENT

CZU: 342.734:341.232

Andrei SMOCHINĂ¹
George VLĂESCU²

ABSTRACT. *The difficulties of ensuring the human right to a decent living bring to the plane of our communication one of the great questions of postmodernity, namely to what extent, today, governments and legislations respond to existential aspirations and needs, more precisely to the normal/adequate/decent standard of living. And such a communication becomes all the more challenging in the context in which we associate this complex fundamental right (ensuring the right to a decent living) with the need to increase the educational level of the population, education which, as we well know, gives substance to human expectations and needs, being the only one able to prevent his dehumanization.*

Keywords: *the right to a decent living, cooperation, civil society, education, common European values.*

REZUMAT. *Dificultățile asigurării dreptului omului la un trai decent aduc în planul comunicării noastre una dintre marile interogații ale postmodernității și anume în ce măsură, astăzi, guvernele și legislațiile răspund aspirațiilor și nevoilor existențiale, mai exact nivelului normal/ adecvat/ decent de trai. Iar o asemenea comunicare devine cu atât mai provocatoare în contextul în care asociem acest drept fundamental complex (asigurarea dreptului la un trai decent) cu necesitatea creșterii nivelului educațional al populației, educație care, așa cum bine știm, dă substanța așteptărilor și nevoilor omului, fiind și singura în măsură să-i împiedice dezumanizarea.*

Cuvinte-cheie: *dreptul la un trai decent, cooperare, societate civilă, educație, valori europene comune.*

PRELIMINARII

Dificultățile asigurării dreptului omului la un trai decent aduc în planul comunicării noastre una dintre marile interogații ale postmodernității și anume în ce măsură, astăzi, guvernele și legislațiile răspund aspirațiilor și nevoilor existențiale, mai exact nivelului normal/ adecvat/ decent de trai. Iar o asemenea comunicare devine cu atât mai provocatoare în contextul în care asociem acest drept fundamental complex (asigurarea dreptului la un trai decent) cu necesitatea creșterii nivelului educațional al populației, educație care, așa cum bine știm, dă substanța așteptărilor și nevoilor omului, fiind și singura în măsură să-i împiedice dezumanizarea.

---

¹ Andrei SMOCHINĂ, Doctor habilitat în drept, profesor universitar, Universitatea Liberă Internațională din Moldova, Chișinău, Republica Moldova, e-mail: studii_juridice@yahoo.com, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9010-3489>

² George VLĂESCU, doctor în drept, România

NECESITATEA DEMERSULUI ȘTIINȚIFIC

Problema științifică pe care o lansăm la această conferință constă în elucidarea, în cadrul raportului dintre individ și stat, a *dreptului constituțional al asigurării dreptului omului la un trai decent în Republica Moldova*, fapt care generează necesitatea clarificării dimensiunilor și a conținutului său complex, în contextul unei societăți democratice, a rolului statului, instituțiilor și autorităților publice (inclusiv din perspective educaționale, administrative și economice), a dificultăților pe care le întâmpină realizarea acestui drept, precum și a modalităților și a instrumentelor necesare depășirii respectivelor dificultăți.

GENERALITĂȚI PRIVIND DIFICULTĂȚILE PE CARE LE ÎNTÂMPINĂ REALIZAREA DREPTULUI OMULUI LA UN TRAI DECENT

Studierea acestei probleme este dictată de necesitatea cunoașterii și interpretării veridice a evoluției la fel și a influenței doctrinei juridice naționale asupra dificultăților pe care le întâmpină instituția asigurarea dreptului omului la un trai decent. Prin modul de organizare a materialului, acest demers științific vine să ofere un set de teze cu privire la principalele momente parcurse de știința dreptului în acest domeniu.

În aceeași ordine de idei, menționăm, cunoașterea drepturilor și libertăților fundamentale este una din cele mai puternice probe în testarea gradului de cultură a poporului nostru. Acest lucru ne-a permis să prioritizăm, modalitățile și instrumentele corespunzătoare depășirii respectivelor dificultăți – îmbunătățirea calității educației, reformarea relațiilor dintre individ și stat/autorități și dezvoltarea economiei și distribuirea echitabilă a resurselor – iar în cadrul fiecăreia dintre aceste categorii am stabilit recomandările concrete de depășire a dificultăților asigurării dreptului omului la un trai decent.

Asigurarea dreptului omului la un trai decent rămâne circumscrisă unui complex de factori subordonați procesului educațional, legislației și actului de guvernare. Vorbind despre educație (îmbunătățirea calității educației), trebuie să nu pierdem din vedere că doi dintre cei mai veritabili catalizatori ai nivelului de trai, care definesc, totodată, finalitatea educației unui popor și anume *încrederea și responsabilizarea subiecților raportului individ-stat*, se află în strânsă interdependență cu nivelul conștiinței sociale, morale și intelectuale al indivizilor. Pe de altă parte, reformarea structurală a sistemelor educaționale în scopul asigurării progresului social nu poate face abstracție nici de existența unor instrumente juridice internaționale și naționale capabile să sprijine juridic asemenea valori.

Înainte însă, trebuie să precizăm faptul că orizontul de așteptări de natură educațională se oglindește, la nivel principal, începând cu Declarația Universală

a Drepturilor Omului din 10 decembrie 1948 [1, art.1, 18, 19, 21, 22, 26, 27], un document de înaltă respirație internațională al drepturilor omului, iar reglementările și garanțiile juridice internaționale au survenit printr-o multitudine de tratate și convenții. Reamintim, aici, ratificarea PIDESC [2, art.13-30] și Protocolul adițional la Convenția Europeană a Drepturilor Omului [3, art.2], care au reprezentat background-ul juridico-teoretic al procesului de trecere a învățământului de la facultativitate la obligativitate, de la metodele punitive din trecut, către cele stimulative, de la cumulara de cunoștințe sau informații la dezvoltarea de competențe.

De asemenea, nu putem trece cu vederea nici faptul că, din perspectiva eficacității educației, adevăratele garanții nu sunt cele oferite de instrumentele internaționale, care, așa cum bine știm, au funcțiuni complementare (adică, intervin doar atunci când statele eșuează în îndeplinirea obligațiilor), ci cele furnizate de actele normative interne ale fiecărui stat. Știut fiind faptul că acestea sunt cele dintâi accesate de către persoanele fizice sau juridice de pe teritoriul statului respectiv și, în fond, singurul care pot satisface realizarea unui drept în timp util. Apropiindu-ne firul analizei de legislația Republicii Moldova, constatăm că statul nostru și-a racordat și el prin propria legislație la cerințele educaționale din documentele și tratatele internaționale, desigur cu intenția realizării progresului social și a îmbunătățirii nivelului de trai.

Un asemenea lucru poate fi semnalat cu ușurință în cuprinsul constituției, în care statul și-a asumat expres *libera dezvoltare a personalității umane, dreptul la informație, dreptul la învățatură etc.* [4, art.1, art.34, art.35/art.1, art.31, art.32] În plus, asemenea drepturi au fost dezvoltate prin acte normative speciale în materia învățământului [5], dar și în mod dispart, prin diverse alte legi interne. [6] Ori, în pofida eforturilor internaționale și naționale, reținem că metodele comparative ale cercetărilor actuale care au scos la iveală rezultatele slabe la învățatură, ratele ridicate de abandon școlar și bagajul precar de cultură al populației. În special cu privire la drepturile omului, care rămân în continuare dovezi ale faptului că garanțiile juridice sunt deopotrivă inefficiente.

De aici se desprinde concluzia logică a faptului că teza în baza căreia se cuvin examinate cerințele educaționale aferente traiului decent trebuie în mod imperios să-și asume nu doar analizele de ordin legislativ, ci și cele aflate în strânsă legătură aplicativă cu statul și autoritățile sale. Ori, o asemenea teză - a cărei piatră unghiulară o reprezintă, în ultimă instanță, *încrederea socială* - este codificată în multiple instrumente universale și regionale, care însă nici în Moldova nu a reușit să dea rezultate îmbucurătoare. Știut fiind desigur și faptul că până în momentul de față, învățământul s-a confruntat cu un deficit acut și consecvent de finanțare, de autonomie, de reforme eficiente, dar și cu o legislație incapabilă să temporizeze intruziunea ideologică a statelor în programele și disciplinele de predare în școli și instituții de învățământ superior.

Pentru toate aceste considerente, în cele ce urmează, vom îndrăzni să prezentăm propunerile noastre *de lege ferenda*, propuneri apte să garanteze normativ teza trans contextuală a îmbunătățirii educației, în temeiul unor măsuri care să revitalizeze și să responsabilizeze subiecții în raporturile dintre indivizi și stat/autorități. De aceea, susținem că agenda de lucru a misiunii educaționale în Republica Moldova ar trebui rescrisă de la zero, pornind de la necesitatea creării unor organisme la nivelul fiecărei unități administrativ-teritoriale al căror scop esențial să-l reprezinte revigorarea și responsabilizarea subiecților raportului individ-stat.

Ori acest lucru se poate realiza printr-o bună instruire a populației asupra valorilor naționale și europene comune (democrația, drepturile omului) și, desigur, prin reformarea unităților și instituțiilor de învățământ, problematici care, punctual, reclamă normativizarea următoarelor măsuri precum:

► *Promovarea valorilor comune ale Uniunii Europene printr-o eficientă informare și conștientizare a societății.* Este vorba despre acele valori care au stat la baza conceptualizării UE și care sunt consfințite prin Tratatul de la Lisabona și Carta drepturilor fundamentale a Uniunii Europene (demnitatea, libertatea, democrația, egalitatea, statul de drept, drepturile omului, în special libera dezvoltare a personalității, a dreptului la exprimare, a fraternității, toleranței, solidarității, justiției etc.), dar și a *finalităților declarate de acest organism suprastatal* (pacea, siguranța și bunăstarea cetățenilor). Ori, pentru a asigura infrastructura administrativ-juridică a unei asemenea măsuri, se impune necesitatea înființării unor entități locale specializate profesional care să disemineze și să promoveze în mod eficient cunoașterea de către populație a drepturilor și îndatoririlor fundamentale.

Apreciem că acest demers nu se suprapune ci, dimpotrivă este complementar activității unităților/instituțiilor din sistemul de învățământ care, așa cum bine știm, se adresează în principiu elevilor și studenților. Prin urmare, pasul *cunoașterii* reprezintă fără tăgadă prima etapă în drumul Republicii Moldova către democrație și bunăstare, în caz contrar, ne asumăm riscul ca legislația să rămână la stadiul scriptic, iar democrația la cel de iluzie, așa cum se întâmplă.

► *Promovarea unei culturi a transparenței treburilor publice, a importanței încrederii sociale și a participării populației la procesul democratic* (la adoptarea deciziilor și a actelor normative). Într-una dintre cercetările efectuate G. Vlăescu [7], sublinia faptul că soluția creșterii calității traiului uman implică responsabilizarea raportului individ-stat pe calea democrației participative, lucru care este de neimaginat fără ridicarea calității educației. De altfel, această concluzie se degajă și din politicile Uniunii Europene, inclusiv din cuprinsul articolului 10, alineatul (3) din Tratatul de la Lisabona, în vigoare din anul 2009, și, mai nou, din conținutul *Liniiilor directe ale CE* [8], care îndrumă societatea civilă și autoritățile să conlucreze în adoptarea deciziilor politice.

Potrivit acestor acte normative, devine tot mai pregnantă nevoia schimbării globale de mentalitate: pe de o parte, către un nou *zoon politikon*, unul mai empatic, mai transparent și mai apropiat de omul de rând și, pe de altă parte, către o societate civilă care să-și asume, alături de liderii aleși, responsabilitatea printr-o implicare cât mai activă în conducerea cetății. Din păcate, din punct de vedere juridic, din anul 2009 (data intrării în vigoare a Tratatului de la Lisabona) și până în prezent, implementarea acestui tip de democrație întâmpină serioase deficiențe legislative și mai ales de mentalitate, inclusiv și în Republica Moldova (dar și în alte țări din Europa de Est). De aceea considerăm că principala obligație a statelor în privința creșterii standardului de trai al omului constă în îmbunătățirea calității educației, principalul mijloc de pregătire și de catalizare a schimbărilor umane către noua versiune a democrației, cea participativă.

► *Conștientizarea societății asupra pericolului care se naște din juridicizare.* Se spune că în orice societate democratică este incontestabilă supremația dreptului, inclusiv față de organele legiuitoare ale statului. [9, p.5-6] Însă oare orice drept este suprem? Desigur că nu. Este vorba doar de dreptul autentic, acela care apără și promovează libertățile și drepturile esențiale ale omului și, nu în ultimul rând, justiția socială și identitatea culturală [10]. Ori dacă în trecut autenticitatea reprezenta *biletul de intrare* al dreptului în arena științelor demne de numele lor, în epoca noastră, locul dreptului este luat de unul deviat, degenerat [11].

Dreptul pozitiv tinde să se despartă de morală și să se transforme „*într-un instrument funest al dezumanizării individului și societății*”. [12, p.13] Este un drept în care autenticitatea, veridicitatea și legitimitatea sunt falacioase, inclusiv prin invidia teribilă a unui juridism nemaîntâlnit. Un juridism ritualic, accelerat de normativizarea excesivă, de hiperierarhizare, precum și de cererea tot mai imperioasă de conformare, motiv pentru care se pune problema necesității protejării indivizilor și a societății față de insecuritatea pe care însăși dreptul pozitiv o creează. [13]

Fără a ne transforma în apărătorii paradigmatelor dreptului istoric, trebuie totuși să recunoaștem că, în pofida progreselor umaniste ale drepturilor omului, fenomenul indezirabil al juridismului a scăpat de sub control. Astăzi, juridicizarea dreptului a atins cote impardonabile, cu accente cvasi-militare. Agresivitatea juridismului provoacă frica individului și alungă *încrederea* și așa destul de precară, atingând cote maladive. [14] De aceea, pericolul care se naște din juridicare trebuie supus atenției nu doar lumii științifice și academice, ci întregii societăți, astfel încât, în viitor, să avem săbuința de a reglementa mai puțin și mai bine.

► *Autonomizarea, finanțarea și depolitizarea învățământului.* Atunci când vorbim despre autonomia învățământului, nu ne referim doar la autonomia instituțională, ci mai ales la cea a profesiei de cadru didactic, a formatorului de opinie. O autonomie care să îngăduie elaborarea de lecții personalizate la nivelul clasei și chiar la nivelul elevului. Adică să permită crearea de lecții centrate pe gândirea autentică, creativă și critică a fiecărui tânăr în parte, deoarece fiecare om

este unicat în felul său, iar curriculum-ul școlar trebuie să vină în întâmpinarea particularităților fiecărui tânăr. De asemenea, statele trebuie să se abțină de a interveni prin propriile sale doctrine în procesul de formare a tinerilor care, așa cum bine știm, sunt educați pentru a răspunde în mod mecanicist unor sisteme instituționale, politice și economice, îndoielnic.

Pe de altă parte, subfinanțarea învățământului, mai criminogenă decât orice formă de sărăcie, trebuie descurajată prin legi aspre. Considerăm că după domeniul sănătății, finanțarea învățământului (asigurarea de venituri decente cadrelor didactice, de cercetare și auxiliare, finanțarea infrastructurii instituțiilor de învățământ, schimb de experiențe, între state etc.) trebuie să devină o adevărată prioritate în alocarea banilor publici.

Este firesc să fie așa, deoarece tot ceea ce trebuie să conteze pentru sistemul de învățământ este ca tinerii să fie cât mai educați cu putință în spiritul libertății autenticității, al demnității și al creației lor. Ei trebuie să fie cât mai culti, cât mai informați și mai intuitivi și, nu în ultimul rând, cât mai morali, deoarece, așa cum spunea T. Maiorescu, numai atunci lucrurile bune pentru societate vor veni de la sine (inclusiv, legile bune).

► *Introducerea unor discipline de educație juridică elementară, dar și educarea în spiritul moralității, a fraternității, a iubirii față de patrie și a respectului față de valorile culturale și naționale.* Punând accentul pe cea mai importantă sensibilitate a culturii umane, *sufletul*, B. Clavero spune că „*genocidul ucide oameni în timp ce etnocidul ucide culturi sociale prinuciderea sufletelor individuale.*” [15, p.100], iar eruditul român A. Marga reține că reaua-credință și „formalismul” din sistemul juridic au împins societatea postmodernă spre un soi de feudalism care „...*nu cunoaște merite, noblețe și onoare!*” [16].

Din perspectiva dreptului pozitiv care, în opinia noastră, nu poate fi indiferent față de realitățile socio-etnografice (spre deosebire de cei care concep dreptul ca pe o știință normativistă și izolată), punctul de plecare ar putea să-l constituie art.29 și art.31 din CDC, texte care ne atenționează asupra faptului că spiritul de prietenie, de înțelegere, de toleranță, respectul față de valorile culturale, de valorile naționale (istorice, etnografice, literare, religioase etc.), precum și responsabilitățile vieții într-o societate liberă, trebuie să însoțească ființa umană încă din copilărie, printr-o educație adecvată dezvoltării conștiinței morale.

Este evident că, în acest orizont educațional larg, procesul de cunoaștere generală a dreptului de către populație, desigur la nivel elementar și sub rezerva de a nu aluneca în extrema juridismului (mai periculos decât incultura), devine un imperativ intrinsec sau categoric, cum spune Kant, al întregului sistem de valori democratice și ale statului de drept. Asemenea măsuri sunt recomandate cu celeritate, dată fiind incapacitatea sancțiunilor punitive de a coborî nivelul teribil de corupție și de imoralitate care au pus stăpânire pe ființa fragilă a Republicii Moldova. [17]

► *Educarea în spiritul liberei dezvoltări a personalității, al unei conștiințe și gândiri nemanipulate și al dreptului la obiecție pe motive de conștiință.* Tot în cuprinsul art. 29 din CDC se mai precizează că educația trebuie să asiste copilul în „dezvoltarea plenară a personalității, a vocațiilor și a aptitudinilor mentale și fizice ale copilului”, iar texte asemănătoare se găsesc în nenumărate acte juridice internaționale, inclusiv în cele naționale. Însă, așa cum am arătat cu prilejul tratării măsurii de depolitizare a învățământului, garantarea efectivității acestor drepturi trebuie căutată în obligația statelor de a se abține să intervină prin propriile doctrine în curriculum școlar.

Tinerii nu trebuie să fie înregimentați într-o anumită cultură sau *model*, care să corespundă cerințelor regimului aflat la putere, care întotdeauna l-a blamat pe cel precedent. Distincția dintre *bine* și *rău* trebuie să fie dictată doar de conștiința liberă și nemanipulată a fiecărui individ, însă întemeiată pe o cultură solidă și autentică. În acest context, considerăm că dreptul la obiecție pe motive de conștiință, care se află abia într-o fază incipientă a jurisprudenței, prezintă un interes practic extraordinar și reclamă o reglementare juridică specială care, după cum bine știm, lipsește.

Dreptul la un salariu echitabil și dreptul la protecție socială. Așa după cum se știe, dreptul la un salariu echitabil este unul dintre drepturile care, alături de alte drepturi, precum dreptul la un program normal de muncă, la concedii etc., intră în alcătuirea dreptului la muncă, un drept complex care, la rândul lui, face parte din conținutul dreptului fundamental la un trai decent. Este vorba de un drept a cărui nerespectare a reprezentat una din cauzele esențiale ale emigrării masive a populației din Republica Moldova.

Elocvente în această direcție sunt statisticile europene mai jos prezentate, inclusiv [18] care arată că, în luna ianuarie 2019, salariu minim brut lunar din UE cunoaște decalaje destul de mari: de la 286 euro Bulgaria, 430 de euro (Letonia), 446 euro (România), la 1.616 euro (Olanda), 1.656 euro (Irlanda), 2.071 euro (Luxemburg), Republica Moldova înregistrând numai cca 138 de euro.

TENDINȚE NOVATOARE PRIVIND ASIGURAREA DREPTULUI OMULUI LA UN TRAI DECENT

Considerăm că următoarele concluzii de ordin teoretic și practic sunt următoarele:

În procesul de integrare europeană știința juridică autohtonă este privită ca un instrumentariu menit să ofere asistență și soluții privind asigurarea dreptului omului la un trai decent. În ce măsură știința dreptului satisface acest imperativ ne poate mărturisi analiza cercetărilor științifice realizate în acest domeniu, inclusiv implementarea rezultatelor acestora și utilizarea lor în ramurile respective de drept. Important este de reținut că doctrina dreptului deține, totuși, un loc important în crearea normelor de drept în forma juridică corespunzătoare, pentru

punerea în aplicare a ordinii democratice, pentru instaurarea unui stat cu adevărat democratic bazat pe principiile dreptului și libertăților omului.

O altă concluzie, care nu poate fi ignorată, ar putea fi cooperarea organelor de salvagardare a normelor de drept cu școlile doctorale de cercetare din cadrul universităților și institutelor de cercetare care ar putea genera efecte directe benefice cetățenilor țării pe aspectele concrete ale dificultăților pe care le întâmpină instituția asigurării dreptului omului la un trai decent pe teritoriul Republicii Moldova.

Actualmente se atestă o tendință sporită față de cunoașterea drepturilor și libertăților fundamentale ale omului și a practicii jurisdicționale internaționale privind asigurarea dreptului omului la un trai decent, deoarece doctrina efectului direct, specifică dreptului Uniunii Europene, a devenit realitate și în cazul Republica Moldova. În același timp, considerăm că în rezultatul punerii în lumină a realizărilor științifice menționate mai sus ne edifică asupra faptului că ministerele de resort și organul legiuitor nu s-au preocupat în sens constructiv de îmbunătățirea calității învățământului, realitățile contemporane oferindu-ne o imagine diametral opusă discursurilor oficiale (guvernamentale și normative). Mai exact, rapoartele și studiile efectuate ne prezintă un învățământ subfinanțat, politizat, cu o rată de analfabetism funcțional ridicată, cu o populație care nu își cunoaște drepturile și obligațiile și cu neimplicarea statului în asigurarea accesului la cunoașterea și exercitarea unor asemenea drepturi.

În sfera dificultăților concrete întâmpinate în economie, statisticile europene și studiile locale ne prezintă o populație majoritară cu venituri la limita și sub limita pragului subzistenței umane și, totuși fiscalizată, inclusiv un segment semnificativ al populației cu averi supuse executărilor silite de către bănci, în condițiile în care ponderea capitalului autohton în economie este aproape inexistentă.

În încheiere, putem concluziona că cercetarea materializată în cuprinsul acestui demers vine să aprofundeze și să elucideze fenomenul - asigurarea dreptului omului la un trai decent.

Referințe bibliografice:

1. Declarația Universală a Drepturilor Omului, Preambul. Adoptată la 10 decembrie 1948, prin Rezoluția 217 A în cadrul celei de-a treia sesiuni a Adunării Generale a Organizației Națiunilor Unite
2. Pactul Internațional pentru Drepturile Economice, Sociale și Culturale, 1966
3. Protocolul adițional la Convenția pentru apărarea drepturilor și libertăților fundamentale ale omului, Paris, 20 martie 1952
4. Constituția Republicii Moldova nr.1 din 29.07.1994. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 29.03.2016, nr.78

5. Codul educației, nr.152 din 17.07.2014. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, nr.319-324/634 din 24.10.2014
6. Spre exemplu, art.16 din Codul civil al Republicii Moldova nr.1107-XV din 6 iunie 2002, prevede că „Orice persoană are dreptul la respectul onoarei, demnității și reputației sale profesionale”.
7. Vlăescu, G. Distanța față de putere și influențele asupra dreptului constituțional la un trai decent. În: *Supervizare în psihoterapie*: conf. șt. intern., 28-29 iunie 2019, Timșoara, pp.263-270, ISBN 978-88-85813-66-3
8. Linii directoare pentru participarea civilă în procesul de luare a deciziilor politice. Adoptate de Comitetul de Miniștri la Consiliului Europei, 27.09.2017
9. Vlăescu, G, Ghica, E.D. *Introducere în studiul Teoriei Generale a Dreptului*. Timișoara: Ed. Eurostampa, 2020. ISBN 978-606-32-0959-8
10. Bădescu, V.-S. Despre pierderea identității și spiritului dreptului românesc la un deceniu de la aderarea României la Uniunea Europeană. În: *Acta Universitatis George Bacovia. Juridica*. Vol. 6. Issue 1/2017, pp.5-76. ISSN 2285-0171
11. Vlăescu, G. Juridismul - un pericol care vine din partea dreptului. În: *Studii juridice universitare*, nr.3-4, 2018, pp.146-15.
12. Humă, I. *Vocația antropologică a dreptului*. În: *Revista Națională de Drept*, nr.1-3(231-233), 2020, ISSN 1811-0770
13. Duțu, M. *De iustitia et de iure sau despre nevoia reabilitării ideii de drept*. [Accesat 10.01.2023]. Disponibil: <https://www.juridice.ro/essentials/1282/de-iustitia-et-de-iure-sau-despre-nevoia-reabilitarii-ideii-de-drept>
14. Marga, A. *Juridismul ca maladie a justiției*. [Accesat 10.01.2023]. Disponibil: <https://www.cotidianul.ro/juridismul-ca-maladie-a-justitiei/>
15. Clavero, B. *Genocide or ethnocide, 1933-2007. How to make, unmake, and remake law with words*. Milano: Giuffrè Editore, 2008. ISBN 8814142777
16. Marga, A. *Juridismul ca maladie a justiției*. [Accesat 10.01.2023]. Disponibil: <https://www.cotidianul.ro/juridismul-ca-maladie-a-justitiei/>
17. Vlăescu, G. Distanța față de putere și influențele asupra dreptului constituțional la un trai decent. În: *Supervizare în psihoterapie*: conf. șt. intern., 28-29 iunie 2019, Timșoara, pp.263-270, ISBN 978-88-85813-66-3
18. Oficiul European de Statistică. [Accesat 02.12.2022]. Disponibil: <https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/>

SCIENTIFIC BOARD & ORGANIZING COMMITTEE

CIOBANU Rodica, habilitated doctor of law, associate professor (Moldova State University)

GUCEAC Ion, habilitated doctor of law, academician (Moldova State University)

ARAMA Elena, habilitated doctor of law, university professor (Moldova State University)

ARSENI Alexandru, habilitated doctor of law, university professor (Moldova State University)

REMIDDI Adriano, Head of Capacity Development Unit, Global Campus of Human Rights

DUGGAL Pavan, Honorary Chancellor of Cyberlaw University and internationally renowned expert and authority on Cyberlaw (Delli, India)

IORDANOV Iordanca-Rodica, Ministry of Environment of the Republic of Moldova

TURLUKOWSKI Jaroslaw, PhD, associate professor, Faculty of Law and Administration, Institute of Civil Law (University of Warsaw, Poland)

SANDRU Daniel-Mihail, Institute of Legal Researches „Acad. Andrei Rădulescu” of the Romanian Academy (Institutul de Cercetări Juridice „Acad. Andrei Rădulescu” al Academiei Române)

MOCANU Veronica, PhD, associate professor, Vice dean of the Law Faculty (Moldova State University)

GREBENCEA Ruslan, Council of Europe Senior Project Officer

COJOCARU Igor, PhD in computer science, Director of the Information Society Development Institute

CRECIUN Natalia, scientific researcher (Moldova State University)

CAZACU Pavel, Lawyer, PromoLEX (Republic of Moldova)

CAZACU Tatiana, E-governance agency (Republic of Moldova)

ECHIM Tatiana, EcoContact (Republic of Moldova)

ERHAN Ianuș, PhD, associate professor (Moldova State University)

JAKUBIAK-LALIK Jowanka, PhD, associate professor, (University of Warsaw, Poland)

ROȘCA Mariana, Researcher, PhD, VAI, (Rome, Italy)

PANTEA Oleg, vice dean of the Law Faculty, PhD, associate professor (Moldova State University)

SLUSARENCO Svetlana, PhD, associate professor (Moldova State University)

MEȘTER Vitalie, Centre for Rights of Persons with Disabilities (Moldova State University)

POPOVICI Cristina, vice dean of the Law Faculty (Moldova State University)

CUCIURCA Doina, Lecturer (Moldova State University)

COLȚENIUC Anatolie, PhD student, Doctoral School of Legal Sciences (Moldova State University)

**STATUL, SECURITATEA ȘI DREPTURILE
OMULUI ÎN ERA DIGITALĂ**

**STATE, SECURITY AND HUMAN
RIGHTS IN DIGITAL ERA**

Materialele conferinței științifico-practice internaționale

Materials of the scientific-practical international conference

Volum 1

Asistență computerizată – *Maria Bondari*

Bun de tipar 2023. Formatul 70x100 ¹/₁₂.
Coli de tipar 34,0. Coli editoriale 20,0.
Comanda. Tirajul 30 ex.

Centrul Editorial-Poligrafic al USM
str. Al. Mateevici, 60, Chișinău, MD 2009